

**A NEW YORK TIMES BESTSELLER
LISTÁJÁNAK ELSŐ HELYEZETTJE**

JONAH GOLDBERG

LIBERÁL- FASIZMUS



**A BALOLDAL REJTETT TÖRTÉNETE
MUSSOLINITŐL NAPJAINKIG**



JONAH GOLDBERG

Liberálfasizmus

A baloldal rejtett története Mussolinitől napjainkig



A magyar fordítás az alábbi kiadás alapján készült:

Jonah Goldberg:

The Secret History of the American Left from Mussolini to the Politics of Meaning,
Doubleday 2008.

© 2008 by Johan Goldberg

This translation published by arrangement with Doubleday, an imprint of The Knopf
Doubleday Publishing Group, a division of Random House, Inc.

SZTE Klebelsberg Könyvtár



J000973684

Első kiadás



© Berényi Gábor

Fordította:
BERÉNYI GÁBOR

Szerkesztette:
KERÉNYI GYÖRGY

A szöveget gondozta:
LANTOS JÚLIA

A jegyzeteket készítette:
BARANYI TAMÁS PÉTER és BERÉNYI GÁBOR

Fedélterv:
JAMIE KEENAN ©

X 156067

© XX. Század Intézet, 2012

Sidney Goldbergnek, az „ugrándozó madár” emlékére

• TARTALOM •

<i>Bevezetés: Téves minden, amit a fasizmusról tudsz</i>	9
1 Mussolini, a fasizmus atyja.	32
2 A baloldali Adolf Hitler	58
3 Woodrow Wilson és a liberálfasizmus születése	82
4 Franklin Rooseveltt fasizta New Dealje.	124
5 Az 1960-as évek: a fasizmus az utcára vonul.	164
6 A Kennedy-mítosztól a johnsoni álomig: liberálfasizmus és államkultusz	200
7 Liberális fajgyűlölet: az eugenetika kísértete a fasizta gépezetben	241
8 Liberálfasizta gazdaságtan	280
9 Szép új falu: Hillary Clinton és a liberálfasizmus jelentése .	312
10 Az „új kor”: mindannyian fasizták vagyunk.	351
<i>Utószó: A konzervativizmus kísértése</i>	383
<i>Köszönetnyilvánítás</i>	399
<i>Függelék: A náci párt programja</i>	401
<i>Jegyzetek</i>	405
<i>Névmutató</i>	457

• BEVEZETÉS •

Téves minden, amit a fasizmusról tudsz

George Carlin: ... a szegényeket nálunk módszeresen kifosztják. Ez alatt a bűnöző, fasiszta elnök és kormánya alatt a gazdagok még gazdagabbak lesznek (taps, üdvívalgás).

Bill Maher*: Jó, jó.

James Glassmann: George, tudja maga – szerintem tudja –, hogy mi a fasizmus?

Carlin: A fasizmus, ha Amerikáról van szó...

Glassmann: Tudja, kik a nácik?

Carlin: Amikor a fasizmus megjelenik Amerikában, nem barna és fekete inget ölt, nem lovaglósizmát, hanem Nike tornacipőt és Smiley inget. Igen, Smiley-t. – Németország elvesztette a II. világháborút, a fasizmus viszont megnyerte. Higgye el, barátom.

Maher: Valójában az a fasizmus, amikor a nagyvállalatokból lesz a kormány.

Carlin: Igen.¹

Amerikában néhány tudományos szemináriumtól eltekintve ilyen értelmes beszélgetések folynak a fasizmusról. Dühös baloldaliak kiáltozzák, hogy a tőlük jobbra állók, különösen a kövér nagyvállalati disznók és az őket kedvelő politikusok egytől-egyig fasiszták – a sokkolt konzervatívok pedig csak hüledeznek a mocskos rágalom hallatán.

Bill Maher véleményével ellentétben a fasizmus *nem* az, amikor „a nagyvállalatokból lesz a kormány”, de George Carlin furcsamód helyes

* *Real Time with Bill Maher* (Bill Maher élő adásban): sikeres szatirikus politikai talkshow az HBO csatormán 2003 óta. Ebben az adásban Maher vendégei George Carlin stand-upos humorista és James K. Glassman amerikai konzervatív publicista és diplomata voltak. (A magyar kiadás jegyzetei az oldalak alján találhatóak.)

következtetésre jut, bár gondolatmenete téves. Ha a fasizmus megjelenik Amerikában, valóban „mosolygós fasizmus” képét ölti – a *kedves* fasizmusét. A fasizmus sok tekintetben nem csak itt van, de már csaknem egy évszázada köztünk él. Mert amit ma liberalizmusnak nevezünk – az amerikai progresszivitás* renovált építménye –, valójában a fasizmus leszármazottja és megnyilvánulása. Ez nem azt jelenti, hogy ugyanaz, mint a náciizmus, nem is az olasz fasizmus ikertestvére. A progresszivitás azonban a fasizmus testvérmozgalma volt, a mai liberalizmus pedig a progresszivitás leszármazottja. Tovább erőltetve a hasonlatot mondhatjuk, hogy a mai liberalizmus az európai fasizmus jó szándékú unokahúga. Persze nem teljesen azonos undokabb rokonaival, mindazonáltal a családi hasonlatosság zavarba ejtő – és ezt kevesen hajlandók felismerni.

Aligha van még egy olyan szó az angol nyelvben, amellyel oly szabadon dobálózhatnak – mit sem tudva a jelentéséről –, mint a „fasizmus”. Minél többször használja valaki köznap beszélgetésben a „fasizmus” szót, annál kevésbé valószínű, hogy tudja, miről beszél.

Gondolhatnánk, hogy a fasizmus kutatói ebben kivételek, de a kutatók közössége csak abban különbözik másoktól, hogy őszinte. Még a szakértők sem tudják pontosan, mi is a fasizmus. Sok tudós kezd ezzel a formális beismeréssel: „Az eltérő vélemények olyan zűrzavara övezi a kifejezést – írja Roger Griffin *The Nature of Fascism* (A fasizmus természete) című munkája bevezetésében –, hogy az illendőség szinte megkívánja, hogy ilyen megjegyzéssel szálljunk be a fasizmus körüli vitába.”

Néhány kutató próbálkozik a definiálással, s ezeken a kísérleteken látható, hogy miért olyan nehéz közmegegyezésre jutni. Griffin, aki manapság e terület egyik vezető szaktekintélye, úgy határozza meg a fasizmust, mint „a politikai ideológiák olyan fajtát, amelynek mítikus magva különböző változataiban a populista ultranacionalizmus újjászületett formája.” Roger Eatwell szerint a fasizmus „lényege” egy olyan „gondolkodásforma, amely társadalmi újjászületést hirdet, hogy ezáltal *holisztikus-nemzeti radikális Harmadik Utat* teremtsen.” Emilio Gentile egy olyan „tömegmozgalomról” beszél, „amelyben keverednek ugyan különböző osztályok, de a középosztály adja a bázisát; hivatottnak érzi magát a nemzeti újjászületésre, hadiállapotban van ellenfeleivel, és terrorral, parlamenti taktikával és kompromisszumokkal törekszik a hatalom monopóliumára, hogy a demokráciát szétzúzva új rendszert teremtsen.”²

* Bár a progresszív mozgalom többször megpróbált pártként fellépni, nem tudott választást nyerni, de programja főbb pontjait mindkét nagy párt magáévá tette, így a republikánus Theodore Roosevelt elnök (1901–1909) és a demokrata Woodrow Wilson (1913–1921) is a progresszív politikát ültette át a gyakorlatba.

Noha tökéletesen használható meghatározásokról van szó, a többivel szemben mégiscsak az a legnagyobb előnyük, hogy elég rövidek ahhoz, hogy itt idézzük őket. A társadalomtudós Ernst Nolte, az 1980-as évek német „történészvitájának” egyik kulcsszereplője például hatpontos meghatározást ad a „fasiszta minimumról”, amelyben azzal próbálja meghatározni a fasizmust, amivel az szemben áll – szerinte az egyszerre „liberalizmus- és konzervativizmusellenes”. Más meghatározási kísérletek még csavarosabbak, s az ellentétes adatokat a szabályt igazoló kivételekként kezelik.

Mintha a Heisenberg-féle bizonytalansági elv társadalomtudományi változatáról lenne szó: minél közelebbről vizsgáljuk tárgyunkat, annál homályosabbá válnak a körvonalai. R. A. H. Robinson történész írta húsz éve: „Bár rengeteg időt és szellemi energiát fektettek a kutatásába..., a fasizmus a huszadik század kutatóinak nagy rejtélye maradt.” Eközben a *Dictionnaire historique des fascismes et du nazisme* (A fasizmus és a náciizmus történelmi szótára) szerzői kerek perec kijelentik: „A fasizmus jelenségének nincs általánosan elfogadott meghatározása, a legcsekélyebb közmegegyezés sem mutatkozik hatókörében, ideológiai eredetében vagy jellemző megnyilvánulási módjaiban.” Stanley G. Payne, akit sokan a fasizmus legfontosabb élő kutatójának tekintenek, 1995-ben azt írta: „A huszadik század végén valószínűleg a *fasizmus* marad a leghomályosabb a fontos politikai szakkifejezések között.” Egyes komoly kutatók szerint a náciizmus nem is volt fasizmus, sőt, fasizmus egyáltalán nem létezik, illetve elsősorban evilági vallásnak tekintendő (én is így gondolom). „Leegyszerűsítve – írja Gilbert Allardyce – azt mondhatjuk, hogy bár megegyeztünk a szó használatában, nincs köztünk egyetértés abban, hogy miként kellene értelmeznünk.”³

Bár a kutatók elismerik, hogy a fasizmus természete homályos, bonyolult és igen eltérő értelmezésekhez vezet, sok mai liberális és baloldali úgy tesz, mintha pontosan tudná, mi a fasizmus. Mi több, mindenütt fasizmust látnak – kivéve, amikor a tükörbe néznek. A baloldal furkósbót gyanánt használja a kifejezést, hogy kisöpörjék ellenfeleiket a nyilvánosságból. Végére is egy fasisztát senkinek sem kell komolyan vennie, nem kötelességünk odafigyelni az érveire, nem kell foglalkoznunk az érzéseivel vagy a jogaival. Al Gore és sok környezetvédő ezért hasonlítgatja oly buzgón a holokauszttagadókhöz mindazokat, akik kételkednek a globális felmelegedésben. Hiszen ha ez a képzettársítás megáll, miért kellene, hogy az ilyen emberek szóhoz jussanak?

A „fasiszta” az „eretnek” modern formája, amellyel azokat bélyegzik meg, akik rászolgáltak arra, hogy kiközösítsék őket a politikából.

A baloldal más kifejezéseket is használ ilyen célra – „rasszista”, „szexista”, „homofób”, „keresztény fundamentalista” –, de ezeknek a szavaknak kevésbé rugalmas a jelentésük. A fasizmus viszont olyan adomány, amelylyel bármikor élni lehet. *Politics and the English Language* (A politika és az angol nyelv) című híres esszéjében George Orwell már 1946-ban figyelte erre a törekvést: „A fasizmus szónak manapság nincs más jelentése, mint hogy 'valami nem kívánatosat' jelöl.”⁴

Hollywoodi szerzők úgy használják a „fasiszta”, „barnainges” és „náci” szavakat, mintha azon nem többet és nem kevesebbet értenének, mint „olyasmit, amit a liberálisok nem kedvelnek”. Az NBC *Az elnök emberei* (*The West Wing*) című sorozatában az iskolaválasztás támogatását „fasisztának” ítélték (noha az iskolaválasztás vélhetően a valaha volt legkevésbé fasiszta közpolitika az otthontanulás után). Crash Davis, akit a *Baseball bikák* (*Bull Durham*) című filmben Kevin Costner alakít, ezt magyarázza védencének: „Ne próbálj mindenkit túllütni. A túllítés unalmas, ezen kívül fasiszta dolog. Mutass be néhány alapítést, az demokratikusabb.” A *Seinfeld*-ben egy nyers modorú szakácsot „náci pácnak” neveznek.

A való világ sem kevésbé abszurd. Charlie Rangel képviselő szerint a Grand Old Party* 1994-es Amerika-szerződése** szélsőségesebb volt a nácizmusnál. „Hitler még csak nem is beszélt ilyesmikről” (ami formálisan valóban így van, hiszen Hitler kétségtelenül nem a bizottsági elnökök újraválasztását korlátozta, és nem készített nulla bázisú költségvetést). 2000-ben Bill Clinton „fasiszta szólamnak” nevezte a texasi konzervatívok programját. A *New York Times* számtalan cikkben biztosítja támogatásáról azokat a vezető tudósokat, akik szerint a GOP valójában fasiszta párt, és a keresztény konzervatívok újnácik.⁵

Nemrég a *New York Times* Pulitzer-díjas riportere, Chris Hedges jelentetett meg *American Fascists: The Christian Right and the War on America* (Amerikai fasiszták: a keresztény jobboldal és a háború Amerika ellen) címmel egy könyvet, egyikét a számos mostani vitairatnak, amelyek szerint a konzervatív vagy fundamentalista keresztények fasiszták. (Rick Perlstein amúgy meglehetősen negatív recenziója a *New York Times*-ban ezzel a kijelentéssel indít: „Amerikában természetesen vannak keresztény fasiszták”.) Jesse Jackson tiszteletes fasisztának minősíti faji alapú programja ellenzőit. A 2000. évi floridai újraszámolás során kijelentette, hogy „ismét”

* Grand Old Party – GOP (Régi Jó Párt): a Republikánus Párt közkeletű elnevezése.

** Szerződés Amerikával (*Contract with America*): az 1994-es képviselőházi választásokra kidolgozott republikánus program, amivel a Republikánus Párt 1994-ben a Kongresszus mindkét házában többséget szerzett.

a holokauszt túlélőin csattant az ostor, mert a floridai választási rendszer túl bonyolult a pár ezer idős szavazó számára. A Larry King-show-ban Jackson az alábbi abszurd kijelentést tette: „A *Christian Coalition** igen erős volt Németországban.” Majd hozzáfűzte: „Megfelelő tudományos és teológiai indoka volt a Németországban bekövetkezett tragédiának, ami-ben nyilvánvalóan a *Christian Coalition* hatása látszik.”⁶

Kérdezzük meg a kellően művelt átlagembert, mi jut eszébe a „fasizmus” szóról, és rögtön rávágja: „diktatúra”, „népirtás”, „antiszemitizmus”, „rasszizmus” és (természetesen) „jobboldal”. Kissé mélyebbre – és némileg balrább – ásva sokat hallunk „eugenikáról”, „szociáldarwinizmusról”, „államkapitalizmusról” vagy a nagytőke baljós szerepéről. Sokszor felbukkan a háború, a militarizmus és a nacionalizmus is. Ezek némelyike vitathatatlanul központi szerepet játszott abban, amit „klasszikus” fasizmusnak nevezhetnénk – Benito Mussolini fasizmusában és Adolf Hitler nácizmusában. Más vonásoknak – ilyen a messzemenően félreértett „szociáldarwinizmus” kifejezés – kevés közük van a fasizmushoz.⁷ De alig néhány jellemző kizárólag a fasizmusra, és szinte egyik sem egyértelműen jobboldali vagy konzervatív – legalábbis amerikai értelemben nem az.

Először is különbséget kell tenni a tünetek és a betegség között. Vegyük a militarizmust, amely többször felbukkan e könyvben. A militarizmus számtalan országban kétségkívül lényegi vonása volt a fasizmusnak (és a kommunizmusnak). Mégis árnyaltabb a kapcsolata a fasizmussal, mint feltételeznénk. Egyes német és amerikai gondolkodók (például Teddy Roosevelt** és Oliver Wendell Holmes***) számára a háború fontos erkölcsi értékek forrása: íme, a militarizmus mint tiszta társadalomfilozófia. Sokak számára a militarizmus gyakorlati eszköz: a legjobb módja a társadalom hatékony megszervezésének. Olyan gondolatok hatására, amelyek William James híres *The Moral Equivalent of War* (A háború erkölcsi egyenértéke) című tanulmányában olvashatók, a militarizmus használható és értelmes modellnek látszott a kívánatos célok eléréséhez. Mussolini, aki nyíltan csodálta és idézte James gondolatait, ezt a logikát érvényesítette a híres „gabonacsata” és egyéb lendületes társadalmi kezdeményezései során. Az ilyen gondolatoknak számtalan követője

* *Christian Coalition* (Keresztény Koalíció): érdekképviseleti csoport, amit 1989-ben alapított Pat Robertson televíziós prédikátor és médiamágnás. A szervezet a keresztény jobboldal, az újprotestáns felekezetek és a keresztény fundamentalista csoportok érdekeit érvényesíti, és radikális republikánus politikusokat támogat.

** Theodore Roosevelt (1858–1919): az Egyesült Államok 26. elnöke a Republikánus Párt színeiben 1901–1909 között.

*** Oliver Wendell Holmes Jr. (1841–1935): az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának tagja.

akadt az Egyesült Államokban is: a haladáspárt számos vezetője állt ki az „ipari hadsereg” felhasználása mellett, hogy így teremtsék meg az eszményi munkádemokráciát. Később a Franklin Roosevelt-féle Civilian Conservation Corps* – az elképzelhető legmilitaristább társadalmi program – is ezekből a gondolatokból merített, ahogy John Fitzgerald Kennedy Békehadteste** is.

Ez a hangvétel jelen van a mai liberalizmusban is. Naponta hallunk a „rák elleni háborúról”, a „drogok elleni háborúról”, a „szegénység elleni háborúról”, és zúdulnak ránk az ömlengések arról, hogy ezt vagy azt a társadalmi kihívást „a háború erkölcsi megfelelőjének” tekintsük. Az egészségügyi ellátástól a lőfegyverek ellenőrzésén át a globális felmelegedésig a liberálisok mindig azt hangsúlyozzák, hogy „túl kell lépnünk a politikán”, „magunk mögött kell hagynunk az ideológiai különbségeket”, hogy „a néppel foglalkozhassunk”. Lépten-nyomon halljuk, hogy a szakértők és tudósok tudják, mi a teendő – emiatt vitára már nincs is idő. Kedvesebb és jobb indulatú formában ugyan, de ez a fasizmus logikája – amire rengeteg példa akad Woodrow Wilson, Franklin Roosevelt és igen, még John F. Kennedy elnökségei alatt is.

Ott van azután természetesen a rasszizmus. A fajelmélet kétségkívül a náci ideológia alapeleme volt. Ma mélyszéles meggyőződéssel azonosítjuk a fajelméletet a nácizmussal, ami alapjában véve jogos. De miért nem társítjuk a nácizmust mondjuk az Afrika-központúsággal? Sok korábbi afrocentrista, például Marcus Garvey a fasizmus híve volt, vagy nyíltan fasisztának vallotta magát. A Nation of Islam-nak*** meglepő kötődései vannak a nácizmushoz, ideológiája pedig Himmlerére emlékeztet. A Fekete Párducok**** – az erőszak, a szeparatizmus és a faji felsőbbrendűség mellett elkötelezett fiatalok katonai élcsapata – lényegét tekintve éppúgy fasiszta, mint Hitler barnaingesei vagy Mussolini akciócsoportjai. Az afrocentrista író, Leonard Jeffries (aki szerint a feketék a „Nap népe”, a fehérek a „Jég népe”) könnyen összetéveszthető egy náci teoretikussal.

Egyes baloldali körök felfogása szerint a „cionizmus egyenlő a fajelmélettel”, az izraeliek pedig a nácikkal. Bármennyire bosszantóak és bizonytalanok ezek az összehasonlítások, miért nem találkozunk hasonló

ítéletekkel például a La Raza – azaz a „Faj” – Nemzeti Tanácsától* a MEChA** radikális spanyol-amerikai csoportjáig terjedő társaságokkal kapcsolatban, mely utóbbinak jelszava „Por La Raza Todo. Fuera de La Raza nada” (Mindent a fajért, semmit a fajon kívül)? Miért van az, hogy ha egy fehérben buzognak fel ilyen érzelmek, akkor ő „objektíve” fasiszta, míg ha egy színesbőrű mondja ugyanezt, az csupán a divatos multikulturalizmus kifejeződése?

A baloldalnak nem fontos, hogy válaszokat kínáljon ezekre a kérdésekre. Szívesebben tartanak magukat a fasizmus orwelli meghatározásához („fasizmus bármi, ami nem kívánatos”), hogy ezzel rejtse el saját fasiszta hajlamaikat a vizsgáló szemek elől. Ha viszont válaszolni kénytelenek, akkor az inkább ösztönös, zsigeri vagy lenézően gúnyos, mintsem ésszerű vagy elvi. Logikájuk mintha az lenne, hogy a multikulturalizmus, a Békehadtest és hasonlóak jók, amiket a liberálisok helyeselnek, és már csak amiatt sem lehetnek fasiszták, mert a liberálisok valók. Ez a végső érve számtalan szerzőnek, aki lazán „fasisztának” nevezi a „rosszfiúkat”, s állítását mindössze arra alapozza, hogy a liberálisok rossznak gondolják őket. Fidel Castróról elmondhatjuk, hogy a fasizmus tankönyvi esete. Minthogy azonban a baloldal helyesli ellenállását az amerikai „imperializmussal” szemben – s mivel a marxizmus varázsigéit használja –, nemcsak egyszerűen helytelen, hanem objektíve is ostobaság őt fasisztának nevezni. Eközben helyesen gondolkodó, művelt emberek nemes egyszerűséggel fasisztának nevezik Ronald Reagant, George W. Bush-t, Rudy Giulianit és más konzervatívokat.

Mindezzel az a fő baj, hogy a helyesen értelmezett fasizmus egyáltalán nem jobboldali jelenség, hanem valójában baloldali, és mindig is az volt. Ezt a tényt – nincs ennél kényelmetlenebb igazság – homályosítja el manapság az a szintén téves hiedelem, hogy a fasizmus és a kommunizmus egymás ellentétei. Valójában ugyanazon választók jóindulatára apelláló, szorosan összefüggő történelmi vetélytársak, amelyek ugyanazt a társadalmi teret próbálják uralmuk alá hajtani. Az, hogy egymás szöges ellentétének látszanak, részben szellemtörténeti trükk, részben (és főként) a „vörösök” összpontosított propaganda-hadjáratának következménye, amelynek célja, hogy a „barnák” objektíve gonoszak és „másnak” tűnjenek fel (vicces, hogy a „másik” demonizálását éppen a fasizmus egyik meghatározó vonásának tartják). Elméleti és gyakorlati téren azonban igen csekély különbség van köztük.

* Közmunkaszervezet a New Deal idején, ami elsősorban állástalan fiataloknak kínált munkát.

** Szövetségi ügynökség, ami amerikai önkéntesek munkáját fogja össze.

*** A Nation of Islam (Iszlám Nemzet) 1930-ban alapított fekete szervezet.

**** Black Panthers Party for Self-Defense (Fekete Párduc Párt az Önvédelemért): 1966-ban alapított radikális fekete szervezet, ami az 1960-as évek ellenkultúrájának egyik ikonja lett.

* A National Council of La Raza (La Raza Nemzeti Tanácsa) az 1960-as években alakult mexikói-amerikai, illetve spanyol-amerikai szervezet.

** Movimiento Estudiantil de Chican de Aztlán (Aztlán Chicano Diákmozgalma) az 1960-as években alakult spanyol-amerikai mozgalom.

Ma már, rettenetes bűneik és kudarcaik fényénél nehéz felfogni, hogy a fasizmus és a kommunizmus a maguk korában egyaránt utópikus, nagyreményű víziók voltak. Mi több, a fasizmus, ahogy a kommunizmus is, nemzetközi mozgalom volt, számos hívet toborzott az összes nyugati társadalomban. Különösen az I. világháború nyomán – de sokkal korábban visszatekintve – születtek fasiszta mozgalmak a régi európai rend romjain. Az európai politika és kultúra különböző áramlatai egyesültek bennük: az etnikai nacionalizmus felemelkedése, a bismarcki jóléti állam és a kereszténység mint a társadalmi és politikai ortodoxia, egyben az egyetemes törekvések forrásának összeomlása. A fasizmus a kereszténység helyett az istenített állam és a nemzet mint organikus közösség új vallását kínálta.

A nemzetközi mozgalomnak számos változata és leágazása volt, különböző országokban más-más néven futott. Megnyilvánulási formái a nemzeti kultúrák függvényében társadalmanként különböztek – ez az egyik oka annak, hogy miért oly nehéz meghatározni. Valójában azonban ugyanazokból a szellemi forrásokból merített, mint az amerikai progresszívizmus. Sőt, az amerikai progresszívizmus – a moralizáló társadalmi keresztreshadjarat, amelynek büszke leszármazottjai a modern liberálisok – sok tekintetben a Mussolini és Hitler által Európában alkalmazott fasiszta eszmék fő forrása.

Az amerikaiak szeretik azt gondolni magukról, hogy immunisak a fasiszmussal szemben, miközben állandóan fenyegetettnek érzik tőle magukat. „Itt nem történhet meg” – hajtogatják folyamatosan. A fasiszmusnak azonban ebben az országban is van múltja, erről szól ez a könyv. Az amerikai fasiszta hagyomány mélységesen összefonódik azokkal az erőfeszítésekkel, hogy „európaizálják” Amerikát, s utópikus célok szolgálatába állítható „modern” állammá tegyék. Ez az amerikai fasizmus azért látszik igen különbözőnek európai változataitól – ahogyan az is –, mert számos sajátos tényező (földrajzi méret, etnikai sokféleség, jeffersoni individualizmus, erős liberális hagyomány stb.) mérséklően hatott rá. Ennek következtében az amerikai fasizmus szelídebb, barátságosabb, „anyásabb” külföldi megfelelőinél: ezért nevezi George Carlin „smiley-arcú fasizmusnak”. Kedves fasizmus, amit legjobban a „liberálfasizmus” kifejezéssel lehetne leírni, és ami alapvetően baloldali volt, s az is maradt.

Ez a könyv az amerikai liberalizmus egy másik történetét írja le, azt, ami nemcsak a gyökereire, a klasszikus fasiszmussal rokon vonásaira világít rá, hanem azt is megmutatja, hogyan vetítették rá a fasiszta bélyeget a jobboldalra egy bonyolult bűvészmutatvány segítségével. Pedig valójában a konzervatívok a hitelesebb, klasszikus liberálisok, míg sok, úgynevezett liberális valójában „barátságos” fasiszta.

Persze nem azt állítom, hogy minden liberális fasiszta. Azt sem, hogy a szocializált egészségügybe vagy a dohányzás tilalmába vetett hit annak bizonyítéka, hogy valaki kriptonáci. Inkább arra törekszem, hogy leleplezzem politikai kultúránknak azt a kőkemény tényállítását, miszerint az amerikai konzervativizmus a fasizmus leszármazottja vagy a „kisöccse”. Meg szeretném mutatni, hogy számos, liberálisnak nevezett gondolat és ösztönzés olyan szellemi hagyomány közvetítésével került hozzánk, amely egyenesen vezetett el a fasiszmushoz. A fasizmus magáévá tette ezeket a gondolatokat, és ezek sok tekintetben fasiszta jellegűek azóta is.

Manapság azonban nem könnyű felismerni ezeket a hasonlóságokat és folyamatosságokat, még kevésbé beszélni róluk: ugyanis a holokauszt ellehetetlenítette a történelmi elemzésnek ezt az egész területét. A háború előtt a fasizmust sokan progresszív társadalmi mozgalomnak tekintették, sok liberális és baloldali híve volt Európában és az Egyesült Államokban; a holokauszt borzalmait azonban megváltoztatták a fasizmusról alkotott felfogásunkat: egyedülállóan gonosznak tekintettük, amely mindenképpen szélsőséges nacionalizmussal, paranoiával és népiirtó rasszizmussal kapcsolódik össze. A háború után az amerikai progresszíveknek, akik hajdan dicsérték Mussolinist, és az 1920-as, 1930-as években még Hitlerrel is rokonszenveztek, el kellett határolódniuk a náciizmus borzalmaitól. Ennek megfelelően a baloldali értelmiségiek „jobboldaliként” definiálták át a fasizmust, és a saját bűneiket vetítették rá a konzervatívokra, jöllehet továbbra is sokat kölcsönöztek a fasiszta és prefasiszta gondolatvilágból.

Könnyű rálelni erre a történelemfelfogásra, ha van szemünk hozzá. Az a gond, hogy a liberális-progresszív narratíva, amelyen a legtöbben nevelkedtünk, rendszerint félretolja ezeket az oda nem illő és kényelmetlen tényeket, és marginálisnak állítja be azt, ami valójában kulcsfontosságú.

Elöljáróban: tény, hogy az 1920-as években a fasizmus és a fasiszta gondolatok igen népszerűek voltak az amerikai baloldal köreiben. „Az, hogy a fasizmustól fitorogtak a *New Masses* olvasói – írja a legendás szélsőbaloldali folyóiratról John Patrick Diggins –, igaz lehetett 1930 után. A húszas évek radikálisai számára azonban az itáliai fuvallatnak nem volt ideológiai bűze.”⁸ Ennek megvolt az oka. A modern liberalizmus alapító atyái, azok a nők és férfiak, akik lerakták a New Deal és a jóléti állam szellemi alapjait, sok tekintetben jó elgondolásnak tekintették a fasizmust. De ne legyünk igazságtalanok: sokan egyszerűen úgy gondolták (Dewey* pragmatizmusának szellemében), hogy a fasizmus érdekes „kísérletnek” látszik. Mi több, bár az olasz fasizmus illatát végül egyaránt avasnak érezte

* John Dewey (1859–1952): amerikai pszichológus, filozófus, a közoktatási reform elkötelezett híve.

az amerikai bal- és jobboldal (mellesleg jóval 1930 után), az idegenkedés többnyire nem mély ideológiai nézetkülönbségekből fakadt, inkább abból, hogy az amerikai baloldal máshová – a vörösökhöz – csatlakozott le, és emiatt a kommunista beszédmódra esküdött fel a fasizmusmal kapcsolatban. Ami a nem kommunista liberális baloldalt illeti: miközben a „fasizmus” szó rossz hírűvé vált, számos fasiszta gondolat és sugallat továbbra is eleven maradt.

Sztálin ekkoriban kezdte alkalmazni azt a remek taktikát, hogy egyszerűen fasisztának bélyegzett minden kényelmetlen gondolatot és mozgalmat. A Moszkvával szövetséges szocialistákat és progresszíveket szocialistáknak vagy progresszíveknek nevezték, míg a Moszkvához kevésbé hűséges vagy vele szembenálló szocialistákat fasisztának. A szociálfasizmus sztálini elméletéhez lojális kommunisták szemében még Franklin Rooseveltt is fasiszta lett. Ne feledjük: Lev Trockijt is azért ítélték halálra, mert állítólag „fasiszta puccsot” tervezett. Bár sok józan gondolkodású amerikai baloldali később elutasította ezt a taktikát, megdöbbenő, akkoriban hány „hasznos hülye” esett áldozatául, és szellemi utóélete milyen hosszúra nyúlt.

A liberálisok őszintébben kedvelhették a fasizmust a holokauszt és Sztálin szociálfasizmus-elmélete előtt. Az 1920-as évek és az 1930-as évtized első felének „gyakorlatias” időszakában egy csomó nyugati liberális értelmiségire és újságíróra tett mély benyomást Mussolini „kísérlete”,⁹ és nem kevés progresszív kíváncsiságát keltette fel a náciizmus is. W. E. B. DuBois* például vegyes érzelmekkel viseltetett Hitler hatalomra kerülése és a zsidók helyzete iránt, s úgy vélte, a nemzetiszocializmus a gazdaság megszervezésének mintája lehetne. A náci diktatúra létrejötté – írta – „abszolút szükséges volt az állam rendbetételéhez...” A „demokrácia” mint egalitárius etatizmus progresszív meghatározására támaszkodva DuBois 1937-ben beszédet mondott Harlemben, és kijelentette, hogy „sok tekintetben ma több demokrácia van Németországban, mint az elmúlt években.”¹⁰

Az úgynevezett régi jobboldal bizonyos csoportjai évekig azzal érveltek, hogy FDR New Dealje fasiszta, és/vagy fasiszták befolyására születt. Ebben jó adag igazság van, amint ezt számos főszószóbeli és liberális történész vonakodva el is ismerte.¹¹ Ám az, hogy a New Deal fasiszta, nem pusztán jobboldali kritika volt az 1930-as években. Az ilyen kritikásokat, köztük a demokrata hőst, Al Smith-t vagy a progresszív republikánus Herbert Hoovert azzal a vádolták, hogy őriült jobboldaliak, és ők az igazi fasiszták. Norman Thomas, az Amerikai Szocialista Párt elnöke gyakran

* W. E. B. DuBois (1868–1963): fekete amerikai történész, szociológus, a polgárjogi mozgalom és a pánafrikanizmus kiemelkedő alakja.

állította, hogy a New Deal alapján véve fasiszta. Csak a Moszkvához hű kommunisták – vagy a Sztálint szolgáló „hasznos hülyék” – nevezhették Thomast jobboldalinak vagy fasisztának – meg is tették.

Még árulkodóbb, hogy FDR védelmezői nyíltan csodálták a fasizmust. Rexford Guy Tugwell, FDR agytrösztjének egyik befolyásos tagja mondta az olasz fasizmusról: „Az általam ismert legtisztább és leghatékonyabban működő társadalmi gépezet. Irigységgel tölt el.” „Kipróbáljuk a fasiszta gazdaságtant anélkül, hogy el kellene szenvednünk pusztító társadalmi és politikai hatásait” – jelentette ki George Soule, a *New Republic* szerkesztője, FDR kormányzatának lelkes támogatója.¹²

Ez a vita azonban kikerül egy tágabb kérdést. A New Deal valóban megfelelt egy fasiszta rendszernek, ám Olaszország és Németország csak közvetve volt a mintája, inkább utólag igazolták azt, hogy a liberálisok helyes úton járnak. A New Deal igazi ihletője az I. világháborús Wilson-féle kormányzat volt. Ez aligha nagy titok. FDR azzal kampányolt, hogy újraéleszti a wilsoni évek hadiszocializmusát; stábja ezt tűzte ki célul, amit az 1930-as évek liberális establishmentje hangos tapssal üdvözölt. Számtalan szerkesztőség, politikusok és tudósok – köztük a köztisztvisletben álló Walter Lippmann* – szólították fel Rooseveltt elnököt, hogy legyen „diktátor” (ami az 1930-as évek elején nem számított szitokszónak), s kezelje ugyanúgy a válságot, ahogy Wilson és a progresszívek küzdöttek meg az I. világháború következményeivel.

Gondolatmenetem voltaképpen abból indul ki, hogy az I. világháború folyamán az USA, jóllehet csak átmenetileg, fasiszta országgá vált. A nyugati világban a modern totalitarizmus nem Olaszország vagy Németország földjén jelent meg először, hanem az Amerikai Egyesült Államokban. Mi másnak nevezhetnénk egy olyan országot, amelyben létrehozták a világ első modern propagandaminisztériumát; ahol ezrével bántalmaztak, vertek politikai foglyokat, kémkedtek utánuk, és börtönbe vetették őket pusztán a véleményük miatt; ahol a nemzet vezetője azzal vádolta a külföldieket és bevándorlókat, hogy áruló „mérget” fecskendeznek az amerikai véráramba; ahol lapokat és folyóiratokat zártak be, mert azok a kormányt bírálták; ahol csaknem százezer kormánypropagandistát küldtek ki a nép közé, hogy támogatást szerezzenek a rendszer és háborúja számára; ahol egyetemi tanárok politikai hűségüket csikartak ki kollégáikból; ahol csaknem negyedmillió bűnöző kapott törvényes felhatalmazást arra, hogy megfélemlítse és összeverje a „lógósokat” és másként gondolkodókat; ahol

* Walter Lippmann (1889–1974): amerikai újságíró, publicista, külpolitikai szakértő, egyike a *The New Republic* című hetilap alapítóinak.

vezető művészek és írók arra használták művészetüket, hogy hittérítést végezzenek a kormány érdekében?

Egyszerű oka van annak, hogy Mussolini és Lenin „kísérletei” miért kerítették oly sok progresszívet a hatalmukba: saját képüket látták meg az európai tükörben. Filozófiailag, szervezetiileg és politikailag a progresszívek éppoly közel álltak a valódi, tősgyökeres fasisztákhoz, mint bármely Amerikában született mozgalom.¹³ A militarista, fanatikusan nacionalista, imperialista, rasszista, a darwini eugenika iránt mélyen elkötelezett, a bismarcki jóléti államba beleszerelmesedett, minden határon túl etatista progresszívekkel egy tengeren túli mozgalom szökött virágba Amerikában: az Európából a 19. század végén behozott hegeli és darwini kollektívizmus jegyében történt mély átalakulás.

Ebben az értelemben Wilson és FDR kormányzata egyaránt az első fasiszta mozgalom, a francia forradalom – igaz, távoli – leszármazottja.

Érthetetlen, hogyan kételkedhet bárki is a francia forradalom fasiszta jellegében. Kevesen vitatják, hogy totalitárius, terrorista, nacionalista, összeesküvő jellegű és populistá volt. Megteremtette az első modern diktátorokat, Robespierre-t és Napóleont, s arra az előfeltevésre épült, hogy a nemzet felett egy felvilágosult élcsapatnak kell uralkodnia, amely a „közakarat” hiteles, szerves kifejezője. A paranoid jakobinus mentalitás nyomán a forradalmárok vadabbá és kegyetlenebbé váltak, mint a király, akitől megszabadultak. Végül mintegy ötvenezren haltak meg a Terrorban, sokan olyan koncepciós politikai perek nyomán, amelyeket Simon Schama a „totalitárius igazságszolgáltatás első alapító okiratainak” nevezett. Robespierre így összegezte a forradalom totalitárius logikáját: „Csak két párt létezik Franciaországban: a nép és ellenségei. Ki kell irtanunk a nyomorult gazembereket, akik örökké az emberi jogok ellen esküsznek össze. ... Ki kell irtanunk valamennyi ellenségünket.”¹⁴

A francia forradalom azonban elsősorban amiatt tekinthető az első fasiszta forradalomnak, mert megpróbálta vallássá változtatni a politikát. (Ebben a forradalmárok Rousseau-t követték, akinek közakarat-fogalma istenítette a népet, miközben mellékesnek tartotta az egyént.) Ennek megfelelően hadat üzentek a kereszténységnek, megpróbálták eltávolítani a társadalomból, s egy olyan „világi” hitvallással felváltani, amelynek tanai megegyeztek a jakobinus elképzelésekkel. Országszerte százával rendezték a pogány témájú ünnepélyeket, megemlékezve a Nemzetről, az Észről, a Testvériségről, a Szabadságról és más absztrakt fogalmakról; az egésznek az volt a célja, hogy a szentség aurájával övezzék az államot és a közakaratot. Mint látni fogjuk, a nácik a legapróbb részletekig a jakobinusokat utánozták.

Ma már nem vitás, hogy a francia forradalom katasztrofális és kegyetlen volt, ám az vadul vitatott állítás, hogy egyszersmind fasiszta is – hiszen a francia forradalom a baloldal és a „forradalmi hagyomány” forrása és eredete. Az amerikai jobboldal és a klasszikus liberálisok megértőek a lényegében konzervatív amerikai forradalommal, míg megrettennek a jakobinizmus borzalmaitól és örűtségeitől. Ám ha a francia forradalom fasiszta volt, örököseit egy mérgezett fa gyümölcseinek kellene tekinteni, és magát a fasizmust végül *–helyesen–* oda kellene helyezni, ahova való: a baloldal történetébe. Mindez megrengetné a baloldali világképet; ezért a baloldaliak inkább terminológiai bűvészkedésbe fognak kognitív disszonanciájuk mellett.

Ugyanakkor ne feledjük, hogy a kutatóknak azért is okozott akkora nehézséget a fasizmus magyarázata, mert a különböző fasizmusok igen eltérőek. A nácik például népirtó antiszemiták voltak, az olasz fasiszták viszont mindaddig védelmezték a zsidókat, amíg a nácik el nem foglalták Olaszországot. A fasiszták a tengelyhatalmak oldalán harcoltak, de a spanyolok kimaradtak a háborúból (és ők is megvédték a zsidókat). Míg a nácik gyűlölték a kereszténységet, addig az olasz fasizmus békét kötött a katolikus egyházzal (noha maga Mussolini engesztelhetetlen gyűlölettel vetette meg a kereszténységet), Mihály arkangyal román légiójának tagjai pedig keresztessékké stilizálták magukat. Egyes fasiszták az „államkapitalizmus” mellett kardoskodtak, mások, például a Kuomintang-féle Kína kékingesei a termelési eszközök azonnali kisajátítását követelték. A nácik hivatalosan bolsevikellenesek voltak, de soraikban létezett „nemzeti bolsevizmus” is.

Egyetlen dolog teremt egységet mindezen mozgalmak között: a maga módján mindegyik totalitárius volt. De mit értünk azon, hogy valami „totalitárius”? Az elmúlt fél évszázadban a szó érthetően baljós értelmet nyert: Hannah Arendtnek, Zbigniew Brzezinskinek és másoknak köszönhetően a brutális, lélekgyilkos, orwelli rendszerek szinonimájává vált. A szó eredeti jelentése azonban nem ez volt. Maga Mussolini egy olyan társadalmat írt le vele, amelyben mindenkinek van helye, mindenkiről gondoskodnak, ahol minden az államon belül van, és semmi sincs rajta kívül; ahol valóban nem hagynak el egyetlen gyermeket sem.*

Ismételten azt állítom, hogy az amerikai liberalizmus totalitárius politikai vallás, de nem szükségképpen orwelli jellegű. Kedves, nem brutális. Dédelgető, nem bántalmazó. Ám egyértelműen totalitárius – ha tetszik, „holisztikus” –, amennyiben a mai liberalizmus szerint az emberi életnek

* Utalás a 2001-es oktatási törvényre, a *No Child Left Behind Act*-re (Egyetlen Gyermeket Sem Hagyunk Hátra), amit George W. Bush terjesztett elő, de tekintélyes demokraták is támogatták.

nincs olyan szférája, kezdve attól, amit eszünk, addig, amit szívunk, vagy amit mondunk, aminek ne lenne politikai jelentősége. A szex is politikai jellegű. A táplálkozás: politika. Sport, szórakozás, belső indítékaink és külső megjelenésünk: a liberális fasiszták szemében mindennek politikai jelentősége van. A liberálisok papokra emlékeztető szakértőkben hisznek, akik mindent jobban tudnak, akik terveznek, buzdítanak, zaklatnak és szidalmaznak. A tudomány segítségével próbálják lejáratni a vallásos hit hagyományos fogalmait, ugyanakkor pluralista és spirituális nyelvet használva védelmezik „nem hagyományos” hiedelmeket. A klasszikus fasisztákhoz hasonlóan a liberális fasiszták is jobb- és baloldal közötti „harmadik útról” beszélnek, amelyen minden jó dolog szépen összeillik, és minden nehéz választás valójában „hamis választás”.

A gondolat, hogy nincsenek nehéz – különböző jó dolgok között meghozandó – választások, vallásos és totalitárius jellegű, mert feltételezi, hogy minden jó dolog alapvetően összeegyeztethető. A konzervatív vagy klasszikus liberális felfogás megérti, hogy az élet igazságtalan, az ember esendő, és az egyedüli tökéletes társadalom, a valódi utópia egy következő életben vár reánk.

A liberális fasizmus sok tekintetben különbözik a klasszikus fasizmustól. Ezt nem is tagadom, sőt, ez érvelésem egyik fontos része. A fasizmusok különböznek egymástól, mert más-más táptalajon nőttek, ám érzelmi vagy ösztönös impulzusaik egyesítik őket: ilyen a közösség keresése, a politikán „túljutás” igénye, az ember tökéletesíthetőségébe és a szakértők tekintélyébe vetett hit, az ifjúság szépségének mániája, a cselekvés kultusza, s hogy szükség van egy mindenható államra, amely a nemzet vagy a világ szintjén koordinálja a társadalmat. S mindenekelőtt közös bennük a hit – amelyet totalitárius kísértésnek nevezek –, hogy ügyes barkácsolással megvalósítható egy „jobb világ megteremtésének” utópikus álma.

De – mint a történelemben mindig – itt is fontos a hely és az idő, s emiatt a különbségek mélyek lehetnek a különböző fasizmusok között. A nácizmus a német kultúra terméke volt, német közegben született. A holokauszt nem következhetett volna be Olaszországban, mert az olaszok nem németek. Amerikában pedig, ahol a szövetségi kormányzattal szembeni elleneséges érzület a nemzeti karakter központi eleme, a „pragmatizmus” és a tisztesség jegyében kell érvelni az etatizmus mellett. Más szavakkal, a mi fasizmusunknak kedvesnek kell lennie, és a javunkat kell szolgálnia.

Az amerikai progresszívizmus, amelynek leszármazottja a mai liberáлизmus, a keresztény fasizmus egyik válfaja volt (sokan „keresztény szocializmusnak” is nevezték). Modern liberálisok számára ez nehezen megragadható fogalom, mert hozzászórtak ahhoz, hogy úgy gondoljanak

a progresszívekre, mint akik rendet teremtettek az élelmiszer-ellátásban, kiharcolták a nyolcórás munkanapot, és véget vetettek a gyermekmunkának. A liberálisok azonban gyakran elfelejtik, hogy a progresszívek otthon és külföldön egyaránt imperialisták is voltak. Tőlük ered az alkoholtilalom, a Palmer Raids*, az eugenetika, a hűségeskük rendszere és modern formában az, amit sokan „államkapitalizmusnak” neveznek.

Sok liberális azért sem veszi észre a progresszívizmus vallási dimenzióját, mert a vallást és a progresszív politikát egymás merő ellentétének tekintik. Így – bár azok a liberálisok, akik emlékeznek a polgárjogi mozgalomra, elismerik, hogy abban az egyházak is szerepet játszottak – nem látják a folytonosságot olyan egyéb, vallási ihletű progresszív kereszteshadjáratokkal, mint a rabszolga-felszabadítás és a vallási türelem. A mai liberálfasizmus többnyire kerüli a kereszténység említését, kivéve, ha visszaszoríthatja annak befolyását, ahol csak tudja (bár a gyakran együttérző konzervatívizmusnak nevezett jobboldali változata beszivárgott a Republikánus Pártba is). Az istenes beszéd, meglehet, háttérbe szorult, de a progresszívizmust éltető kereszties szellem éppoly erős, mint hajdanán. Azonban a nyíltan vallási színezetű beszéd helyett a mai liberálisok a „remény” evilági szókincsét használják, és olyan vállaltan spirituális filozófiákat teremtenek, mint Hillary Clintontól a „jelentés politikája”.**

Hasonlóképpen elszivárgott az az undok rasszizmus is, amely Margaret Sanger*** progresszív eugenikáját hatotta át. A liberális fasiszták azonban a maguk kellemes modorában továbbra is fajgyűlölők: hisznek abban, hogy a feketékben lakozik az Isten, hogy a fehérek bűne örökkévaló, és ez örök időkre igazolja bűnhődésüket. Bár szerintem ez helytelen és nem kíváncsi, álmomban sem vádolnám a mai liberálisokat azzal, hogy a nácik módjára népiertő vagy gonosz rasszista beállítottságúak. Mindazonáltal látni kell, hogy a posztmodern baloldal olyan nyelven beszél, amelyet a nácik is értenének. Sőt, az olyan kifejezéseket, mint a „fehér logika” és a „faj állandósága” nem csak hogy értenék, de még az utat is egyengetnék számukra. Anne Harrington történész jegyzi meg, hogy „a posztmodern szókincs kulcsfogalmai (dekonstrukció, logocentrizmus) olyan náci és protofasizta szerzőktől erednek, mint Ernst Krieck és Ludwig Klages.”

* Palmer Raids: Mitchell Palmer amerikai főügyészről elnevezett intézkedéssorozat, amelynek nyomán 1919-1920-ban baloldali aktivisták százait börtönözték be és utasították ki az Egyesült Államokból.

** Hillary Clinton, a *First Lady* 1993-as, a tervezett egészségügyi átalakításról szóló beszédében használta a kifejezést.

*** Margaret Sanger (1879–1966): az amerikai fogamzásgátlás úttörője, az első születésszabályozási klinika megalapítója. Liberális elméletei mellett támogatta az eugenetikát, a bevándorlás visszaszorítását, és még a gyógyíthatatlan betegek sterilizálását is.

A *Dekonstruktion* szó először abban a náci pszichiátriai folyóiratban jelent meg, amelynek szerkesztője Hermann Göring unokaöccse volt.¹⁵ A baloldalon sokan úgy beszélnek a „fehérség” megsemmisítéséről, ami mélységesen emlékeztet a nemzetiszocialista erőfeszítésekre a német társadalom „zsidótlanításával” kapcsolatban. Sokatmondó, hogy Carl Schmitt,* aki e vállalkozás jogi részét irányította, rendkívül népszerű balos tudományos körökben. A fősodorhoz tartozó liberálisok nem feltétlenül értenek egyet ezekkel az értelmiségiekkel, ám annyira tisztelik és becsülik őket, hogy az gyakran hallgatólagos jóváhagyással ér fel.

Tény, ami tény: a progresszívek sok cselekedetét ma objektíve fasisztának, a fasiszták sok tettét pedig objektíve progresszívnek tekintenék. Eloszlatni ezt a látszólagos ellentmondást, megmutatni, hogy valójában miért nem ellentmondás: ezek e könyv fő céljai. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a liberálisokat náciknak nevezném.

Akkor lássuk: komoly ember nem tagadhatja, hogy a marxista eszmék mélyen hatottak arra, amit liberalizmusnak nevezünk. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy mondjuk Barack Obama sztálinista vagy kommunista. Továbbmenve: a 20. század legkiválóbb liberálisai és baloldalai közül sokan makacsul alábecsülték a szovjet kommunizmus gonosztetteit és veszélyességét; ám ettől még nem vádolhatjuk őket azzal, hogy *kedvükre való* volt a Sztálin-féle népirtás. Kegyetlenség valakit nácinak nevezni, mert ezzel tisztességtelenül arra utalunk, hogy rokonszenvezik a holokauszttal. Nem kevésbé pontatlan azonban azt feltételezni, hogy a fasizmus egyszerűen a zsidókkal szembeni népirtás ideológiája. Ha mindenképpen meg szeretnénk címkézni, nevezzük hitlerizmusnak, hiszen a népirtásba torokló fajgyűlölet nélkül Hitler nem volna Hitler. S bár Hitler fasiszta volt, a fasizmust nem kell a hitlerizmus szinonimájának tekinteni.

Nagyon érdekes például, hogy a zsidók nagy arányban képviseltették magukat az olasz Fasiszta Pártban, s ez így is maradt az 1920-as évek elejétől 1938-ig. A fasiszta Olaszországban egyáltalán nem létezett a haláltáborok rendszere. 1943-ig, amikor a nácik megszállták Olaszországot, a világ egyetlen olasz fennhatóság alatt álló részén sem adtak át zsidókat a németeknek, lettek légyen *bármilyen* nemzethez tartozók. Az olaszországi zsidók nagyobb arányban éltek túl a háborút, mint a tengelyhatalmak uralma alatt álló bármely más országban (Dániát kivéve), és az Európa olasz uralom alatt álló területein élő zsidóknak is majdnem ilyen kedvezően alakult a sorsuk. Mussolini még olasz katonák életét is kockáztatta, hogy megmentse zsidók életét. Francisco Franco, aki állítólag a fasiszta

* Carl Schmitt (1888–1985): német jogfilozófus, alkotmányjogász.

diktátorok mintapéldája volt, szintén nem volt hajlandó átadni a spanyol zsidókat, amivel több tízezer ember életét kímélte meg. Franco törölte el azt az 1492-es rendeletet is, amely a zsidók Spanyolországból való kiűzéséről intézkedett. Eközben az állítólag „liberális” franciák és hollandok buzgón együttműködtek a náci deportálások kivitelezésében.

Itt néhány nyilvánvalónak látszó megjegyzést kell tennem, amelyekkel elejét szeretném venni annak, hogy ellenséges szándékú bírálóm félreérthessék vagy eltorzítsák mondandómat. Szeretem a hazámat, és nagyon hiszek jóságában és tisztességében; semmilyen körülmények között nem tudom elképzelni, hogy olyan fasiszta rendszer kerülhetne itt uralomra, mint a náciké volt, még kevésbé egy olyan esemény bekövetkeztét, mint a holokauszt. Ennek oka, hogy az amerikaiak, az összes amerikai – liberálisok, konzervatívok és függetlenek, feketék, fehérek, latinok és ázsiaiak – elég erős liberális, demokratikus és egalitárius kultúrában nevelkedtek ahhoz, hogy ellen tudjanak állni minden ilyen totalitárius kísértésnek. Tehát nem gondolom, hogy a liberálisok gonoszak, bűnözők vagy bigottak lennének abban az értelemben, amire a jellegzetes náci összehasonlítások utalnak. Amikor a jobboldal azzal veri a tamtamot, hogy Hillary Clinton „Hitlerre emlékeztet”, ez nem kevésbé sekélyes érvelés, mint a „Bush–Hitler” egybemosás állandó hangoztatása a baloldal részéről. Az amerikaiak, akik az 1920-as években ünnepelték Mussolinit, nem tehetők felelőssé azért, amit Hitler majdnem két évtizeddel később tett, s a mai liberálisok sem felelősek azért, amiben szellemi őseik hittek – de számot kell adniuk róla.

Ugyanakkor Hitler bűntettei nem szüntetik meg a – ma liberalizmusnak nevezett – progresszizmus és a Mussolinit és Hitlert hatalomra segítő ideológiák és attitűdök közötti hasonlatosságokat.

Régóta köztudott például, hogy a nácik gazdaságilag populisták voltak, jórészt ugyanazon elgondolások befolyásolták őket, mint az amerikai és brit populistákat. S bár a liberális történészek gyakran lekicsinylik a jelentőségét, az amerikai populizmusban létezett egy erősen antiszemita és összeesküvés-elméletben hívő áramlat. Az egyik populista kiadvány jellegzetes karikatúráján a világot a brit szigetek fölött terpeszkedő polip csápjai szorongatják. A polip a „Rotschild” nevet viseli. A Populista Párt 1896-os gyűlésén az Associated Press tudósítója szerint a „zsidó faj rendkívüli gyűlölete” mutatkozott meg.¹⁶ Charles Coughlin atya, a „rádiópap” baloldali populista demagóg és az összeesküvés-elmélet híve volt, akinek antiszemitizmusa közismert volt a liberális establishment előtt, de mivel Roosevelttel pártján állt, azzal védelmezték, hogy „az angyalok oldalán áll”.

Manapság a populista összeesküvés-elméletek ámokfutását látjuk a baloldalon (és ezek nem ismeretlenek a jobboldalon sem). Az amerikaiak jó

egyharmada szerint „igen” vagy „eléggé” valószínű, hogy a kormányzat állt a 9/11-es támadás mögött (vagy legalábbis engedte azt megtörténni). A „zsidó lobby” befolyására vonatkozó sajátosan paranoid gondolatok fertőzték meg az egyetemek népének jelentős részét és az európai baloldalt – nem is említve az arab „utca” mérgező és valóban hitleri antiszemita populizmusát azokban a rendszerekben, amelyeket a legtöbbünk fasisztának tekintene. Nem állítom, hogy a baloldal magáévá teszi a hitleri antisemitizmust, de ijesztő és veszélyes mértékben tette magáévá a populizmust, és elnéző az antiszemitákkal szemben. Ráadásul azt se feledjük, hogy a weimari Németországban a náciizmus sikere részben abból fakadt, hogy tisztességes emberek nem akarták komolyan venni.

Egyéb hasonlóságok is vannak a német és olasz fasiszta eszmék és a modern amerikai liberalizmus között. A mai liberális gazdaságtan korporativizmusát például a jobboldali és némileg fasiszta nagytőkés uralgó osztály elleni bátyjának tekintik. Bill és Hillary Clinton, John Kerry, Al Gore és Robert Reich gazdasági elképzelései mégis mélységesen hasonlítanak azokra a „harmadikutas” korporációs ideológiákra, amelyek az 1920-as és 1930-as években megtermékenyítették a fasiszta gazdaságtant. A mai liberalizmus szinte vallásos áhítata a New Deal iránt tulajdonképpen önmagában is elegendő ahhoz, hogy a fasizmus családfájába soroljuk.

Vagy nézzük az utóbbi évek egészségre vonatkozó és utópikus kereszt-hadjáratait a dohányzás ellen indított háborútól az állati jogokig és a bioélelmiszerek szentté avatásáig. Senki sem vitatja, hogy ezek a háborúk a kulturális és politikai baloldaltól indultak ki. Ám kevesen hajlandók észrevenni, hogy ilyesmivel már korábban is találkoztunk. Heinrich Himmler bejegyzett állatjogi aktivista és a „természetes gyógymódok” agresszív támogatója volt, Rudolf Hess, Hitler helyettese pedig a homeopátia és a gyógynövények mellett állt ki. Hitler és tanácsadói hosszú órákon át vitatták azt, hogy az egész népet vegetáriánus étrendre kell átállítani, szembeszállva a kapitalizmus által terjesztett egészségtelen életmóddal. Dachauban építették fel a világ legnagyobb alternatív és biogógyszerlaboratóriumát, és biomézet termeltek.

A náci dohányzásellenes és közegészségügyi törekvései előrevetítették a junk food, a lekötetlen zsírsavak és hasonlók elleni mai kereszt-hadjáratot. A Hitlerjugend kézikönyvében ez olvasható: „A táplálkozás nem magánügy!” – lényegében ezt mantrázzák ma a közegészségügyi intézmények. A bioélelmiszerek és a személyes egészség náci hangsúlyozása jól illeszkedett a világ működésének általános értelmezéséhez. Sok náci meggyőződése volt, hogy a kereszténység – amely szerint az embernek meg kell hódítania a természetet, és nem összhangban élni vele – a németek

egészségének aláásása érdekében összeesküdött a kapitalizmussal, amely elidegeníti az embert természetes állapotától. Egy népszerű táplálkozástani könyvben Hugo Kleine a „kapitalista különérdekeket” (és a „maszkulin zsidó félnőket”) hibáztatta a német élelmiszerek minőségének romlásáért, ami a rákos megbetegedések szaporodásához (egy másik náci kényszerképzet) járult hozzá. A bioélelmiszer elválaszthatatlanul összekapcsolódott azzal, amit a náci akkor – és a baloldal ma – „társadalmi igazságtosságnak” neveztek.¹⁷

Vajon automatikusan fasiszta-e, aki törődik az egészségével, a táplálkozásával és a környezettel? Természetesen nem. Csak az az elképzelés fasiszta, miszerint egy szerves nemzeti közösségben az egyénnek nincs joga *nem* egészségesnek lenni; ennél fogva az államnak kötelessége, hogy kényszerítsen bennünket, hogy a saját javunkra legyünk egészségesek. Amennyiben ezek a modern egészségügyi mozgalmak saját érdekükben megpróbálják az államhatalmat felhasználni, a klasszikus fasizmussal kacérkodnak. A környezetvédelem még kulturálisan is megengedi azt a fajta morális terrort és kényszerítést, amelyet, ha a hagyományos erkölcsiség nevében gyakorolnának, a liberálisok rögtön fasisztaként átkoznának ki.

Miközben e sorokat írom, egy New York-i törvényhozó be akarja tiltani az iPodok használatát az utcán való átkelés során.¹⁸ Az ország sok részén törvény tiltja, hogy dohányozzunk a kocsinkban vagy akár a szabadban is más emberek feltehető közelségében. Sokat hallunk arról, hogyan akarnak a konzervatívok „betolakodni a hálószobánkba”, de éppen amikor ez a könyv nyomdába került, indította el a Greenpeace más csoportokkal együtt azt a „népnevelő” kampányt, amely a környezetbarát szexet hirdette. A Greenpeace-nek egész sor stratégiai elképzelése van arról, hogyan „cselekedhetnénk bolygónk javára”.¹⁹ Bízhatunk persze abban, hogy a környezetvédők nem akarják önkényes javaslatukat törvényekre lefordítani, jómagam azonban, ismervé a hasonló múltbeli kampányok lefolyását, nem vagyok ennyire optimista. A szólásszabadságot is akkor érik szakadatlan támadások, amikor a leginkább fontos – választások környékén –, ugyanakkor szentté nyilvánítják, amikor a legkevésbé lenne az: lásd a rúdon táncolás* és a terrorista honlapok esetét.

Democracy in America (Az amerikai demokrácia) című munkájában Alexis de Tocqueville figyelmeztetett: „Ne feledjük, hogy különösen veszélyes rabbá tenni az embert az élet apró részleteiben. Ami engem

* A szerző azokra a sorozatos jogi vitákra utal, melyek a rúdtánc betiltása vagy megadóztatása körül folynak az Egyesült Államokban.

illet, hajlamos vagyok azt gondolni, hogy a szabadság kevésbé szükséges a nagy, mint a kis dolgokban.”²⁰ A mi országunkban mintha megfordították volna Tocqueville hierarchiáját. Kis dolgokban mindenkinek el kell veszítenie a szabadságát, hogy cserében maroknyi ember a legteljesebben élhessen szabadságjogaival.

Az antiutópikus jövő-képét nemzedékek hosszú során át elsősorban Orwell 1984-e jelentette számunkra. Alapvetően „maszkulin” rémálom volt ez a fasiszta brutalitásról. A Szovjetunió bukásával, és a nagy 20. századi fasiszta és kommunista diktatúrák emlékének halványulásával az 1984 rémlátomása lassan elenyészik, helyette Aldous Huxley *Brave New World*-je (*Szép új világ*) válik profetikusabb erejű könyvvé. Az emberi genom feltárással és azzal, hogy képesek vagyunk televíziós szórakoztatással és pszichoaktív szerekkel boldoggá tenni az embereket, a politika egyre inkább az előrecsomagolt öröm házhoz szállításának eszközévé válik. Amerika politikai rendszere valaha a boldogság kereséséről szólt. Manapság egyre többen hagyják abba a keresést, és szállíttatják házhoz a boldogságot. S noha nemzedékek óta középiskolai irodalmi fogalmazások állandó tárgya, nem jutottunk sokkal közelebb ama kérdés megválaszolásához, hogy pontosan mi is a baj a Szép új világgal.

Pedig egyszerű: hamis arany. Az elképzelés, hogy a farmakológia és a neurológia segítségével földi mennyországot teremthetünk, épp annyira utópikus, mint a marxista remény, hogy a termelési viszonyok átszervezésével létrehozható egy tökéletes világ. A totalitarizmus története annak története, hogyan próbálják meghaladni az emberi létfeltételeket és megteremteni egy olyan társadalmat, ahol legmélyebb jelentésünk és sorsunk egyszerűen azáltal valósul meg, hogy a társadalomban élünk. Ez megvalósíthatatlan, s még ha, mint a liberális fasizmus esetében gyakran elő is fordul, hogy az erre irányuló erőfeszítések gondosak, humanusak és tisztességesek, az eredmény akkor is csak olyan jó szándékú zsarnokság, amelyben egyesek a saját, jóságra és boldogságra vonatkozó elgondolásait kényszerítik másokra, akik esetleg nem is osztják azokat.

Magyarázatra szorul egy olyan új kifejezés bevezetése, mint a „liberálfasizmusé”, amit sokan biztosan durva önellentmondásnak fognak tekinteni. Valójában azonban nem én használom először ezt a kifejezést. H. G. Wellsé az érdem, aki a 20. század egyik legbefolyásosabb progresszív elméje volt (s mint kiderült, ő ihlette Huxley *Szép új világát* is). Wells nem is vádként, hanem kitüntetésként alkotta meg a kifejezést. A progresszíveknek „liberális fasisztákká” és „felvilágosult nácikká” kell válniuk – mondta az ifjú liberálisoknak egy, 1932 júliusában, Oxfordban tartott beszédében.²¹

Wells a szócsöve volt annak, amit fasiszta pillanatnak nevezek, amikor a nyugati elit számos tagja azon buzgólkodott, hogy logarléccel és ipari seregekkel váltsa fel az egyházat és a királyságot. Egész életművében amellet kardoskodott, hogy bizonyos embereknek – tudósoknak, papoknak, harcosoknak vagy „szamurájoknak” – kell rákényszeríteniük a haladást a tömegekre, hogy ezáltal megteremtődjék az „Új Köztársaság” vagy a „világteokrácia”. Az emberiség csak harcos progresszivizmussal – vagy nevezzék bárhogyan – képes elérni Isten királyságának beteljesedését. Röviden, Wells a totalitárius kísértés rabjává vált. „Soha sem voltam képes teljesen kivonni magam könyörtelen logikájának hatása alól” – jelentette ki.²²

A fasizmus a progresszivizmushoz és a kommunizmushoz hasonlóan azért terjeszkedő, mert nem lát természetes határokat törekvései előtt. Ez nyilvánvaló az olyan erőszakos változatok esetében, mint az iszlám fasizmus, de a progresszivizmus is Új Világrendre tör. Woodrow Wilson szerint az I. világháború az egész világ megváltását célzó „keresztes hadjárat” volt. Még Wilson pacifista külügyminisztere, William Jennings Bryan sem volt képes szakítani a keresztény világrend látomásával – amely a világméretű alkoholtalommal válik teljessé.

Mindezzel szemben az lehet az egyik ellenvetés: és akkor mi van? Érdekes megismerni azt, hogy mit gondolt egy csomó régóta halott liberális és progresszív, de mi köze ennek a mai liberálisokhoz? Erre két válaszom van, az első vállaltan nem túl érzékeny. Az amerikai konzervatívoknak folyamatosan magukkal kell hordozniuk – valóságos vagy állítólagos – szellemtörténetüket. A liberális újságírás és tudomány soraiban nyüzsgönek a rettenthetetlen firkászok, akik „rejtett történetekre” és „zavaró visszhangokra” mutatnak rá a konzervatív budoárban. Halott jobboldaliakkal kapcsolatos lényegtelen és homályos összefüggéseket ráncigálnak elő annak bizonyítására, hogy a konzervatívok ma is egy bűnös terven dolgoznak. Miért lenne akkor lényegtelen rámutatni arra, hogy a liberális budoárnak is megvannak a csontvázai, különösen, ha belőlük épül fel a modern jóléti állam?

Ebből következik a második válaszom. A konzervativizmustól eltérően a liberalizmust rendszerszerűen nem érdekli a saját szellemtörténete, de ettől még nem függ kevésbé tőle. A liberalizmus saját óriásainak vállán áll, miközben úgy véli, szilárdan veti meg lábát a talajon. Feltevései és törekvései egyenesen visszavezethetők a progresszív korig, amit az is szemléltet, hogy a liberálisok szeretik a „progresszív” szót használni, valahányszor alapvető meggyőződéseikről és gondolatébresztő intézményeikről (Progresszív Magazin, Progresszív Politika Intézet, Amerikai Haladás

Központja stb.) beszélnek. Én csupán a liberálisok által kiválasztott csataterén harcolok. Ők hangoztatják, hogy a konzervativizmus összefügg a fasiszmissal. Ők állítják, hogy a szabadpiacon alapuló gazdasági rend fasiszta, s ezért az ő gazdaságelméleteik erényesebbek – pedig az igazság ennek szinte teljesen fordítottja.

A mai liberalizmus nem a fegyverek erejével próbálja meghódítani a világot. Programja nem a nacionalizmusra és a népiirtásra épül, ellenkezőleg, a jó szándékok ideológiája mozgatja. De valamennyien tudjuk, hová vezetnek akár a legjobb szándékok is. Könyvemet nem arról írtam, miképpen náci vagy fasiszta valamennyi liberális, inkább arra próbálok figyelmeztetni, hogy még a legjobbak sem immunisak a totalitárius kísértéssel szemben.

Idé tartozik néhány magát konzervatívnak valló ember is. Az együttérző konzervativizmus sok tekintetben a progresszivizmus egyik formája, a keresztény szocializmus leszármazottja. George W. Bush retorikája, miszerint egyetlen gyermek sem hagyható magára, s „ha valaki megsért, a kormánynak intézkednie kell”, egy olyan államfelfogást sugall, amely törekvéseiben valójában totalitárius, és a szó amerikai értelmében különösen nem is konzervatív. Ismét csak kedves totalitarizmusról van szó, amelyet kétségtelenül az őszinte keresztény szeretet motivál (és szerencsére enyhít a rossz végrehajtás); de a szeretet is fojtogathat. Valójában árulkodó a düh, amelyet Bush elnöksége kiváltott sok bírálójából. Bush szándékai tisztességesek, ám akik nem osztoznak a felfogásában, azok elnyomónak találják őket. Ugyanez működik fordítva is. A liberálisok egyetértének Hillary Clinton szándékaival; és azt mondják, hogy bárki, aki azokat elnyomónak találja, fasiszta.

Végül pedig, minthogy szükségünk van a fasizmus valamilyen ideiglenes meghatározására, íme, az enyém így hangzik: a fasizmus az államvallása. Feltételezi a politikai közösség szerves egységét, és a népakaratra hangolt nemzeti vezérre vágyik. Annyiban *totalitárius*, hogy mindent politikai jellegűnek tekint, s szerinte a közjó érdekében az állam minden lépése jogos. Felelősséget vállal az élet minden területéért, beleértve egészségünket és jólétünket, s erővel vagy szabályozással és társadalmi nyomással próbál egységes gondolkodást és cselekvést kikényszeríteni. Mindennek, beleértve a gazdaságot és a vallást is, az állam célkitűzéseit kell szolgálnia. Bármely rivális identitás a „probléma” része, ezért ellenség. Nézetem szerint a jelenlegi amerikai liberalizmusban a fasizmus mindezen vonásai jelen vannak.

...

Befejezésül néhány technikai kérdés.

A fasizmus angol teoretikusainak bevett gyakorlatát követem. Megpróbálom egyértelművé tenni, hogy mikor beszélek a mai értelemben vett liberalizmusról és mikor a klasszikus liberalizmusról, amely jórészt merő ellentéte az előbbinek.

A fasizmus óriási téma, több ezer könyv foglalkozik az idevágó problémákkal. Megpróbáltam tisztességes lenni a tudományos szakirodalommal, noha ez nem tudományos szakkönyv. A szakirodalom tulajdonképpen annyira ellentmondásos, hogy a fasizmusnak nem, hogy nincs általánosan elfogadott meghatározása, szerzőik még abban sem értenek egyet, hogy az olasz fasizmus és a náciizmus rokon jelenségek voltak. Ahol lehetséges, megpróbáltam távol maradni az ilyen vitáktól, de véleményem szerint az olasz és a német fasizmus a közöttük lévő mély elméleti különbségek ellenére szociológiailag rokon jelenségek.

Megpróbáltam tartózkodni a világban tapasztalható másfajta „fasizmusok” értékelésétől is. Bírálóim szerint ez esetleg előnyös lehet nekem, amennyiben valamely fasizmus egyértelműen jobboldali, konzervatív vagy nem progresszív. Az ilyen bírálatokat esetről esetre fontolom meg. Meg kell azonban jegyezmem, hogy ez a gyakorlat legalább annyira árt nekem, mint használ. Kizárva például Oswald Mosley Brit Fasiszta Szövetségét (British Union of Fascists), elzártam magam a baloldali fasisztabarát retorika és érvek pompás tárházától.

Megpróbáltam nem telezsúfolni idézetekkel a könyvet, viszont beiktattam jó néhány magyarázó – vagy érvelő – jegyzetet. Akik más forrásokra és további olvasnivalókra is kíváncsiak, forduljanak a könyv honlapjához (www.liberal-fascism.com), ahol megjegyzéseiket vagy kérdéseiket is leírhatják. Megteszek minden tőlem telhetőt, hogy a lehető legtöbb jóhiszemű levelezőt nyerjem meg.

• 1 • Mussolini, a fasizmus atyja

Te vagy a csúcs!

Te vagy a Nagy Houdini!

Te vagy a csúcs!

Te vagy Mussolini.

A *You're the Top* című Cole Porter-szám egyik első változata¹

AKI CSUPÁN A *New York Times*ra vagy a *New York Review of Books*ra, illetve Hollywoodra hagyatkozik, könnyen hiheti azt, hogy Benito Mussolini nagyjából Adolf Hitlerrel egy időben – vagy egy kicsit még később – került hatalomra, és hogy az olasz fasizmus csupán egy kényelmes, felhígított változata a náciizmusnak. Németországban 1935-ben adták ki a gyűlöletes nürnbergi faji törvényeket, amelyeket Mussolini 1938-ban iktatott be Olaszországban. Németországban 1942-ben, Olaszországban pedig 1943-ban gyűjtötték össze a zsidókat. Azt csupán néhány szerző említi, ők is csak mellékesen, hogy a faji törvények olaszországi bevezetését megelőzően számos zsidó származású tagja volt a kormánynak és a fasiszta pártnak. Néha elismerően megemlítik azoknak a történészeknek a pontosságát, akik bizonyítják, hogy az olasz zsidókat csak azt követően gyűjtötték össze, hogy a náci megszállták Észak-Olaszországot, és létrehozták a salói bábkormányt. Ezekben a kényelmetlen tényekben azonban általában gyorsan átugranak. A többség ezekről a kérdésekről inkább olyan forrásokból szerez információkat, mint az *Élet szép* (*Life is Beautiful*)² című Oscar-díjas film, mely röviden arról szól, hogy először a fasizmus érkezett Olaszországba, majd a náci, akik elvitték a zsidókat. A film szerint Mussolini egy ostoba hordószónok, ugyanakkor rendkívül hatékony diktátor volt, akinek hála, pontosan közlekedtek a vonatok.

Mindez olyan, mintha visszafelé forogna a film. Mire Olaszországban vonakodva bevezették a szégyenletes faji törvényeket – melyeket kevésbé alaposan hajtottak végre, mint a náci – az itteni fasiszta hatalom már több mint 75 százalékban kiépült. Mussolini Rómába való menetelése és az itáliai faji törvények bevezetése között 16 év telt el. Mussoliniról szólva a zsidókkal kezdeni olyan, mintha F. D. Roosevelttel kapcsolatban először a japánok internálását említenék*, figyelmen kívül hagyva a történet nagy részét. Az 1920-as, sőt még az 1930-as években is a fasizmus egészen mást jelentett, mint Auschwitz vagy Nürnberg. Hitler előtt senki sem kapcsolta össze a fasizmust az antiszemitizmussal. Mussolinit nemcsak a római főrabbi, hanem az olasz zsidó közösségek (sőt a külföldi zsidó közösségek többsége) is támogatták. Ráadásul az 1919-es alapításától 1938-as kizárásukig a zsidóság felülreprezentált volt az olasz fasiszta mozgalomban.

A faji kérdés hozzájárult ahhoz, hogy az amerikai közvélemény szembe fordult a fasizmussal, de a zsidóknak ehhez nem volt semmi közük. Az amerikaiak akkor kezdtek elfordulni Mussolinitól, amikor az megszállta Etiópiát. 1934-ben Cole Porter: *You're the Top* című slágerének azon sora, hogy „Te vagy Mussolini” nem jelentett semmilyen ellentmondást. Viszont a szegény, de nemes afrikai királyság megszállása visszavonhatatlanul lerombolta Mussolini hírnevét, akiből ezt követően számos amerikainak elege lett. Egy évtized után ez volt az első Nyugat-Európából indított hódító háború, mely egyáltalán nem tetszett az amerikaiaknak, főleg a liberálisoknak és a feketéknek. Ez azonban még csak egy lassú folyamat kezdete volt. A *Chicago Tribune* például kezdetben támogatta a megszállást, ahogy olyan riporterek is, mint Herbert Matthews. Mások úgy vélték, képmutatás lenne elítélni Mussolinit. A *New Republic* – vaskos szovjetbarát cikkeit követően – arról írt, hogy „naivitás” lenne Mussolinit vádolni, amikor az igazi bűnös a nemzetközi kapitalizmus. Sok amerikai továbbra is lelkes híve maradt Mussolininek, igaz, ezután már csak titokban. A költő Wallace Stevens például fasisztabarát maradt. „Én személy szerint Mussolini híve vagyok – írta egyik barátjának. – Az olaszoknak ugyanannyi joguk van elvenni Etiópiát a niggerektől, mint a niggereknek elvenni Etiópiát az óriáskígyóktól.”³ Aztán, főleg a Hitlerrel kötött szövetségnek köszönhetően, Mussolini végleg elvesztette jó hírnevét.

Nem lehet azt mondani, hogy Mussolininek ne lett volna jó a sajtója.

* A Pearl Harbor elleni támadás után az Egyesült Államokban biztonsági fenyegetésként értékelték a japán származású lakosokat.

1923-ban a *New York Times*-ban Isaac F. Marcossan lelkendezett azon, hogy „Mussolini a latin [Teddy] Rooseveltt, aki előbb cselekszik, és csak aztán kérdezi, hogy vajon legális volt-e, amit tett? Nagy szolgálatot tesz olasz hazájának.”⁴ A szinte mindvégig kiváló és nemes Amerikai Légiót*, melyet Mussolini hatalomátvételével egy időben hoztak létre, első éveiben jelentősen inspirálta az olasz fasiszta mozgalom. „Ne feledjék – mondta a Légio nemzeti parancsnoka –, hogy a fasiszták ugyanazt jelentik Olaszországnak, mint a Légio az Egyesült Államoknak.”⁵

1926-ban, miután az amerikai humorista, Will Rogers** Olaszországba utazott, hogy interjút készítsen Mussolinivel, a *New York Times*-ban azt írta, hogy Mussolini egy „igazi wop***”, és én nagyra tartom ezt az ürgét”. Az interjút a *Saturday Evening Post* számára az a Rogers készítette, akit a Nemzetközi Sajtóklub informálisan az „Egyesült Államok különleges nagykövetének” tekintett. Rogers szerint „a diktatúra a legjobb kormányzati forma, amennyiben akad hozzá egy megfelelő diktátor.”⁶ 1927-ben a *Literary Digest* szerkesztői felmérést készítettek, azt a kérdést feltéve, hogy „vajon végleg kihaltak-e a nagy emberek?” Ennek cáfolataként a legtöbben Benito Mussolini nevét említették, utána következett Lenin, Edison, Marconi, majd fej-fej mellett Orville Wright, Henry Ford és George Bernard Shaw. 1928-ban a *Saturday Evening Post* ennél is tovább ment: nyolc részben megjelentette a Duce saját önéletrajzát, majd könyvben is kiadták, s ez lett a korszak egyik legnagyobb könyvsikere.

De miért ne hihette volna az átlag amerikai, hogy Mussolini nagy ember? Winston Churchill a világ egyik legnagyobb élő jogalkotójának nevezte. Sigmund Freud elküldte Mussolininek az Albert Einsteinnel közösen írt könyvét azzal az ajánlással, hogy „Benito Mussolininek, egy öregember-től, aki az Uralkodóban a Kultúra Hősét üdvözlí!” Az opera két titánja, Giacomo Puccini és Arturo Toscanini szintén Mussolini lelkes hívei voltak. Toscanini egyik alapító tagja volt a nagy tisztelet övezte milánói fasiszta körnek. (Ehhez hasonlót a sörpuccs idején nem lehetett tapasztalni a német náci párttal kapcsolatban.) Az 1919-es parlamenti választásokon a fasiszta párt színeiben induló Toscanini csak 12 évvel később szakított a fasizmussal.⁷

Mussolinire igazi hősként tekintettek a fiatal, botrányhajhász progresszív liberális újságírók, és remekül kijöttek vele. 1926-ban a *McCall's* egyik hírhedt riporterét, azt az Ida Tarbellt küldte Olaszországba, akinek

riportjai nagyban hozzájárultak a Standard Oil feldarabolásához.* Tudósítássorozatot kellett készítenie, de az amerikai Külügyminisztérium attól tartott, hogy ez a „csinos vörös radikális” kizárólag Mussolini-ellenes cikkeket fog írni. Az aggodalmak feleslegesnek bizonyultak. Mussolini körbeudvarolta Tarbellt, ő pedig „bájos despotának” nevezte a Ducét, és nagyra tartotta a munka iránti haladó megnyilatkozásait. Mussolini hasonlóan nagy hatást gyakorolt Lincoln Steffensre, arra a ma már szinte elfeledett újságíróra, aki a Szovjetunióból visszatérve kijelentette, hogy „Jártam a jövőben, mely működik”. Nem sokkal később azt írta Mussoliniről, hogy Isten „Itália oldalbordájából teremtetten”. Steffens semmiféle ellentmondást nem látott a fasizmus iránti rajongása és a Szovjetunió iránti lelkesedése között. Még Samuel McClure, a számos radikális újságíró magá köré gyűjtő *McClure's Magazine* alapítója is lelkendezett a fasizmusról, miután hazatért Olaszországból: „egy nagy előrelépés és az első új kormányzati elképzelés az Amerikai Egyesült Államok megalapítása óta.”⁸

Kijelenthetjük, hogy a leghíresebb és legünnepeltebb fiatal olasz értelmiségiek és művészek mind fasiszták, illetve fasisztaszimpatizánsok voltak. (A kivételek között az irodalomkritikus Benedetto Croce volt a legkiemelkedőbb). A „mágikus pragmatista” Giovanni Papini, aki lelkesedett William Jamesért**, elszántan belevetette magát a fasizmust megteremtő különböző intellektuális mozgalmakba. Papini *Krisztus története* című könyve – egy féktelen, szinte hisztérikus beszámoló saját keresztény megtéréséről – hihetetlen szenzációt keltett az 1920-as évek elején az Egyesült Államokban. A *New Republic*-ban gyakran publikáló Giuseppe Prezzolini (aki később a Columbia Egyetem elismert professzora lett) volt a fasizmus egyik első irodalmi és ideológiai építője. Az amerikaiak szemében a kubizmushoz és az expresszionizmushoz közel álló futurista mozgalmat alapító F. T. Marinetti nagy szerepet játszott abban, hogy az olasz fasizmusból létrehozzák a világ első sikeres „ifjúsági mozgalmát”. Az amerikai oktatási intézmények kíváncsian figyelték a híres „iskolames-ter”, a hajdan volt tanító, Benito Mussolini vezette „áttörést”.

Az amerikai elit oktatási intézmények közül talán a Columbia Egyetem fogadta be leginkább a fasizmust. 1926-ban létrehozták a Casa Italianát, az egyetem olasz kulturális kutatóközpontját, mely kiemelkedő olasz tudósok előadásainak is helyet adott. John Patrick Diggins szerint ez volt a „fasizmus igazi otthona”, és a „bimbózó fasiszta ideológia melegágya” Ame-

* Amerikai Légio: 1919-ben ifj. Teddy Rooseveltt, Rooseveltt elnök legidősebb fia tanácsai alapján létrehozott amerikai veterán szövetség.

** Will Rogers (1879–1935): amerikai humorista, színész, újságíró.

*** Az olasz bevándorlók gúnyneve.

* A Standard Oil hatalmas, a piac monopolizálására törekvő olajvállalat volt. A trösztellenes hangulat és a sajtó kritikái miatt az USA Legfelsőbb Bírósága 1911-ben felosztotta 34 kisebb vállalatra.

** William James (1842–1910): amerikai orvos, pszichológus, filozófus.

rikában. Maga Mussolini néhány díszes barokk bútorral támogatta a Casa Italianát, a Columbia rektorának, Nicholas Murray Butlernek pedig egy dedikált fényképpel köszönte meg „rendkívül értékes közreműködését”, mellyel jelentősen hozzájárult a fasiszta Olaszország és az Egyesült Államok kölcsönös megértéséhez.⁹ Maga Butler nem tartozott a fasizmus amerikai szószólói közé, de hitt abban, hogy ez szolgálja leginkább az olasz nép érdekeit, és hogy valódi sikereket érnek el, melyeket érdemes tanulmányozni. A liberális értelmiségiek gyakran hangoztatták azt a kifinomult megkülönböztetést, mely szerint „a fasizmus jó az olaszoknak, de az amerikaiaknak talán nem annyira”. Valahogy úgy, ahogy manapság némely liberális Castro kommunista „kísérletét” próbálja megvédeni.

Miközben az akadémikusok Mussolini korporatív államának kiemelkedő tulajdonságain vitatkoztak, az átlag amerikaiak a 20. század közismert figurái közül leginkább Mussolini iránt érdeklődtek. 1925–1928 között az amerikai sajtóban több mint 100 publikációban foglalkoztak Mussolinivel, míg Sztálinnak csupán 15 cikket szenteltek.¹⁰ Több mint egy évtizeden át Anne O'Hare McCormick, a *New York Times* külpolitikai tudósítója olyan izzó képet festett Mussoliniről, amely mellett a *Times* későbbi, Sztálint magasztaló cikkei szinte már kritikusnak tűnnek. A *New York Tribune* azt a kérdést igyekezett megválaszolni, hogy Mussolini vajon Caesarhoz vagy inkább Garibaldihoz hasonlít-e? James A. Farrell, az U.S. Steel igazgatója pedig a világ „legjelentősebb élő emberének” nevezte az olasz diktátort.

Hollywood moguljai, felismerve Mussolini nyilvánvaló színészi tehetségét, abban reménykedtek, hogy egy nagy filmet készíthetnek vele. A Duce fel is tűnt az 1923-as *Az örök város (The Eternal City)* című film-ben, melynek főszereplője Lionel Barrymore volt. A film a kommunisták és a fasiszták Olaszországban vívott harcáról szól, amelyben – mily meglepő – Hollywood a fasiszták pártján áll. „A vásznon való megjelenése – állítja az egyik kritika – igazolja, hogy Ő a jók közé tartozik.”¹¹ 1933-ban a Columbia Pictures a Duce személyes felügyelete alatt *Mussolini beszél (Mussolini Speaks)* címen „dokumentumfilmet” készített. A legendás amerikai újságíró, Lowell Thomas – neki köszönhetette a hírnevét Arábiai Lawrence – részt vett a film készítésében, és hízelgő megjegyzéseivel látta el azt. A film Mussolinist hősies harcosként, a haza megmentőjeként ábrázolja. A Mussolini nápolyi beszédét megelőző crescendo alatt Thomas drámaian közli: „Ez a legcsodásabb pillanata. A Duce olyan, mint egy modern Caesar!” A film rekordbevételt hozott az RKO filmpalotának. A Columbia Pictures egy hirdetést tett közzé a *Variety*-ben, hatalmas nyomtatott betűkkel reklámozva a film sikerét, mondván, „ez minden olyan AMERIKAI-

HOZ szól, AKINEK VÉR FOLYIK AZ EREIBEN”, ez az, „AMIRE AMERIKÁNAK SZÜKSÉGE VAN”.

A fasizmusnak persze már az 1920–30-as években is voltak kritikusai. Ernest Hemingway például a kezdetektől szkeptikusan viszonyult Mussolinihez. Henry Miller utálta a fasiszták programját, de rajongott Mussolini akaratáért és erejéért. Az úgynevezett régi jobboldal néhány képviselője, például a libertárius Albert J. Nock szerint a fasizmus nem más, mint az etatizmus újabb megjelenési formája. A nativista* Ku Klux Klan – ironikus, hogy a liberálisok a mozgalom tagjait gyakran amerikai fasisztáknak nevezik – inkább elutasította Mussolinist és amerikai követőit (főként azért, mert többségük bevándorló volt). Meglepő módon a kemény baloldalnak az első évtized során nem volt semmi mondanivalója az olasz fasizmusról. Miközben a liberálisok különféle bizonytalan frakciókra bomlottak, az amerikai baloldal mintha egészen a nagy gazdasági válságig megelégedett volna a fasizmusról. Végül a baloldal tényleg támadást indított Mussolini ellen – elsősorban Moszkva utasítására –, ám ekkor egy kategóriába sorolták Franklin Roosevelttel, a szocialista Norman Thomassal és a progresszív Robert La Follette-tel.¹²

A következő fejezetekben áttekintjük, hogy az amerikai liberálisok és baloldaliak miként vélekedtek a fasizmusról. De először érdemes feltenni a kérdést: miként volt ez lehetséges? Tudván mindazt, amit az ördögi fasizmusról tanultunk, miként lehetséges az, hogy az amerikaiak többsége több mint egy évtizeden át határozottan vonzódott ehhez a politikai irányzathoz? Még aggasztóbb az a kérdés, hogy miként volt lehetséges az – figyelembe véve, hogy a liberálisok és a baloldaliak többsége szentül hiszi, hogy legfőbb küldetésük a fasizmussal való minden áron való szembenállás –, hogy a legtöbb (ha nem az összes) amerikai liberális vagy lelkesedett Mussolinist és politikájáért, vagy egyszerűen nem foglalkozott vele?

A magyarázat abban rejlik, hogy a fasizmus a nyugati civilizáció „fasiszta pillanatában” született, amikor az értelmiségiek, viseljenek bármilyen címkét – legyenek progresszívek, kommunisták, szocialisták stb. – meg voltak győződve arról, hogy a liberális demokrácia korszaka véget ért. Úgy vélték, eljött az ideje, hogy kihajtsák az idejétmúlt természeti törvényt, a hagyományos vallást, az alkotmányos szabadságot, a kapitalizmust stb., és saját képmásukra újratereptsék a világot. Isten már régóta halott, éppen ideje, hogy az emberek végre elfoglalják a helyét. Az élete végéig szocialista értelmiségi Mussolini élharcosa volt ennek a keresztes

* Nativizmus (*nativism*): politikai irányzat az Egyesült Államokban, ami tágabb értelemben a helyi lakosság vagy régebbi bevándorlók ellenérzéseit fejezi ki az új bevándorlókkal szemben.

hadjáratnak. A Mussolini-féle fasizmus – melyet ugyanabból az intellektuális alapanyagból gyúrt össze, amelyből Lenin és Trockij létrehozta saját mozgalmát – hatalmas lépést tett a „kísérleti” korszak irányába, aminek célja, hogy félresöpörje a régi dogmákat és új korszakot nyisson. Ez minden lényeges szempontból – a mai fogalmaink szerinti – baloldali elképzelés volt, és ezt Mussolini, az ő csodálói és gyűlölői egyaránt tényként kezelték. Mussolini gyakran hangoztatta, hogy a 19. század a liberalizmus évszázada volt, a 20. század viszont a fasizmus évszázada lesz. Ahhoz, hogy életét és örökségét megérthessük, meg kell vizsgálnunk, hogy Mussolini mennyiben volt jobboldali és mennyiben baloldali.

• • •

Benito Amilcare Andrea Mussolini három hős forradalmár után kapta a nevét. A Benito név – az olasz Benedetto spanyol megfelelője – Benito Juárezre, a mexikói forradalmárra, a későbbi elnökre utal, aki nemcsak megdöntötte Maximilian császár uralmát, de ki is végeztette az uralkodót. A másik két név két mára elfeledett anarchista-szocialista hősről: Amilcare Ciprianira és Andrea Costára utal.

Mussolini apja, Alessandro kovács volt és elszánt szocialista, némi anarchista elhajlással. Tagja volt (csakúgy, mint Marx és Engels) az I. Internacionálénak, és részt vett a helyi szocialista önkormányzat tevékenységében. Mussolini visszaemlékezése szerint „Alessandro szívében lángolt a szocialista tanítás, és ezzel volt tele a feje. Elszánt lelkesedése [szocialista] tanításokkal és magyarázatokkal keveredett. Esténként csillogó szemmel erről vitatkozott a barátaival.”¹³ Más estéken a Tőkéből olvasott fel a kisfiának. A falusiak lovaik patkolásáért részben Alessandro megállíthatatlan szocialista tanításának meghallgatásával fizettek. Mussolini született demagóg szónok volt. Tízéves korában a kis Benito demonstrációt szervezett az ehetetlen iskolai koszt elleni tiltakozásul. Középiskolás korában szocialistának vallotta magát, 18 éves korában helyettesítő tanárként dolgozott, és egy szocialista szervezet titkára lett, majd baloldali újságoknak kezdett írni.

Mussolini nyilvánvalóan apjától örökölte a hagyományos vallás, főleg a katolikus egyház iránti gyűlöletét. (Arnaldo bátyja egy középkori szerzetes, az 1155-ben kivégzett Bresciai Arnold tiszteletére kapta a nevét, akit a gazdag és hatalmával visszaélő egyház ellen lázadó helyi hősként tisztelték.) A tízéves, rúgkapáló és ordító Mussolinin az iskola papjának kellett elrángatnia a misére. Később, svájci tanulóévei során ifjú aktivistaként azzal szerzett magának hírnevet, hogy rendszeresen megtámadta a keresz-

tény híveket. Lelkesen „tudatlan zsidóként” gúnyolta Jézust, és azt hangoztatta, hogy az egy senki Buddhához képest. Egyik kedvenc produkciójaként nyilvánosan azt követelte Istentől, hogy sújtsa őt halálra – ha valóban létezik. Olaszországba való visszatérése után, egyre ismertebb szocialista újságíróként Mussolini minduntalan erkölcsstelenséggel vádolta a papokat és az egyházat szidta. Egy regényt is írt *Claudia Particella, a Kardinális szeretője* címen, mely telis-tele volt szexuális célozgatásokkal.

A „szolgaerkölcsű” kereszténység nietzscheiánus megvetése rendkívül jól jött Mussolininek, mivel egyik legfőbb célja az volt, hogy a kereszténység minden formáját kiirtsa az olaszországi szocialistákból. Az 1910-es, Forliban tartott szocialista kongresszuson például egy olyan a határozati javaslattal állt elő, mely szerint a katolikus és minden más vallási hit összeegyeztethetetlen a szocializmussal, és ki kell zárni a pártból azokat a szocialistákat, akik gyakorolják a vallásukat, vagy akárcsak eltűrik, hogy gyermekeik templomba járjanak. Mussolini azt követelte, hogy a párttagok utasítsák el a templomi esküvőt, a keresztelőt és a többi egyházi rítust. 1913-ban keresztényellenes könyvet írt Husz Jánosról, a cseh eretnekről *Igaz Husz János* címen, egyesek szerint ebben vetette el a fasizmus csíráit.

Mussolini élete másik fő témája a szex volt. Amikor 1900-ban tizenhat éves lett, belépett a szocialista pártba és megszabadult a szüzességétől egy idősebb prostituált segítségével, amiért 50 centesimit kellett fizetnie. Tizennyolc éves korában egy olyan nővel volt viszonya, akinek a férje éppen katonai szolgálatot teljesített. „Hozzászoktattam az én kizárólagos, zsarnoki szerelmemhez; vakon engedelmeskedett nekem, azt tehettem vele, amit akartam” – állította Mussolini. Az élete során 169 szeretővel dicsekedő Mussolini a kortársak szemében egyfajta erőszaktevőnek számított.¹⁴

Mussolini volt az egyik első modern szexszimbólum, aki nagyban hozzájárult Che Guevera későbbi szexuális megdicsőüléséhez. Ezernyi tudományos igényű dolgozat született arról, hogy az olasz rendszer hogyan használta propagandisztikus célokra Mussolini „férfiasságát”. Értelmiségiek az új korszak férfiideáljaként ünnepelték. „Ő egy igazi férfi; kimagaskodik azon sekélyes és üres figuráknak világából, akik úgy végzik, mint egy kinyúlt gumiszalag” – írja Prezzolini. Az anarchista Leda Rafanelli (aki később Mussolini szeretője lett) azt írja, miután először hallotta szónokolni: „Benito Mussolini a hősi korszak szocialistája. Érzései, meggyőződései tele vannak férfias és erőteljes lelkesedéssel. Egy igazi férfi.”¹⁵

Mussolini minden olasz asszony férjeként láttatta magát. Ez később kifizetődött, például amikor az etiópiai megszállás miatt megszorításokat kellett bevezetni, és Mussolini arra kérte a lakosságot, hogy adományoz-

zanak aranyat az államnak. Sok százezer asszony szolgáltatta be karika-gyűrűjét, csak Rómában kétszázötvenezen. A felső tízezer asszonyai sem tudták kivonni magukat a hatása alól. Clementine Churchillt, aki rendkívül boldog volt az emlékebe kapott dedikált fényképtől, 1926-ban megbabonázta „gyönyörűen csillogó aranybarna szemeivel”. Lady Ivy Chamberlain emlékebe eltette a fasiszta párt kitűzőjét.

A hatóságok gyanakodva figyelték, mivel férjes asszonyoknak udvarolt, és tartozásokat halmozott fel. Mussolini lassan sorköteles korba lépett, ezért 1902-ben úgy döntött, átköltözik Svájcba, mely akkoriban a radikális szocialisták és a politikai agitátorok európai Casablancája volt. Zsebében két lírával érkezett. Egy barátjának azt írta: csupán egy Karl Marxt ábrázoló medálja van. Svájcban természetesen számtalan bolsevikkel, szocialistával és anarchistával találkozott, többek között egy ifjú, arisztokrata származású ukrán leánnyal, Angelica Balabanovval, aki hosszú ideig Lenin munkatársa volt. Húsz éven át tartott a barátságuk, míg Balabanov a Komintern titkára lett, a fasiszta Mussolinit pedig kiátkozták a szocialisták.

Máig vitatott, hogy Mussolini találkozott-e Leninnel, de az biztos, hogy csöndben csodálták egymást. Lenin állítólag kijelentette, hogy Mussolini volt az egyetlen igazi olasz forradalmár. Mussolini első életrajzírója, a zsidó származású Margherita Sarfatti (aki szintén Mussolini szeretője volt) szerint Lenin azt mondta: „Mussolini? Milyen kár, hogy számunkra elveszett. Ő egy igazán erős ember, aki győzelemre vezethette volna a pártot.”¹⁶

Svájcban Mussolini igyekezett gyorsan kialakítani intellektuális hitvallását. A későbbi Duce szocialista traktátusokat fogalmazva magába szívta az európai baloldal nemzetközi nyelvezetét. Svájcban írta első könyvét, melyet azután számtalan követett. Az *Ember és istenség* című írásában hevesen támadta az egyházat, dicsőítette az ateizmust, és arról értekezett, hogy a vallás egyfajta elmebaj. Svájcban sem lelkesedtek jobban az ifjú radikálisért, mint Olaszországban: különböző kantoni hatóságok rendszeresen letartóztatták, és kiutasították a bajkeverőt, 1904-ben pedig hivatalosan a „társadalom ellenségének” nyilvánították. Volt egy pillanat, amikor azon töprengett, hogy Madagaszkár szigetére költözzön, menjen New Yorkba, ahol az egyik szocialista újságnak dolgozhatna, avagy csatlakozzon inkább az emigránsokhoz Vermontban, a baloldaliak hajdani (és mai) paradicsomában.

Az egyértelműen kiderült, hogy háborús időkben Mussolini vezetőnek alkalmatlan, ugyanakkor nem volt az az ostoba fajankó, aminek az angol-szász történetírók és értelmiségiek igyekeztek őt beállítani. Egyrészt rendkívül olvasott volt (az ugyancsak könyvmoly ifjú Adolf Hitlernél is többet

olvasott). Elméleti–szocialista műveltsége, ha nem is volt legendás, mindenkit lenyűgözött. Életrajzíróitól és saját írásaiból tudjuk, hogy olvasta Marx, Engels, Schopenhauer, Kant, Nietzsche, Sorel és mások írásait. 1902–1914 között számtalan cikket írt, melyekben elemzi és fordítja a francia, a német és az olasz szocialista és filozófiai irodalmat. Híres volt arról, hogy képes bonyolult kérdésekről jegyzetek nélkül, elmélyülten értekezni. Az 1930–1940-es évek jelentős európai politikusai között szinte egyedül ő tudott több nyelven intelligensen beszélni, írni és olvasni. Franklin Roosevelt és Adolf Hitler kétségtelenül jobb politikusok és hadvezérek voltak, főként legendás megérzéseiknek köszönhetően, de a liberális értelmiségiek mai mértéke szerint Mussolini volt hármuk közül a legeszesebb.¹⁷ Rövid ausztriai tartózkodás után Mussolini visszatért Olaszországba, ahol radikális eszméivel egyre nagyobb hírnévre tett szert. Szerkesztője lett a *La Lotta di Classe* [Osztályharc] című folyóiratnak, mely az olasz szocialista párt szélsőséges szárnyának orgánuma volt. „A nemzeti lobogó számunkra egy trágyadombra való rongy” – írta. Nyíltan szembeszállt a kormány Törökország elleni háborújával, melynek célja a Líbia feletti ellenőrzés megszerzése volt, és egy Forlíban tartott gyűlésen az olasz népet általános sztrájkra szólította fel, azt követelve, hogy zárják le az utakat, és robbant-sák fel a vonatokat. „Aznapi úgy szónokolt, mint Marat” – írta róla Pietro Nenni, az egyik szocialista vezér.¹⁸ Mussolinit azonban ékesszólása sem menthette meg a hétrendbeli lázítás vádjától. Ő azonban ügyesen visszajára fordította a tárgyalását – ahogy Hitler is tette a vádlottak padján –, és olyan beszédet tartott, melyben önmagát az uralkodó osztályok ellen küzdő hazafias mártírnak tüntette fel.

Egy évet kapott, melyet a fellebbezés után öt hónapra enyhítettek. A börtönből szocialista sztárként szabadult. A tiszteletére rendezett banketten az egyik szocialista vezető, Olindo Vernocchi kijelentette: „mától Benito nemcsak a romagnai szocialisták képviselője, hanem Itália összes forradalmi szocialistájának *Ducéja*.”¹⁹ Ekkor nevezték először II Ducénak vagyis Vezérnek. Tehát Mussolini előbb lett a szocializmus s csak azután a fasizmus Ducéja.

Új státusát kihasználva Mussolini 1912-ben részt vett a szocialisták kongresszusán. Ekkoriban a nemzeti párt élesen kettészakadt, egyik oldalon álltak a fokozatos reformokat támogató mérsékeltek, velük szemben pedig a radikálisok, akik sokkal jelentősebb változásokat követeltek. Mussolini bevetette magát a radikálisok oldalán, és eretnekséggel vádolta a mérsékeltek két vezetőjét. Hogy ezek mit vétettek? Gratulálni mertek a királynak, mert annak sikerült túlélnie egy anarchista merényletet. Mussolini számára elviselhetetlen volt az ilyen férfiatlanság, és különben is „egy király nem

egyéb, mint egy hasznavehetetlen polgár.” Mussolini bekerült a párt hivatalos vezetőségébe, és négy hónappal később ő lett az országos radikális napilap, az *Avanti!* főszerkesztője. Ez volt az európai radikalizmus egyik legjelentősebb orgánuma. Lenin a távolból folyamatosan követte Mussolini útját, melyről elismerő megjegyzéseket tett a *Pravdában*.

Ha Mussolini 1914-ben meghalt volna, a marxista teoretikusok egészen biztosan a proletariátus hős mártírájaként emlékeznének rá. Európa egyik radikális szocialista vezetőjeként vitathatatlanul övé volt az Oroszországon kívüli legradikálisabb párt. Tevékenységének köszönhetően az *Avanti!* majdhogynem egy egész generációnyi szocialista értelmiség evangéliuma lett, köztük Antonio Gramscinak is. Mussolini egy elméleti folyóiratot is létrehozott, melynek az *Utópia* címet adta az első igazi szocialistának tartott Morus Tamás tiszteletére. Az *Utópia* hasábjaiából egyértelműen kiderül, hogy Georges Sorel szindikalizmusa milyen nagy hatást gyakorolt Mussolini gondolkodására.²⁰

Nagyon fontos, hogy megértsük ezt a hatást, mivel szindikalizmus nélkül nem létezett fasizmus. Ma már alig érthető a szindikalizmus elmélete. A szindikalizmus nem szocializmus, de nem is fasizmus igazán, hanem – Joshua Muravchik meghatározása szerint – „egy rosszul meghatározott szocializmus, mely fontosnak tartotta a közvetlen erőszakot, és egyszerre volt elitista és államellenes”. Legfontosabb jellemzője, hogy a szindikalisták a forradalmi szakszervezetek vezetésében hittek (az elnevezés a francia eredetű *szindikátus* kifejezésből származik, melynek olasz megfelelője a „nyaláb, köteg” jelentésű *fascio*; ezzel a két, szinonimának tekintett kifejezéssel illették a szakszervezeteket). A szindikalizmus vitába szállt azzal a korporativista elmélettel, mely nagy hatást gyakorolt mind a F. D. Roosevelttel, mind pedig a Hitler-féle New Dealre, és amely szerint a társadalmat a gazdaság szakmai szektorai alapján lehet felosztani. Sorelnek azonban egy másik, a mítoszokról szóló elmélete hatott leginkább a baloldalra, főleg Mussolinire. Eszerint a „mítoszok olyan mesterséges alkotások, melyeket azért találnak ki, hogy valóságosnak tűnjenek azok a remények, amelyek az embereket inspirálják mindennapi tevékenységeik során”. Sorel a mítoszok kvintesszenciáját látta Krisztus második eljövételében, mivel ennek titkos üzenete – jön Jézus, tessék szorgoskodni – alapvetően kellett ahhoz, hogy az embereket a megfelelő irányba terelje.²¹

Végző soron az akkori szindikalisták és a különféle baloldali forradalmárok számára a Sorel-féle általános sztrájkokról szóló mítosz egyenértékű volt a második eljövettel. E mítosz szerint, ha az összes munkás sztrájkba lépne, akkor a kapitalizmus összeroppanna, és a proletariátus – sokkal inkább, mint a jámbor hívek – hozzájuthatna ahhoz, ami itt a Földön

megilleti. Hogy az általános sztrájk valóban eléri-e ezt az eredményt, az Sorel szerint egyáltalán nem számít. A lényeg a tömeg mozgósítása azért, hogy felismerjék a kapitalista uralkodó osztály feletti hatalmukat. Erről egy 1932-es interjúban Mussolini így nyilatkozott: „A hit, nem pedig az érvek mozgatják a hegyeket. Az értelem fontos, de ez sosem lenne képes megmozgatni a tömegeket.” Ez a gondolatmenet azóta is a baloldal közhele. Gondoljunk csak Al Sharptonra! Amikor szembesítették azzal a tényvel, hogy a Tawana Brawley elleni „erőszak” hazugság volt, állítólag azt felelte: „Nem számít. Mi létrehoztunk egy mozgalmat.”²²

Igazán lenyűgöző, ahogy a marxisták felhasználták Sorel mítoszelméletét. Sorel Marx jóslatával kapcsolatban sem tartotta egyáltalán fontosnak, hogy igaz legyen, csupán azt, hogy az emberek *elhiszék*, hogy igaz. Már a múlt század végén nyilvánvalóvá vált, hogy a marxista társadalomtudomány sok szempontból tarthatatlan. Sorel véleménye szerint Marx *Tőkéje* szó szerint véve nem sokat ér. Viszont felteszi azt a kérdést, hogy mi van, ha ezek a képtelenségek szándékosak? „Ha úgy tekintünk erre az *apokaliptikus* szövegre ..., mint a lélek produktumára, mint egy képre, melyet azért hoztak létre, hogy átalakítsa a tudatot ..., akkor ez egy kiváló illusztrációja annak az elvnek, mely alapján Marx meg volt győződve arról, hogy a társadalmi küzdelem vezetését rábízhatja a proletariátusra.”²³ Más szóval Marxot prófétaként, nem pedig politológusként kellene olvasni, hogy a tömegek vallási dogmaként, kérdés nélkül fogadhassák be.

Sorelre rendkívül mély hatást gyakorolt William James pragmatizmusa. James vezette be „a hit akarásának” rendkívül hasznos fogalmát. James kegyes reménye az volt, hogy a tudomány fejlődő korszakában is helyet lehet biztosítani a vallásnak. Azzal érvelt, hogy bármely vallás, amely a hívők számára bevált, nemcsak értékes, hanem „igaz” is. Sorel, irracionalista lévén, ebből a gondolatmenetből arra a logikai következtetésre jutott, hogy bármely eszme, amelyet sikeresen be lehet vezetni – szükség esetén akár erőszakkal is – jóvá és igazzá válik. Összeházasítva a James-féle „hitakarást” Nietzsche „hatalom-akarással”, Sorel a tudományos szocializmusból újraformálta a baloldali forradalmi politikát, létrehozva egy forradalmian vallásos mozgalmat, melynek alapja a tudományos szocializmus *mítoszá*nak hasznosságába vetett hit. A felvilágosult forradalmárok úgy cselekszenek, mintha a marxizmus lenne az evangéliumuk, hogy a tömegeket a paradicsomba vezethessék. Manapság az ilyesfajta ösztönzésről azt mondjuk, „hazugság az igazságosság érdekében”.

* Al Sharpton (1954–): baptista lelkész, politikai aktivista, jogvédő, televíziós és rádiós műsorvezető. 1987-ben felkarolta az akkor 15 éves Tawana Brawley ügyét, akit állítólag hat fehér férfi, köztük helyi rendőrök szexuálisan kizsármagoltak.

Persze egy hazugság nem lesz „igazság” – vagyis sikeres –, hacsak nem tudunk jól hazudni. És itt következett Sorel másik hatalmas talál-mánya: szerinte a „forradalmár elitnek” saját akaratát kell a tömegekre erőltetnie. És erről, ahogy ezt sokan észrevették, Lenin és Mussolini is nagyjából így vélekedett. Közös elképzelésük alapja az a soreli meggyő-ződés volt, mely szerint egy sikeres forradalomhoz elengedhetetlen egy maroknyi hivatásos radikális értelmiségi, akik képesek elvetni a kompromisszumokat, a parlamenti politikát és mindent, ami útjában állhat a szükséges reformoknak. Ezek az élharcosok az erőszak szításával, a liberális intézmények aláásásával alakíthatják a „forradalmi öntudatot”. „Létre kell hoznunk egy megfelelő számú, megfelelő tudású és megfelelő bátorságú proletár kisebbséget, mely a megfelelő pillanatban a burzsoá kisebbség helyére tud lépni. A tömeg egyszerűen követni fogja őket, és alá fogja veti magát akaratuknak”²⁴ – jelentette ki Mussolini Lenin stí-lusában.

A JAKOBINUS FASIZMUS

Ha azt állítjuk, hogy Mussolini Sorel vállán állt, akkor azt is fontos tudnunk, hogy Sorel két fő tanítómestere Rousseau és Robespierre volt. A fasizmus intellektuális eredetének alapos vizsgálata rávilágít, hogy Sorel tanításának gyökerei a 18. századi romantikus nacionalizmusig, illetve Jean-Jacques Rousseau filozófiájáig nyúlnak vissza; utóbbi pedig egyértelműen megér-demli, hogy a modern fasizmus szülőatyjának nevezzük.

A történészek évszázadok óta vitatkoznak a francia forradalom jelen-tőségén. Az álláspontok sok szempontból a liberálisok és a konzervatívok közti alapvető különbségeket mutatják (gondoljunk csak Wordsworth-ra és Burke-re). Még a mai modern „jobb- és baloldal” megkülönböztetése is a forradalmi Nemzeti Konvent ülésrendjére utal.

Egy dolog azonban világos: a francia forradalom volt az első totalitárius forradalom, minden további totalitarizmus szülőatyja, az olasz fasizmus, a német náciizmus és az orosz kommunista forradalom spirituális modellje. Egy olyan nemzeti-populista felkelés volt, amelyet az értelmiségiek élcsa-pata vezetett és manipulált. Ezek az értelmiségiek a kereszténységet egy politikai vallással akarták felcserélni, melyben a „népet” dicsőítik, mely-ben a vallás felkent papjai a forradalom élharcosai, és amelyben korlátoz-zák az egyének jogait. Ahogy Robespierre mondta: „A nép mindig több, mint az egyének ... A nép fenséges, az egyén viszont gyenge” – vagy leg-alábbis feláldozható.²⁵

Robespierre Rousseau írásainak beható tanulmányozásából merítette elképzeléseit, akinek általános akaratról szóló elmélete pedig a modern totalitarizmusnak lesz az intellektuális alapja. Rousseau szerint azok az egyének, akik az általános akaratnak megfelelően élnek, „szabadok” és „erényesek”, akik viszont ezt visszautasítják, azok bűnözők, bolon-dok vagy eretnekek. A közjó ezen ellenségeit rá kell kényszeríteni arra, hogy engedelmeskedjenek az általános akaratnak. Rousseau ezt az álla-milag elrendelt erőszakot, egy Orwell-hez illő fogalommal, „az embereket szabadságra kényszerítő” törvénynek nevezte. Elsőként ő szentesítette a tömegek szuverén akaratát, miközben a demokratikus intézményeket korrupsziójuk és profanitásuk miatt elutasította. Olyan intézmények, mint a szavazásos választás vagy a képviselőtestületek stb. „teljesen szükségte-lenek ott, ahol a kormányt a jó szándék vezérli” – ezek a sokatmondó sza-vak Rousseau-tól származnak. Az uralkodók számára nyilvánvaló, „hog-y az általános akarat mindig az igazság partján van, és mindig a köz hasznára törekszik”, ezért csupán igazságos tettekre van szükség, melyek biztosan követik az általános akaratot.²⁶

A fasizmus és a kommunizmus is azt ígérte 20. századi megtért euró-pai és amerikai híveinek, hogy demokratikusabb lesz a demokráciánál. A „mozgalom” felváltva képviselte a népet (Volk), a valódi nemzetet és ennek gondviselészerű történelmi küldetését; a parlamenti demokrácia viszont, állításuk szerint korrump, hiteltelen és természetellenes.²⁷ A köz-akarat fogalma azonban ennél sokkal lényegibb, nem csupán a legitimáció racionalizálása a populista retorika eszközeivel. A közakarat eszméje igazi szekuláris vallást teremtett a nacionalizmus misztikus dallamából, mely-ben a „nép” lényegében saját magát imádja.²⁸ Ahogy az individuum nem önmagában, csupán egy csoport részeként lehet „szabad”, ugyanígy léte-zésük is csak akkor bír jelentéssel és céllal, ha a közösséghez kapcsolódik.

Amennyiben a nép az új Isten, ebből az is következik, hogy Istenre többé semmi szükség. A *Társadalmi szerződés*ben Rousseau azt írja, hogy mivel a kereszténység megkülönbözteti Istent és a Császárt, ezért „az ember sosem tudhatja, hogy a világi uralkodónak vagy pedig a papságnak kell-e engedelmeskednie.” Ezzel szemben a Rousseau által ajánlott társadalom a vallás és a politika tökéletes kombinációja: az államhoz és az istenhez való hűséget azonosnak kell tekinteni.

A filozófus és teológus Johann Gottfried von Herder igazságtalanul tekintik a náciizmus intellektuális megalapozójának, hiszen ő nem tett egye-bet, minthogy Rousseau politikai érveit kulturális argumentumokká alakí-totta. A közakarat, Herder szerint, minden nép esetében egyedi a köztük lévő történelmi és spirituális különbségek miatt. Ez a romantikus megfo-

galmazás számos értelmiségit és művészt vezetett egyes fajok, népek vagy kultúrák fensőbbiségének vagy különlegességének ünnepléséhez. A 20. század totalitarizmusai azonban a legtöbbet annak köszönheték, ahogyan Rousseau a politikai filozófiában addig sosem látott hatalommal felruházott állam által vezetett közösséget dicsőítette. Rousseau közösséget nem határozza meg sem az etnikum, sem a földrajz, sem a szokások. Ehelyett a közakarat fogja össze, amit az általa „civil vallásként” emlegetett dogma fejez ki, és a minden hatalommal felruházott istenállam juttat érvényre. Aki nem hajlandó magát alávetni a közösség kollektív szellemének, annak az államon kívül a helye, ahol nem számíthat annak védelmére. Az államnak nem feladata megvédeni az antiszociális egyéneket és közösségeket, sőt meg is kell szabadulnia tőlük.²⁹

A francia forradalom idején ezeket a tanításokat átültették a gyakorlatba. Rousseau például azt javasolta Lengyelországnak, hogy egy új, szekuláris vallás megteremtése érdekében alkossanak új nemzeti ünnepeket és szimbólumokat. Ezért aztán a jakobinusok – akik szigorúan követték Rousseau tanításait – azonnal nekiálltak, hogy egy teljesen új totalitárius vallást vezessenek be. Robespierre azzal érvelt, hogy csupán a „vallásos ösztön” képes megvédeni a forradalmat a szkepticizmus mérgétől. A forradalmárok azonban azt is tudták, hogy a kereszténység írmagját is ki kell irtaniuk ahhoz, hogy egy ilyen vallást összeköthessenek az állammal. Ezért aztán a kereszténység trónfosztása érdekében tisztogatási kampányba kezdtek. A korábban tisztelt ünnepeket pogány és nemzeti ünnepekre cserélték, a Notre Dame székesegyházat átnevezték a „Ráció” templomának. Ország-szerte több száz pogány fesztivált rendeztek, melyeken olyan elvont fogalmakat ünnepeltek, mint a Ráció, a Nemzet vagy a Testvériség.

Mussolini Olaszországában ugyanígy jártak el. Az olasz fasiszták pogány ünnepeket és rítusokat tartottak annak érdekében, hogy meggyőzzék a tömegeket és az egész világot arról, hogy a „fasizmus egy vallás” (ahogy ezt Mussolini gyakorta hangoztatta). „Két vallás verseng, hogy megnyerje a világot: a vörös és a fekete – írta Mussolini 1919-ben. – Mi eretneknek nyilvánítjuk magunkat.” 1920-ban pedig azt írta: „lelkesen dolgozunk azon, hogy az olaszok számára megteremtjük a „nemzet vallási fogalmát” ..., hogy lefektessük az olasz nagyság alapjait. Az olaszság vallásos fogalma ... kell, hogy életünk ösztönzője és alapvető iránya legyen.”³⁰

Olaszországnak azonban azzal a speciális kihívással is szembe kellett néznie, hogy az ország fővárosa azonos a katolikus egyház fővárosával. A szekuláris és hagyományos vallás közti harcot így besározta a felekezeti hatalmi politika és az olasz kultúra egyedisége. (Németországban, mint látni fogjuk, nem voltak ilyen problémák.) A katolikus egyház megértette

Mussolini törekvéseit. Az 1931-es *Non abbiamo bisogno* enciklikában a Vatikán „államimádással” vádolta a fasisztákat. Az enciklika szerint törekvéseik célja, „hogy teljes mértékben kisajátítsák az ifjúságot, annak legérzékenyebb éveitől felnőtt korukig, kizárólag a párt, a rezsim érdekében, mely egyértelműen az Állam igazi pogány imádata mellett kötelezte el magát.”³¹

Az elképzelés, miszerint a papság és a világi vezetés reprezentálja a nép szellemét avagy közös akaratát, annyiban modern, amennyiben feleslegessé teszi a hagyományos vallást. Ugyanakkor az nagyon ősi törekvés, hogy az uralkodó osztály egy részét vagy egyes vezetőit vallási hatalommal ruházzák fel: lehet, hogy ez hozzátartozik az emberi természethez. XIV. Lajos mondta, vagy legalábbis neki tulajdonítják azt a kijelentést, hogy „Az állam én vagyok”, mely egyértelműen fejezi ki azt az elképzelést, miszerint az uralkodó és az állam egy és ugyanaz. A forradalmárok vívmánya az volt, hogy úgy őrizték meg ezt a doktrínát, hogy közben legitimitása forrását Isten helyett átruházták a népre, a nemzetre vagy egyszerűen a haladás eszméjére. A forradalom tábornoka, Napóleon ennek alapján ragadta magához a hatalmat Franciaországban. Napóleon szekuláris diktátor volt, aki készen állt Európa népeinek forradalmi felszabadítására. A Habsburgok feletti győzelme arra sarkallta a birodalom által elnyomott népeket, hogy Napóleonban a „nagy felszabadítót” köszöntsék. Alaposan megnyesegette a katolikus egyház hatalmát, amikor római szent császárrá koronázta önmagát, vagy amikor katonáinak azt parancsolta, hogy használják istállónak a katedrálisokat. Napóleon seregei mindenhová behurcolták a Rousseau-féle, istenné tett nacionalizmus vírusát.

Így aztán feje tetejére állították azt a dicső baloldali mítoszt és a jobboldal elleni általános vádat, mely szerint a francia forradalom volt a racionalizmus forrása. Valójában erről szó sem volt. A forradalom romantikus, spirituális ellencsapás volt, kísérlet arra, hogy a keresztény istent egy jakobinus istenre cseréljék. A Rációhoz való fohászkodás alig leplezte a forradalom megszemélyesített Istene iránti vágyakozást. Robespierre megvette az ateistákat és az ateizmust, mint a monarchia hanyatló erkölcsének tünetét. Hite szerint létezik „egy Örök Lény, aki közvetlenül meghatározza a nemzetek sorsát, és aki a francia forradalmat különleges figyelemmel kíséri.”³² A forradalom sikere érdekében Robespierre-nek kényszerítenie kellett a népet, hogy fogadja el ezt a rajta és a közakaratot keresztül megnyilatkozó Istent.

Csak így valósíthatta meg az álmát: az Új Ember megteremtését, mely később egyformán megbabonázta a nácikat, a kommunistákat és a progresszíveket is. Sokatmondó kijelentése szerint: „Meggyőződése, hogy

teljes megújulásra van szükség, sőt, merem állítani, hogy új embert kell teremtenünk.” (Ennek szellemében végül sikerült elfogadtatnia egy törvényt, mely szerint a gyermekeket el kell venni a szüleiktől, hogy bentlakásos iskolákban nevelkedjenek.) A forradalmi cselekvés felkent papjai, írja Tocqueville, „fanatikusan hittek elhivatottságukban, hogy nekik kell átalakítani a társadalmat a gyökerektől a csúcsáig, és az egész emberiséget nekik kell megújítaniuk.” Később azt is felismerte, hogy a francia forradalom egy „vallásos újjáéledés” volt, melynek ideológiája egy „speciális vallást” terjesztett, éppen olyat, „mint az iszlám, mely apostolaival, katonáival és mártírjaival elárasztja az egész világot.”³³

A fasizmus másért is hálával tartozik a francia forradalomnak. Robespierre éppúgy felismerte, mint Sorel és követői, hogy az erőszak olyan összekötő erő, mely a tömegeket a forradalom szolgálatába állítja: „Amennyiben egy népi kormány alapja békeidőben az erény, akkor forradalom idején az erény és a terror kell hogy legyen: a terror erény nélkül végzetes; viszont az erény terror nélkül erőtlenségre. A terror nem más, mint az azonnali, szigorú és hajlíthatatlan igazság, vagyis a terror az erény kisugárzása. Ez nem annyira egy speciális elv, inkább a demokrácia általános alapelvéből következik, amely hazánk legsürgetőbb szükségleteire válaszol.”³⁴ „A történelem során először vált a terror hivatalos kormányzati politikává a világos céllal, hogy az erőszak segítségével érjék el magasabb politikai célkitűzéseiket” – írja a történész Marisa Linton. Az ironia nem volt jellemző a bolsevikokra – a francia forradalom önjelölt örököseire –, amikor a fasizmust, szemben saját rendszerükkel, „nyíltan terrorista diktatúrának”³⁵ nevezték.

A terror alkalmazásának több funkciója is van, ezekből a leghasznosabb a krízis érzésének folyamatos fenntartása. A krízis a fasizmus alapmechanizmusa, melynek segítségével rövidre lehet zárni a vitákat, és fel lehet függeszteni a demokratikus szabadságjogokat. Az összes fasiszta mozgalom komoly erőfeszítést tesz annak érdekében, hogy tartósítsa a vészhelyzetet. Nyugaton ez volt az I. világháború legáldásosabb következménye.

MIRE JÓ A HÁBORÚ?

Az I. világháború kitörésekor állítólag Mussolini és Lenin is azt mondta: „Vége a szocialista internacionálénak.” Igazuk is volt. Egész Európában (és később Amerikában is) a szocialista és baloldali pártok hátat fordítottak a nemzetközi szolidaritás eszméjének és annak a dogmának, mely szerint ez a háború az imperializmus és a kapitalizmus küzdelme, és megszavaz-

ták azt. Mussolini két hónapig követte a párt irányvonalát, aztán az úgynevezett intervencionalista tábor felé mozdult. 1914 októberében az *Avanti!* vezércikkében a marxizmus és a pragmatizmus némi kalandorsággal fűszerezett nyelvezetén fejtette ki új, háborúpárti nézeteit. Egy olyan párt számára „mely részt kíván venni a történelemben, és meg is adatik neki, hogy formálja azt, öngyilkossággal érne fel, ha arra az oldalra állna, mely egy vitatható dogma vagy öröknek hitt törvény miatt lemond a [változás] kőkemény szükségességétől.” Majd idézi Marx figyelmeztetését: „Aki megváltoztathatatlan programot állít a jövő elé, az reakciós.” Mussolini azt is kijelenti: „A pártutasítások szigorú betartása megöli a lelket.”³⁶

David Ramsay Steele szerint Mussolininek a háború melletti pálfordulása „olyan botrányos volt, mintha 50 évvel később [Che] Guevara bejelentette volna, hogy Vietnamba utazik, hogy megvédje az északiak által megtámadott délieket.”³⁷ Ez a szellemes megfogalmazás elrejtje az a tény, hogy az európai és amerikai szocialisták egyaránt elfogadták a háborút, többnyire azért, mert a tömeg helyeselte. Ennek legmegdöbbentőbb példája volt, amikor a német parlament szocialista képviselői megszavazták a háborús hiteleket. Még az amerikai szocialisták és progresszívek is támogatták a nagy véráldozatokat követelő beavatkozást. Utódaikat mindez bizonyára zavarba ejtené, ha vennék a fáradságot, hogy megismerjék mozgalmuk történetét.

A háborúhoz való viszony alapvetően fontos kérdés, mert bár azt senki sem vitatja, hogy az I. világháború teremtette meg a fasizmust, arról kevés szó esik, hogy ugyanez teremtette meg az antifasiszta propagandát is. Az olasz szocialisták azonnal eretneknek bélyegezték Mussolinit, amint deklaráltan a háború támogatói közé állt. „*Chi paga?*” (ki pénzeli?) – lett a Mussolini-ellenes suttó kampány központi kérdése. Azzal vádolták, hogy megvesztegették a fegyvergyárosok, és sötét utalásokat tettek arra, hogy pénzt kap Franciaországtól. Egyikre sincs bizonyíték. A fasizmust a kezdetektől jobboldalinak bélyegezték, nem azért, mert szükségszerűen az volt, hanem mert a kommunista baloldal úgy vélte, hogy a hitehagyottak ezt a címkét érdemlik. (Rég feledésbe merült elméleti megfontolások alapján a fasizmust nevezhetjük jobboldalinak, de akkor is jobboldali szocialistának.) Ez azóta is így van. Mert ha a háború támogatása a jobboldaliság biztos jele lenne, akkor Mary Harris „Mother” Jones* is veszett jobboldalinak kellene tartanunk. Ez a gondolatmenet ismerős lehet ma is, amikor bizonyos körök „jobboldalinak” neveznek mindenkit, aki támogatta az iraki háborút.

* Mary Harris Jones (1837–1930): írországi születésű amerikai munkásmozgalmi vezető. Mozgalmi aktivitása és személyisége miatt Jones anyának („Mother Jones”) hívták baloldali körökben.

Mussolini tudomásul vette, hogy a fasizmust „jobboldali” mozgalomnak tekintik, de minden adódó alkalommal világossá tette, hogy őt a szocialista baloldal inspirálja, ez az ő spirituális otthona. „Ma gyűlöltek, mert még mindig szerettek – mondta az olasz szocialistáknak. – De bármi történjék, engem nem fogtok elveszteni. Szocialista hitemről elegendő bizonytságot kell, hogy jelentsen tizenkét évnyi párttagságom. A szocializmus a véremben van.” Mussolini lemondott az *Avanti!* főszerkesztői posztjáról, de az ügy iránti szeretete mit sem változott. „Azt hiszitek, hogy elkergethettek, de meglátjátok, vissza fogok jönni. Szocialista vagyok, és az is maradok, a meggyőződésesem sosem fog megváltozni, mert a csontjaimba ívódott.”³⁸

Mussolininek azonban el kellett hagynia a pártszervezetet. Egy háborúpárti radikális csoporthoz, a Fascio Autonomo d'Azione Rivoluzionaria-hoz csatlakozott, melynek hamarosan a vezetője lett. De itt sem lett jobboldali: a háborúba lépés melletti érvei teljességgel baloldali kontextusból származtak, és nem kis mértékben az olyan amerikai beavatkozás-párti liberális és baloldali politikusok érveit tükrözték, mint Woodrow Wilson, John Dewey vagy Walter Lippmann. A háborút Mussolini és a többi hitehagyott szerint a reakciós Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia ellen vívják, hogy felszabadítsák az idegen népeket az imperializmus rabigája alól, előmozdítsák a szocialista forradalom ügyét, és megteremtsék az igazi olasz „proletár nemzetet”.

Mussolini megalapította az *Il Popolo d'Italia*, azaz Itália Népe című napilapot. Sokatmondó maga a cím is, jól illusztrálja a Mussolini gondolkodásában bekövetkezett finom változást; itt fedezhető fel a szocializmus és a fasizmus közti első lényeges különbség. Marx jóslata szerint a „munkásságot” mint osztályt minden egyéb tényezőnél inkább az osztályérdek köti össze. A „Világ proletárjai egyesüljete!” jelszó magába foglalja azt az elképzelést, mely szerint az osztály sokkal fontosabb, mint a faj, a nemzetiség, a vallás, a nyelv, a kultúra vagy a tömegek bármely más „ópiuma”. Mussolini nemcsak arra jött rá, hogy ez egyáltalán nincs így, hanem arra is, hogy teljesen felesleges ezt állítani. Ha Sorel úgy gondolta, hogy a marxizmus egy sor hasznos mítoszról, nem pedig tudományos tényekből áll, akkor miért ne használnák fel a rendelkezésre álló, sokkal hasznosabb mítoszokat? Mussolini később bevallotta: „Rájöttem, hogy az internacionalizmus ostobaság.” „Butaság” azt hinni, hogy az osztályöntudat valaha is fontosabbá válik a nemzetről és a kultúráról.³⁹ „A nemzeti érzés létezik, kár tagadni.” Amit szocializmusnak neveztek, az csupán „egyfajta” szocializmus: nemzetközi szocializmus volt. Mussolini újfajta szocializmust kívánt létrehozni, szocializmust egyetlen államon belül, vagyis *nemzeti szocializmust*, amely ráadásul meg is valósítható. Ennek a törekvésnek állt útjában a régi szocialista párt, ezért

„vált szükségessé”, ahogy Mussolini az *Il Popolo* hasábjain fogalmazott, „megölni a Pártot, hogy megmentsük a szocializmust”. Egy másik cikkében azt követeli a proletároktól, hogy „gyertek ki velünk az utcákra és a terekre, és kiáltunk együtt: 'elég az olasz burzsoázia korrupt, merkantilista politikájából'... Eljen a népeket felszabadító háború!”⁴⁰

1915-ben Mussolinit behívták a hadseregbe. Jó katona volt, srápneltalálathoz érte a lábát. A háború szemmel láthatóan felélénkítette a gondolkodását. A katonák olaszokként, nem pedig „munkásokként” harcoltak, nem az osztályukért, hanem Olaszországért hoztak áldozatot. Ekkor kezd körvonalazódni a *trincerocraziáról* való elképzelése, miszerint a veteránok megérdemlik, hogy ők vezessék az országot, mivel ők hozták a legnagyobb áldozatokat, és megvan a tudásuk, hogy Olaszország helyzetén javítsanak (ennek a meggyőződésnek a visszhangja a mai „chicken hawk” gúnynév*). Mussolini felismerte, hogy a „lövészárkok szocializmusa” sokkal hitelesebbnek látszik, mint a gyárakban születő szocializmus. 1919. március 23-án néhány hívével Milánóban megalapította a Fasci di Combattimentót. Fő célkitűzése a háborúpárti baloldaliakból – melynek soraiban a futuristáktól a szocialista veteránokig mindenkit meg lehetett találni –, anarchistákból, nacionalistákból és a szindikalista értelmiségiekből egy népfront létrehozása volt. Íme néhány pont a programjukból:

- a szavazói korhatár leszállítása 18 évre, a választhatóság korhatárának minimum 25 évben való megállapítása, a nőkre is kiterjesztett általános szavazójog;
- a Szenátus megszüntetése és egy Nemzeti Végrehajtó Tanács létrehozása, mely a szellemi és kétkézi munkával, a gyáriparral, a kereskedelemmel és a kultúrával foglalkozik;
- a sorköteleesség megszüntetése;
- a nemesi címek eltörlése;
- „külpolitika, melynek célja Olaszország hatalmának és befolyásának kiterjesztése minden idegen imperialista hatalommal szemben”;
- azonnal állami törvényben kell meghatározni minden munkás *ténylegesen* 8 órás munkaidejét;
- a minimálbér bevezetése;
- a munkásképviselek kormányzati testületeinek létrehozása;
- az öreg- és nyugdíjellátási rendszer reformja, a veszélyes munkát végzők korhatárának megállapítása;

* Azon amerikai politikusokat nevezik így, akik a háború lelkes hívei, de elkerülik a katonai szolgálatot.

- a földbirtokosok kötelezése földjeik művelésére, a műveletlen területek kisajátítása veteránok és kollektív parasztgazdaságok részére;
- az állam kötelezése „szigorúan szekuláris” iskolák létrehozására, „a proletariátus erkölcsi és kulturális színvonalának emelése érdekében.”;
- „A tőke nagymértékű progresszív adóztatása, mely elérheti a gazdagok vagyonának egyszeri, részleges kisajátítását.”;
- „A vallási közösségek minden vagyonának elkobzása, a püspöki bevételek eltörlése.”;
- a katonai szerződések „felülvizsgálata és a háborús profit 85 százalékának elkobzása”;
- minden fegyver- és lőszergyár államosítása.⁴¹

Ó, igen. Azok az antielitista, tőzsdét bezárató, gyermekmunkát üldöző, közegészségügyet felkaroló, vagyont kisajátító, sorkötelességet eltörlő szekuláris jobboldaliak!

Novemberben az újonnan elnevezett, egyértelműen baloldali fasiszta párt jelölteket indított a parlamenti választásokon. A szocialisták a betonba döngölték őket. A legtöbb történész szerint ez lökte Mussolinit a jobboldalra. Robert O. Paxton azt írja: Mussolini felismerte, hogy „az olasz politikai életben nincs helye egy olyan pártnak, mely egyszerre nacionalista és baloldali.”⁴²

Ez azonban szerintem torzítás. A Mussolini-féle fasizmus nem került át a baloldalról a jobboldalra, hanem a szocializmus helyett a populizmus felé fordult. Ez egy szokatlan jelenség, ezt megelőzően nem létezett konzervatív vagy jobboldali populizmus, és ezt is csupán az magyarázza, hogy annyian igyekeztek a fasizmust jobboldalinak bélyegezni, hogy végül a Mussolini-féle populizmus is ezt a címkét kapta. Mert végeredményben az egy klasszikus liberális alapelv, hogy a politikai hatalom a nép kezében van, illetve kellene lennie. A populizmus ennek az álláspontnak volt a radikálisabb változata. Ez még mindig a „hatalmat a népnek”-ideológia, mely azonban szkeptikusan viszonyul a hagyományos liberalizmus parlamentáris működéséhez (pl. a fékekhez és ellensúlyokhoz). Az amerikai populisták – a 19. és a 20. században kizárólag baloldali erőként – olyan reformokat tudtak keresztülvinni, mint a direkt szenátorválasztás vagy a bankok és gyárak államosítása. A közvetlen demokrácia és az államosítás a fasiszták programjának két alappillére volt. Az *Il Popolo d'Italia* ettől kezdve nem „szocialista napilap”, hanem a „termelők lapja” lett.

Ezután a „termelő” lett a populista politika és gazdaság védjegye. A termelékenység kulcsfogalomként használó rendszer szigorúan megkülönböztette a kétkezi termelőket azoktól, akik csupán profitálnak mások

munkájából. William Jennings Bryan például ragaszkodott ahhoz, hogy megkülönböztesse a tisztességes embereket azoktól, akik csupán „tétlen birtokosai a tétlen tőkének.” A populisták igyekeztek kitágítani a kormány hatáskörét annak érdekében, hogy összeűzzák a „gazdaság uralkodóit”, és segítsék a kisembereket. Röviden ez volt Mussolini elképzelése (mely igencsak hasonlít némely mai baloldali ikon, például a venezuelai Hugo Chávez nézeteire.) A fasiszták jelszavai közé tartozott, hogy „A föld azé, aki megműveli!”, és „A parasztot illeti szent munkája gyümölcse!” Mussolini (mint a legtöbb populista) továbbra is szívesen használta a régi marxista elméleteket, amikor ezek voltak a legalkalmasabbak arra, hogy elmagyarázza a kisbirtokosok iránti új keletű lelkesedését. „Olaszország továbbra is 'proletár állam' – magyarázta –, de a szocializmus megteremtése előtt fejlesztenünk kell a gazdaságot, még akkor is, ha ez azzal jár, hogy pragmatikus okokból el kell fogadnunk a kapitalista célszerűség megnyilvánulását a kereskedelem alakjában.” Lenin 1921-ben ugyanígy magyarázta új gazdaságpolitikájának (NEP) bevezetését, melynek fontos eleme volt a parasztság megnyerése, hogy azok több élelmiszert termeljenek saját fogyasztásra és haszonnal történő eladásra.

Ebből egyáltalán nem következik, hogy Mussolini következetesen mély ideológus vagy elméleti politikus lett volna. Pragmatikus politikusként bármikor kész volt kidobni dogmákat, elméleteket vagy szövetségeseket, ha éppen arra volt szükség. A Fasci di Combattimento megalakulása utáni években Mussolini a kormányzattal kapcsolatban minduntalan a célszerűséget és az opportunizmust emlegette. De hát végül is ez volt a „kísérletezés” korszaka. Franklin D. Rooseveltt később ugyanezt mantrázta, amikor arról beszélt, hogy nincs más konkrét programja, minthogy az amerikaiakat munkába állítsa, és egy „bátor kísérletet” indítson útjára. „Mi nem kételkedünk a jövőben – fejtegeti Roosevelt. – A nép ... nem bukik el. A nép szükségét szenved ..., ezért fegyelmet és irányutatót vár a vezetéstől. Engem tettek meg vágyaik mostani megvalósítójává. Ebben a szellemben vállaltam el.” Ugyanígy ír Mussolini 1920 májusában a Fasci di Combattimentóról: „nem kötődünk semmilyen speciális ideológiához.” És pont úgy, ahogy majd később Rooseveltt teszi, Mussolini is arra kéri az olasz népet, hogy bízzanak benne, és törődjenek az éppen futó programmal. Elhíresült az a frappáns válasza, amelyet nem sokkal miniszterelnökké való kinevezése előtt adott azoknak, akik a programja iránt érdeklődtek: „Az Il Mondo demokratái ismerni szeretnék a programunkat? Össze fogjuk törni az Il Mondo demokratáinak csontjait. Minél előbb, annál jobb.”⁴³

1919–1922 között, vagyis a római meneteléstől miniszterelnöki kinevezéséig Mussolini elsődleges célja a harc és a hatalom volt. Nem feled-

kezhettünk meg arról, hogy a fasiszták közt szép számmal akadtak elszánt utcai verekedők, bármiért erőszakoskodók, főleg a Lenin-féle szovjet titkosrendőrség, a CSEKA mintájára szervezett OVRA, a fasiszta állam titkosrendőrségének soraiban. A fasiszták által kezdeményezett „polgárháborúnak” körülbelül 2000 áldozata volt, a halottak 35 százaléka baloldali, 15 százaléka viszont fasiszta volt. Nézőpont kérdése, hogy ez sok vagy kevés, de érdemes észben tartani, hogy ebben az időszakban ennél jóval több olaszt öltek meg a maffiaháborúk során. Az sem sokat számít, hogy számos tiszteletre méltó becsületes fasiszta volt, aki együttműködött a rendőrséggel, sőt elnyerte a bíróságok és a hétköznapi emberek szimpátiáját is. Az olasz nép – munkások, parasztok, kiskereskedők, hivatalnokok éppúgy, mint a jómódúak és a gazdagok – a két jelentős erő közül inkább a fasisztákat, mint a hithű szocialistákat és kommunistákat választotta.

Mussolini stílusa nagymértékben Jasszer Arafatéra hasonlított (noha Arafat kezéhez vitathatatlanul több vér tapadt). Politikai játszmájának lényege az volt, hogy miközben azt állította, hogy békés megegyezést és szövetségeket keres, mindent megtett annak érdekében, hogy az erőszakosabb elemeket is mozgalmán belül tartsa. „Meg van kötve a kezem” – állította, amikor a fasiszta feketeingések félholtra verték ellenségeit. Mussolini, Leninhez – és Arafathoz – hasonlóan azt vallotta: „minél rosszabb, annál jobb nekünk.” Boldog volt, ha a szocialisták valamilyen erőszakos cselekedetet hajtottak végre, mely lehetőséget adott a még erőszakosabb visszavágásra. A bajkeverő Mussolini, aki számtalan ökölharcban és késelésben vett részt, a fizikai erőszakot megváltásnak, az intellektuális harc természetes következményének tekintette (ebben igencsak hasonlított Teddy Rooseveltre). Felesleges őt megvédeni a politikai erőszak gyakorlati megszervezésének vádjától, ahogy ezt a vele inkább szimpatizáló életrajzírók teszik, egyszerűbb elfogadni a vádlók és a kritikusok érveit. Az is tény, hogy a szocialisták és a kommunisták, akikkel Mussolini harcban állt, sokszor legalább olyan elvetemültek voltak, mint a fasiszták. Máskor viszont a fasiszták voltak a durvábbak. A végeredmény azonban egyértelműen az volt, hogy a versailles-i békét követő időszak politikailag megkeseredett, gazdaságilag és társadalmilag szétfeláldott Olaszországa egyértelműen Mussolini üzenetét és taktikáját ünnepelte. Ráadásul sikerének sokkal kevesebb köze volt az ideológiához vagy az erőszakhoz, mint ahhoz, ahogy a populista érzelmekre hatott. Mussolini két dolgot ígért, büszkeséget és rendet, éppen azt, amire Itáliában a legnagyobb szükség volt.

A Mussolini felemelkedését elindító események olyan ellentmondások, hogy nem is érdemes sokat foglalkoznunk velük. Elég annyit mondanunk, hogy a római menetelés egyáltalán nem volt spontán forradalmi

esemény, inkább egy politikai-színházi előadás, melynek célja a Soreltól tanult mítoszépítés volt. A fasiszták és a többi baloldali párt közti erőszakhullám 1922 nyarán érte el csúcspontját, amikor a kommunisták és szocialisták általános sztrájkra szólítottak fel, amivel az ellen kívántak tiltakozni, hogy a kormány nem volt hajlandó fellépni a fasisztákkal szemben. Mussolini bejelentette, hogy amennyiben a kormány nem töri le a sztrájkot, akkor azt majd megteszik a fasiszták. Felszólítására nem várt – illetve nem remélt – választ. A vörösök július 31-én sztrájkba kezdtek, melyet Mussolini squadristái – nagyjából volt katonából álló egységek – még aznap letörttek. Vezeték a villamosokat, biztosították a forgalmat, és amivel a legnagyobb elismerést vívták ki, pontosan indították a vonatokat.

Mussolini sztrájk törő technikája komolyan hatott az olasz lakosságra. Hatékony militarizmusa, úgy tűnt, felülírja a pártpolitikát egy olyan korban, amikor az értelmiségiek mind jobban kiábrándultak a parlamenti demokráciából és a liberális politikából világszerte. Ahogy sokan manapság is meg vannak győződve arról, hogy „túl kell lépniünk a címkéken” annak érdekében, hogy menjenek a dolgok, ugyanígy Mussoliniben is sokan azt látták, hogy ő az, aki képes túllépni a „bal- és jobboldal elhasznált kategóriáin”. Egyes mai liberálisokhoz hasonlóan ő is egy sem baloldali, sem jobboldali „harmadik utat” ígért. Ő csak azt akarta, hogy menjenek a dolgok. Mussolini tömegtámogatással a háta mögött egy egészen másfajta sztrájk: a kormányzatot megbénító, ebből következően a haladást gátló parlamenti döntésképtelenség megtörését tervezte. Azzal fenyegetőzött, hogy feketeingeseivel – a speciális egység nevét a tagjai által viselt ruhadarabról kapta, mely gyorsan a fasiszták kedvelt viseletévé vált – Rómába fog menetelni, hogy átvegye az állam irányítását. A háttérben Viktor Emánuel király már felkérte Mussolinit új kormány alakítására. A Duce persze, újra előadva Julius Caesar római bevonulását, mindenképpen Rómába menetelt, amivel sikerült megteremtenie a fasiszta kormány igen hasznos „forradalmi mítoszt”, amelyet alaposan ki is használtak az elkövetkező évek során. Mussolini lett a miniszterelnök, és megszületett a fasiszta Olaszország.

Miként kormányzott Mussolini? Ahogy a szakállas vicc mondja: úgy ahogy a gorilla, kedve szerint. Mussoliniből diktátor lett, egyeseknél kevésbé, másoknál jóval brutálisabb, viszont hihetetlen népszerűségnek örvendett. 1924-ben meglehetősen tisztességes választásokon a fasiszták elsöprő győzelmet arattak. Az 1920-as években Mussolini egyebek mellett lépéseket tett a női választójog érdekében (ezt a *New York Times* az amerikai feministák felé tett gesztusként üdvözölte), egyezményt kötött a Vatikánnal, és újjáélesztette az olasz gazdaságot. Az Olaszország és

a pápa közötti, hosszú ideje fokozódó vita lezárása óriási teljesítménynek számított az olasz belpolitikában. Mussolini sikereket ért el ott, ahol mások megbuktak.

A következő fejezetekben számtalan ideológiai és politikai kérdéssel foglalkozunk, melyek az olasz fasizmus kapcsán merülnek fel. Néhányra azonban érdemes itt kitérnünk. Először: Mussolini sikeresen pozícionálta magát a jövő vezetőjeként. Hatalomra jutásához nagyban hozzájárult egy művészeti irányzat, a futurizmus. Az 1920-as évek során, noha Mussolini számos olyan politikai lépést tett, melyet a nyugati értelmiségiek elítéltek – ilyen volt például a sajtóellenes törvény – kormányzati módszerét alapvetően modernnek tekintették. Amikor sok ifjú értelmiségi szembe fordult a klasszikus liberalizmussal, Mussolini egy régimódi gondolkodást elutasító mozgalom élharcosának tűnt. De hát ez volt a „fasiszta század” hajnala. Nem véletlen, hogy a fasizmus volt az első politikailag sikeres önjelölt modern mozgalom, mely széles körben elismert lett. „A tegnapi Olaszország elfogadhatatlan a mai Olaszország számára – jelentette ki Mussolini 1926-ban. – Az egész nemzet húsz esztendő, tehát mi rendelkezünk a bátorsággal, a szellemmel és az elszántsággal.”⁴⁴ Nincs még egy olyan európai vezető, aki olyan szorosan kötődött volna a technika és főleg a repülés kultuszához, mint Mussolini az 1920-as években. Az 1930-as években a világ vezetői igyekeztek felzárkózni a Mussolini által megteremtett „modern” államférfi képéhez.

Az újfajta vezetői hírnevéhez az is hozzájárult, hogy Mussolini lelkesen magáévá tette a „modern” eszméket, többek között az amerikai pragmatizmust. Számos interjúban elmondta, hogy William James azon kevés filozófusok egyike, akik élete során nagy hatással voltak rá. Nyilván ez az amerikai közönségnek szólt, de Mussolini valóban nagyra tartotta Jamest (és a James iránt lelkesedő Sorelt). Meg volt győződve arról, hogy a pragmatizmus szentesíti és megmagyarázza kormányzati alapelveit, és hogy ő pragmatikus módon kormányoz. Mussolini volt „a pragmatikus korszak politikai prófétája”, állította egy, a *Political Science Quarterly*-ben megjelent cikk (melyet később könyv formájában is kiadtak).⁴⁵

Ha Mussolini időnként át is vett ezt-azt – például az 1920-as években bizonyos mértékig a szabadpiaci politikát –, ez nem jelentette azt, hogy kapitalista lett belőle. Gazdasági kérdésekben sosem mondott le az állam abszolút döntési jogáról. Az 1930-as években szükségét érezte, hogy a meglehetősen esetleges fasiszta ideológiát írásba foglalja. Ebben a fasiszta gazdaságpolitika úgy festett, mint egy újabb baloldali kampány, melynek célja az ipar államosítása vagy oly mértékű átalakítása, hogy az már szinte államosítás. Ezt a gazdaságpolitikát a korporativizmus címkéjével lehet

illetni, s ezért nemcsak a korabeli Amerikában lelkesedtek, de tudatlanul mind a mai napig egészen hihetetlenül odavannak érte.

A pragmatizmus az egyetlen filozófiai irányzat, melynek nevéhez egye dülálló módon pozitív képzetek társulnak. Ha egy vezetőt pragmatikusnak neveznek, azon többnyire azt értik, hogy realista, praktikus és főleg ideológiamentes. Ez a hagyományos szóhasználat azonban fontos részleteket fed el. Leegyszerűsítve, a pragmatizmus, mely a relativizmus egyik megjelenési formája, azon a feltételezésen alapul, hogy bármely meggyőződés ha hasznos, szükségszerűen igaz is. Megfordítva: bármely igazság, mely kényelmetlen vagy alkalmatlan, szükségszerűen hamis. Mussolini hasznos igazsága a „totalitárius” társadalom koncepciója volt (az elnevezés is tőle származik), melynek meghatározása szállóigeként híresült el: „Minder az államon belül, semmi az államon kívül, semmi az állam ellen.” Ennel az elképzelésnek praktikus következménye, hogy minden „játzsma” tisztességes, ha az állam szükségleteit szolgálja. Nem kétséges, hogy a társadalom militarizálása a liberális állam elleni támadás fontos része volt ahogy ezt az antifasiszták állítják. Ez azonban az eszköz volt, nem pedig a cél. A szenvedély, amely az államot a vallásos buzgalom tárgyává kívánja tenni, a francia forradalom szülötte, és Mussolini, a jakobinusok örököse mindent megtett azért, hogy felélessze ezt a lángot. Erről a vállalkozásról igazán nem lehet azt állítani, hogy konzervatív lett volna, még kevésbé hogy jobboldali.

Ebben és sok más kérdésben Mussolini utolsó lehetéig szocialista maradt, úgy, ahogy ígérte. Hatalma 1943-ig tartott, ezt követően alig volt több, mint a náci rezsim salói hadiszállásának címere. Salóban Mussolini kizárólag a visszatérésével kapcsolatos patetikus terveit szövögette. Kiáltványokat írt, melyekben a burzsoáziát vádolta; ígéretet tett a 100 főné nagyobb cégek államosítására és Nicola Bombacci (aki kommunista volt és Lenin hűséges barátja) alkotmányának bevezetésére. Egy szocialista újság íróit bízott meg politikai életrajza utolsó fejezetének megírásával, kinek állítása szerint – Mussolini azt mondta: „A köztársaságot a köztárságiakra hagyom, és nem a monarchistákra, a szocialista reformok végrehajtására pedig a szocialistákra, nem pedig a középosztályra.” 1945 áprilisában Mussolini menekülni kényszerült, a sors iróniájaként ismét Svájcba. Egy német katonai egységgel utazott (német egyenruhában, mintha közéjük tartozna); vele tartottak a szolgálói, a szeretője és hűséges barátja, Bombacci. Egy kommunista partizáncsoport fogságába estek, akik másnap parancsot kaptak Mussolini kivégzésére. A szeretőjét állítólag a szemé láttára lőtték agyon. Bombacci azt kiáltotta: „Éljen Mussolini! Éljen a szocializmus!”⁴⁶

• 2 •

A baloldali Adolf Hitler

VAJON A HITLERI Németország fasiszta volt? A fasizmus és a náciizmus elismert kutatóinak többsége – Eugen Weber, A. James Gregor, Renzo De Felice, George Mosse és még sokan mások – nagyjából mind nemmel válaszolnak erre. A tudósok különböző okokból más-más módon értelmezik a fasizmust, de a fenti történészek egyetértenek abban, hogy bár az olasz fasizmus és a náciizmus a felszínes szemlélő számára azonosak, és történelmileg is szoros kapcsolatban álltak egymással, valójában két teljesen különböző jelenség. A náciizmus és az olasz fasizmus teljes szétválasztása talán túlzás lenne. Mondhatnánk, hogy nem a náciizmus volt a nagybetűs „Fasizmus”, hanem csupán az egyik kisbetűs fasizmus a sok közül. De ha rangos tudósok között is vita van erről, akkor milyen súlyos félreértések övezhetik a két fogalmat az átlagemberek fejében? És miért utasítanánk el reflexszerűen a liberálfasizmus koncepcióját?

A *Mein Kampf*ban szinte alig találkozhatunk a 'fasiszta' vagy a 'fasizmus' kifejezésekkel, a könyv több mint 700 oldalán csupán két bekezdésben. Az olvasó számára azonban egyértelmű, hogy a szerző mit gondolt az olasz kísérletről, és mit tart ebből fontosnak Németország számára. „Egy új, nagy eszme felbukkanása volt a francia forradalom sikerének titka. Az orosz forradalom győzelme egy eszmének köszönhető. És csupán az eszme tette képessé a fasizmust arra, hogy egy egész nemzetet leigázzon a teljes megújulás folyamán.”¹

Rendkívül árulkodó ez a bekezdés. Hitler tisztában volt azzal, hogy a fasizmus Mussolini találmánya. A fasizmust talán újra feltalálták, újraértelmezték, átfogalmazták vagy kiterjesztették, de kitalálójának személye – és talán kevésbé, de újszerűsége sem – sosem volt kétséges. Az első 15 évben szinte senki sem vonta kétségbe, hogy a fasizmus alapvetően egy olasz mozgalom vagy módszer.

A nemzetiszocializmus, mely az egyes országokban számtalan formában létezett², ugyancsak megelőzte Hitlert. A fasizmus és a nemzetiszocializmus közti ideológiai különbségek ma már lényegtelenek. Az viszont fontos, hogy a náciizmus ideológiáját Hitler nem az olasz fasizmusból merítette, és Mussolini nem bábáskodott a náciizmus felett. Mussolini még dedikált fényképet sem volt hajlandó küldeni Hitlernek, amikor a náciik ezt kérték az olasz követségtől. Soha egyetlen náci ideológus sem gondolta az olasz fasizmus valamiféle mellékhatásának a náciizmust. A korai években a fasiszta és a náci teoretikusok gyakran és nyíltan vitáztak egymással. Éppen Mussolini fenyegette 1934-ben katonai beavatkozással Hitlert, hogy megmentse a fasiszta Ausztriát a német megszállástól.

Köztudott, hogy Mussolini nem sokra tartotta Hitlert. Visszaemlékezése szerint első találkozásuk alkalmával „Hitler hosszasan idézett emlékirataiból, a *Mein Kampf*ból, melyet képtelen voltam elolvasni.” Mussolini szerint a Führer egy olyan gramofon, „mely csupán hét dalt tud lejátszani, s ha lejár, akkor megint előlről kezdí ugyanazt.” De nem csupán személyiségük különbözött: az olasz fasiszta ideológusok igyekeztek minél távolabb kerülni a náciik rögeszmés rasszizmusától és antiszemitizmusától is. Még az olyan „szélsőséges ultrafasiszták”, mint Roberto Farinacci és a személy szerint elszánt antiszemita Giovanni Preziosi (aki utóbb a náciik talpnyalója lett) is úgy vélték, hogy a náciizmus szűk látókörű, kirekesztő rasszizmusa „támadást jelent az emberiség lelkiismerete ellen”. Talán Mussolini is írta, de biztosan jóváhagyta a *Gerarchia* hasábjain 1934 májusában megjelent gúnyolódó cikket, mely szerint a náciizmus „minden és mindenki ellen irányuló száz százalékos rasszizmus. Tegnap a keresztény civilizációt támadta, ma a latin kultúrát, holnap, ki tudja, talán az egész civilizáció ellen fog fellépni”. Természetesen Mussolini egyáltalán nem tartotta a németiséget különleges fajnak, sőt, véleménye szerint legalább hat különféle nép korcs keveréke. (Meggyőződése szerint a bajorok legalább hét százaléka szellemi fogyatékos.) Ugyanezen év szeptemberében Mussolini a német rasszista politika „mélységes megvetéséről” értekezett. „Háromezer éves történelmünk feljogosít bennünket arra, hogy mélységes szávalommal szemléljünk bizonyos doktrínákat, melyeket az Alpok túloldalán olyanok támogatnak, akiknek ősei írni sem tudtak, akiknek életéről nem maradtak fenn dokumentumok azokból az időkben, amikor nekünk Rómában ott volt Caesar, Vergilius vagy Augustus.”³ Ezzel egy időben a náci ideológusok azzal csúfolták az olaszokat, hogy azok a „kóser fasizmust” gyakorolják.

Hitler az olasz fasizmusnak – pontosabban, ahogy már említettük, a francia és orosz forradalomnak – köszönhette az eszmék tömegmozgósító erejének felismerését. Az adott eszme konkrét tartalma másodrendű kérdés

volt. Az eszmék végső hasznát nem a bennük rejlő igazság, hanem annak mértéke határozza meg, hogy mennyire képesek hozzájárulni a vágyott cél eléréséhez. Hitler esetében ez az ellenség elpusztítását, a dicsőséget és a saját faj győzelmét jelentette. Ezt szem előtt kell tartanunk, mivel Hitler ideológiája meglehetősen inkoherens volt. Amikor megpróbált egy fix ideológiai rendszerhez közelíteni, oportunizmusa, pragmatizmusa és megalomániája minduntalan felülkerekedett.

A Hitlerrel utóbb szakító ősnáci, Hermann Rauschning a lényegre tapintott, amikor Hitler mozgalmát „forradalmi nihilizmusnak” nevezte. Rauschning szerint Hitler egyszerűen oportunista volt, aki egyetlen emberhez vagy eszméhez sem volt hűséges – hacsak az antiszemitizmust nem tekintjük eszmének –, bármikor készen állt megszegni a szavát, kivégeztetni elvbarátait, bármit tenni vagy mondani, ami hozzájárulhat hatalma megtartásához. „E mozgalom minden ideológiától mentes, programja nyomokban sem létezik. Egyetlen kötelességük: végrehajtani a tetteket ..., melyekről rideg, számító és ravasz megfontolások alapján a vezérek döntenek. A nemzetiszocialistáknak nem voltak és nincsenek céljaik, nem látnak és nem hallanak; egyetlen dolog érdekli őket, a mozgalom erősítése.” Rauschning kissé túloz, de a náci ideológiát valóban lehetetlen valamiféle programban vagy platformban összefoglalni. Jobban meg lehet érteni, ha előítéletek, érzelmek, gyűlöletek, szenvedélyek, neheztelések, remények és attitűdök örvénylő keverékének tekintjük, mely így együtt leginkább egy politikai ideológia álarcát öltő keresztes hadjáratra emlékeztet.⁴

A *Mein Kampf* elszánt állításai dacára Hitlernek nem voltak nagy, alapvető eszméi sem ideológiai rendszere, viszont zseniálisan felismerte, hogy az emberek eszmék és szimbólumok mellé szeretnének felsorakozni. Sikerének másik titka a 20. századi technikák, technológiák és ikonok: a marketing, a reklám, a rádió, a repülőgép, a tévé (a berlini olimpiai játékok közvetítése), a film (gondoljunk Leni Riefenstahlra) és főleg az óriási tömegek számára színpadiasan megkomponált nagygyűléseken elhangzó beszédek alkalmazása volt. A *Mein Kampf*-ban Hitler többször is kijelenti, hogy pártja a legtöbbet nem eszméinek, hanem beszédképességének köszönheti, legsúlyosabb kritikája másokról az volt, hogy ez vagy az rossz szónok. Számára ez több volt egyszerű hiúsági kérdésnél. Az 1930-as évek Németországában – éppúgy, mint az Egyesült Államokban – sok esetben a tömegek szónoklatokkal való mozgósítása jelentette a hatalom kulcsát. „Hangszórók nélkül sosem hódítottuk volna meg Németországot”⁵ – jegyezte meg Hitler. Figyeljük meg: hódításról beszél.

Bár azt állítjuk, hogy Hitler pragmatikusan szemlélte az ideológia kérdéseit, de ez nem jelenti azt, hogy ne használta volna az ideológiát. Számtalan

ideológiához nyúlt, persze nem válogatás nélkül. Kevés „nagy ember” volt nála hajlamosabb arra, hogy átvegyen ideológiákat, hogy különböző ideológiák fölé helyezze magát, hogy összekeverjen különböző ideológiákat különféle hallgatóságai megnyerése érdekében. Végül is ő kampányolt kérlelhetetlen antibolsevizmussal, majd írt alá meg nem támadási szerződést Sztálinnal; neki sikerült meggyőznie Neville Chamberlaint és a nyugati pacifistákat arról, hogy ő a béke bajnoka, miközben szorgosan (és nyíltan) fegyverkezett.⁶

Négy jelentős „ideológiát” azonban saját joggal biztosan Hitlernek tulajdoníthatunk: a hatalom saját kézben való koncentrációját, a zsidógyűlöletet (és a tőlük való félelmet), a német nép felsőbbrendűségébe vetett hitet és végül a háborút, ami demonstrálja, illetve megvalósítja az előbbieket.

A Hitler jobboldaliságáról szóló népszerű elképzelés a jobb- és baloldal mibenlétével kapcsolatos feltevések és félreértések gazdag keverékéből ered. Ezek a fogalmak annál zavarosabbak, minél inkább törekszünk tisztázásukra. Ezzel a problémával könyvünkben még számtalanszor találkozunk, de itt mindenképpen foglalkoznunk kell azzal, hogy milyen viszonyban álltak Hitlerrel és a nácizmussal.

Az általánosan elfogadott narratíva szerint Hitler azért kerülhetett hatalomra, mert ő és a náci párt kiaknázták az I. világháború elvesztése és az igazságtalan, kierőszakolt versailles-i béke miatti általános német elégedetlenséget („mindenért a minket 'hátba támadó' kommunisták, a zsidók és a gyengekező politikusok a felelősek”). A náciak a vörös veszedelem feltartóztatása érdekében összefogva a kapitalistákkal és a nagytőkésekkel (köztük – a legvadabb értelmezések szerint – a Bush-családdal) reakciós államcsínyt követek el, melyhez jelentősen hozzájárult a hazafias érzelmek felélesztése, valamint a német társadalom „konzervatív” – mely fogalmat sokszor rasszista és vallásos értelemben használnak – rétegeinek mobilizálása. A hatalom megszerzését követően a náciak az „államkapitalizmus” létrehozásával jutalmazták a tőkéseket, akik jócskán profitáltak a zsidók kiirtásából.

A fentiekben természetesen sok az igazság, de nem minden része az. Mindenki tudja, hogy legjobban az a hazugság működik, amelyet az igazság morzsáival hintenek be. A baloldal évtizedeken át kimazsolázta a tényeket azért, hogy torzképet rajzolhasson a Harmadik Birodalomról. A karikaturisták portréi a valóságot tükrözik, de a vágyott cél érdekében felnagyítanak bizonyos vonásokat. A Harmadik Birodalommal kapcsolatban az volt a cél, hogy a nácizmust a kommunizmus ellentétéként ábrázolják. Ennek érdekében a tőkések és a konzervatívok szerepét jócskán felnagyították, miközben a nácizmus fontos baloldali és szociális aspektusait

mellékes apróságként, bolondos rögeszmeként vagy a Hitler-apologéták maniájaként tárgyalták.

Vizsgáljuk meg William Shirer *The Rise and Fall of the Third Reich* (A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása) című klasszikus munkáját, ami oly sokat tett a nácizmus „hivatalos” történetének megteremtéséért. Könyvében Shirer foglalkozik azzal a nehéz helyzettel, amikor Hitlernek szembe kellett néznie a saját pártján belül, az SA élén álló Ernst Röhm vezette radikálisok azon törekvésével, hogy kirobbantsanak egy „második forradalmat”, mely megtisztította volna a tradicionális német hadsereg tisztikarát az arisztokratáktól, a kapitalistáktól és a hozzájuk hasonlóktól. „A náci lerombolták a baloldalt – írja Shirer –, de megmaradt a jobboldal: a nagytőkések, a nagykereskedők, az arisztokraták, a junker-földbirtokosok, a porosz tábornokok, akik szorosan a markukban tartották a hadsereget.”⁷

Egyrészt ez valóban pontosan így történt. A náci valóban „lerombolták a baloldalt”, és tényleg megmaradt a „jobboldal”. De vajon hogyan lehetne normálisan beszélni erről? Az amerikai jobboldalt valamikor az úgynevezett Country Club republikánusokkal* azonosították. Az 1950-es években, a *National Review* alapításával egy magát konzervatívnak és libertáriánusnak valló új irányzat kezdte átvenni a Republikánus Pártot. Mondhatjuk, hogy a konzervatív mozgalom bizonyos szempontból elpusztította a régi amerikai jobboldalt, de ennél pontosabb és általánosabban elfogadott az eseményeknek az a leírása, mely szerint az új jobboldal *felváltotta* a régit, befogadva annak számos tagját. Ezért állítjuk azt, hogy az 1970-es években és az 1980-as évek elején új jobboldal *született*. Amikor az 1960-as években megjelent a baloldal új generációja, például a Students for a Democratic Society-nek** (Diákok a Demokratikus Társadalomért) köszönhetően, akkor ezeket az aktivistákat új baloldalnak neveztük, mivel félretolták elődeiket, a régi baloldalt – sok esetben saját szüleiket. Ezután az új jobb- és baloldal elfoglalta a hozzájuk közel álló pártokat – a Demokratáknál erre 1972-ben, a Republikánusoknál 1980-ban került sor – és ma már egyszerűen jobb- és baloldaltól beszélünk. Ugyanígy, a náci nem egyszerűen lerombolták, hanem részben kisajátították a német baloldalt.

A történészek az utóbbi években felülvizsgálták azt az egyszer már „lezárt” kérdést, hogy kik támogatták a náciakat. Az ideológiai előítéletek-

nek köszönhetően korábban az „uralkodó osztály”, a „burzsoázia” kapta a gonosz szerepét, miközben az alsóbb néposztályok – a „proletárok”, a munkanélküliek – voltak a kommunisták és/vagy a liberális szociáldemokraták támogatói. Hiszen ha a szegények, kiszolgáltatottak, elnyomottak hangja a baloldal, akkor nagyon kényelmetlen lenne, ha ez a társadalmi réteg a fasisztákat és a jobboldaliakat támogatná – hiszen a marxista tanítás *megköveteli*, hogy az elnyomottaknak a baloldal irányába kell tájékozódniuk.

Ezt a gondolatmenetet mára nagyjából elfújta a szél. Óriási vita zajlik akörül, hogy a munkások és az alsóbb néposztályok tagjai milyen mértékben támogatták a náciakat, de az ma már általánosan elfogadott, hogy igen nagy számban voltak jelen a náci párt bázisában. Mind a nácizmus, mind a fasizmus népi mozgalom volt, melyet a társadalom minden rétegéből támogattak. Bár az öregedő marxisták gondolatvilágába száműzték azt az állítást, miszerint Hitlert a függöny mögül a nagytőkések és pénzemberek rángatták, sokan még mindig nosztalgiával gondolnak az elveszett paradigmákra. Igaz ugyan, hogy végül Hitler mögé felsorakozott a német nagyipar, de csak később, sikerei hatására. Az a marxista evangéliumra támaszkodó állítás, mely szerint a fasizmus vagy a nácizmus a kapitalista reakció harci fegyvere, a berlini fallal együtt leomlott. (A korai idők ideológiai öröksége az az elképzelés, hogy a nagyvállalatok lényegükönél fogva jobboldaliak – erről még részletesen szólunk a következő, gazdasággal foglalkozó fejezetben.)

Hitler és a náci általában ellenségesen viszonyultak a német arisztokráciához és a pénzügyi elithez, amikor viszont nyilvánvalóvá vált, hogy Hitler hatalmon marad, ez az elit úgy döntött, hogy a biztonság kedvéért némi pénzzel támogatni fogja a feltörekvőket. Ezt lehet bírálni, de semmiképpen sem állítható, hogy ezáltal létrejött volna a kapitalizmus és a nácizmus közti ideológiai szövetség. A korabeli német vállalatok (mai megfelelőikhez hasonlóan) hajlamosak voltak az opportunizmusra, de általában távol állt tőlük minden ideológia.

A hatalmat megragadó náci kiaknázták az antikapalista retorikát, melynek igazságáról teljes mértékben meg voltak győződve. Még ha Hitler valóban az a nihilista senki is lett volna, ahogy sokan szeretnék ábrázolni, akkor sem lehet kétségbe vonni a náci közkatonák őszinteségét, akik a kapitalista erőkkal szemben felkelő forradalmi seregnek látták magukat. Ráadásul a náci számos olyan témát hangoztattak, melyet máskor és máshol az új baloldal tűzött zászlajára. Egyebek mellett ilyen a faji meghatározottság, a racionalizmus elutasítása, az organikus és holisztikus fogalmak hangsúlyozása – legyen szó környezetvédelemről, egészséges táplálkozásról, testedzésről – és főleg igényük az osztály fogalmának „meghaladására”.

* Manapság a Country Club republikánus olyan jelző, amellyel a piacpárti, nagy jövedelemmel rendelkező, fiskális konzervatív, de a hagyományos értékekre kevés hangsúlyt fektető politikusokat illetik.

** *Students for a Democratic Society* (SDS): az 1960-as évek legjelentősebb diákmozgalma, a korszak ellenkultúrájának szerves része volt.

Hitler a fentiek miatt megérdemelten kerülhet a baloldalra, leginkább azért, mert forradalmár volt. Nagy általánosságban a baloldal a változás, a jobboldal a status quo pártja. Mindent egybevetve sem értelme, sem lehetősége, sem oka nincs annak, hogy Hitlert jobboldalinak nevezzük. Hitler kevés dologban hitt olyan szilárdan, mint saját forradalmár mivoltában, s ebben követői is egyetértettek vele. Több mint egy generáció számára igazi szentségtörésnek számított Hitlert forradalmárnak nevezni. Ez különösen szentséggyaláznak számít a marxisták és a német történészek szemében, minthogy a baloldal számára a forradalom – mely a történelem hegeli kerekének szükségszerű mozgatója – mindig jó. Még ha (időnként) bírálják is véres taktikáját, a forradalom akkor is a történelem mozgatóereje. (Ezzel szemben a konzervatívok szemében a forradalom szinte mindig rossz – még akkor is, ha igyekeznek az előző forradalom győzelmét és annak vívmányait *konzerválni*, ahogyan ez az Egyesült Államokban történt.)

Nem kérdés, hogy a marxista baloldal számára miért elfogadhatatlan Hitler forradalmársága. Akkor ugyanis Hitler vagy a jó ügyet szolgálta, vagy a forradalom rossz dolog. De hogyan lehetne a baloldali sablonok alapján cáfolni Hitler forradalmiságát? Hitler megvetette a burzsoáziát, a hagyománytisztelőket, az arisztokráciát, a monarchistákat, mindenkiket, aki hitt a fennálló rendben. Politikai karrierje kezdetén „elutasította a német burzsoázia hagyományos értékrendjét” – írja John Lukacs a *The Hitler of History (A történelmi Hitler)* című könyvében. Hanns Johst náci író *Der König* című színdarabjának főszereplője egy hős forradalmár, aki a burzsujok és a reakciók árulása miatt tragikusan végzi: inkább feláldozza életét, de kitart a forradalmi eszmék mellett. Amikor Hitler 1923-ban találkozott Johsttal (aki később a Harmadik Birodalom koszorús költője lett), elmondta neki, hogy *tizenhétszer* látta a darabját, és úgy véli, az ő élete is így fog véget érni.⁸

Ahogy David Schoenbaum megjegyezte, Hitler szinte pontosan ugyanúgy vélekedett a burzsoáziáról, mint Lenin. „Ne csapjuk be önmagunkat – jelentette ki Hitler. – A mi burzsoáziánk már teljesen alkalmatlan bármilyen nemes emberi erőfeszítésre.” Néhány évvel később, miután megszálltatta hatalmát, azt írja: „Akkor nem védtük meg Németországot a bolsevizmussal szemben, mert nem szándékoztunk semmi olyat tenni, ami konzerválta vagy felfrissítette volna a burzsoá világot. Ha a kommunisták valóban nem akartak volna mást, mint egyfajta megtisztulást azáltal, hogy kiiktatják némely izolált elemét a mi úgynevezett „felső tízezrünknek”, vagy megszabadítanak bennünket értéktelen kispolgárainktól, akkor nyugodtan hátradőlhetünk volna.”⁹

A jobboldaliságra vonatkozó definícióhoz hozzátartozik, hogy nem csupán a fennálló rendet kívánja tartósítani, de határozottan *reakciós* is, fő célja a régi rend tartósítása. Ez a megközelítés nyilvánvalóan több kérdést is felvet, mivel a legtöbb libertáriánust jobboldalinak tekintik, de többségük nemigen nevezhető reakciónak. Mint látni fogjuk, Hitler bizonyos értelemben reakciós volt, amennyiben meg akarta dönteni az ezer éves zsidó-keresztény világrendet az ókori pogányság bevezetése érdekében – napjainkban ezt a jobboldalon senki, csupán néhány baloldali tartja küldetésének.

A „reakciós” kifejezés azon becsempészett marxista témák egyike, amelyeket manapság kritikátlanul használunk. A marxista és a kora 20. századi progresszív irányzatok nyelvezetében reakciónak nevezték azokat, akik vissza akarták állítani a monarchiát vagy mondjuk a 19. századi Manchester-liberalizmust.* Az akkori reakciók a legkülönbébb dolgokat: az isteni hatalmat, a koronát, a hazafiságot vagy a piacot kívánták visszaállítani, de nem Wotant vagy a Valhallát. Ez az oka annak, hogy Hitler úgy tekintett magára, mint aki élet-halál harcot vív a reakció erőivel. „Nem szándékozunk feltámasztani annak a régi Reichnek a halottait, melyet saját baklövésai döntöttek romba, mi új Államot építünk” – olvasható a *Mein Kampf*-ban. Másutt azt írja: „A német ifjúság vagy új Államot teremt faji alapokon, vagy utolsó szemtanúja lesz a burzsoá világ hanyatlásának és teljes pusztulásának.”¹⁰

Ez a radikalizmus – vagy győzünk vagy mindnyáján elpusztulunk! – magyarázza, hogy a bolsevikellenes Hitler miért beszélt sokszor iriggy elismeréssel Sztálinról és a kommunistákról, miközben kizárólag a gúnyosan emlegette a reakciókat, akik csupán vissza szeretnék forgatni a történelem kerekét a 19. századba. Hitler természetesen a német szociáldemokraták legnagyobb teljesítményének a monarchia 1918-as megdöntését tekintette.

Gondoljunk arra, mit szimbolizált Horst Wessel, a párt leghíresebb mártírja, akinek történetéből a náci küzdelmek himnusza lett, melyet a „Deutschland über Alles” mellett minden állami ünnepségen lejátszottak. A Horst Wessel-dal egy náci elvtársról szól, akit lelőtt a „vörös front és a reakció”.

Ha félretesszük egy pillanatra azt a kérdést, hogy vajon a hitlerizmus jobb- vagy baloldali jelenség volt-e, vitathatatlan, hogy Hitler egyáltalán nem volt *konzervatív* – ezt a legóvatosabban fogalmazó tudósok is elismerik. Ostobaság lenne azt állítani, hogy Hitler az amerikai konzervativizmus

* Az 1840-es évektől tért hódító közgazdasági irányzat Nagy-Britanniában, amely a szabad kereskedelem kiteljesítését, az importvámok csökkentését szorgalmazta a korábbi évtizedek meghatározó merkantilista, magas védővámokat fenntartó politikája ellenében.

értelmében konzervatív lett volna. Az amerikai konzervatívok a hagyományos értékek és az alkotmányban megfogalmazott klasszikus liberális alapelvek megőrzésére töreksenek. Az amerikai konzervativizmust közrefogják az egymástól távol eső, ugyanakkor egymást átfedő libertáriánus és tradicionális törekvések, Hitler viszont mindkettőt megvetette.

A NEMZETISZOCIALIZMUS SZÜLETÉSE

A Hitler és a náciizmus jobboldaliságáról szóló nézet nem csupán historiográfiai érveken vagy Hitler hagyományellenességén nyugszik. A baloldal Hitler rasszizmusára, bolsevikgyűlöletére és állítólagos kapitalista státusára hivatkozva nem csupán őt és a náciizmust, hanem általában a fasizmust konzervatívnak bélyegezte. Ezt Hitler felemelkedésének történetét alaposan megvizsgálva tudjuk megerősíteni vagy cáfolni. Hitler személyes életrajzát már olyan alaposan megrágták a történészek és Hollywood, hogy felesleges lenne átismételni. Van azonban néhány meghatározó tény és esemény, melynek érdemes nagyobb figyelmet szentelni.

Hitler Ausztriában született, a bajor határ túloldalán. Sok ősnácihoz hasonlóan az ő ifjúságát is meghatározta a határ túloldalán élő „igaz” németek iránti irigysége. (A mozgalomba kezdetben sokan érkeztek hozzá hasonlóan szerény környezetből, és ez a háttér készítette őket arra, hogy németebbek legyenek a németeknél, ezzel „bizonyítva németiségüket”). Ez az attitűd könnyen csapott át antiszemitizmusba. Mert kit lehetett volna jobban utálni, mint a zsidókat, különösen a sikeres, teljesen asszimilálódott német zsidókat? Ezek hogy merészelik németnek tettetni magukat? Pontosan nem lehet tudni, hogy mikor és miért lett Hitler antiszemita. Ő maga azt állította, hogy gyermekkorában nem utálta a zsidókat, de ifjúkori ismerősei utóbb azt mondták, hogy világlátásban antiszemita volt. Az egyetlen ok, amiért Hitler vonakodhatott bevallani, hogy egész életében gyűlölte a zsidókat, az lehetett, hogy ez aláásta volna azon állítását, miszerint alapos tanulmányozás és érett megfigyelés után ismerte fel a zsidók elvetemültségét.

Itt érhetjük tetten a Hitler és Mussolini közötti legjelentősebb különbséget. Pályafutása során Mussolini bolondságnak, hatalmaskodó német patrónusa szükségszerű hóbortjának tartotta az antiszemitizmust. A zsidók Mussolini szerint jó szocialisták vagy jó fasiszták lehettek, ha jó szocialistaként vagy jó fasisztaként gondolkodnak és viselkednek. Mivel Hitler egyértelműen a mai identitáspolitikai fogalmaiban gondolkodott, számára a zsidók jóvátehetetlenül zsidók voltak, függetlenül attól, hogy milyen

jól beszéltek németül. Az identitáspolitikai összes követőjéhez hasonlóan Hitler hűségese volt a megváltoztathatatlan identitás vasketrecéhez.

A *Mein Kampf*-ban Hitler nacionalistának, de nem patriótának vallja magát, és ez a megkülönböztetés alapvető következményekkel jár. A patrióták egy adott országot, annak kormányát, eszméit, intézményeit és hagyományait tisztelik. A nacionalisták legkedveltebb szavai viszont a „vér”, a „talaj”, a „faj”, a „Volk” (vagyis „Nép”) stb. Hitler nacionalista forradalmárként meg volt győződve arról, hogy a modern német kultúra egész burzsoá építményét aláásta a politikai és spirituális korrupció. Ebből következően abban hitt, hogy Németországnak újra fel kell fedeznie a kereszténység előtti gyökereit. Ez logikus továbbgondolása volt az identitáspolitikának – annak az elképzelésnek, mely szerint az egész közösségre kiterjeszthető a hiteles rasszista vízió belüli személyes küldetés megtapasztalása. Az ifjú Hitler számára ez a gondolatmenet tette annyira vonzóvá a pángermanizmust, amelynek az alapvető érzelmi mozgatórugója Ausztriában az a határozottan nem konzervatív ellenszenv volt, mely a liberális, soknemzetiségű Osztrák–Magyar Monarchia ellen irányult, amiért az befogadta a zsidókat, a cseheket és mindenféle nem teuton népséget, megadva nekik az egyenlő polgárjogot. Egyes pángermán nacionalisták teljesen el akartak szakadni a birodalomtól, mások viszont úgy vélték, hogy a németeknek kell elsőnek lenniük az egyenlők között.

Az ifjú Hitler nacionalista felsőbbrendűségi komplexusának versenyre kellett kelnie a lelkében kavargó sok egyéb nehezettel. Az emberiség történetében nincs még egy psziché, melyben alaposabban kutattak volna magyarázatul szolgáló patológiák után, mint az övé, és kevés olyan téma van, melynek ennyi réteget tártak volna fel. Ron Rosenbaum *Explaining Hitler (Magyarázzuk meg Hitlert!)* című munkájában azt írja: „A Hitler-kutatás nem egy egységes, elfogadott képet rajzol fel, sokkal inkább több különféle, egymással versengő Hitlert, a versengő víziók egymásnak ellentmondó megtestesüléseit.” A pszichológusok és a történészek arról vitáznak, hogy mi lehetett Hitler személyiségzavarainak forrása. Talán az, hogy apja erőszakoskodott vele, hogy a családjában egy sor vérfertőző kapcsolatra került sor, hogy szadomazochista, koprofág, homoszexuális volt, hogy részben zsidó volt (vagy attól rettegett, hogy esetleg az)? A különféle elméleteknek más és más a valószínűsége. Annyi bizonyos, hogy Hitler megalomániája összetett pszichés betegségek és ösztönök következménye volt. Mindezek együtt egy olyan embert mutatnak, aki rengeteg dolgot igyekezett kompenzálni, és akinek egocentrizmusa nem ismert határokat. Egy alkalommal úgy nyilatkozott: „El kell érnem a halhatatlanságot, még akkor is, ha az egész német nemzet belepusztul.”¹¹

Hitler rettentő kisebbségi komplexustól szenvedett. Ő volt az örök rossz tanuló, aki egész életében neheztelt az iskolában kapott rossz jegyek miatt. Talán ennél is fontosabb a különböző korlátozások miatt érzett dühé apja iránt. Alois Hitler – eredeti neve Alois Schicklgruber – az osztrák állam alkalmazottja volt, aki elsősorban a birodalom érdekeit szolgálta a „német érdekekkel” szemben. Alois azt szeretete volna, ha fia nem művész, hanem hozzá hasonlóan közalkalmazott lesz. Lehet, hogy Alois részben zsidó volt, és Hitler talán ezért titkosította saját faji történetét, miután diktátor lett.

Hitler apjával dacolva Bécsbe költözött, hogy jelentkezzen a Képzőművészeti Akadémiára, de kérelmét elutasították. Második próbálkozásakor olyan silánynak találták a rajzait, hogy a felvételi vizsgáig sem jutott el. Részben a nagynénjétől örökölt kisebb pénzösszegnek köszönhetően lassan képekkel házáló festővé képezte ki magát (viszont, ellenségei állításával szemben, sosem volt szobafestő). Többnyire régi festményeket és rajzokat másolt, melyeket a nagyobb kereskedők paszpartuként, borítólapként vagy képeslapként értékesítettek. Elzárkózva a bécsi kávéházi élettől Hitler nem ivott, nem dohányzott, nem táncolt (a nőket leginkább rémisztő szifiliszvírus-hordozóknak tartotta), rengeteget olvasott, többnyire német mitológiát és áltörténelmi munkákat. A *Mein Kampf* egyik ritka szerény pillanatában azt írja: „azt hiszem, akik akkoriban ismertek, meglehetősen különcként tartottak.”

Hitler Bécsben találkozott először a nemzetiszocializmussal. A századfordulón Bécsbe sereglettek mindazok, akik az árja halandzsára, a hindu szvasztika misztikus hatalmára vagy a kozmikus jégelmélet bonyodalmaira voltak kíváncsiak. Hitler boldogan lubickolt ebben a bohém világban, éjszakákon át írta színdarabjait a vakmerő bajor harcosokról, akik bátran küzdöttek a teuton civilizációt erőszakkal megtéríteni akaró betolakodókkal, a keresztény papokkal. Ezen kívül napokon át kóborolt a város szegénynegyedeiben, ahonnan csak azért tért haza, hogy nagyszabású várostervein dolgozzon, amelyek révén majd a munkásosztály számára is élhetőbb lakások készülhetnek. És nyilván szitkozódva szónokolt a városi arisztokrácia érdemtelen gazdagsága ellen a szociális igazságosság szükségessége érdekében.

Ennél is fontosabb, hogy Hitler rátalált a „tudományos” antiszemitizmus virágzó mezejére. „Egyszer, amint keresztülvágtam a belvároson – olvasható a *Mein Kampf*ban –, hirtelen elibém toppant egy hosszú kaftános, fekete pajeszos különös szerzet. Az első gondolatom az volt: vajon ez egy zsidó? Mert a zsidók Linzben egyáltalán nem így néztek ki. Titokban alaposan megvizsgáltam, de minél tovább bámultam ezt az idegen arcot, vizsgáltam minden egyes vonását, annál határozottabban merült fel bennem

a kérdés: vajon ez egy német?” A tudós Hitler így folytatja: „Ahogy ilyen helyzetben tenni szoktam, a könyvekhez fordultam, hogy eloszlassam kételyeimet. Ekkor, életemben először, néhány fillérért antiszemita füzeteket vásároltam.”

A téma alapos tanulmányozását követően Hitler a *Mein Kampf*ban az alábbi megállapításra jutott: „többé nem kételkedhettem abban, hogy itt nem az a lényeg, hogy vajon ezek olyan németek-e, akik véletlenül más vallásúak, hanem az, hogy ezek egészen más néphez tartoznak. Bécset rögtön egészen más megvilágításban kezdtem látni, ahogy alaposabban megvizsgáltam ezt a kérdést, és megfigyeltem a zsidókat. Bárhová mentem, zsidókat láttam, és minél többet láttam belőlük, annál világosabbá és nyilvánvalóbbá vált számomra, hogy ezek idegenként elkülönülnek a többi városlakótól.”

A „teutonmánia” – vagyis a német kiválasztottság neoromantikus „felfedezése”, mely bizonyos vonásaiban napjaink afrocentrizmusára hasonlít – bécsi vezető értelmiségi szószólója az a Georg Ritter von Schönerer volt, akit Hitler szigorúan követett, és akit később „mély gondolkodónak” nevezett. Az iszákos és kötekedő, teljesen faragatlan zsidó- és kereszténygyűlölő von Schönerert a bismarcki Kulturkampf termékének nevezhetjük. Ragaszkodott ahhoz, hogy a katolikusok térjenek át a német lutheranizmusra, azt javasolta, hogy a német szülők ne keresztény, hanem tiszta „teuton” neveket adjanak gyermekeiknek, továbbá követelte a különféle fajok közti házasság tilalmát, hogy a szlávok és a zsidók ne tehessék tönkre a meglévő genetikai készletet. Ha pedig a németek képtelenek az egységes, fajilag tiszta német hazában egyesülni, akkor a legkevesebb, hogy a németiség érdekében egy faji preferenciákon és pozitív diszkrimináción alapuló politikát vezessenek be.

De Hitler igazi példaképe Bécs akkori polgármestere, Dr. Karl Lueger volt. A Keresztényszocialista Pártot vezető Lueger a politikai demagógia nagymestere volt, egy bécsi Huey Long,* aki heves és fárasztó tirádáival általában a „helyhatósági szocializmus”, a populizmus és az antiszemitizmus keverékét hirdette. A világsajtó mindenhol beszámolt Lueger aljas, zsidóellenes bojkott-felhívásáról, továbbá arról, hogy megfenyegette a bécsi zsidókat, miszerint, ha nem viselkednek megfelelően, akkor úgy járhatnak, mint oroszországi hittestvéreik. A császár kétszer is felülbírált Lueger választási győzelmét, felismerve, hogy az csupán fejfájást okozhat a fennálló rend híveinek.

* Huey Pierce Long (1893–1935): amerikai populista politikus, Louisiana állam kormányzója, majd szenátor a Demokrata Párt színeiben.

1913-ban Hitler megkapta apai örökségét, és Münchenbe költözött. Ezzel végre valóra vált az álma: „igazi” német városban élhetett, és megúszhatta a Habsburg hadseregbeli katonai szolgálatot. Ez volt élete legboldogabb időszaka. Ideje nagy részében építészetet tanult, és még jobban elmélyedt az áltörténelmi árjaelméletekben és az antiszemitizmusban (nagy lelkesedéssel forgatta Houston Stewart Chamberlain* írásait). Ismét tanulmányozni kezdte a marxizmust, melyet egyszerre talált lenyűgözőnek és taszítónak. Értékelte Marx eszméit, de egyre biztosabb volt abban, hogy az tulajdonképpen egy zsidó összeesküvés embere volt. Az I. világháború kitörésekor Hitler kérvényezte III. Lajos bajor királynál, hogy a bajor seregben szolgálhasson. Az osztrák hatóságokkal folytatott huzavona után megkapta az engedélyt, és becsülettel szolgált az I. világháborúban. Érdemeiért kinevezték káplárnak, és megkapta a Vaskeresztet.

Sokan megállapították már, hogy a 20. század összes borzalmát az I. világháborúnak köszönhetjük. Egy sor kísértet szabadult a nyugati világra, a régi vallási dogmák, a demokrácia, a kapitalizmus, a monarchia és az emberiség világban betöltött szerepéről szóló elgondolás mind hitelét veszítette. A háború felszította az uralkodó osztályokkal és a fennálló intézményekkel szembeni gyűlöletet, a gyanakvást és a paranoiát. A gazdasági tervezés minden hadviselő számára politikai és intellektuális felhatalmazást adott az államilag irányított hadi szocializmus bevezetésére. Mindezek Európa szerte hatalomra segítették a forradalmi eszméket: Lenint Oroszországban, Mussolinit Olaszországban és Hitlert Németországban.

Hitler nagyon hasonló dolgokat tapasztalt a háborúban, mint Mussolini. Ő is átélte azt, hogy a lövészárkokban egymás mellett harcoltak a szegények és a gazdagok. A katonák mindenhol megtapasztalhatták saját kormányuk – valós vagy vélt – korrupcióját és kétszínűségét.

Hitler kommunistaellenessége is tovább mélyült a háború alatt, a hátszországban zajló széleskörű háborúellenes agitációnak köszönhetően. A német civilek együtt éheztek a katonákkal. Fűrészpórral keverték a lisztet és levágták a házi kedvenceket. A macskákat csak „házteteji nyúlak” becézték. A németországi vörösök, megelégedve a nélkülözést, kormányellenes sztrájkot hirdettek, azonnali békét követelve Szovjet-Oroszországgal és a német szocialista szervezetekkel. Hitler, akinek, mint láttuk, nem volt semmi baja a német szocialistákkal, kétszeresen is árulásnak tekintette a kommunisták háborúellenes mozgósítását: azok nem egyszerűen elárulták a fronton szolgáló katonákat, de mindezt egy idegen

* Houston Stewart Chamberlain (1855–1927): a faji alapú politizálás brit születésű, később Németországban élő teoretikusa.

hatalom érdekében tették. Az árulók miatti dühében azt írja: „Miért küzdjön a hadsereg, ha a hátszország már nem várja a győzelmet? Mi értelme így a hatalmas áldozatnak és a nélkülözésnek? A katonáktól elvárják, hogy harcoljanak a győzelemért, miközben az otthoniak az ellenkezőjéért sztrájkolnak!”¹²

A német kapitulációt követően Hitler számtalan katonatársával együtt látványos tiltakozásba kezdett, azt állítva, hogy a korrupciós demokratikus kormány – a „novemberi bűnözők” – már nem képviselik a német nép valós igényeit és törekvéseit, hanem „kést szúrtak a hátukba”. Amikor bejelentették a fegyverletételt, Hitlernek éppen kórházban kezelték átmeneti vakságát. Ez sorsfordító esemény, vallásos látomás, isteni hívás volt a számára. „Azokon az éjszakákon egyre nőtt bennem a gyűlölet azok iránt, akik felelősek ezért a gyalázatos bűntettért” – írja. Fejében a kapitalisták, a kommunisták és a gyávák változatos keveréke jelentette az árulókat, akik mind a zsidó veszedelmet voltak hivatottak elfedni. Hitler kommunistaellenessége – szemben a kommunisták állításával – nem a szociális eszmék, az egyenlőség, a haladás és a társadalmi szolidaritás elutasításán alapult. Gyűlölete szorosan összefonódott beteges antiszemitizmusával és azzal a meggyőződéssel, hogy a kommunisták árulták el a német dicsőséget. Ezzel indult politikai pályafutása.

A sebesüléséből felgyógyult Hitler káplár Münchenben talált állást. Olyan szervezeteket kellett megfigyelnie, melyek a hadsereg gyanúja szerint „veszélyes” – vagyis pacifista, szocialista, kommunista stb. – eszméket terjeszthettek. 1919 szeptemberében utasítást kapott arra, hogy vegyen részt a számtalan „munkáspárt” egyikének gyűlésén. Ilyen nevet szocialista vagy kommunista csoportok viseltek.

Az ifjú Hitler, amikor megjelent a Német Munkáspárt találkozóján, azt gondolta, hogy ezeket is épp úgy el fogja utasítani, mint a többi szélsőséges baloldali tömörülést. A gyűlés egyik szónoka azonban Gottfried Feder volt, aki már korábban is nagy hatást gyakorolt Hitlerre. Feder aznap este arról beszélt, hogy „Miként és milyen eszközökkel lehet felszámolni a kapitalizmust?” A populista ideológus Feder igyekezett a szocialista forradalmárok kegyeibe férkőzni, akik nem sokkal ezután, 1919-ben kikiáltották Münchenben a szovjet mintájú tanácsköztársaságot. Sok más populistához hasonlóan Federnek is a „kizsákmányoló és a produktív tőke” megkülönböztetése volt a rögeszméje. Hitler azonnal felismerte azt a lehetőséget Feder eszméiben, hogy azok könnyedén utat találhatnak a városok és falvak kisembereihez. Megértette, hogy – éppúgy, mint Amerikában – a bankok, a vállalatok és a nagyáruházak növekvő hatalma a kiszolgáltatottság érzését keltik a kétkezi munkásokban, a kisbirtokosokban

és a kiskereskedőkben. Feder gazdasági elképzelései ugyan meglehetősen zavarosak voltak (ahogy ez lenni szokott a populista közgazdasági elméletekkel), viszont tökéletesen megfelelték egy olyan párt igényeinek, melynek célja, hogy felkorbácsolja az érzelmeket a nemzeti elit és főleg a zsidóság ellen. Nem volt olyan gyűlés, ahol Feder ne emlegette volna az „élősködő” zsidókat.

Hitlernek tetszett ugyan Feder beszéde, de a *Mein Kampf* állítása szerint a Német Munkáspárt nem lelkesítette fel, azt csupán az egyik olyan csoportosulásnak tartotta, mely „felbukkan, hogy aztán csöndben eltűnjön a süllyesztőben.” Hitler, kihasználva a lehetőséget, lekapta a körméről a gyűlés egyik résztvevőjét, aki azt merre javasolni, hogy Bajorország, Németországból kiszakadva, csatlakozzon Ausztriához. Egy ilyen javaslat mélységesen felháborította a pángermanizmus lelkes hívét. Kirohánása annyira megdöbbentett néhány pártvezetőnek, hogy egyikük, a szelíd tekintetű Anton Drexler megállította az éppen távozó Hitlert, és átadta neki az egyik pártpropaganda-kiadványt.

Másnap hajnali 5-kor Hitler nyomortelepi priccsén heverve az általa rendszeresen otthagyt morzsákat eszegető egereket bámulta. Mivel nem tudott elaludni, elővette a füzetet, és egy szuszra végig is olvasta. A *Politikai ébredésem* című brosúráját maga Drexler írta. Az önéletrajzi füzetcskének köszönhetően Hitler felismerte, hogy mások is pont úgy gondolkodnak, mint ő, története egyáltalán nem egyedülálló, és létezik egy átvehető és kiaknázható, kész ideológia.

Hitler nacionalizmusa, populizmusa, antiszemitizmusa és nem marxista szocializmusa hosszabb időn át formálódott, de az, amit hitlerizmusnak vagy nácizmusnak nevezünk, már jelentős áramlatnak számított Németországban és egész Közép-Európában (főleg Csehszlovákiában). E formálódó szenvedélynek Hitler adott nevet és irányt, de a nyersanyag már készen állt. Szemben Mussolini fasizmusával, mely nagyjából saját intellektuális terméke volt, a náci ideológiát Hitler készen kapta. Mussolini fasizmusa alig hatott a korai náci ideológiára vagy Hitler kezdeti politikai elképzeléseire. Hitler később bevallotta, hogy leginkább a Duce sikerét, taktikáját, a politikai mítosz soreli kiaknázásának képességét és főleg *értékesítési technikáját* csodálta. Ezek az eszmék és mozgalmak ott kavargtak Európában és persze Németországban is. A tömegeknek új eszmékre nem volt szükségük, viszont nagyon kellett valaki, aki képes őket tetterre bírni. A nyugati világ jelszava a TETT volt, „tett”-tel el lehet intézni a dolgokat – ismerte fel Hitler azon a bizonyos hajnalon, tudta, hogy eljött az ő ideje. Rájött, hogy belőle nem a nemzeti szocializmus megteremtője, hanem annak legnagyobb ügynöke lehet.

Hitler még tanakodott azon, hogy belépjen-e a Német Munkáspártba, amikor postán megkapta a tagkönyvét. Felvették!! Az 555-ös számú tagkönyvet kapta. Mondanunk sem kell, hamarosan munkához látott. Kiderült, hogy ez az antiszociális, autodidakta embergyűlölő maga a tökéletes párt-ember. Minden olyan képességgel rendelkezett, melyre egy kultikus forradalmi pártnak szüksége lehetett: értett a szónokláshoz, a propagandához, jó érzéke volt a cselszövéshez, és csalthatlan ösztöne a populista demagógiához. Amikor belépett a pártba, a pártkasszául szolgáló cigarettadobozban alig 20 márka zörgött. Sikerének csúcán a párt ellenőrizte Európa nagybik felét, és a világ meghódítását tervezte.

1920-ban Hitler és Anton Drexler kiadta a náci párt „megváltoztathatatlan” és „örök” pártprogramját, melynek központi elve szerint „a közérdek előbbre való a magánérdeknél”. Az olyan ismerős követeléseken kívül, mint hogy Németország legyen a németeké, és azonnal mondják fel a versailles-i békeszerződést, a program legmeglepőbb vonása szocialista és populáris gazdasági követeléseik voltak: többek között a megélhetés biztosítása a polgárok számára, a kamatjövedelmek megszüntetése, a háborús profit elkobzása, a trösztök államosítása, a profit megosztása a munkásokkal, az időskori ellátás kiszélesítése, „a bérházak köztulajdonba vétele”, az „uzsorások” kivégzése fajra való tekintet nélkül, a gyermekmunka betiltása. (A program teljes szövege a Függelékben olvasható.)

A program egy olyan pártot rajzol elénk, amely az egyetemes oktatást, a garantált munkát, az időskori ellátás kiszélesítését, a földek kártérítés nélküli kisajátítását, az ipar államosítását, a piaci alapú kölcsönök – az úgynevezett „érdekrabszolgaság” – megszüntetését, az egészségügyi ellátás kiszélesítését, a gyermekmunka megszüntetését hirdeti: vagyis ez egy egyértelműen baloldali pártprogram.

A náci egyfajta antikapitalista, antiliberális és antikonzervatív kommunizmus megvalósítására törekedtek, melyet legtömörebben a *Volks-gemeinschaft*, avagy „népi közösség” fogalmával határoztak meg. Céljuk az osztálykülönbségek meghaladása volt, de kizárólag a közösség határain belül. „Arra kell törekednünk, hogy elszakadjunk mindentől, ami külső és felületes, a társadalmi és osztálygyökerektől, a szakmától, a vagyoni helyzettől, az iskolai végzettségtől, a tőkétől és mindattól, ami elválaszt, annak érdekében, hogy az emberek egymáshoz közel kerülhessenek”¹³ – magyarázza Hitler. A náci propaganda, jog és irodalom minduntalan azt hangoztatta, hogy az új birodalomban egyetlen „konzervatív” vagy „burzoá” kategória sem akadályozhatja meg a németiségben rejlő képességek megvalósítását. Perverz módon ironikus, hogy a náci beszéd gyakran ugyanazzal a szellemiséggel hatott, mint a „rettenetes dolog elfecsérelni

egy elmét” vagy „a karakterük tartalma” liberális jelszavak. A fentiek az amerikai olvasók számára meglehetősen ostobán hangzanak, mivel számunkra a faj sokkal inkább jelent átléphetetlen akadályt, mint az osztály. Németországban azonban mindig is az osztály osztotta meg legszigorúbban a társadalmat, így a náci antiszemitizmusa egy olyan egység koncepcióját nyújtotta, amely mellé felsorakozhatott minden igaz német, legyen az gazdag vagy szegény. A nemzetiszocialistákat és a kommunistákat nem gazdasági elképzeléseik választották el legélesebben egymástól – noha voltak köztük elvi különbségek –, hanem a nacionalizmus kérdése. Hitler számára a legelfogadhatatlanabb marxista tétel az volt, mely szerint „a munkásoknak nincs hazája.”

A náci nem nevezték magukat baloldalinak, de ennek nincs semmi jelentősége. Egy dolog, hogy a mai – és a tegnapi – baloldaliak folyton gúnyolódnak az ideológiai címkéken, mondván, az olyan szavak, mint „liberális” vagy „baloldali” semmit sem jelentenek. Hányszor hallottuk jelentős baloldali személyiségektől, hogy igazából ő „progresszív”, vagy azt, hogy egyáltalán nem hisz a „címkékben”? Másrészt viszont a „szociális tér”, melynek ellenőrzéséért a náci harcot indítottak, a *baloldalon* volt. Nemcsak Shirer hagyományos elemzése, de a legtöbb marxista értékelés is arra a megállapításra jutott, hogy a náci elsődleges célja a „baloldal elpusztítása” volt, és csak ezután fordultak a tradicionális jobboldal felé. Ennek az volt az oka, hogy a náci sokkal könnyebben le tudták győzni baloldali ellenfeleiket, akikkel azonos társadalmi bázist kívántak megnyerni, akikkel azonos volt a nyelvezetük, és akikkel hasonló kategóriákban gondolkodtak. Hasonló jelenség zajlott le az 1960-as években Amerikában – és egész Európában –, amikor az újbaloldal a liberális centrum ellen indított támadást, mit sem törődve a hagyományos jobboldallal. Az amerikai egyetemeken a konzervatív karokat általában békén hagyták, miközben a liberális intézmények ellen összevont támadást indítottak.

A náci végső célja az volt, hogy meghaladják a jobb- és baloldalt, hogy egy „harmadik úton” eltávolodjanak mindkét kategóriától. A valóságban azonban a náci a baloldal megosztásával, legyőzésével és helyük elfoglalásával szereztek meg az ország feletti ellenőrzést.

Az az igazság – bár ez kitörlődött a kollektív emlékezetünkől –, hogy a náci *szocialistákként* kampányoltak hatalomra jutásuk érdekében. Valóban nacionalisták voltak, ami az 1930-as években jobboldali pozíciónak számított, de ez az az időszak volt, amikor a Szovjetunió „internacionalizmusa” minden nacionalizmust jobboldaliként definiált. A 20. század borzalmaiból megtanulhattuk, hogy a nacionalizmus nem feltétlenül jobb-

oldali jelenség, vagy pedig Sztálint, Castrót, Arafatot, Chávezt, Guevarát, Pol Potot, sőt Woodrow Wilsont, Franklin Rooseveltet és John. F. Kennedyt is jobboldalinak kellene neveznünk. Maga Sztálin nacionalistaként uralkodott, az „orosz anyácskára” hivatkozott, és a II. világháborút „nagy honvédő háborúnak” nevezte. 1943-ban a kommunisták himnuszát – az *Internacionálét* – egy orosz himnuszra cserélte. Ezen túlmenően történelmileg a nacionalizmus valójában balliberális jelenség. A francia forradalom nacionalista forradalom volt, melyet ugyanakkor balliberálisnak is tekintenek, mivel, szakítva a katolikus egyházzal, a népet emelte piedesztálra. A német romantika olyan kimagasló egyéniségét, mint Gottfried Herder, egyszerre látták liberálisnak és nacionalistának. A nemzetiszocialista mozgalom ebbe a forradalmi hagyományba illeszkedik.

Még ha a náci nacionalizmus, hibásan meghatározva ugyan, alapvetően jobboldali is volt, ebből csak az következik, hogy a náciizmus jobboldali *szocialista* volt. Márpedig a jobboldali szocialisták is szocialisták. A Sztálin által kivégzett bolsevik forradalmárok többségét nem konzervativizmussal vagy monarchizmussal, hanem jobboldalisággal vádolták – ezek mind jobboldali szocialisták voltak. A szovjet irányvontól való bármilyen eltérést automatikusan jobboldalinak bélyegeztek. Azóta mi, nyugatiak ezt a szovjet fogalomhasználatot majmoljuk anélkül, hogy rákérdeznénk propagandisztikus céljaira.

A náci ideológus Georg Strasser – aki Hitler riválisa volt – tömören így fogalmazott: „Mi szocialisták vagyunk. Ellenségei, esküdt ellenségei napjaink kapitalista gazdasági rendszerének, elítéljük a gazdaságilag gyengék kizsákmányolását, az igazságtalan bérrendszert, azt, hogy az emberi értékeket igazságtalanul, a gazdagság és pénz alapján ítélik meg felelősségvállalásuk és tetteik helyett, és mi készen állunk arra, hogy bármi áron leromboljuk ezt a rendszert!”¹⁴

Hitler ennél is tovább megy a *Mein Kampf*-ban. Egy teljes fejezetet szentel annak a kérdésnek, hogy a náci miként aknázzák ki tudatosan a szocialista és kommunista jelképeket, retorikát és eszméket, ezzel a marketingfogással zavarva össze a liberálisokat és a kommunistákat is. A legmeggyőzőbb példa erre a náci színválasztása, ami egyértelműen a bolsevizmust és a szocializmust idézi. „Különlegesen alapos mérlegelés után a vörös színt választottuk ..., hogy felkeltsük a figyelmüket és gyűléseinkre csábítsuk őket ..., hogy szólhassunk az emberekhez.” A náci zászlónak – vörös alapon fehér körbe foglalt fekete szvasztika – nyílt célja volt a kommunisták meggyerése. „A vörös szín mozgalmunk társadalmi alapját, a fehér a nacionalista eszmét, a szvasztika pedig az árják győzelméért vívott harcunkat jelképezi.”¹⁵

A náci rengeteget merítettek a kommunisták forgatókönyvéből. A párttagokat – férfiakat és nőket egyaránt – elvtársként emlegették. Hitler felidézi, hogy mennyire sikeres volt felhívása az „öntudatos proletárokhöz”, akik „püsztá öklükkel akartak fellépni a monarchista reakciós agitációval szemben”, és hány kommunistát csábított a gyűléseikre.¹⁶ Előfordult, hogy a kommunisták azzal a feladattal érkeztek a gyűlésre, hogy verjék szét a helyiséget, de gyakran megtagadták a parancsot, mivel megnyerte őket a nemzetiszocialista érvelés. Azt lehet mondani, hogy a náci és a kommunisták ugyanazért a csontért küzdöttek.

A náci egy nemzet-politikája mindenféle embert vonzott. Tanárok, diákok és közalkalmazottak aránytalanul nagy számban támogatták a náci eszméket. De látnunk kell köztük a közrendű fiatal náciakat, a kemény fiúkat, az igaz híveket is, akik részt vettek az utcai verekedésekben, és életüket a forradalomnak szentelték. Az ifjú angol Patrick Leigh Fermor* Németországban utazgatott, nem sokkal Hitler hatalomra jutását követően. Egy Rajna-vidéki külvárosi kocsmában megismerkedett néhány ilyen ifjú náciával, akik éppen a délutáni műszakjuk után tértek be. Az egyik ivócimbora éjszakai szállást is ajánlott Fermornak. Amikor felmáshoztak a tetőtéri vendégszobába, Fermor hirtelen egy „Hitler-szentélyben” találta magát:

A falat zászlók, fényképek, plakátok, jelszavak és jelvények borították. A fogason frissen vasalt SA-egyenruha... Mikor megjegyeztem, hogy kissé nyomasztó ez a sok minden a falakon, ő nevetve leült az ágyamra és azt mondta:

– Mensch! Láttad volna egy évvel ezelőtt! Halálra nevetted volna magad! Mindenhol vörös zászlók, csillagok, sarlók és kalapácsok voltak, meg Lenin- és Sztálin-képek, és a „Világ proletárjai egyesüljete!” Aztán, amikor Hitler hatalomra lépett, megértettem, hogy mindez ostobaság és hazugság. Egy pillanat alatt rájöttem, hogy Adolf az én emberem. És itt vagyok én! – kiáltotta, ujjával a levegőbe bökve.

– És sokan vannak hozzád hasonlóak?

– Milliók! Meg kell mondjam, engem is meglep, hogy az emberek milyen könnyen váltanak!¹⁷

A pártpropaganda még Hitler hatalomra kerülése után is, amikor – mivel háborús gépezete megkövetelte – sokkal elfogadóbbá vált az üzletemberek iránt, egyértelműen a munkásokat vette célba. Hitler mindig is hang-

súlyozta (sőt, jócskán el is túlozta), hogy egykor ő is kétkezi munkás volt. Rendszeresen megjelent ingujjban a német munkások között, hogy beszélgesse velük. „Ifjú koromban én is olyan munkás voltam, mint ti, lépésről lépésre kerültem feljebb a munkának, a tanulásnak, és azt hiszem, bátran mondhatom, az éhezésnek köszönhetően” – mesélte rendszeresen. Önmagát a nép kancellárjának (*Volkskanzler*) nevezve kijátszotta az összes populáris kártyát. Egyik első hivatalos lépéseként visszautasított egy díszdoktori címet. Egy náci kávéban olvasható kérdésre: „Mi Adolf Hitler szakmája?”, a helyes válasz: „Adolf Hitler építőmunkás, művész és diák volt.” 1939-ben Hitler felkereste az új Kancellária építkezésén dolgozó munkásokat, hogy gyümölcskosarakat és olyan fényképeket osztogasson, melyek őt kőfaragóként ábrázolják. Minden munkásnak népautót ígért. Ezt ugyan nem tudta időben teljesíteni, de megszületett a ma is népszerű Volkswagen. A náci zseniálisan érveltek az egy nemzet-politika mellett, melyben azonos értékű a paraszt és az üzletember. Gyűléseiken egy arisztokrata csak akkor szólalhatott fel, ha mellé állíthattak egy egyszerű kétkezi parasztembert.¹⁸

A náciizmust a szocializmus és kommunizmus többi ágától nem annyira az különbözteti meg, hogy a politikai jobboldal jóval több aspektusát foglalta magába (noha ez is igaz), hanem az, hogy hívei őszintén hittek egy világnézetben: az identitáspolitikában, mely manapság teljességgel a politikai baloldal tulajdona. Ez különböztette meg a náciakat a doktriner kommunistáktól, és igen nehéz amellel érvelni, hogy két baloldali irányzat házasságából valamiképpen jobboldali utódok származnának. Mert ha igen, akkor jobboldalinak kell címkéznünk olyan nacionalista–szocialista szervezeteket, mint például a Palesztin Felszabadítási Szervezet vagy a Kubai Kommunista Párt.

Egy sor írásból, amiket egy rendkívül okos amerikai szociológus, Theodore Abel felhívására küldtek be, bepillantást nyerhetünk a náci párt őstagjainak gondolkodásmódjába. 1934-ben Abel közzétett egy hírdetést a náci sajtóban, arra kérve a „rég harcosokat”, hogy írják meg neki, miért léptek be a pártba. Kérése szigorúan az „öreg harcosokhoz” szólt, mivel Hitler hatalomra lépését követően számtalan opportunist is belépett a pártba. A beérkező írásokból egy lenyűgöző könyv született, melynek címe: *Why Hitler Came Into Power? (Miért került Hitler hatalomra?)* Egy szénbányász azt magyarázza írásában, hogy őt mennyire zavarta, hogy a marxizmus teljes mértékben tagadta a faji és nemzeti kérdést. „Bár számomra fontos a munkásosztály helyzetének javítása, de [a marxizmust] mindenestül elutasítottam. Folyton azt kérdeztem magamtól, hogy miért kell a szocializmust összekötni az internacionalizmussal – mért nem

* Patrick Leigh Fermor (1915–2011): brit katona és népszerű író.

működhet, sőt válhat hatékonyabbá összefűzve a nacionalizmussal?” Egy vasúti munkás így ír: „Már a gondolatától is kiráz a hideg, hogy Németországot is bekebelezheti a bolsevizmus. Számomra semmit sem jelent az, hogy 'Világ proletárjai egyesüljete!' Ugyanakkor a nemzetiszocializmus közösségi ígéretét ... az osztályharc felszámolását, nagyon vonzónak tartom...” Egy harmadik munkás azt írja, hogy ő azért csatlakozott a nácihoz, mert „ők megalkuvás nélkül törekednek az osztályharc, a kasztsznobéria és a párton belüli gyűlölködés felszámolására. Ez a mozgalom jelentette a német munkásoknak a szocializmus igaz üzenetét.”¹⁹

A történelem ironiája, hogy minél jobban hasonlított két csoport egymásra, annál nagyobb eséllyel gyűlölik egymást. Isten mintha különösen kedveltelné abban, hogy ellentmondjon annak a közhelynek, mely szerint ha két csoport vagy társadalom jobban „megérti” egymást, az békét teremt. Az izraeliek és a palesztinok, a görögök és a törökök, az indiaiak és a pakisztániak kiválóan megértik egymást, de mintha cáfolnák ezt az egyszerű liberális törvényszerűséget. Hasonló világnézetű, jövedelmű és érdeklődésű tudósok is képesek folyamatosan szidalmazni egymást – még akkor is, ha okos dolgozatokat írnak arról, hogy a megértés miként vezethet harmóniához. Ez az oka, hogy a II. világháború éppen a náci és a kommunisták közt zajlott.

Az állítás, miszerint a kommunizmus és a náciizmus egymás ellentétei, eltakarja azt a mélyebb igazságot, hogy szoros rokonságban állnak egymással. Vagy, ahogy Richard Pipes írja: „A bolsevizmus és a fasizmus a szocializmus eretnekei voltak.”²⁰ Mindkét irányzat reakciós abban az értelemben, hogy törzsi ösztönöket igyekeznek újratemetni. Ezt a célt szolgálja a kommunistáknál a győztes osztály, a náciáknál a faj, a fasisztáknál pedig a nemzet. Minden ilyen ideológia – a továbbiakban ezt totalitarizmusnak fogjuk nevezni – ugyanazt az *embertípust* vonzza.

Hitler kommunizmus iránti gyűlöletét opportunistá módon arra használták, hogy megjelenítsék a két ideológia közti távolságot, pedig ennek épp az ellenkezőjéről volt szó. Manapság ez az igyekezet közhelyes bölcsességnek számít. De Hitler marxizmus és kommunizmus iránti gyűlöletének nem sok köze volt ahhoz, amit mi lényegesnek tartunk, például a közgazdasági alapelvekhez vagy a kapitalisták és a burzsoázia elpusztításához. Ezekben a kérdésekben Hitler többé-kevésbé ugyanazt gondolta, mint a szocialisták vagy a kommunisták. Gyűlöletének forrása az a paranoid elképzelés volt, miszerint azok, akik magukat kommunistának nevezik, valójában egy idegen, egy zsidó összeesküvés résztvevői. A *Mein Kampf*-ban végig ezt ismételteti. A szocialisták és a kommunisták nevét vizsgálta, és ha valamelyik zsidósan hangzott, az bőven elég volt bizonyítéknak arra, hogy ez egy nyil-

vánvaló átverés, egy csel, melynek célja Németország elpusztítása. Csak autentikus németek autentikusan német eszméiben bíztak. Amikor az ilyen németek, például Feder vagy Strasser a marxista forgatókönyvből előhúztak bármilyen szocialista eszmét, Hitlernek nem volt kifogása ellene. Őt sohasem érdekelték túlzottan a gazdasági kérdések, ezeket „másodrendű” problémának tekintette, kizárólag a német identitáspolitiká érdekeltte.

Hadd előlegezzek meg egy ellenérvet, ami valahogy így hangzik: a kommunizmus és a fasizmus egymás ellentétei, és mivel a fasizmus alapvető vonása az antiszemitizmus, a kommunizmus nem lehet antiszemita. Egy másik verzióban egyszerűen megfordítjuk az egyenletet: a fasizmus (vagy náciizmus) teljes egészében antiszemita volt, míg a kommunizmus nem – ebből következően a kettő alapvetően különbözik egymástól. Más változatokban a „jobboldali” kifejezéssel játszhatunk: az antiszemitizmus jobboldali, a náci antiszemita volt, tehát a náci jobboldali volt. És ezt a végtelenségig lehetne folytatni.

Igen, a náci virtigli antiszemita volt, de mért lenne az antiszemitizmus kizárólag jobboldali jelenség? Általánosan elfogadott tény, hogy Sztálin antiszemita volt, és a Szovjetunió gyakorlatilag szintén az (bár az is igaz, hogy itt kisebb volt a népiítés – *már a zsidókat illetően*). Maga Karl Marx zsidó származása ellenére elkötelezett zsidógyűlölő volt: leveleiben gyakran kikelt a „mocskos zsidók” ellen, ellenségeit pedig „nigger zsidóként” emlegette. Sokatmondó tény, hogy ha a szükség úgy hozta, a német kommunisták bármikor előkapták az antiszemitizmust és a nacionalizmust. A franciák által 1923-ban kivégzett ifjú náci, Leo Schlageter azonnal a német nacionalisták mártírja lett, de a kommunisták is lelkesen megemlékeztek róla. A kommunista ideológus Karl Radek a Kominternben Schlageter emlékére tartott ünnepi beszédében kijelentette, hogy épp ilyen kommunistákra lenne szükség. A radikális kommunista (és félig zsidó) Ruth Fischer a német proletárokat némi marxista antiszemitizmussal próbálta megnyerni: „Akik a zsidó tőkés ellen emelik fel a szavukat, azok mind osztályharcosok, még akkor is, ha ennek nincsenek tudatában... Le a zsidó kapitalistákkal, húzzuk fel őket a lámpavasra, tapossuk el őket!” Később Fischer a keletnémet kommunista kormány magas rangú tisztségviselője lett.²¹

Az 1920-as évek elején nem láttak különösebb ellentmondást az olasz fasizmus és az orosz bolsevizmus hasonlóságában, és ezt sem a kommunisták sem a fasiszták nem találták sértőnek. A Mussolini vezette Olaszország az elsők közt ismerte el a lenini Oroszországot. Láttuk, hogy a kettejük közti hasonlóság egyáltalán nem volt véletlenszerű. Valamikor 1923-ban Radek azt írja: „a fasizmus a középosztály szocializmusa, melyet addig

nem fognak elhagyni, amíg be nem bizonyítjuk nekik, hogy ettől romlanak az életfeltételeik.”²²

Ám a legtöbb kommunista teoretikus elutasította vagy figyelmen kívül hagyta Radek meglehetősen pontos fasizmus meghatározását. Lev Trockij definíciója sokkal nagyobb hatású volt: szerinte a fasizmus nem más, mint a kapitalizmus utolsó halálhörgése, amit a marxista írók régen megjövendöltek. Sokmilliónyi kommunista és szimpatizánsaik őszintén hitték Európa- és Amerika-szerte, hogy a fasizmus a kapitalisták ellenreakciója volt az igazság és a fény erőire. Ahogy a *New Masses* című folyóiratot szerkesztő Michael Gold válaszolt a fasizmust támogató Ezra Poundnak: „Amikor egy sajt búzleni kezd, abból lesz a limburger”, és van, aki ezt a szagával együtt kedveli. Amikor egy kapitalista állam romlásnak indul, abból pedig fasizmus lesz.”²³

Lehet, hogy sok kommunista nem fogadta el Trockij azon állítását, hogy az olyan elkötelezett szocialisták, mint például Norman Thomas*** éppen olyanok, mint Adolf Hitler, de hamarosan, a parancsnak engedelmeskedve, úgy tettek, mint akik elhiszik ezt. 1928-ban Sztálin utasítására a Harmadik Internacionálé elfogadta a „szociálfasizmus” doktrínáját, mely szerint nincs lényeges különbség a szociáldemokraták, a fasiszták és a nácik között. A fasizmus „a burzsoázia harci szervezete, amelyet a szociáldemokrácia, vagyis a fasiszták mérsékelt szárnyának aktív támogatása tart életben.” A szociálfasizmus elmélete szerint egy liberális demokrácia és egy náci között nincs lényeges különbség, sőt, Sztálin szavaival: – „éppen kiegészítik egymást. Nem ellenpontok, hanem egymás ikertestvérei.”²⁴ A szociálfasizmus mögött meghúzódó stratégiát legalább annyira félreértették, mint a mögötte lévő elméletet, miszerint előbb a nyugati demokráciák vesznek el centrális szerepüket, majd a fasiszták és a kommunisták közti ellentétből a kommunisták kerülnek ki győztesen. Azon kívül, hogy több kérdésről azonosan vélekedtek, ez volt az egyik oka annak, hogy a kommunisták és a nácik hajlamosak voltak együtt szavazni a Reichstagban. A német kommunisták engedelmesen követték a moszkvai jelszót: „*Nach Hitler, kommen wir*” (vagyis „Hitler után mi jövünk”) avagy „Előbb a barnák, aztán a vörösök.”

A szociálfasizmus elméletének két következménye szorosan kapcsolódik a mi témánkhoz is. Az egyik az, hogy ettől kezdve bárkit, aki

a szélsőbaloldallal szemben állt, automatikusan szélsőjobboldali fasisztának bélyegezték. Évtizedeken keresztül, még a Népfront meghirdetése után is, azt, aki a Szovjetunió ellen fordult, nyíltan fasisztának nevezték. Még a Szovjetunió társalapítóját, Trockijt is „náci ügynöknek” bélyegezték, aki egy kudarcba fulladt náci összeesküvés vezetőjévé vált abban a pillanatban, amikor Sztálin úgy döntött, hogy megszabadul tőle. Persze a sztálini tisztogatások számtalan áldozatának esetében a jobboldaliság, a fasizmus és a nácizmus vádja összemosódott. Végül az internacionalista baloldal és a nácizmus vádja összemosódott. Végül az internacionalista baloldal kisajátította a jogot arra, hogy bárkit kedve szerint náciként vagy fasisztaként törvényen kívül helyezzen, figyelmen kívül hagyva az érveket és a tényeket. A nácizmus mint az „ördögi gonoszság” szinonimája rendkívül hasznos husángnak bizonyult, melyet mind a mai napig szívesen forgatnak.

A szociálfasizmus elméletének másik következménye Hitler győzelme volt.

* Ezra Pound (1885–1972): modernista költő, a két világháború közötti amerikai irodalom kiemelkedő alakja.

** Rendkívül büdös sajtféle.

*** Norman Thomas (1884–1968): presbiteriánus lelkész, pacifista, szocialista politikus. Az 1920-as évektől a *Socialist Party of America* (Szocialista Párt) meghatározó alakja.

• 3 •

Woodrow Wilson és a liberálfasizmus születése

A Z AMERIKAI FASIZMUSRÓL folytatott viták mindig a mohos politikai klisére lyukadnak ki: „ez nálunk lehetetlen”. Leggyakrabban a baloldaliaktól hallhatjuk, általában szarkasztikusan: „George Bush a nagyvállalatok rasszista, kriptonáci bábja, aki imperialista háborúba hajszolja a harmadik világot, hogy kedvére tegyen olajtól megrészegült fizetőisztjeinek, de – hát igen – 'ez nálunk lehetetlen'.” (Joe Conason* viszont minden humor nélkül használja ezt a frázist legutolsó könyve címeként: *It Can Happen Here: Authoritarian Peril in the Age of Bush* [Nálunk is bekövetkezhet: a tekintélyelvűség veszedelme a Bush-korszakban].)

A szállóige forrása Sinclair Lewis** 1935-ben megjelent *It Can't Happen Here* (Ez nálunk lehetetlen) című propagandisztikus regénye. A könyv arról szól, hogy a fasiszták megpróbálják átvenni a hatalmat Amerikában. Általános vélekedés szerint a regény olvashatatlan, a szereplők sematikusak, a történet zavaros, és tele van szovjet színdarabokra emlékeztető, hosszú, előre gyártott klisékkel. Ám megjelenésekor másként vélekedtek róla az olvasók. A *New Yorker* kritikusa például lelkenedezve azt írta, hogy „ez az egyik legfontosabb könyv, mely ebben az országban született. ... Roppant kritikus, érzelmes, őszinte és életteli teli, csupán a dogmatikusok, a szakadók és a reakciók találhatnak benne kivetnivalót.”¹

A vérszegény történet főszereplője egy vermonti újságíró, Doremus Jessup, aki „lusta és szentimentális liberálisként”² jellemzi önmagát. A negatív hős az öntelt, ám karizmatikus Berzelius „Buzz” Windrip, akit 1936-ban elnöknek választanak (modellje Huey Long volt). A történet

* Joe Conason (1954–): amerikai liberális politikai kommentátor, aki saját bevallása szerint a konzervatívok liberálisokkal szembeni alaptalan mítoszait igyekszik eloszlatni.

** Sinclair Lewis (1885–1951): író, az első amerikai, aki megkapta az irodalmi Nobel-díjat.

bonyolult kezdetén a fasiszta frakciók puccsot szerveznek a már hatalmon lévő fasiszta kormány ellen, de a regény lényege nagyon közel áll a liberálisok szívéhez. A jó vermonti liberális Jessup (aki persze nagyon különbözik a mai Howard Dean-féle* liberálisoktól) részt vesz egy illegális felkelés szervezésében, lebukik és Kanadába menekül. A könyv azzal zárul, hogy ott kezdi szervezni a nagy ellentámadást.

A címben szereplő kijelentés nem sokkal a végzetes elnökválasztás előtt hangzik el Jessup szájából. A főhős arra figyelmezteti egyik barátját, hogy Windrip győzelme utat fog nyitni „egy igazi fasiszta diktatúrának.”

„Ugyan, ugyan! – intette le Tasbrough. – Nálunk ez lehetetlen. Amerikában? Képtelenség. Itt szabad emberek élnek.

Én pedig azt mondom ... ördögöt lehetetlen!”

Felismerése hamarosan igaznak bizonyult.

A szállóigévé vált cím és a regényben megragadott fobia azóta is itt él velünk. Legutóbb Philippe Roth-tól olvashattuk ennek a témának egy sokkal jobban megírt változatát. A *Plot Against America* (Összeesküvés Amerika ellen) hasonló sémára írja meg az 1940-es választások történetét, úgy, hogy nála Charles Lindbergh vereséget mért Franklin Rooseveltre. E témában Roth írását sok-sok könyv és film előzte meg. Hollywoodot különösen megragadta a gondolat, hogy örök éberséget kell tanúsítani a politikai jobboldal ingoványában settenkedő fasiszta bestiával szemben.

A dolog ironiája, hogy ez nálunk is megtörtént, és Lewis ezt majdhogynem be is vallotta. A fenti jelenet során Jessup egy kínos tirádát ereszt meg arról, hogy Amerika miként érett meg egy fasiszta hatalomátvitelre. Érvelése azon alapszik, hogy mi történt az I. világháború alatt és közvetlen utána az Egyesült Államokban:

„Sőt, nincs ország a világon, ahol a hisztériának kedvezőbb táptalaja lenne, ahol úgy meg tudnak bolondulni, mint éppen Amerikában. ... Nem emlékszünk már ... a háborús tébolyra, amikor a német savanyú káposztát elneveztük szabadságkelnek? ... És micsoda dühödt cenzúra volt itt a háború alatt – Oroszország semmi amellett. ... És a vörös hisztéria meg a katolikus rémlátások ... Hogy nálunk lehetetlen? Ugyan, ugyan... És a szesztilalom? Mikor agyonlőttek embereket, csak mert talán szeszt csempészték be az országba ... No persze, Amerikában ez

* Howard Dean (1948–): orvos végzettségű politikus a Demokrata Párt színeiben, aki hatszor volt Vermont állam kormányzója. 2004-ben alulmaradt John Kerry-vel szemben a Párt elnökjelöltségéért folytatott versenyben.

lehetetlen. Én azt mondom, soha nem volt még nép a történelem folyamán, amelyik annyira megérett volna a diktatúrára, mint a miénk.”³

Lewis pontosan tudta, miről beszél. A háborús cenzúra és propaganda korszaka, amikor a sauerkraut helyett liberty cabbage-t* kellett mondani, egyáltalán nem azt példázta, hogy egy napon Amerika esetleg *megérhet* a fasizmusra. Ez az idézet pontosan azt mutatja, hogy Amerika valójában miként viselte el a fasiszta diktatúrát. Számos művelt ember meg volt győződve arról, hogy George W. Bush elnöksége alatt Amerika kis híján – Andrew Sullivan író szavaival – „alig leplezett katonai diktatúrává” változott. Az államilag szentesített erőszakra, a másként gondolkodók eltávolítására, a hűségeskükre és az ellenségek listájára azonban nem egyszerűen Amerikában került sor, hanem mindez a liberálisok műve volt. A magukat progresszívnek nevezők – köztük tartoztak az amerikai szocialisták is – élharcosai voltak egy valódi totalitárius állam felé történő elmozdulásnak. Minden erőszakos cselekményt megtapsoltak, viszont kétségbe vonták a pacifisták és a klasszikus liberális másként gondolkozók hazaszeretetét, intelligenciáját és tisztességét.

A fasizmus lényege, hogy a társadalom egészének egyfajta spirituális egységben kell együtt munkálkodnia az állam által kitűzött közös célok elérése érdekében. Mussolini megfogalmazásában: „Minden az államon belül, semmi az államon kívül.” Ugyancsak Mussolinitól származik a „totalitárius” kifejezés, mely nem egy zsarnoki, hanem egy humánus társadalmat ír le, amelyért mindenki egyformán felelős, és amelyben mindenki egyenlően viseli a terheket. Ebben az organikus elméletben minden osztály és minden egyén a nagyobb egész *részét képezi*. Ehhez a leghatékonyabb eszköznek a társadalom és a politikai élet militarizálását tekintették. Nevezhetjük bárminek – progresszizmusnak, fasizmusnak, kommunizmusnak vagy totalitarizmusnak –, akkor is tény marad, hogy az első ilyen vállalkozásra nem Oroszországban, nem Olaszországban vagy Németországban került sor, hanem az Egyesült Államokban, és Woodrow Wilson volt a 20. század első fasiszta diktátora.

Lehet, hogy ez az állítás sokakat felháborít, de vizsgáljuk meg a tényeket. Wilson elnökségének néhány éve alatt több másként gondolkodót tartóztattak le és zártak börtönbe, mint az 1920-as évek Mussolini vezette Olaszországában. Hivatalának utolsó három évében Wilson legalább annyira, ha nem jobban sértette meg a polgári szabadságjogokat, mint Mussolini 12 évnyi diktatúrája idején. Wilson jól működő, hatékony

propagandaminisztériumához hasonlóan Mussolini nem is álmodhatott. Az 1920-as években Mussolinit gyakran vádolták azzal – teljes joggal –, hogy félkatonai fasiszta egységeit az ellenzék és a kellemetlenkedő sajtó terrorizálására használja. Wilson több százezer jelvényes idiótát szabadított az amerikai lakosságra, és olyan bűnös kampányt indított a sajtó ellen, melyet Mussolini is megirigyelhetett volna.

Wilson nem volt egyedül, Mussolinihez és Hitlerhez hasonlóan neki is rendelkezésére állt egy aktív mozgalmi ideológia. Itáliában az ilyen mozgalmat fasisztának, Németországban nemzetiszocialistának nevezték, Amerikában mi progresszíveknek hívjuk őket.

A progresszívek voltak a mai értelemben vett igazi szociáldarwinisták, habár ezt a jelzőt ellenségeik ragasztották rájuk (erről még lesz szó a 7. fejezetben). A progresszívek hittek az eugenetikában, imperialisták voltak, és meg voltak győződve arról, hogy az állam a tervezés és a nyomásgyakorlás eszközével képes létrehozni egy tiszta fajt, és megteremteni az *új ember* társadalmát. Büszke és nyílt ellenségei voltak az individualizmusnak. A vallást a politika eszközének tekintették, miközben igazi válásuk a politika volt. A fékek és egyensúlyok hagyományos alkotmányos rendszerét a fejlődés idejétmúlt akadályának tartották, mert ezek az ósdi intézmények gátat szabtak törekvéseiknek. A fasiszták és a progresszívek egyaránt ellenségesen viszonyultak az alkotmányhoz, a demokratikus gyakorlathoz és az idejétmúlt törvényekhez való ragaszkodáshoz. A fasiszták és a progresszívek természetesen ugyanazokért az intellektuális hősökért rajongtak, és ugyanazokat a filozófusokat idézték.

A mai liberálisok a progresszívek jótéteményeire emlékeznek: az élelmiszerellátás szabályozására, a nagyvonalúbb szociális jóléti államra és a munkakörülmények javítását célzó agitálásukra. Ez mind igaz, de azonos okokból ugyanezt tették a nácik és az olasz fasiszták is.

Történelmileg a fasizmus a megőrült demokrácia terméke. Amerikában mi inkább hallgatunk a Wilson vezetése alatt megbolondult Köztársaságunkról, noha a mai napig viselnünk kell ennek következményeit. Úgy viselkedünk, mint az a család, amelyik úgy tesz, mintha az apa nem lenne iszákos, az anya sosem kapna idegösszeomlást, úgy élünk, mintha az egész csak egy rossz álom lett volna, melyre nem is igazán emlékszünk, noha a mai napig hurcoljuk magunkkal e működési zavar következményeit. E szelektív amnézia oka a szegény, a lustaság és az ideológia. Egy olyan társadalomban, ahol Joe McCarthy* válhatott az amerikai történelem legfőbb

* A savanyú káposzta németből átvett neve szabadságkáposzta lett.

* Joseph McCarthy (1908–1957): amerikai politikus, Wisconsin állam szenátora 1947 és 1957 között. Világszerte ismert lett, amikor politikusokat, külügyminisztériumi dolgozókat, valamint hollywoodi színészeket vádolt azzal, hogy a Szovjetunió ügynökei.

gonoszává, meglehetősen kényelmetlen bevallani, hogy a modern liberalizmus George Washingtonja sokkal durvább inkvizítor volt, és az amerikai liberalizmus alapító atyái között számos sokkal keményebb nacionalista akadt, mint a modern konzervativizmus képviselői között.

A HATALOMIMÁDAT IDEALIZMUSA

Thomas Woodrow Wilson 1856-ban született. Egyik legrégibb emlékeként őrizte azt a borzalmas hírt, hogy Abraham Lincolnt elnökké választották, és a háború elkerülhetetlen. A Nyugat-Ohióból származó Wilson-család Georgiában és Dél-Karolinában telepedett meg, ahol gyorsan alkalmazkodtak a déliek életmódjához. Joseph Wilson presbiteriánus lelkész volt, a konföderáció seregében káplánként szolgált, templomát önként felajánlotta katonai kórháznak. Az ifjú Woodrow beteges kisfiú volt, ráadásul súlyosan diszlexiás, aki többnyire otthon tanult, és csupán 10 éves korára tudott olvasni. A tanulás később is rendkívüli koncentrációt igényelt tőle. Különleges türelmét, akaraterjét és elhivatottságát bizonyítja, hogy mégis kiemelkedő tudományos karriert futott be, és megválasztották az Egyesült Államok elnökének. Mindezt azonban rettenetes árat kellett fizetnie. Felnőtt életében mondhatni egyetlen közeli barátja sem volt és szörnyű gyomorproblémákkal: állandó székrekedéssel, hányingerrel és gyomorégéssel küzdött.

Vitathatatlan, hogy Wilsont akkor és most is rendkívül vonzóvá teszi az, hogy ő volt az első PhD-val rendelkező elnöke az Ovális Irodának. Természetesen akadtak nagy tudósok és jeles gondolkodók, akik bejáratosak voltak a Fehér Házba, de Wilson volt az első hivatásos egyetemi ember akkor, amikor a hivatássá váló társadalomtudományt a fejlődés pillérének kezdték tekinteni. Gyakorlója és papja volt annak a „szakértelemkultusznak”, mely szerint az emberi társadalom jelenségei a természet világának egy másik elemét jelentik, amit szintén a tudomány módszereivel lehet vizsgálni. Wilsonnak, az *American Political Science Association* (Amerikai Politikatudományi Egyesület) egykori elnökének tulajdonították a közigazgatás egyetemi tanulmányozásának megindítását. E divatos fogalom alatt azt értették, hogy miként modernizálják és professzionalizálják az államot egyetlen személy elképzelései szerint.

Wilson a Davidson College-ban kezdte egyetemi tanulmányait, de gyötrő honvágya miatt otthagyta az első év befejezése előtt. 1875-ben, miután egy évig ismét otthon tanult az apjával, újra megpróbálta az iskolát. Ekkor a College of New Jersey-be (ebből lett később Princeton) nyert felvételt, ahol politológiát és történelmet hallgatott. Ebben a közegben Wilson jól

érezte magát, és kiváló eredményeket ért el, amihez az is hozzájárult, hogy itt nagy számban voltak déli presbiteriánusok. Ő szervezte meg a Liberal Debating Society-t (Liberális Vitakör), ő szerkesztette az iskolai újságot, és a futballcsapat titkára is volt. Az ifjú Wilson természetesen a politikába is belekóstolt, megnőtt az önbizalma, és kezdte megszeretni a saját hangját.

Princeton után a Virginiai Egyetemen jogot hallgatott annak reményében, hogy egyszer majd politikusi pályára léphet. Azonban a honvágy és a kapcsolatteremtési nehézségek ismét utolérték. Az első év karácsonyán megfázásra hivatkozva otthagyta az egyetemet, ahová aztán sosem tért vissza, tanulmányait otthon fejezte be. Miután letette a georgiai ügyvédi kamara vizsgáját, rövid ideig ügyvédként tevékenykedett, de úgy érezte, nem ért igazán hozzá, és innen túlságosan fáradtságos eljutni a politikáig. Wilson csalódott volt, hogy vágyai megvalósításához nem került közelebb, ezért beiratkozott a nemrég alapított Johns Hopkins Egyetemre, ahol PhD-fokozatot szerzett. Miután végzett, különböző helyeken tanított, és tudományos dolgozatait, főleg a később széles körben elismert, 800 oldalas *The State* (Az állam) című könyvét írta. Végül visszatért a Princetonra, arra az egyetemre, ahol viszonylag otthonosan érezte magát, és ahol utóbb rektornak is kinevezték.

A tudományos pálya Wilson számára nem jelentette a politikusi karrier alternatíváját, inkább egy másik út volt a vágyott pálya felé. New Jersey Bölce nem volt egy visszahúzódo államférfi. Nem sokkal a *The State* befejezése után, a kevés olvasót célzó akadémiai írás helyett Wilson a népszerűsítő irodalom felé fordult, mely közelebb állt politikai profiljához. Egyik legkedvesebb témája annak a progresszív imperializmusnak a dicsérete volt, melynek célja a gyengébb fajok – leigázásuk által történő – felemelése. Ünnepelte Puerto Rico és a Fülöp-szigetek elfoglalását – „Ők gyermekek, mi pedig férfiak vagyunk a kormányzás és az igazság fontos ügyeiben.” –, és rendszeresen vádolta a „bostoni antiimperialisták sírását és jajongását.”⁴ Politikai profiljának tudatos építését mutatja, hogy négy évvel azelőtt, hogy „vonakodva” elfogadta a „kéretlen” New Jersey kormányzói jelölést, a *Harper's Weekly* minden számának címlapján ott volt a jelszó: „Elnöknek Woodrow Wilsont”.

Magától értetődő, hogy kezdetben a diploma nélküli, szelíd, otthon tanuló Wilson elfogult volt a politikai hatalommal szemben. És ahogy ez értelmiségiekkel gyakran előfordul, ő is hagyta, hogy a hatalom imádata befolyásolja érvelését.

Időtlen idők óta félreértik Lord Acton szállóigévé vált mondását, mely szerint „a hatalom korrumpál, az abszolút hatalom pedig abszolút mértékben korrumpál.” Acton nem amellett érvelt, hogy a hatalom az oka annak,

hogy a hatalommal bíró vezetők korruptak lesznek (bár valószínűleg ő is meg volt erről győződve), megjegyzése sokkal inkább arra vonatkozik, hogy a történészek hajlamosak elnézni a hatalmasoknak azt a vétet, amit sosem bocsátanak meg a gyengéknek. Wilson két dologban is hibás: nemcsak abban, hogy nagy emberekhez dörgölözött, hanem abban is, hogy amikor valódi hatalomra tett szert, akkor maga is korrupttá vált. Csupa olyan nagy emberhez vonzódott, akik hatalmukkal széttrúrták a hagyományos korlátokat: legnagyobb példaképe a porosz Otto von Bismarck kancellár és Abraham Lincoln volt. Furcsának tűnhet, hogy olyasvalaki ünnepelje Lincolnt, aki szerint „ebben az országban minden rossz forrása” a négerok szavazati jogából fakad, a Nagy Emancipátor azzal a képességgel nyugtázta le Wilson, ahogy akaratát képes volt egy egész országra ráerőltetni. A centralizáló és modernizáló Lincoln arra használta hatalmát, hogy új, egységes nemzetet kovácsoljon. Más szavakkal, Wilson nem a végeredményt, hanem Lincoln módszereit – a habeas corpus* felfüggesztését, a sorozást és a radikális republikánusok háború utáni kampányait – értékelte. A történész Walter McDougall azt írja: „Wilsonról szólva először hatalomimádata, a hatalom utáni sóvárgása jut eszünkbe és a mód, ahogy a hatalmat dicsőítette.”⁵

Wilson hatalom iránti lelkesedése – melyet teológiai, politikai és ezek határterületéről származó ismeretei tápláltak – egész karrierjét meghatározta. A hatalom Isten eszköze a Földön, ezért mindig tiszteletre méltó. „Képtelen vagyok negatívnak, nem pedig pozitívnak látni a hatalmat” – ismerte be Wilson a *Congressional Government* (Kongresszusi kormány) című munkájában. A hatalom ilyen mértékű szeretete a fasizmus birodalmán kívül is számos rendszerben és sok embernél megtalálható, de a fasiszta ideológia és esztétika foglalkozott a legdirektebben a hatalom, az akarat, az erő és a tett dicsőítésével. Ezt sokféleképpen mutatta meg a fasiszta művészet és építészet, mely a fizikai erőben és a nép legyőzhetetlen erejében, vagyis az egyesült erőben, az akarat diadalában hitt, és a határozatlanság és a hanyatlás felett diadalmaskodó sorsot dicsőítette. A doktriner fasizmus – jórészt a kommunizmushoz hasonlóan – megállíthatatlan isteni vagy elkerülhetetlen történelmi erőként árusítja önmagát. Az útjukban állókat – a burzsoákat, az „alkalmatlanokat”, a „harácsolókat”, „az individualistákat”, az árulókat, a kulákokat, a zsidókat – démonizálni lehet, ők a „mások”, akiket végül egyszerűen fel lehet áldozni, mert vonakodtak csatlakozni a közösséghez, sőt már pusztán létezésükkel is akadályozták a hatalom akaratát, amely a létezés jogát biztosította a csöcseléknek és

* Az önkényes letartóztatást tiltó törvény.

a nevében szóló avantgárdnak. „E kor abban különbözik a megelőzőektől, hogy hiányoznak belőle a liberális értelmiségiok – írta Orwell. – Különböző álarok mögé rejtőző erőszakimádat lett az egyetemes vallás.”⁶ Wilson és még sokak számára az erőszak Istentől kapott parancs. Mások a szervezett erőszakra való felhatalmazást a sokkalta személytelenebb történelmi erőktől eredeztetik, de az ösztönzés egy és ugyanaz.

Később, elnöksége idején Wilson kijelentette, hogy ő Isten jobb keze, és aki szembe fordul vele, az Isten akaratát akadályozza. Ezt sokan Wilson hatalmi tébolyaként értelmezték, pedig a kezdetektől ez volt a véleménye. Wilson mindig a hatalom mellé állt, és meg volt győződve arról, hogy a hatalom annak a kezébe kerül, aki valóban Isten oldalán áll. Egyetemista korában abban hitt, hogy az amerikai rendszerben a Kongresszus kezébe kell kerülnie a legnagyobb hatalomnak, ezért hirdette azt, hogy a Kongresszus kormányzati hatalmát meg kell szabadítani korlátaitól. Felsőéves korában publikált első írásában amellet érvel, hogy Amerikának át kellene térnie a parlamentáris rendszerre, melyben kevesebb a lehetőség az uralkodók akaratának ellenőrzésére. Wilson a vitatkozás bajnoka volt, meggyőződése szerint a legtöbb hatalom a legjobb vitázókat kellene, hogy illesse.

Wilson leghíresebb és legeredetibb munkáját, a *Congressional Government* 29 évesen, a Johns Hopkins Egyetem végzettjeként írta. A mű alapgondolata, hogy Amerikának át kellene térnie a centralizált parlamentáris rendszerre, de könyve az amerikai politikai rendszerben működő hatalom töredezettsége és szétszórtsága elleni elsöprő vádirat lett. Teddy Rooseveltt sikereit látva, amikor a szájhösködés szószékévé lett az Ovális Iroda, Wilson teljesen kiábrándult a kongresszusi kormányzásból. A kongresszusi hatalom egykori szószólójából mentegetőzés nélkül a birodalmi elnöki rendszer bajnoka lett. „Az elnöknek szabadságában áll – jogilag és lelkiismeretileg –, hogy oly jelentős férfiúvá legyen, amilyené csak bír. Csak képességei jelenthetik a határt; és ha az elnök uralja a kongresszust, az nem az Alkotmány hibáját jelzi ... csupán az az oka, hogy míg az elnök mögött ott áll a nemzet, a Kongresszus mögött nem.”⁷ – írta 1908-ban, a *Constitutional Government in the United States* (Alkotmányos kormányzás az Egyesült Államokban) című disszertációjában.

Wilson politikai nézeteit a „statolatry” avagy államimádat kifejezéssel lehet jellemezni. (A Vatikán ezzel a váddal illette Mussolinit.) Wilson meggyőződése szerint az állam a nép természetes, organikus és spirituális kifejeződése. Kezdetektől abban hitt, hogy a kormány és a nép közt egyfajta organikus kötődésnek kell lennie, mely a nép „igaz lelkiületét” – ezt németül *Volksgeist*nek nevezik – fejezi ki. „A kormány nem egy gépezet – folytatja a *Congressional Government*ben –, hanem egy élő dolog, melyre

nem a világmindenségre vonatkozó [newtoni] elmélet, hanem az organikus életre vonatkozó [darwin] elmélet érvényes.” Innen nézve a mind jobban terjeszkedő államhatalom teljességgel természetes. Wilson és a progresszív értelmiségiek jelentős része szentül hitte, hogy az államhatalom növekedése egyértelműen forradalmi folyamat. A kormányzati „kísérletezés” Dewey-től Wilsonon át Franklin D. Roosevelten a pragmatikus liberálisok jelszava volt, amikben az evolúciós adaptáció társadalmi megfelelőjét látták. Az alkotmányos demokrácia, már ahogy az alapítók elképzelték, csupán egy pillanatnyi fázis volt ebben a folyamatban. Eljött az ideje, hogy az állam a következő fejlődési fokra lépjen. „A kormány – írja Wilson helyeslően a *The State*-ben – azt teszi, amit a tapasztalatai megengednek vagy amit az idő megkövetel.”⁸ Wilson volt az első elnök, aki becsmélő szavakkal illette az Alkotmányt.

Wilson megerősítette a progresszíveket azzal, hogy támadást indított a természetjog és az egyéni szabadságjogok ellen. Ha az eredeti, autentikus állam egy diktatórikus család volt – érvelt Wilson Darwin szellemében –, milyen történelmi alapon hihetünk az egyén jogaiban? „Kétségtelen – írja, célba véve a Függetlenségi Nyilatkozat lényegét –, hogy az egyén elidegeníthetetlen jogairól rengeteg ostobaságot hordtak össze, melyek nagy része csupán homályos érzelmek, és kellemes spekulációkat használtak alapulként.” Wilson szerint ha egy törvény végrehajthatatlan, akkor az nem igazi törvény, „az egyéni jogokról szóló absztrakt törvényeket” pedig borzasztóan nehéz végrehajtani.

Wilson természetesen csupán egy hang volt a korszak progresszív kórusában. „El kell érünk, hogy az emberek az egyéni teljesítmény értékelése helyett elfogadják, hogy azt kizárólag a többiek tevékenységéhez kapcsolódóan lehet megítélni.” – jelentette ki Jane Addams progresszív szocialista aktivista. „Az emberek most szabadok – magyarázza Walter Rauschenbusch, a *Social Gospel** mozgalom egyik progresszív teológus vezetője 1896-ban –, ám ez gyakran olyan, mint a homokszemcsék szabadsága, melyek időnként felhőként kavarnak, majd homokkupacba rendeződnek, de koherenciával sem a homokfelhő, sem a homokbucka nem rendelkeznek.” A gyógy mód nyilvánvaló volt: „Újfajta egyesületeket kell létrehozni. A mai szervezetlen, versengő életünket organikus, kooperatív életté kell átalakítanunk.” Máshol Rauschenbusch még egyszerűbben fogalmaz: „Az individualizmus zsarnokságot jelent.”⁹ A nonszenszbe forduló moralitást, amelyet évtizedekkel korábban a progresszívek bocsátottak útjára,

* *Social Gospel* (Társadalmi Evangélium): protestáns keresztény mozgalom, ami a társadalmi igazságosság elve alapján akart enyhíteni a társadalom problémáin. Vezetői általában a progresszív mozgalom liberális alakjai közül kerültek ki, mint például Richard T. Ely.

Herbert Marcuse* tette híressé az 1960-as években, gondoljunk csak az általa használt „terhes szabadság”, „elnyomó tolerancia” és „védekező erőszak” kifejezésekre. A nácioknak köszönhetően elhíresült szöveget, miszerint „A munka szabadabbá tesz”, a kollektívizmus újfajta szabadságában hívó progresszívek hirdették meg először.

Napjaink Amerikája a keresztények közéleti szerepével kapcsolatban egyfajta obszcén morális pánikban van. Végtelenül ironikus, hogy miközben az ilyen szerep elleni tiltakozások lehangosabb szószólói az önjelölt „progresszívek”, addig a valódi progresszívek az amerikai közélet legfundamentálisabb krisztianizációjának elkötelezettjei voltak. A progresszívizmus, amint azt Washington Gladden** könyvének címe sugallja, „alkalmazott kereszténység.” A Social Gospel mozgalom tanítása szerint az állam Isten jobbkeze, melyen keresztül az egész nemzet és az egész világ megváltást nyerhet. De miközben a kereszténység valódi államvallássá lett, a transzcendens és teológiai elemek megsérültek.

E két látomás – a darwini organizmus és a keresztény messianizmus – manapság úgy tűnik, hogy ellentmondanak egymásnak, mivel a kultúrharc egymással szemben álló térfelén helyezkednek el. A progresszív korszakban azonban e két elképzelés tökéletesen kiegészítette egymást, és Wilson testesítette meg ezt a szintézist. E világnézet totalitárius jellege nyilvánvaló. A klasszikus liberalizmus a kormányt szükséges rossznak vagy üdvös, de önkéntes társadalmi szerződésnek tekinti, melyet szabad emberek önként vállaltak. Ettől alapvetően eltér az a meggyőződés, mely szerint az egész társadalom egy organikus egész, melyben nincs helye azoknak, akik nem kívánnak megfelelően viselkedni, nem is beszélve azokról, akik nem óhajtanak „fejlődni.” Az otthonod, a privát gondolataid, mindened egy organikus politikai szervezet részét képezik, melynek megváltásáért az állam felel.

Ebből következően a progresszív reformerek serege az otthonban látta a háború első frontvonalát, ahol meg kell kezdeni az emberek engedelmes társadalmi szervekké való átalakítását. A legjobb megoldásnak a gyermekek családból történő minél korábbi eltávolítását tartották. Pillanatok alatt gombamód elszaporodtak az olyan hivatalok, bizottságok és szervezetek, amelyek képesek ellensúlyozni a nem organikus és ellenforradalmár családi befolyást. A családot nem lehetett többé a társadalom többi részétől független, szuverén szigetnek tekinteni. Megformálandó az almát, mielőtt

* Herbert Marcuse (1898–1979): a marxi ihletettségű frankfurti iskola tagja. Az „újbaloldal” egyik legfontosabb alakja.

** Washington Gladden (1836–1918): amerikai lelkész a Kongregacionista Egyházban, aki elhivatott támogatója volt a szakszervezetek létrehozásának és kiterjesztésének.

leesik a fáról, John Dewey megszervezte az amerikai óvodákat, míg az oktatás másik végén olyanok álltak, mint Wilson, aki princetoni rektorként pontosan fogalmazta meg ezt a progresszív hozzáállást egyik beszédében: „Számunkra nem csak az jelent problémát, hogy miként segítsük diákjainkat beilleszkedni a világi életbe ..., hanem az is, hogy átalakításuk nyomán minél inkább különbözzenek szüleiktől.”¹⁰

Amennyiben a parlamenti demokrácia a végét járja – ahogy ezt a progresszívek és a fasiszták állították –, és felvirrad az organikus, megváltó állam napja, akkor az Alkotmánynak fejlődnie kell, vagy ki lehet hajítani a történelem szemétdombjára. Wilson írásaiban újra meg újra felbukkan a követelés, hogy szét kell zúzni a mi „ósdit”, 18. századi rendszerünk fékjei és ellensúlyai alkotta mesterséges akadályokat. Azoknak a „július 4-i érzelmeim” gúnyolódott, akik Alkotmánnyal kapcsolatos útmutatásokért még mindig az alapító atyákat idézik. Meggyőződése szerint a kormányzati fékek és ellensúlyok rendszere „épp annyira károsnak bizonyult, amennyire valóságossá sikerült válnia.”¹¹ Wilson írásaiból azt hallhatjuk ki, amit ma élő Alkotmánynak nevezünk. Az 1912-es kampányban Wilson azt magyarázta, hogy „darwinistának kell lennie az élő politikai alkotmány struktúrájának és gyakorlatának. A társadalom egy élő organizmus, mely az élet törvényeinek kell, hogy engedelmeskedjen ... vagyis fejlődnie kell.” Így „amit a progresszívek kérnek, vagy amire vágnak, az egy engedély arra – egy olyan korszakban, amikor a 'fejlődés', az 'evolúció' jelenti a tudomány világát –, hogy az Alkotmányt a darwini elvek alapján értelmezzék.”¹² Amint láthattuk, ez az értelmezés egy olyan rendszerhez vezet, amelyben az Alkotmány éppen azt jelenti, amit az „evolúció” vezető értelmezői mondanak.

Egy sokkal autentikusabb vezetési formára lenne szükség: egy nagy emberre, aki egyrészt szolgálja a népakarat természetes megnyilvánulásait, másrészt viszont irányítja és uralkodik ezek sötétebb impulzusain. A vezető legyen olyan, mint az agy, mely szabályozza a testet, ugyanakkor a test védelmére szorul. Ennek érdekében a tömegnek alá kell rendelnie magát a vezető akaratának. 1890-ben, a *Leaders of Men* (Az emberek vezetői) című – egyáltalán nem dermesztőnek szánt – dolgozatában Wilson azt magyarázza, hogy „az igazi vezető” „eszközként” használja a tömeget. Neki, a szépírókkal ellentétben nem kellett törődnie a finomságokkal és az árnyalatokkal, hanem elsősorban az érzelmekre, nem pedig az értelemre kell hatnia. Röviden tehát kiváló demagógnak kell lennie.

„Csupán egy hatalmas, konkrét koncepció képes hatni a tömegek elméjére – írja Wilson. – Ezméiket abszolút világosan kell megkapniuk; a tömeg sokkal inkább képes befogadni a féligazságot, mely könnyen

érthető, mint a teljes igazságot, mely túl sokoldalú ahhoz, hogy egyszerre felfogható legyen. A hozzáértő vezető nem sokat törődik mások jellemének belső finomságaival, helyette sokkal inkább – teljes mértékben – az érdekli, hogy azok miként hasznosíthatók. ... A vezető gondoskodik a hatalomról, a többiek pedig a nyersanyagról, melyet a hatalom működtet. ... A hatalom diktál és uralkodik, a nyersanyag viszont terem. A tökéletes vezető kezében az emberek olyanok, mint az agyag.”¹³ Egy cinikus ember mondhatja, hogy Wilson értelmezésében rengeteg az igazság, de ezzel beismeri saját cinizmusát is. Wilson azonban meg volt győződve saját idealizmusáról.

Sokan gondolták – köztük Wilson is –, hogy Theodore Roosevelt személyében megtalálták a megfelelő embert. Nemcsak népszerű vezető, hanem egy igazi vezetői kultusz felkent idolja volt. A híres progresszív író, William Allen White 1934-ben felidézte, hogy „egykor a plutokrácia isteni uralmának ifjú és szemtelen hőse voltam,” amíg Rooseveltt „össze nem zúzta politikai ideáim alapjait. Amint ezek szétmorzsolódtak, akkor és ott – politikai értelemben – nyakamat a sarka alá téve az ő embere lettem.”¹⁴ Rooseveltt volt az, aki az amerikai politikai nyelv részévé tette, hogy „*L'état, c'est moi*”, gyakran hangoztatva, hogy az állam szuverenitása megkülönböztethetetlen az ő magasztos személyiségétől. Elnökként, rendszeresen túllépve a hagyományos és törvényes határokat, először azt tette, amit akart, aztán megvárta (vagy nem), hogy a bíróságok és a törvényhozás utolérje.

Ez az apró kontraszt az alapja a két elszánt rivális és a progresszív korszak két igazi progresszív elnöke, Wilson és Teddy Rooseveltt közti különbségnek. Hasonló eszméket vallottak, de borzasztóan különböztek egymástól. Rooseveltt nagy színész volt a világ színpadán; Wilson leginkább igazgatónak látta önmagát. Rooseveltt volt a „jávorszarvasbika”, akinek minden problémával szembe kell néznie; Wilson az „iskolamester”, akinek elsődleges feladata a tantervírás. Egyikük egy testvéri sereget, másikuk egy egyetemi szemináriumot akart vezetni. Más volt a szerepük, de a mögötük lévő morál azonos volt. Míg Wilson értekezéseket írt, melyekben azt magyarázta, hogy az amerikaiaknak miért kellene megszabadulniuk az Alkotmány iránti „vak rajongásuktól”, addig Teddy átfutotta az iratokat, csinálta, amihez kedve szottyant, és harcias beszédeket mondott arról, hogy a bíróságok szembe fordultak a „nép jogaival”, és „lemaradtak” az új realitásokról. William Howard Taft – Rooseveltt tiszteletre méltó, de megfáradt utódja a Fehér Házban – talán nem indult volna az újjavasztatásért (indulását megakadályozva, hogy a republikánusok újrajelöljék Roosevelttet),

* Az állam én vagyok.

ha nem lett volna meggyőződve arról, hogy Rooseveltet a „törvénykezés késlekedése miatti türelmetlensége olyanná tette, mint Napóleon.”¹⁵

A progresszívek táborát számtalan törésvonal szabdalta. Az egyik oldalon olyanok álltak, mint John Dewey és Jane Addams, akik politikai elveikben sokkal közelebb álltak a szocialistákhoz, és sokkal tudományosabbak voltak. A másik oldalt a nacionalisták jelentették, akik direkter hazafiságra és militarizmusra vágytak. Wilson és Roosevelt többé-kevésbé ezt a két oldalt képviselte. Ahogy a nemzetiszocialisták két táborra szakadtak aszerint, hogy a nacionalizmus vagy a szocializmus volt számukra a fontosabb, ugyanígy a progresszívek egyik fele a szociális reformokra koncentrált, míg a másik fele számára sokkal fontosabb volt Amerika „nagyága.”

Azt is mondhatnánk, hogy míg Roosevelt a progresszivizmus férfias avagy atyai oldalát tükrözte, addig Wilson a mozgalom anyai oldalát képviselte. Roosevelten természetesen minden lehetséges alkalommal „férfias éretyekről” harsogott. Egy uralkodó elitet akart, melynek tagjai a (metaforikus értelemben vett) „tevékeny életet élő” harcosok kasztjából verbuválódnak, az életerős meritokráciából, kiknek fő hivatása, hogy legyőzzék az „elpuhult életet.” Wilson uralkodó elitje az „érdek nélküli” technokratákból, hivatalnokokból és olyan szociális munkásokból állna, akik megértik a társadalmi hanyatlás gyökereit.

Kevés progresszív tekintette ezeket egymásnak ellentmondó értékeknek. A militáns nacionalisták és a progresszív reformerek nem kötöttek lényeges kompromisszumokat egymással, inkább kiegészítették egymást. (Ahogy majd látni fogjuk, ez így volt az eugenetika különböző ágazatai között is.) Vegyük például Albert J. Beveridge szenátort, a 20. század első évtizedének egyik legjelentősebb progresszív politikusát. Miközben Upton Sinclair a *Jungle* (*Dzsungel*) című regényében a húsfeldolgozóipar borzalmait mutatta be, Beveridge harcba kezdett a reformokért, melynek következtében 1906-ban megszavazták a Meat Inspection Act-et (Húsellenzési törvény); és fellépett a gyermekmunka ellen és a nyolcórás munkaidő érdekében is. A szenátusban talán ő volt Teddy Roosevelten legfőbb szövetségese a Republikánus Párt „konzervatív” szárnya elleni progresszív lázadásban. Ő volt a speciális érdekek, a vasúti mágnások és a trösztök legfőbb ellensége, ugyanakkor a reformerek, a környezetvédők és a bárhol élő modernizálók legjobb barátja, aki ráadásul tetőtől talpig vérszomjas imperialista volt. „Az ellenzék azt mondja, hogy senkit sem szabadna saját beleegyezése nélkül irányítani. Én azt felelem, hogy a szabadság uralma – vagyis hogy minden kormány hatalmának a kormányzottak beleegyezéséből kell származnia – csak azokra alkalmazható, akik képesek

önmagukat kormányozni.”¹⁶ A progresszív kongresszusi képviselők természetesen aktívan támogatták vagy legalábbis nem elleneztek a Roosevelt-Taft-adminisztráció kisebb-nagyobb katonai vállalkozásait. Wilson elnöksége idején ezek a képviselők sokkal jobban lelkesedtek a háborúkért, mint a Fehér Ház. Eközben a Kongresszus *konzervatívjaira* maradt a feladat, hogy olyasmire szerezzenek támogatást, mint például az imperialista vállalkozásokhoz elengedhetetlen „nagy tengeri flotta.” Világosan kell látnunk, hogy a progresszívek számára az imperializmus ugyanolyan központi kérdés volt, mint az élelmiszeripar megtisztítása vagy a gyárak biztonsági kérdései.¹⁷

Az 1912-es választás az Amerikában vágyott vagy legalábbis a létező progresszivizmus melletti népszavazásnak bizonyult. A sokak által támogatott elnök, William Howard Taft sosem akart elnök lenni. Valódi álma az volt – mely utóbb meg is valósult –, hogy a Legfelsőbb Bíróság elnöke legyen. Taft komolyan gondolta, hogy ő a versenyben a konzervatív. Ő *liberális konzervatív* volt, e kihalt faj egyik utolsó képviselője. A klaszikus liberális eszmékbe vetett hite – vagy legalábbis annak meglehetősen világias változata – védelemre szorult azokkal az ideológusokkal szemben, akik saját vágyaik szerint olvasták a törvényt.

Az 1912-es kampányprogram ma már szűkösnek és távolinak tűnik. Wilson az „Új Szabadsággal” kampányolt, melybe beletartozott „a második emancipációs küzdelem” a trösztökkel és a nagy részvénytársaságokkal szemben. Roosevelten az „Új Nacionalizmust” tűzte zászlajára, mely új szemmel nézett a részvénytársaságokra. Teddy, a hírhedt trösztfelosztató belenyugodott a „nagyok” létébe, és most azt hirdette, hogy az államnak inkább fel kell használnia a trösztöket saját szükségletei szerint, ahelyett, hogy végtelen és kudarcra ítélt harcot folytatna ellenük. Érvelése szerint „alapos tévedésnek bizonyult az az erőfeszítés, hogy megtiltsunk mindenféle összeolvadást. Nem az egyesülések betiltása jelenti a kivezető utat, hanem teljes körű ellenőrzésük a közjó érdekében.” Teddy Új Nacionalizmusa egyenlő arányban volt nacionalista és szocialista. Roosevelten azt is kijelentette, hogy „az Új Nacionalizmus helyesen állítja, hogy minden közösségnek általános joga rendelkezni mindenkinek a tulajdonával, hogy szabályozza használatukat a közjó igényeinek megfelelő mértékben.” Az ilyen és ehhez hasonló kijelentések mindinkább félelemmel töltötték el a klasszikus liberálisokat – vagyis azokat, akiket egyre többször kezdtek konzervatívoknak nevezni –, akik attól tartottak, hogy Teddy lábbal fogja tiporni az amerikai szabadságjogokat. „Hová fog vezetni mindez? Despotizmushoz? Diktatúrához?”¹⁸ – kérdezte a sietős kormányzati centralizáció láttán a New York-i *World* liberális szerkesztője.

Huey Long híres – vagy neki tulajdonított – kijelentése szerint a fasizmust, ha valaha megjelenne Amerikában, akkor „amerikanizmusnak” fogják nevezni. Érdekes módon Teddy Rooseveltt éppen ezt a nevet adta új ideológiájának. Akadtak, akik észrevették Rooseveltt személyiségének ezt az aggasztó vonását. H. L. Mencken szerint „Rooseveltt álmaiban Amerika olyan volt, mint egy felfújtt Poroszország, annak vadsága nélkül, viszont annak katonás fegyelmével.” Mencken „Tammany* Nietzschének” csúfolta Roosevelttet, aki a „militarizmus vallásához” tért meg, és súlyos kritikával illette, amiért „a polgárok állam iránti kötelességeit hangsúlyozza, miközben csupán érintőlegesen említi az állam polgárai iránti kötelességeit.”¹⁹

Ebben a kontextusban Wilson tűnt a konzervatívabb jelöltnek – már csak azért is, mert ő állt közelebb a 19. századi laissez-faire liberalizmus-hoz. Ígéretet tett arra, hogy korlátozni fogja a kormányt azon törekvésében, hogy az állam és az ipar kényszerházasságával centralizálja a hatalmát. A New York-i Sajtó Klubban elhangzott híres beszédében Wilson kijelentette: „A szabadság története a kormányhatalom korlátozásának története.” Persze ezt a szabadságszerető retorikát nem szabad túlságosan komolyan venni. Két héttel később máris visszatért progresszív individualizmuselenségéhez: „Bár Jefferson követői vagyunk, van egy olyan jeffersoni alapelv, melyet már nem vehetünk figyelembe a mindennapi amerikai politikában. Tudják, Jefferson mondta, hogy a legjobb kormány az, amelyik igyekszik a legkevesebbet kormányozni... *De ezek az idők véget értek. A mai és az eljövendő Amerika nem lesz a korlátlan egyéni vállalkozások hazája.*”²⁰

Végül Wilson új nacionalistaként kormányzott, így a mi szempontunkból nincs nagy jelentősége az ő és Rooseveltt programja közötti apróbb különbségeknek. 1912-ben a választás eredményétől függetlenül Amerika progresszív elnökre számíthatott. Néhányan – talán szentimentális elfogultságunk miatt – szeretnék azt hinni, hogy Roosevelttel a dolgok másként alakultak volna, de ezzel valószínűleg csak áltatjuk önmagunkat.

EZ ITT HOGY TÖRTÉNT?

Az uralkodó vélemény szerint a fasizmus teljesen egyedi úton alakult ki Európában, és mivel Európa és az Egyesült Államok között óriásiak a nemzeti és kulturális különbségek, ezért ez nálunk, Amerikában nem

* Tammany Hall: 1786-ban alapított politikai társaság. A kezdetben konzervatív tömörülés a 19. századtól a kezében tartotta a Demokrata Párt jelöléseit és irányítását New Yorkban és New York államban.

történhetett meg. De ez így értelmetlen. A progresszizmus és később a fasizmus is nemzetközi mozgalom volt – eredetileg nagy remények kifejeződései –, amelyek országonként más-más formákban jelentkeztek, de ugyanabból az intellektuális forrásból származtak. A fasiszták és a náci által nagyra tartott eszmék és gondolkodók közül sokakat legalább olyan nagyra tartottak Amerikában, mint Olaszországban és Németországban, és a fordítottjára is akad példa. Az amerikai reformok radikálisan populista guruját, Henry George-ot* például sokkal többre tartották Európában, mint Amerikában. Az ő elképzelései alakították a náci párt alapjául szolgáló *völkisch* gazdaságelméletet. Az angol szocialisták rajongtak a *Progress and Poverty* (*Fejlődés és szegénység*) című munkájáért. Amikor Marx veje Amerikába utazott a tudományos szocializmus ígését hirdetni, annyira beleszeretett Henry George-ba, hogy Európába visszatérve az amerikai populizmus evangéliumának szószólója lett.

Az 1890-es évektől az I. világháborúig mindenki számára nyilvánvaló volt, hogy az amerikai progresszívek ugyanazt a harcot vívják, mint a különféle európai szocialista és „új liberális” mozgalmak.²¹ A hírhedt kansasi progresszív, William Allen White 1911-ben kijelentette: „Mi, amerikaiak és az európaiak összetartozunk. Össze lettünk hegesztve egyetlen társadalmi és gazdasági egésszé, a magunk helyi, politikai különbségeivel. Stubbs Kansasban, Jaurès Párizsban, a szociáldemokraták (vagyis a szocialisták) Németországban, a szocialisták Belgiumban és nyugodtan mondhatom, egész Hollandia ugyanazért harcol.” Jane Addams, aki Teddy Rooseveltt jelölését támogatta a Progresszív Párt gyűlésein, 1912-ben kijelentette: „Az új párt lett az igazságosabb szociális feltételekért küzdő világmozgalom amerikai képviselője. Az Egyesült Államok megmagyarázhatatlanul későn csatlakozott politikai akciókkal e mozgalomhoz, lemaradva a többi nagy nemzet mögött.”²²

Végül azonban Amerika lett Európa mesterének varázslósegédje. Az amerikai írók és politikai aktivisták úgy ittak az európai intellektuális forrásból, mint akik éppen szomjan halni készülnek. „Nietzsche benne van a levegőben – jelentette ki a *New York Times* egyik szerzője 1910-ben. – Bármilyen elméleti írást veszünk a kezünkbe, előbb-utóbb belebotlunk a nevébe. ... Prof. W. James pragmatizmusának nagy része szerencsére hasonlít Nietzsche tanításaira.” Ne feledkezzünk meg arról, hogy Rooseveltt rengeteg német könyvet olvasott, és bőven „kölcsonzott” Nietzsche filozófiájából. Mencken (aki maga is komoly, bár tökéletlen Nietzsche-tanítvány volt) kijelentette, hogy „Theodore úgy falta fel Friedrich-et,

* Henry George (1839–1897): amerikai író, politikus és közgazdász.

ahogy a paraszt nyeli a Perunát* – üvegetül, dugóstul, címkéstül, használati utasításostul.”²³ A jeles amerikai író, William James az európai kontinens déli csücskét is figyelte. Mint korábban már említettük, behatóan tanulmányozta az olasz pragmatikusokat, akik szorgos megalapozói voltak Mussolini fasizmusának, és Mussolini is rendszeresen hangoztatta, hogy milyen sokat köszönhet Jamesnek és az amerikai pragmatikusoknak.

De az amerikai gondolkodásra Németország gyakorolta a legmélyebb hatást. W. E. B. DuBois, Charles Beard,** Walter Weyl,*** Richard Ely,**** Nicholas Murray Butler***** és a modern amerikai liberalizmus sok más alapítója tartozott azon 9000 amerikai közé, akik a 19. században valamelyik német egyetemen tanultak. Amikor megalakult az *American Economic Association* (Amerikai Gazdasági Szövetség), hat legfőbb vezetője közül ötten, az első 26 elnök közül pedig legalább húszan végeztek Németországban. 1906-ban egy Yale-professzor megkereste Amerika 116 vezető közgazdászát és társadalomtudósát: a megkérdezettek több mint fele legalább egy évet tanult Németországban. Ezek az értelmiségiek azt vallották, hogy számukra „felszabadító” tapasztalat volt egy olyan intellektuális közegben tanulni, melynek alapja az a feltevés volt, hogy a szakértők agyagként formálhatják a társadalmat.²⁴

Nem volt még egy európai államférfi, akit oly nagyra tartottak volna az amerikai progresszívek, mint Otto von Bismarckot. Eric Goldman szerint ez legalább olyan kényelmetlen lehet azok számára, akiknek azt tanították, hogy „Hitler Bismarck örököse volt”, mint az a tény, hogy a bismarcki Németország „katalizátorként hatott az amerikai progresszív gondolkodásra.” Bismarck „feje tetejére állított szocializmusának” volt köszönhető a nyolcórás munkanap, az egészségbiztosítás, a társadalombiztosítás és hasonló intézmények bevezetése, melyek a felvilágosult társadalompolitika mintái lettek. 1912-ben a Reichstagban elhangzott híres beszédében Bismarck kijelentette: „Adjuk meg a munkásnak a jogot, hogy dolgozhasson, amíg egészséges; gondoskodjunk róla, amikor beteg; biztosítsuk számára az ellátást, ha megöregszik.” Ő volt az első „harmadik utas” figura, aki az alapvető ideológiai irányzatok között helyezkedett el. Állítása szerint „a kormány nem habozhat, ha sikerült kiválasztani irányvonalát. Nem

nézhet se jobbra, se balra, haladnia kell előre.” Teddy Rooseveltt 1912-es Nemzeti Progresszív Platformja feltűnően hasonlított a porosz modellre. 25 évvel korábban a politológus Woodrow Wilson azt írja Bismarck jóléti államáról, hogy „ez a legtöbbet tanulmányozott és majdnem legtökéletesebb rendszer ... igazán nagyszerű.”²⁵

Természetesen nem nagyon akad, aki jobban megtestesítette volna a progresszivizmusra gyakorolt külföldi, elsősorban porosz hatást, mint maga Wilson. Az első német minta alapján működő amerikai egyetemen, a Johns Hopkinson alakult ki Wilson azon meggyőződése, hogy a társadalom a tervezői által alakítható. Wilson gyakorlatilag összes professzora – ahogy az egyetem 53 másik tanára is – Németországban tanult. Legkiemelkedőbb professzora, aki a legnagyobb hatást gyakorolta rá, Richard Ely volt, „az amerikai közgazdászok nagy öregje”, aki azokban az időkben sokkal fontosabb volt a progresszívek számára, mint manapság Milton Friedman vagy Friedrich Hayek a modern konzervatívok számára. Leszámtva a magántulajdon iránti ellenszenvét és azon politikai irányzat iránti rajongását, melyet manapság mccarthyizmusnak neveznénk, Ely egyáltalán nem nevezhető a Bismarck-féle feje tetejére állított szocializmus hívének. Diákjait arra biztatta, hogy képzeljenek el egy spirituális szocializmust, mely az emberek szívében elfoglalná a laissez-faire helyét. Ely utóbb a Wisconsin Egyetemre került, ahol segített létrehozni az úgynevezett „Wisconsin-modellt”, vagyis azt a rendszert, melyért máig lelkesednek a baloldali értelmiségiek, és melynek lényege, hogy egy egyetemi tanszék segíti az állam működését. Ely volt Rooseveltt mentora is, aki mesteréről azt mesélte: „először megismertetett a közgazdaságtan radikalizmusával, majd tudatosította bennem saját radikalizmusomat.”²⁶

Wilson épp annyira tisztelte Bismarckot, mint Teddy Rooseveltt és az összes többi progresszív. Egyetemista korában áradozóan hízelgő dolgozatot írt, melyben túláradozóan magasztalta a „kormányzó génuszt”, aki egyesítette „Cromwell morális erejét, Richelieu politikai éleslátását, Burke átfogó intellektusát és Talleyrand diplomáciai képességét annak hidegsége nélkül.” Wilson a folytatásban a vaskancellár „éleslátásának elmélyültségéről, ítélőképessége tisztaságáról és döntései gyorsaságáról” ír, majd szomorkodva azzal zárja sorait, hogy „Poroszország jó ideig nem fog másik Bismarckot találni.”²⁷

Bismarck igyekezett azzal elejét venni a további demokratikus követeléseknek, hogy megadta az embereknek mindazt, amit a választásokon követelnének. Feje tetejére állított szocializmusa igazi machiavellista mesterfogás volt, mivel ezzel a középosztályt függővé tette az államtól. Ebből a leckéből a középosztály megtanulta, hogy a felvilágosult kormány nem

* Amerikában eredetileg gyógyszerként árusított szeszesital-keverék.

** Charles A. Beard (1874–1948): a 20. század egyik legjelentősebb amerikai történésze.

*** Walter Weyl (1873–1919): progresszív közgazdász és politikus.

**** Richard Ely (1854–1943): a Harvardon és Heidelbergben tanult amerikai közgazdász, a *Social Gospel* mozgalom egyik vezéralakja, az *American Economic Association* első titkára.

***** Nicholas Murray Butler (1862–1947): amerikai filozófus és pedagógus, a Columbia Egyetem rektora, a *Carnegie Endowment for International Peace* (Carnegie Alapítvány a Nemzetközi Békéért) elnöke. Itt végzett tevékenységéért elnyerte a Nobel-díjat.

a demokrácia *terméke*, hanem annak *alternatívája*. Alig egy generációval később ennek a logikának katasztrofális következményei lesznek, de éppen ez az a logika, amely a progresszíveket annyira vonzotta. Ahogy Wilson megfogalmazta, a progresszivizmus lényege, hogy az egyének „érdekeiket az állammal házasítják össze.”²⁸

Ennek az irányvonalnak a leghatásosabb gondolkodója az ugyancsak Bismarck-rajongó Herbert Croly* volt, aki intellektuális hidat jelentett Roosevelttel és Wilson között. Ő volt a *Promise of American Life* (Az amerikai élet ígérete) című könyv szerzője, a *New Republic* című folyóirat alapító szerkesztője és a Roosevelttel-féle Új Nacionalizmus mögött álló guru.

Taft 1908-as elnökké választása után Roosevelttel megpróbálta nagy ívben elkerülni pártfogóját, először egy afrikai szafarin vett részt, majd tényfeltáró körutat tett Európában. Útközben került a kezébe Croly könyve, a *Promise of American Life*, melyet barátja, Learned Hand küldött el neki. A könyv revelációként hatott Rooseveltre. „Nem is tudom, mikor olvastam olyan könyvet, melyből ilyen sokat tanultam volna – írja Crolynak. – Bárcsak jobban meg tudtam volna győzni honfitársaimat, hogy tanácsaimat megvalósítsák az Ön által lefektetett elvek alapján.”²⁹ Akkoriban sokan gondolták, hogy Croly könyve győzte meg Rooseveltet arról, hogy ismét induljon az elnökségért, de sokkal valószínűbb, hogy a könyv egy eladható intellektuális alapot nyújtott a politikai életbe való visszatéréséhez.

Croly hozzájárulása az amerikai liberalizmushoz a *Promise of American Life*-fal kezdődött és ért is véget, ennek ellenére az amerikai gondolkodástörténet legjelentősebb képviselői közé tartozik. A könyv 1909-es megjelenésekor Felix Frankfurter mint „a progresszív gondolkodáshoz való egyedülálló, legerőteljesebb hozzájárulást”³⁰ ünnepelte. Tucatnyi elismerő kritika jelent meg róla. Úgy tekintették, hogy Croly mindenkinél inkább koherens hangon szólt a progresszív mozgalomról, illetve tágabb értelemben a modern liberalizmusról. A könyvet azóta is ünneplik a liberálisok, noha többségük valószínűleg sosem olvasta ezt a hosszú, bízarr, kissé unalmas, sokfelé kalandozó írást. Az, hogy egy ilyen gyengén megírt könyv vonzereje sokkal fontosabb lett, mint maga a szöveg, arra utal, hogy a formálódó eszmének már eljött az ideje.

A hallgatag Croly roppant hangos családban nőtt fel. Anyja az egyik első hírügynökségi rovatvezető volt, mellesleg elszánt feminista. Apja sikeres újságíró és szerkesztő, akit barátai csak „Nagy Tanácsadónak” neveztek. Egy történész szerint otthonuk olyan volt, mint egy „európai sziget New

Yorkban.”³¹ Az idősebb Croly-ban az volt a legérdekesebb – az „érdekes” kissé pejoratív jelentésében – hogy odavolt Auguste Comte-ért, azért a félig-meddig misztikus francia filozófusért, kinek leghíresebb alkotása a „szociológia” kifejezés volt. Comte elképzelése szerint az emberi fejlődésnek három állomása van, az utolsón az emberiség meg fog szabadulni a kereszténységtől, melynek helyére az új „emberiségvallás” fog kerülni, melyben a vallásos rajongás a tudománnyal és a józan ésszel fog társulni olyannyira, hogy „szentként” fogják tisztelni Shakespeare-t, Dantét vagy Nagy Frigyeset.³² Meggyőződése szerint a tömegtermelés és technokrácia korában az emberi elme el fog szakadni a „jó” metafizikus birodalmától, hogy belépjen egy olyan korba, melyben pragmatikus menedzserek fogják fejleszteni az összes, ember alkotta erkölcsöt. Comte kinevezte magát a pozitivizmus, ezen ateista jellegű, szekuláris vallás főpapjává. Idősebb Croly egyfajta pozitivistá templommá alakítottát át Greenwich Village-i otthonukat, ahol a meghívott, megtérítendő vendégek számára vallásos szertartásokat rendezett. 1869-ben az ifjú Herbert lett az első és nyilván utolsó amerikai, aki Comte vallásában nyert keresztséget.

Croly a Harvardon kezdte meg tanulmányait, de családi és személyes problémák miatt meglehetősen sokat hiányzott. Amikor ott volt, William James mellett Josiah Royce-t* és George Santayana-t** hallgatta. Jamestől a pragmatikus gondolkodást sajátította el. Royce-nak köszönhetően a pozitivizmustól a progresszív kereszténység felé fordult. Santayana volt az, aki meggyőzte a „nemzeti újjászületés” és az új „szocialista arisztokrácia” megteremtésének szükségességéről. Ezen hatásoknak köszönhetően a kiváló képességű ifjú igazán keményfejű tudott lenni, miközben sosem feledkezett meg misztikus céljáról. Croly emellett fasiszta volt, vagy legalábbis a prefasiszta világnézet képviselője, ahogy ez néhány évvel később nyilvánvalóvá vált.

Herbert Crolyról olvasva minduntalan olyan mondatokba ütközünk, mint hogy „Croly nem volt fasiszta, de...” Visszont szinte senki sem tesz kísérletet arra, hogy megmagyarázza, *miért* is nem fasiszta? A legtöbben magától értetődőnek tartják, hogy a *New Republic* alapítója nem lehetett Mussolini tanítványa. A valóságban azonban a fasizmus minden jellemző vonása megtalálható a *Promise of American Life*-ban. Igény, hogy a társadalmat hadseregeként mobilizálja? Igen! Igény a spirituális újjászületésre? Igen! Igény egy „nagy” forradalmár vezérre? Igen! Hit a megteremtett, egységes nemzeti „mítoszokban”? Igen! A parlamenti

* Herbert Croly (1869–1930): újságíró, a progresszív mozgalom egyik legfontosabb szellemi vezetője.

* Josiah Royce (1855–1916): objektív idealista filozófus, az amerikai vadnyugat történésze.

** George Santayana (1863–1952): spanyol származású amerikai filozófus.

demokrácia megvetése? Igen! Nem marxista szocializmus? Igen! Nacionalizmus? Igen! A katonai terjeszkedés spirituális igénye? Igen! Igény, hogy a politikát vallássá alakítsák? Igen! Az individualizmustól való idegenkedés? Igen! Igen! Igen! Whittaker Chambers* szavaival: a *Promise of American Life* szinte minden oldaláról a fájdalmas szükség parancsa hallatszik: „Fasizmus, előre!”

Croly kendőzetlen nacionalista volt, aki úgy érezte, hogy nagy szükség lenne egy „nemzeti reformerre ..., ki szent Mihály arkangyalként, égő karddal és szárnyakkal jelenne meg”, hogy megváltsa a dekadens Amerikát. Ez a világi „Krisztus-követő” véget vetne az idejétmúlt individualizmusnak, pontosan úgy, ahogy a valódi Krisztus az emberiség történetében lezárta az Ószövetség korát. „Egy individuumnak – írja Croly, roppant hasonlóan Wilsonhoz – semmilyen jelentése nem független attól a társadalomtól, melyben formálódott.” Wilson és Theodore Roosevelt szavait visszhangozva Croly mellett érvel, hogy „a nemzet életének” egy iskolához kell hasonlítani, és a jó iskolában sokszor elengedhetetlenek a „kényszerítő intézkedések.”³³

Croly eszméi mások mellett felkeltették az érdeklődését a J. P. Morgan befektetőjének, Willard Straight-nek és a Whitney család tagjainak: egy diplomatának és a feleségének. A Straight-család tagjai kiemelkedő filantropok és reformerek voltak, akik Croly eszméiben megfelelő útmutatást találtak ahhoz, hogy miként lehetne Amerikát „progresszív demokráciává” (ez Croly másik könyvének a címe) alakítani. Megállapodtak abban, hogy támogatni fogják Crolyt, hogy elindíthassa a *New Republic* című folyóiratot, melynek legfőbb küldetése, hogy „felfedezze, továbbfejlessze és alkalmazza azokat az eszméket, amelyeket Theodore Roosevelt a Progresszív Párt elnökeként hirdetett.”³⁴ Szerkesztőként Crolyhoz csatlakozott az önmagát nemzetiszocialistának valló Walter Weyl és a később kiváló tudóssá lett Walter Lippmann.

Roosevelthez hasonlóan Croly és munkatársai is számtalan eljövendő háborúra számítottak, mivel a háborút a fejlődés előmozdítójának tekintették. Croly meg volt győződve arról, hogy a spanyol–amerikai háború legjelentősebb következménye a progresszivizmus megszületése volt. Az európai háborúk kikényszerítik a nemzeti egységet, Ázsiában viszont a háború az imperialista terjeszkedés miatt szükséges, és hogy az erős nemzetek kicsit kiereszthessék a gőzt. Croly – és a legtöbb progresszív – szerint az

* Whittaker Chambers (1901–1961): az Egyesült Államok Kommunista Pártjának tagja, szovjet kém. Az 1948–1950 között zajló Alger Hiss-ügy egyik tanúja. Hisst, a Külügyminisztérium munkatársát azzal vádolták, hogy a szovjeteknek kémkedik. Bár ez Chambers vallomása alapján bebizonyosodott, Hisst hamis tanúvallomás miatt ítélték el.

iparosodás, a gazdasági felfordulás, a társadalmi „bomlás”, az anyagi dekadencia és a pénzimádát zilálja szét Amerikát. „Gazdasági és politikai rendszerünk kaotikus individualizmusa” elleni orvosság az „újjászületés”, melyet egy szent hősnek kell vezetnie, aki képes a helyreállított, hősies nemzet megteremtése érdekében kihajítani a liberális demokrácia elhasznált rendszerét. A konvencionális fasiszta elmélettel való hasonlóság teljesen nyilvánvaló.³⁵

Egyesek azzal védhetik Crolyt, hogy az ilyen eszmék a 19. század végén egyszerűen „benne voltak a levegőben”, ez volt az általános válasz a gazdasági, társadalmi és politikai változások okozta hangulatra. Természetesen ez is hozzá tartozik az érvelésemhez. A progresszivizmus és a fasizmus között valóban jelentős különbségek is voltak, de ezeknek az alapját leginkább az Európa és Amerika közti kulturális különbségek, illetve általában a nemzeti kultúrák közti különbségek jelentették. (Amikor Mussolini meghívta a Fasiszták Első Kongresszusára a spanyol Falange – a spanyol fasiszta párt – vezérét, az határozottan elutasította a részvételt, mondván: a Falange nem fasiszta, hanem spanyol párt.)

A fasizmus az egyik neve volt az 1920-as években zajló „kísérleteknek”, melyek egy „világméretű mozgalom” nagy utópikus törekvéseinek részét képezték – ahogy Jane Addams megfogalmazta a Progresszív Párt első kongresszusán. Nyugaton egyfajta vallásos ébredésre került sor, amikor a különféle progresszívek észrevették, hogy az ember kiragadta Isten kezéből a történelem gyeplőjét. A tudomány – vagy amit annak tartottak – lett az új szentírás, a tudományt pedig csakis „kísérleteken keresztül” lehet művelni. Rendkívül fontos az is, hogy csak a tudósok képesek helyesen kísérletezni. „Ki lesz a Jó Társadalom prófétája vagy irányítója?” – tette fel a kérdést Herbert Croly 1925-ben. Megjegyezte, hogy egy generációnyi progresszív liberális hitt abban, hogy „jobb jövő születhet azoknak a tapasztalt társadalommérnököknek jótékony tevékenységéből, akik a társadalmi eszmék szolgálatába állítják a kutatásaik által felfedezett és találékonyan kiagyalt összes technikai erőforrást.” Öt évvel korábban Croly azt írta a *New Republic*-ban megjelent írásában, hogy a „tudományos módszer” alkalmazóinak csatlakozniuk kell Krisztus „ideológusaihoz annak érdekében, hogy „megtervezzék és véghezvigyék a társadalom megváltó átalakulását, melynek végén az embereknek nem kell többé választaniuk a megváltás nélküli kapitalizmus és a forradalmi üdvözülés között.”³⁶

Hogy jobban megértsük ennek a fasiszta pillanatnak a szellemét, meg kell vizsgálnunk, hogy a progresszívek miként tekintettek a korszak két nagy „kísérletére”, az olasz fasizmusra és az orosz bolsevizmusra. Erről

a kérdésről már sok szó esett az 1. fejezetben, de érdemes ismét megjegyeznünk, hogy Mussolini és Lenin vállalkozását a liberálisok általában összekapcsolódó jelenségnek tekintették. Lincoln Steffens például „orosz–olasz” módszerről beszélt, mintha a kettő ugyanaz a vállalkozás lenne.

Különösen a *New Republic* tekintett derűlátóan mindkét kísérletre. Néhányan nagy izgalommal követték az olasz próbálkozásokat. Charles Beard például ezt írta Mussolini törekvéseiről:

Ez messze van az orosz cárizmus fagyott diktatúrájától; sokkal közelebb áll az amerikai fékek és egyensúlyok rendszeréhez; ez talán létrehoz egy újfajta demokratikus irányt. ... Nem kérdéses, hogy itt egy izgalmas kísérlet zajlik, melynek célja, hogy kibékítse egymással az individualizmust és a szocializmust, valamint a politikát és a technológiát. Hiba lenne, ha hagynánk, hogy azok az érzelmek, melyeket a fasiszta átalakulást (és minden más nagyszabású történelmi változást) kísérő durva tettek és szélsőséges kijelentések keltenek bennünk, elrejtsek előlünk a lehetőségeket és a kaland tanulságait – nem, nem is kalandról, hanem sorsról van itt szó, mely nyereg és kantár nélkül száguld keresztül azon a történelmi félszigeten, mely hídként köti össze egymással az antik és a modern világot.³⁷

Ez a lelkesedés egészen halvány ahhoz képest, ahogy a progresszívek a szovjet kísérletet dicsőítették. Amikor hírért vették, a háború lehetőségeiről lemaradt baloldaliak természetesen lelkesen támogatták a bolsevik forradalmat. A történelem mozgása hirtelenjében mintha Wilson forradalmi retorikáját igazolta volna. (Wilson természetesen a cári rendszer gyors összeomlását és az azt követően megalakult Kerenszkij-kormányt Amerika hadbalépése utolsó akadályának tekintette, mivel többé már nem kellett egy despotikus rendszerrel szövetségben háborúznia.) Újságírók hadai utaztak Moszkvába, hogy a forradalom krónikásai lehessenek, és hogy meggyőzzék az amerikai liberálisokat arról, hogy a történelmi mozgásba lendült Oroszországban.

John Reed könyve, a *Ten Days That Shook the World* (Tíz nap, amely megrengette a világot) nyitotta a sort. Reed a bolsevikok rendíthetetlen rajongója volt. A vörös terror és a nem bolsevik szocialista forradalmárok tömeges kivégzése miatti panaszokat könnyedén elhárította, mondván: „Engem nem érdekel, hogy ezek mit tettek a múltban. Csak azzal foglalkozom, hogy ez az áruló banda mit művelt az elmúlt három év során. Falhoz állítani mindet! Meg kell mondanom, hogy egy roppant kifejező szót

tanultam: 'raztrelyat' [sic!] (golyó általi kivégzés).” A közismert progresszív értelmiségi, E. A. Ross* – aki könyvünkben még fel fog bukkanni – közkedvelt taktikával élve azzal érvelt, hogy a bolsevikok relatíve kevés ellenzékit öltek meg, az egésznek nincs is nagy jelentősége.³⁸ Reed és Ross legalább elismerték, hogy a bolsevikok gyilkoltak. Számos bolsevikszimpatizáns liberális egyszerűen rágalomnak tartotta a vörös terrort. Ez jelentette a kezdetét az amerikai baloldal majd egy évszázadon át tartó tudatos hazudozásának és jól hasznosítható idiotizmusának.

Wilson nem volt hajlandó elismerni a Kerenszkij-kormányt megbuktató bolsevikokat, majd támadást indított Szibéria és Murmanszk felől. A liberálisok mindezt úgy értékelték, hogy „Wilson hátba döfte Oroszországot”, mivel többségük a bolsevizmust egy progresszív népi mozgalomnak tekintette. Egy brit újságíró a *New Republic* hasábjain kijelentette, hogy a bolsevizmus „a racionalizmus, az intelligens földművelési rendszer, az oktatás oldalán áll, aktív elképzelése van az együttműködésről és a szociális ellátásról, viszont szemben áll a babonassággal, a pazarlással, az analfabetizmussal és a passzív ellenállással.” Ahogy a történész Eugene Lyons megjegyezte, ezek a keresztesek „megszállott prófétaként írtak egy csatában álló forradalomról, elvakulva az eljövendő dolgok látomásától.”³⁹

A bolsevikok nyilván nem minden baloldalt tudtak megbolondítani. Bertrand Russel keresztüllátott rajtuk, ahogy az amerikai szocialista Charles E. Russel is. A progresszívek többsége azonban abban hitt, hogy a bolsevikok megtalálták a régi világból kivezető utat, és mindenkinek őket kell követnie. A háború végén, amikor az amerikaiak elfordultak a progresszívektől, az értelmiségiek egyre inkább a Szovjetuniót és a fasiszta Olaszországot tekintették példaképnek, melyek útjáról, a csodálatos hadikommunizmus-kísérlet után Amerika ostoba módon letért.

A liberális értelmiségiek, köztük Roosevelttel agytrösztjének tagjai Moszkvába zárandokoltak, hogy dicsérhessék a szovjet kísérletet. Egyszerre jellemezte őket vallásos prófétai hevület és arrogáns tudományosság. 1927-ben, oroszországi utazását követően Stuart Chase arról számolt be, hogy eltérően Amerikától, ahol a „falánk részvényesek” hozzák a gazdasági döntéseket, a Szovjetunióban a „seregnyi statisztikával felszerelt,” mindenkiről gondoskodó állam dönt, amit hősiesen támogatnak a kommunista párt tisztviselői, kiknek nincs szükségük „egyéb ösztönzésre, mint az összes igaz kommunista lelkében lángoló célra, hogy megteremtsék az új világot és az új mennyországot.”⁴⁰

* Edward Alsworth Ross (1866–1951): amerikai szociológus, progresszív gondolkodó, a kriminológia egyik korai alakja.

Ugyanebben az évben a New Deal két vezető közigazdásza, Rexford Guy Tugwell és Paul Douglas is kijelentették, hogy teljesen lenyűgözőnek találták a szovjet „kísérletet”. Tugwell beszámolójában azt írja, hogy „ott új élet vette kezdetét.” Lillian Wald a szovjet „kísérleti iskolákat” látva arról beszélt, hogy itt nem kevesebb, mint 150 százalékban megvalósultak John Dewey elképzelései. A liberálisok számára persze az egész ország egy hatalmas „laboratóriumi iskola” volt. Dewey-t is lenyűgözte az, amit a Szovjetunióban látott. Jane Addams kijelentette, hogy a bolsevikok „a történelem legnagyobb társadalmi kísérletét” hajtják végre. Sidney Hillman, John L. Lewis és az amerikai munkásmozgalom legtöbb vezetője lelkesedve áradoztak a „szovjet pragmatizmusról”, a sztálini „kísérletről” és a bolsevikok „hősiességéről”.⁴¹

W. E. B. DuBois teljesen meg volt döbbenve. „Ezt Oroszországban írom – kezdte a *Crisis* olvasóinak szánt tudósítását. – A Forradalom terén ülök... Csak ámulok és bámulok, hogy az orosz forradalom idején hozzám. Lehet, hogy félrevezettek, hogy nem vagyok elég tájékozott, de ha mindaz bolsevizmus, amit Oroszországban a saját szememmel láttam és a saját fülemmel hallottam, akkor én bolsevik vagyok.”⁴²

DuBois esete jól mutatja, hogy a fasizmus és a kommunizmus miként hat a progresszív vágyakra és törekvésekre. Sok más progresszívhez hasonlóan DuBois is Németországban tanult az 1890-es években, és később is megőrizte a porosz modell iránt szimpátiáját. Pályája kezdetén nyíltan antiszemita volt, 1924-ben számos progresszív zsidó tiltakozása ellenére horogkereszttel a címlapján jelentette meg a magazinját. 1935-ben egy olyan szervezet támogatásáért folyamodott, melyet egy hírhedt antiszemita vezetett, aki együtt vacsorázott Joseph Goebbelszel. DuBois tényleg meg volt győződve arról, hogy a nácioknak remek elképzeléseik vannak, és hogy Amerika sokat tanulhatna a német nemzetiszocialista kísérletből. (DuBois később háttal fordított a náci antiszemitizmusnak.)

És ugyanígy járt a többi szovjetbarát liberális példakép is. Emlékezzünk csak, hogy Lincoln Steffens, egy évvel azon kijelentése előtt, mely szerint a Szovjetunióban meglátta a jövőt, pontosan ugyanezt mondta a fasiszta Olaszországról. A fasizmus hősie küzdelme, Steffens szerint rámutat „a kis emberek kis céljai” érdekében vezetett nyugati demokráciák szánalmasságára. Steffens és a hozzá hasonló liberálisok szerint Mussolini, Lenin és Sztálin célja egyaránt a romlott és idejétmúlt társadalom átalakítása. Tugwell Lenin pragmatizmusát dicsóíti, mondván: társadalmi „kísérlet” végez, majd azzal folytatja, hogy Mussoliniról is ugyanez igaz.

A *New Republic* az 1920-as években ugyanazon érvek alapján védte a fasizmust és a kommunizmust. Az egyik olvasó azt a kérdést tette fel

a folyóiratnak, hogy miként gondolhatják, hogy Mussolini erőszakos cselekedetei „hasznosak”? „Ez nem jelent egyebet – felelte Croly –, mint-hogy 'hasznos' az Egyesült Államok számára, hogy egységüket megerősíti a polgárháború, mely felszámolja a szolgásgépet. Időnként azonban egyes népek veszélyes irányba mozdulnak, melyet megakadályozni csupán az erőszakos gyógy mód elfogadásával lehet.”⁴³

Charles Beard ugyanígy lelkesedett. Szerinte a Duce demokráciaellenességének nincs jelentősége, hisz „az Egyesült Államok alapító atyái, Hamilton, Madison és John Adams is olyan hevesen és hatékonyan álltak szemben a demokráciával, ahogy az bármely fasisztától elvárható. Mussolini diktátori stílusa tökéletesen megfelelt annak, amit a „amerikai tettek evangéliuma” hirdetett. Beard képzeletét azonban leginkább a fasizmus gazdasági rendszere, a korporativizmus nyűgözte le. Beard állítása szerint Mussolininek sikerült létrehoznia „az állami hatalom segítségével a kapitalisták és a munkások, e két tábor egyedülállóan tömör és egységes szervezetét.”⁴⁴

A progresszív utópizmus racionalizálásának kulcsfogalma a „kísérlet” volt, melyet a nietzschei hitelesség, a darwini evolúció és a hegeli historizmus jegyében igazoltak, és a William James által használt pragmatizmussal magyaráztak. A tudomány a próba-hiba módszerével halad előre, az emberi evolúció szintügy. Hegel tanítása szerint a történelmet a tézis és antitézis kölcsönhatása viszi előbbre. Ezek a társadalmi kísérletek ugyanilyen folyamatok, csak jóval nagyobb léptékben. Tehát semmi jelentősége annak, hogy Mussolini koponyákat tör be, vagy hogy Lenin falhoz állíttatja a másként gondolkodó szocialistákat. A progresszívek úgy vélték, hogy egy magasabb rendű folyamat részesei, melynek eredménye egy modernebb, „fejlettebb” módon szervezett társadalom, tele modern gépekkel, modern gyógyszerekkel és modern politikával. Sajátosan amerikai módon Wilson legalább ennyire volt Mussolini mozgalmának felfedezője. Hűségese hegelianusként – még feleségének írt szerelmes levelében is Hegelt idézi – vallja, hogy a történelem egy tudományos feltáró folyamat. Ennek a gondolatrendszernek tökéletes kiegészítője volt a darwinizmus, mely igazolni látszott, hogy a történelem „törvényei” saját természeti környezetünket tükrözik. „Napjainkban, ha valaminek a struktúrájáról vagy fejlődéséről beszélünk ..., akkor tudatosan vagy öntudatlanul Dárwint követjük”⁴⁵ – írja a társadalomtudós Wilson.

1912-ben Wilson hatalmas fölényrel megnyerte az elektori választást, viszont az elektori szavazatoknak csupán 42 százalékát szerezte meg*.

* Az országos választásokon a szavazók a különböző pártok elektorait, az elnököt pedig az elektori kollégium tagjai választják.

Azonnal hozzálátott a Demokrata Párt progresszív párttá való átalakításához, hogy aztán ez lehessen Amerika átformálásának motorja. 1913 januárjában megesküdt, hogy „a progresszívek közül és csakis közülük” fogja kiválasztani adminisztrációját. Beiktatási beszédében kijelentette, hogy „senki sem tévesztheti el a célt, melyre a Nemzet kiválasztott bennünket, demokrata pártiakat... Hívok minden becsületes, hazaszerető, előrelátó polgárt. Ha elfogadnak és támogatnak, nem fogom cserbenhagyni őket!” Máshol viszont arra figyelmeztet: „Ha nem vagy progresszív, jobb, ha vigyázol!”⁴⁶

A korábbi liberális elnökök által birtokolt mandátum vagy a nemzetet fenyegető vészhelyzet nélkül Wilson jelentős törvényhozói sikere a szigorú párfegyelemnek volt köszönhető. A Kongresszus addig példátlan módon másfél éven át folyamatosan ülésezett, ilyesmi még a polgárháború idején, Lincoln alatt sem fordult elő. Wilson Croly szellemében azonnal, teljes mértékben megtért az Új Nacionalizmushoz, melyet korábban elutasított, mondván, nem akar „ellentétet a kormány és az üzleti világ között.”⁴⁷ A belpolitikában Wilsonnak sikerült maga mellé állítania minden párt progresszív képviselőit, viszont külpolitikai kérdésekben alulmaradt Rooseveltt követőivel szemben. Az amerikai kontinensen végrehajtott imperialista kalandozások dacára Wilsont túlságosan erőtlennek tartották. Albert Beveridge szenátor, akinek vezetésével érték el a progresszívek legnagyobb törvényhozói sikereiket a Szenátusban, megvádolta Wilsont, amiért nem volt hajlandó katonákat küldeni Kínába, hogy megvédje az ottani amerikai érdekeket, és mert nem akart egy erős embert hatalomra segíteni Mexikóban. A Progresszív Párt vezetése egységesen mindinkább a „készenlétet”, vagyis a fokozott fegyverkezést és az imperialista öntudatot támogatta.

Az I. világháború 1914-es kitörése elvonta Wilson és az ország figyelmét a belpolitika problémáiról. A háború áldásnak bizonyult az amerikai gazdaság számára, részben azért, mert megszakította a bevándorló olcsó munkaerő-áramlást, részben mert növelte az amerikai export iránti keresletet. Jusson ez eszünkbe legközelebb, amikor valaki arról beszél, hogy a Wilson-korszakban a progresszív politikával együtt járt a gazdasági fellendülés.

Wilson ígérete ellenére Amerika 1917-ben belépett a háborúba. Utólagos okoskodás, hogy ez talán felesleges, de megelőző jellegű intervenció volt. Az viszont félrevezető állítás, hogy ez a háború nem szolgálta Amerika érdekeit. Wilson folyton-folyvást *dicsekedett*. Kijelentette: „ahogy én látom, egyetlen önző eleme sincs annak, amiért mi harcba szálltunk.” Wilsonra, az Úr szerény szolgájára az önzés árnyéka sem vetülhet.⁴⁸

A háború lényege még a látszólag szekuláris progresszívek számára is az isteni hívásra történő fegyverkezés volt. Ádázan küzdöttek a hatalo-

mért, hogy azáltal újraformálhassák a társadalmat. A háború alatt a főváros oly mértékben tele volt a jövőbeli társadalom mérnökeivel, hogy – ahogy egy író megjegyezte – „a Cosmos Club” alig volt külön, mint egy egyetemi kari gyűlés.”⁴⁹ Progresszív üzletemberek keresték buzgón a lehetőséget, hogy ingyen dolgozzanak az elnöknek – innen az „évi egy dolláros ember”^{***} elnevezés. Természetesen, ahogy ezt látni fogjuk, máshol bőven kárpótolták őket.

WILSON FASISZTA RENDŐRÁLLAMA

Manapság gondolkodás nélkül összekapcsoljuk a fasizmust és a militarizmust. De nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a fasizmus azért militarista, mert a 20. század elején a militarizmus „progresszív” volt. Az értelmiségiek széles köre, a technokrátáktól a költőig, a katonaságban látták a társadalom megszervezésének és mobilizálásának legtokéletebb modelljét. Az Atlanti-óceán mindkét partján Mussolini „gabonacsatáját” és sok más hasonló kampányt népszerűsítettek a James-féle alapelv: „a háború az erkölcs egyenértéke” felvilágosult alkalmazásaként. Roppant ironikus, hogy Amerika katonai célja a „porosz militarizmus” felszámolása volt, hiszen éppen a porosz militarizmus inspirálta a háború leglelkesebb szószólóinak többségét. A 19–20. század fordulójának Németországból származott az a gondolat, mely szerint a háború az erkölcsi értékek forrása, és ezek a gondolkodók óriási hatást gyakoroltak az amerikai értelmiségiekre. Amikor 1917-ben az amerikaiak beléptek a háborúba, az európai kontinensen dívó eszméken és filozófiákon nevelkedett progresszív értelmiségiek kapva kaptak az alkalmon, hogy a fegyverek erejével alkossák újjá a társadalmat.

Az is igaz, hogy akadt néhány progresszív, aki nem tartotta elég megfontolt lépésnek a hadba lépést, és akadtak olyanok is – például Robert La Follette^{***} – akik határozottan elleneztek azt. (La Follette azonban egyáltalán nem volt pacifista, a korábbi progresszív katonai vállalkozásokat mind támogatta.) A progresszívek többsége a háború lelkes, sőt fanatikus támogatója volt (ahogy számos amerikai szocialista is), és még azokat is megszédítette az, amit John Dewey a „háború társadalmi lehetőségei-

* A Cosmos Club ma is létező, előkelő washingtoni magánklub, egykor Wilson is a tagja volt.

** Évi egy dolláros ember (*Dollar-a-Year-Men*): olyan felsővezető, aki szolgálatait jelképes összegért cserében ajánlja fel.

*** Robert La Follette (1855–1925): Wisconsin állambeli politikus. 1924-ben a Progresszív Párt színeiben az USA elnökjelöltje volt.

nek” nevezett, akik ambivalensen viszonyultak az európai háborúhoz. John Dewey, a *New Republic* háborút megelőző korszakának házi filozófusa azokon a pacifistákon gúnyolódott, akik képtelenek felismerni, hogy „e háború milyen hatalmas ösztönző erőt nyújt az újjászervezéshez.” A háború társadalmi jelentőségét felismerő csoportok közé tartoztak a korai feministák, akik – Harriot Stanton Blatch szavaival – örömmel tekintettek a nők új gazdasági lehetőségeire, „melyek általában a háború megszokott és örömteli velejárói.” Richard Ely, az „ipari hadsereg” lelkes híve, tiszta szívvel lelkesedett a sorozásért: „Kiváló az erkölcsi hatása, nemkülönben a gazdasági haszna annak, ha összeszedjük az utcákról és a szalonokból a fiúkat, és kiképezzük őket.” Wilson ugyanígy vélekedett. „Én a béke szószólója vagyok – kezdte egyik tipikus szónoklatát –, de a nemzet számos remek dolgot nyerhet a háborús fegyelemnek köszönhetően.” Hitler ugyanígy lelkesedett, amikor azt mondta Joseph Goebbelsnek: „a háború ... egy sor olyan probléma megoldását teszi lehetővé a számunkra, melyek normál körülmények közt megoldhatatlanok.”⁵⁰

Ne felejtjük el, hogy a háború követelése miként táplálta a szocializmus melletti érveket. Dewey beleszédült abba, hogy a háború esetleg arra kényszeríti az amerikaiakat, hogy „adjuk fel gazdasági szabadságunk nagy részét. ... Félre kell tennünk jólelkű individualizmusunkat, hogy együtt meneteljünk. Ha jól megy a háború, akkor korlátozni fogja az „individualista tradíciót”, és meg fogja győzni az amerikaiakat, hogy „a közszükség felsőbb rendű, mint a magántulajdon.” Egy másik progresszív még ennél is tömörebben fogalmazott: „A *laissez-faire* halott. Éljen a társadalmi kontroll!”⁵¹

Croly folyóirata, a *New Republic* fáradhatatlan volt a háború előkészítésében. Az első számok egyikének vezércikkében Croly azon reményének adott hangot, hogy a háború „magával hozhat egy olyan gazdasági és politikai szervezetet, mely alkalmasabb arra, hogy teljesítse otthoni kötelezettségeit.” Két évvel később ismét abban reménykedett, hogy Amerika hadba lépése „egy súlyos erkölcsi kaland élenkítőszere lesz.” A hadba lépés előtt egy héttel Walter Lippmann (aki később megfogalmazta Wilson 14 pontjának nagyobbik felét) azt ígérte, hogy az ellenségeskedés „az értékek a történelemben még sosem látott mértékű átértékelését” hozhatja, ami egyértelmű felhívás volt a hagyományos értékek Nietzsche-féle felforgatására. Ez egyáltalán nem volt véletlen. Lippmann William James pártfogoltja volt, felhívása is – hogy a háború segítségével zúzzák szét a régi rendet – azt mutatja, hogy a nietzscheiánusok és az amerikai pragmatikusok milyen hasonló végkövetkeztetésre jutottak, és mennyire hasonlóak voltak az alapelveik. Lippmann természetesen a pragmatikusokat visszhangozta, amikor

kijelentette, hogy az alapoktól kell újragondolnunk az olyan fogalmakat, mint a demokrácia, a szabadság vagy az egyenlőség, „oly bátran, ahogy ezt a vallásos dogmákkal tették a 19. században.”⁵²

Eközben a szocialista szerkesztők és újságírók – köztük a Wilson által betiltani vágyott legvakmerőbb radikális folyóirat, a *Masses* munkatársai is – Wilson propagandaminisztériumában tolongtak fizetési csekkjeikért. A háború után epekedő rezsim lelkes híveivé váltak olyan művészek, mint Charles Dana Gibson, James Montgomery Flagg, Joseph Pennell és számos író, többek között Booth Tarkington, Samuel Hopkins Adams vagy Ernest Poole. Zenészek, színészek, szobrászok – és persze a filmipar – lelkesen csatlakoztak a kórushoz, boldogan viselve „a háború láthatatlan egyenruháját.” Isadora Duncan,* aki avantgárd úttörője volt annak, amit manapság szexuális forradalomnak nevezünk, a Metropolitan Operában egy hazafias előadáson szteptáncosként lépett fel. A korszak leghatásosabb jelképe Flagg „I want you!”-plakátja, melyen Uncle Sam képében maga az ország bök megszegyenítő ujjával a határozatlan polgárra.

Úgy tűnik, a progresszívek közül szinte egyedülként a kiváló, bizarr, csúf és zseniális Randolph Bourne** értette meg pontosan, mi is történik. A háború megmutatta, hogy a pragmatizmus filozófiáján felnőtt fiatal értelmiségiek nem voltak elég eszesek ahhoz, hogy megakadályozzák azt, hogy maguk az eszközök váljanak céljá. Bourne szerint benne volt a levegőben „ezeknek az embereknek és a háborúnak valami különleges hasonlósága”, majd arra a következtetésre jutott, hogy „ez olyan volt, mintha ők és a háború egymásra vártak volna.”⁵³

Wilson, a nagy központosító és az emberek igazi vezetője éjszakákon át utazott, hogy támogassa ezeket a leendő társadalmi mérnököket, létrehozva a haditanácsok, hadibizottságok és egyéb hivatalok egész sorát. Mindezt a Bernard Baruch*** vezette War Industries Board (Hadiipari Tanács – WIB) felügyelte, mely ostromozva és hízelegve az állam szerető karjai közé csábította az amerikai ipart, jóval azelőtt, hogy Mussolininek vagy Hitlernek eszébe jutott volna a korporatív elmélet. A WIB progresszív irányítóinak nem voltak illúzióik arról, mire készülnek. „Egyedülálló ipari diktatúra volt – diktatúra, melyet a szükség és a közös megállapodás ereje hozott létre, mely végül lépésről lépésre bekebelezte az egész Nemzetet, hogy egy összehangolt, mobil egységet teremtsen belőle” – jelentette ki Grosvenor Clarkson, a WIB tagja, későbbi történetírója.⁵⁴

* Isadora Duncan (1877–1927): táncos, sokan a modern tánc megalapítójaként tekintenek rá.

** Randolph Bourne (1886–1918): progresszív értelmiségi, a *New Republic* publicistája.

*** Bernard Baruch (1870–1965): amerikai üzletember, filantróp és tőzsdei spekuláns, Wilson és F. D. Rooseveltnél politikai tanácsadója.

Az ipar társadalmasításánál is fontosabb volt, hogy a háborús erőfeszítések érdekében „államosították az embereket.” 1917 júniusában Wilson azzal fenyegetőzött, hogy „jaj azoknak az embereknek vagy csoportoknak, akik az utunkban állnak!” Visszatérve meggyőződéséhez, mely szerint „a vezetőnek” manipulálnia kell a tömegek érzelmeit, Wilson jóváhagyta és felügyelte a nyugati történelem egyik első orwelli propaganda-hadjárát. Azzal adta meg az alaphangot, hogy megvédte a polgárháború óta első ízben bevezetett hadkötelességet. „Itt semmi esetre sem a vonakodók behívásáról van szó; ez sokkal inkább válogatás a nemzetből, mely egységes tömegként, önként jelentkezett.”⁵⁵

A háború kezdete után egy héttel Walter Lippmann – aki égett a vágytól, hogy végre belevághasson az értékek átértékelésébe – egy feljegyzést küldött Wilsonnak, amelyben arra kérte, hogy indítson egy elsöprő propaganda-hadjáratot. Lippmann, ahogy később kifejtette, abban hitt, hogy a legtöbb polgár „mentálisan gyermek vagy barbár”, ezért szükségük van arra, hogy a hozzá hasonló szakemberek irányítsák őket. Az individuális liberalizmus ugyan szép dolog, de alá kell rendelni mások mellett a „parancsnak”.⁵⁶

Wilson megnyerte George Creel progresszív újságíró, hogy vezesse a Committee on Public Informationt (Tájékoztatási Bizottság) avagy CPI-t, az első modern nyugati propagandaminisztériumot. Creel korábban oknyomozó liberális újságíró és Denverben rendőrkapitány volt, ahol odáig jutott, hogy rendőreinek megtiltotta a gumibot- és a pisztolyviselést. Azonnal elfoglalta a propagandatárcát, és készen állt arra, hogy „egyetlen forró fehér masszává” lelkesítse az amerikai nyilvánosságot a „100 százalékos amerikanizmus zászlaja alatt.” Creel visszaemlékezése szerint „harcot vívtunk az emberi elmékért, hogy 'meghódítsuk a meggyőződéseiket'; a harci vonalak az összes állam összes otthonán át futottak.” A félelem létfontosságú eszköz volt, „fontos elem, melyet ki kellett fejleszteni a civil lakosságban. Kizárólag a legmagasabb erkölcsi síkon nagyon nehéz megteremteni az egységet. Az eszméért való harcot érdemes összekapcsolni az önfenntartás gondolatával.”⁵⁷

Rengeteg liberális és baloldali értelmiségi kölcsönözte tehetségét és energiáját a propaganda erőfeszítéseikhez. Edward Bernays* – akinek a public relations (píár) szakmát köszönhetjük – pályáját a Creel-féle bizottságban kezdte, ahol elsajátította a „tömegek rendezett szokásai és véleményei tudatos és intelligens manipulációjának” művészetét. A CPI sok milliónyi plakátot, kitűzött, prospektust és hasonló anyagot állított elő, az angolon kívül

* Edward Bernays (1891–1995): osztrák–amerikai újságíró, a tömegpszichológia és a közönségkapcsolatok (píár, public relations) úttörője,

még 11 nyelven. A Bizottságnak végül már több mint 20 alosztálya volt irodákkal Amerika- és világszerte. Csupán a Hírrészleg több mint hatezer közleményt publikált. Alig száz brosúrát adtak ki körülbelül 75 millió példányszámban. Az egyik jellegzetes, a *Liberty Bond** népszerűsítő plakát arra figyelmeztet: „Én vagyok a Közvélemény. Jó lesz félnetek! ... Ha van pénzed, és nem jegyzel kötvényt, akkor ez a hely senkiföldje lesz a számodra!” Egy másik CPI-plakát azt kérdezi: „Találkoztál már a Kaiserítéssel? Megtalálhatod a szállodai lobbikban, a dohányzókoszokban, klubokban, irodákban, sőt az otthonokban is. ... Ő egy botránykereskedő, a legveszélyesebb fajtából. Továbbad minden pletykát és kritikát, amit országunkról hall a háborúval kapcsolatban. Rendkívül meggyőző. ... Az emberek szeretik az ilyet ... hiúságuk, kíváncsiságuk miatt vagy hazaárulásból segítenek a német propagandistáknak elhinteni az elégedetlenség csírait.”⁵⁸

Creel egyik legnagyobb ötlete – a vírusmarketing** egyik ősváltozata – a „négyperces emberek” közel százezres seregének felállítása volt. A résztvevőket a CPI szerelte fel, és képezte ki arra, hogy négyperces beszédeket tartsanak városi gyűléseken, éttermekben, színházakban, bárhol, ahol hallgatóság gyűlhet össze, arról, hogy a „demokráciát a közeljövőben veszély fenyegeti”. Csupán 1917–1918-ban 7 555 190 beszéd hangzott el 5200 településen. A beszédekben Wilsont emberfeletti vezérként dicsőítették, a németeket pedig alávaló hunokként emlegették. A német háborús rémtettek az idők folyamán egyre változatosabbak lettek. A CPI propagandafilmeket is gyártott olyan címeken, mint például *A császár, a berlini bestia* vagy *A porosz korcs*. Természetesen az iskolákat is elárasztotta a nemzeti propaganda. A középiskolák és főiskolák tantervét gyorsan „hadi ismeretekkel” egészítették ki. A progresszívek mindig és mindenhol megkérdőjelezték azok patriotizmusát, akik nem viselkedtek „százszázalékos amerikaiként.”

Wilson másik embere, a szocialista botrányhajhász újságíró Arthur Bullard – aki korábban a *Masses* című radikális lapban publikált, és ismerte Lenint – ugyancsak meg volt győződve arról, hogy az államnak fel kell kelténie az emberekben a hazafias lelkesedést, hogy Amerika végrehajtsa a progresszívek által vágyott „átértékelést”. 1917-ben jelent meg a *Mobilising America (Amerika mozgósítása)* című írása, melyben amellett érvel, hogy az államnak „fel kell villanyoznia a közvéleményt”, mivel „hadi sikereink azon múlnak, mennyire lelkesen vetjük magunkat a háborúba.” Akik nem képesek az állam érdekeit saját érdekeik elé helyezni, azok csupán „holt súlyt” jelentenek. Bullard elgondolásai háborzongatóan

* I. világháborús hadikötvény.

** A viral (vagy vírus) marketing az e-mail-marketing speciális formája.

hasonlítanak Sorel „éltető hazugságról” szóló tanítására. Szerinte az „igazság és a hamisság önkéntes fogalmak ... vannak élettelen igazságok és éltető hazugságok ... Egy eszme ereje ösztönző képességében rejlik, teljesen mindegy, hogy igaz-e vagy hamis.”⁵⁹

A polgári szabadelvűként számon tartott radikális jogász, Clarence Darrow – akit manapság a baloldal azért ünnepel, mert megvédte az evolúciót a Scopes-féle majomperben* – kiállt a CPI mellett, és támogatta a kormány által bevezetett cenzúrát. „Amikor valaki az amerikai népnek a béke feltételeiről beszél – írja egy kormány által támogatott kiadványban – már tudom, hogy a németeknek dolgozik.” A Madison Square Gardenben tartott beszédében kijelentette, hogy Wilson áruló lenne, ha nem szállna szembe a németekkel, majd azt is hozzátette: „aki e mai válság idején nem hajlandó támogatni az Elnököt, az rosszabb, mint egy áruló.” Darrow jogszakértői véleménye szerint – ez talán meglepi a modern liberálisokat – amint a Kongresszus eldöntötte a hadba lépést, onnantól megszűnt a döntés megkérdőjelezésének minden joga. (Érdekes ez annak fényében, hogy sokan azt állítják: a Bush-adminisztráció példátlanul lagymatagon bírálta a másként gondolkodókat.) Amint a golyó kirepül, a polgároknak megszűnik a joga, hogy nyilvánosan vagy otthon megvitassák a kérdést; „a polgárok egyetlen dolga az elfogadás.”⁶⁰ (Ironikus módon az American Civil Liberties Union*** avagy ACLU azzal szerzett magának hírnevet, hogy a Scopes-perben Darrowt támogatta.)

A „gazdasági diktatúra” által bevezetett jegyrendszer és a rögzített árak nagy áldozatokat követeltek az amerikaiaktól. Ilyen volt a hús- és búzaforgasztás korlátozása, mely mindenhol általános velejárója volt a 20. század első fele iparosodott hadigazdálkodásának. Azonban a taktika, amellyel az embereket ezekre az áldozatokra rávették, drámai fejlődésnek indította a totalitárius propaganda tudományát. Amerikát elárasztották a hazafias önkéntesek, akik azért kopogtattak be a lakásokba, hogy aláírassanak hol egy a fogadalmat, hol egy esküt nemcsak arról, hogy hazafiak lesznek, hanem arról is, hogy lemondanak erről vagy arról a „luxusról”. A *National Food Administration* (Élelmiszerügyi Hivatal) vezetője, Herbert Hoover abban a csatában alapozta meg hírnevét, melynek célja az volt, hogy az amerikaiak húzzák beljebb a nadrágszíjukat. Csupán ennek érdekében több mint félmillió önkéntes ajtón kopogtató kelt útra. Hoover szemmel láthatóan nagy élvezettel végezte ezt a munkát. Egy alkalommal azt panaszkolta: „a vacsora országunk legrótabb különködése.”⁶¹

* 1925-ben Tennessee állam beperelte J. T. Scopes középiskolai tanárt, aki a helyi törvényekkel dacolva az evolúciós elméletet tanította. Scopes a per végén technikai okok miatt felmentették.

** A polgári jogokat védő amerikai szervezet.

A kormány, ahogy ez minden totalitárius rendszerben lenni szokott, különleges figyelmet szentelt a gyermekeknek. Nekik a „Kis amerikaiak fogadalmát” kellett aláírniuk:

*Az asztalon nem hagyok
Egy morzsát sem a tányéron.
Étkezések közt nem nassolok,
Vacsoráig türelmes vagyok.
Fogadom, hogy őszintén
Ígéretem betartom én,
Hogy Amerikámat segítsen
Teljes szívemmel.*

A még írni-olvasni nem tudó kicsiknek a háború progresszív mérnökei a *Little Boy Blue* kezdetű gyerekversike átíratát ajánlották:

*Szomorú kisfiú, fújd meg a kürtöd!
Most kukorica helyett búzából lesz a főztöd.
És rettenetes éhség fog törni hazánkra,
Ha a szakács és a háziasszony nem kell fel csak sokára.
Ébreszd fel őket! Terajtda múlik!
Hűséges amerikaiak kell most lenni.⁶²*

A kormány ontotta a propagandát, az ellenzék pedig hallgatott. A Wilson-féle Sedition Act (Lázadás elleni törvény) megtiltott minden olyan „hütlent, durva, sértő és becsmérő kijelentést, szöveget, írást és publikációt, mely az Egyesült Államokat, illetve a hadsereget érinti.” A postaügyi miniszter felhatalmazást kapott arra, hogy tagadja meg a postai kiváltságokat azoktól a kiadványoktól, melyek ezen törvény hatálya alá esnek – ezeket gyakorlatilag halálra ítélték. Végül 75 folyóirat szűnt meg. Külföldi kiadványok csak akkor jöhettek be az országba, ha előtte lefordították, és a cenzor jóváhagyta őket. Az újságírókat tényleges börtönbüntetéssel vagy nyomdai utánpótlásuk megszüntetésével fenyegette a *War Industries Board* (Hadiipari Bizottság). Az „elfogadhatatlan” cikkek kategóriájába tartozott – lényegtelen, mennyire magasröptű vagy hazafias egyébként az írás – minden sorkötelességgel kapcsolatos kritika. „Korlátok vannak” – jelentette ki Albert Sidney Burleson postaügyi miniszter. Ezt a határt átlépi az a publikáció, amely „arról beszél, hogy a Kormány hibázott, amikor belépett a háborúba, hogy nem voltak megfelelők az okok, vagy bármi olyasmiről szól, ami megkérdőjelezi a kormány háborús indítékait. Nem mondhatják

azt sem, hogy a kormány a Wall Street vagy a hadiipar eszköze. ... Nem lehet kampányolni a sorozás és a sorkötelességi törvény ellen.”⁶³

A cenzúra leghíresebb epizódja a Max Eastman* által szerkesztett *Masses* című radikális folyóirat elleni kormánykampány volt. A postaügyi miniszter megvonta a folyóirat postai úton történő terjesztési jogát az Espionage Act (Kémkedési törvény) alapján. A kormány azzal vádolta a folyóiratot, hogy szerkesztői megpróbálják megakadályozni a sorozást. Az „illegális” tartalmak közé tartozott egy képregény, mely azt hirdette, hogy ez a háború a „kapitalizmus számára” biztonságosabbá teszi a világot, továbbá Eastman egyik vezércikke, melyben a katonaságot megtagadók bátorságát dicsérte. Hat szerkesztőt állítottak bíróság elé New Yorkban, de az esküdtszék ítélethozatalát meghíúsítva sikerült „győzniük.” (A bírók és az ügyvédek később úgy vélték, hogy szinte biztosan elmarasztaló ítélet születik, ha bármelyikük német vagy zsidó lett volna.)

Nyilvánvalóan sokkal hasznosabb volt az egész sajtóra gyakorolt „jeges hatás”, mint a bezárás. A megszűnt folyóiratok többségének olvasótáborára csekély volt, de a betiltás veszélye csodás hatással volt a többi folyóirat szerkesztőjére. Ha a példa ereje nem volt elég, a szerkesztők fenyegető levelet kaptak, ha ez sem hatott, akkor „időszakosan” elveszíthették postai kiváltságaikat. 1918 májusában több mint 400 kiadványtól tagadták meg ezeket a privilégiumokat. A *National* lenyomták Samuel Gompers bírálata miatt. Lecsaptak a *Publicra*, mert az azt javasolta, hogy inkább adókból, mint kölcsönökből kellene a háborút finanszírozni, a *Freeman's Journal and Catholic Registerre* pedig azért, mert az közzétette Thomas Jefferson véleményét, mely szerint Írországnak köztársaságnak kellene lennie. Még a háborúpárti *New Republic* sem volt biztonságban. Kétszer is figyelmeztették őket, hogy megtagadják tőlük a postai szállítást, ha továbbra is közlik a *National Civil Liberties Bureau* (amerikai polgárjogi szervezet) önkénteseket és adományokat kérő apróhirdetéseit.

A progresszívek ezzel kétségtelenül megleckéztették a polgári szabadelvűség híveit. Manapság a liberálisok gyakran panaszkodnak a McCarthy-érára mint a rabszolgaság utáni Amerika legsötétebb korszakára. Való igaz, az 1950-es évek McCarthy-korszakában néhány Sztálint támogató, majd ezt letagadó hollywoodi író elvesztette az állását, másokat igazságtalanul megfélemlítettek. De Joe McCarthy őrült korszakában semmi olyasmi nem történt, ami távolról is megközelítette volna azt, amit Wilson és progresszív követői kényszerítettek rá Amerikára. Az 1917 júniusában elfogadott

* Max Eastman (1883–1969): amerikai író, újságszerkesztő és politikai aktivista, az 1911–1917 között megjelenő, majd betiltott *Masses* című folyóirat szerkesztője.

Espionage Act és az 1918 májusi Sedition Act alapján bármilyen, akár ott-hon elhangzó kormánykritika is börtönbüntetést vonhatott maga után. (Ezt a háború befejezése után több évvel Oliver Wendell Holmes megerősítette, azzal érvelve, hogy az ilyen beszédet tiltani kell, ha „egyértelmű és adott a veszély.”) Wisconsinban egy állami hivatalnokot két és fél évre becsuktak, mert a Vörös kereszt pénzgyűjtő akcióját bírálta. Egy hollywoodi producer 10 évnyi „börtönszerepet” kapott egy filmért, melyben a brit egységek háborús atrocitásokat követnek el az *amerikai polgárháború* idején. Egy férfit azért állítottak bíróság elé, mert otthon azt magyarázta, miért nem akar *Liberty Bond*-st vásárolni.⁶⁴

Egyetlen rendőrállam sem valódi rendőrállam, ha nem erősíti meg jelentősen a rendőrséget. Az Igazságügyi Minisztérium utasítása alapján tízezer embert tartóztattak le ok nélkül. A Wilson-adminisztráció körlevelet intézett az ügyvédekhez és bírósági alkalmazottakhoz, melyben az állt: „ebben az országban egyetlen ellenséges németnek sem kell tartania a Igazságügyi Minisztérium lépéseitől, ha eddig nem keveredett semmilyen amerikai érdeket sértő ügybe, és betartja figyelmeztetésünket, vagyis nem vét a törvény ellen, és csukva tartja a száját.”⁶⁵ A nyers fogalmazás talán megbocsátható lenne, ha a kormány nem ilyen elkeserítő általánosságban használta volna a „német ellenség” kifejezést.

Az Igazságügyi Minisztérium létrehozta saját félhivatalos fasiszta szervezetét, az *American Protective League*-t (Amerikai Védelmi Szövetség) vagy APL-t. A szervezet tagjai jelvényt kaptak – sok kitűzőn a „Secret Service” felirat volt olvasható –, és az volt a feladatuk, hogy szemmel tartsák szomszédjaikat, kollégáikat és barátaikat. Sok ezernyi ügyben privát megfigyelőként használták őket az ügybuzgó ügyészek, és ezek a megbízottak bőven el voltak látva kormányzati forrásokkal. Az APL-nek hírszerző részlege is volt, melynek tagjai esküvel fogadták, hogy senkinek sem fedik fel titkosrendőri mivoltukat. Az APL tagjai a kormányzat jóváhagyásával elolvasták szomszédjaik leveleit, lehallgatták telefonjaikat. Az illinoisi Rockfordban az APL tagjait megkérték, hogy segítsenek vallomást kicsikarni színes bőrű katonákból, akiket fehér nők molesztálásával vádoltak. Az APL speciális egysége, az *American Vigilante Patrol* (Polgári Őrség) azért jött létre, hogy megtörjék a „lázító utcai szónokokat”. Egyik legfontosabb feladatuk a katonai szolgálat alól felmentést kereső „lógósok” megrendelése volt. Az APL 1918 szeptemberében New Yorkban rendezte legnagyobb, lógósok elleni akcióját, melynek során 15 ezer férfit gyűjtöttek be, akiknek kétharmada utóbb teljesen ártatlannak bizonyult. Az Igazságügyi Minisztérium ennek ellenére elégedett volt. A helyettes főügyész kijelentette, hogy Amerikában ilyen hatékonyan még sosem teremtettek

rendet. 1917-ben az APL közel 600 városban és településen volt jelen, és több mint százezer tagja volt. A következő évben a szervezet létszáma negyedmillióra duzzadt.⁶⁶

Az egyetlen dolog, amiről a hétköznapi embereknek többé-kevésbé rossz emlékeik voltak, a Palmer Raids (Palmer-féle rajtaütések) – vagyis „bomlasztó” egyének és csoportok elleni, Wilson által jóváhagyott alkotmányellenes erőszakcselekmény-sorozat volt. Arról mindenki megfélekedzik, hogy ezek a rajtaütések nagyon népszerűek voltak, különösen a középosztályra támaszkodó Demokrata Párt köreiben. A rendkívül okos Mitchell Palmer progresszív főállamügyész Pennsylvániában, szoros szövetséget alkotva a munkásokkal, megghiúsította a republikánusok machinációt. Abban reménykedett, hogy a rajtaütések népszerűségét meglovagolva egyenesen bejuthat az Ovális Irodába, és sikerrel is járt volna, ha egy szívinfarktus keresztül nem húzza számításait.

Azt is meg kell jegyeznünk, hogy az Amerikai Légio szerencsétlen körülmények között, az I. világháborús hisztéria kellős közepén, 1919-ben született. Ez a remek szervezet büszke lehet történelmére, de ne felejtjük el, hogy lényegében egy fasiszta szervezetként jött létre. 1923-ban a Légio nemzeti parancsnoka kijelentette, hogy „ha a szükség bármikor úgy hozza, az Amerikai Légio készen áll arra, hogy megvédje országunk intézményeit és eszméit, ahogy a fasiszták is megvédték Olaszországot a destruktív elemektől.”⁶⁷ Franklin D. Rooseveltt később megpróbálta a Légiot egy újfajta American Protective League-ként használni, mely részben a másként gondolkodók után kémkedett volna, részben pedig a lehetséges külföldi kémeket zargatta.

Wilson százszázalékos amerikanizmusa idején mindenkit éberségre biztattak, amit igen kevesen elleneztek. De hogy is lehetett volna másként, amikor maga Wilson figyelmeztetett a köztünk rejtőző ellenségre? A Kongresszushoz intézett harmadik éves üzenetében 1915-ben kijelentette: „nemzetünk békéjét és biztonságát határainkon belülről fenyegeti a legnagyobb veszély. Az Egyesült Államokban élnek olyan polgárok, szégyellem kimondani, akik más országok zászlaja alatt születtek ..., akik a hűtlenség mérgét öntik nemzetünk artériáiba; akik azt keresik, miként tudnák hatásainkat és kormányunkat megszégyeníteni, akik iparunkat rombolják, ahol csak alkalmuk nyílik rá, hogy bosszúvágyó céljaik érdekében lecsapjanak, és akik lejárattják a politikánkat az idegen cselszövők érdekében.” Négy évvel később az elnök még mindig meg volt győződve arról, hogy Amerikát leginkább a nem teljesen asszimilálódott amerikaiak fenyegetik. „Nem mondhatom elég gyakran: mindazok, akik kötőjellel jelzik származásukat, egy lándzsát hordanak, melyet készek belemártani

a Köztársaság szívébe, amikor csak lehetőségük nyílik rá. Ha ebben a nagy harcban elkapok egy ilyen kötőjeles embert, akkor tudni fogom, hogy a Köztársaság ellensége került a kezeim közé.”⁶⁸

Erre az Amerikára vágytak Woodrow Wilson és szövetségesei – és meg is kapták. 1919-ben egy *Victory Loan**-parádén egy férfi nem volt hajlandó felállni a himnusz alatt. Amikor a „The Star Spangled Banner”*** véget ért, egy feldühödött matróz háromszor hátba lőtte az „árulót”. A *Washington Post* arról számolt be, hogy amikor a férfi földre zuhant, „a tömeg tapsolt és éljenzett.” Egy másik férfit a baseball-pálya lelátóján vertek össze a szurkolók, mert ő sem állt fel a himnusz alatt. 1919 februárjában az indianai Hammond városának bírósága két perc alatt felmentette azt a férfit, aki megölt egy bevándorlót, mert az azt merte kiabálni, hogy „pokolba az Egyesült Államokkal!” 1920-ban egy ruházati áruház eladóját azért ítélték hathavi börtönbüntetésre a connecticuti Waterburyben, mert azt állította, hogy Lenin a világ „egyik legeszesebb” politikusa. Mrs. Rose Pastor Stokest bíróság elé állították, és elítélték, mert nők egy csoportja előtt azt mondta, hogy „én az emberekért vagyok, a kormány viszont a nyereszkekéért.” A republikánus, háborúellenes progresszív Robert La Follette egy éven keresztül küzdött azért, hogy ne tegyék ki a Szenátusból mint árulót, mivel a háború ellen szólt a Non-Partisan League*** tagjai előtt. A *Providence Journal* szalagcíme – minden nap! – arra figyelmeztette olvasóit, hogy minden németet vagy osztrákot „kémnek kell tekinteni, ha csak nem régi jó ismerős.” Az illinoisi jogáskamara utasítása szerint a katonai szolgálatot megtagadókat védő ügyvédek nemcsak „szakszerűtlenek” de „hazafiatlanok” is.⁶⁹

A német szerzők könyveit eltávolították a könyvtárakból, zaklatták és kigúnyolták a német származású családokat, a *sauerkraut*ot átnevezték *liberty cabbage*-nek és – Sinclair Lewis félig tréfás visszaemlékezése szerint – a *german measles* átkeresztelték *liberty measles*****. A háború ellen agitáló szocialistákat és baloldaliakat tettelegesen bántalmazták. Arizonában a csőcselékmarhavagonokbaterelte a Wobblykat**** és a sivatagban hagyták őket étlén-szomjan. Oklahomában a háború ellen szólókat kátrányba és tollba forgatták, az Industry Workers of the World egyik rokkant vezetőjét pedig egy vasúti hídról lógatták le. A Columbia Egyetem rektora, Nicholas

* Győzelmi hadikölcsön.

** A *csillagsávos lobogó* vagyis az amerikai himnusz.

*** Non-partisan League vagy Farmers' Nonpartisan League. Az 1915-ben alapított Farmerek Szövetségének célja a piac állami ellenőrzésének elérése volt.

**** A German measles szó szerinti jelentése: „német rubeola”, új neve szabadság-rubeola lett.

***** Az Industry Workers of the World vezető amerikai munkásszervezet volt, melynek tagjait Woblies-nak nevezték.

Murray Butler három professzort kirúgott, mondván, „ami egykor makacsság volt, az ma lázadás. Ami tegnap ostobaságnak számított, az ma árulás.” A Wisconsin Egyetem Richard Elyt ünnepelte, amiért az megszervezte, hogy a Wisconsin Loyalty Legion sorain belül a professzorok felmorzsolják a belső másként gondolkodókat. Ely véleménye szerint mindenkit, aki „olyasminek ad hangot, ami gátolja a mi rettentő küzdelmünket”, ki kellene rúgni, sőt, inkább lelőni. Listájának élén Robert La Follette állt, akit Ely ki akart üldözni Wisconsin politikai életéből mint „árulót”, aki „többet segített a Császárnak, mint negyedmillió katona.”⁷⁰

Nehéz konkrét számokat mondani, de becslések szerint körülbelül 175 000 amerikai tartóztattak le, olyanokat, akik valamilyen okból nem mutattak elegendő hazafiságot. Mindegyiküket megbüntették, sokan börtönbe kerültek.

A legtöbb progresszív minderről azt gondolta, hogy „ez így van jól.” George Perkins, aki progresszív befektető és J. P. Morgan* partnere volt, azon örvendezett, hogy a „nagy európai háború ... felszámolja az individualizmust, és felépíti a kollektívizmust.” Grosvenor Clarkson (a védelmi tanács vezetője) ugyanígy látta a dolgokat. A háborús erőfeszítés „százmillió harcra kész egyén hatalmas közösségi erővé való átalakulásának története, melyben az egyéni érdeket feláldozzák a közösség érdekében.” A szociális munkás Felix Adler meggyőződése szerint a társadalom meg-
regulázása közelebb visz bennünket „a tökéletes ember megteremtéséhez ..., aki sokkal igazabb, szebb és igazságosabb ..., mint amilyen valaha is létezett.” Az ennél sokkal visszafogottabb *Washington Post* egyik vezércikkében arról olvashatunk, hogy „a lincseléshez hasonló túlzások ellenére az ország belsejében egy nagyszabású és egészséges ébredés zajlik.”⁷¹

Talán némi kiegészítés hasznos lehet. Pontosan akkor, amikor John Dewey, Herbert Croly, Walter Lippmann és sokan mások a háború nyújtotta „morális élenkítésről” áradoztak és arról, hogy miért ez a legmagasztosabb és legjobb ok mindenki számára, hogy csatlakozzon a liberális, progresszív értékekhez, Mussolini, az olasz szocialista párt agya szinte pontosan ugyanígy érvelt. Mussolinire is nagyjából ugyanazok a gondolkodók, mások mellett Marx, Nietzsche, Hegel és James hatottak, mint az amerikai progresszívek. Mussolini azt akarta, hogy Olaszország a szövetségesek, vagyis végső soron Amerika oldalán harcoljon. De mivel ő támogatta a háborút, ezért őt és fasiszta mozgalmát automatikusan, „objektív módon”, a kommunista propagandának megfelelően a jobboldalra sorolták.

* Vezető amerikai pénzügyi cég.

Akkor ez azt jelenti, hogy a *New Republic* szerkesztői, Wilson kormányának progresszív tagjai, John Dewey és a magukat szocialistáknak vallók többsége hirtelen mind jobboldali lett? Természetesen nem. Kizárólag Olaszországban – itt volt Oroszország után Európa legerősebb szocialista pártja – járt együtt automatikusan a háború támogatásával a baloldaliságból jobboldalivá való átalakulás. Németországban a szocialisták megszavazták a háborút a Reichstagban. Az angol szocialisták megszavazták a háborút, az amerikai szocialisták és progresszívek szintén. Ettől nem váltak jobboldalivá, ez csak durván vérszomjas és sovíniszta baloldali vá tette őket. És ez csupán a progresszívek egyik olyan tulajdonsága, melyet a népszerű történetírás kiretusált. „Én is legalább annyira elleneztem a háborút, mint minden honfitársam; de amikor harcra kerül sor, azok közé tartozom, akik ki akarják pucolni azokat a fickókat, mert nekünk ki kell pucolnunk a császárt ... a korrumpot, a tolvajt, a gyilkost” – ezt nem más jelentette ki, mint Mother Jones, az „amerikai típusú” szocializmus bajnoka. És Mother Jones egyáltalán nem volt egyedül. A háborúpárti szocialista Charles E. Russel azt hangoztatta, hogy hajdani munkatársait „ki kellene rakni az országból.” Másikuk ragaszkodott ahhoz, hogy a háborút ellenző szocialistákat „azonnal, késlekedés nélkül le kellene lőni.”⁷²

Amerika történetének liberális elbeszélésében a hivatali gaztetteknek csupán két elkövetője lehetséges: a konzervatívok és a nagybetűs „Amerika”. A progresszívek vagy a modern liberálisok a konzervatívokkal ellentétben sosem bigottak vagy zsarnokok. Sokan gyakorlatilag sosem hallottak arról, hogy a *Palmer Raids*, a szesztilalom vagy az amerikai eugenetika mind teljes mértékben progresszív találmány volt. Ezekért a bűnökért Amerikának vezekelnie kell. Miközben a konzervatívok valós vagy „állítólagos” vétkei – mondjuk a mccarthyizmus – mindig kizárólag az ő bűnük, és annak a politikának a jele, melyet nyomban ismét folytatnak, amint hatalomra kerülnek, a liberálisok egyetlen bocsánatos bűne az, hogy képtelenek „elég keményen” harcolni az elveikért. Ők sosem felelősek a történelmi bűnökért, mert ők nem érzik kényszerét annak, hogy megvédjék az Amerikában rejlő értéket. Ugyanakkor a konzervatívokat nemcsak azokért az eseményekért hibáztatják, amelyeket nem is azok követtek el (sőt gyakran mindent megtettek ezek megakadályozása érdekében), hanem időnként kénytelenek a liberálisok bűnei miatt is védekezni, hogy megvédjék Amerikát.

A Wilson alatti hadiszocializmus teljes egészében progresszív vállalkozás volt, mely sokáig megmaradt liberális eszménynek. A liberálisok a háborúban mind a mai napig ösztönösen és automatikusan igazolást látnak a gazdaság hatalmas részének állami ellenőrzésére. Ha hiszünk abban, hogy a „klasszikus” fasizmust elsősorban és legfőképpen a hadi

erények felmagasztalása, valamint a kormány és a társadalom militarisálása jellemzi a nacionalizmus zászlaja alatt, akkor szinte érthetetlen, hogy a progresszizmus korszaka miért ne lenne egyúttal a fasizmus korszaka is.

Nehéz nem észrevenni, hogy a progresszívek mennyire megfelelnek a fasizmus objektív kritériumainak, melyeket a téma számtalan szakértője határozott meg. A progresszizmus túlnyomórészt a középosztály mozgalmá volt, mely egyformán szemben állt az elszabadult kapitalizmussal és az alatta lévő marxista radikalizmussal. A progresszívek a középutat kívánták megtalálni, melyet a fasiszták „harmadik útnak”, Richard Ely – Wilson és Rooseveltt mentora – „arany középútnak” nevezett, mely a *laissez-faire* individualizmus és a marxista szocializmus között vezet. Legfőbb vágyuk az volt, hogy egységes, totalitárius erkölcsi rendet vezessenek be, mely megregulázza az egyéneket otthonukban és azon kívül is. A progresszívek is osztoztak a fasiszták és a náci azon forró vágyában, hogy a nemzeti egységen belül meghaladják az osztálykülönbségeket, ők is létre akartak hozni egy újfajta rendet. E célkitűzést George Creel rendkívül tömören úgy fogalmazta meg, hogy „nincs választóvonal a gazdag és a szegény közt, és nincs osztálykülönbség, ami táplálná az aljas irigykedést.”⁷³

Éppen ez a szociális küldetés vonzotta a fasisztákat és a náciakat. Hitler beszédeiben minduntalan kinyilvánította, hogy célja a gazdagok és a szegények közötti választóvonal megszüntetése. „Mekkora a különbség némely másik országgal összehasonlítva – jelentette ki a háború szaggatta Spanyolországra utalva. – Ott osztály harcol osztály ellen, testvér testvér ellen. Mi másik utat választottunk: ahelyett, hogy szétszaggatnánk, inkább összehozzuk az embereket.” Robert Ley, a náci Német Munkafrontjának vezetője egyszerűen kijelentette: „Mi vagyunk Európa első országa, mely leküzdötte az osztályharcot.” Mellékes kérdés, hogy ez a retorika megfelelt-e a valóságnak; a törekvés volt mindenképpen lényeges, a szándék pedig őszinte. Egy ifjú, ambiciózus német ügyvéd külföldi tanulmányútra akart menni, de a barátai rábeszéltek, hogy maradjon otthon, ne szalassza el az izgalmakat. „A [náci] párt meg akarta változtatni a munkaviszonyok teljes rendszerét, és az alapelv a felelősség megosztása, a kölcsönös meghatározottság volt a menedzsment és a munkások között. Tudtam, hogy ez egy utópia, de teljes szívvel hittem benne... Hitler gondoskodó, de fegyelmezett szocializmust ígért, mely nyitott fülekre talált.”⁷⁴

Az ilyen utópikus álmokért természetesen a személyes szabadsággal kell fizetni, de a progresszívek és a fasiszták is boldogan fizettek. „Az individualizmus nem a republikánus civilizáció, hanem az egyszerű barbárság jellemzője”⁷⁵ – jelentette ki Lyman Abbott, az *Outlook* főszerkesz-

tője. Az egyén társadalomban betöltött szerepéről szóló Wilson–Croly-féle progresszív elképzeléstől minden tisztességesen gondolkodó embernek fel kellene háborodnia, legalább azért, mert az bántó és valamiképpen fasisztoid. Wilsonnak, Crolynak és a progresszívek többségének nem lett volna elvi kifogása a náci *Wolksgemeinschaft* – vagyis nép- vagy nemzeti közösség – koncepciója ellen vagy éppen a „közjó az egyéni érdek előtt” náci jelszava ellen. A progresszívek és a fasiszták egyaránt adósai a darwinizmusnak, a hegelianizmusnak és a világnézetüket igazoló pragmatizmusnak. Az egészen az a legironikusabb, hogy miközben az embereket és politikájukat a legtöbb kritérium alapján igyekszünk elhelyezni az ideológiai spektrumon az amerikai kontextuson belül – ilyenek a társadalmi bázis, a demográfia, a gazdaságpolitika, a szociális-jóléti intézkedések –, addig Adolf Hitler vitathatatlanul Wilson *baloldalán* helyezkedett el.

Az amerikai baloldal – bármennyire is kiszúrja a szemét – képtelen ezt bevallani, megmagyarázni vagy megérteni. A tényekkel való becsületes szembenézésre való képtelenség és/vagy ennek elutasítása eltorzítja a politikánkról, történelmünkről és önmagunkról alkotott képünket. Liberálisok azt mondogatják okosan kacsintva vagy ironikusan mosolyogva: „ez nálunk lehetetlen”, arra célozva, hogy a jobboldal az, amelyik állandóan fasiszta összeesküvéseket forral. Eközben elrejtik előlünk azt az egyszerű ténnyt, hogy ez itt igenis *megtörtént*, és nagyon könnyen ismét megtörténhet. De ahhoz, hogy a fenyegetést észrevedd, nem a jobb, hanem a bal vállad mögé kell tekintened.

• 4 •

Franklin Roosevelt fasiszta New Dealje

ANEMZETET A kormány által szított háborús láz kerítette hatalmába, noha nem tört ki háború. Kormányerők lázadásra provokáltak sztrájkoló szakszervezeti tagokat. Hatvanhét munkás lelte halálát, némelyiket hátba lőtték. Egy ifjú tudósító jelentette: „Mélyen a csontjaimban és a véremben éreztem meg, hogy mi a fasizmus.” Egy állami hivatalt vállalt vezető értelmiségi diákoknak szóló előadásában kifejtette: „A háborús viszontagságok óriási erőforrásokat szabadítanak fel az ifjúságban.”¹

A brit követ Londonba küldött táviratában figyelmeztette feletteseit a nemzet új vezére által szított, terjedő hisztériára: „Az ország lojalitására éhes része és elfojtott hősimádata benne lel kifejeződésre és szimbólumra.” Egy szárnysegéd a vidéki hátországot járva a készülődő személyi kultuszról számolt be: „Minden házban, ahol jártam – üzemi munkásoknál és munkanélkülieknél – az elnök képe függött a falon. ... Egyszerre Isten és közeli barát; mindenkit név szerint ismer, ismeri a kisvárosukat és üzemet, köznapi életüket és problémáikat. S bár minden összedől, ő ott van, s nem hagyja tönkremenni őket.”²

Noha a válság gazdasági volt, a nemzet új parancsnoka megígérte, hogy „hatalmát felhasználva háborút visel a szükség ellen, amihez olyan erős felhatalmazásra van szükség, amelyet akkor kapnék, ha valóban külső ellenség támadna ránk. ... Habozás nélkül vállalom népünknek a közös problémáink ellen fegyelmezett támadást indító nagy hadseregének vezetését.”

Egyes olvasóim vélhetően már tudják, hogy az ország, amelyről beszélek, Amerika, a vezető pedig Franklin Delano Roosevelt. A munkáslázadás Chicagóban tört ki. Az ámuló tudósító Eric Sevareid, a CBS rádió egyik óriása. Az értelmiségi, aki a dartmouthi diákoknak a háború erényeiről szónokolt, Rexford Tugwell, a New Deal agytrösztjének egyik kiválósága.

Az utolsó idézet pedig természetesen magától Franklin Delano Roosevelt-től származik, aki első beiktatási beszédében mondta e szavakat.

Azzal párhuzamosan, ahogy az utóbbi években ideológiai és szellemi zavar támadt a liberalizmus soraiban, az amerikai liberálisok magzati pozícióba kuperodtak Franklin D. Roosevelt „öröksége” köré. A liberális jogelmélet képviselői Amerika második megalapításává tették a New Dealt. Vezető újságírók csúszómászó bálványimádókká sülyedtek. Néha úgy látszik, mintha egy politikai irányvonal érdemességének eldöntéséhez elég volna tudni, vajon maga Roosevelt pártolná-e. Faktumnak számít, hogy a republikánusok tévednek, sőt, akár le is fasisztázhatók, valahányszor „le akarják rombolni” FDR politikáját.

Az egyik furcsaság ebben az, hogy egy mai Hitler vagy Mussolini soha sem rombolná le a New Dealt, ellenkezőleg, megkettőznék erőfeszítéseit a végrehajtására. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy a New Deal rossz vagy hitleri program lett volna, azonban kora impulzusainak és eszméinek terméke volt, márpedig ezeket az eszméket és impulzusokat nem lehet elválasztani a nyugati civilizáció fasiszta pillanatától. Harold Ickes*, FDR személyi titkára és a New Deal egyik legfontosabb építőmestere szerint maga Roosevelt elismerte egy magánbeszélgetésben, hogy „amit országunkban tettünk, annak egy részét Oroszországban is megtették, mi több, a hitleri Németországban is. Mi azonban rendezett formában tettük.” Nehéz belátni, miként mentesít a rendezettség valamilyen közpolitikát a fasizmus vagy totalitarizmus vádjá alól. Végül a hasonlóságok annyira nyilvánvalóvá váltak, hogy Ickesnek figyelmeztetnie kellett Rooseveltet: a közvélemény mindinkább hajlamos „önkéntelenül összekapcsolni négy nevet: Hitlerét, Sztálinét, Mussoliniét és Roosevelttét.”³

A gondolat, hogy FDR-nek fasiszta hajlamai voltak, ma sokkal vitatottabb, mint az 1930-as években volt. Ennek elsősorban az az oka, hogy a fasizmus időközben a náciizmust kezdte jelenteni, az pedig egyszerűen a gonosz szinonimája. Az például, hogy FDR hitleri fiskális politikát folytatott, csupán összezavarja az embereket. Ám a New Deal fasisztoid színezetéről nem csak folyamatosan beszéltek, hanem gyakran éppen Roosevelttel javára szóló tényként kezelték. Jelentős kétpárti egyetértés mutatkozott abban, hogy a gazdasági válság leküzdéséhez diktatórikus és fasiszta politikára van szükség. Walter Lippmann, Amerika liberális elitjének szócsöve mondta FDR-nek egy Warm Springs-i magánbeszélgetésen: „Franklin, a helyzet kritikus. Lehet, hogy nincs más választása, mint diktátori hatalmat

* Harold Ickes (1874–1952): 13 évig szolgált az Egyesült Államok belügyminisztereként Franklin D. Roosevelttel kormányában. Többek között ő irányította a New Deal kivitelezését.

gyakorolni.” Eleanor Roosevelt szintén úgy vélekedett, hogy egy „jóindulatú diktátor” az egyetlen válasz Amerika problémáira.⁴ És a Roosevelt-kormányzat körül nyüzsgő liberális értelmiségiek tudták, hogy a rendkívül népszerű Benito Mussolini annak idején ugyanilyen módszerekkel rázta gatyába az izgága olaszokat. Végére is a *New Republic* – a New Deal szellemi otthona – lelkesen és gyakran csodálattal tudósított az Itáliában törtétekről.

A New Deal a világszerte erőre kapó fasizmus tetőpontján fogalmazódott meg, egy olyan pillanatban, amikor a szocialisták sok országban egyre nacionalistábbá váltak, a nacionalisták pedig csak a szocializmusba kapaszkodhattak. Franklin Roosevelt nem volt fasiszta, legalábbis nem tartotta magát annak. Sok elgondolása és politikai lépése azonban megkülönböztethetetlen volt a fasizmustól. Manapság pedig a fasizmus gyümölcseiből élünk, s azokat liberálisnak nevezzük. A gazdaságpolitikától a populista politikáig, a hitig, hogy agytrösztök – akár a Harvardon, akár a Legfelsőbb Bíróságon – tartósan képesek közös jövőnk felvázolására, az állam szerepére vonatkozó fasiszta feltételezések gyakran kétpárti konszenzussal ivódtak be az amerikai tudatba.

Ez nem FDR „víziója” volt, hiszen neki nem volt ilyesmije. Egy olyan korszak gyermeke volt, amelyben a kollektívizmus, a hazafias buzdítások és az elvekhez való túlzott ragaszkodás gyakorlatias elutasítása egyszerűen a „jövő útjának” látszott. Ezeket az attitűdöket és eszméket a progresszív korszakban szerzett tapasztalataival szívta magába, illetve tanácsadóitól kapta, akik ugyanígy tettek szert rájuk. Ha Wilson szándékosan volt totalitárius, akkor Roosevelt mulasztásból lett azzá – jórészt azért, mert nem voltak jobb ötletei.

KEZDETTŐL FOGVA PROGRESSZÍV

Az 1882-ben, egy évvel Mussolini előtt született Franklin Delano Rooseveltet nem arra nevelték, hogy nagy ember váljék belőle. Voltaképpen nem is igen nevelték semmire. A kedves és szelíd kisfiút mindentől óvták, amit ma normális gyermekornak neveznénk. Szülei, James Roosevelt és Sara Delano aggályos figyelmükkel szinte fojtogatva azt várták tőle, hogy az ő arisztokratikus életstílusukat folytassa. Az ifjú FDR-nek kevés kortárs barátja volt. Mint egyetlen gyermeket többnyire svájci magántanárok nevelték (ne feledjük, hogy Wilson sem járt iskolába, otthon taníttatták). 1891-ben, miközben szülei a bismarcki Németország egyik fürdőhelyén időztek, az ifjú Franklin – osztálytársainak „Franz” – a helyi népiskolába

járt, ahol térképolvasást és katonai tereptant tanult. Szeretettel emlékezett meg erről az élményéről, különösen a német katonai térképek tanulmányozásáról.

Roosevelt ifjúsága alapozta meg felnőtt személyiségét. Alig volt nyolcéves, amikor apja elszenvedte első szívrohamát. Franklin erre úgy reagált, hogy elhatározta, eltitkolja bánatát és szorongását apja elől. Nyilvánvalóan itt kezdődött FDR szokása, hogy állandó vidámság álcája mögé rejtse valódi érzéseit. Élete hátralévő részében, különösen elnöksége idején barátai és ellenségei egyaránt arról panaszkodtak, hogy soha sem lehettek biztosak abban, Roosevelt azt mondja nekik, amit valóban gondol. Ezzel udvarias formában arra utaltak, hogy soha sem lehettek biztosak abban, vajon Roosevelt nem hazudik-e a képükbe. „Ha szólok hozzá, azt mondja, 'remek, remek!' – panaszkodott Huey Long. – De másnap Joe Robinson [Long egyik politikai ellenfele] keresi fel, és neki is azt mondja: 'remek, remek!'. Lehet, hogy mindenkinek azt mondja: 'remek!'”⁵

FDR 1896-ban repült ki a családi fészekből, amikor Grotonba kezdett járni.* Az átmenet nehéz volt. Roosevelt, akit arra neveltek, hogy német anyanyelvű nevelőnőjével németül, francia tanáraival franciául, minden más helyzetben gögösen angolul beszéljen, a többi diák idegeire ment. Végül azonban eltökélt alkalmazkodása – szinte mániákus konformizmusa – kifizetődött, és közösségi státusa emelkedett. Nem volt különösebben tehetséges diák, legjobb osztályzatait a pontosság és tisztaság terén érte el. A vélemények megegyeznek abban, hogy FDR szellemileg nem volt igazán fajsúlyos. Ritkán olvasott könyvet, s amiket mégis, azok sem voltak súlyos olvasmányok. Hugh Gallagher történész szerint: „Szószátyár ember volt, sok minden érdekelte, de a mélység hiányzott belőle.”⁶

FDR sokat szenvedett az unokatestvére, Teddy Roosevelt iránt érzett irigységtől. Amikor 1904-ben beiratkozott a Harvardra, elkezdte utánózni a Jávorszarvas-féle modorosságokat** – nagyjából úgy, ahogy sok baby boom liberális, például Bill Clinton és John Kerry ifjúkorában John F. Kennedyt utánózta. Az ifjú Franklin túlhangsúlyozta az „öörvendek” szót, azt kiáltotta, hogy „Pompás!”, és Teddy unokatestvére ikonszerű cvikkerének másolatát viselte.

Szintén az egyetemi évek alatt történt, hogy Roosevelt titokban udvarolt másodunokahúgának, Eleanornak. A házasságot sokan furcsállották, de erős politikai szimbiózisnak bizonyult. A csendes és jellegtelen Franklin mintha olyan partnert keresett volna, akiben megvoltak a belőle hiányzó

* Ötéves bentlakásos egyetemi előkészítő iskola Amerikában.

** Jávorszarvas Párt: 1912-ben Theodore Roosevelt alapította, amikor a Republikánus Párt megtagadta tőle az elnökjelöltséget.

tulajdonságok. Eleanor meggyőződést, kitartást és őszinteséget kínált – valamint rendkívül értékes kapcsolatokat. Ő volt az ellensúly férje légieségével szemben. Franklin anyja, aki egészen 1941-ben bekövetkezett haláláig rövid pórázon tartotta a fiát (részben a szűkre szabott zsebpénzen keresztül) ellenezte a házasságot. Franklin eltökéltségét látva azonban beadta a derekát, s a két fiatal 1905-ben összeházasodott. Eleanor nagybátyja, Teddy vezette az oltár elé.

FDR ekkor a Columbia Egyetem jogi fakultására járt. Diplomát soha sem szerzett, ugyanakkor ügyvédi vizsgát tett, és meglehetősen jelentéktelen jogász lett belőle. 1910-ben jórészt vagyona, neve és kapcsolatai miatt felkérték, hogy Dutchess megye képviselőjében induljon el New York állam szenátusi helyéért. A demokraták megyei elnöke, Edward E. Perkins azért egyezett bele az általa ifjú piperkőcnek tartott Roosevelt indulásába, mert azt várta tőle, hogy gyarapítja a pártkasszát, és kifizeti a saját kampányát. Amikor FDR Perkinsszel és más pártvezetőkkel találkozott, lovagló öltözékben érkezett a megbeszélésre. Perkinsnek nem nagyon tetszett az ifjú arisztokrata, de végül beadta a derekát, mondván: „Azért vegye le ezeket a sárga cipőket”, és „vegyen fel valami normális nadrágot”.⁷ FDR buzgón engedelmeskedett, és meg is nyerte a versenyt. Azonban a grotoni és a harvardi időszakhoz hasonlóan, az állam törvényhozásában sem szerzett túl sok barátot magának, és különösebben értelmesnek sem tartották. Kollégái gyakran tréfát űztek vele: a kezdbetűit felhasználva Tollseprű (Feather Duster) Rooseveltnek nevezték.

Roosevelt mindazonáltal hasznosnak bizonyult progresszív szenátorként, és 1912-ben, Louis Howe-hoz,* ehhez a remek politikai kijáróhoz fűződő viszonyának köszönhetően – aki megtanította, hogyan nyerje el ellenséges érzelmű szavazók rokonszenvét – elég könnyen újraválasztatta magát. Második ciklusát azonban nem fejezte be. Ehelyett Woodrow Wilson szemelte ki haditengerészeti miniszterhelyettesnek. Franklin szinte eksztázisban volt, hogy ugyanabba az állásba került, amelyet „Teddy nagybácsi” használt fel ugródeszkául (házasság révén) tizenöt évvel korábban saját politikai karrierjéhez.

Franklin Roosevelt 1913. március 17-én, nyolcadik házassági évfordulóján, harmincegy éves korában tette le a hivatali esküt. Azonnal nekilátott Teddy utánzásának. Közvetlen főnöke, jótevője és mentora, a neves progresszív lapkiadó, Josephus Daniels volt. Daniels mint haditengerészeti miniszter és mint újságíró egyszerre képviselte a progresszív mozgalom – mai szemmel – valamennyi bizarr ellentmondását. Ízig-vérig fajgyűlölő

* Louis Howe (1872–1936): Franklin D. Roosevelt közeli barátja és politikai tanácsadója.

volt, akinek észak-karolinai lapjai rendszeresen közöltek égbekiáltóan sértő karikatúrákat és vezércikkeket a feketékről. Ugyanakkor egész sor progresszív reform iránt volt mélységesen elkötelezett, a közneveléstől a közegészségügyön át a nők választójogáig. William Jennings Bryan régi politikai szövetségeseiként Daniels egyszerre játszott pacifista és harcias húrokon, bár mihelyt betagoledott a Wilson-kormányzatba, kötelességszerűen pártolta a „felkészültséget”, a haditengerészet bővítését, végső soron: a háborút.

Ifjú helyettese harciasságban állandóan túltett rajta. FDR igen tehetséges és elképesztően *politikus* miniszterhelyettesnek bizonyult. „Mindenbe beleütöm az orromat – szerette mondani –, és nincs törvény, ami ezt tiltaná.”⁸ Különösen élvezte, amikor főnöke távollétében az államtitkárt játszotta. Imádta a katonai pompát, büszkén áradozott a tiszteletére felhangzó tizenhét ágyúlövésről, és rettenetesen érdekelte a saját irodáját díszítő katonai zászló megtervezése. FDR az első naptól kezdve egyike volt „a tengerészeti nagyfiúknak”, és állandó csalódást okozott neki főnöke úgy-mond „lassúsága” a felfegyverkezés ügyeiben.

Miniszterhelyettség történt kinevezésének első napjától szoros szövetséget ápolt a nagy haditengerészeti gépezet kiépítésében mélyen érdekelt körökkel, különösen a Tengerészeti Ligával, amelyet sokan pusztán az acélipari és pénzügyi érdekeltségek szöcsövének tekintettek. Alig egy hónappal kinevezése után FDR a nagy haditengerészetet pártoló beszédet tartott a liga éves közgyűlésén. Még a saját irodájában is helyet biztosított a liga tervező konferenciájának. Azokban a hónapokban, amikor az Egyesült Államok hivatalosan semleges volt, FDR Teddy Roosevelttel, Henry Cabot Lodge-dzsall* és más republikánus héjakkal a Wilson-kormányzattal szembeni ellenséges hálózatot hozott létre. Még haditengerészeti hírszerzési adatokat is kiszivárogtatott a republikánusoknak, hogy azok „felkészületlenség” miatt támadhassák a kormányt, különösen pedig Danielst.⁹ Mai szóhasználattal a Wilson-kormányon belüli neokon ármánykodás szereplőjének nevezhetnénk.

FDR tanúja volt az I. világháború alatti összes túlkapásnak, jóváhagyta azokat, és alkalmanként részt is vett bennük. Nem találhatók dokumentumok arról, hogy helytelenítette volna George Creel propaganda-minisztériumát, vagy jelentősebb aggályai lettek volna a kül- vagy belöldön viselt háborút illetően. Végignézte, ahogy Creel hívei felépítették az úgynevezett „Wilson-kultuszt”. Helyeselte a másként gondolkodók elnyomását, és melegen üdvözölte a zendülés és kémkedés elleni törvények

* Henry Cabot Lodge (1850–1924): republikánus amerikai szenátor és történész.

becikkelyezését. Levélben fejezte ki jókívánságait egy amerikai kerületi ügyésznek, aki sikeresen megnyert egy pert négy, háborúellenes kiadványokat terjesztő szocialista ellen. Beszédeiben kikelt a lógósok ellen, akik nem vesznek szabadságkötvényeket, vagy nem támogatják teljes mellszélességgel a háborút.¹⁰

A nagy háború után az ország lassan visszanyerte egészségét. Sok liberálisban azonban tovább élt a hadiszocializmus iránti szerelem, s úgy vélekedtek, hogy a társadalom békeidőbeli militarizálására is szükség van. Daniels – részben azért, hogy ijesztgetéssel vegye rá az országot a versailles-i egyezmény ratifikálására – figyelmeztetett, hogy Amerikának esetleg „szuper Poroszországgá” kell válnia. A kormányzat – élén Danielsszel és Roosevelttel – agresszívan, ám sikertelenül lobbizott a békeidőbeli sorozás mellett. A kormánynak olyan új békeidőbeli közrendvédelmi törvényt sem sikerült elfogadtatnia, amelyet a háború alatt kényszerítettek a nemzetre (1919–1920-ban a Kongresszus mintegy hetven ilyen törvényjavaslatot vett fontolóra.) S mihelyt Wilson hivatali ideje lejárt, a kormány szabadon engedte a politikai foglyokat, köztük Eugene V. Debbset, akit Wilson republikánus utódja, Warren Harding részesített kegyelemben. Mindazonáltal a nemzet, amint kikerült „a háborúból, melyet azért vívott, hogy a világot biztosabb és demokratikus helyé tegye”, kevésbé lett szabad belföldön, és a világ sem lett kevésbé biztonságos. Nem csoda, hogy Harding a „Vissza a normalitáshoz!” jelszóval kampányolt.

1920-ban FDR támogatói egy olyan demokratikus lista létrehozásán fáradoztak, amelyen a nagyra becsült progresszív Herbert Hoover volt az elnök-, FDR pedig az alelnökjelölt. Hoover nyitott volt az elgondolásra, a terv azonban hamvába holt, amikor republikánus színekben jelöltette magát. Rooseveltnél sikeresen vetette fel magát a demokrata listára az ohioi James M. Cox szenátorral párban. FDR lojális Wilson-pártiként indult el, noha maga – az immár fizikailag és lélektanilag is keserű és meghasonlott – Wilson nem bizonyult igazán készséges támogatójának.

Más Wilson-hívók azonban eksztatikus állapotba estek. A *New Republic*-hoz visszatért Walter Lippmann, aki 1917-ben Roosevelttel együtt dolgozott a Bérskála Bizottságban, üdvözlő levelet küldött neki, jelölését „az utóbbi idők legjobb hírének” nevezve. A kampány azonban kezdetől kudarcra volt ítélve, mert sok amerikai mélyen neheztelt a Wilson-kormányzatra és általában a progresszívokra.

A lesújtó választási vereség után FDR az üzleti életben helyezkedett el, majd 1921-ben megbetegedett gyermekbénulásban. A rákövetkező évtized jó része azzal telt, hogy fogyatékosága leküzdéséért harcolt, és politikai visszatérését tervezgette.

FDR igazából két egzisztenciális válsággal nézett szembe, melyek valójában egyet jelentettek: miként harcoljon a betegség ellen, és hogyan maradjon politikailag életképes. Bátran küzdött állapotával, híressé vált a fürdő, amelyet gyógyulása céljából vásárolt Warm Springsben. Jórészt kívül került a rivaldafényen. Azonban részt vett az 1924-es, rosszul sikerült demokrata konvención, ahol pedánsan mankóra támaszkodva ment ki a színpadra, hogy bejelentse Al Smith elnökjelöltségét. 1928-ig azután nem is jelent meg a nyilvánosság előtt; akkor a konvención újból Smith mellett szólt. Perverz értelemben Rooseveltnak szerencséje volt. Azzal, hogy nem szerepelt a nyilvánosság előtt, miközben a színpalak mögött buzgón politizált, sikerült makulátlannak maradnia és kívánnia egy olyan időszakban, amikor a progresszív párt szolgálatait nem fogadták éppen örömmel.

Bár nem volt értelmiségi, FDR-nek volt bizonyos tehetsége arra, hogy felmérje a kor politikai hangulatát. Igen jól olvasott az emberekben, és a legkülönbözőbb értelmiségekkel, aktivistákkal, politikusokkal és hasonlókkal folytatott kimerítő beszélgetésekből szedegette össze a szükséges információmorzskákat. Életrajzírói szerint olyan volt, mint a szivacs: beszívta a kor szellemét, jóllehet tágabb filozófiai következtetések szinte soha sem érdekelték. A történész Richard Hofstadter szavaival: jórészt „megelégedett azzal, hogy kövesse a közvéleményt”. Sok tekintetben a szellemi áramlatok népszerűsítőjének tekintette magát. Általánosságokban beszélt, amelyeket első pillantásra mindenki megfelelőnek, utólag belegondolva pedig értelmetlennek talált. Lehetett, vagy legalábbis tűnhetett egyszerre Jefferson és Hamilton követőjének, internacionalistának és az izoláció hívének, ennek éppúgy, mint amannak. Olyan, mint „kaméleon a színes pléden”, dörögött Herbert Hoover.¹¹

Az, hogy Roosevelt nehezen volt megfogható, nem egyszerűen abból fakadt, hogy tetszeni akart az embereknek. Elnöksége alatt végig a nézeteltérések kiélezésére törekedett, hogy azután ő legyen a „középutas”. „Vélhetően egyetért azzal – írta egy beszédéről egyik barátjának –, hogy kellően baloldali lépés elejét venni minden olyan állításnak, hogy jobbra hajlok.”¹² Egyszer, amikor két teljesen ellentmondó közpolitikai javaslatot tártak elé, egyszerűen utasította szárnysegédjét és postaügyi miniszterét, James Farley-t, hogy egyeztesse őket össze. Kedvenc vezetési módszere volt, hogy két embert vagy minisztériumot uszított egymásra, ugyanazzal a feladattal bízva meg őket.

Az ilyen „háromszögeléssel” az a gond, hogy végül oda állunk, amit két folyton változó és nehezen meghatározható horizont epicentrumának vélünk. A dolog még ennél is rosszabb volt: Roosevelt valódi harmadik-utas filozófiává fordította le hajlamát. Ez igazából azt jelentette, hogy

semmi sem volt eldöntve: minden, a kormány szerepére és felhatalmazására vonatkozó kérdés nyitva maradt. Ez volt az oka, hogy konzervatívok és radikálisok egyaránt a csalódottságtól a megvetésig terjedő érzéseket tápláltak FDR iránt. A radikálisok szemében FDR nem volt elég elvhű ahhoz, hogy tartós változást idézzon elő, míg a konzervatívok szemében ahhoz nem volt eléggé elvszerű, hogy meg tudja vetni a lábát. A tengeráramlatokkal imbolygó bójára tűzte ki a lobogóját. Sajnos, az áramlás rendszerint csak egyirányú volt: az etatizmus felé hajtotta, mert az volt kora fő szellemi irányzata.

Manapság sok liberális hisz a mítoszban, hogy a New Deal egy olyan koherens, felvilágosult és egységes vállalkozás volt, amelyet a „Roosevelt öröksége”, jórészt jelentés nélküli frázis fog össze. Ez marhaság. „Egységes terv következményének tekinteni ezeket a programokat ... – írta Raymond Moley, a New Deal korszak jó részében FDR jobbkeze – olyan, mintha azt hinnénk, hogy a kitömött kígyók, baseball-játékosok képei, iskolai zászlók, elnyűtt teniszcipők, ácsszerszámok, mértankönyvek és kémiai kísérleti készletek elegye egy fiú hálószobájában a belsőépítész tudatos szándéka nyomán került oda.” Amikor – 1940-ben! – Alvin Hansent, az elnök befolyásos gazdasági tanácsadóját megkérdezték, hogy „a New Deal alapelve gazdaságilag helyénvaló-e”, ezt válaszolta: „Nem igazán tudom, mi a New Deal alapelve”.¹³

Ezzel eljutunk a New Deal-liberalizmus, a sok tekintetben azonos történelmi és szellemi elődökre támaszkodó olasz fasizmus és a német nemzeti-szocializmus sok közös vonása közül az egyikhez. A fasiszta és náci értelmiségiek állandóan azt hajtogatták, hogy „közép-” vagy „harmadik utat” járnak a kapitalizmus és a szocializmus között. Mussolini ide-oda cikázott a szabadkereskedelem és az alacsony adók meg a totalitárius államgépezet között. Amikor, még hatalomra kerülése előtt, arra kérték, vázolja a programját, makacsul hajtogatta, hogy nincs ilyenje. „A programunk a kormányzás” – ez volt a fasiszták kedvelt válasza.

Hitler még kevésbé érdeklődött a – fasiszta vagy egyéb – politikai vagy gazdasági elméletek iránt. Soha sem olvasta el Alfred Rosenberg *A huszadik század mítosza* című könyvét vagy a többi „klasszikus” fasiszta szöveget. Sok náci és fasiszta legendásan képtelen volt arra, hogy keresztülrágja magát a náci biblián, a *Mein Kampf*-on.

A „középút” mérsékeltnek és radikalizmusellenesnek hangzik. Vonzereje, hogy ideológiamentesnek és szabadgondolkodónak tűnik. Filozófiailag azonban a harmadik út nem pusztán a nézetkülönbségek összeegyeztetése, hanem utópikus és autoriter. Utópikus oldala abban nyilvánul meg, hogy ellenzi a gondolatot, miszerint a politika az alkukról szól.

A harmadikutasság szerint nincsenek rossz választások – „Nem vagyok hajlandó elfogadni, hogy X csak Y kárára valósítható meg.” A harmadikutasság szerint egyszerre lehetséges kapitalizmus és szocializmus, egyéni szabadság és abszolút egység. A fasiszta mozgalmak azért burkoltan utópikusak, mert – a kommunista és az eretnek keresztény mozgalmakhoz hasonlóan – feltételezik, hogy megfelelő politikával minden ellentmondás megszüntethető. Ez politikai sziréndal: az élet sohasem lehet tökéletes, mert az ember tökéletlen. Ezért autoriter is a harmadikutasság. Feltételezi, hogy a megfelelő ember – vagy a leninisták esetében, a megfelelő párt – pusztán akarata révén képes feloldani ezeket az ellentmondásokat. A populist demagóg a szülő szerepét játssza, aki a gyermeket tömegeknek azt mondja: csak bízzanak benne, és mindent „egyre jobbá” tesz.

FDR „középutasságának” igen sajátos, filozófiai előfeltételezéseinek látszólag ellentmondó visszhangja volt. Mint sok kommunista kedvtelve jegyezte meg, „középutassága” abból a Bismarckra emlékeztető próbálkozásból fakadt, hogy elejét vegye a radikalizálódásnak. Az elit, beleértve az üzleti élet vezetőit is, jórészt belenyugodott a ténybe, hogy valamiféle „szocializmus” állandó részévé válik a politikai és gazdasági életnek. A középutas politika gondosan megtervezett válasz volt a középosztály teljesen jogos félelmére a vörös veszedelemtől. Hitler és Mussolini lépten-nyomon kihasználták ezt a szorongást; tulajdonképpen valószínűleg ez volt sikerük kulcsa. A fasiszták vonzereje a honi, rendezett, német vagy olasz arcú szocializmus volt, szemben a csúf „külföldi” szocializmussal, jórészt ugyanúgy, ahogy a 100%-os amerikanizmus a progresszív Amerika ellenajánlata volt a bolsevizmussal szemben.

FDR New Dealjének kovácsai időről-időre azzal fenyegetőztek, hogy ha a New Deal kudarcot vall, annál sokkal radikálisabb megoldások jöhetnek. Mint látni fogjuk, FDR-nek számos, a régi jobboldalhoz tartozó ellenfele régebben progresszív volt, akiknek meggyőződésévé vált, hogy a New Deal a rossz szocializmus felé halad. Lehet, hogy valószínűtlennek látszik, hogy a harmadik út az utópia hívei és ellenfelei számára egyaránt vonzó volt, de a politikai programoknak nem kell logikailag koherensnek lenniük, elegendő, ha csak a népszerűségükkel csábítanak. Márpedig a harmadik út meghatározó vonása mindig is ez a csábító volt.

Lehet, hogy a német és az amerikai New Deal egyszerűen bármilyen lehetett, ami Hitlernek, illetve FDR-nek megfelelt. De mégis van egy közös alapelvük: az állam számára lehetővé kell tenni, hogy mindenre rátegye a kezét, ha erre „jó oka” van. Ez a fasizmus, a nácizmus, a progresszvizmus s a mai szóhasználat szerinti liberalizmus közös alapelve. A pragmatizmus diadalát képviseli a politikában, amennyiben nem ismeri el, hogy a kormányzati

hatalom hatókörének elvi határai vannak. A vezér és felkent káderei mint döntéshozók felül állnak minden politikai vagy demokratikus követelményen. Ugyanúgy istenítik és idézik meg a „tudományt” és a gazdasági törvényeket, ahogy egykor a szentélyek papjai a kecskebélből olvastak; minthogy azonban saját hitük elvakítja őket, nem képesek belátni, hogy az erkölcs és az értékek nem vezethetők le a tudományból. Az erkölcsöt és az értékeket papok szabják meg, akár fekete ruhát, akár fehér laboratóriumi köpenyt viselnek.

A „KÍSÉRLETEK” KORA

A liberálisoknak FDR elnökké választásától kezdve – amikor a bal-közép politikai eszmék és cselekvés előszeretettel használt jelzője a „progresszivizmus” helyett a „liberalizmus” lett – gondot okozott annak meghatározása, hogy *mi* a liberalizmus azon a meggyőződésükön kívül, hogy a szövetségi kormánynak, ahol és amikor csak teheti, jó dolgokra kell használnia hatalmát. Herbert Croly jól fogalmazott, amikor megvédte a *New Republic*-ot azokkal a bírálókkal szemben, akik szerint azzal, hogy a lap fenntartásokkal ugyan, de támogatta Mussolinit, sérti liberális elveit: „Ha léteznek is elvont liberális alapelvek, nem tudjuk, hogyan kellene megfogalmazni azokat, ha pedig mások fogalmazzák meg őket, nem ismerjük el erre való jogosultságukat. A liberalizmus, a mi értelmezésünkben cselekvési forma.”¹⁴ Más szavakkal, a liberalizmus az, amit a liberálisok *tesznek*, vagy amiről eldöntik, hogy érdemes megtenni. A tettek nélküli hit halott, írja a Biblia. A pragmatikus liberálisok ezt vallották, miközben tiltakoztak az ellen, hogy nincs is hitük. Ez a magva annak, amit Peter Vogt német történész úgy nevezett, hogy a progresszívek „hajlamosak a fasizmus választására”. Vagy mint John Patrick Diggins mondja, „a fasizmus mindenekelőtt a kísérletezés pragmatikus ethosának kedvezett”.¹⁵

Roosevelt elnökként azzal hencegett, hogy semmilyen előzetes elképzeléshez nincs kötve. Bármely eszme értékét az általa elérhető eredményeken mérte le. „Vegyünk egy módszert, és próbáljuk ki – így hangzott 1932 májusában az Oglethorpe Egyetemen elhangzott híres kijelentése. – Ha nem válik be, ismerjük be őszintén, és próbáljunk ki egy másikat. De mindenekelőtt próbálkozzunk.” Az egyetlen koherens politika, amelyet Roosevelt magáénak vallott, a „merész, kitartó kísérletezés” volt. FDR és szövetségesei azzal utasították el a konzervatívokat, hogy azok elleneznek minden változást, és a status quo önző rabjai. Csakhogy az állandóság nem az amerikai konzervatívok álláspontja; ők egyszerűen úgy vélik,

hogy a változás a változás kedvéért: ostobaság. Miféle változás? Milyen áron? A liberálisok és a progresszívek szemében minden feláldozható, a hagyománytól az individualizmusig, a szabadság „elavult” fogalmaiig. Mindezek fáradt dogmák, amelyeket el kell hamvasztani az új korszak oltárán.

Amikor FDR-t 1932-ben elnökké választották, három esemény számított csodálatra méltó kísérletnek: a bolsevik forradalom, az olaszországi fasiszta hatalomátvétel és az amerikai hadiszocializmus-„kísérlet” Wilson alatt. 1932-re az orosz „társadalmi kísérlet” iránt érzett csodálat egyértelműen az amerikai liberalizmus alkotóelemévé vált – nagyjából ugyanúgy, ahogy két évtizeddel korábban a felülről lefelé építkező porosz szocializmus csodálata. Egyszerűen a Szovjetunió volt a jövő, ami „bevált”.

A Lincoln Steffens által „orosz-olasz módszernek” nevezett jelenséggel – szerinte a bolsevizmus és a fasizmus nem ellentétes, hanem rokon mozgalmak – kapcsolatos dicshimnuszokba belekeveredett a Woodrow Wilson alatti, rövid életű amerikai hadiszocializmus-kísérlet iránt érzett erős nosztalgia. „A háború alatt bezzeg terveztünk!” – sóhajtoztak folyton a progresszívek, akik égtek a vágytól, hogy megteremtsék ugyanazt a gazdasági és társadalmi ellenőrzést, ami Wilson alatt létezett. Az olaszok és az oroszok a maguk hadiszocializmus-kísérleteivel a saját pályáján verték meg Amerikát, miközben Amerika visszavett a tervezésből, s helyette a dübörgő húszas évek önző kicsapongása mellett döntött. 1927-ben Stuart Chase* azt mondta, öt éven belül kiderül, vajon „a bátor és példátlan kísérlet” a Szovjetunióban arra „rendeltetett-e, hogy az egész világ számára a gazdasági irányítás mérföldkövévé” váljék. Fél évtizeddel később arra a következtetésre jutott, hogy bebizonyosodott: Oroszország az új aranyalap a gazdaság- és társadalompolitikában. Tehát – tette fel a kérdést 1932-ben megjelent *A New Deal* című munkájában – „miért csak az oroszoknak jusson a világ újraalkotásának teljes élvezete?”¹⁶

Chase megjegyzése a progresszív gondolkodásmód egyik fontos oldalát jelzi. Aki valaha is látott diákaktivistát, leleplező újságíró vagy reformpolitikust, észre fogja venni, milyen fontos szerepet játszik a „világ újraalkotásának” impulzusában az unalom és a türelmetlenség. Könnyen belátható, hogyan játszotta az unalom – a status quo iránti pusztaság és ádáz közöny – az oxigén szerepét a progresszivizmus tüze számára, hiszen az unalmasság a kanóc a kártevés lángjaihoz.¹⁷ Nagyjából úgy, ahogy a romantika teremtette meg a nácizmus megannyi szellemi vonását,

* Stuart Chase (1888–1985): amerikai közgazdász és mérnök, valószínűleg ő alkotta a „New Deal” kifejezést.

a progresszíveket türelmetlenségük és közönyük az 1920-as években arra készítette, hogy a világot az emberi akarat által megformálandó agyagnak tekintsék. Belebetegedve abba, amit a kor szellemi lankadságának véltek, az élcsapat tagjai meggyőzték magukat arról, hogy a status quo foszladozó függöny módjára könnyedén leszaggatható, s éppily könnyen felcserélhető valamilyen vibráló új tapétával. Ez a meggyőződés a saját logikáját követve gyakran anarchizmusba és radikalizmusba csapott át; e rokon világszemléletekbe, amelyeknek az a feltételezés az alapja, hogy bármi jobb lenne a mostaninál.

Az értelmiség mélységes irtózása az unalomtól, s mindenfajta újdonság ebből következő szeretete, ami rutinná vált bálványimádásba, a demokrácia, a hagyományos erkölcs és a burzsoázia mindenre kiterjedő megvetésébe, valamint a „cselekedni, cselekedni, cselekedni!” vágyába fordul át – a mai napig ez sújtja a baloldalt. (Ki tudja, vajon a mai baloldal radikalizmusából mennyi ered a felforgatásnak nevezett gyermeki csínytevésből?) George Bernard Shaw számtalan bemondása mintha a sötétbe, a – csak valamiféle nietzschei emberfeletti ember által leküzdhető – unalom szörnye ellen leadott lövés volna. Pályája különböző szakaszain Shaw bálványozta Sztálint, Hitlert és Mussolinit mint a világ nagy, „haladó” vezetőit, mert azok „tettek valamit”, nem úgy, mint a parlamenti demokráciának nevezett „oszladozó tetemek” vezetői. Ugyanígy dicsőítette Gertrude Stein* Huey Longot, mondván, ő legalább „nem unalmas”.¹⁸

Vagy nézzük H. G. Wellst, akinek irodalmi eszképzimuszát és a tudományba mint az egyetlen emberi megváltásba vetett hitét kiváló ellenszerek tekintették a Nyugat betegségével szemben. 1932 nyarán Wells nagy beszédet tartott az oxfordi egyetemen az Ifjú Brit Liberálisok szervezete előtt, amelyben a „liberalizmus főnixmadárszerű újjászületését” sürgette a „liberálfasizmus” zászlaja alatt.¹⁹ A fabiánus szocializmus azért vallott kudarcot – magyarázta –, mert nem értette meg, hogy a társadalom teljes átalakítását célzó valódi „forradalmi” erőfeszítésre van szükség. Szocialista társai értik a szocializmus iránti igényt, de ehhez egyszerűen túl kedvesek. Egyszerűen unalmas, ahogy a „gáz-, vízszolgáltatás és az iskolatanácsok lépésről-lépésre haladó társadalmasítását” pártolják. A hagyományos demokratikus kormányok pedig dekadensek, gyengék és unalmasak. Ha az 1930-as évek liberálisai sikeresek akarnak lenni abban, amiben a fabiánusok kudarcot vallottak – a magántulajdon megszüntetésében, a teljesen megtervezett gazdaságban, a reakció erőinek erőszakos szétzúzásaiban –, akkor le kellene vonniuk ezeket a tanulságokat.

* Gertrude Stein (1874–1946): amerikai író, költő és műgyűjtő.

Wells bevallotta, hogy – a progresszív kor hajnala óta – mintegy harminc évet töltött azzal, hogy átdolgozza a liberálfasizmus eszméjét. „Teljesen soha nem tudtam megszabadulni könyörtelen logikájától – magyarázta. – Láttuk a fasisztákat Olaszországban és egy csomó esetben utánzatukat másutt, láttuk, amint ezt az eszmét erősítve létrejött az Orosz Kommunista Párt.” És most várakozik: „Szeretnék látni liberális fasisztákat, felvilágosult nácikat.”

„A legcsekélyebb kétségük se legyen annak horderejét és nagyságát illetően, amit mondandó vagyok – folytatta:

Ezek az új szervezetek nem csupán bizonyos nézetek terjesztésére szolgálnak ... ennek az amatőrizmusnak már vége – e szervezetek célja, hogy *felváltsák* [a demokrácia] halogató határozatlanságát. A világ belebetegedett a parlamenti politizálásba. ... A Fasiszta Párt, képességei legjavát tekintve, a *mai* Olaszország. A Kommunista Párt, képességei legjavát tekintve, a *mai* Oroszország. Nyilvánvaló, hogy a liberalizmus fasisztáinak méginkább valóra kell váltaniuk ezzel párhuzamos törekvéseiket. ... Kezdetben fegyelmezett szektaként kell működniük, végül azonban egy újra létrehozott emberiséget fenntartó szervezetté kell válniuk.”²⁰

Wells irodalmi munkásságában oly kevésbé leplezi a fasizmus dicséretét, hogy a figyelmes olvasó csak fesheng tőle. A *The War in the Air (Háború a levegőben)* című regényében német léghajók semmisítik meg New York „feketebőrű és baljósan többnyelvű lakosságát”. A *The Shape of Things to Come (Hogyan fest a jövő?)* című regényben a nagy világháború veteránjai – többnyire pilóták és műszakiak – fekete ingben és egyenruhában harcolnak, hogy világkormányt kényszerítsenek a megvert és fegyelmezetlen tömegekre. Wellsnél a távoli jövőben egy történész visszatekint a 20. századra, és úgy találja, hogy az új, felvilágosult „légi diktatúra” gyökerei a Mussolini-féle fasizmushoz – egy „rossz jó dologhoz”, ahogy a történész nevezi –, valamint a nácizmushoz és a szovjet kommunizmushoz nyúlnak vissza. 1927-ben Wells kénytelen volt megjegyezni, hogy „jók ezek a fasiszták. Van bennük bátorság és jószándék.” 1941-ben nem kisebb személyiség, mint George Orwell volt kénytelen levonni a következtetést: „Abból, amit Wells elképzelt, s amiért dolgozott, sok minden a maga valóságában testet ölt a náci Németországban.”²¹

Wells elkötelezett híve volt FDR-nek, a két férfi különösen 1934-ben találkozott gyakran a Fehér Házban. Wells „az eljövendő új világrend lehető leghatékonyabb közvetítő eszközeként” értékelte Rooseveltet.

1935-ben és 1936-ban rövid időre Huey Long és Coughlin atya izgalmasabb fasizmusának hívévé szegődött (a lépvidék diktátorát „Harrow-t” meg nem járt Winston Churchillnek nevezte).²² 1939-ben azonban ismét visszatért Roosevelt táborába, és elkerülhetetlennek vélte a „személyes kormányzás” Roosevelt-féle változatát.

Wells szemléletében pontosan fellelhető a nyugati baloldal izgalmi állapota az 1930-as években. Ne lepődjünk meg azon, hogy önmagukat emberfeletti embereknek tekintő értelmiségiek élcsapata üdvözlő egy olyan világot, amelyet emberfeletti emberek vezetnének. Egészében persze ezek sötét és baljóslatú idők voltak, de a liberálisokat a „minél rosszabb, annál jobb” szelleme éllette, és hő vágyuk volt átalakítani világot, véget vetni a káosz napjainak és elindítani a progresszív uralom korszakát.

KIFOGNI A SZELET A FASISZTÁK VITORLÁJÁBÓL

Herbert Hoover nem kis részben a gazdasági tervezés és kollektivizálás nemzetközi divatja miatt nyerte meg 1928-ban az elnökjelöltek versenyét. Saját erőből lett milliomos, de fő vonzerejét mérnöki tapasztalatai adták. Az 1920-as és 1930-as években sokan gondolták, hogy a mérnöki szakma a legmagasabb rendű hivatás, s reménykedtek abban, hogy a mérnökök ugyanúgy képesek megtszítani a politikai hegyeket, ahogy valóságos hegyeket mozdítottak el.²³

Hoover furcsa módon azért nem vált be Nagy Mérnöknek, mert túl sokat adott a népnek abból, amit az akart. Számos gazdaságtörténész úgy tartja, hogy a New Deal sok tekintetben inkább Hoover politikájának gyorsított ütemben történő folytatása, semmint az azzal való gyökeres szakítás. Még elmosódottabbak a választóvonalak, ha figyelembe vesszük, hogy FDR a költségvetés kiegyensúlyozásának és a kormányzati kiadások csökkentésének jelszavával lépett hivatalba. A New Deal a nagy válság sebeinek begyógyítása tekintetében természetesen még nagyobb kudarcnak bizonyult – ám Rooseveltnek volt egy előnye Hooverrel szemben: a fasiszta mozzanat értékelése.

Ahogy a progresszivizmusnak a 20. század második évtizedében volt határozott nemzetközi súlya, úgy az 1930-as években a nyugati világon a kollektivisták érzelmek, eszmék és trendek hulláma sodort végig. Svájcban, Hollandiában, Belgiumban és Finnországban félfasiszta pártok szereztek

* Harrow School: patinás angol magániskola, ahová más brit államférfiak mellett Winston Churchill is járt.

meg a legtöbb szavazatot. 1934-ig még az is lehetségesnek látszott, hogy Oswald Mosley, a Brit Fasiszta Unió alapítója (aki Mussolinihez hasonlóan mindig baloldalinak tekintette magát) költözik be a Downing Street 10.-be. Az Egyesült Államokban ugyanekkor rendkívül népszerűvé váltak az olyan nemzetiszocialista vagy populista progresszívek, mint Huey Long és Coughlin atya, és Amerika politikai súlypontját mindeninkább bal felé tolták.

Foglalkozhatunk itt is a mai napig élő mítosszal, miszerint Long és Coughlin konzervatívok voltak. Az összes felvilágosult liberális alapdogmája, hogy Charles Coughlin atya utálatos jobboldali volt (Long bonyolultabb eset, de ahol negatívan értékelik az örökségét, ott jobboldaliként jellemzik; ahol népszerűnek tekintik, ott baloldalinak számít). Coughlinra ismételtelen úgy hivatkoznak, mint „jobboldali rádiós papra”, akit éleslátónak mondott esszéisták Rush Limbaugh, Pat Buchanan, Ann Coulter és más vélelmezett szélsőségesek ideológiai őseként írnak le.²⁴ Coughlin azonban semmilyen tekintetben nem volt konzervatív vagy akár jobboldali, hanem szinte minden fontosabb szempontból baloldali beállítottságú volt.

Az 1891-ben az Ontario tartománybeli Hamiltonban született Coughlint 1916-ban szentelték pappá. Hét évig kanadai katolikus iskolákban tanított, majd Michigan államba költözött. Végül Royal Oak kisváros, Detroit egyik külvárosa lelkészévé kapott állást. Templomát Szent Teréz nyomán A Kis Virág Szentélyének nevezte el. A nyilvánosságba első ízben akkor kóstolt bele, amikor a helyi Ku Klux Klan ellen harcolt, amely akkoriban katolikusokat, köztük sok bevándorlót zaklatott. Az egyik helyi rádióállomást rábeszélte, hogy engedélyezze szentbeszédei sugárzását. Az adás szinte a kezdetektől sikeres volt.

1926 és 1929 között szinte kizárólag vallási témákra, a Klan leleplezésére, gyermekeknek szóló szentbeszédre és az alkoholtilalom elleni kirohanásokra szorítkozott – mindezt egy olyan hallgatóságnak, amely alig merészkedett ki a detroiti körzetből. Nagy áttörése a tőzsdei összeomlásakor következett be, amikor populista gazdasági nézeteket kezdett hangoztatni. Ravaszul rájátszott a népben élő szorongásokra és a gazdasági elégedetlenségre, s ennek eredményeképpen mind több adó kezdte sugározni beszédeit. 1930-ban szerződést kötött a CBS-szel, hogy A Kis Virág Arany Órája (Golden Hour of the Little Flower) című műsora keretében hat hónapon keresztül országszerte tizenhat rádióállomás közvetítse a prédikációit.

Coughlin szinte rögtön a kezdődő tömegmédia-időszak legsikeresebb politikai kommentátorává vált. Több mint negyvenmillió hallgatóval és heti egymillió levéllel az amerikai politika egyik legfontosabb hangja volt.

Első áldozata az állítólagos konzervatív, Herbert Hoover volt. 1931 októberében, a laissez-faire gazdaság elleni heves kirohanásában Coughlin kijelentette, hogy Amerika problémái nem oldhatók meg azzal, hogy „várjuk, hogy a dolgok elrendeződjenek, s bevesszük annak a többszáz úgynevezett vezetőnek a komolytalan közhelyeit, akik buzgón arról biztosítanak bennünket, hogy már elértük a mélypontot, és a jólét, az igazságosság és a könnyűrűletesség 'már itt van a közelben'.”²⁵ Kedvenc gonosztevői a „nemzetközi bankárok” és fajtájuk volt. Özönlöttek az adományok és a levelek.

Novemberben, ellentmondva Hoover vélekedésének, hogy a gazdasági segély helyi ügy, Coughlin szenvedélyesen síkra szállt a kormány országos szintű aktivitása mellett. Kikelt egy olyan szövetségi kormány ellen, amely segítséget tudott nyújtani az éhező Belgiumnak, sőt, még az arkansasi disznóknak is, de mivel ellenzi a szociális támogatást, nem hajlandó amerikaiakat táplálni. Ahogy közeledett az elnökválasztási kampány Coughlin teljes súlyával Franklin Delano Rooseveltt mögé állt. A baloldali teokrata esküdözött, hogy a New Deal „Krisztus ügye” (Christ's Deal), és az amerikaiaknak „Roosevelt vagy a tönkremenetel” között kell választaniuk. Ugyanakkor groteszken talpnyaló leveleket írt a demokrata jelölt Rooseveltnek, és kifejtette, hogy ha a kampánynak erre van szüksége, készséggel változtat álláspontján.

FDR nem túlságosan kedvelte Coughlint, de szokásához híven örömmel hitette el a pappal, hogy kedveli őt. Amikor FDR, részben a nagyvárosi katolikus szavazók sikeres megnyerésével győzött, Coughlin arra a következtetésre jutott, hogy hasznosan járult hozzá a megválasztásához. Amikor FDR meghívta a rádiós papot a beiktatási ünnepségre, Coughlin feltételezte, hogy a megválasztott elnök ugyanúgy látja a dolgokat, mint ő. Idővel mindinkább meggyőződésévé vált, hogy hivatalos fehér házi szóvivőnek tekintheti magát, és gyakran még akkor is komoly fejfájást okozott a Fehér Háznak, amikor ünnepelte ezt a „protestáns elnököt, akiben több bátorság van, mint az ország katolikus papjainak 90%-ában...” „A kapitalizmus halálra van ítéelve, és nem érdemes megpróbálni megmenteni” – jelentette ki Coughlin. Máskor kiállt az „államkapitalizmus – fasiszta és marxista képzettársításokban egyaránt gazdag – kifejezés mellett.”²⁶

Coughlin gazdasági populizmusa kitűnően szemlélteti, hogy az 1930-as évek óta egyfolytában mennyire félreértelmezik az ideológiai kategóriákat. Mint korábban említettük, Richard Pipes a marxizmus ikereretnekségeinek nevezte a bolsevizmust és a faszizmust. Mindkettő valamilyen szocializmust akart rákényszeríteni az emberekre, megszüntetni az osztálykülönbségeket és megtagadni a Nyugat dekadens demokratikus-kapitalista rendszereit. Pipes leírása bizonyos értelemben nem elég mély. Bár a faszizmus

és a bolsevizmus kétségkívül egyaránt marxista eretnokség volt, a 19. század végén és a 20. század elején valójában az összes kollektivistá felfogás a marxizmus eretnoksége volt abban az értelemben, hogy maga a marxizmus is eretnek gondolatrendszer. Mindezeknek az izmusoknak, állítja Eric Voegelin filozófus, az a gondolat az előfeltevése, hogy az emberek utópiákat teremthetnek a gazdasági erők és a politikai akarat átszervezésével. A marxizmus, illetve valójában a leninizmus volt a legbefolyásosabb és legerőteljesebb ezen eretnokségek közül, és ez nyomta rá bélyegét a baloldalra. Ám ahogy a leninizmus az alkalmazott marxizmus egyik fajtája, úgy az volt a faszizmus is (ahogy a technokrácia, a fabiánus szocializmus, a korporativizmus, a hadiszocializmus és a német szociáldemokrácia is). A kollektivistizmus Anne Morrow Lindbergh könyvének címe és gondolatmenete szerint a „jövő hulláma”, amelyet eltérő időben és helyen más-más névvel illettek. A fasiszta pillanat, amelyből az „orosz-olasz módszer” született, valójában vallási ébredés volt, amelyben a kereszténységet vagy levetették, és mással váltották fel, vagy „elavulttá változtatták” az ember világtökéletesítő képességébe vetett új progresszív hit.²⁷

A progresszív kor hajnalától az 1930-as években végig ezen a tágabb táboron belül hasadt meg a szellemi és ideológiai mező. A jobb- és baloldal közötti harc többnyire jobboldali és baloldali *szocialisták* között folyt. Gyakorlatilag mindegyik tábor a marxizmus valamely hibrid változatának, a közakarat által kormányzott társadalom rousseau-i álma valamely fattyának hívévé szegődött. Csak az 1940-es évek végén, a klasszikus liberalizmus Friedrich von Hayek által irányított újjáéledése nyomán következett be újra az, hogy a különféle kollektivistizmusok ellen egy olyan jobboldal vette fel a harcot, amely nem osztozott a baloldal alapfeltevéseiben. Az a nyugtalanító, hogy az olyan csökevényes kelések, mint Coughlin, még mindig jobboldali alakoknak számítanak – antiszemitizmusuk vagy FDR-rel szembeni álláspontjuk okán, esetleg azért, mert túl kínosak a baloldal számára –, jóllehet az alapvető filozófiai és politikai kérdések tekintetében Coughlin követői a liberális-progresszív koalíció részét alkották.

Maga Coughlin a Capitoliumon ülő demokraták, különösen a progresszív blokk – az FDR-től balra álló liberálisok, akik őt mind mélyebb reformokra szorították – kedvence volt. 1933-ban a kormányra jelentős nyomás nehezedett annak érdekében, hogy Coughlin is az Egyesült Államok küldöttségének tagja legyen egy jelentős londoni gazdasági konferencián. Tíz szenátor és hetvenöt kongresszusi képviselő fogalmazott meg egy kiáltványt, kijelentve, hogy Coughlinba „amerikaiak milliói vetették bizalmukat.” Az aláírók túlnyomó többsége demokrata párti volt. A progresszívek között még mozgalom is indult Coughlin pénzügyminiszteri kinevezése érdekében.

Ez nem vicc. Talán Coughlin volt a legjelentősebb amerikai szószólója a gazdasági nacionalizmust középpontba helyező nemzetközi áramlatnak. A Szabad Ezüst Mozgalom* örököseként klasszikus baloldali populista volt. A liberalizmus „méltóságteljesebb” erői nagyjából ugyanúgy keblükre ölelték, ahogy a mai Demokrata Párt Michael Moore-t. Raymond Mole az általa szerkesztett lapban megjelentette Coughlin cikkét az inflációról. Henry Wallace mezőgazdasági miniszter Coughlinnal együtt munkálkodott azon, hogy a kormány monetáris politikáját balra tolják. Ne feledjük, Wallace (aki a Mezőgazdasági Minisztériumban Alger Hiss főnöke volt) később Rooseveltt utolsó előtti alelnöke, az Egyesült Államok szövjet szemmel igen fontos „hasznos idiótája”, a *New Republic* szerkesztője és 1948-ban a Progresszív Párt elnökjelöltje lett. 1933-ban a Független Politikai Cselekvés Ligája, egy szélsőbaloldali értelmiségi csoport, amelynek John Dewey volt az elnöke, meghívta Coughlint nyári egyetemére. Amikor a kanadai Alberta tartomány „radikális miniszterelnöke”, William Aberhart 1935-ben meglátogatta Coughlint Detroitban, hogy megbeszélje vele saját baloldali gazdasági programját, a látogatást azzal magyarázta, hogy a „kontinens legjobb szakértőjének tanácsaira” kíváncsi.²⁸

Coughlin készségesen feltúrta az ingujját, hogy eljuttassa a Demokrata Párt harci kutyájának szerepét. A centrista demokrata Al Smith, az első katolikus, aki egy nagy párt elnökjelöltje lett, mind elkeseredettebb ellenségévé vált a *New Deal*-nek és FDR-nek. Coughlin csak erre a provokációra várt. Miután táviratban figyelmeztette FDR-t, megszelleztette, hogy katolikus hittársa a Wall Street fizetett ügynöke.

A liberálisok gyakran vitakoztak azon, vajon Coughlin ténykedéséért cserében megéri-e eltérni égbekiáltó demagógiáját. 1934 végéig a válasz mindig „igen” volt. Védelmeszői élén John Ryan atya,** Amerika akkoriban legtöbbször becsült katolikus értelmiségi és teológusa állt. Amikor Coughlin tisztességtelenül és kegyetlenül darabokra szaggatta Al Smith-t, sokan tudni szerették volna, nem jött-e el az ideje annak, hogy elhatárolódjanak a rádiós paptól. Ryan közbeavatkozott, és kijelentette, hogy a demagóg az „angyalok oldalán áll”. Rendszerint ezzel mentegették az állítólag jobboldali Coughlint: a jó oldalon bocsátkozott a csatába, minek törődni a túlzásaival?

Egy FDR monetáris politikájával kapcsolatos kongresszusi meghallgatáson Coughlin kétórás, a bizottságot lenyűgöző szónoklatot tartott. „Ha a Kongresszus nem támogatja az elnök pénzügyi programját – mennyi-

dörgött –, olyan forradalom tör majd ki ebben az országban, amely mellett eltörpül a francia forradalom!” „Rajta tartom a kezem a nemzet érverésén – jelentette ki. – S tudom, a Kongresszus csak egyet mondhat: Rooseveltt őr, követjük Önt.” „Isten fogja Rooseveltt elnök kezét – tette hozzá. – Ő a válasz az imáinkra.” Prédikációiban az amerikai baloldal vezére mintha Mussolini fordulatait vette volna át: „Kormányunk még mindig híve a dekadens kapitalizmus egyik leggonoszabb vonásának, nevezetesen, hogy a termelésből csak a tulajdonosok, a kapitalisták húzzanak hasznot, de a dolgozók nem.”²⁹

Tehát miért lett Coughlinből hirtelen jobboldali? Mikor lett a liberális értelmiség szemében persona non grata? Az ezzel kapcsolatos történeti tények egyértelműek: a liberálisok akkor kezdték jobboldalinak nevezni Coughlint, amikor az még inkább *balra* mozdult el.

Ez korántsem annyira ellentmondásos, amennyire látszik. 1934 végén Coughlinből szinte kizárólag azért lett gonosztevő, mert úgy döntött, FDR nem elég radikális. Elfogyott a türelme annak láttán, hogy FDR nem folytat teljes mértékben nemzetiszocialista politikát, továbbá vonakodik attól, hogy a papot az elnök személyes Raszputyinjává tegye. Eleinte Coughlin pontosította támogatását: olyasmiket mondott, hogy „a korábbiaknál is jobban támogatom *valamilyen* New Dealt.” Végül, 1934. november 11-én bejelentette, hogy létrehoz egy új „népi érdekszövetséget”, a Társadalmi Igazságosság Nemzeti Unióját (Nation Union for Social Justice; NUSJ). Az új szuper szövetség programjaként a társadalmi igazságosság tizenhat alapelvét fogalmazta meg. Hitcikkelyei között az alábbiak szerepeltek:

- Minden polgárnak, aki hajlandó dolgozni, és képes is erre, igazságos és a megélhetést biztosító éves bért kell kapnia, amelynek segítségével eltarthatja és oktathatja családját.
- Hiszek azoknak a közszolgáltatásoknak az államosításában, amelyek természetüknél fogva túl fontosak ahhoz, hogy magánszemélyek ellenőrzése alatt álljanak.
- Hiszek a magántulajdonhoz való jog fenntartásában, de azt a közjó érdekében ellenőrizni kell.
- Nem csak abban hiszek, hogy a dolgozó embernek joga van szakszervezetbe szerveződni, hanem abban is, hogy a kormánynak, amelyet a dolgozó ember támogat, kötelessége megvédeni ezeket a szervezeteket a vagyon és az értelmiség bevett érdekeivel szemben.
- Hiszek abban, hogy háború esetén, nemzetünk és szabadságjogaink megvédése érdekében, ha embereket sorozni lehet, a vagyont is össze lehessen írni.

* 19. század végi amerikai politikai mozgalom, amelynek hívei korlátlan ezüstpénzverést követeltek.

** John Ryan (1865–1945): vezető amerikai teológus és lelkes, a társadalmi igazságosság szószólója.

- Hiszek abban, hogy az emberi jogok szentsége előbbre való a tulajdon-jog szentségénél. Hiszek abban, hogy a kormány elsősorban a szegényekkel törődjön, mert, mint a tények mutatják, a gazdagoknak bőségesen vannak eszközeik arra, hogy magukkal törődjenek.³⁰

A következő hónapban Coughlin hét újabb alapelvet adott ki, hogy pontosan kifejtse, miként venné fel a harcot az NUSJ a kapitalizmus és a modern kereskedelem borzalmaival. Ezek az alapelvek még nyíltabban kapitalizmusellenesek voltak. Kimondták például, hogy a kormány „kötelessége” korlátozni „bármely iparág által szerzett hasznot”. Minden munkás számára garantálni kell, a mai szóhasználattal, a „megélhetési bért”. A kormánynak kell biztosítania az „élelmiszerek, ruházati cikkek, otthonok, gyógyszerek, könyvek és az összes modern szükségleti cikk” termelését. „Ez az alapelv – tette hozzá helyesen Coughlin – ellentétes a kapitalizmus elméletével.”³¹

A program jórészt a katolikus egyház liberális szárnyában, a minnesotai mezőgazdasági dolgozók pártja és a wisconsin progresszív munkáspárt köreiben uralkodó nézetekből és Coughlin saját elcsépeelt témáiból tevődött össze. Nem meglepő, hogy gazdasági elméletét az amerikai populizmus legkülönbözőbb áramlatai befolyásolták. Coughlin ideológiája kezdettől fogva egy töről fakadt a New Deal sok hívének, progresszíveknek és populistáknak az elméleteivel. Soha semmi köze nem volt a klasszikus liberalizmushoz vagy a rendszerint a jobboldalhoz köthető gazdasági erőkhöz.

Ez visszavezet bennünket az amerikai politikai vitákban tapasztalható egyik legbosszantóbb torzuláshoz. Az 1930-as években szinte kizárólag attól számított valaki jobboldalinak, hogy Franklin Rooseveltt és a New Deal ellenfele volt. J. T. Flynnt, a botrányokat feltáró újságíróat például gyakran kizárólag azért tekintették a régi jobboldal egyik vezéralakjának, mert FDR könyörtelen bírálója és az *Amerika First* (*Amerika Először*) tagja volt (egyikeként azoknak, akik egyértelműen támadták a New Dealben felsejlő fasiszta tendenciákat). Flynn azonban nem volt klasszikus liberális. Az 1930-as évek nagy részében a *New Republic* balra hajló vezércikkírója volt, és Rooseveltet azért bírálta, mert az nézete szerint a jobboldal felé mozdult el. Ami izolacionizmusát illeti, az Amerikai Szocialista Párt elnöke, Norman Thomas, Charles Beard és John Dewey harcostársa volt.

Huey Long szenátort, a par excellence amerikai fasisztát becsúszó szintén gyakran nevezik jobboldalinak, noha a liberális szellemi térképen elfoglalt helye ennél összetettebb. Sok demokrata, köztük Bill Clinton még ma is csodálja Longnak, és igen szelektív módon hivatkozik rá. Long ihlette Sinclair *It Can't Happen Here* és Robert Penn Warren messze jelentősebb

All the King's Men (A király összes embere) című művét, és szuper személyisége ambivalens reakciókat vált ki a liberálisokból, akik csodálják gazdasági populizmusát, viszont nem kedvelik nyers demagógiáját. De mindezt figyelmen kívül hagyva sem tagadható, hogy Long *balról* támadta a New Dealt. Osztozzuk a Gazdagságban elnevezésű programja egyértelműen a „műveletlenek szocializmusa” volt. Kimutatható ellenszenv a létező Szocialista Párttal szemben teljesen kulturális és gyakorlati színezetű, nem ideológiai volt. „Megmondanám, kérem, mi értelme van ma Amerikában szocialista listán indulni?” – szegezte a kérdést Long a *Nation* riporterének. – Mi haszna van, ha valakinek ugyan igaza van, mégis legyőzik?” Eközben Norman Thomas követői gyakran esedeztek vezetőjüknek, hogy mutasson több rokonszenvet Coughlin és Long iránt. „Szocialista vagyok – írta Thomasnak egy alabamai választó 1935-ben – immár 35 éve ... [Long] ugyanazt mondja, amit mi mondunk egy emberöltő óta. Rá hallgatnak ..., miközben bennünket bolondnak tartottak.”³²

Longot egyértelműen fasisztává a demokrácia szabályainak népies ízü megvetése tette – „eljött az ideje, hogy minden jó ember az elvek fölé emelkedjen” –, no meg az, hogy mélyen hitt abban, hogy ő a nép igazi hangja. Louisianában kétségkívül több volt pusztá politikai vezetőnél. Valódi szerves kapcsolatot ápolt választóival, ami túllépett mindazon, amit Amerika e tekintetben addig tapasztalt. „Louisianában nincs diktatúra. Tökéletes demokrácia virágzik, s a tökéletes demokráciát meglehetősen nehéz megkülönböztetni a diktatúrától.”³³ Elég különös, hogy oly sok liberális és szocialista éppen saját elit beállítottsága és kozmopolitizmusa miatt ismerhette volna fel a fasiszta vonásokat Long politikájában. Longnak nem volt szüksége sokat fecsegő szakértőkre és elitekre. Tömény populizmusa elvetette a dogmákat, és a tömegek bölcsességét becsülte mindenek felett. A tömegek narcizmusára apellált, és kijelentette, hogy saját akarateréje segítségével „mindenkit királlyá” tud tenni. Nagyjából olyan viszonyban állt népével, mint Hitler a *Volkkal*; FDR erre soha sem volt képes. Sok liberális érezte ezt fenyegetőnek – joggal.

A Fehér Házban Longot és Coughlint más populistá és radikális mozgalmakkal és vezetőkkel együtt – ide tartozott Upton Sinclair 1934-es kaliforniai kormányzói kampánya és Dr. Francis Townsend bizarr nyugdíjas mozgalma, amely az 1930-as években söpört végig az országon – a New Deal tervezőinek ellenőrzését és uralmát fenyegető veszélynek tekintették.³⁴ De csak a legfelületesebb és leginkább körkörös gondolkodás – amely úgy tartja, a jobboldal azonos a rosszal, a rossz pedig a jobboldallal – tekinthette az ilyen radikálisokat és kollektivistákat másnak, mint baloldali kreatúráknak.

Roosevelt 1935-ben már eléggé aggodott ezen különböző baloldali fenyegetések miatt ahhoz, hogy titkos közvélemény-kutatást rendeljen el. Az eredmények miatt stratégiának jó részét kiverte a hideg, mert arra a következtetésre jutottak, hogy ha Long harmadik párti listával indul, az FDR választási vereségébe kerülhet. Roosevelt be is vallotta szárnysegédeknek, hogy legalább néhány ügy átvételével reméli „kifogni a szelet Long vitorlájából”.

Hogyan remélte FDR kifogni a szelet a kezdődő fasiszta és kollektivistista mozgalmak vitorlájából az Egyesült Államokban? Kezdetben a társadalombiztosítás ügyében. Bár mértékéről heves viták folynak, kevesen kételkednek abban, hogy az alulról jövő nemzetiszocialista nyomás – amelyet Long, Coughlin és Townsend képviselt – hozzájárult a Roosevelt „második száz napjában” tapasztalt balra tolódáshoz. A harmadikutas Roosevelt Bismarck taktikáját másolva simította el a véleménykülönbséget a radikálisokkal, hogy így őrizze meg hatalmát. Pont, amikor Long népszerűsége szárba szökött, illesztett be váratlanul egy „vágjuk meg a gazdagokat” törvényjavaslatot azok közé, amelyeknek „feltétlenül át kell menniük” a törvényhozáson. Nem tudható, hogy bizonyos idő elteltével hogyan alakultak volna a dolgok, mert 1935 szeptemberében Longot meggyilkolták. Ami Coughlint illeti, ő mind súlyosabb problémát jelentett, ahogy gazdaságilag radikálisabbá vált, és erőteljesebben kezdett rokonszenvezni a valódi, külföldi fasizmussal, Mussolini és Hitler rendszerével. Antiszemitizmusa – ami már akkor is nyilvánvaló volt, amikor Rooseveltt és a New Deal-liberálisok üdvözölték a támogatását – szintén egyre élesebbé vált. A háború alatt FDR utasította az igazságügyi minisztériumot, hogy kémkedjenek Coughlin után, így próbálják meg elhallgattatni.

Hogy Long, a Coughlin-hívek és a többiek hány szavazatot gyűjtöttek volna be, ha Long életben marad, és Roosevelt kihívójává válik, szerintem elméleti fejtegetés, a fontosabb kérdés szempontjából nem is lényeges. A populista baloldaliak szabták meg a nyilvános viták keretét. Az, hogy Coughlin 40 millió hallgatót vonzott egy csupán 127 milliós országban, és hallgatósága akkor volt a legnagyobb, amikor a New Deal „Krisztus dealjének” nevezte, valamit el kell, hogy áruljon FDR, illetve Coughlin vonzerejéről. Még a New Deal Long és Coughlin iránt mély megvetést tápláló híveinek is meggyőződése volt, hogy ha nem fogják ki a szelet a vitorlájukból, „Huey Long és Coughlin atya átvehetik a hatalmat”. Ráadásul elég kevés átjárás volt a Long és Coughlin típusú „utcai” vagy „vidéki” fasiszták és a Roosevelt-kormánynak dolgozó finnyásabb értelmiségiek fő eszméi és indítékai között.

EMLÉKEZZÜNK AZ ELFELEDETT EMBERRE

Könnyen lehetne sok párhuzamosságot találni Hitler és Roosevelt hivatali ideje között. Nem csupán a véletlenek összejátszása, hogy mindketten 1933-ban kerültek hatalomra. Bár nyilvánvalóan igen eltérő karakterek voltak, jórészt egyformán fogták fel a politikát a tömegek korában. Megválasztásukat mindketten annak köszönhatték, hogy kimerültek a hagyományos liberális politika tartalékai, s a világ vezetői közül ők voltak azok, akik a legsikeresebben aknázták ki az új politikai technológiákat. Rooseveltt híres volt arról, hogy milyen sikeresen használja fel a rádió kínálta lehetőségeket – amit a nácik gyorsan le is másoltak. FDR minden korábbi hagyománnyal szakított, amikor a demokraták nemzeti konvenciójára repült, hogy elfogadja pártja jelölését. A róla kialakult kép, hogy – a cselekvés embereként! – odarepült, és nem karosszékekben ülve várt a hírekre, éppoly felvillanyozó volt, mint amikor Hitler használta ki remekül a repülőgépekben rejlő lehetőségeket, aminek leghíresebb példái Leni Riefenstahl *Az akarat diadala* című filmjében láthatók. Ha a New Deal, a szovjet és náci propagandaplakátokról és más műalkotásokról levesszük a szöveget, szinte lehetetlen megmondani, vajon a kidomborodó bicepszű munkások az új szovjet embert, az új náci embert vagy a New Deal-embert jelképezik-e. Max Lerner* 1934-ben jegyezte meg: „A legnagyobb csapás, amelyet a diktatúrák a demokráciára mérnek, hogy a meggyőzés legbecsebb eszközeit és a tömegek hiszékenysége iránti titkolt megvetést átvéve (és tökéletesítve) bókoltak nekünk.”³⁵

Az FDR és Hitler közötti átfedés leginkább az „elfeledett ember” iránti hízélgésben mutatkozik meg. A fasizmus sikere a gazdasági és technológiai változások idején szinte mindig a „vesztesek” együttműködésén múlik. A fasizmus választási rohamcsapatait az alsó középosztályok alkotják – azok, akiknek még éppen annyijuk van, hogy féljenek az elvesztésétől (Richard Hofstadter ezt a „státusaggodalmat” tekintette a progresszizmus félfasiszta jellege eredetének). A populista rájátszás a „jóllakottak”, a „nemzetközi bankárok”, „gazdasági kiskirályok” stb. elleni neheztelésre mindig is a fasiszta demagógok repertoárjának része. Hitler és Mussolini kétségkívül nagyobb demagógok voltak FDR-nél, ám Rooseveltt is teljesen értette az ilyen rájátszások „bűvös erejét”. Semmi rosszat nem látott abban, hogy aljas indítékokat tulajdonítson azoknak, akik nem támogatják őt, és kétségtelenül élvezte, hogy a kisember jó családból származó szószólójának szerepét játszhatta.

* Max Lerner (1902–1992): újságíró, szerkesztő és egyetemi tanár.

Nyilvánvaló, hogy ez nem merő cinizmus volt. FDR törődött a kismemberrel, a munkásokkal és hasonlókkal. De ugyanezt tette Hitler is. Tekintélyes tanulmányok állítják, hogy „Hitler New Dealje” (David Schoenbaum kifejezése) nem csak hasonlított FDR-ére, hanem voltaképpen nagylelkűbb és sikeresebb is volt annál. A legfontosabb jelzőszámok tekintetében Németország prosperált Hitler alatt. A születési ráta 1932 és 1936 között 50%-kal emelkedett; növekedett a házasságkötések száma, és 1938–1939-ben Németország e tekintetben vezetett Európában. 1932 és 1939 között 80%-kal esett vissza az öngyilkosságok száma. Götz Aly német történész nemrég megjelent könyvében „érezd jól magad diktátornak” nevezi Hitler, mert olyan sikeresen állította helyre Németország önbizalmát.³⁶

Hitler kancellárrá történő kinevezése után erőfeszítéseit a gazdaságra összpontosította, és sokkal gyorsabban vetett véget a munkanélküliségnek, mint FDR. Amikor a *New York Times* feltette neki a kérdést, hogy a munkahelyteremtés-e a legfontosabb számára, Hitler lelkesen válaszolt: „Teljes mértékben! Elsősorban azokra gondolok Németországban, akik kétségbeesett helyzetben vannak immár három éve. ... Mi egyéb számíthatna?” Mint mondta, nagy csodálójá Henry Fordnak, noha annak heves antiszemitizmusát nem említette. Fordban az imponált neki, hogy a „tömeg számára termel. A kisautója minden másnál többet tett az osztálykülönbségek megszüntetéséért.”³⁷

Mussolini és Hitler úgy érezték, FDR-hez hasonlóan intézik az ügyeket, a New Deal tulajdonképpen rokon erőfeszítésként ünnepelték. A német sajtó különösen elhalmozta dicséretekkel FDR-t. 1934-ben a *Völkischer Beobachter*, a náci párt hivatalos lapja „makulátlan”, rendkívül felelős, megtörhetetlen akaratú személynek, „a nép meleg szívé, a társadalmi igényeket mélyen értő vezetőjének” nevezte Rooseveltet. A lap hangsúlyozta, hogy a New Deallel Roosevelt „gazdaság- és társadalompolitikájában a nemzetiszocialista gondolatrendszert” átvéve megszüntette az előző évtizedben „korlátlanul tobzódó piaci spekulációkat”. Első hivatalban töltött évét követően Hitler magánlevélben gratulált FDR-nek „az amerikai nép érdekében tett hősi erőfeszítéseire. Az egész német nép érdeklődéssel és csodálattal követi az elnök sikeres harcát a gazdasági bajokkal.” William Dodd amerikai nagykövetnek kifejtette, hogy „egyértelműen az elnökkel abban, hogy a kötelesség erényének, az áldozatkészségnek és a fegyelemnek kell uralkodnia az egész népben. Ezek az erkölcsi követelmények, amelyeket az elnök az Egyesült Államok minden egyes polgára elé állít, a német államfilozófiának is a lényegét alkotják, és abban a jelszóban fejeződnek ki, hogy 'A közjó megelőzi az egyéni érdeket’.”³⁸

Mussolini még szorgosabban bizonygatta, hogy a New Dealben a kezdődő fasizmus bukkan elő. FDR *Looking Forward* (Előre nézni) című könyvéről írt recenziójában voltaképpen azt jelentette ki: „Ez a fickó közénk való.” „A nemzet ifjúságának eltökéltségéhez és férfias józan-ságához szóló felhívás, amellyel Rooseveltt itt harcra hívja olvasóit, azokra az eljárásokra emlékeztet, amelyekkel a fasizmus ébresztette fel az olasz népet.” Mussolini szerint FDR megértette, hogy a gazdaság nem „hagyatkozhat a saját eszközeire”, és fasiszta jellegűnek tartotta azt, ahogy az amerikai elnök a gyakorlatba ülteti át ezt a felismerést. „Nem kérdéses, hogy a hangulat, amely ezt a hatalmas változást kíséri, a fasizmusra hajaz” – írta. (Később Henry Wallace egyik könyvét szemlélte, kijelentve: „Merre tart Amerika? Ez a könyv nem hagy kétséget az iránt, hogy a korporativizmus, évszázadunk gazdasági rendszere útján halad.”) A *Völkischer Beobachter* szintén arról cikkezett, hogy „*Looking Forward* című könyvének megannyi bekezdését egy nemzetiszocialista is írhatta volna. Mindenesetre feltételezhető, hogy jelentős rokonságot érez a nemzetiszocialista filozófiával.”³⁹

Emil Ludwignak adott híres interjújában Mussolini ismét kifejtette, hogy FDR személyében „Amerikának diktátora” van. Egy, amerikai közönségnek írt tanulmányban elcsodálkozott, miként rombolják le a „szellemi megújulás” erői azt az elavult felfogást, miszerint a demokrácia és a liberalizmus „halhatatlan alapelvek”. „Maga Amerika is szakít velük. Rooseveltt a Szenátus, illetve a Kongresszus döntéseitől vagy kívánságaitól függetlenül lép, cselekszik, ad utasításokat. Már nincs közbülső tag közte és a nemzet között. Már nincs parlament, csak 'vezérkar'. Nincsenek pártok, csak egyetlen párt van. Egyetlen akarat hallgattatja el az ellenkező hangokat. Ennek semmi köze a demokratikus-liberális felfogáshoz.” 1933-ban Mussolini sajtóirodájának tagjai rájöttek, hogy ezek a kijelentések kezdik sérteni vélt harcostársaikat. Elrendelték, hogy „nem hangsúlyozandó Rooseveltt politikájának fasiszta jellege, mert ezeket a megjegyzéseket azonnal megtáviratozzák az Egyesült Államokba, és ellenségei arra használják fel, hogy támadják őt.” A kölcsönös csodálat mindazonáltal több évig fennmaradt. FDR a „csodálatra méltó olasz úriemberrel” kapcsolatos levelet küldött olaszországi nagykövetének, Breckinridge Longnak, amelyben azt írta, hogy Mussolinit „valóban érdekli, amit teszünk, engem pedig rendkívül érdekel, és mély csodálattal tölt el az, amit ő vitt éghoz.”⁴⁰

Norman Thomas, Amerika vezető szocialista politikusa fogalmazta meg legjobban: „Mennyire vehetjük át a fasizmus gazdaságtanát a politikája nélkül?”⁴¹

A leginkább szembeszökő hasonlóság a náci Németország, a New Deal követő Amerika és a fasiszta Olaszország között azonban nem a gazdaságpolitikában, hanem a háború közös dicsőítésében mutatkozott meg.

A FASISZTA NEW DEAL

A legtöbb megfigyelő szerint az eredeti fasizmus alapértéke az volt, hogy háborús értékeket kényszerített a társadalomra. (Ez a felfogás – vagy tévképzet, attól függően, hogyan fogalmazzák meg – annyira alapvető a fasizmus közkeletű felfogásában, hogy könyvemben több ízben is vissza kell térnem rá.) A társadalmi tervezők számára a háború fő vonzerejét nem a hódítás vagy a halál, hanem a *mozgósítás* adja. A szabad társadalmak szervezetlenek. Az emberek többé-kevésbé a maguk dolgával törődnek, ami sok kényelmetlenséget okozhat, ha egyetlen vezérlőteremből kívánjuk megtervezni a teljes gazdaságot. A háború konformitást és egységes célokat hoz magával. A köznapi viselkedési szabályok naftalinba kerülnek. Különböző dolgokat lehet elvégeztetni: utakat, kórházakat, házakat építeni. A hazai lakosságtól és intézményektől megkövetelhető, hogy „vegyék ki a részüket” a dolgokból.

Sok progresszív valószínűleg más szervezési elvet részesített volna előnyben, ezért beszélt William James a háború morális *egyenértékéről*. A háború összes hasznát, a Dewey-féle „társadalmi lehetőségeket” akarta a költségek nélkül. A baloldal újabban ezért tekint a környezetvédelemtől és a globális felmelegedéstől a közegészségügyig és a „diverzitásig” mindent a háborúval egyenértékűnek abból a szempontból, hogy általuk a nyilvánosság szakértők által megszabott egységbe forrasztható. Akkoriban azonban a progresszívek egyszerűen semmi mást nem ismertek, ami képes volna erre a trükkre. „A hadi erényeknek – hangzik James híres mondása – az amerikai társadalom tartószövetévé kell válniuk”; „rettenthetetlenség, a puhányság megvetése, a magánérdekek háttérbe szorítása, a parancsnak való engedelmség legyen továbbra is a kőszikla, amelyekre az államok épülnek.”⁴²

Olaszországban az első fasiszták közül sokan paramilitáris öltözetet hordó világháborús veteránok voltak. A fasiszta művészeti mozgalom, a futurizmus prózában, versben és festészetben dicsőítette a háborút. Mussolini retorikájában és szó szerint egyaránt a harc kéjence volt: „Egyedül a háború emel legmagasabb szintre minden emberi energiát, a nemesség bélyegét nyomva azokra a népekre, amelyekben megvan hozzá a kellő bátorság” – jelentette ki jamesi szellemben az *Enciklopedia italiana*

„Fasizmus” címszavában. A Német Harci Szövetség a Kamatrabszolgaság Ellen néven induló náci mozgalom mindig is paramilitáris szervezet volt, eltökélten próbálva felidézni a Nagy Háború, a lövészárkok szocializmusa testületi szellemét.

Nem mindegyik asztalt verő fasiszta akart azonban valóban háborút. Mussolini csak tizenhat évvel hatalomra kerülése után indított háborút, és még etiópiai kalandját is az motiválta, hogy új élettel töltsen fel az otthon kornyadozó fasizmust. Hitler sem azonnal kezdett bele a fegyverkezésbe. Miközben megszilárdította hatalmát, voltaképpen a béketeremtő szerepében tetszelgett (amit sok nyugati pacifista jóhiszeműen hajlandó is volt elfogadni). Kevesen vitatják azonban, hogy számára a háború legalább annyira volt eszköz, mint cél.

Franklin Roosevelt megválasztásával visszakerültek a hatalomba a progresszívek, akik korábban a hadiszocializmus útján vélték újjáépíteni Amerikát. Noha dogmáktól való mentességet prédikáltak, el sem lehetne képzelni dogmatikusabb meggyőződést annál, hogy az I. világháború sikeres „kísérlet” volt. Vajon a Szovjetunió és a fasiszta Olaszország tapasztalatai az 1920-as években nem azt bizonyították-e, hogy a hadiszocializmusról való lemondással Amerika elszalasztotta az alkalmat?

A kampány során FDR megígérte, hogy a Nagy Háború építéseként szerzett tapasztalatainak felhasználásával birkózik meg a gazdasági válsággal. Még kinevezése előtt utasította szárnysegédeit, hogy készítsenek tájékoztatót a háborús körülmények közötti elnöki felhatalmazásról. Megkérte Rexford Tugwellt, derítse ki, felhasználhatja-e az 1917-ben hozott Az Ellenséggel való Kereskedésről szóló törvényt* arra a célra, hogy egyoldalúan embargót hirdessen az aranykivitelre, és biztosítékot csikart ki kinevezni szándékozott főügyészből, hogy bármilyen érvek szóljanak is ellene, az igazságügy-minisztérium úgy fog állást foglalni, hogy Rooseveltnek e kérdésben minden szükséges lépésre felhatalmazása van. Roosevelt beiktatási beszéde köztudottan tele volt harci hasonlatokkal: „Habozás nélkül vállalom népünknek a közös problémáink ellen fegyelmet rohamra készülő nagy hadseregének vezetését.”

Jonathan Alter, a *Newsweek* cikkírója által előbányászott irat szerint FDR stábja rádióüzenetet fogalmazott meg az Amerikai Légiónak (beiktatása után ez volt az első ilyen üzenete), amelyben FDR arra utasította volna a veteránokat, hogy belőlük legyen az elnök „alkotmányon kívüli” (Alter szavaival) „magánhadserege”. „Az eskü alapján, amely

* Trading with the Enemy Act: 1917-ben elfogadott amerikai szövetségi törvény, ami tiltja a kereskedelmet az Egyesült Államok és az ellenségesnek minősülő országok között.

továbbra is köt benneteket, új főparancsnokként – így a Rooseveltt számára készített szöveg –, fenntartom magamnak a jogot, hogy mostani helyzetünkben parancsokat adjak nektek.”⁴³

Bár Alter elismeri, hogy ez „diktátori beszéd – nyílt hatalommegrágás” volt, és arra utal, hogy FDR vagy kegyencei „valamiféle hadiállapot kihirdetése érdekében ideiglenes veteránhaderő” létrehozását fontolgatták, mégis megpróbálja csökkenteni felfedezése fontosságát.⁴⁴ Kihagyja az Amerikai Védelmi Liga örökségét, amelyet FDR kétségtelenül a magáénak vallott, s azt sem említi, hogy volt olyan időszak, amikor az Amerikai Légión „amerikai fasisztáknak” tekintette magát. S arról sem szól, hogy FDR – aki egyáltalán nem habozott, amikor az FBI és más ügynökségek felhasználása került szóba, hogy kémkedjenek hazai bírálói ellen – felügyelte az Amerikai Légión mint az FBI félhivatalos ága felhasználását amerikai polgárok ellenőrzésére.

A korai New Deal szinte minden programja az I. világháborúban született háborús politikában, háborús gazdaságban vagy háborús esztétikában gyökerezett. A Tennessee Valley Authority (TVA), a New Deal fémjelző közmunkaterv* gyökerei egy I. világháborús erőműprojektben lelhetők fel. (Mint FDR magyarázta, amikor formálisan a Kongresszus beleegyezését kérte a tervhez: „A háborús időszaknak ez az erőműfejlesztése logikusan vezet el a nemzeti tervezéshez.”) A Legfelsőbb Bíróság részben az elnök háborús felhatalmazására hivatkozva védte meg a TVA alkotmányosságát.

Sok New Deal-ügynökségben, a híres „alphabet soupban”⁴⁵ többnyire a tizenöt évvel korábban, a háború alatt felállított különböző bizottságok és testületek éltek tovább. A Nemzeti Újjáépítési Igazgatóságot nyíltan az első világháborús Hadiipari Igazgatóság mintájára hozták létre. Az Értékpapír és Beváltási Bizottság a Federal Reserve Board Tőkepiaci Bizottságának folytatása volt. Az Újjáépítési és Pénzügyi Vállalat a Hadigazdálkodási Vállalat modernizált változata volt. FDR lakásépítési kezdeményezését az I. világháborús időszak lakásépítkezéseinek főépítészé irányította. A háború alatt a közlakásépítésre a hadiiparban dolgozók miatt volt szükség. FDR elnöksége alatt valójában mindenki hadiipari dolgozó lett.

Nyilvánvaló, hogy mindez mennyire hasonlított a náci Németországban bekövetkezett fejleményekre. Érdemes azonban megjegyezni, hogy az amerikai és német New Deal első két évében Amerikában következett

* Tennessee Valley Authority (TVA): szövetségi tulajdonban levő vállalat, amelyet kongresszusi határozattal 1933 májusában hoztak létre azért, hogy koordinálja a válság által különösen sújtott Tennessee-völgyben a hajózást, az árvízvédelmet, a villanyáram-termelést és a műtrágyatermelést.

** Ironikusan így nevezték a számtalan New Deal-programot a hozzájuk tartozó ügynökségekkel.

be nyaktörő ütemben a militarizálódás és az újrafelfegyverkezés, míg Németország aránylag keveset költött fegyverzetre (persze a német újrafelfegyverkezésnek szigorú korlátokat is szabtak). A Közmunkaügyi Igazgatóság két repülőgép-hordozót, a Yorktownt és az Enterprise-t, négy cirkálót, sok kisebb hadihajót és több mint száz harci repülőt vásárolt (ez utóbbiakat ötven katonai repülőtéren állomásoztatták). Talán az volt az egyik oka annak, hogy sokan úgy vélték, a válságnak a New Deal vetett véget, hogy szinte folytonos átmenet volt a New Deal és a teljes hadigazdálkodás hagyománya között.

Wilson régi emberei a roosevelti apparátus minden szintjén ott voltak. Ennek annyiban volt értelme, hogy Wilson óta Rooseveltt volt az első demokrata elnök. Ezzel együtt is a New Deal kiötlői nem pusztán újból szolgálatba álló kollégákat kerestek; háborús veteránokat akartak. Amikor Holger Cahill először visszautasította a Szövetségi Művészeti Tanács élére történő kinevezést, egyik munkatársa hozzáfűzte: „A kormányzati meghívás valamilyen állásba paranccsal egyenértékű. Olyan, mint a katonai behívó.”⁴⁵

Nemcsak a kormányügynökségek szerveződtek meg hadsereg módjára, hanem a stábok tagjai is katonai zsargont használtak. A terepmunkáról úgy beszéltek, hogy „a lövészárkokban dolgoznak”. Az apparátus alacsonyabb rangú tagjait „altisztnek” nevezték. Új szövetségi programok „indultak támadásra” és így tovább.

Nem volt talán még egy program, amely jobban mutatta a kormányzat új hadi szellemét, mint a Közmunka Testület (Civilian Conservation Corps, CCC). A CCC mint a New Deal kétségkívül legnépszerűbb programja mintegy 2,5 millió fiatalot vont be a csak paramilitáris képzésnek tekinthető programba. A CCC tagjai többnyire „erdészeti hadseregeként” működtek, elszáradt ágakat és hasonlókat takarítottak el. A jelentkezők toborzási központokban találkoztak, I. világháborús egyenruhát viseltek, csapatszálító vonatokon szállították őket az országban, a hadsereg őrmestereinek jelentettek, vigyázzban kellett állniuk, alakzatban menetelniük, katonai nyelvezetet használniuk – ide értve azt is, hogy a feletteseiket „uram”-nak kellett szólítani –, a *Stars and Stripes* mintájára készült CCC-lapot kellett olvasniuk. Takarodó után katonai sátrakban aludtak, és katonai ébresztőre keltek.

Azt követően, hogy a Kongresszus jóváhagyta a CCC-t, FDR jelentette: „Elég jó eredmény, szerintem az 1917-es mozgósításhoz mérhető.” A házelnök a CCC sikerével büszkélkedett: „Katonai kiképzésben is részesülnek, és annak végeztével egészségesebbé, mentálisan és fizikailag fejlettebbé, hasznosabb állampolgárokká válnak, s ha valaha ismét háborút kellene

viselnünk, hadseregünk igen értékes magvát alkotnák.”⁴⁶ Ugyanebben az időszakban a nácik gyakorlatilag ugyanezzel a céllal szerveztek hasonló táborokat.

A társadalmi tervezők fő indítéka az volt, hogy fiatalokat az átlagos munkaerő szintje fölé emeljenek. A nyilvánosság előtt azt hangsúlyozták, hogy meg kell erősíteni egy születőben levő új hadsereg fizikai és erkölcsi szövetét. FDR szerint a táborok ideális eszközök arra, hogy „kiragadják az ifjúságot az utcasarki létből.” Hitler azt ígérte, hogy táborai elejét veszik annak, hogy a fiatalok „tehetetlenül csellengjenek az utcán”. Mussolini hasonló alapállásból védelmezte különböző „csatáit”, a „gabonacsatát” és hasonlókat.

Egy másik indok az osztálykorlátok átlépése volt, ez a része a mai napig vonzóvá teszi a programot a liberálisok számára. Az indoklás – akkor és ma – az, hogy nincsenek közös intézmények, amelyek valódi kollektív köteleességekre nevelnének. Ebben van is némi igazság. Érdekes azonban, hogy a nácik sokkal inkább meg voltak győződve ennek az érvek az igazáról, mint a New Deal tervezői: nemcsak munkaszolgálatos programjukat, hanem teljes belpolitikájukat áthatotta.⁴⁷

Az amerikai élet militarizálásának sokkal megdöbbentőbb példája a Hugh „Vastüdő” Johnson által irányított Nemzeti Újjáépítési Igazgatóság volt. Johnson tábornok, aki 1933-ban az Év Embere lett a *Time* magazin szerint, összeférhetetlen kötekedő volt, aki azzal fenyegetőzött, hogy „behúz egyet” azoknak az amerikaiaknak, akik nem működnek együtt a New Deallel. Johnson a Hadiipari Igazgatóság katonai összekötője és Amerika első sorozási bizottságának igazgatója volt a nagy háborúban, amelyet később a New Deal „nagy iskolájának” nevezett. Meggyőződésévé vált, hogy Amerikába ismét a háború idején tapasztalt lelkesültséget és félelmet kell beoltani. Kevés közéleti szereplő volt – ide értve Joseph McCarthyt is –, aki jobban hajlott volna arra, hogy kétségbe vonja ellenfelei hazafiasságát. Johnson minden adandó alkalommal hangoztatta, hogy a válság elleni harc ugyanolyan, mint egy háborús ütközet. „Háború van – halálos és fenyegetőbb, mint történelmünk bármely másik válsága” – írta. Az élet egyetlen területe sem tiltott az új szolgálat számára. „Ezúttal az otthonülő nők – és nem egyenruhás katonák – mentik meg országunkat – jelentette ki. – Akkora győzelemért indulnak támadásra, mint az argonne-i. Itt az idő a háziasszonyok számára. Csatakiáltásuk: 'Vásárolj a Kék Sas' jegyében!”⁴⁸

* A Kék Sas a kiterjesztett szárnyú amerikai viharadár kék színű ábrázolása. Azok a vállalatok használták szimbólumként, amelyek teljes egyetértésüket fejezték ki a Nemzeti Ipari Újjáépítési Törvénnyel. 1933-ban nyilvánította az ipari újjáépítés jelképévé Hugh Samuel Johnson.

A Kék Sas az egyetértés hazafias jelképe volt, amelyet minden vállalatnak ki kellett függesztenie a kapujára a „Részt veszünk” mottó kíséretében, amit a kormány ugyanúgy használt, mint a németek a „Gemeinnutz geht vor Eigennutz” (A közösség haszna megelőzi az egyén hasznát) jelszót.⁴⁹ A köztudatból mára jórészt kiretusált stilizált indián sast, amely világító csavarköteget szorongatott az egyik, ipari fogaskereket a másik karmában, amerikai és német lapokban gyakran horogkereszthez vagy a német birodalmi sashoz hasonlították. Johnson követelte, hogy a Kék Sas programhoz való csatlakozást félhivatalos, szakszervezeti tagokból, cserkészekből stb. álló informátorok hadserege ellenőrizze. Totalitárius megközelítése egyértelmű volt. „Ha minden amerikai háziasszony megérti, hogy ha a Kék Sas rajta van valamin, amit beenged az otthonába, az a biztonság helyreállításának jelképe, akkor Isten legyen irgalmas annak az embernek vagy embercsoportnak, aki vagy amely megpróbál tréfálkozni ezzel a madárral.”⁵⁰

FDR propagandaszempontról hatalmas fontosságot tulajdonított a Kék Sasnak. „Háborúban, az éjszakai támadás sötétjében a katonák fényes jelvényt viselnek vállukon, nehogy bajtársak lőjenek bajtársakra – magyarázta az elnök. – Ezen elv alapján kell egymással együttműködni.” Egy kandalló melletti csevegés során 1933-ban Roosevelt Mussolini stílusában fogant „nagy nyári offenzívára” szólított fel a munkanélküliség ellen. Mindebből Hollywood is kivette a részét. Az 1933-ban a Warner Brothers stúdiójában, James Cagney főszereplésével készült *Footlight Parade* (Bevonulás rivaldafényben) című musicalben a kórus felvillanó kártyákkal Roosevelt-portrét rajzol ki, majd hatalmas Kék Sas alakzatot formál. Will Rogers *Ki kicsoda a Kék Sas és NRA sztárjai közül?* címmel vezetett rádióműsort.

Johnson kedvenc eszközei a Kék Sas program teljesítésének előmozdítására a katonai díszszemlék és a nürnbergi stílusú tömeggyűlések voltak. 1933. szeptember 12-én tízezres közönséget toborzott a Madison Square Gardenbe, ahol bejelentette, hogy az amerikai munkásoknak már 85%-a áll a Kék Sas joghatálya alatt. Másnap az „elnök NRA napja” tiszteletére rendezett Kék Sas parádé miatt New York szinte bezárt. Minden, a Kék Sas mozgalomhoz csatlakozott boltot bezárattak délután 1 órakor, és a kormányzó félnapos szabadságot hirdetett mindenki számára. Az Egyesült Államok egyik vezérezredesének irányításával a Kék Sas díszmenet a Wahington Square-től az Ötödik Sugárúton át a New York Public Library-ig vonult, ahol a dísztribünön Johnson, három kormányzó és Eleanor Roosevelt üdvözölték a tömeget.

New York történetében ez volt a legnagyobb felvonulás, még a Charles Lindbergh óceánátrepülését ünneplő serpentine menetet is elhomályosította. Igazi korporativista módon egyaránt elvárták a munkások és

a vállalati vezetők részvételét. Az elnök NRA-napi felvonulása ötven-ezer konfekcióipari munkás, harmincezer városi közszolgáltatási dolgozó, tizenhétezer kiskereskedelmi alkalmazott, hatezer sörfőzdei munkás és a Radio City Music Hall csoportjának részvételével büszkélkedett. Több mint egymillió közönség előtt csaknem negyedmillió ember vonult fel tíz órán keresztül, miközben negyvenkilenc katonai repülőgép szállt el felettük. Az ilyen események miatt – írja Arthur Schlesinger Jr. –, sikerült Johnsonnak és Rooseveltnek elérnie a célt, hogy „egy kormányügynökséget vallási élménnyé alakítsanak át”.⁵¹ A Független Brit Munkáspárt egyik tagját elborzasztotta ez a szemfényvesztés, s azt mondta, szinte a náci Németországban érezte magát.

A New York-i felvonulás nem volt egyedi esemény. Országszerte hasonló látványosságokat tartottak a nagyobb városokban, ahol a felvonulók a foglalkozásukra utaló munkaruhát viselték. A Philadelphiai Sasok futballcsapatot a Kék Sas tiszteletére nevezték el. Százezer iskolás gyereket vonultattak fel a bostoni városi parkban, ahol a polgármester irányításával esküt kellett mondaniuk: „Jó amerikai állampolgárként ígérem, hogy kiveszem részem az NRA-ból. Csak olyan boltban fogok vásárolni, amelyen a Kék Sas leng.”⁵² Atlantic Cityben egy szépségverseny résztvevői kék sast bélyegeztettek a combjukra. San Franciscóban nyolcezer iskolás gyereket sorakoztattak fel, hogy hatalmas kék sast alkossanak. Memphisben ötvenezer polgár vonult fel a városi karácsonyi menetben, amelynek végén óriási kék sason lovagló Mikulás jelent meg.

Nem meglepő, hogy a Kék Sas áldozatai iránt kevés együttérzést tanúsított a sajtó és még kevesebbet a kormány. Talán a leghíresebb eset Jacob Maged, negyvenkilenc éves bevándorolt ruhatisztító volt, aki 1934-ben három hónapot töltött börtönben, mert harmincöt centért vasalt ki egy öltönyt, miközben az NRA irányelvei szerint minden lojális amerikainak legalább negyven centet kell felszámítania. Minthogy a korai New Deal egyik központi célja az volt, hogy mesterséges hiány keltésével korbácsolja fel az árakat, a Mezőgazdasági Igazgatóság elrendelte hatmillió disznó leölését. Rengeteg terményt hagytak száron elrohadni. Sok fehér farmert azért fizettek, hogy ne művelje meg a földjét (emiatt sok fekete farmer bérlő éhezett). Mindezeket az intézkedéseket militarizált kormányzati szervek hajtották végre.

A nagyvárosokban sem volt jobb sora a feketéknek. A szakszervezetek alkuerejét növelve FDR arra is felhatalmazást adott, hogy a feketéket kizárják a munkaerőpiacról. A gyakran zsigerükben fajgyűlölő szakszervezetek pedig pontosan ezt tették. A fekete sajtóban emiatt megszóltak olyan hangok, hogy az NRA (National Recovery Administration)

valójában annak a rövidítése, hogy „Fussanak a niggerek” (Negro Run Around) vagy „Néger Eltávolítási Törvény” (Negro Removal Act) vagy „Ismét kifosztották a négereket” (Negroes Robbed Again). Egy harlemi gyűlésen az egyik tiltakozó kék sast rajzolt, és aláírta: „ez a madár lopta el a fater állását.”⁵³ Eközben Johnson vigyázó szeme láttára rendőrök szekeréssel törtek be ajtókat, hogy megbizonyosodjanak róla: a szabók nem dolgoznak éjszaka, és – szó szerint – elkergettek rikkancsokat az utcáról, mert nem a nagyiparban dolgoztak.

Nem meglepő, hogy Johnson a fasizmus buzgó híve volt. Az NRA főnökeként Raffaello Viglione *A korporatív állam* című művét, Mussolini egyik kedvenc közgazdászának fasizta értekezését osztogatta. Még Frances Perkins munkaügyi miniszternek is adott egyet, arra kérve, hogy terjessze a kabinet tagjai között.

Johnson fasizta módszerei, s ami még fontosabb, ingatag személyisége 1934-ben a bukásához vezettek. Ezzel együtt is, bár kétségtelenül ő volt a Roosevelt-kormányzat legelszántabb fasizta és fasisztabarát tagja, eszméi és módszerei korántsem jelentettek eltávolodást a fősodortól. Amikor az Európában nevelkedett, megbecsült közgazdászt, Alexander Sachsot tanácsadásra kérték az NRA-val kapcsolatban, figyelmeztetett, hogy az ilyesmi „csak rendeleti úton működő bürokrácia által irányítható, márpedig egy ilyen bürokrácia sokkal inkább hasonlítana a kialakulóban levő fasizta vagy náci államra, mint egy liberális köztársaságra.” Senki sem fogadta meg a tanácsát, mégis kormányzati szerepet vállalt. 1934 végén Rexford Tugwell Olaszországba látogatott, és ismerősnek találta a fasizta eljárást. „Szerintem Olaszországban sok olyan dolog történik, amelyet magam is szükségesnek tartok. ... Mussolini ellenzéke kétségkívül ugyanolyan emberekből áll, mint FDR-é. Ő azonban ellenőrzése alatt tartja a sajtót, úgyhogy nem tudnak naponta hazugságokat vágni a fejéhez...” Az NRA Kutatási és Tervező Osztálya által megrendelt *Kapitalizmus és munkásság a fasizmusban* című tanulmány erre a következtetésre jutott: „A fasizta elvek nagyon hasonlítanak azokra, amelyek Amerikában vannak kibontakozóban, ezért jelenleg különleges érdeklődésre tarthatnak számot.”

A történelem ironiája, hogy az 1930-as években távolról sem volt tilos a New Dealt vagy FDR-t fasisztának nevezni. A II. világháború utáni két nemzedék számára mégis elfogadhatatlan, hogy a New Dealt bármely tekintetben a fasizmussal kapcsolják össze. Ez a kulturális és politikai tabu óriási vakvágányra vezette őket: a New Deal ennek értelmében a fasizmus ellentéte volt – és nem azzal rokon jelenség –, emiatt hatalmas szalmabábot kellett teremteniük a modern konzervatív mozgalomból. Ez meglepően

könnyen ment. Minthogy a „jobboldalt” már úgy határozták meg, mint Roosevelt-ellenest, nem kellett túl nagy erőfeszítés ahhoz, hogy az amerikai jobboldalt egybeolvassák a nácizmussal és a fasizmussal. A liberálisok szemében például az amerikai „izolacionizmus” egyértelműen konzervatív hagyomány, jóllehet az izolacionizmusnak azok a vezető képviselői, akik az *America First* mozgalomhoz és az 1930-as, 1940-es évtized hasonló ügyeihez kapcsolódtak, többségükben valójában liberálisok és progresszívek voltak, ide értve Joe Kennedyt, John Dewey-t, Amos Pinchotot, Charles Beardet, J.T. Flynn-t és Norman Thomast.

A jobboldali fasizmus mítosza csak évtizedekkel később, méghozzá egy olyan személynek köszönhetően kezdett tisztázódni, akivel kapcsolatban ezt a legkevésbé várnánk: Ronald Wilson Reaganról, egy korábbi roosevelti típusú demokratáról van szó. Reagan 1976-ban és 1980-ban sem volt hajlandó visszavonni azt a véleményét, hogy a New Deal korai hívei kedvezően ítélték meg a fasiszta Olaszország politikáját. 1981-ben újból fellángolt a vita, amikor az akkor az elnöki posztot betöltő Reagan makacsul ragaszkodott álláspontjához: „Reagan még mindig biztos abban, hogy a New Deal egyes hívei fasiszta nézeteket hirdettek” – ez volt a főcíme a *Washington Post* egyik cikkének.⁵⁴ Az, hogy Reagan nem volt hajlandó visszavonni állítását, vízvázalstónak bizonyult, noha a tabu jórészt érintetlen maradt.

De először is miért volt egyáltalán tabu? Az egyik válasz nyilvánvaló és teljesen érthető: a holokauszt. Az emberi történelem egyik legégbekiáltóbb bűne, az európai zsidóság kiirtása mindent átértelmez, amivel kapcsolatba kerül. Ám ez annyiban nagyon pontatlan, hogy vannak különböző fasiszta rendszerek, például a fasiszta Olaszország, amelyek nem szolgáltak rá, hogy hibáztassák őket a holokausztért. Semmiképpen sem állítom, hogy a New Deal a hitlerizmussal rokon, amennyiben a hitlerizmust kizárólag a holokauszttal kapcsolatban határozzuk meg. Ám a fasizmus már a holokauszt előtt is fasizmus volt. A holokauszt időben és bizonyos fokig filozófiailag a német fasizmus haláltusa volt. A német fasizmus utolsó felvonásával magyarázni a korábbi fasizmusokat Olaszországban, Amerikában és másutt megegyezik azzal, amikor a rossz könyvet visszafelé olvassuk. S azt mondani, hogy a New Dealnek semmi köze a fasizmushoz, mert a New Deal későbbi hívei szemben álltak a holokauszttal, egyenértékű azzal, hogy a fasizmusnak egyetlen megkülönböztető vagy fontos jegye sincs a holokauszton kívül – komoly ember ilyet nem állíthat.

Pont azt nem lehetne tagadni, hogy a New Deal objektíve fasisztoid jellegű volt. A New Deal során kormányhű banditák akarták megszabni, hogyan kell otthon viselkedni. Szövetségi ügynököket félistenként

kezelték, még akkor is, amikor másként gondolkodók után kémkedtek. Ipari kapitányok írták a szabályokat, amelyek segítségével kormányozták az embereket. FDR titokban felvette a beszélgetéseit, a postaszolgáltatást felhasználva büntette meg ellenségeit, ismételten hazudott, hogy háborúba rántsa az Egyesült Államokat, és több ízben aláasta a Kongresszus felhatalmazását a hadba lépés eldöntésére. Amikor Frances Perkins 1932-ben figyelmeztette, hogy a New Deal több rendelkezése alkotmányellenes, csak vállat vont, és azt mondta, ezzel majd később foglalkozunk (az általa kitalált megoldás: haverokkal feltölteni a Legfelsőbb Bíróságot). 1942-ben nyíltan megmondta a Kongresszusnak, hogy akkor is megteszi, amit akar, ha nem kap felhatalmazást. Bárki hazafiságát kétségbe vonta, aki ellenezte az ő gazdasági programjait, még inkább magát a háborút. Ő teremtette meg azt a katonai-ipari komplexumot,* amelyet a baloldalon ma oly sokan fasisztának nyilvánítanak.

1936-ban Roosevelt így beszélt a Kongresszus előtt: „Új közhatalmi eszközöket teremtettünk. A népi kormányzat kezében ez a hatalom üdvös és megfelelő. A gazdasági önkényuralom politikai bábjainak kezében azonban az ilyen hatalom béklyókba kötözné az emberi szabadságjogokat.”⁵⁵ Mint Al Smith megjegyezte, e kijelentés végkövetkeztetése, hogy Rooseveltnek mindaddig nincs ellenére a tekintélyelvű kormányzás, amíg a „nép” képviselői – azaz a liberálisok – irányítják. Ha viszont olyan valakinek a kezébe kerül a kormányzás, akit „mi” nem kedvelünk, az zsarnokság.

Ez az egyoldalú érvelés a liberálfasizmus lényege. A progresszizmus, liberalizmus vagy bárminek nevezzük, hatalmi ideológiává vált. Amíg a hatalom a liberálisok kezében van, nem számítanak az elvek. A fenti gondolatmenet az I. világháború és a New Deal igazi fasiszta örökségére is rávilágít: arra az elképzelésre, hogy a „jó dolgok” nevében, a „mi népünk” irányítása alatt történő kormányzati cselekvés mindig és mindenütt jogos. A jó emberek eltérő véleménye a hazafiság legmagasabb formája, a rossz embereké a kezdődő fasizmus nyugtalanító bizonyítéka. A dogmaellenesség nyomán, amelyet progresszívek és fasiszták egyaránt a pragmatizmustól örökölték, a cselekvés jogosságának megítélésére az egyetlen kritériumot a cselekvő indítékai alkotják. „Biztosítom Önöket – mondta FDR szárnysegédje, Harry Hopkins New Yorkban New Deal-aktivisták előtt –, hogy nem félünk bármit feltárni, amit a jog megenged, és olyan jogászunk van, aki törvényesnek nyilvánít mindent, amit Önök tenni akarnak.”⁵⁶

* Eisenhower elnök búcsúbeszédének híres parafrázisa, az ipari vállalatok, a megnövekedett hadiipar és a hadsereg összefonódásaira utal, amit Eisenhower hosszú távon aggályosnak nevezett.

Manapság, különösen Bush hivatalba lépése óta éppen ezt az attitűdöt nevezik a liberálisok fasisztának. De ez a mérce túl rövid ahhoz, hogy mindent átfoghasson, ami a New Deal fasisztává tette. A fasizmusnak és a náciizmusnak csak a karikatúrája, hogy egyszerűen gonosznak nevezzük őket. A náciizmus csábereje abban rejlett, hogy a közösségre hivatkozott, hogy a mindenható állam segítségével megpróbálta helyreállítani a valahová tartozás érzését azok számára, akik elveszve érezték magukat a modern társadalomban. A modernizáció, az iparosodás és a szekularizáció kétséget és elidegenedést váltott ki a tömegekből. A náci az ígérték, hogy ismét felkeltik az emberekben az érzést, hogy valami önmaguknál nagyobb dologhoz tartoznak. A „mindenki egyért és egy mindenkiért” szelleme hatott át minden náci felvonulást és díszszemlélt.

Ebben az alapvető közfelfogásban osztozott FDR agytrösztjének minden tagja, egy az egyben örökölték azt Herbert Crolytól és bajtársaitól. „A New Deal magva – írja William Schambra – a nemzeti eszme újjászületése, a nemzeti közösség víziójának megújítása volt. Roosevelt a nemzeti kötelességre, fegyelemre és testvériségre hivatkozva próbálta a megosztottságokon felülemelkedve összefogni Amerikát; célja az volt, hogy nemzeti szinten állítsa helyre a helyi közösséghez tartozás érzését.” Maga Roosevelt is megjegyezte, hogy az amerikai életben munkálkodó „drasztikus változásokra” reagálva „egész nemzeti életünkre kiterjesztettük a helyi közösség régi elvét”.⁵⁷ A militarizmus Amerikában, ahogy a náci Németországban és a fasiszta Olaszországban is e cél eszköze volt, nem maga a cél.

Azóta is ez a liberális vállalkozás lényege: a demokratikus köztársaság óriási törzsi közösséggé való átalakítása, megadva az odatartozás érzését a társadalom minden tagjának, a floridai Key Westtől az alaszakai Fairbanksig – „mindannyian együtt benne vagyunk” –, amelyet állítólag a szorosra zárt közösségben érzünk. A közösségre vágyódás mélyen emberi és tisztességes. Ám ezt a vágyat gyakran rosszul használják fel, amikor a szövetségi kormány közvetíti, és a republikánus beállítottságú, sokrétű nemzetre kényszerítik. Erről folyt a vita az alkotmányozó nemzetgyűlésben, s ezt próbálták a progresszívek állandóan a maguk javára eldönteni. A kormány nem szerethet téged, s minden politika, amely más feltevés alapján működik, szükségképpen rossz véget ér. A liberálisok mégsem képesek a New Deal óta lerázni azt az alapvető dogmát, hogy az állam egy olyan jelentéspolitikai eszköze lehet, amely az egész nemzetet egyetlen faluvá alakítja át.

Az elemzés lezárásul ismét le kell szögeznünk, hogy bármilyen hasonlóságok vehetők is észre a három New Deal között, fontosabbak az Amerika,

Németország és Olaszország közötti különbségek. FDR bűnei meg sem közelítik Hitler vagy Mussolini bűneit. Némelyek ezek közül a személyiséggel vannak összefüggésben. FDR hitt Amerikában és az amerikai életmódban – legalábbis szilárdan hitte, hogy hisz bennük. Továbbra is a választás híve volt, noha megsértette azt a hagyományt, hogy az elnök csak két ciklus erejéig maradhat hivatalában. Tisztelte a rendszert, jóllehet megpróbálta megcsonkítani a Legfelsőbb Bíróságot. Nem volt zsarnok, jóllehet több mint százezer állampolgárt zárt táborokba azon az alapon, hogy az etnikumukban nem lehet megbízni. Ezekkel és más eseményekkel kapcsolatban pro és kontra is szólnak érvek. Egy dolog azonban világos: az amerikai néptől nem várható, hogy hosszú ideig elviselje a zsarnokságot. Háborús időkben az ország történelmileg megtette, amit meg kellett tenni, ám békéidőben az amerikai karakter nem hajlik arra, hogy az államban keressen jelentést és irányítást. A liberálisok erre úgy reagáltak, hogy folyton új válságokat, a háború új erkölcsi egyenértékét keresték.

J. T. Flynn, a *New Republic* korábbi újságírója talán az 1930-as évek leghíresebb Roosevelt-ellenes botránytudósítója volt. Megvetette Rooseveltet, és meggyőződése volt, hogy a New Deal fasiszta vállalkozás. Azt jósolta, hogy a New Deal kieszelői és követői a válságok rabjaivá válnak, hogy megőrizzék hatalmukat és végrehajtsák terveiket. Ezt írta a *New Deal*-ről: „Válságban született, válságokban él, és képtelen túlélni a válságos kort. Természete törvényénél fogva, ha fenn akar maradni, évről évre új válságokat kell teremtenie a maga számára. Mussolini a háború utáni válságban került hatalomra, és az olasz életben maga is válsággá vált. ... Hitler története ugyanez. És a mi jövőnk is az állandó válságnak ugyanezen a zavaros útján formálódik.”⁵⁸

Flynn azonban megértette, hogy bár Amerika is hasonló úton csúszhat lefelé, annak nem feltétlenül kell ennyire göröngyösnek lennie. Azt jósolta, hogy az amerikai fasizmus „a fasizmus igen szelíd, kecses és kellemes formájában nyilvánulhat meg, amely egyáltalán nem is nevezhető fasizmusnak, annyira erényes és udvarias lesz.” Waldo Frank 1934-ben hasonlóan vélekedett:

„Az NRA a kezdődő amerikai fasizmus. Olaszországtól és Németországtól eltérően azonban a demokratikus parlamenti rendszer nemzedékek hosszú sora óta erős az angolszász világban: *törzsi intézmény*. Ezért Észak-Amerikában és Nagy-Britanniában nem várható olyan fasizmus megjelenése, amely megszüntetné a parlamentarizmust ahelyett, hogy pontosítaná és kiaknázná azt. A fasizmus olyan fokozatosan alakulhat ki az Egyesült Államokban, hogy sok szavazó nem is lesz tudatában a létezésének. Az igazi fasiszta vezérek nem a német Führert és az ezüstringben pompázó

italiai lovagokat utánozzák majd. Megfontolt, frakkos úriemberek lesznek; a legjobb egyetemeket végezték, Nicholas Murray Butler és Walter Lippmann cimborái.”⁵⁹

Azt hiszem világos, hogy amennyiben gondolatmenetem – miszerint a fasizmus a szótól megfosztva tovább él a liberális szellemben – egyáltalán érvényes, ez az elemzés helytálló. A szolgaság útját jártuk, talán még mindig ezen az úton járunk, de nem érezzük.

Kérdés, hogy miért nem. Miért van itt „kedves” fasizmus, miért nem az undokabb változat? A válaszom: Amerika kivételessége miatt. Erre utal Frank, amikor azt mondja: a demokrácia Amerikában „törzsi intézmény”. Az amerikai kultúra pótolja, hatálytalanítja jogi és alkotmányos kereteiket. Ez a fasizmussal szembeni legnagyobb védőbástyánk.

Werner Sombart híres kérdése így hangzott: „Miért nincs szocializmus az Egyesült Államokban?” A történészek és a politikaelmélet művelői mindig ezt a választ adták: mert Amerikának nincs feudális múltja, nincsenek európai jellegű osztályproblémái. Mint Wolfgang Schivelbusch írja, jórészt ez a válasz arra a kérdésre is, hogy: „Miért nincs fasizmus az Egyesült Államokban?” De ez csak akkor igaz, ha a klasszikus fasizmusra jellemző elnyomásra, kegyetlenségre és zsarnokságra gondolunk. A nacionalizmus és a fasizmus csak az adott társadalom genetikai kódjában már benne rejlő vonásokat képes napvilágra hozni. Németországban a német lélek legsötétebb vonásai, Olaszországban a nyugati civilizáció halványodó csillagának bizonytalanságai szabadultak ki. Amerikában a fasizmus az amerikai évszázad kezdetén csapott le, ami egyebek között azt is jelentette, hogy közel sem volt annyira baljós vízió. Nem kellett keserű csalódásokat jóvátenni, sérelmeket megtorolni. A fasizmus Amerikában reménytelibb ügy volt (bár ne feledjük, hogy a fasizmus kezdetben azért járt sikerrel Olaszországban és Németországban, mert szintén reményt kínált).

Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy nekünk nem voltak sötét időkaink, de azok nem lehettek tartósak. A progresszíveknek és liberálisoknak két ízben volt módjuk igazi fasiszta háborús válságot fenntartani: az I. világháború, majd a New Deal és a II. világháború alatt. Huzamosabb ideig azonban nem tudták ezt működtetni, mert az amerikai rendszer, karakter és az amerikai tapasztalat fenntarthatatlanná tette ezt a „kísérletet”. Ami a szelíd fasizmust illeti, amire Flynn hivatkozott, az más ügy – amit a következő fejezetekben taglalunk.

Bár a kulturális baloldal régóta az 1950-es évek állítólagos konformizmusában fedezte fel a körvonalazódó fasizmust, a harmadik fasiszta időszak valójában az 1960-as években kezdődött az Egyesült Államokban. Ez jórészt amiatt tért el drámai módon az első két fasiszta időszaktól

– azoktól, amelyek a progresszív korszakot, illetve a New Dealt követték –, mert a nyugati civilizáció erőteljesen kollektivistá időszak után következett. De miként a korábbi időszakokban, az 1960-as években is nemzetközi mozgalmat képviselt. A diákok radikális felkeléseket robbantottak ki világszerte: Franciaországban, Indonéziában, Csehszlovákiában, Lengyelországban, Szenegálban, Dél-Koreában, Mexikóban és az Egyesült Államokban. Eközben a liberális aktivisták új osztagai a fennálló renden belül munkálkodva megpróbálták újratерemteni szüleik nemzedékének társadalmi és politikai dinamikáját, továbbvinni a progresszív korszak örökségét és beteljesíteni ígéreteit. Ezzel a kétirányú, felülről és alulról jövő támadással végül sikeresen elfoglalták a kormányzat és a kultúra parancsnoki posztjait. A következő két fejezetben ezeket vesszük szemügyre.

• 5 •

Az 1960-as évek: a fasizmus az utcára vonul

AZ ÖNJELÖLT FORRADALMÁROK mind pimaszabbul kampányoltak azért, hogy engedményeket csikarjanak ki az egyetemektől. A fájárulóknak kikiáltott diákok és tanárok halálos fenyegetéseket kaptak. Üvöltöző gengszterek verték össze brutálisan a fajközösség ellenségeit. A kampuszokba lőfegyvereket vittek be, a diákok katonai egyenruhába öltöztek. Professzorokat túszként tartottak fogva, zaklattak, megfélemlítettek és fenyegettek, valahányszor az oktatott anyag ellentmondott az etnikai ortodoxiának. Az egyetemi adminisztráció a gyávaság és a lázadók iránti szimpátia elegyéből adódóan nem büntette meg a forradalmárokat, egy fasiszta bandita még az elnököt is bántalmazta a diákok szeme láttára.

A radikálisok és a velük rokonszenvező diákok baloldali forradalmároknak – legjobb tudomásuk szerint a fasizmus ellenfeleinek – vélték magukat, mégis lelkesedtek, amikor egyik tanáruk Benito Mussolini beszédeit olvasta fel nekik. Az események tetőpontján a diákok elfoglalták a diákszövetséget és a helyi rádióállomást. Puskákkal és sörétes fegyverekkel felszerelve követeltek etnikailag tiszta oktatást, amelyben az oktatók és vezetők a saját etnikumukból származnak. A kari vezetés először érthetően vonakodott eleget tenni a követeléseknek; de miután elhangzott, hogy akik ellenzik a terveket, azokat meg is ölhetik, a „mérsékeltek” többsége gyorsan változtatott álláspontján, és a militánsokat kezdte támogatni. A professzorok nürnbergi stílusú tömeggyűlésen megtagadták reakciós múltjukat és hűséget esküdtek az új forradalmi rendnek. Az egyik professzor később felidézte, hogy „a tudományos szabadságról szónokló nagy-képű tanárok némi taszigálásra milyen könnyen változtathatók táncoló medvékké.”¹

A fasiszta gengszterek végül mindent elértek. A hatóságok behódoltak követeléseiknek. A néhány, továbbra is ellenkező ember csöndben kilépett

az egyetemről, egyes esetekben az országot is elhagyta, amikor kiderült, hogy nem garantálható a biztonságuk.

Berlini Egyetem 1932? Milánó 1922? Lehet találgatni. Mindez azonban a Cornell Egyetemen történt 1969 tavaszán. Egy mind agresszívabb megfélemlítő és erőszakkampány után félkatonai fekete nacionalisták foglalták el az egyetemet az Afrikai-Amerikai Társaság* lobogója alatt.

Az ürügy a Cornell diákszövetségének fegyveres elfoglalására egy égő kereszt volt az egyik fekete hálóterem előtt. Később kiderült, hogy a fekete radikálisok által szervezett becsapásról van szó, amellyel ürügyet akartak teremteni maguknak az erőszakos fellépésre – és háttérbe szorítani a kampusz szabályait és az állam törvényeit megszegő hat fekete radikálisnak az adminisztráció által történt félnék és erőltet „megdorgálását”. Ez a Reichstag felgyújtására emlékeztető taktika tökéletesen bevált: a fegyveres fasiszta osztagok a hajnali órákban megrohamozták a Straight Hallt, kidobva onnan a csipás szemű szülőket, akik a szülői hétvége miatt tartózkodtak ott. Ezeket a megzavart lelkeket, akik szerencsétlenségükre ugyanazoknak a fegyveres ösztöndíjas diákoknak a tanulmányait pénzelhették, akik most „disznóknak” nevezik őket, arra kényszerítették, hogy egy csaknem méteres magasságú teherkocsi platójáról ugorjanak ki az ithacai esőbe. „Ez a legrosszabb fajta nácizmus” – jelentette ki egy anya izgatott, bár érthető túlzással.² Az egyetem elnökét, James A. Perkinst arra kérték, törölje „Az egyetem stabilitása” fennkölt címet viselő reggeli megnyitó előadását.

A népszerű mítosz szerint az 1960-as években szelíd, utópikus mozgalom zajlott, ami külföldön a vietnami gyarmatosító háború ellen, belföldön pedig a nagyobb társadalmi egyenlőségért és a harmóniáért küzdött. Ez részben igaz is: azoknak a fiatal embereknek a túlnyomó többsége, akik bekapcsolódtak az – úgymond – mozgalomba, ábrándos idealista volt, aki azt hitte, a Vízöntő Kora kezdődik. Szigorúan politikai szempontból mérlegelve mégsem tagadható, hogy a mozgalom aktivista magva nem nagyon hódolt másnak, mint valamiféle fasiszta ifjúságkultusznak. Az 1960-as évek „mozgalma” voltaképpen a 20. század harmadik nagy fasiszta hullámának tekinthető. Mondhatták az új baloldal radikálisai, hogy „hatalmat a népnek”, és beszélhettek „egy új nemzedék hiteles hangjairól”, de valójában másnak hódoltak. Avantgárd mozgalom volt, amely nemcsak a politikát, hanem magát az emberi természetet is újra próbálta fogalmazni.

* A Cornell Egyetem fekete diákokat tömörítő csoportja, akik 1969 áprilisában elfoglalták az egyetem diákönkormányzatának épületét.

Történetileg a fasizmus szükségképpen és konstrukcióját tekintve az ifjúsági mozgalom egy formája, és minden ifjúsági mozgalomban nem kevés fasizmus van. A szenvedély felmagasztalása az ésszel, a cselekvés a megfontolással szemben természetesen ifjonti impulzus. Fiatalokat egyenlőként kezelni, nézeteiket éppen azért „privilegizálni”, mert még hiányzik belőlük a tapasztalat és a tudás, lényegileg fasiszta törekvés, mert a mélyén az a késztetés rejlik, hogy vessük el a „régimódit” és a „régidogmákat” annak kedvéért, amit a náci a „tett idealizmusának” neveztek. Az ifjúsági politika – mint általában a populizmus – a hisztéria és a dührohamok politikája. Az ifjúsági politika engedékenysége a barbárság diadalához vezető gyávaság és bizonytalanság egyik megjelenése.

Vitathatlan, hogy a náciizmus *sikere* mélyen összefügg a nagy német válság okozta nélkülözésekkel, de ettől még ne gondoljuk, hogy maga a náciizmus a szegénység terméke volt. Németországban már az I. világháború előtt elindult az ifjúság forradalma, a háború csupán felgyorsította ezeket a tendenciákat, egyaránt felfokozva idealizmust és elidegenedést. Klaus Mann, a vallástalan zsidó és homoszexuális nemzedéke nagy részére gondolt, amikor 1927-ben ezt írta: „A mi nemzedékünket úgyszólván csak a zavar tartja össze. Mindaddig még nem lettünk a célra, amelynek révén valamilyen közös erőfeszítésnek kötelezhetnénk el magunkat, noha valamennyien egy ilyen célt keresünk.”³ Mann alábecsülte a helyzetet. Noha az ifjú németek megosztottak voltak abban, hogy minek kellene a régi rend helyébe lépnie, nem csupán a zavar forrasztotta egységbe őket. Valamiféle ifjúsági identitáspolitikát söpört végig Németországon, amelyet az az elképzelés éltetett, hogy az új nemzedék azért más és jobb, mert megszabadult a korrupt és gyáva régiek politikájától, és eltökélt arra, hogy „hiteles” új rendet teremtsen.

A német ifjúsági kultúra az 1920-as években és az 1930-as évek elején tele volt lázadó szellemmel, a környezetvédelmi miszticizmussal, idealizmussal és pogánysággal. Mindebben olyan attitűdök fejeződtek ki, amelyek mindenki számára ismerősek, aki átélte az 1960-as éveket. „Elnyomónak és őszintétlennek tekintették a családi életet – írja egy történész. – Úgy vélték, a szexualitást házasságban és azon kívül is „át- meg átjárja a képmutatás” – így egy másik. Ők is úgy vélekedtek, hogy senkiben sem lehet bízni, aki harminc évesnél idősebb, és megvetették a régi anyagi rendet annak minden megnyilvánulásával együtt. Számukra a „szülők valóságossága jórészt tettetés, a politika kérkedő és triviális, a gazdaság gátlástalan és csalárd, az oktatás sztereotip és élettelen, a művészet hitvány és szentimentális, az irodalom álságos és kommersz, a dráma csiricsaré és gépies.” A középosztályból származó fiatalok mozgalma elutasította, sőt,

utálta a középosztálybeli liberalizmust. „Céljuk – írja John Toland – egy olyan ifjúsági kultúra megteremtése volt, amely harcra száll az iskola, ott-hon és templom burzsoá szentháromsága ellen.”⁴

A kávéházakban Allen Ginsbergre emlékeztető kadenciákban ordítottak a német társadalom dekadenciájáról. A fák között a természettel társalogtak, várták „az erdő üzenetét”. Egy vezér – vagy akit „vezetőnek” kiáltottak ki – ilyen részleteket olvashatott Nietzschétől vagy a költő Stefan Geörgétől: „Az emberek és a legfőbb bölcsesség az Emberre áhítozik! A Tett! ... Talán valaki, aki évekig ült gyilkosaitok között, és a börtöneitekben aludt, feláll, és *belevág a tettbe!*” „Ezek az ifjú emberek – írja Toland –, akik miszticizmuson nőttek fel és az idealizmus hajtotta őket, cselekvésre – bármilyenre – áhítoztak.”⁵

A radikális diákok már a náci hatalomátvétel előtt megkérdőjelezték a klasszikus liberális tudományos szabadságot és a kutatók és oktatók tekintélyét dédelgető német felsőoktatás nehézkes konzervativizmusát. A nietzschei gyakorlatiasság hulláma (Julien Benda kifejezése) söpört végig Európán, és szele elfújta a szülők nemzedékének áporodott dogmáit, egy új, friss szemmel vizsgálendő világot tárva fel. A náci azt hirdették a fiataloknak, hogy ne hagyják lelkesedésüket a tudományos ismeretek által korlátozni, inkább politikai cselekvésben éljék ki azt. Az önmagáért való tanulást az „értényesség” nevében elvetették. Ne olvassunk több zsidó tudományt és külföldi absztrakciót – üvöltözték. Tanuljunk a németekről és a háborúról, s arról, hogy mit tehetünk a nemzetért! Az intuíció – amiből a fiataloknak bőségesen van – fontosabb a tudásnál és a tapasztalatnál, hangoztatták a radikálisok. Az ifjúság imádta, ahogy Hitler leszólta az elmélet híveit – „tintalovagok”, köpött ki rájuk. Hitler szerint az „ész elleni lázadásra” van szükség, mert az „értelem megmérgezte népünket!”⁶ Hitlert boldoggá tette, hogy meg tudta szerezni az ifjúság szívét és lelkét, és az egyetemeket a hazáért való cselekvés inkubátoraivá alakította át.

A náci lélegzetelállítóan sikeresek voltak. 1927-ben, az általános prosperitás időszakában a porosz diákok 77%-a helyeselte, hogy az „árja törvénycikket” – amely tiltotta zsidók foglalkoztatását – bevegyék a német egyetemek működési szabályzatába. Közbülső intézkedésként harcoltak a faji kvótákért, amellyel korlátozták volna a fajilag nem megfelelő diákok számát. 1931-ben az összes német főiskolás 60%-a támogatta a Nemzetiszocialista Diákszervezetet. A náci részvételre vonatkozó regionális vizsgálatok kimutatták, hogy a diákok minden más csoportot meghaladó mértékben hívei a nemzetiszocializmusnak.⁷

A német ifjúságot főleg az vonzotta a náciizmusban, hogy az hangsúlyozta a nagyobb diákrészvételt az egyetem kormányzásában. A náci meg-

Történetileg a fasizmus szükségképpen és konstrukcióját tekintve az ifjúsági mozgalom egy formája, és minden ifjúsági mozgalomban nem kevés fasizmus van. A szenvedély felmagasztalása az ésszel, a cselekvés a megfontolással szemben természetesen ifjonti impulzus. Fiatalokat egyenlőként kezelni, nézeteiket éppen azért „privilegizálni”, mert még hiányzik belőlük a tapasztalat és a tudás, lényegileg fasiszta törekvés, mert a mélyén az a késztetés rejlik, hogy vessük el a „régí módit” és a „régí dogmákat” annak kedvéért, amit a nácik a „tett idealizmusának” neveztek. Az ifjúsági politika – mint általában a populizmus – a hisztéria és a dührohamok politikája. Az ifjúsági politika engedékenysége a barbárság diadalához vezető gyávaság és bizonytalanság egyik megjelenése.

Vitathatlan, hogy a náciizmus *sikere* mélyen összefügg a nagy német válság okozta külözésekkel, de ettől még ne gondoljuk, hogy maga a náciizmus a szegénység terméke volt. Németországban már az I. világháború előtt elindult az ifjúság forradalma, a háború csupán felgyorsította ezeket a tendenciákat, egyaránt felfokozva idealizmust és elidegenedést. Klaus Mann, a vallástalan zsidó és homoszexuális nemzedéke nagy részére gondolt, amikor 1927-ben ezt írta: „A mi nemzedékünket úgy szólván csak a zavar tartja össze. Mindeddig még nem leltünk a célra, amelynek révén valamilyen közös erőfeszítésnek kötelezhetnénk el magunkat, noha valamennyien egy ilyen célt keresünk.”³ Mann alábecsülte a helyzetet. Noha az ifjú németek megosztottak voltak abban, hogy minek kellene a régi rend helyébe lépnie, nem csupán a zavar forrasztotta egységbe őket. Valamiféle ifjúsági identitáspolitikát söpört végig Németországon, amelyet az az elképzelés éltetett, hogy az új nemzedék azért más és jobb, mert megszabadult a korrupt és gyáva régiek politikájától, és eltökélt arra, hogy „hiteles” új rendet teremtsen.

A német ifjúsági kultúra az 1920-as években és az 1930-as évek elején tele volt lázadó szellemmel, a környezetvédelmi miszticizmussal, idealizmussal és pogánysággal. Mindebben olyan attitűdök fejeződtek ki, amelyek mindenki számára ismerősek, aki átélte az 1960-as éveket. „Elnyomónak és őszintétlennek tekintették a családi életet – írja egy történész. – Úgy vélték, a szexualitást házasságban és azon kívül is „át- meg átjárja a képmutatás” – így egy másik. Ők is úgy vélekedtek, hogy senkiben sem lehet bízni, aki harminc évesnél idősebb, és megvetették a régi anyagi rendet annak minden megnyilvánulásával együtt. Számukra a „szülők valóságossága jórészt tettetés, a politika kérkedő és triviális, a gazdaság gátlástalan és csalárd, az oktatás sztereotip és élettelen, a művészet hitvány és szentimentális, az irodalom álságos és kommersz, a dráma csiricsaré és gépies.” A középosztályból származó fiatalok mozgalma elutasította, sőt,

utálta a középosztálybeli liberalizmust. „Céljuk – írja John Toland – egy olyan ifjúsági kultúra megteremtése volt, amely harcba száll az iskola, ott-hon és templom burzsoá szentháromsága ellen.”⁴

A kávéházakban Allen Ginsbergre emlékeztető kadenciákban ordítottak a német társadalom dekadenciájáról. A fák között a természettel társalogtak, várták „az erdő üzenetét”. Egy vezér – vagy akit „vezetőnek” kiáltottak ki – ilyen részleteket olvashatott Nietzschétől vagy a költő Stefan Geörgétől: „Az emberek és a legfőbb bölcsesség az Emberre áhítozik! A Tett! ... Talán valaki, aki évekig ült gyilkosaitok között, és a börtönökben aludt, feláll, és *belevág a tettbe!*” „Ezek az ifjú emberek – írja Toland –, akik miszticizmuson nőttek fel és az idealizmus hajtotta őket, cselekvésre – bármilyenre – áhítoztak.”⁵

A radikális diákok már a náci hatalomátvétel előtt megkérdőjelezték a klasszikus liberális tudományos szabadságot és a kutatók és oktatók tekintélyét dédelgető német felsőoktatás nehézkes konzervativizmusát. A nietzschei gyakorlatiasság hulláma (Julien Benda kifejezése) söpört végig Európán, és szele elfújta a szülők nemzedékének áporodott dogmáit, egy új, friss szemmel vizsgálendő világot tárva fel. A nácik azt hirdették a fiataloknak, hogy ne hagyják lelkesedésüket a tudományos ismeretek által korlátozni, inkább politikai cselekvésben éljék ki azt. Az önmagáért való tanulást az „érvényesség” nevében elvetették. Ne olvassunk több zsidó tudományt és külföldi absztrakciót – üvöltözték. Tanuljunk a németekről és a háborúról, s arról, hogy mit tehetünk a nemzetért! Az intuíció – amiből a fiataloknak bőségesen van – fontosabb a tudásnál és a tapasztalatnál, hangoztatták a radikálisok. Az ifjúság imádta, ahogy Hitler leszólt az elmélet híveit – „tintalovagok”, köpött ki rájuk. Hitler szerint az „ész elleni lázadásra” van szükség, mert az „értelem megmérgezte népünket!”⁶ Hitlert boldoggá tette, hogy meg tudta szerezni az ifjúság szívét és lelkét, és az egyetemeket a hazáért való cselekvés inkubátoraivá alakította át.

A nácik lélegzetelállítóan sikeresek voltak. 1927-ben, az általános prosperitás időszakában a porosz diákok 77%-a helyeselte, hogy az „árja törvények” – amely tiltotta zsidók foglalkoztatását – bevegység a német egyetemek működési szabályzatába. Közbülső intézkedésként harcoltak a faji kvótákért, amellyel korlátozták volna a fajilag nem megfelelő diákok számát. 1931-ben az összes német főiskolás 60%-a támogatta a Nemzetiszocialista Diákszervezetet. A náci részvételre vonatkozó regionális vizsgálatok kimutatták, hogy a diákok minden más csoportot meghaladó mértékben hívei a nemzetiszocializmusnak.⁷

A német ifjúságot főleg az vonzotta a náciizmusban, hogy az hangsúlyozta a nagyobb diákrészvételt az egyetem kormányzásában. A nácik meg-

győződése szerint a diákok hangjára oda kell figyelni, és az „aktivizmust” a felsőoktatás lényegi részévé kell tenni. Előrevetítve az 1960-as évek radikális amerikai diákjainak közös refrénjét – például a Columbián tanuló Mark Ruddét, aki kijelentette, hogy az egyetem létezését kizárólag „egy forradalmi mozgalom megteremtése és elterjesztése” indokolja – a náci abban hittek, hogy az egyetemnek elsősorban forradalmárok keltetőházának kell lennie, és csak ez után kullogva szabad elvont ismeretekkel házalnia.⁸

Persze mihelyt a náci megszerezték és megszilárdították hatalmukat, jelentősen csökkent az eltérő nézetek iránti toleranciájuk. Maguk a témák azonban jórészt ugyanazok maradtak. Az egyetem kormányzásában való diákrésztvétel növelésére tett ígéretük beváltását az egyetem tágabb értelemben vett feladatának újrafogalmazásával köthették össze. Walter Schultze, az Egyetemi Oktatók Nemzetiszocialista Egyesületének igazgatója a szervezet első közgyűlésén elhangzott beszédében ismertette az új hivatalos felfogást; magyarázata szerint a „tudományos szabadságot” úgy kell újrafogalmazni, hogy diákok és oktatók együtt dolgozzanak egy nagyobb ügyért. „A szabadság német eszméje sohasem fogalmazódott meg élettelenben és erőteljesebben, mint napjainkban. ... Végso soron a szabadság nem egyéb, mint a népi létünk alapértékei nevében végzett felelős szolgálat.”⁹

Azoknak a professzoroknak, akik eltértek az új ortodoxiától, az egyetemi baloldal 1960-as évekből ismert taktikájával kellett szembenézniük. Fenyegető leveket kaptak, a lázadók elbarikádozták vagy elfoglalták az előadótermeket, „leleplezések” jelentek meg a kampuszon elhelyezett hirdetőtáblákon és a diáklapokban, az előadókat közbeszólásokkal zavarták. Amikor az ügyintézők megpróbálták megakadályozni vagy büntetni ezeket a csínyeket, a diákok tömegtiltakozást szerveztek, és természetesen győztek is, nem ritkán lemondásra kényszerítve az illetékes egyetemi vezetőt.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a német diákok elsősorban és leginkább a német felsőoktatás és a „burzsoá módon anyagi” idősebb nemzedék *konzervativizmusa* ellen lázadtak. Az egyházak is gyanúsak voltak, mert annyira szorosan kötődtek a régi, korrupt, I. világháborús rendszerhez. A diákok akarták vezetni az egyetemeket, ami a tudomány hagyományos képviselőinek szemében egyenértékű volt azzal, mintha az ápoltak akarnák irányítani az elmegyógyintézeteket. Eközben a progresszív professzorok többsége buzgón követte őket – legalábbis azok, akik nem voltak zsidók vagy bolsevikok. Sok tudós – például Hans-Georg Gadamer –, aki később kihasználta, hogy a náci időkben áldozatnak számított, jól elvult azzal, hogy beülhetett egy zsidó kolléga távozása után megüresedett székbe. Martin Heidegger, a 20. század legbefolyásosabb filozófusa is rögtön csatlakozott a náci forradalomhoz.

A Cornell Egyetemen történt hatalomátvételben is hasonló fasiszta témák visszhangoztak. A faji felsőbbrendűségüket és a liberalizmus lényegi romlottságát meggyőződéssel valló radikális fekete diákok éppen egy olyan intézmény ellen folytattak hosszú megfélemlítő és erőszakos kampányt, amely biztosította számukra az oktatás luxusát. Maga Perkins elnök igazi progresszív oktató volt. Swarthmori és princetoni végzettségével, a New Deal híveként az Árhivatalban próbálta ki magát. Szellemi tekintetben William James és John Dewey progresszív-pragmatista hagyományának gyermeke volt, elvetette azt az elképzelést, hogy az egyetemeknek örök igazságok vagy rendszeren felmerülő kérdések kutatásának kell szentelniük magukat. Kinevette a hagyományos kutatás „intellektuális szűzieségét”, és gúnyolódott a nem pragmatikus kutatókon – a modern tintalovagokon –, akik „középkori skolasztikus kérdések terméketlen megvitatásának” szentelik idejüket. Mint oly sok New Deal-értelmisségi, Perkins is úgy vélte, hogy a múltnak nincs túl sok beleszólása a jelenbe. Jelszava az „érvényesség” volt, ami az 1960-as években gyorsan „a szunnyadó energiák felszabadításává” lényegült át.¹⁰

Perkins meggyőződése szerint az egyetemnek legyenek a társadalmi változás laboratóriumai, „szakértők” képzőhelyei, akiket majd a való világba ejtőernyőznek, hogy kijavítsák a társadalmat, ahogy a progresszívek tették Wilson és FDR idején. Emiatt – és egyértelműen bátorsághiány miatt is – Perkins megalázkodott a fasiszta stricik előtt, miközben könyörtelenül hátat fordított azoknak, akiknek oktatását, állását, akár az életét is a Fekete Hatalom radikálisai fenyegették. A német diákok folyton azt hangoztatták, hogy nekik „német tudományt” és német logikát tanítsanak, a fekete radikálisok pedig azt akarták, hogy „fekete tudományt” és „fekete logikát” tanítsanak nekik „fekete professzorok”. Külön iskolát követeltek, amelynek feladata a „fekete nemzet létrehozásához szükséges eszközök megteremtése”. E követeléseket nem érvekkel, hanem erőszakkal és szenvedélyes kijelentésekkel támasztották alá. „A múltban csak a fekete emberek haltak meg – kiáltotta a fekete radikálisok vezére –, eljött az idő, hogy most már a disznók dögljenek meg!” Perkins tessék-lássék ellenkezett, majd egykedvűen beadta a derekát. Végül is, magyarázta, „semmi olyasmit nem mondtam, és nem is mondok, ami örökre szól vagy a körülmények változása nyomán ne lehetne módosítani.” Az új program első kurzusa a „Fekete ideológia” volt.¹¹

Amit ma identitáspolitikának nevezünk, azóta normává vált a tudományos életben. Egész tanszékek foglalkoznak az etnikai és társadalmi nemi különbségek feltárásával. A diverzitás ma az etnikai identitás változatlan természetének kódszava. Ez az elgondolás is a náci újromantikára

vezethető vissza. Ami egykor a náci gondolkodásnak a felsőoktatásra fegyverrel rákényszerített védjegye volt, ma a szellemi kifinomultság netovábbjának számít. Andrew Hacker, aki akkortájt ifjú oktató volt a Cornell Egyetemen, ma pedig az etnikai problémák talán legkiválóbb fehér liberális szakértője, azt írja, hogy a „történetileg fehér” főiskolák „logikájukban és tanmenetükben, a tudományos tudásról vallott felfogásukban és viselkedésükben is ... fehérek.”¹²

Bizonyos életkor alatti olvasók valószínűleg szinte semmit sem tudnak a Cornell Egyetemen kirobbant felkelésről, és még többen lehetnek azok, akiknek nehéz ezt összeegyeztetni az 1960-as évek tömegkultúrában elterjedt képével. Hisznek az 1960-as évek soreli típusú mítoszában: a „jó fiúk” megdöntöttek egy romlott rendszert, lázadtak „régimódi” szüleik ellen, egy felvilágosult és tisztességre épülő kort indítottak el, amelyet most elnyomó konzervatívok fenyegetnek, akik vissza szeretnék nyesegetni annak utópikus hajtásait. A baby boom liberális gyermekei átszínezték az emlékezet lencséit, hogy az állítólagos forradalmárokat a béke és szeretet – méghozzá a *szabad szerelem!* – lovagjainak láttassák. Kommunák, „fogjuk meg egymás kezét!”, kart karba öltve vonuljunk a békéért és az igazságosságért, és „Kumbayát”^{***} énekeljünk a tábor tüzet körül ülve: az újból eladott ezeket a képeket szeretné bevésni a kollektív emlékezetbe. A baloldalon néhányan még mindig azt állítják, hogy az 1960-as évek a forradalmi politika időszaka volt, bár vitatkoznak azon, hogy a kudarcok és diadalok milyen arányban oszlanak meg. A liberális derékhadból sokan arra emlékeztetnek bennünket, hogyan egyesítette John F. Kennedy a nemzetet, felszólítva, hogy „ne azt kérdezd, mit tehet érted az ország – azt kérdezd, te mit tehetsz az országodért”. Mások a háborúellenes és a polgárjogi mozgalmat hangsúlyozzák.

2003-ban Howard Dean elnökjelöltként a közmegegyezéssel felfogást visszahangozta, amikor a *Washington Post*nak úgy nyilatkozott, hogy az 1960-as évtized „a nagy remények korszaka” volt. Törvénybe iktatták a Medicare-t,^{**} a Head Startot,^{***} a polgárjogi törvényt,^{****} a választójogi

* Kum ba yah, afrikai-amerikai spirituálé az 1930-as években.

** Medicare: amerikai nemzeti szociális biztosítási program, melyet 1965-ben vezettek be. A program biztosítja a 65 év felettiek és rokkantak egészségügyi ellátását. Az 1960-as évek nagy szociális vívmányának tartják a szintén 1965-ös Medicaiddel együtt, ami a szegények ellátásának megteremtésére törekedett.

*** Head Start: az amerikai Egészségügyi Minisztérium programja, mely széleskörű oktatási, egészségügyi, ételmezési és családsegítő szolgáltatásokat biztosít a hátrányos helyzetű családoknak és gyermekeiknek.

**** A Civil Rights Act törvényen kívül helyezte a fekete amerikaiak és nők elleni diszkrimináció főbb formáit, így például a szegregált közintézményeket.

törvényt,^{*} kinevezték az első afrikai-amerikai bírát az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságára. Úgy éreztük, hogy ennek valamennyien részesei vagyunk, mindannyian felelősek vagyunk ezért az országért ..., hogy [az erős iskolákért és közösségekért] mindenki felelős. Hogy ha akár egyetlen személyt is kihagyunk, akkor Amerika már nem olyan erős és jó, amilyen lehetne, vagy amilyennek lennie kellene. Ezt a fajta országot szeretném újra látni.”¹³

Fogjuk szaván Deant! Megannyi liberális demokratától eltérően, akik szintén koruk gyermekei voltak, Dean csodák csodájára legalább hajlandó elismerni, hogy döntően ez az évtized alakította a gondolkodását – miközben Clintonék és John Kerry, akiket sokkal jobban befolyásolt a radikális politika, továbbra is úgy tesznek, mintha az 1960-as évtized alig lett volna több háttérfilmmel. Bizonyos értelemben azonban Dean a nagyobb hazug, mert az 1960-as éveknek ebből az ábrázolásából szinte minden torzítás.

Először is a fiatalok nem voltak egyöntetűen „progresszívek”. Közvélemény-kutatások szerint a fiatal amerikaiak voltak leginkább a militarizmus hívei, míg az ötven felettiek voltak legnagyobb valószínűséggel háborúellenesek. Számos vizsgálatból derül ki az is, hogy a radikális gyermekek nem szüleik értékei ellen lázadtak. A legjobb előrejelzője annak, hogy egy főiskolai diákból radikális egyetemista lesz-e, a szülők ideológiája volt. Baloldali vonzalmú szülőknek baloldali vonzalmú gyermekeik voltak, akikből radikális forradalmárok lettek. A fiatalok közötti legfontosabb választóvonal a főiskolára járók és nem járók között húzódott. A vietnami háborúval kapcsolatos attitűdök azonban az egyetemi ifjúság körében is csak az 1960-as évek legvégén változtak negatívvá, és e tekintetben még akkor is kisebb volt a konszenzus annál, ahogy a közszolgálati média dokumentumműsorai sejtetik.

Mi több, maguk a radikális diákok sem voltak teljesen azok a háborúellenes pacifisták, amilyenek a John Lennon-nosztalgiát követők gondolhatnák. Nem akartak esélyt adni a békének, ha a béke nem kedvezett terveiknek. A Diákok a Demokratikus Társadalomért (SDS) nem háborúellenes szervezetnek indult. Vezetője, Tom Hayden a korai háborúellenes aktivizmust a legfontosabb utcai küldetéstől eltérítő jelenségnek tekintette. Még azt követően sem lett pacifista, hogy az újból eladott elsősorban háborúellenes álláspontja alapján határozták meg, legalábbis a legjobban dicsőített szélső szárnya biztosan nem volt az. Az újból eladott radikálisok magasztalták a rendőrök elleni gyilkos rajtaütéseket végrehajtó és terrorista

* A Voting Rights Act törvényen kívül helyezte azt a diszkriminatív szavazási gyakorlatot, mely felelős volt az fekete amerikaiak széleskörű jogfosztottságáért az Egyesült Államokban.

bombamerényleteket tervező Fekete Párducokat – a „mi Vietkongunk”, mondta róluk Hayden. Az SDS-ből kivált Weathermen belföldi terrorhadjáratot folytatott, és az erőszak megtisztító értékéről prédikált. A Vietnami Veteránok a Háború Ellen, a csoport, amelynek John Kerry volt a szószólója és vezetője, komoly belső vitákat folytatott arról, vajon nem kellene-e meggyilkolni a háború mellett kiálló politikusokat. Gandhik tehát biztosan nem voltak.¹⁴

Ez felveti az 1960-as mítosz egy még fontosabb becsstelenségét. A sokak nevében beszélő Dean a nagy egység időszakának festi le az 1960-as éveket: „A korombeli emberek valóban ezt érezték.”¹⁵ Ez azonban nyilvánvaló értelmetlenség, „az emberek” nem ezt érezték. Azok az emberek, akiket Howard Dean ismert, ezt érezték – vagy legalábbis a nosztalgia miatt úgy gondolják, hogy ezt érezték. Elképesztő, mennyien emlékeznek úgy az 1960-as évekre, mint az „egység” és a „remény” időszakra, miközben az éppenséggel a tomboló belföldi terrorizmus, az egyetemi zűrzavarok, gyilkosságok és lázadások korszaka volt. Vakságukra nem lehet magyarázat a saját fiatalságukkal kapcsolatos nosztalgia, hiszen a liberálisok az 1930-as évek után is olyan időszakként epekednek, amikor „mindannyian benne voltunk”. Ez szintén durva torzítás. Az Egyesült Államok nem volt egységes az 1930-as években sem; politikai nyugtalanság, erőszakos munkásfellépések és az attól való félelem szaggatták, hogy küszöbön áll a totalitarizmus valamelyik fajtájának megjelenése. Ha csakis az egységről volna szó, a baloldal az 1950-es, vagy akár az 1920-as évek után epekedne. Am ezekben az évtizedekben a baloldal nem virágzott, ezért természetesen bármely egység igaztalan volt, amelyet az amerikaiak akkor éretek.

Más szavakkal: a baloldal nem egységre vágyik, hanem győzelemre; a nem a maga szájíze szerint létrejövő egység (amilyen az 1950-es évek „higgadt konformizmusa” volt) szerintük hamis és félrevezető. Az 1930-as és az 1960-as években a baloldalnak valódi hatalmat hozott a népfrontos megközelítés – és ez a liberális nosztalgia igazi tárgya.

AZ ÚJBALOLDAL FASISZTA PILLANATA

A fasizmus és minden balos ideológia legfőbb tanítása az egység legfőbb társadalmi értékkel emelése. Mussolini a vesszőnyaláb (fascis) szocialista jelképének átvételével arra utalt, hogy mozgalmá többre értékeli az egységet a vita és megbeszélés liberális demokrata fétiséinél. Az a csengő, rímtelen dal, amelyet manapság tiltakozó gyűléseken hallunk: „Az egyesült népet soha sem győzik le!” – tökéletes fasiszta jelszó. Talán igaz, hogy

„az egyesült népet sohasem győzik le!”, de ez nem azt jelenti, hogy a népnek igaza van (mint Calvin Coolidge kedvelt mondásában: „akinek kedvez a törvény, az van többségben”). Az egység ugyanis legjobb esetben is erkölcsileg semleges, és gyakran ésszerűtlenség és csoportgondolkodás forrása. A tomboló csőcselék egységes. A maffia egységes. Az erőszakra és fosztogatásra hajló portyázó barbárok egységesek. Ugyanakkor a civilizált emberek között véleménykülönbségek merülnek fel, a hétköznapi demokraták érvelnek. A klasszikus liberalizmus erre az alapvető belátásra épül; a fasizmus ezért mindig antiliberális. A klasszikus liberalizmus elvetette azt a gondolatot, hogy az egység értékesebb az egyéniségnél. Fasiszták és más balosok számára a jelentés és hitelesség a közös – osztály-, nemzeti vagy etnikai – vállalkozásokban rejlik, és az állam dolga, hogy a vita gátjától megszabadulva mindenkire rákényszerítse ezt a jelentést.

Bármely fasiszta megújulás első feladata a múlt tekintélyének hiteltelenítése, és ez volt a legfontosabb az újbaldal számára is. A régi baloldal „jelszavak, eufémizmusok és üres zsargon lepedője alatt fuldoklott”, míg az újbaldal küldetése abban rejlett, hogy „rávegye az embereket a gondolkodásra”. A készen kapott bölcsességet, dogmát és „rituális nyelvet” – írta Tom Hayden 1961-ben az új (ifjú) baloldalhoz írt levelében, el fogja söpörni a forradalmi szellem, amely „nem lel nyugovóra a következtetésekből, [és amely] a válaszokat ideigleneseknek, új bizonyítékok vagy megváltozott körülmények nyomán elvetendőnek tekinti.” Mussolinihoz, Woodrow Wilsonhoz és a New Deal megalkotóihoz hasonlóan Hayden is egy olyan pragmatizmust hirdetett, amely harmadik utat jelentene „a kommunizmus és a hazai jobboldal tekintélyelvű mozgalmái” között. Hayden természetesen azt is megígérte, hogy új mozgalmá túllép mindenféle címkézésen, és „cselekedni” fog.¹⁶

Az akadémiai világban ezzel párhuzamos lázadás ment végbe. 1966-ban a Johns Hopkins Egyetemen tartott konferencián Jacques Derrida francia irodalomkritikus vezette be a „dekonstrukció” szót az amerikai szellemi élet véráramába – a kifejezést eredetileg náci ideológusok alkották. A dekonstrukció – irodalomelméleti felfogás, mely szerint bármely szövegnek nem egyetlen jelentése van – egyaránt tüzet fogott a történelem és a felhalmozott tudás holt súlyától való megszabadulásban reménykedő kutatók és diákok lelkében. Ha eltérően lehet értelmezni minden szöveget, amelyekben semmiféle „igazi” jelentés nem rejlik, akkor az – valójában csak az – a jelentés válik fontossá, amelyet az olvasó vitt be a szövegbe. Más szavakkal, a jelentést a hatalom és az akarat teremti. A helyes értelmezés az, amelyet a tudományon belüli hatalmi harcban győztes értelmező vall. Derrida és hűséges tanítványai szerint az ész az elnyomás eszköze.

Minden látszólag ésszerű döntés mögött tiszta formában a nietzschei hatalomakarás húzódik meg. Derrida abban reménykedett, hogy lerántja a leplet a felvilágosodásról, és feltárja mögötte a „logocentrizmus” (újabb, fasiszta gyökerekkel büszkélkedhető szó) zsarnokságát.

Ebben is az a pragmatista szellem fejeződik ki, amely az öröklött dogmák ketrecéből próbálta kiszabadítani a társadalmat. A pragmatizmus ösztönözte Woodrow Wilson, Franklin Rooseveltet és Benito Mussolin, valamint udvari értelmiségüket arra, hogy elvessek a klasszikus liberalizmus és a parlamenti demokrácia „oszló tetemét”, s így a „cselekvés embere” merész kísérletezés és a korlátlan államhatalom révén meg tudja oldani a társadalom előtt álló problémákat. Mint egy progresszív reformer mondta: „Valamennyien Dewey követői voltunk, még mielőtt olvastuk volna Dewey-t.”¹⁷ Hasonlóképpen, a tudományos életben is sokan már az előtt dekonstrukcionista voltak, hogy olvasták volna Derridát.

Az irodalomkritikus Paul de Man is egyike volt az ilyen alvó dekonstrukcionistaoknak. De Man, aki az 1966-os konferencián találkozott először Derridával, a dekonstrukció fő szószólójává vált az Egyesült Államokban, és jelentős befolyást gyakorolt magára Derridára is. Az 1960-as évek első felében de Man a Cornell Egyetemen oktatott, majd innen ment át a Johns Hopkinsra és a Yale-re. Derrida és de Man írásai szellemi háttérrel jelentettek a radikálissá váló szakma számára, amelynek képviselői azzal kívántak csatlakozni az utcára vonulókhöz, hogy „a hatalom szemébe vágják az igazságot”.¹⁸ A Cornellben a hatalomátvételt megelőző években de Man az „alaptantern” kihajítása mellett kardoskodott, azzal érvelve, hogy semmi értékes nem veszne el attól, ha az egyetem hátat fordítana a liberális oktatás hagyományos pilléreinek. Hogyan is lehetne ez másként, ha ezeknek a régi szövegeknek valójában nincs is jelentésük?

Az ilyen elgondolások ugyanúgy hozzájárultak az amerikai egyetemek összeroppanásához, ahogy annak idején felgyorsították a nácik hatalomátvételét a német egyetemeken. Udvarias liberálisok kénytelenek voltak választani aközött, hogy teszik a dolgukat vagy a radikálisok oldalára állnak. A politizálásra jobban hajló professzorok esetében ilyen választásról nem is beszélhetünk, hiszen ők eleve egyetértettek a forradalom céljaival. Ám az olyan emberek számára, mint Clinton Rossiter, a tisztas centrista liberális és Amerika egyik legkiválóbb történésze, a választás romboló hatású volt. Rossiter, aki a cornelli felkelés idején az egyetem professzora volt, először más, fenyegetett kollégákkal együtt a tudományos szabadság eszményéért szállt síkra, végül azonban a fekete fasisztákhoz kötötte sorsát. Döntését alig két nappal megelőzően ezt nyilatkozta a *New York Times*-nak: „Ha süllyed a hajó, én is vele süllyedek – ameddig az ész és rend

mellett áll. ... Ám ha fenyegetésekké és félelemmé alakul át, elhagyom, és éjjeliőrnek szegődök a helyi pékségbe.” Szép szavak. Ám amikor valóban kénytelen volt választani a pékségbeli munka és a fenyegetések és megfélemlítések előtti behódolás között, hátat fordított barátainak és elveinek.¹⁹

A párhuzam az amerikai egyetemek átalakítását célzó 1960-as évekbeli mozgalom és a náci Németországban történtek között még ennél is mélyebb. A dekonstrukció annak a Heidegger-féle egzisztencializmusnak a közvetlen és büszkén vállalt örököse, amely nemcsak elfogadta, hanem egyenesen támogatta a nácizmust. Heidegger volt a nagy utódja annak az igazság és a moralitás elleni nietzschei támadásnak, amelynek értelmében magunk szabjuk meg, hogy mi az igazság, és döntünk a saját moralitásunkról. Heidegger és Nietzsche egyaránt gyerekesnek tartotta a jó és rossz fogalmát. A fontos az akarat és a választás, a legfőbb érték pedig az *önértékesítés*. A választások csak akkor értékesek, ha autentikusak, és nem ügyelnek a konvencionális morálra. Ez volt a nácizmus ethosza, amelyet Heidegger teljes szívből helyeselt, és kereken sohasem tagadott meg, még évtizedekkel azután sem, hogy ismertté vált a holokauszt és egyéb náci bűnök nagyságrendje. A nyugati civilizáció náci kritikája totális volt. Hírhedt rektori beszédében Heidegger előre örvendett annak a – Hitler erőfeszítései által közeledő – kornak, „amelyben kudarcot vall a Nyugat szellemi ereje, összedőlnek tartóoszlopai, amikor a kultúra halódó látszata beomlik, zavarba kergetve és a saját örültségükbe fojtva minden erőt.”²⁰

Hogy a dekonstrukció mennyit köszönhet a fasiszta avantgárdnak, az pontosan azért a mai tudományos szakirodalom egyik legvitatottabb témája, mert annyira nyilvánvaló és mély. Paul de Man például náci kollaboráns volt Belgiumban, és a megszállás alatt lázas náci párti és antiszemita cikkeket írt egy fasiszta lapba. Herbert Marcuse, Heidegger védence az újbalsó tudományos agytrösztjének vezetője lett. Könyörtelenül támadta a nyugati társadalmat, azt állítva, hogy a „liberális tolerancia” az „elnyomás ügyét” szolgálja – amiben szinte egy az egyben visszhangzik az 1930-as évek fasiszta támadása. Frantz Fanon, aki az erőszak „megváltó” erejéről szónokolt, az olasz fasiszták és a bolsevikok által csodált és utánzott prefasizista teoretikus, Georges Sorel közvetlen örököseinek számított. A nietzschei pragmatizmus híve, Michel Foucault – akit egyaránt tisztelnek a posztmodern és a feminizmus teoretikusai – vezérlő csillagként az „ésszerűtlenség szuverén vállalkozását” választotta.²¹ Oly mélyen gyűlölte az ész felvilágosodás kori fogalmát, hogy pont azért ünnepelte az 1979-es iráni forradalmat és a mullahok diktatúráját, mert az a felvilágosodás elleni premodern támadást jelképezte. Carl Schmitt, ez a groteszk náci filozófus ma a baloldal egyik legdivatosabb értelmiségi. Írásai

szamizdat formában terjednek európai újbaldali radikális körökben, ide értve Joschka Fischert, aki az 1970-es években rendőrökre támadt a nyugatnémet utcákon, majd 1998 és 2005 között külügyminiszter és alkancellár lett Gerhard Schröder kormányában.

A liberálisok több mint hatvan éven át hangoztatták, hogy a fasizmus alvó sejtként búvik meg a politikai jobboldal véráramában. Mindazonáltal, néhány figyelemre méltó kivételtől eltekintve, amilyen Leo Strauss és Allan Bloom, egyetlen vezető konzervatív amerikai értelmiségi sem volt Nietzsche vagy Heidegger csodálója. Az összes jelentősebb konzervatív áramlat a felvilágosodás bajnokaira – John Locke-ra, Adam Smith-re, Montesquieu-re, Burke-re – vezeti vissza magát, és egyik sem áll közvetlen szellemi kapcsolatban a náciizmussal vagy Nietzschevel, az egzisztencializmussal, a nihilizmussal vagy akár – a leggyakoribb – pragmatizmussal.²² Ugyanakkor baloldali értelmiségiek sorát fertőzték meg a fasiszta hagyományba tartozó eszmék és gondolkodók. Mégis, a „marxista” halandzsza a többségüket felmenti a gyanú alól, hogy bármi közük lenne ezekhez az irányzatokhoz. A többiek pedig meglegszenek azzal, hogy támadják a burzsoá erkölcsöt és az amerikai értékeket – *de az ilyen támadások sem egyebek fasiszta érvek felmelegített változatainál.*

Meglehet, jelentős különbségek fedezhetők fel az „ésszerűtlenség vállalkozása” foucault-i koncepciója, Derrida zsarnoki logocentrizmusa és Hitler „ész elleni lázadása” között az egyetemi szemináriumokon. Ezek azonban ritkán hatolnak át a borostyánnal benőtt falakon* – és különösen értelmetlenek egy olyan mozgalom számára, amely a cselekvést fontosabbnak tekinti az eszméknél. A dekonstrukciónak, az egzisztencializmusnak, a posztmodernnek, pragmatizmusnak, relativizmusnak és a többi hasonló eszmének ugyanaz a célja: erodálni a hagyomány vasláncait, feltörni az igazság betonalapzatát és gyújtóbombával pusztítani el a bunkereket, amelyekben még kitartottak és harcoltak a régi rend védelmezői. Ezek mind „mozgalmi” ideológiák voltak. A kései Richard Rorty is kénytelen volt beismeri ezt, amikor Nietzsche és Heideggert egy akolba helyezte Jamesszel és Dewey-val, mint egyazon nagy vállalkozás szereplőit.

Kevesen használták oly buzgón a „mozgalmi” zsargont, mint a fasiszták és prefasiszták. A *Mein Kampf*-ban Hitler több mint kétszázszor írja le a „Mozgalom” kifejezést. A náci párt folyóiratának neve *Die Bewegung* (Mozgalom) volt. Maga a „mozgás” szó is tanulságos: a haladástól eltérően a mozgás nem jelöl meghatározott irányt. Ehelyett készpénznek

* Utalás a Borostyánliga egyetemeire (Ivy League), vagyis arra a nyolc egyetemre, melyek az Egyesült Államok északi részén találhatók, és kiemelkedő tudományos teljesítmény és elitizmus jellemző rájuk.

fogadja el, hogy bármely változás jobb a meglévőnél. Mint Alan Bloom és mások megjegyezték, a fasizmus alapvető szenvedélye az *önigenlés* volt. Meglehet, a náci valamilyen utópikus ezeréves birodalomra törekedtek, első ösztöneik azonban radikálisak voltak: romboljuk le a létezőt. Semmisítsük meg „a rendszert” – egy másik kifejezés, amelyet újbaldaliak és fasiszták egyaránt használnak. „Barbár elképzelésem van a szocializmusról – mondta egyszer az ifjú Mussolini. – Úgy fogom fel, mint a tagadás és rombolás legnagyobb aktusát. ... Előre, új barbárok! ... Mint minden barbár, ti is egy új civilizáció hírnökei vagytok.”²³

Hitlerben még rombolóbb ösztönök működtek. Még mielőtt elrendelte volna Párizs lerombolását, és kiadta volna parancsát, hogy változtassák felperzselt földé Németországot, tervei között szerepelt mindannak szétzúzása, amit a polgárság teremtett, a reakciók elpusztítása, új művészet és építészet, kultúra és vallás s mindenekelőtt új németek teremtése. E terv megvalósítása csak a rendszer romjain kezdődhet el. Ha pedig nem volt képes teremteni, a romlásban lelhetett vigaszt.

Pontosan miben is különbözik ez az 1960-as évek végének „Burn, baby, burn!”* ethoszától?

A CSELEKVÉS KULTUSZA

Öt hónappal a cornelli hatalomátvétel után a Weathermen tagjai a chicagói Lincoln-parkban gyülekeztek. Baseballütőkkel, sisakokkal és Jim Miller történész szavaival, „az arrogancia és önutálat látszólag kimeríthetetlen tartalékaival” felfegyverkezve felkészültek arra, hogy „áttörjék polgári gátlásaikat, és a 'Harag Napjának' nevezett 'nemzeti akcióban' szétépítsék a disznó várost”. Csakúgy, mint a barnaingesek vagy a fasiszta rohamosztagosok, ők is ablakokat törtek be, ingatlanokat vertek szét, és rettegetben tartották a burzsoáziát. A vérkeresztiségen már az előző évben, az 1968-as Demokratikus Nemzeti Konvención átestek, amikor, a Weathermen saját állítása szerint, erőszakos fellépésük „több kárt okozott az uralkodó osztálynak ..., mint bármely békés tömeggyűlés valaha is ebben az országban.”²⁴

A rombolás vágya a cselekvéskultusz természetes folyománya. Hiszen ha valaki teljes mértékben elkötelezett a forradalmi változás mellett, akkor az útjában álló akadályokat – bíróságok, rendőrség, a törvény uralma – át

* Utalás William Leo „Bill” Epton, harlemi maoista aktivista kijelentésére, akit 1964-ben gyújtogatás és lázadás szítása miatt ítélték börtönbüntetésre.

kell alakítania, saját képére formálnia, vagy meg kell semmisítenie. Minden fasiszta a cselekvés kultuszának híve. A fasizmus vonzereje abban rejlett, hogy elintézi a dolgokat. Elintézi, hogy a vonatok időben érkezzenek, az emberek dolgozzanak, a nemzet mozgásban legyen: ezek az érzelmek járják át minden fasiszta mozgalom szövetét. A fasiszta lelkiállapot ezzel a mondattal írható le legjobban: „Kevesebb beszéd, több cselekvés!” Becsukni a könyveket, ki a könyvtárból, indulás! Cselekedj! Hogy miféle cselekvés? Közvetlen cselekvés! Társadalmi cselekvés! Tömegcselekvés! Forradalmi cselekvés! Cselekvés, cselekvés, cselekvés...

A kommunisták szintén szerették a cselekvést, ami nem meglepő, ha figyelembe vesszük a kommunizmus és fasizmus közötti bensőséges köteleket, ám a fasiszták még jobban odavoltak érte. A kommunistáknak szövegkönyvük volt, a fasiszták viszont rohamra indultak. A fasizmus szemből támadott, játékait a csatamezőkön űzte. Persze elméleti embereik nekik is voltak, de az utcán minden doktrínánál fontosabb volt számukra a győzelem. „A klasszikus 'izmusoktól' teljesen eltérően – írja Robert O. Paxton – a fasizmus helyénvalósága nem a nevében hangoztatott tételek bármelyikének igazságától függ. A fasizmus annyiban 'igaz', amennyiben segít beteljesíteni a kiválasztott faj, nép vagy vér sorsát.” Vagy mint *A fasiszta program kívánalmaiban* maga Mussolini kijelenti, a fasiszták „nem kötődnek semmiféle doktrínához.”²⁵

Az „aktivista” szó a századfordulón, a pragmatikus progresszivismus megjelenésével vált az angol nyelv részévé. A korai fasiszta értelmiségiek arról ábrándoztak, hogy „aktivista filozófusok” lesznek. Mussolini még jóra való szocialista volt, amikor 1908-ban ezt írta: „A plebsz, amely túlzottan keresztényi és humanitárius, soha sem fogja megérteni, hogy az emberfeletti ember fennmaradásához nagyobb rosszra van szükség. ... Egyedül az emberfeletti ember ismeri a lázadást. Minden létezőt szét kell zúzni.” Ebben a leninizmus és Nietzsche korai házassága mutatkozik meg: az egyéni emberfeletti ember helyett a forradalmi élcsapatból lesz az emberfeletti emberek új fajtája. A nációkra szintén ösztönzőleg hatott Nietzsche, de a romantikusok is, akiknek meggyőződése volt, hogy a cselekvés szelleme fontosabb a mögötte rejlő eszménél. Ez volt a náci „tettkultusz”. A francia fasiszták a mozgalmukat is *Action Française*-nak nevezték el, egy síkra helyezve így a cselekvést a nemzettel. Mussolini szerint a szocializmus és a fasizmus egyaránt „mozgalom, harc és cselekvés”. Egyik kedvenc jel-szava ez volt: „Élni nem annyit jelent, mint számolni, hanem annyit, mint cselekedni!” Hitler gúnyolódott azokon, akik szerint az érveknek és az észnek kellene felülírnia az emberek pusztá akarátát. Amikor négy neves közgazdász levélben vitatta Hitler szocialista elképzeléseit, Hitler ezt

válaszolta: „Hol vannak az Önök rohamcsapatai? Menjenek ki az utcára, menjenek el a népgyűlésekre, és próbálják meg elfogadtatni az álláspontjukat! Akkor majd kiderül, kinek van igaza – nekünk vagy Önöknek.”²⁶

Ez a szellem hatotta át a hatvanas évek radikalizmusát is. Az SDS első értelmiségi élcsapata (amely elsősorban a Politikai Tudományok intézetéből, a Demokrata Párt balszárnyával szoros kapcsolatban álló agytrösztből verbuválódott) az „egzisztenciális pragmatizmus” híve volt, amelyben egyforma arányban keveredtek Jean-Paul Sartre és John Dewey nézetei. „Nihilista vagyok. És büszke, igen, büszke vagyok rá! – rikoltotta egy küldött a princetoni SDS 1967-es gyűlésén. – Taktika? Túl késő... Törjük össze, amit tudunk! Találjunk ki annyi választ, amennyit tudunk! Bíráljunk könyörtelenül!”²⁷

Mark Rudd, az SDS elnöke a Columbia Egyetemen, és az ott 1968-ban bekövetkezett hatalomátvétel vezetője jelképezte annak a csoportnak a felemelkedését, amelyet az SDS „mérsékeltjei” a „cselekvés rajongóinak” vagy „akció frakció”-nak neveztek. Rudd az erőszak kéjenceként annak a soreli elképzelésnek volt híve, mely szerint a „közvetlen cselekvés” „fokozza a tudatosságot” (ez is egy akkoriban keletkezett kifejezés). Amikor a „mérsékelttek” figyelmeztették, hogy a mozgalomnak nagyobb szervezetsége van szüksége, hogy átfogóbbá tudjon válni, így válaszolt: „A szervezés nem más, mint lassan járás.”²⁸ Mussolini, aki rohamosztagosait „akciós osztagokba” szervezte, kétségtelenül rokonszenvezett volna ezzel az állítással.

Mint korábbi elemzéseinkből az olvasó emlékezhet, a mérnökből értelmiségivé vált francia Georges Sorel hirdette azt a gondolatot, hogy a tömegeknek ahhoz, hogy cselekvésre készítsük őket, mítoszokra van szükségük. Felismerve, hogy a marxizmus, mint minden társadalomtudomány, ritkán képeződik le a való életben, Sorel párosította William James hinni akarását Nietzsche hatalomakaráásával, s aztán alkalmazta a tömeglélektanra. A forradalmároknak nem kell megérteniük a marxizmus valóságát; a marxizmus (vagy a nacionalizmus, a szindikalizmus, a fasizmus stb.) mítoszában kell hinniük. „Egy dolog a társadalomtudománnyal foglalkozni, és más a tudatot alakítani” – írta.²⁹ A cselekvés gyúanyagát a szenvedélyek, nem a tények alkotják. „A hittel és nem az ésszel lehet hegyeket elmozdítani – magyarázta Mussolini egy 1932-ben adott interjújában (Woodrow Wilson *Leaders of Men*jét visszhangozva.) – Az ész eszköz, de soha sem lehet a tömeg mozgatóereje.”

Mint a cornelli keresztégetés bizonyította, a lövészárkok harcosai a szenvedélyek felszítását részesítették előnyben az igazsággal és az ésszel szemben. Újult erővel ivódott be az amerikai újbóloldalba a kommunista

baloldal számára mindig is elfogadható „hazudni az igazságért” gyakorlat. A Columbia Egyetemen kitört felkelés jelszava ez volt: „Nem az ügy az ügy.” Nem csoda, hiszen a tényleges „ügy” – tornaterem építése a szomszédos Harlemben – annyira jelentéktelen volt. A legtöbb aktivista számára nem a megfélemlítés volt a lényeg, hanem a szenvedély, a mozgósítás és a cselekvés. Ahogy egy SDS-tag kijelentette, miután társaival együtt elfoglalt egy épületet, és elrabolta a dékánt: „Valami történik, és most éppen azon vagyunk, hogy rájövünk, micsoda.”³⁰

A JELENTÉSPOLITIKA MEGTEREMTÉSE

Az 1960-as évek mozgalma nem indult destruktívnak, kezdetben valójában csordultig volt emelkedett idealizmussal és reménnyel. Az újból alapító okirata, a Port Huron-i Nyilatkozat a túlbonyolított megfogalmazás ellenére a demokratikus optimizmus és a csodálatra méltó becsületesség jó szándékú dokumentuma. A szerzők – élükön Tom Haydennel – elismerik, hogy voltaképpen polgári radikálisok, akik „legalábbis szerény jólétben nevelkedtek”. Az amerikai életmódtól való elidegenedés érzésétől vezetve az ifjú radikálisok az egység és odatartozás érzésére áhítoztak, közös politikai vállalkozás segítségével akarták újra felfedezni a személyiség értelmét. Az élet mintha kifordult volna sarokkövéből. „Nehéz ma emberi értelmet adni a bennünket körülvevő tények zűrzavarának” – jelentették ki a szerzők. Céljuk egy olyan politikai rendszer megteremtése volt, amely visszaállítaná az „emberi jelentést” (bármilyen legyen is az). „Az ember és a társadalom célja – hangoztatták – az emberi önállóság legyen: ne a népszerűséggel törődjünk, hanem azzal, hogy a személyiség hitelét biztosító jelentést találjunk az életben.” Az én-érvényesülésnek ezt a hajtóerejét kell olyan politikára váltani, amely képes felszabadítani „az önművelés, az önálló döntés, az önmegértés és a kreativitás megvalósításra váró lehetőségeit.”³¹

Az ifjúsági aktivisták akkoriban készséges követőkre találtak a főszereplő liberálisok között, akik mind többet szónokoltak „nemzeti szolgálatról”, „áldozatról” és „cselekvésről”. John F. Kennedy – a valaha megválasztott legfiatalabb elnök, aki a valaha megválasztott legidősebb elnököt váltotta fel – lépten-nyomon egyszerre hivatkozott rá, és egyben táplálta ezt a légkört. „Hadd hallja meg mindenki – jelentette ki beiktatási beszédében, szinte tekintélyelvű hangnemben –, hogy a váltóbotot az amerikaiak új nemzedéke vette át, azok, akik ebben a században születtek, akiket megvédett a háború, és megfegyelmzett a kemény és keserű béke.”

Leghíresebb sorában, „Ne azt kérdezd, mit tehet érted az ország – azt kérdezd, mit tehetsz te az országodért”, annak a nemzedéknek az érzései visszhangoztak, amely kétségbeesetten kereste azt a megváltást békeidőben, amelyet a szülei kerestek a háborúban.

Titkos áramlat vonult át az egész amerikai társadalmon: a közösség és a lelkesítő vezetés keresése. Mint 1962 márciusában Tom Hayden megjegyezte: „Négy közül három diáknak meggyőződése, hogy 'a nemzetnek erős, félelmet nem ismerő vezetőre van szüksége, akiben bízhat'”. A kialakulófélben levő ifjúsági mozgalom abban reménykedett, hogy Kennedy ilyen vezetőnek bizonyulhat. A Békehadtest, majd később a VISTA* szintén a fiatal aktivisták seregéből toborozta önkénteseit. A Kaliforniai Egyetem berkeley-i kampusza – ahol az 1960-as évek első egyetemi lázadása tört ki – „az 1960-as évek elején a Békehadtest önkénteseinek legfontosabb forrása volt.” Amikor 1962 februárjában a Diákok Békeshivatsága, az SPU a Fehér Ház előtt tartotta tiltakozó gyűlését, Kennedy kávéát küldetett a konyhával az előőrseknek, az SPU pedig büszkén osztogatta a *New York Times* cikkét, amelyben az állt, hogy az elnök „meghallgatja” őket.³²

Vizsgáljuk meg most a közösség keresését! Az 1960-as évek „vöröspelenkás gyerekei” szüleiktől örökölték a politikai törekvések mentén szervezett új közösség megteremtésének vágyát. Todd Gitlin, az SDS volt elnöke szerint „vágytunk arra, hogy 'egyesítsük személyes történetünk töredezett részeit', mint a Port Huron-i Nyilatkozatban áll, meghaladjuk a racionalizált társadalomban megszokottá vált sokféleséget és szerepza-
vart, a szakadást a munka és család, köz- és magánélet, stratégiai, számító ész és spontán, kifejeződésre törő érzelmek között.” Gitlin így folytatja: „A társaság némelyekben a szimbolikus, védelmező anyával való egyesülés primitívebb fantáziáját ébresztette fel: ez volt a mozgalom, maga a szeretett közösség, amelyben Kenneth Kenniston, a Yale-en oktató pszichológus szavaival, rálelhetnek 'arra a melegségre, egyesülésre, elfogadottságra, függőségre és bensőségre, amely gyermekkorukban létezett.’” Mark Rudd szintén a Columbia Egyetemen felállított „kommunák” dicsfőnyére emlékszik vissza: „Sokaknak ez volt életük első közösségi élménye – távol a [Columbia Egyetem-beli] Morningside Heights hagyományos életstílusától, ahol az emberek szobájukba vagy lakásukba húzódnak vissza. Az egyik testvér meg is jegyezte: 'A kommunáktól betépni nagyobb élvezet, mint a fűtől’.”³³

* AmeriCorps VISTA: John F. Kennedy elnök ötlete alapján létrejött szegénység elleni nemzeti program.

Az SDS eredeti küldetése nem radikális volt, hanem humanista: közösségkeresés. A csoport által végzett első fontosabb vizsgálat az 1963-ban kezdődött Economic Research and Action Project (Gazdasági kutatás és Akció Projekt) volt. Az SDS tagjai a Kerekasztal lovagjaiként szóródtak szét a belvárosi gettókban, hogy a szegények, elnyomottak és a bűnöző underclass politikai tudatosságra ébresztésére nagy és őszinte erőfeszítéseket téve keressék önmaguk kiteljesítésének Grál-kelyhét. Beszédes, hogy az 1960-as években a liberálisok és a balosok számára a legellenállhatatlanabb hívószó a „közösség” volt: „közösségi cselekvés”, „közösségkeresés”, „kölcsonös megbecsülésen alapuló közösség”.

Mint Alan Brinkley megjegyezte, az 1960-as évek legtöbb tiltakozásának és „tűzvészének” hátterében közösségek megőrzésének vagy teremtésének vágya húzódik meg. A Columbia Egyetemen 1968-ban bekövetkezett hatalomátvételt formálisan az váltotta ki, hogy a kampusz csorbította a fekete közösség érdekeit. A fekete nacionalistáknak az igazgatás által történő megbékítése feketéknek a Cornell közösségébe történő felvétele nevében történt, a fekete nacionalisták pedig azért léptek fegyverbe, mert úgy érezték: a cornelli közösségbe vagy általában a fehér közösségbe való beolvasztásuk a saját közösségük tagadásával ér fel – azaz „kulturális genocídium”.

A Berkeley-n kiobbant felkelést jórészt az váltotta ki, hogy az iskola bővítése érintett egy kicsiny parkot is, amelyben estefelé a hippik tanyáztak, és élvezték saját kis közösségüket. Lehet, hogy a hippik nonkonformistának nevezik magukat, de aki eltöltött velük egy kis időt, jól tudja, hogy mindennél többre becsülik a konformizmust. Ruházatuk és hajviseletük az alkalmazkodás, a közösen vallott értékek kifejezésének eszköze. Lehet, hogy a békejelvények egészen mást szimbolizálnak, mint a horogkereszt, ám mindkettő olyan ismertetőjel, amelyet barát és ellenség egyaránt rögtön felismer. A Berkeley-n tiltakozók úgy érezték, hogy világukat, népi közösségüket az egyetem, egy, a modernitás formájában jelentkező hideg, személytelen intézmény pusztítja el. „Ide löktetek bennünket a civilizációtok végébe, Berkeley-re, a tengerhez” – kiáltotta a Népparkban kitört felkelés egyik vezére. „Aztán beszorítottatok a Népparknak nevezett betonkockákba. Ez volt az utolsó, amit meg kellett védenünk, az egészségnek ezt a betonkockáját örültségetek közepette... Most otthontalanok vagyunk a civilizált világotokban. Belőlünk lett a nagy amerikai cigányság, kultúráként csak a mitológiánkkal.”³⁴ Pontosan ilyen átkozódásokat lehetett volna hallani egy bohém berlinitől az 1920-as években.

Nem vitás, hogy a nácizmus gonosz ideológia volt fogantatása pillanatától, de ettől még nem minden hívét vezették gonosz szándékok.

A németeknek nem kollektív döntése volt, hogy hollywoodi típusú gazfickók lesznek. Németek milliói számára a nácik a közösség, egyszerűsödés és hitelesség reményét kínálták. Mint Walter Laqueur írta a *Commentary*-ban röviddel a cornelli felkelés után:

„A mostani ifjúsági mozgalmak alapvető meggyőződése, sőt még külső megjelenése is az I. világháborút közvetlenül megelőző és követő európai időszakra vezethető vissza. Az 1919-es német Neue Schar voltak az eredeti hippik: hosszú hajúak, mosdatlanok voltak, szandálban jártak, a nagyvárosi civilizációt ostorozták, Hermann Hessét és indiai filozófiát olvastak, a szabadszerelmet gyakorolták, gyűléseiken ezerszámra osztogatták az őszirózsákat és krizantémokat. Gitárszóra táncoltak és énekeltek, a 'lélek forradalmáról' szóló előadásokat hallgattak. A modern happening 1910-ben született Triesztben, Parmában, Milánóban és más olaszországi nagyvárosokban, ahol a futuristák nyilvános gyűléseken szavalták verseiket, olvasták fel kiáltványait, és állították ki ultramodern festményeiket. Ők követelték, hogy a jövőben harminc év felett senki se vállalhasson aktív politikai szerepet...”

Az eszmetörténész számára az ifjúsági mozgalmak idővel elsárgult folyóiratainak régebbi számainak olvasni elbűvölő mulatság... Hátborzongató, hogy dacára minden történelmi különbségnek a német mozgalom hány és hány olyan ügyet előlegezett meg, amely a mai amerikai mozgalmat és annak irodalmi divatjait lázban tartja.”³⁵

Térjünk vissza a korai náci mozgalom leghíresebb „ifjúsági vezéréhez”, Horst Wesselhez, aki a „Vörös Front és a reakciók” elleni harc során szenvedett „mártírhálált”, s akit a náci *Horst Wessel Lied* tett halhatatlanná. Wessel megfelel az „utcaról jövő” és a társadalmi igazságosságért harcoló ifjúsági vezér 1960-as évekbeli ideáljának. Lutheránus lelkész fiaként lázadt fel középosztálybeli neveltetése ellen, huszonegy éves korában kimaradt a jogi egyetemről, és belépett a náci rohamosztághoz. Bajtársaival együtt lerobbant munkáskörnyékre vonult, és véres utcai harcokba bocsátkozott a kommunistákkal. Wessel azonban annak is köszönhette hírnevét, hogy az osztálykülönbségeket meghaladó, egységes fajközösséget bevezető „alulról jövő forradalom” idealista és érzékeny propagandistája volt. Az utcákat rőtta, bűnözők és a harcoló proletariátus között élt:

„Akinék meggyőződése, hogy a mai Németország nem méltó arra, hogy az igazi német kultúra kapuját őrizze, az hagyja el a színházat, ... a szalonokat, ... a dolgozósobákat, ... a szülői házat, ... az irodalmat, ... a koncerttermeket. Ki kell mennie az utcára, ténylegesen el kell mennie az emberekhez ... bánatot és kétségbeesést sugalló, bűnözést szülő bérházaikba..., ahol az SA védelmezi a német kultúrát. ... Minden sörözői dulakodás egy lépés a német kultúráért, minden, a kommunisták által bevert SA-fej újabb győzelem a Nép, a Birodalom, a német kultúra háza számára.”³⁶

Műkedvelő költőként Wessel írt egy kis verset az ügyről „Die Fahne hoch” (Magasra a zászlót) címmel, amelyben megígérte, hogy „Eljön a szabadság és a kenyér napja” és „Már csak rövid ideig tart a rabság”. Nagyjából ugyanekkor szeretett bele a prostituált Erna Jaenickébe, akivel akkor találkozott először, amikor összeverték a stricik egy helyi bárban. Ők ketten, Wessel anyjának tiltakozása ellenére, rögtön egy lerobbant panzióba költöztek. Bizonyos tények arra mutatnak, hogy Wessel mind jobban kiábrándult a nácikból, mert rájött, hogy a kommunisták sok tekintetben ugyanarra töreksenek. Az biztos, hogy egyre kevésbé vette ki a részét a barnaingesek tevékenységéből. De hogy szakított volna-e velük, nem tudható, mert 1930-ban megölték a kommunisták.

Joseph Goebbels számára, aki Wessel halálát propaganda fogássá változtatta, csakis ez számított. Wessel a nácik ügyének mártírjává, a két háború közötti évek idealista és zavarodott fejű ifjúságát célzó soreli vallási mítosszá lényegült át. Goebbels „szocialista Krisztusként” írta le, és irgalmatlan hagiográfiaözönt indított útjára Wesselnek a szegények között végzett munkájáról. A II. világháború kezdetére életének és halálának színterei Berlinben golutai stációkká alakultak, síremlékeket emeltek bécsi szülőházánál csakúgy, mint különböző berlini otthonainál. A versikéjét megzenésítették, és hivatalos náci himnusz lett belőle.

A *Hans Westmar*: egy a sok közül című német játékfilmben a Wesselre hajazó főszereplő kinéz a diákszövetség ablakából, és ezt mondja bajtársainak: „Az igazi harc ott kint folyik, nem köztünk. Jön az ellenség... Én mondom nektek, egész Németországot ott, az utcán lehet megnyerni. Nekünk is ott kell lennünk – a népünkkel. Nem élhetünk tovább az elefántcsonttoronyban. Csatlakoznunk kell a munkások harcához. Nem lehetnek többé osztályok. Mi is munkások, az elme munkásai vagyunk, és a helyünk most azok mellett van, akik a két kezükkel dolgoznak.”³⁷

Még ha a propagandacélokra felhasznált Wessel-figura a valóságban nem is létezett volna – bár létezett –, a mitologikus változat jól szemlélteti

a fontosabb igazságot, azt, hogy Németországban milliószámra éltek olyan fiatalok, akik fogékonyak voltak a Wessel által képviselt fénylő eszményképre. A nácik heves antiszemitizmusa miatt természetesen nehéz belátni (és lehetetlen megbocsátani), hogy az egységes, osztály nélküli Németország álmát sokan hordozták szívükön azok közül, akik csatlakoztak a nácikhoz, de ha kizárólag erről lett volna szó, ez egyáltalán nem tekinthető gonosz álomnak.

De ahogy „jó” és „rossz” totalitarizmus között igen könnyű az átjárás, az álmokból is hamar lázálmok lehetnek. Bizonyos álmoknak természetüknél fogva végül lázálmokká kell válniuk. S bármennyire csodálatra méltó idealizmus jellemezhetette is az amerikai újbóloldal horst wesseljeit, gyorsan és kikerülhetetlenül fasiszta gengszterekké fajultak.

A leghíresebb közülük Tom Hayden volt. Detroit elővárosában, Oak Parkban (közel Coughlin atya parókiájához), középosztálybeli szülők gyermekeként látta meg a napvilágot. A Port Huron-i Nyilatkozat fő szerzőjeként Hayden csodálatra méltó szerepet játszott a déli államokban folyó polgárjogi mozgalmak kezdetén. Kétségkívül ifjú demokratának tekintette magát, ám totalitárius hajlamának csírái már a Michigani Egyetemen töltött első éveiben is nyilvánvalóak voltak. A michigani diákszövetség előtt 1962-ben mondott beszédében – amelyből a *Diákok a Társadalmi Cselekvésért* című nyilatkozat született – Hayden kijelentette, hogy a fiataloknak át kell venniük a társadalom ellenőrzését az idősebbektől, és ebből a célból az egyetemeknek a forradalmi „társadalmi cselekvés” műhelyeivé kell válniuk. Richard Flacks, az a fiatal kutató, aki feleségével, Mickey-vel együtt csatlakozni kívánt Hayden új keresztes hadjáratához, el volt képedve. Amikor hazament, azt mondta feleségének (aki a Nők a Békéért csoport aktivistája volt): „Mickey, az imént találkoztam az új Leninnel!”³⁸

Az évtized végére Hayden valóban a „lenini típusú” erőszak és rombolás buzgó hirdetője lett: dicsőítette a bűnözést mint a politikai lázadás megnyilvánulását, nyíltan támogatta Maót, Ho Si Minh-t és természetesen a gyilkos Fekete Párducokat. Közreműködött a „Berkeley Felszabadítási Program” megírásában, melynek fő pontjai között ilyenek szerepelnek: „Romboljuk le az egyetemet, ha az nem a népet szolgálja”; „minden elnyomott börtönlakó politikai fogoly, akit szabadon kell bocsátani”; „teremtsük meg a lélekkel teli szocializmust”; „a diákoknak szét kell zúzniuk a felnőtt tanárok elaggott diktatúráját”. A „közösségi kirajzás” a newarki nyomor-negyedekbe megelőzte, és részben táplálta az ottani rémületes faji lázongásokat. „A newarki időszakban elbűvölt a Molotov-koktél egyszerűsége és ereje” – írja önéletrajzában. Hayden abban reménykedett, hogy erőszak alkalmazásával az újbóloldal „felszabadított területeket” hozhat létre

a gettókban és a kampuszok bizonyos részein, s ezeket felhasználva exportálhatja a forradalmat az Egyesült Államok többi részébe. Egy vezető New York-i értelmiségiekkel 1967-ben folytatott nyilvános vitában Hannah Arendt megfeddte Haydent, amiért az a véres lázadást védelmezi. Hayden válaszul felcsattant: „Lehet, hogy leprásnak fog nyilvánítani, mégis azt mondom, hogy az erőszak igazolható a békemozgalomban.” A columbiai egyetemfoglalás során Hayden azt magyarázta, hogy a tiltakozás csak a kezdete annak, hogy „ittthon kell háborút kirobbantani”. Che Guevara „két, három, sok Vietnámot” című dalát visszhangozva „két, három, sok Columbiára” szólított fel.³⁹

A baloldali forradalmi mozgalmak egyik legtanulságosabb tünete, hogy hajlamosak elmosni a különbséget közönséges bűncselekmény és politikai lázadás között. A barnaingesek boltosokat vertek össze, üzletembereket „vágta meg”, ingatlanokat törtek ripittyára, s mindezt a „mozgalom” érdekeivel indokolták. A baloldali aktivisták még mindig úgy hivatkoznak a Los Angeles-i lázongásokra, mint „felkelésre” vagy „lázadásra”. Hasonló erkölcsi korlátoltság fertőzte meg az 1960-as évek mozgalmait is. „Harcunk jövője az utcai bűncselekmények jövője” – jelentette ki Hayden. „Az ifjúság forradalmasításának” egyetlen módja – magyarázta –, hogy éles és veszélyes konfliktusok sorát keltsük, élet-halál konfliktusokat” az utcákon. Haydenre kétségkívül hatottak a Fekete Párducok, akik rendszeresen szerveztek utcai rajtaütéseket a rendőrök ellen. 1968-ban Chicagóban a Demokrata Párti Nemzeti Konvenció elleni tüntetésen az egyik szervező, Rennie Davis esdekelt a tömegnek: „Ne szavazzatok! ... Álljatok mellénk Amerika utcáin! ... Alakítsuk meg az Amerikai Nemzeti Felszabadítási Frontot!” Haydent erőszakra buzdítás miatt Chicagóban bíróság elé állították. 1969 júniusában azt nyilatkozta, hogy „ki kell terjesztenünk harcunkat: indítsunk totális támadást a bíróságok ellen.”⁴⁰

Mark Rudd, az SDS úgynevezett akció-frakciójának vezére szerint Hayden mérsékelt volt. A Columbia Egyetemen kitört „lázaadást” szervező Rudd zsidó középosztálybeli családban született New Jersey-ben, és szülei aligha helyeselték viselkedését. Amikor felhívta apját, és elmondta, hogy „elfoglalt egy épületet” a Columbia Egyetem elnökétől, apja így válaszolt: „Akkor add vissza neki.” Rudd kedvelt csatakiáltása akkoriban ez volt: „Falhoz, faszfej!”, amit lépten-nyomon használt oktatókkal és ügyintézőkkel szemben. „Talán semmi sem bosszantja fel jobban ellenségeinket, mint ez a jelszó – magyarázta. – Számukra annak jelzése volt, hogy mennyire szakítottunk a normáikkal, mennyire belemerültünk a brutalitásba, gyűlöletbe és obszcenitásba. Remek!” A kifejezés, magyarázta, világossá tette, hogy az ügyintézők, a kar és a radikálisokkal szembenálló rendőrök voltak

az „ellenségeink”. „A liberális megoldások, az átszervezések, részleges egyeztetések, kompromisszumok már nem megengedettek. A lényeg, hogy társadalmi és politikai forradalmat akarunk, nem kevesebbet.”⁴¹

Rudd végül a Weathermenhez csatlakozott, akik a csoport női terroristái iránti tiszteletből nemsokára Weather Undergroundra változtatták nevüket (bár néha a jobban hangzó „Forradalmi Ifjúsági Mozgalom” elnevezést használták). A csoport 1970-ben kijelentette, hogy „hadiállapotban” áll az Amerikai Egyesült Államokkal, és terrorcselekményekbe kezdett. Rudd álláspontja szerint a forradalom előmozdításának legcélszerűbb módja, ha katonai létesítményeket, bankokat és rendőröket választanak ki célpontul. Az első bombatámadások egyikét a nem hivatásos tisztek táncmulatsága ellen tervezték a New Jersey-beli Fort Dixben (bár egy másik változat szerint a zsindelyszegekbe csomagolt bombát a Columbiának szánták). Mindenesetre a tapasztalatlan bombagyártóknak sikerült felrobbantaniuk magukat egy Greenwich Village-ben levő házban: három ember halt meg, a túlélőknek pedig egész életükben bujkálniuk kellett. A robbanás volt az egyik ok, amiért Ruddnak bujkálnia kellett. Évekig illegalitásban élt, és csak akkor bukkanhatott fel újra, amikor a lehallgatási törvény technikai megsértése miatt nehezen védhetővé vált az ellene felhozott szövetségi vádirat. Ma matematikát tanít az új-mexikói Albuquerque egyik állami főiskoláján. Megbánta ifjúkori erőszakcselekményeit, de továbbra is szenvedélyesen ellenzi az amerikai (és izraeli) külpolitikát.

Sokan elfelejtik, hogy a Weather Underground hadjárata nem néhány elszigetelt esetet jelentett. 1969 szeptembere és 1970 májusa között Rudd és a radikális fehér baloldalhoz tartozó forradalmártársai mintegy 250 támadást, azaz majdnem naponta egy terrorista bombamerényletet hajtottak végre (kormányforrások sokkal nagyobb számról tudnak). 1970 nyarán heti húsz bombamerénylet történt Kaliforniában. A bombamerényletek jelentették a dobszólókat az erőszak jórészt retorikai szimfóniájában, amely az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején uralkodott el az újbaloldalon. Rudd tökéletesen foglalta össze a hangnemet: „Remek érzés megütni a disznókat. Remek érzés lehet megölni egy disznót vagy felrobbantani egy épületet.” „Az igazi választóvonal nem azok között húzódik, akik támogatják a bombamerényleteket, és akik nem – magyarázta a „bombagyártó közösség” egyik titkos tagja –, hanem azok között, akik részt akarnak venni bennük, és azok között, akik túlzottan ragaszkodnak kiváltságaikhoz és biztonságukhoz ahhoz, hogy vállalják a kockázatot.”⁴²

A polgári önutálat rejlett a legmélyén az újbaloldal liberalizmussal szembeni gyűlöletének, az erőszakkal való kokettálásának és arra való hajlandóságának, hogy a nyugati civilizáció porlye legyen. „Minden ellen

vagyunk, ami 'jó és tisztességes' az Amerika nevű lebuiban – jelentette ki az egyik lázadó. – Felégetünk, fosztogatunk és rombolunk. Bennünk öltenek testet anyánk legrosszabb lázálmái.” A Weathermenből lettek az újbaldal rohamosztagai, amelyek még azokat is rémülettel töltötték el, akik egyébként egyetértettek az ügyükkel. Abbeli meggyőződésükben, hogy az összes fehér ember születésétől hordozza a „kiváltságos bőrszín” eredendő bűnét, az újbaldal harci osztagaiban a rasszista gondolkodás a saját fehérségük gyűlöleteként rögzült. „Minden fehér csecsemő disznó” – jelentette ki az egyik Weatherman. Egyszer Robin Morgan feminista költő a kisfiát szoptatta a *Rat* című radikális lap irodájában. Egy Weatherwoman meglátta, és így szólt hozzá: „Nincs jogod erre a disznó fiúccsecsemőre.” „Hogy mondhatsz ilyent? – kérdezte Morgan. – Szerinted mit kellene tennem vele?” „Dobd a kukába!” – felelte a Weatherwoman.⁴³

Bernardine Dohrn, a chicagói egyetem elektronikus zenét kedvelő joghallgatója, akiből forradalmár lett, osztozott a sorozatgyilkos hippy Übermensch, Charles Manson* iránt újbaldali körökben elterjedt rajongásban. „Ezt edd meg! Először megölték azokat a disznókat, majd egy szobában vacsoráztak velük, még villát is döftek az áldozat gyomrába! Remek!” Megbecsülésük jeléül a Weather Underground sejtje hivatalos köszöntésé tette a három ujjal mutatott „villás” gesztust.⁴⁴

Természetesen a bohóckodás sem volt idegen a forradalmároktól. Abbie Hoffman, aki Jerry Rubinnal együtt alapította meg a yippiket (Youth International Party – Nemzetközi Ifjúsági Párt), a massachusettsi Worcesterben élő jómódú zsidó családból származott. Magániskolákat végzett – ahol bipoláris pszichés zavara miatt kezdettől fogva bajkeverőnek számított –, majd a Brandeis Egyetemre iratkozott be, és az újbaldal szellemi példaképénél, Herbert Marcuse-nál tanult. Hoffman átvette Marcuse nézetét, hogy a polgári Amerika „gyökeresen gonosz”, és radikálisan meg kell változtatni, ám volt benne valami, ami túlmutatott Marcusén, Ruddon, Haydenen és a többiekén is: joggal úzhetett tréfát küldetéséből (bár közel sem volt annyira mulatságos, mint gondolta). Fasizmusa vicces, nihilizmus szemtelen volt. Már könyvcímei is jól érzékeltetik a megközelítést: *Lopd el ezt a könyvet, Baszd meg a rendszert és Forradalmat, ha a fene fenét eszik is* (*Steal this Book, Fuck the System, Revolution for the Hell of It*). „A magam részéről mindig virágot tartottam az összeszorított öklömben” – írta önéletrajzában. Mestere volt annak, hogy bárkit, akit nem kedvelt, vagy aki más véleményen volt, „fasisztának” nevezzen. Ronald

* Charles Manson és bűntársai 1969-ben brutális módon meggyilkolták az üzleti életben dolgozó LaBianca házaspárt és Sharon Tate-et, Roman Polanski filmrendező feleségét. Az említett eset a LaBianca-gyilkosságra vonatkozik.

Reagant például „a Vadnyugat fasiszta puskájá”-nak nevezte. A chicagói Hetek* tagjaként Hoffmannak is bujkálnia kellett az 1970-es évek jó részében, ugyanis kokainkereskedelemmel vádolták.

Bohóckodásai nem annyira az – általában humortalan – nácikra hajaztak, inkább az olasz futuristák, az olasz fasizmus művészi segédcsapatai korszerűsített változatának látszottak.⁴⁵ A futuristákhoz színészek, költők, írók és más művészek tartoztak, akik arra tették fel életüket, hogy az ifjúság és a forradalmiság minden tulajdonságát megjelenítsék az olasz utcákon és kávéházakban. Fasizmusuk színpadiasan erőszakos, megbotránkoztatással és bomlasztással büszkélkedő volt. A futuristák a sebesség és technológia hajszáját ragadták meg, a yippik a drogok keltette izgalmat dicsőítették, de lényegében ugyanarról a figyelemfelkeltő eszközről volt szó. Hoffman és Rubin például a chicagói kongresszuson „a bomlasztás színházának” megteremtését javasolták, amely „egy plebejus politikai mozgalom olvasztótégelye” lenne. A mítoszok és erőszak soreli elméletét – kétségkívül hiteltelenül – továbbfejlesztve Hoffman a vérontás és megdöbbenés „hatalmas mítoszt” akarta megteremteni. „Porig égetjük Chicagót!” „A strandon szeretkezünk!” „Az eksztázis politikáját követeljük!” Ma már mulatságosnak tűnhet, de mindezzel olyan szándékuk volt, hogy utcai vérontással járó összezúzását erőszakoljanak ki. Augusztusban az egyik illegális yippi lap, a *Seed* bejelentette, hogy visszavonta kérelmét az ifjúsági rockfesztivál rendezésének engedélyezésére. A döntést vezércikkben magyarázták meg: „Chicago a vér fesztiváljának adhat otthont. ... Ne gyertek Chicagóba, ha az Élet, a zene és a szerelem ötnapos fesztiválját várjátok!”⁴⁶

Azok számára, akik hajlandók voltak túltenni magukat az értelmetlen marxista retorikán, napnál is világosabb a fentiek fasiszta jellege. Egyszerűen szavukon lehetett fogni a radikálisokat, amikor azt mondták, „túl vannak minden ideológián”, és csak a cselekvés fontos. Az egyik legárgulkozóbb az újbaldal megszállott ragaszkodása volt az „utcahoz”. A radikálisok szüntelenül arról beszéltek, hogy az ügyeket „az utcára kell vinni”, hogy „utcai színjátékra”, utcai tiltakozásra, aktivizmusra van szükség, akár arra, hogy „táncoljon az utca”, mint a dalban. Az ebben a korszakban született vagy arról szóló könyvek közül a legjobbak címében előfordul az „utca”: James Baldwin *No Name in the Street* (*Utcai névtelen*), Jim Miller *Democracy in the Streets* (*Demokrácia az utcákon*) és Milton Viorst *Fire in the Streets* (*Tűz az utcákon*) című műve csak néhány a sok példa közül.

* Hét személyt bünszervezet létrehozásával és a chicagói Demokrata Nemzeti Konvenció elleni tüntetések, illetve lázadás szításával vádoltak, és ítélték öt év börtönbüntetésre.

A fasiszták mindig kötődtek az utcához. Horst Wessel, a mártírrá lett utcai harcos a később náci himnusszá vált versében ragadta meg az utca szellemét: „Tisztítsuk meg az utcát a barna seregek előtt... Nemsokára Hitler zászlói lobognak minden utcán.” A futuristák az utcát tekintették az egyetlen igazi színpadnak. „A téboly dühöngő seprője kisöpört ott-honról, mint száguldó patak medre oly nyersen és mélyen kergetett utcákon át” – írta a futurista mozgalom megalapítója, F. T. Marinetti, akinek híres mondása szerint a futuristák az „ölni képes szép eszméket” dicsőítik. „Bárki, akinek érzéke van a történelmi összefüggések iránt, láthatja, hogy a fasizmus ideológiai gyökere a futurizmusban lelhető fel” – írta 1924-ben Benedetto Croce –, az eltökéltségben, hogy kivonuljanak az utcára, érvényre juttassák nézeteiket, befogják az egyet nem értők száját, ne féljenek a lázongásoktól és csatározásoktól, a minden hagyománnyal való szakítást célzó buzgalmukban, az ifjúságnak a futurizmusra jellemző felmagasztalásában.”⁴⁷

Gyakran eltúlozzák az erőszak központi szerepét a fasizmusban. Az erőszak csaknem minden forradalmi mozgalom lényegi vonása, ez alól csak néhány nyíltan erőszakmentes mozgalom kivétel. A fasiszta élcsapat képviselői azonban öncélként eszményítették az erőszakot, „megváltónak” és „átalakítónak” tekintve azt. Mussolini is az erőszak hatalmáról és fontosságáról beszélt, ám sokkal kevésbé volt elkötelezettje, mint várnánk. Banditái persze összeverték embereket, tucatnyi gyilkosságot is elkövettek, Mussolini azonban inkább az erőszak esztétikáját, a brutális retorika hangütését, a forradalmi vérontás költészetét kedvelte. „A forradalmak örültek, erőszakosak, ostobák, vadállatiak – magyarázta. – Olyanok, mint a háború. Tűzbe borítják a Louvre-t, és hercegnők mezítelen testét hajítják az utcára. Ölnék, fosztogatnak, rombolnak. Ember alkotta bibliai vízözönök. Éppen ebben rejlik hatalmas szépségük.”⁴⁸

Itt is meglepőek a hasonlóságok az újbaloldallal. Az erőszak előntötte politikai beszédüket; a fizikai erőszak ezt csupán nyomatékosabbá tette. Az erőszak számos szimbolikus szinten volt használható az újbaloldal és a fasizmus számára egyaránt. Fokozta a válság érzetét, amelyre a forradalmárok a társadalom polarizációja érdekében sóvárognak. A polarizáció egyaránt stratégiai célja volt az újbaloldalnak és a náciknak. Hayden és mások csakis úgy voltak képesek megindítani forradalmukat, hogy a főszínpadhoz tartozó liberálisokat állásfoglalásra kényszerítették, mert feltételezték, hogy a legtöbben baloldali rokonszenveiket fogják követni. Ezt értették azon, hogy „meg kell honosítani a háborút”. (Rudd egyik bajtársa, Ted Gold, aki a Greenwich Village-beli robbanásban halt meg, úgy vélekedett, hogy a liberálisok radikálissá tételének egyetlen módja, ha „Saigonná

változtatjuk New Yorkot”.⁴⁹) A nácik is feltételezték, hogy a szocialista gazdaságpolitikát előnyben részesítő, de Moszkva igáját visszautasító németek a *nemzetköziekkel* szemben végül a *nemzeti szocialisták* oldalára állnak majd. A német kommunisták hasonló játékot űztek: meggyőződésük volt, hogy a nácizmus felgyorsítja a történelemnek a kommunizmus felé tartó menetét. Innen ered a német szocialisták mantraként ismételt mondása: „először a barnák, aztán a vörösök.”

Némileg paradox módon az erőszak támogatása – legyen szó akár csak erőszakos retorikáról, mint például Rudd esetében, aki imádott káromkodni – segített a radikálisoknak, hogy megkülönböztessék magukat a liberálisoktól, akikről a kemény baloldal úgy tartotta, hogy túlzottan hajlanak az udvariasságra, az eljárási szabályok betartására és a hagyományos politikára. Amikor a Columbia Egyetem elfoglalása során a „méréskeltek” megpróbálták lebeszélni a matematikai előadó (ahol a legradikálisabb diákok gyűltek össze) „védelmi bizottságának” egyik tagját, ő így válaszolt: „A kibaszott liberálisok nem értik, miről van szó: hatalomról és rombolásról. Minél több vér, annál jobb.” A háború befejezéséért a Washington Memorialhoz indított 1965-ös menetben Phil Ochs megvetően énekelt: „Szeress engem, liberális vagyok.”⁵⁰ Saul Alinsky, akinek *Szabályok radikálisok számára* (*Rules for Radicals*) című munkája újbaloldali Bibliává vált (s aki később Hillary Clinton egyik támasza lett), osztozott a liberálisok mint romlott polgári fecsegők iránti fasiszta megvetésben: „A liberálisok, ha összegyűlnek, merész szavakat használnak; peckesen járnak, harcias grimaszokat vágnak, majd gondosan kicentizett nyilatkozatot adnak ki, 'amelynek, a sorok között olvasva, hatalmas következményei vannak'. Nyugodtan, szenvtelenül ülésezve tanulmányozzák a problémát; megfontolják mindkét oldal érveit; csak üléseznek és még mindig üléseznek.”⁵¹

Helyettesítsük Alinsky téziseiben a „radikális” szót a „fasisztával”, és néha nehéz észrevenni a különbséget: „A társadalomnak jó oka van félni a radikálistól ... üt, vág, veszélyes. A konzervatív oldal tudja, hogy míg a liberálisok ahhoz értenek legjobban, hogy a nyelvükkel a saját nyakukat szegjék, addig a radikálisok a konzervatív nyakak kitörésében a legjáratosabbak.” És: „A radikális a kardhoz nyúlhat, de ha ezt teszi, nem tölti el gyűlölet azokkal az egyénnel szemben, akikre támad. Nem a személyükben gyűlöli őket, hanem mint szimbólumokat, akik a nép jólétére veszélyesnek ítélt eszméket vagy érdekeket képviselnek.” Más szavakkal: nem *emberek*, hanem ember voltuktól megfosztott *szimbólumok*. „A változás mozgást jelent – halljuk Alinskytól –, a mozgás pedig ütközést. Csak egy nem létező, elvont világ ütközés nélküli légüres terében következhet be mozgás vagy változás a konfliktus horzsolásokat okozó összeütközése nélkül.”⁵²

Az újbaldali erőszak sok más fasiszta témát is felkapott, az ésszerűtlenség kultuszától, a cselekvésre való sóvárgástól, a hitelesség vágyától – a beszéd olcsó – a korábbi nemzedék katonai teljesítménye felett érzett szégyen érzéséig. Ahogyan sok náci fiatalnak hiányzott a Nagy Háború, és kétségbeesetten próbálta igazolni harciasságát szülei és önmaga előtt, úgy az újbaldalon is sokaknak voltak „elintézetlen ügyei” szüleik II. világháborús részvételével (sok zsidónak pedig a szülők holokausztbeli megpróbáltatásaival). Ráadásul sok radikális kétségbeesetten próbálta bizonygatni: nem gyávaságból tagadták meg, hogy harcoljanak Vietnamban.

Végül az erőszak az igazi bel- és külföldi radikálisok és forradalmárok iránti tisztelet jeleként is szolgált. Az újbaldali radikalizmus történetének visszatérő témája a Fekete Párducok iránti irigység. A feketék voltak az „igaziak”, és a fehérek kétségbeesetten próbálták elnyerni helyeslésüket és támogatásukat. Francia értelmiségiek és az Upper West Side-on lakó liberálisok a talpnyalás magaslatába emelkedtek abbéli vágyukban, hogy radikalizmusuk komolyságát bizonygassák. Éljenek, amikor fekete atléták az 1968-as olimpián az amerikai himnusz közben tiltakozásul az öklüket rázták, nem törődve azzal (vagy nem tudva azt), hogy a kép egyértelműen a fasiszta esztétikából ered.* „Az ökl – jelentette ki egy olasz fasiszta 1920-ban – elméletünk szintézise.”⁵³ S amikor George Foreman ugyan ezen az olimpián az amerikai zászlóval vonult fel, a Norman Maileren nevelkedett tömeg Tamás bátyának nevezte.**

Egy mozgalomról sokat elárulnak a hősei, és ez elég rossz képet fest az újbaldalról is. Minden, a „részvételi demokráciáról” szóló fecsegés ellenére megdöbbenően kevés demokrata számított akár a mozgalom „békés” tagjai szemében is hősnek. A Columbián, Berkeley-n és a többi amerikai kampuszon a diákaktivisták Che Guevara, Fidel Castro, Mao Ce-Tung és Ho Si Minh arcképével díszített plakátokat emeltek magasba. Rudd vezetése alatt az SDS félhivatalos kapcsolatokat tartott fenn a Castro-kormányzattal. Chicagóban és másutt a diákok „Ho-Ho-Ho-Si-Minh”-t énekeltek, Mao Ce-Tung *Vörös Könyvecskéje* a forradalmi maximákkal nagy bestseller lett.

Ahelyett, hogy fasisztának neveznénk ezeket a rendszereket – bár szilárd meggyőződéseim szerint azok voltak –, csupán a hasonlóságokat soroljuk fel e harmadik világbeli mozgalmak és rezsimek, valamint a hagyományos

* Az 1968-as mexikóvárosi nyári olimpián a fekete amerikai Tommie Smith aranyérmes és John Carlos ezüstérmes futók öklüket magasra emelve ünnepelték győzelmeiket a dobogón.

** Utalás Harriet Beecher Stowe híres könyvére, a *Tamás bátyja kunyhójára*, amelynek főszereplője gyakran a fehérek előtt meghunyászkodó, szolgálalkú fekete szimbóluma az amerikai közbeszédben.

fasiszta rendszerek között. Mao, Ho, Castro vagy akár a Fekete Párducok egytől egyig a „nemzeti felszabadításra” törő etnocentrikus mozgalmak voltak. Mussolini és Hitler is *pontosan* ilyennek írta le az ügyét. Hitler megígérte, hogy kiszabadítja Németországot a versailles-i szerződés és a „nemzetközi finánckapitalizmus” igája alól. Mussolini szerint Olaszország „proletárnemzet”, amely Németországhoz hasonlóan rászolgált arra, hogy „helye legyen a Nap alatt”. Mao kulturális forradalma, a szocializmus és a kínai népszokások keveréke tökéletesen illik a fasiszta „kormányházba”, és mi egyéb Castro, mint a vezérkultuszt szocialista gazdasággal, nacionalista retorikával és végtelen nürnbergi stílusú felvonulásokkal fényező katonai diktátor (lásd: mindig egyenruhát hord)?

Az, hogy Che Guevarából divatos márka lett, egyszerre utálatos vádirat az amerikai fogyasztói társadalom és az 1960-as évek újbaldalának mocskos maradványát alkotó, tudatlan liberalizmus ellen. A mindenütt jelen levő Che-pólók a legnépszerűbbek a tömegfogyasztásra szánt forradalmi cuccok közül, és minden divatkereskedésben kaphatók – népszerű gyermekruha-változatban is. Íme, a cuccot népszerűsítő egyik hirdetés szövege: „A *Time* magazin vakációs webáruházában 'Viva la revolution!' néven hirdetik. Immár a legkisebb lázadó is kifejezheti magát ezekben a félelmetes csecsemőrugdalózókban. Ez a klasszikus Che Guevara-kép hosszú ujjú pólón is kapható fiúméretekben ... Éljen a mindannyiunkban élő lázadó ... nincs is coolabb ikonikus kép, mint a Cheé!”⁵⁴

A kubai forradalom argentin bérence gyilkos és bandita volt. Klasszikusan fasiszta szövegeket fogalmazott meg lapjaiban: „a gyűlölet mint a harc eleme; az ellenség iránti határtalan gyűlölet, amely túllendíti az emberi lényt természetes korlátain, és hatékonyan, erőszakosan, válogatás nélkül és hidegvérűen gyilkoló géppé változtatja.” Ugyanez a múzsa segítette világra hozni a *Mein Kampf*-ot is, bár Guevara jobban írt. Neki mulatságot okozott a foglyok kivégzése. Miközben a forradalmat szította Guatemalában, ezt írta otthon maradt anyjának: „Jó mulatság volt bombákkal, beszédekkel és más kapcsolódásokkal megtörni a monotóniát, amelyben éltem.” Mottója az volt, hogy „ha kételyeid vannak vele kapcsolatban, öld meg!” – és sokakat meg is ölt. Humberto Fontova kubai-amerikai író „Berija és Himmler keverékének” nevezte őt.⁵⁵ Guevara kétségkívül több másként gondolkodót és demokrácia rajongót ölt meg, mint Mussolini egész pályája során, és a Mussolini-féle Olaszország kétségtelenül „szabadabb” volt bármely társadalomnál, amelyet a „szabadságharcos” Guevara létrehozni próbált. Ráadna-e a csecsemőjére egy Mussolini-rugdalózót? Engedné-e, hogy a lánya Himmler-képpel díszített cumisüvegből igyon?

Elvitatkozhatunk jó jezsuita módra, hogy pontosan milyen politikai címkére szolgáltak rá ezek az emberek, de a tény ettől tény marad: ezeket a „felszabadító” mozgalmakat éppen azok a tulajdonságaik tették igen népszerűvé, amelyekben Guevara, Castro, Mao és többiek a fasizmus hőseivel osztoztak. S ha Marx és Lenin nevét kitöröljük a beszédeikből, a maradékot Mussolini is elharsoghatta volna akármelyik erkélyről (esetében néha még csak ki sem kell törölni Marxot és Lenint). Valamennyien *nacionalisták* voltak, a *nemzeti szocializmus* elkötelezettjei, amely egy „igazabb” és „szervesebb” demokrácia létrehozásával kecsegtetett, elutasítva a polgári nyugat „formális”, „felületes” és „dekadens” „aldemokráciáját”. Az olyan emberek, mint a kongói nacionalista Patrice Lumumba azért váltak hőssé, mert szemben álltak az Egyesült Államokkal, és állításuk szerint fajilag tiszta forradalmi ügyet képviseltek.⁵⁶ Az Egyesült Nemzetek és a vele szövetséges elítéltek arra a rasszista álláspontra helyezkedtek akkor, amikor feketék vagy más elnyomott népek öldösték egymást vagy fehéreket, hogy ebben a harmadik világ jogos hatalmi törekvései fejeződnek ki. A pánafrikanizmus, a pánarabizmus, a kínai út és általában az antikolonializmus csupán felmelegített változatai a Hitler-féle pángermán attitűdnek, illetve Mussolini törekvésének („olaszokat mindenhová”), hogy a „latin civilizáció” ura legyen. A harmadik világnak is lététérre volt szüksége.

A fekete felszabadítás elmélete szerint a „forradalmi” erőszak mindaddig jogos, amíg azt állítja valaki, hogy a vérben úszó holttest életében valamiképpen az elnyomás cinkosa volt. A fehérekből lettek az új zsidók. „Lelöni egy európaít azt jelenti, hogy két legyet ütünk egy csapásra: megsemmisítünk egy elnyomót és azt is, akit elnyomott.” – jegyezte meg Jean-Paul Sartre Frantz Fanon egyik könyvéhez írt előszavában. Ezt az egész véres mulatságot pletykálja ki *White Negro* (*A fehér néger*) című művében Norman Mailer, aki divatosként, coolként és forradalmiként fetisizálta a fekete bűnözést. Az újbaloldal nemcsak vásárlóként volt érdekelt ebben a felfogásban – eladóként is. Egy közvélemény-kutatás szerint Che Guevarával az amerikai diákok 20 százaléka azonosult – túlszárnyalva Nixont (19 százalék), Humphrey-t (16 százalék) és Wallace-t (7 százalék).⁵⁷

A téboly, kegyetlenség és totalitarizmus „menő” volt. Banditákból és bűnözőkből hősök lettek, míg a törvényes rend bajnokaiból hirtelen „fasiszták”. A polgárjogi mozgalmak első diadalait majdnem a kezdetektől ez a logika mérgezte. A Cornellén a fekete diákok legtöbbjét az átlagosnál alacsonyabb pontszámmal a ma pozitív diszkriminációnak nevezett eljárás keretében vették fel. Különösen árulkodó, hogy a fegyverben álló

forradalmárok közül sokat éppen azért vettek fel, mert illettek a nemes „gettófiatal” maileri sztereotípiájába: ők voltak a hiteles néger, s ezért előnyben részesültek más, magasabb pontszámot elért és képzetesebb feketékkel szemben – azok ugyanis túl „fehérek” voltak.⁵⁸

Az évtized végére a polgárjogi mozgalom gyakorlatilag a fekete hatalom mozgalmává vált. A fekete hatalom pedig az ökölbe szorított kézzel, pogány afrikai mitológiával, az erőszak ünneplésével, a faji büszkeség hangsúlyozásával és a liberalizmus megvetésével kétségtelenül Amerika leghitelesebb honi fasizmusa volt. Maga Stokely Carmichael – a Fekete Párduc Párt egykori „miniszterelnöke” – úgy határozta meg a fekete hatalmat (a kifejezés is tőle ered), mint „olyan mozgalmat, amely szétzúz mindent, amit a nyugati civilizáció teremtett.”⁵⁹ Carmichael osztozott Hitler álmában: ő is a régi rend romjain akart felépíteni egy faji alapon álló népi államot.

Ha a náci Németországban élő gyermekeknek tanított fajelméletet olvassuk, nehéz különbséget felfedezni Carmichael fekete büszkesége és Hitler német büszkesége között. „Mi minden nemzetiszocialista első parancsolata? – tette fel a kérdést egy német katekizmus. – Szeresd Németországot mindenek felett, néptársadat pedig, mint tenmagadat!” A kapcsolódások a fekete nacionalizmus és a náciizmus, a fasizmus és más, állítólag jobboldali rasszista csoportok között nem pusztán elméletiek – vagy újabb keletűek. Marcus Garvey, a Vissza Afrikába (*Back to Africa*) mozgalom alapítója 1922-ben elismerte, hogy ideológiája tökéletesen egylényegű Mussoliniével. „Mi voltunk az első fasiszták” – jelentette ki. Retorikája gyakran még a német fasizmusra is rímelt: „Fel, hatalmas faj, tedd, amit tenni akarsz!”, „Afrika az afrikaiaké ... otthon és külföldön!” és így tovább. Az 1960-as években Elijah Muhammad, az Iszlám Nemzete (*Nation of Islam*) vezére szívélyes kapcsolatot ápolt George Lincoln Rockwell-lel, az amerikai náci párt vezérével. Rockwellt 1962-ben még az Iszlám Nemzete kongresszusára is meghívták, s ott elhangzott beszédében Elijah Muhammadot fekete Adolf Hitlerként dicsőítette. 1961. január 28-án Muhammad Atlantába küldte Malcolm X-et, hogy kössön egyezséget a Klu Klux Klannal, amelynek értelmében a Klan támogatna egy önálló fekete államot.⁶⁰

A fekete hatalom mozgalom általában is az erőszak megszállottjává vált, ami a fehér baloldal hangütését is meghatározta. H. Rap Brown arra buzdította követőit, hogy „tegyék, amit John Brown tett, ragadjanak puskát, menjenek és lőjék le ellenségünket!” Malcolm X sorozatosan arra buzdította a feketéket, hogy „éljenek minden szükséges eszközzel”. James Forman, a Diákok Erőszakmentes Koordináló Bizottságának vezetője kijelentette,

hogy ha meggyilkolnák, megtorlásul „10 hadianyaggyárat kell lerombolni ... egy déli szenátort, két polgármestert és 500 rasszista fehér zsarut megölni.” Még szerencse, hogy ő egy nevében is *erőszakmentes* csoporthoz tartozott! Benjamin Chavis, az NAACP későbbi vezére akkor tett szert országos ismertségre, amikor a wilmingtoni tízek tagjaként letartóztatták és elítélték; a csoport állítólag fel akart robbantani egy fűszerüzletet, majd löni a rendőrökre, amikor megérkeznek a helyszínre.⁶¹ S mindig és mindenütt felbukkantak a Párducok, félkatonai öltözküdben, fekete ingben, fasiszta vagy katonai rangjelzéseket viselve (védelmi miniszter, tájékoztató miniszter), bankokat rabolva, a „disznók” és a fehérek lemészárlását hirdelve, rendőrökön rajtaütve, bírákat és gyermekeket elrabolva és önálló fekete államot követelve.

S mi történt időközben az állítólag fasiszta amerikai jobboldallal? Miközben az újbaloldal rasszista fehér férfiaknak nevezte az alapító atyákat, s még a főszodorhoz tartozó liberálisok is kinevezték azt a gondolatot, hogy az alkotmány szövegének bármilyen érvényessége lehet a modern társadalomban, a konzervatívok azon dolgoztak, hogy az alkotmányt visszaállítsák az őt megillető helyre az amerikai életben. Egyetlen vezető konzervatív tudós vagy értelmiségi sem ünnepeelt fasiszta témákat vagy eszméket. Egyetlen vezető konzervatív sem feketítette be az Egyesült Államok politikai rendszerének lényegét alkotó klasszikus liberalizmust. Ellenkezőleg, Barry Goldwater, Ronald Reagan, William F. Buckley és a *National Review* köré csoportosuló konzervatívok az alapítók klasszikus liberális szemléletének helyreállítása mellett kötelezték el magukat.

A baloldalt akkor és ma is az zavarja az amerikai konzervativizmusban, hogy a haza szeretete és támogatása nem szükségképpen tereli az embert a fasizmus útjára. A patriotizmus nem azonos a szélsőséges nacionalizmussal vagy fasizmussal. A náci rengeteg olyan német patriótát öltek meg, akik mélyen szerették a hazájukat. Bizonyos értelemben a zsidók legnagyobb vétke az volt, hogy patrióta németek voltak. Az 1960-as években a baloldal meggyőződésévé vált, hogy van valami fasizoid jelleg a patriotizmusban, és valami perverzen „patrióta” dolog abban, ha romboljuk Amerikát. Az Amerika-ellenesség – amivel a nyugati civilizáció gyűlöletét helyettesítették be – mind inkább a kifinomult értelmiség kedvenc témájává vált. A zászlóégetők lettek az igazi „patrióták”, mert a legfőbb erénnyé az ellenzés – nem csak a pártpolitikáé, hanem egyáltalán az amerikai életé – vált. 2003-ban a baloldal szemében nagy hazafi volt az a Columbián tanító professzor, aki abban reménykedett, hogy Amerika „milliószámra kerül szembe

Mogadishukkal”.^{*} Azok az amerikaiak viszont, akik korlátozni szeretnék a szövetségi állam hatalmát, rejtőzködő fasisztáknak számítanak.

Látva, hogy a náci brutalitása és esztelen rombolása miként röpítette a hatalomba Hitlert, Thomas Mann azt jegyezte fel naplójába, hogy olyan újfajta forradalomról van szó, „amelynek nincsenek elvei, ellenkezőleg, minden ellen van, ami gondolat, nemesség, jóság, tisztesség, szembefordul a szabadsággal, az igazsággal és az igazságossággal.” A nyertes a „söpredék” „a tömegek ujjongásától kísérve”.⁶² Az 1960-as évek liberálisai, akik a tisztesség hasonló lealacsonyítását élték át ugyanazon intellektuális badarság által, lázadni kezdtek. Szembekerülvén egy olyan ideológiával, amely mindig azt feltételezte, hogy Amerika a probléma, és nem a megoldás, úgy döntöttek, hogy ellentámadásba kezdenek. Jórészt ezekből a mindkét párti patriótákból alakult ki a neokonzervatívnek nevezett értelmiségi csoport. Ezt a nevet azok a balosok ragasztották rájuk, akik úgy vélték, a „neo” előtag neonáci képzettársításokat vált majd ki.

Mínthogy azonban a neokonzervatívok konkrét nézetei mit sem számítanak a liberális gondolkodás legtöbb zugában, érdemes megjegyezni, hogy még a baloldal egyes titánjaiban is volt annyi tisztánlátás, hogy megértsék, miről is van szó. A nagyrabecsült baloldali értelmiségi, Irving Louis Horowitz (C. Wright Mills hagyatékának gondozója), akinek szakterülete a forradalmi gondolkodás, az 1960-as évek radikalizmusában „fanatikus próbálkozást” látott arra, hogy „új társadalmi rendet kényszerítsenek a világra, és ne várják meg, mit dönt a történelem múzsája, vagy azt, hogy az eltérő gondolkodású egyének konszenzusra jussanak.” S ezt a fanatizmust annak tekintette, ami valójában volt: „*Afasizmus nem mint jobboldali, hanem szinte mint kvázi-baloldali ideológia tér vissza az Egyesült Államokba.*”⁶³

Peter Berger, zsidó származású osztrák menekült, nagyra becsült békeharcos és baloldali szociológus (aki részt vett a „valóság társadalmi konstrukciója” fogalom népszerűsítésében) nagyjából ugyanezt látta. „Amerikai radikálisok cselekedeteit megfigyelve ismételtelen a gyermekkoromban masírozó európai rohamosztárosok jutottak eszembe.” Hosszan sorolja az 1960-as radikalizmus és az európai fasizmus közös témáit, s arra a következtetésre jut, hogy olyan alakzatot alkotnak, „amely meglepően emlékeztet az olasz és a német fasizmus közös magvára.” 1974-ben jelent meg James Gregor *The Fascist Persuasion in Radical Politics (Fasiszta meggyőződés a radikális politikában)* című munkája, amely átfogó részletességgel és intellektuális szigorral foglalja össze, és sorolja fel ezeket

* 1993-ban Mogadishuban somáliai lázadók rajtaütöttek amerikai tengerészgyalogosokon, aminek 28 amerikai halálos áldozata és több mint 90 sebesültje volt.

a trendeket. „A közelmúltban – jegyzi meg – a diákmozgalmak radikálisai és az 'újbaloldal' egy olyan politikai stílust tettek legitimé, amely kiszámítottan a leginkább felhasználható a fasizmus egy amerikai változata számára.”

Még az SDS egyes képviselői is felismerték, hogy a szervezet legszélsőségebb tagjainak gondolkodása fasizmussá torzul. A *Campaigner* (az SDS New York-i és philadelphiai regionális munkabizottságának kiadványa) egyik vezércikkében arról az SDS-frakcióról, amelyből a Weathermen vált ki, megjegyezte: „Az anarchistáknak a columbiai sztrájkmozgalommal kapcsolatos érvei szinte azonosak azzal, ahogy Mussolini érvel a cselekvés mellett az elmélettel és a programmal szemben.”⁶⁴ Az „ifjúsági mozgalom” Charles Reich *The Greening of America* (Amerika kizöldülése) című műve által kiváltott elméleti törekvései, az ésszerűség elleni vádiratok, a „rendszer” legyőzését célzó populista felhívások, egy új, *völkisch* közösség melletti harsány kiállítás, amely szervezettebb és totalitáriusabb megközelítéssel váltja fel a kapitalizmust – mindez túl sok volt azoknak a baloldaliaknak, akik világosan megértették a fasizmus történelmi gyökereit. A fasizoid „felhangok – írta Stewart Alsop a *The Greening of America*-ról – nyilvánvalóak bárki számára, aki látta a forradalmi ifjak üdvözlésre emelt karjának erdejét, vagy hallotta esztelenül harsogó dalaikat. Reich professzor kétségtelenül jószágos és kedves ember, akinek ereiben fikarcnyi fasiszta vér sem folyik – folytatja Alsop –, s az imádata tárgyát képező 'felszabadult' ifjak zöme is jó és kedves. Ám bárki, akinek van érzéke a politikai realitások iránt, megszimatozhatja a veszélyt, amelyet ezek az ostoba, kedves és irracionális emberek, kipárnázott ajtókkal elszigetelve a valóságtól, jelentenek mindannyiunkra. A veszély az egyetemeken kezdődik, de nem ott ér véget. Ez teszi olyan ijesztővé az egészet.” Nem kisebb szocialista ikon, mint Michael Harrington* jelentette ki, hogy abban, ahogy Reich elsöprő erővel elítéli a modernitást – „az elit egzisztencializmusának” nevezve –, sok közös vonás van a nácizmus romantikus gyökereivel.

Ma az 1960-as évek liberális baloldali változatának nagyjából annyi értelme van, mintha Hitlerre – Neville Chamberlain nyomán – mint a „béke emberére” emlékeznénk. Szenvedélyeit és törekvéseit tekintve az újbaloldal alig volt több, mint az úgynevezett európai régi jobboldal amerikanizált továbbfejlesztése. A *Szelíd motorosoktól* (*Easy Rider*) JFK-ig Hollywood arról mesél, hogy ha a reakciós erők nem gyilkolták volna meg a mi Horst Wesseleinket, ma jobb, igazságosabb és nyitottabb társadalomban élnénk.

* Michael Harrington (1928–1989): ismert baloldali gondolkodó, egyetemi tanár és a Democratic Socialists of America (Amerika Demokrata Szocialistái) szervezet alapítója, a „neokonzervatív” szóösszetétel megalkotója.

S bárcsak újra tudnánk élesztetni e korai radikálisok reményeit és törekvéseit, mert akkor az, ami „lehetett volna”, olyasmivé válik, „ami még mindig lehetne”. Ez a baloldal alapvető hazugsága. A nyugati civilizációt az mentette meg, hogy az 1970-es évek elején, legalább átmenetileg, sikerült legyőzni a barbárokat. Ne csak hálások legyünk szegényes győzelmünkért, hanem éberek is, hogy vívmányait az utókor számára is biztosítani tudjuk.

Ez az éberség nem lehetséges a mai liberalizmus alapjainak megértése nélkül, ami viszont azt igényli, hogy még egyszer tekintsük át az 1960-as éveket – ezúttal fentről lefelé. Mert miközben a radikálisok az utcán több hatalmat követeltek, a már hatalomban levő progresszívek is eljátszották szerepüket.

Érthető, hogy az 1960-as évek hirtelen változásnak vagy történelmi fordulópontnak látszanak, hiszen a változások nagyon hirtelen (és egyes esetekben jó irányba) következtek be. Ugyanakkor az évtized eseményei mögött mély folyamatosság is rejtett. Amikor Kennedy azt mondta, hogy az új nemzedék átvette a fáklyát, jórészt a progresszívek új nemzedékére gondolt. Ezek a férfiak (és néhány nő) eltökélten folytatni akarták azt, amit Wilson és Roosevelt kezdett el. Amikor a váltóbotot átadják, a futók változnak ugyan, de a verseny ugyanaz marad.

A következő fejezetben megmutatjuk, hogy John F. Kennedy és Lyndon Baines Johnson azt a liberális törekvést folytatták, amelyet progresszív társaival együtt Woodrow Wilson kezdett el – egy gondoskodó, hatalmas, mindenre kiterjedő állam megteremtését, amely felelősséget vállal minden kíváncsi eredményért, és magára veszi a vétket minden visszaesésért az utópia felé vezető úton. Egy olyan államét, amely végül Isten helyébe lép.

• 6 •

A Kennedy-mítosztól a johnsoni álomig: liberálfasizmus és államkultusz

AZ AMERIKAI POLITIKA legfontosabb törésvonala nemzedékek óta az állam növekedése és hatalma körül húzódik. A konzervatív narratíva szerint ők zsugorítani igyekeznek a kormány hatáskörét, a liberálisok pedig – sikeresen – bővíteni próbálják azt. Sok érv támasztja alá ezt a felfogást, a bizonyítékok azonban jórészt közvetettek. A liberálisok gyakran érvelnek a kormány hatáskörének korlátozása mellett olyan területeken, mint a törvény betartatása (például Warren főbíró alatt a Miranda-szabály*), a nemzetbiztonság (a Hazafisági Törvény** és a belföldi ellenőrzés ellenzése) és az a nagy, ám bizonytalan körvonalú terület, amely az „erkölcsi törvényhozás” alá sorolható. Bár egyes szakpolitikák tekintetében bőségesen adódnak nézeteltérések, gyakorlatilag az összes konzervatív és a legtöbb szabadelvű magabiztosan hirdeti az állam hagyományos „éjjeliőr” szerepét. Sokan ennél tovább mennek: a kormányt tekintik a tisztesség és a kulturális normák védelmezőjének.

Röviden, a kormány méretével kapcsolatos érv gyakran a kormány szerepére vonatkozó, az előbbinél mélyebbre ásó érvek helyén áll. Ebben a fejezetben megkíséreljük bemutatni, hogy egyes liberálisok szemében az állam voltaképpen Istent helyettesíti, és olyan politikai vallás forrása, amelyre Rousseau és Robespierre, a liberálfasizmus szülőatyjai gondoltak.

Történelmileg számos liberális számára az állam szerepe nem annyira annak nagyságával, mint inkább funkciójával kapcsolatos. A progresszívizmusnak és a fasizmusnak egyaránt mély és tartós meggyőződése,

* Miranda-jogok: az Egyesült Államokban a gyanúsítottaknak felsorolt jogok, melyet a Miranda versus Arizona döntés kapcsán rendelt el a Legfelsőbb Bíróság.

** Patriot Act: az Egyesült Államokban 2001. szeptember 11-e után hozott terrorizmusellenes törvény, mely lehetővé teszi, hogy a rendfenntartó szervek bírói végzés nélkül ellenőrizhessenek telefonvonalakat, e-maileket és személyes iratokat.



hogy az igazán modern társadalomban az államnak kell Isten helyét elfoglalnia. Egyesek számára ez a meggyőződés az „Isten halott” hitből született. Mint Eugen Weber írja: „A fasiszta vezér most, hogy Isten halott, nem képzelheti magát Isten kiválasztottjának. Hisz abban, hogy kiválasztott, de nem egészen tudja, kié – vélhetően a történelemé vagy homályos történelmi erőké.” Ez a fasizmus vezet a *Führerprinzip*hez és a személyi kultuszhoz. Van azonban egy másfajta fasizmus is, amely az államban nem Isten pótlékát látja, hanem Isten ügynökét vagy eszközét. Az állam azonban mindkét esetben végső autoritás, az értékek forrása és őrizője, az új rend garanciája.

Már érintettük az államimádatot mint progresszív doktrínát; később megvizsgáljuk, hogyan nyilvánul meg ez a világszemlélet a közönségesen kultúrharcnak nevezett jelenségben. A történet sarkalatos pontját az 1960-as évek, különösen John F. Kennedy és Lyndon B. Johnson kormányai alkotják.

Bár JFK maga nem volt modern liberális, halála után a kormányváltás mártírjává vált. Ez részben a Kennedy-klán manipulációinak, részben LBJ (sokkal cinikusabb) mesterkedéseinek köszönhető – utóbbi kisajátította, és saját céljaira használta fel a Kennedy-mítoszt. Ezek a célok, amelyek összhangban álltak annak a progresszív mozgalomnak a „kedves” totalitárius indítékaival, amelyben Johnson „iskolázódott”, névleg világiak voltak ugyan, egy mélyebb és talán tudattalan szinten azonban alapvetően vallásiak.

• • •

1963. november 22-én John F. Kennedyt a texasi Dallasban meggyilkolták. Mintha előre eltervezték volna, Dallast már korábban „a gyűlölet városának” keresztelték el. Egy Dan Rather nevű ifjú tévériporter* azt a rémhírt hallotta, hogy a dallasi iskolások Kennedy halálhírének hallatára éljeneztek. A híresztelés nem volt igaz, és a CBS helyi csatornája nem is vette át a történetet, Rather ennek ellenére beszámolt róla a hálózatban.

Nem ő volt az egyetlen, aki buzgón mutogatott a jobboldalra. A gyilkosság megtörténte után Kennedy szárnysegédei percekben belül zűrös és névtelen jobboldaliakat vádoltak. Egy vezércikkben az szerepelt, hogy a gyilkosság a „mély texasi gyűlöletben fogant”. Mikor azonban kiderült,

* Dan Rather (1931–): amerikai hírolvasó és riporter, aki több mint 24 évig vezette a CBS csatorna esti híradóját és elsőként számolt be Kennedy elnök meggyilkolásáról. Az itt említett történet annyiban igaz, hogy a dallasi gyermekek valóban örömeiket fejezték ki, mivel csak annyit tudtak, hogy korábban véget ér a tanítás.

hogy a tettet egy zavarodott marxista követte el, Kennedy védelmezői elcsüggedtek. „Még az az elégtétele sem lett meg, hogy a polgárjogokért ölték meg – panaszkolta Jackie Bobby Kennedynak, amikor elmondta neki az újságot. – Valami ostoba kis kommunista volt.”¹

Vagy talán mégsem – okoskodtak a Kennedy-mítosz kiagyalói. Neki láttak megalkotni a mesét, hogy Kennedy a „gyűlölet” – ami akkoriban és most is a politikai jobboldal bevett kódszava – elleni harcban esett el. A történet legendává vált, mert a liberálisok kétségbeesetten próbáltak fennköltebb és politikailag hasznos jelentést tulajdonítani a Kennedy-gyilkosságnak. A *New York Times* vezetésével a teljes liberális establishment – még a pápa is! – folyamatosan kárhoztatta a Kennedy életét követelő „gyűlöletet”. Earl Warren*, a Legfelsőbb Bíróság elnöke a hagyományos bölcsességet foglalta össze – ebben mindig lehetett rá számítani –, amikor arról elmélkedett, hogy a „gyűlölet légköre”, amely Dallasban uralkodott – az erős jobboldali és republikánus tevékenység kódszava – indította arra Lee Harvey Oswaldot, hogy megölje az elnököt.²

A tény, hogy Oswald kommunista volt, kellemetlenségből gyorsan valami baljósabb a bizonyítékává változott. Miként volt lehetséges, tették fel a kérdést a liberálisok, hogy egy tagdíjfizető marxista megölje a társadalmi haladás oldalán álló liberális titánt? Mintha nem is számított volna, hogy Kennedy szenvedélyes antikommunista volt; talán mert a liberálisoknak a McCarthy-korszak nyomán meggyőződésévé vált, hogy a szabadságot igazi veszély mindig jobboldalról fenyegeti. Oswald marxizmusa még mélyebb tagadásba taszította a liberálisokat, ami az egyetlen lehetőségük volt az anti-antikommunizmusról való lemondáson kívül. Ezért aztán az 1960-as évek során mind újabb formákat öltöttek az összeesküvés-elméletek, és a marxista lövészből palimadár lett. „Cui bono?” – teszik fel azóta is a kérdést az Oliver Stone-ok. A válasz: a katonai–ipari komplexum, természetesen a reakció és intolerancia sötét erőivel szövetségben. Nem számít, hogy Oswald korábban már megpróbálta meggyilkolni a volt vezérezredest és kiváló jobboldali szónokot, Edwin Walkert, vagy hogy, mint később a Warren-bizottság beszámolt róla, „Oswald szélsőségesen gyűlölte a jobboldalt”.³

A Kennedy-gyilkosság körül a tagadás, a bűnbánat és a zavar ködéből végül megszületett az a nem hivatalos stratégiai válasz, amely egyszerre szolgálta a bimbózó újbaloldal céljait, és csillapította le általában is a liberálisok lelkiismeret-furdalását: alakítsuk át Kennedyt mindazon ügyek és politika mártírjává, amelyeket nem képviselt, és nem is volt híve.

* Earl Warren (1891–1974): a Legfelsőbb Bíróság elnöke az Egyesült Államokban 1953–1969 között.

Az 1960-as évek folyamán és utána is egész legenda nőtt ki abból a gondolatból, hogy ha Kennedy tovább él, soha sem keveredtünk volna bele a vietnami mocsárba. Ez a legnagyobb csalás Arthur Schlesinger* *Robert Kennedy and His Times* (*Robert Kennedy és kora*) című munkájában. Ezt a véleményt képviselte Theodore Sorensen, Tip O'Neill és sok más liberális. A Broadway egyik népszerű darabja, a *MacBird* azt sejteti, hogy Johnson ölette meg Kennedyt, hogy így szerezze meg a hatalmat. Ám egy oral history interjúbán még Robert F. Kennedy is elismerte, hogy a bátyja soha sem gondolt komolyan a visszavonulásra, és a teljes győzelemre tört Vietnamban. Kennedy agresszív antikommunista és hidegháborús héja volt. A szovjetekkel szembeni fiktív „rakétahézaggal” kampányolt, amivel – jórészt sikeresen – Richard Nixon jobbára pozicionálta magát a külpolitikában; a disznó-öböli kalanddal megpróbálta megbuktatni Fidel Castrót; a kubai atomválság során az atomháború küszöbére juttatta a világot, és mélyen belebonyolította az országot a vietnami háborúba. Alig három és fél órával a halála előtt a Fort Worth-i kereskedelmi kamara előtt azzal büszkélkedett, hogy nagy mértékben növelte a védelmi kiadásokat, s ezen belül 600%-kal a felkelés elleni különleges erők költségvetését Dél-Vietnamban. Az előző év márciusában Kennedy kérte a Kongresszust, hogy minden szövetségi dollárból ötven centet védelemre lehessen költeni.⁴

A Kennedy-mítosz faji ügyekben is élesen eltér a valóságtól. A hízelgő legenda szerint Kennedy a polgárjogok rendíthetetlen bajnoka volt, aki ha tovább élt volna, állítólag el lehetett volna kerülni az 1960-as évek faji zavargásait. Az igazság ennél sokkal prózaibb. Igen, Kennedy valóban igyekezett előmozdítani a polgárjogi törvények elfogadását, és ezt a javára is kell írni, de aligha mondható el róla, hogy szakított volna a múlttal. Az állítólag reakciós 1950-es években a republikánusokra nehezedett a legnagyobb teher, hogy beteljesedjék a feketék egyenlőségét célzó amerikai ígéret. Eisenhower – a déli demokraták és különösen a Szenátus többségi vezére, a törvény felhívításán munkálkodó Lyndon Johnson hangos ellenzése ellenére – két polgárjogi törvényjavaslatot fogadtatott el. Kennedy megint a helyes oldalon állt a történelemben, de erőfeszítéseiben általában inkább másokra reagált. „Nincsenek álmatlan éjszakáim, amikor a négerék problémái miatt aggódnék” – ismerte be.⁵

Elég vicces, hogy a Kennedy leváltását célzó első választáson Barry Goldwatert a verseny „fasiszta” résztvevőjének kiáltották ki. A kisebb kormányzat szemüveges konzervatív híve gyászöltönyében oly távol állt

* Arthur Schlesinger Jr. (1917–2007): Pulitzer-díjas történész és kritikus, aki Kennedy elnök „udvari történetírójaként” lett ismert.

attól, hogy fasiszta legyen, amilyen távol csak lehetett valaki az amerikai politikában. Ugyanakkor a Goldwatert kriptonáciként rágalmazó értelmiségiek nem vették észre, hogy fasiszta témákat és esztétikát éppenséggel John F. Kennedy vezetett be az amerikai politikába. FDR volt az első elnök, aki modern technológia segítségével teremtette meg saját mitológiai narratíváját, és Kennedy volt az, aki ezt a technikát művészetté alakította át. „Camelot”^{*} – ezt a kifejezést soha sem használták Kennedy hivatalára az életében, viszont a Kennedy-elnökség minden habkönnyű emlékének és be nem teljesült vágyának hívószava lett. 1964-ben James Reston így foglalta össze az Ameriká görög istenre emlékeztető elnöke iránti újsütetű liberális nosztalgiát: „A mesék elnöke volt, ifjabb és csinosabb, mint halandó politikusok, még a barátaitól is távolságot tartó, kecses, szinte elegáns, költői beszédű, egy csillogó ifjú asszonnyal az oldalán.”⁶

A Kennedy-mítosz számos eleme ma éppoly nyilvánvaló, mint akkor volt. A valaha megválasztott legfiatalabb elnök (Teddy Rooseveltt volt a legfiatalabb a hivatalba lépett elnökök közül) volt az első, aki a 20. században született. A cselekvés embere volt – igazi háborús hős. Értelmiségi is volt – a politikai bátorságról szóló bestseller szerzője –, aki pompássá és elbűvölővé tette a liberalizmust, ugyanakkor pragmatista is, aki soha sem engedte volna a tojásfejű Ivy League-származékoknak, akikkel körülvette magát, hogy ők mondják meg, mi a helyes cselekvés. A nemzet „megújulásra” és „újjászületésre” vágyakozását képviselte, az amerikai idealizmus-hoz apellált, és közös áldozatra szólított fel.

Idézzük fel Mussolini személyi kultuszának főbb elemeit: fiatalság, cselekvés, szakértelem, elevenség, bűverő, katonai szolgálat. Mussolini egy ifjúsági mozgalom vezéréként lépett fel, olyan új nemzedéket képviselt, amely az értelemmel és a szaktudással felvértezve szakítani képes a bal- és jobboldal elavult kategóriáival. JFK felrázó beiktatási beszédében „amerikaiak új, ebben a században született nemzedékéről” szólt, akiket „megedzett a háború, megfegyvelmezett a kemény és keserű béke, s amely büszke ősi örökségünkre”. Mussolini egész mozgalmára (ahogy Hitleré is) az olaszoknak arra a nemzedékére épült, amelyet megedzett a háború és a versailles-i béke miatti keserű neheztelés. Az olasz fasiszta kormány, melyet „az ifjúság rendszerének” hirdettek, technokrata csodának adta el magát, amelyben számos minisztériumot maga Mussolini irányított akaraterével és rettenthetetlen életerejével. A fasiszta propagandisták elárasztották a médiát a fát vágó, síelő, futó és az alpesi hóban pucér felső-

^{*} *Camelot*: a legendabéli Arthur király vára és udvara. Először Jackie Kennedy nevezte így egy interjú során elhunyt férje elnökségének időszakát, annak idillikus és mesészerű emlékét kiemelve.

testtel álló Mussolini képeivel. Ráadásul Mussolini – Kennedyyel ellentétben – valóban rászolgált arra, hogy értelmiséginek és írónak tekintsek.

A Kennedy-műveletben hatalmas erőfeszítéseket tettek hasonló üzenetek továbbítására. Nem jelenhetett meg újságcikk az új elnökről anélkül, hogy ne lett volna benne utalás a cselekvés szeretetére, ifjú korára, életerejére. Mindenütt filmek voltak láthatók férfiúi teljesítményeiről. Nem volt annyira nyilvánvalóan nőfaló, mint Mussolini, de szexszimbólumként való szerepeltetése hidegfejű politikai számításból fakadt. Kennedy egyértelműen háborús hősnek számított, politikai csapatait rendszerint PT-109 jelvényükről lehetett felismerni. Kampányhirdetése a Kennedy mint harcok mantrázásával azzal büszkélkedtek, hogy eljött a „nagykorúság kora”. Kennedy, Mussolinihez hasonlóan nemzeti „újjászületést” és „új politikát” ígért, amely meghaladja a bal- és jobboldal régi kategóriáit. Hangsúlyozta, hogy saját és technokrata szárnysegédei akaratának erőszakos érvényre juttatása megannyi hagyományos demokratikus eszköznél hatékonyabban oldja meg a nemzet problémáit.

Kennedy voltaképpen szinte szó szerint emberfeletti hős volt. Kevésbé ismert, ám fontos tény, hogy JFK-nál egyetlen elnök sem jelent meg gyakrabban Superman-képregényekben. Még Superman titkos személyazonosságával is ellátták, és egyszer, a lelepleződést elkerülendő, Clark Kentnek^{*} tettette magát. Amikor Supergirl mint képregényalak debütált, hivatalosan bemutatták Kennedyeknek. (Nem meglepő, hogy az elnök rögtön megkedvelte.) Egy különszámban, amelyet az amerikai ifjúság – „Glenn ezredeshez”^{**} hasonló – fizikai rátermettsége előmozdításának szenteltek, Kennedy az „izomhézag” bezárásának küldetését bízta Supermanre.⁷

Nem kizárólag a képregényírók találták ki ezt az összefüggést. 1960-ban Norman Mailer „Superman a supermarketbe jön” címmel kissé nehézkes írásművet jelentetett meg az *Esquire*-ben. A tanulmány látszólag a Los Angeles-i Nemzeti Demokrata Konvencióról beszámolva inkább egy Noam Chomsky-szeminárium záró dolgozatának tűnik. Mindazonáltal kissé rávilágít arra, miként értették meg még olyan vezető értelmiségiek is, mint Mailer, hogy mítoszt kínálnak nekik – és boldogan fogadták el azt.⁸

Az eredeti Kennedy-mítoszban nem volt hangsúlyos Kennedy progresszív bizonyítványa. Ted Sorensen idézte fel, hogy JFK „soha sem tekintette magát liberálisnak; ők csak halála után kezdték maguknak igényelni.” A Kennedy-családnak a másik prominens ír-amerikai politikussal, Joe McCarthyval fenntartott szoros kapcsolatai miatt komolyan meggyűlt

^{*} Clark Kent: a Superman képregénysorozat és film kitalált karaktere, aki hétköznapi életét Clark Kentként éli, ám valójában ő Superman, aki a gonosztevék ellen segít a hétköznapi embereknek.

^{**} Glenn Talbot (Glenn ezredes): képregények híres főgonosz karaktere.

a baja az önjelölt progresszívekkel (akik lényegében a II. világháború után felmelegített kommunisták voltak). Roy Cohn* után Bobby Kennedy volt McCarthy legtöbbre becsült szárnysegéde. Jack Kennedy soha sem tagadta meg szenátusi kollégáját, aki apjának is kedves barátja volt. Akkoriban azonban Kennedy inkább nacionalista, mint liberális volt. Harvardi diák-sága idején az izolacionista America First Bizottságnak százdolláros csek-eket küldött ezzel a megjegyzéssel: „Létfontosságú, amit tesznek.”⁹

A II. világháború megváltoztatta JFK látószögét – ahogy a legtöbb izolacionistáét is. Megerősítette vonzódását is a „nagyághoz”. Bámulattal töltötte el Churchill, és a Churchill-féle retorikát utánozta az Edward R. Murrow** által felolvasott *I Can Hear It Now (Most már hallom)* lemeze-ken.¹⁰ Később stábjának tagjai tudták, hogy akkor nyerhetnek meghallga-tást Kennedynél, ha elhitetik vele, hogy nagy dolgok vannak készülöben. Egész politikai pályája arra a reményre és törekvésre épült, hogy a 20. szá-zad oroszánjaként FDR követője lesz.

Ezt a törekvését JFK köztudottan apjától, Joseph P. Kennedytől, a nációkkal is szimpatizáló demokrata vezértől örökölte, aki nagyon szerette volna bejuttatni fiát a Fehér Házba. 1946-ban Joe százezer példányban osz-totta szét John Hersey cikkét JFK PT-109 hőstettéről. Nemsokára értelmi-ségek egész csapata látott munkához, hogy JFK-t a cselekvés új emberé-nek tüntessék fel. Kennedy első könyve, *Why England Slept? (Miért aludt Anglia?)*, ami voltaképpen egyetemi szakdolgozatának bővített változata, sok szakács keze munkáját dicsőítő étek volt. Második, *Profiles in Courage (Bátor emberek)* című könyvét, amely elveikhez ellenséges környezetben is ragaszkodó nagy emberekről szólt, lényegében a Ted Sorensen*** vezetése alatt álló bizottság hozta létre, és Kennedy csak néha nézte meg, mit végez-tek. A Pulitzer-díjat persze egyedül vette át.

Kennedy volt az első modern politikus, aki felismerte és kiaknázt a értelmiségiek újonnan szerzett nimbuszát az amerikai társadalom-ban. A régi agytrösztökhöz közgazdászok és mérnökök, a föld és vas formálásával foglalkozó férfiak tartoztak. Az új agytrösztök a képek embereiből, történészekből és írókból – a szó jó értelmében vett propa-gandistákból – álltak, akik szavak és képek forgasztásával foglalkoztak. Kennedy nem volt fajankó, de megértette, hogy a modern korban a stí-lus rendszerint fontosabb a tartalomnál. (Mint vitathatatlanul csinos és elbűvölő férfinak, nyilvánvalóan hasznára vált a televízió megnövekedett

jelentősége.) S a Kennedy-gépezet elsősorban a stílus diadalát képviselte az amerikai politikában.

Kennedy politikai szerencséje abból is fakadt, hogy mintha meg-lovagolta volna a történelem hullámain. A béke és jólét korszaka után a progresszivizmus erői ismét visszatértek a hatalomba. A háború utáni évek példátlan gazdagsága és megnőtt szabadideje ellenére – tulajdonkép-pen nagyrészt éppen miatta – a törekvők, a felfelé mozgók, az értelmi-ségek és mindenekelőtt a progresszív-liberális establishment aktivistái körében érezhető volt a vágy, hogy „mozdítsuk meg újra Amerikát”. „Az amerikai emberek – írta 1960-ban Henry Luce konzervatív kiadó – min-dennél inkább vágnak valamilyen világos Nemzeti Célra.”¹¹

Ez volt az amerikai élet harmadik fasiszta pillanatának hajnala, azé a pil-lanaté, amely – mint az előző fejezetben láttuk – egyaránt kibontakozott az utcákon és egyetemeken, valamint a kormányzati termekben az 1960-as években egészen az 1970-esekig. Ami utcai vérontásként végződött, az sok tekintetben a Wilson–FDR féle örökség képviselőinek – akik az álta-luk szabadon engedett démonokat képtelenek voltak kordában tartani – jó szándékú „felülről jövő forradalmával” kezdődött.

A kétpárti elit „társadalmi változásra” irányuló követelése legjobban talán abban a „nemzeti céllal” foglalkozó tanulmányorozatban fejeződik ki, amelyet a *New York Times* és a *Life* magazin közösen adott ki. Adlai Stevenson* arról írt, hogy az amerikaiaknak meg kell haladniuk a „magán-élet misztikumát”, és el kell fordulniuk a „szupermarket templomától”. Charles F. Darlington nagyvállalati vezető és volt külügyminisztériumi tisztviselő azt fejtegette, hogy Amerikának szüksége van arra, hogy ismét megragadja a nemzeti célnak azt a közös szellemét, amelyet „Woodrow Wilson és a két Roosevelttel kormányzásának egyes részeiben” (kitalálhatják, mely részeiben) élvezett. S mindenekfelett, az újjászületett Amerika már nem tekintheti magát egyének nemzetének. A gyógy mód ismét a „közös cselekvés”. Darlington felhívása „a magánvállalkozásra fektetett hangsúly csökkentésére” a Wilson és Roosevelttel kormányok korporatizmusának és hadiszocializmusának felélesztésével ért fel.¹²

JFK 1960. januári beiktatásának előestéjén a *Look* riportja a Gallup egyik külön felmérésének adatait felhasználva arra jutott, hogy az amerika-iak valójában egész jól érzik magukat: „Ma a legtöbb amerikai oldott, nem kalandvágyó, elégedett az életmódjával, és szelíden derűlátó a jövőt ille-tően.” A trükk tehát az volt, hogy rá kell venni az amerikaiakat: fordítsák

* Roy Cohn (1927–1986): amerikai ügyvéd, Joseph McCarthy szenátor közeli munkatársa.

** Ed Murrow (1908–1965): amerikai televíziós újságíró.

*** Ted Sorensen (1928–2010): amerikai ügyvéd és író, aki később Kennedy elnök legismertebb beszédírója lett.

* Adlai Stevenson (1900–1965): amerikai politikus, 1949 és 1953 között Illinois állam kormányzója, a polgárjogi változások elkötelezett támogatója.

el figyelmüket a tévézéssel töltött estéktől és a szárnyas hátú autóktól, s kövessék az értelmiségiek szirénénekét. Ez azt jelentette, hogy Kennedynak válságra volt szüksége, amely egy új soreli mítoszhoz köti a köztudatot. „Nagy válságok teremtenek nagy embereket...” – jelentette ki Kennedy a *Profiles in Courage*-ban, és ennek megfelelően egész elnöki időszakát olyan válságok előidézésének szentelte, amelyek felérnek az általa megteremteni óhajtott nagysághoz.¹³

A New Dealre és a II. világháborúra nosztalgiával emlékező agyak és aktivisták serege osztozott Kennedy vágyában, hogy rázzák fel önelégültségéből Amerikát. Az 1950-es években Arthur Schlesinger Jr. az ifjú és idős progresszívek egész körének nevében beszélt, amikor arról panaszkodott, hogy az amerikai emberekből „hiányzik az elégedetlenség”.¹⁴

Kennedy, miként FDR, igazi demokratának hitte magát, és nem volna tisztességes őt fasisztának bélyegezni. Ám az, hogy megszállottan próbált válságokat kirobbantani, hogy így a maga oldalára állítsa a nép érzelmeit, bizonyítja, milyen veszélyekkel jár, ha a demokratikus politikában valaki belehabarodik a fasiszta esztétikába. Ted Sorensen emlékirata Kennedy hivatali idejének első nyolc hónapjában tizenhat válságot sorol fel. Kennedy „válságcsapatokat” hozott létre, megkerülendő a hagyományos bürokráciát, a demokratikus folyamatot, akár még a törvényességet is. David Halberstam arról ír, hogy Johnson „válságmentalitású” embereket örökölt Kennedytől, „olyanokat, akik élvezték a nagy nemzetközi válságokat, mert olyankor a cselekvés pont ott, a Fehér Házban összpontosult – ülésezések, döntések, feszültségek, hatalom: *ők* voltak mindennek a mozgatói és aktivistái, éppen ezért jöttek Washingtonba, hogy ezeknek a kihívásoknak feleljenek meg.” Garry Wills és Henry Fairlie – akik aligha nevezhetők jobboldali kritikusoknak – a hagyományos kormányzati rendszerrel való visszaélés és annak megvetése miatt a Kennedy-kormányzatot „gerillakormány” neveztek el. Egy 1963-ban adott interjúban Otto Strasser, a mozgalom megalapításában segédkező baloldali náci azt mondta David Schoenbaum kutatónak, hogy a hatalommal való visszaélés és a válságteremtés miatt Kennedy kétségtelenül fasisztának látszott.¹⁵

A Kennedy-féle politikában mindent a sürgősség érzése vett körül. „Rakétaszakadékkal” foglalkozott, amely soha sem létezett, kormányzását egy olyan feszült viszonyra alapozta a szovjetekkel, amely viszonyt maga segített megteremteni. Állandóan „veszélyről” és „áldozatról”, „bátorságról” és „keresztes hadjáratról” beszélt. Ő rendezte be az első „válság-szobát” a Fehér Házban. Az Unió helyzetéről szóló első beszéde, amelyet beiktatása után tizenegy nappal tartott, „háborús beszéd volt háború

nélkül”. Kennedy figyelmeztetett, hogy magát a szabadságot fenyegeti „óriási veszély”. „Hivatali időm lejárt előtt ismét meg kell néznünk, vajon fennmaradhat-e egy úgy szervezett és kormányzott nemzet, mint a miénk. Az eredmény korántsem biztos.”¹⁶

Kennedy adrenalinnal átitatott elnöksége fertőző volt, mégpedig szándékosan. Kormányára hangosan kampányolt a légoltalmi óvóhelyek építése mellett, különböző szervezetek versengtek dollárszázmilliókért, amiből iskolákban és kórházakban atombiztos bunkereket alakítottak ki. Az ilyen „vesd magad hasra, és takard el a fejed!” gyakorlatokat az 1950-es évekhez szoktuk kötni, ám Kennedy alatt váltak a népi paranoiává, amelyet manapság oly gyakran figurázunk ki. A kormány 55 millió levéltárca méretű kártyát osztott szét a lakosság körében instrukciókkal, hogy mi a teendő, ha atombombák kezdenének potyogni. Ha, mint az újból gyakran állította, az „ifjúság” 1960-as évekbeli mozgósítását az váltotta ki, hogy a „bomba” árnyékában kellett élniük – akkor ezt JFK-nek köszönjék meg.

Kennedynak még a védelmen kívüli politikai döntéseit is a háború morális egyenértékéként adták el. A közoktatási kiadások növelését – ahogy később Johnson is – kifejezetten azzal indokolta, hogy lépést kell tartanunk a szovjetekkel. Az adócsökkentéseket – amelyekkel a nagy válság óta legsúlyosabb tőzsdei visszaesést próbálta ellensúlyozni – nem a kínálati közgazdaságtan szellemében vezette be (mint némely konzervatívok célozgatnak rá), hanem a hidegháborús vetélkedés nyelvezetével igazolt keynesi intézkedésként. Tulajdonképpen Kennedy volt az első elnök, aki nyíltan kijelentette, hogy a Fehér Háznak felhatalmazása van a gazdasági növekedés biztosítására – hiszen Amerika nem hagyhatja figyelmen kívül Hruscsov hetvenkedő fenyegetését, miszerint a Szovjetunió gazdaságilag nemsokára „maga mögött hagyja” az Egyesült Államokat.¹⁷ Az acéliparral szembeni fenyegetőzései Truman hasonló kirohanásait idézték a koreai háború idejéből, azok pedig FDR és Wilson szövegeknyvéből kerültek elő. A Békehadtest és különféle belföldi rokonai szintű FDR harcias CCC-jére emlékeztettek. Kennedy még legambiciózusabb törekvését, az ember Holdra szállását is úgy adta el a nyilvánosságnak, hogy Amerika ezzel orvosolja a Szovjetunióval szembeni természettudományos lemaradását.

Különösen az acélipar megleckéztetésére válaszul vádolták meg egyesek Kennedyt azzal, hogy erőből politizál. A *Wall Street Journal* és a Kereskedelmi Kamara diktátorhoz hasonlította. „A fasiszta Új Határ” című, 1962-ben elhangzott beszédében Ayn Rand nyíltan fasisztának nevezte.

Nem túl kellemes fasisztának bélyegezni egy amerikai hőst és ikont. S ha a fasisztán rosszat, gonoszt és vakbuzgót értünk, akkor Kennedy nem is volt fasiszta. De fel kell tennünk a kérdést: mitől volt olyan népszerű

a kormányzata? Mitől volt annyira hatékony? Mi az oka tartós vonzerejének? A válaszokban éppen azok az elemek szerepelnek, amelyek a fasiszta szövegekben illenek: válságteremtés, az egységre való nacionalista hivatkozás, harci értékek ünneplése, a köz- és magánszektor közötti határvonalak elmosása; a tömegmédia felhasználása az állam és programjai dicsőítésére, egy új, „pártoskodáson túli” szellem felidézése, amely szakértők és szellemi supermanek kezébe helyezi a fontos döntéseket és a nemzeti vezető személyi kultusza.

Kennedy a – később így nevezett – hűvös pragmatizmus jegyében az ideológiák meghaladásával kecsegtetett. Korábbi pragmatistákhoz hasonlóan tartózkodott a címkézéstől, úgy gondolta, felette áll jobb- és baloldálnak. Ehelyett Robert McNamara meggyőződésében osztozott: technokrata eszközökkel „minden probléma megoldható”. A harmadik út ismét csak ideológiai szofizmatát rejtett. A Yale Egyetem tanévkezdetére alkalmából 1962-ben elhangzott beszédében Kennedy elnök azt fejtegette, hogy „a politikai címkék és ideológiai megközelítések irrelevánsak” a mai kihívások megoldása szempontjából. „A legtöbb probléma, amellyel ma szembesülünk, technikai, adminisztratív probléma” – hangsúlyozta egy sajtótájékoztatóján 1962 májusában. Ezek a problémák „olyan kérdésekkel kapcsolatosak, amelyek ma a legtöbb ember számára nem érthetőek”, ezért szakértőkre kell bízni a megoldásukat, s nem válhatnak megosztó demokratikus vita tárgyává.¹⁸

Kennedy híres kijelentését: „Tehát, amerikai polgártársaim: ne azt kérdezzétek, mit tehet értetek ez az ország, hanem azt, ti mit tehetek az országotokért”, ma szép hazafias mondásnak tekintik, különösen a liberálisok szemében számít csodálatra méltó felhívásnak a haza szolgálatára. S valóban, mindkettő benne van. Azonban gyakran nem veszik figyelembe a történelmi kontextust és indítékot. Kennedy a II. világháborús egységet akarta újratemetni, ugyanúgy, ahogy FDR az I. világháborúsát. Nyilatkozata, hogy embert kell küldeni a Holdra, nem távlatos gondolkodásának, nem is az oroszok lepipálására irányuló vágyának következménye: egyszerűen ezt találta a háború legjobb morális egyenértékének.

A LIBERALIZMUSÉRT ADTA ÉLETÉT

Kennedy meggyilkolása után mindez az emlékezet kódéba vészett. Kennedyt, a nacionalista harmadik út bajnokát a harcos liberális Kennedy váltotta fel. A Camelot várában székelő JFK elhomályosította azt a Kennedyt, aki megpróbálta meggyilkoltatni Patrice Lumumbát és Fidel Castrót.

Woodrow Wilson unokája, Francis Sayre főesperes szentmisét celebrált az elhunyt vezető emlékére a washingtoni nemzeti székesegyházban. „Új keresztre feszítés tanúi vagyunk – szolt az egybegyűlt méltóságokhoz. – Nekünk, valamennyiünknek – tette hozzá magyarázatul – részünk van elnökünk megölésében. A mi Urunkat is a jó emberek feszítették meg, nem csupán azok, akik ítéletvégrehajtóként működtek közre.” Earl Warren főbíró kijelentette, hogy az elnököt szerves és misztikus kötelék fűzte népéhez. „Arra lett kiválasztva, hogy megtestesítse népünk eszményeit, az intézményekbe, az Isten atyába és az emberi testvériségbe vetett hitünket.” Öt nappal Kennedy halála után az új elnök, Lyndon Johnson a Kongresszus két házának együttes ülésén elmondott beszédét azzal koronázta meg, hogy felszólította az amerikaiakat: „vessenek véget a gyűlölet, a gonoszság és az erőszak tanításának és hirdetésének”, s forduljanak el „a keserűség és a vakbuzgóság apostolaitól”.¹⁹

Az elképzelés, hogy a „gyűlölet” és Amerika kollektív bűnössége ölte meg Kennedyt, még azt követően is fennmaradt, hogy világosabbá vált az elnök ellen elkövetett gyilkos merénylet jellege. Washington metodista püspöke, John Wesley Lord kijelentette, hogy a nemzetnek „vezekelnie” kell Kennedy haláláért. Ahelyett hogy műemlékeket neveznénk el Kennedyről, helyénvalóbb volna, ha a nemzet a liberális politika iránti elkötelezettségét megkettőzve „mondana köszönetet mártírjának haláláért és áldozatáért”.²⁰

A történészek többségének szemében Kennedyyel és Johnsonnal lehelte ki lelkét a hagyományos progresszív politika, velük ért véget az a korszak, amely Wilsonnal kezdődött, majd a New Dealen és a Fair Dealen* át az Új Határokig** és a Nagy Társadalomig terjedt. A programok tekintetében ez nagyrészt igaz (noha az igen liberális Nixon kilóg a sorból). Kennedy elnöksége azonban valami mélyebbet képviselt: a progresszizmusnak azt a végső fázisát, amely kifejlett vallásba és nemzeti államkultuszba torkollott.

Kennedy elnöksége kezdettől fogva belesimult abba a nacionalista és vallási jellegű vezérmotívumba, amely mind fontosabb helyet foglalt el az amerikai liberalizmusban, és egybevágott mind a progresszizmus mind a fasizmus témáival. A Kennedy-féle „cselekvő értelmiségi” arra áhítozott, hogy emberfeletti emberré, a társadalmi problémák megoldásához szükséges különleges tudással átitatott, gnosztikus papi kasztá váljanak. JFK beiktatási beszéde annak kinyilatkoztatásával nyitotta meg az

* Fair Deal („igazságos leosztás”): Truman elnök 1949-ben benyújtott javaslatcsomagja, mely kissé leszűkítve a New Deal folytatását jelentette.

** New Frontier („Új Határok”): Kennedy elnök által használt kifejezés, mely idővel a Kennedy-kormány bel- és külpolitikájának védjegyévé vált.

évtizedet, hogy Amerika Isten ágense és isteni felhatalmazás birtokosa: „Mert halandó kezében tartja az ember a hatalmat, amellyel az emberi szegénység és az emberi élet valamennyi formáját egyaránt megszüntetheti.” Robert Bellah szociológus ebben a beszédben annak bizonyítékát látta, hogy Amerikának már van polgári vallása, amelyet „az a – kollektív és egyéni – kötelezettség” szab meg, „hogy véghez vigye Isten akaratát a földön”. A *New York Times* publicistája, C. L. Sulzberger szerint a beiktatási beszéd mindazokhoz szólt, akik hisznek abban, hogy „még eljöhet a földi mennyország.”²¹

John F. Kennedy az amerikai liberalizmus személyi kultuszos hagyományát képviselte, aki Wilson és Rooseveltnyomdokain járó nagy ember akart lenni. A puska jobban érdekelte a vajnál. Lyndon Baines Johnson, a New Deal hagyományán nevelkedett populista, déli pártmunkás számára viszont minden a vajról szólt. Johnsonból nem lehetett volna sem harcos, sem pap. Ha nem lehetett is belőle olyan liberális oroszlán, amilyen elődje kívánt lenni, a nyájára ügyelő, gondozó és védelmező pásztorként mégis megtestesíthette a progresszívizmus anyai oldalát, aki a Kennedy-féle személyi kultuszt a kormány kultuszává alakította át. LBJ mint ügyes és ravasz politikus ebből a célból szégyentelenül felhasználta JFK meggyilkolását, amelyből pont olyan átalakító jellegű nemzeti válságot fabrikált, amely alól Kennedy mindig kivonta magát. Öröksége, a modern jóléti állam a Woodrow Wilsonig visszavezethető progresszív etatista hagyomány végső gyümölcse.

Mint láttuk, Wilson és a progresszívek fektették le az istenített liberális állam szellemi alapjait. Ne feledjük, a progresszívek nem azért érveltek a totalitarizmus mellett, mert ezt követelte meg a háború; a totalitarizmus mellett érveltek, és örültek, hogy a háború ezt lehetővé tette. Az I. világháború azonban egyszersmind az amerikai kollektívizmus progresszív álma vesztének is bizonyult. A háború alatti totális mozgósítás – elsősorban pedig a háború ostobasága – felébresztette az ilyen zsarnoksággal szembeni hagyományos amerikai ellenállást. Az 1920-as években a progresszívek duzzogtak, miközben az amerikaiak figyelemre méltó jólétet élveztek, az oroszok és olaszok pedig (az amerikai progresszívek szerint) „kisajátították maguknak a világ átalakítását”. Éppen jókor jött a nagy gazdasági válság: visszaengedte a progresszíveket a kormánykerékhez. Mint láttuk, FDR-nek semmiféle új kormányzati elgondolása nem volt, csupán leporolta azokat az eszméket, amelyeket a Wilson-adminisztráció tagjaként tett magáévá, ugyanakkor mérhetetlenül erősebbé és kiterjedtebbé tette a kormányzati hatalmat. Érdeemes felidézni, hogy a modern konzervatív mozgalom voltaképpen abból az ösztönös vágyból fakad, hogy a háború

után kezelhető méretre zsugorítsák az államot. A hidegháború azonban ezt megváltoztatta, és sok konzervatívot késztetett arra, hogy a kommunizmus legyőzése érdekében támogassa a nagyobb nemzetbiztonságot szolgáló államot. A külpolitikai héjának ez a döntése állandó szakadást teremtett az amerikai jobboldalon. Bár a hidegháborús konzervatívok a korlátozott kormányhatalomban hittek, az antikommunista politikának adott támogatásuk elejét vette minden arra irányuló próbálkozásnak, hogy valóban létrehozzanak valami ilyesmit.

Kennedynek, mint láttuk, jobbára csak a stílus terén volt szerepe az állandó jóléti állam megteremtésében. Ám „mártíromsága” olyan mély lélektani válságot váltott ki, amely hasznosnak bizonyult a liberális célok és eszmék előmozdítása szempontjából. Johnson ezt nemcsak arra használta fel, hogy kisajátítsa a nemzeti politikai napirendet, hanem arra is, hogy magát a progresszívizmust teljes értékű politikai tömegvallássá alakítsa át. Először fordult elő, hogy egy prosperáló és viszonylag békés időszakban fenntartás nélkül vált követhetővé a progresszív álom. A progresszívizmus immár nem háború vagy gazdasági válság függvénye volt, és végül szabad utat kapott arra, hogy megteremtse azt a társadalmat, amelyről már régóta szónokolt. A pszichológiai szorongás és anómia, amely a progresszívek szerint a kapitalista társadalom mélyén rejlik, most állami segédlettel vált gyógyíthatóvá. Végre eljött a pillanat, hogy létre lehessen hozni az önálló jelentéspolitikát.

Első elnöki beszédében Johnson jelezte, hogy szándékában áll új, liberális egyházat emelni Kennedy emlékének sziklájára. Ezt az egyházat, szakrális közösséget Nagy Társadalomnak fogják nevezni.

A LIBERÁLIS ISTENÁLLAM SZÜLETÉSE

Már szóltunk az amerikai liberalizmust előre vivő személyiségekről. Most, látszatra éles kitérőt téve, az amerikai liberalizmus államkultuszát kell göröcső alá vennünk. E történelmi kitérő nélkül nehéz annak látni a modern liberalizmust, ami: az államimádat vallásának, amelynek áldozati Krisztusa JFK, páli építész LBJ volt.

Nehéz megállapítani a Nagy Társadalomért folyó progresszív verseny konkrét kezdőpontját; jó kiindulópontnak kínálkozik 1888, amikor Edward Bellamy *Looking Backward* (Visszanézve) című műve betört az amerikai irodalmi életbe. A valaha volt egyik legbefolyásosabb progresszív propagandamunkaként több százezer példány fogyott el a kötetből, és a *Tamás bátya kunyhója* óta a legnagyobb kiadói szenzációként ünnepelték.

A könyv a távoli 2000-ben játszódik, elbeszélője utópikus, militarizált társadalomban él. A munkások egységes „ipari hadsereghez” tartoznak, a gazdasági életet mindenható központi tervezők irányítják, akiket részben a német katonai tervezés sikerei inspiráltak. A polgárokat besorozzák a munkára, mert „minden ép testű állampolgárnak – szellemi vagy fizikai – munkát kell végeznie a nemzetért.” A történetbeli hitszónoktól megtudjuk, hogy Amerika végre megteremtette a földi mennyországot. Mindenki bódult megvetéssel tekint vissza az „individualizmus korára”.²²

Külön említést nyer az esernyő, mint a 19. század kényszeres individualizmusának jelképe. Bellamy utópiájában az esernyőt mozgatható hordszékek váltják fel, így továbbra is mindenki védve van az esőtől. „A 19. században – magyarázza a regényalak –, amikor esett az eső, Bostonban az emberek háromszázezer esernyőt kaptak fel ugyanennyi fej fölé, a 20. században az összes fej fölé egyetlen ernyő nyílik ki.”²³

A militarizált, nacionalista és szocialista utópia Bellamy-féle víziója mindenütt megragadta az ifjú progresszívek képzelőerjét. Egyik napról a másikra Bellamy-hívó „nemzeti klubok” bukkantak fel országszerte; tevékenységüket az „ipar államosításának és az emberiség testvéri egysége előmozdításának” szentelték. A nacionalizmus Amerikában, ahogy Európa legnagyobb részén is, egyszerre jelentett nacionalizmust és szocializmust. Bellamy például megjósolta, hogy az egyes amerikai államokat meg kell szüntetni, mert „az államok kormányai akadályoznák az ipari hadsereg ellenőrzését és fegyelmezését”.²⁴

A vallás volt az a ragasztóanyag, amely összetartotta ezt az amerikai nemzeti szocializmust. Bellamy hitt abban, hogy az általa képviselt szocialista nacionalizmus Jézus tanításának igazi alkalmazása. Unokaöccse, Francis Bellamy, a *Pledge of Allegiance* (A hűség fogadalma) szerzője szintén ebben hit. A bostoni Első Nacionalista Klub alapító tagjaként és a Keresztényszocialista Társaság társalapítójaként „Jézus, a szocialista” címen írt szentbeszédet, amely országszerte felvillanyozta a plébániákat. „Katonai szocializmus” kifejeződéseként a fogadalmat a zászló előtti fasiszta vagy „római” tisztelgés kísérte az amerikai állami iskolákban. Egyesek szerint a nácik tulajdonképpen Amerikából kapták az ötletet a tisztelgésükhöz.²⁵

Akárhová nézett az ember, „tudományos” utópizmus, nacionalizmus, szocializmus és kereszténység vegyülékét látta. Nézzük a Progresszív Párt 1912-es kongresszusát! A *New York Times* „fanatikusok kongresszusáról” írt, amelyen a politikai beszédeknek a himnusz eléneklése és „Ámen!” kiáltások adtak nagyobb nyomatókat. „Egyáltalán nem kongresszus volt. Vallási rajongók gyülekezete – jelentette a *Times*. – Ilyen összejövetelet

rendezhetett annak idején Remete Péter.* Metodista tábori gyűlés volt, politikai nyelvre átfordítva.” A hallgatóságban mindenki arcán „fanatikus és vallási lelkesültség ült ki”, beleértve Jane Addamsét is, aki azért emelkedett szólásra, hogy Teddy Rooseveltet jelölje utolsó Don Quijote-i harcára az elnökségért. A küldöttek, akik „hittek – nyilvánvalóan és kétséget kizáróan hittek – abban, hogy a sötétség hatalmaival folytatott harcra toborozták őket”, azt énekelték, hogy „Jézust követjük”, ám „Roosevelttel” helyettesítették az immár elavult megváltót. A progresszivizmus összes árnyalatának képviselői ott ültek: köztük Washington Gladden, a Social Gospel mozgalom vezére, aki a régi keresztény megváltót egy új, „amerikanizált” megváltóval váltotta fel. Roosevelttel így szólt az elragadtatott hallgatóságnak: „Ügyünk az igazságosság örök elveire épül. ... Armageddonnál állunk, és a mi Urunkért harcolunk.”²⁶

Az American Social Gospel és a Keresztény Szociológia mozgalmak lényegében a progresszívek társadalmi programjához próbálták hozzákötni a kereszténységet. Albert Beveridge szenátor, indianai progresszív republikánus, az 1912-es kongresszus üléselnöke jól foglalta össze a progresszív attitűdöt, amikor kijelentette: „Isten kiválasztott népének jelölt bennünket, hogy álljunk a világ újjászületésének élére.”²⁷

A mi szempontunkból a Social Gospel legjobb magyarázatát Walter Rauschenbuschnál olvashatjuk. A rochesteri teológiai szeminárium tanára és a New York-i Hell's Kitchen külterületein működő egykori prédikátor, a karcsú, kecskeszakállas lelkész a mozgalom nem hivatalos vezetője lett, miután 1907-ben megjelent *Christianity and the Social Crisis* (Kereszténység és a társadalmi válság) című műve. „Amennyiben az eszményi társadalmi rend nem képes mostani gazdasági rendszerünkkel hatékonyabban ellátni az embereket étellel, fűtéssel és kényelemmel – figyelmeztetett –, akkor visszatérünk a kapitalizmushoz. ... 'Isten az, aki az alacsony élelmiszerárakról ismerszik meg' – szólt dörgedelmes hangja –, legyen ő a mi Istenünk'.” Az olyan baloldali egyházi személyeknek, mint Rauschenbusch, meggyőződésük volt, hogy az állam Isten eszköze, s hogy a kollektívizmus a Jézus által szentesített új rend.²⁸

A Rauschenbuschoz hasonló progresszív lelkészek a társadalomtudósok új nemzedékénél jóval hatásosabban rakták le az etatizmus filozófiai és teológiai alapjait. A szószerűről, politikai gyűléseken és az értelmiségi sajtóban az Írás olyan totális és teljes átértelmezése mellett érveltek, amelyben a megváltás csak közösen érhető el. A konzervatív teológusok szerint

* Remete Péter (Huy, 1115) *Pierre l'Ermite* vagy *Pierre d'Amiens*, az első kereszties hadjárat egyik szervezője, prédikátor, a szegények hadjáratának vezetője, aki emellett valóban politikai kalandor volt.

csak az egyén képes újjászületni. A progresszív keresztények viszont azt állították, hogy az egyének már nem fontosak, és csak az állam szolgálhat isteni közbenjáróként. A baptista Social Gospel prédikátor szerint az államnak kell azzá a „médiummá válnia, amelyben az emberek együttműködnek az igazságos mennyei királyság keresésében.”²⁹

Ezekhez az eszmékhez az ihlet egészen valószínűtlen forrásból eredt: a bismarcki Poroszországból. Bismarck ezernyi módon inspirálta az amerikai progresszíveket, ezek közül némelyeket már érintettünk. Először is, központosító, egyesítő volt, európai Lincoln, aki ellenvéleményekkel nem törődve az állam jármába hajtott különböző régiókat és frakciókat. Másodszor, a felülről lefelé épülő szocializmus újtójaként úttörője volt számos olyan állami jóléti programnak, amelyre a progresszívek áhítoztak: nyugdíjak, egészségbiztosítás, munkabiztonsági intézkedések, nyolcórás munkanap, és így tovább. A programoknak a „túlzott” demokrácia zavaró tényezői nélkül történő hatékony megvalósítása teremtett precedenst azon elgondolás számára, hogy a „nagy emberek”, a modernizálók és a „cselekvés emberei” megtehetik, amit a dekadens és bomlásban levő demokráciák vezetői nem.

Ráadásul Bismarck felülről létrehozott szocializmusa kasztrálta a klasszikus liberalizmust Németországban, és világszerte segítette azt megbéklyózni. A célja pontosan ez volt: Bismarck úgy akarta elejét venni a radikálisabb szocializmusnak vagy demokráciának, hogy anélkül szándékozott megadni az embereknek azt, amit akarnak, hogy azoknak szavazniuk kellene érte. Ebből a célból lefizette azokat a baloldali hajlamú reformereket, akiknek nem volt különösebben fontos a korlátozott kormányzat vagy a liberális alkotmányosság. Ezzel egy időben módszeresen a peremre szorította, sokszor szét is zúzta a klasszikus vagy a korlátozott államban hívó liberálisokat (hasonló dinamika érvényesült az Egyesült Államokban is az I. világháború alatt). Németországban így módon a bal- és jobboldal egyaránt etatista ideológiák híve lett, és a két oldal versengett azon, hogy melyik kényszeríti rá vízióját a társadalomra. A liberalizmus mint az egyéni szabadság és a demokratikus kormányzás ideológiája Németországban lassan elsorvadt, mert Bismarck kihúzta alóla a szavazói bázist. A helyére Dewey és DuBois, Wilson és FDR etatista liberalizmusa, a gazdasági jogosultságok és a szegénység enyhítése által meghatározott liberalizmus lépett.

Azután jött a Kulturkampf – amit egy későbbi fejezetben fogunk hosszabban tárgyalni. A Kulturkampf oly sok mai kommentátor által figyelmen kívül hagyott lényege az, hogy liberális jelenség volt. A német progresszívek abban a meggyőződésben üzentek hadat a maradi katolicizmusnak, hogy a tudomány és a nacionalista Social Gospel általuk hirdetett

keveréke a jövő ideológiája. Ezt a modellt alkalmazták a progresszívek amerikai táptalajra.

A liberális istenállam keresztapja a filozófus G. W. F. Hegel és a természettudós Charles Darwin volt. Hegel szerint a történelemben egyenes irányú fejlődés bontakozik ki, és a folyamat hajtóereje az állam. Az „állam a valóságosan létező, megvalósult erkölcsi élet ... az isteni eszme földi létezésében. – jelentette ki az *Előadások a világtörténelem filozófiájáról* című művében Hegel –, minden értéket, amit az emberi lény birtokol – minden szellemi valóságot csak az államon keresztül birtokol.”³⁰ Az állam mozgása az időben „Isten előrehaladása a földön”. Darwin evolúciós elmélete azt látszott megerősíteni, hogy az ember egy nagyobb organizmus része, amelyet úgy kormányoz és irányít az állam, ahogy a szellem irányítja a testet. A „modern” papság szemében ez azt jelentette, hogy a politika vallási hivatás; végtére is a politika nem egyéb, mint az állam küldetésének meghatározására tett erőfeszítés, az állam pedig Isten keze.

Gyakorlatilag az összes vezető progresszív értelmiségi osztozott a politikának ebben az „organikus” és spirituális felfogásában – leginkább talán Richard Ely. „Isten az államon keresztül egyetemesebben képes megvalósítani céljait, mint bármely más intézmény révén” – hirdette az Amerikai Közgazdasági Társaság és a progresszivizmus úgynevezett wisconsini iskolájának megalapítója. Az állam, hangsúlyozta, „lényegében vallási jellegű”, és az emberi létezés egyetlen szeglete sem vonhatja ki magát hatalma alól. Ely, Wilson mentora, aki jelentős befolyást gyakorolt Teddy Rooseveltre is, posztmillennialista keresztény volt, aki „Isten birodalmának előmozdítására és az igazságos viszonyok megteremtésére szolgáló hatalmas eszközként” határozta meg az államot.³¹ Ely számos hírneves kollégája a wisconsini egyetemen az „új Jeruzsálem” létrehozására irányuló egyesült erőfeszítés részének tekintette a gazdasági reformok, az eugénika, a háború, a szocializmus, az alkoholtilalom és a progresszív napirend többi tételének pártolását.

Nincs értelme a progresszíveket az új istenállam megteremtésével próbálkozó teokratikus zelótáktól különböző csoportként kezelni. Az Amerikai Közgazdasági Társaság, amely abban látta küldetését, hogy Amerika megváltását biztosítandó egyesítse az egyházat, az államot és a tudományt, egyszerre volt a progresszív társadalompolitika szellemi motorja és a Social Gospel mozgalom tényleges végrehajtó szerve. Több mint hatvan egyházi személy – a csoport létszámának durván a fele – sorolta magát tagjai közé. Később, az I. világháború alatt Ely a legelvakultabb sovíniszta lett, hűségesküteleket szervezett, hazaárulási vádakokat erőszakolt ki, és kijelentette, hogy a háború ellenzőit főbe kell lőni.

Woodrow Wilson esetében lehetetlen különválasztani a papot és a professzort. Korai tanulmányaitól, amelyek olyan címeket viseltek, mint „Krisztus serege” és „Keresztény haladás”, későbbi elnöki beszédeiig Wilson egyértelművé tette, hogy Isten eszközének tekinti magát, az államot pedig Isten szent kardjának, ugyanakkor viszont hangoztatta, hogy a tudomány és az értelem diadalát képviseli a politikában. Az Ifjú Keresztények Egyesületéhez (Young Men's Christian Association) szólva azt mondta hallgatóságának, hogy a köz szolgálát csakis egy kérdésnek kell vezérelnie: mit tenne Krisztus a helyedben? Majd magyarázatul hozzátette: „Óriási feladat áll előttünk, amely egybeforraszt bennünket. Hatalmas keresztény nemzetté kell tennünk az Egyesült Államokat, és kereszténnyé kell tennünk a világot.”³²

A háború tovább erősítette e törekvéseket. „A múlt és a jövő halálos csatában áll” – jelentette ki. Célja az volt, hogy teljesen „szétzúzzon minden önkényes hatalmat bárhol a világon ..., amely megzavarhatja a világbékét”, és „rendezzen minden, az emberiség előtt álló kérdést”. Wilson pártolta az „erőt, a végsőig feszített erőt, a korlátok és határok nélküli erőt, az igazságos és diadalmas erőt, amely helyre teszi a világ törvényét, és a porba taszít minden önző uralmat.” Amerika „eszköz Isten kezében” – hirdette, miközben propagandaminisztériuma „Krisztus sírjának visszanyeréséért” folytatott háborúnak nevezte az I. világháborút.³³

Wilson, más fasiszta vezetőkkel együtt, osztozott abban a szilárd meggyőződésben, hogy a „néppel” való szerves kapcsolata abszolút, és túllép a demokratikus működés pusztá mechanizmusán. „Annyira őszintén hiszek ezekben a dolgokban, hogy bizonyos vagyok abban: Amerika népének lelke és vágya szól belőlem.” Sok európai benne látta megtestesülni a felemelkedő szocialista világszellemet. 1919-ben egy ifjú olasz szocialista kijelentette: „Wilson birodalmának nincsenek határai, mert Ő [sic!] nem területeket kormányoz. A tér- vagy időbeli határok nélküli emberi szellem szükségleteit, reményeit és hitét értelmezi.”³⁴ Az ifjú neve Benito Mussolini volt.

A Wilson-kormány vitathatatlanul mélyen beavatkozott a magánszektorba. Vele kezdődött el, majd FDR alatt fejlődött tovább a gazdaság olyan „korporatív” vállalkozássá alakítása, amelyben munka, tőke és kormány együtt ült a kerekasztal köré, és oldotta meg saját szája íze szerint a problémákat. Az ilyen rendszer – Európában szindikalizmusnak, korporatizmusnak és faszizmusnak nevezték – papíron vonzónak látszik, ám elkerülhetetlenül csak annak a hasznát szolgálja, aki bent van a szobában, másét alig. Amikor Wilson egydolláros emberei nem jutalmazták a megfelelő iparágakat, a magánszektor még nagyobb részét vetették állami ellenőrzés alá. Wilson tervezői szabott árakat állapítottak meg szinte minden árucikkre, rögzítették a béreket, átvették a magánvasutak irányítását, hatalmas gépezetet

hoztak létre a gondolatbűntettek megrendszabályozására, és még a családi étkezések étlapját is megpróbálták előírni.³⁵

Wilson hadiszocializmusa átmeneti volt, de öröksége időtállóan bizonyult. A Hadiipari Tanács és a kartellek a háború után lehúzták a rolót, de az általuk teremtetett precedens túl vonzónak bizonyult a progresszívek számára ahhoz, hogy lemondjanak róla.

Miközben Amerika az I. világháború győztese volt, Wilson és a progresszívek otthon elveszítették a *maguk* háborúját. A kormány mély beavatkozása a civil társadalomba bocsánatosnak látszott háború idején, de békeidőben elfogadhatatlannak bizonyult. Ugyanígy véget ért a mesterséges gazdasági fellendülés is. Ráadásul a feltevés szerint minden viszontagságot és áldozatot igazoló versailles-i egyezmény is képmutatásoktól és hamis ígéretektől hemzsegő, csalódást keltő tákolmánynak bizonyult.

Tovább élt viszont a progresszív hit. Liberális értelmiségiek és aktivisták hangoztatták folyamatosan az 1920-as években, hogy Wilson hadiszocializmusa átütő siker volt, a kudarcok pedig az elégtelen buzgalom számlájára írandók. „A háború alatt terveztünk” – ez lett a jelszavuk. Sajna, a fajankókat a szavazófülkékben nem tudták meggyőzni. Emiatt mind jobban kezdték csodálni a felülről lefelé építkező szocializmus bismarcki megközelítését. Oroszországra és Olaszországra is figyeltek, ahol a „cselekvés emberei” buldózerrel és logarléccel teremtettek utópiákat. A tudományos szocializmusra és a társadalommérnöki tevékenységre fektetett marxista hangsúly megfertőzte az amerikai progresszizmust. Minthogy pedig a tudományban nincs helye a demokratikus vitáknak, a progresszizmuson arrogáns kicsinyesség lett úrrá.

Körülbelül ekkorra esett az is, hogy a progresszizmust ügyes bűvészmutatvánnyal átnevezték „liberalizmusnak”. A múltban a liberalizmus a politikai és gazdasági *szabadságra* vonatkozott, ahogy azt a felvilágosodás olyan gondolkodói értelmezték, mint John Locke és Adam Smith. Számukra a legfőbb kíváncsi a maximális egyéni szabadság volt a minimalista állam jóindulatú védelme mellett. A progresszívek Dewey vezérletével kissé megváltoztatták a kifejezés jelentését, átvéve a liberalizmus mint az anyagi és műveltségbeli szegénység enyhítése és a régi dogmák és hiedelmek alóli felszabadulás porosz felfogását. A progresszívek számára a szabadság már nem a zsarnokságtól való szabadságot, hanem az ínségtől való szabadságot, a „konstruktív” állampolgárrá válás szabadságát, az állammal és a közakarral összhangban élés rousseau-i és hegeli „szabadságát” jelentette. A klasszikus liberálisokat immáron rendszerint konzervatívoknak, míg a társadalmi ellenőrzés híveit liberálisoknak nevezték. 1935-ben például John Dewey azt írta a *Liberalism and Social*

Actionben (*Liberalizmus és társadalmi cselekvés*), hogy „a liberális hitvallás jelentését gyakorlatilag” a gazdaságilag hátrányos helyzetűek és a társadalmi újjáépítés nevében cselekvő kormány „testesíti meg”.³⁶

E világszemlélet alapján már nem is meglepő, hogy milyen sok liberális tartotta a Szovjetuniót a Föld legszabadabb országának. A Szovjetunióról írott cikksorozatában, amelyet a *New Republic* közölt, Dewey üdvözölte a nagy „kísérletet”, amely „egy népet ráébresztett annak tudatára, hogy képes saját kezébe venni sorsának alakítását.” A szovjet forradalom „olyan példátlan mértékben szabadította fel az emberi erőforrásokat, hogy annak mérhetetlen jelentősége van nemcsak a kérdéses ország, hanem az egész világ szempontjából.” Jane Addams szintén a „történelem legnagyobb társadalmi kísérletének” nevezte a szovjet hatalmat.³⁷ A múlt dogmáitól megszabadulva és a fejlődés követelményeihez ragaszkodva a pragmatisták úgy vélték, hogy az „államoknak is a gyakorlatból kell tanulniuk” – még ha ez ismét csak azt jelentette, hogy az új jakobinusoknak terrorral kell kényszeríteniük azokat, akik nem szeretnék engedni a közakaratnak.

A progresszívek egy emberöltőn át amiatt panaszkodtak, hogy Amerikából hiányzik a Volksgeist, az az egyedülálló közakarat, amely táplálhatná az istenállamnak ezt az elképzelését. Az 1929-es tőzsdekrach nyomán úgy érezték, újból eljött az ő idejük.

„Az 1920-as években az Egyesült Államokban – írja William Leuchtenburg – szinte nem létezett olyan intézményi struktúra, amelyet az európaiak 'az állam' kifejezéssel illethettek volna.” A postahivatalon kívül a legtöbb ember alig érintkezett a „washingtoni kormánnyal”, és nem is függött attól.³⁸ A New Deal ezt teljesen megváltoztatta. Ez az amerikai liberalizmus átalakulásának utolsó szakasza volt, amely átalakulás során az Egyesült Államok kormánya európai „állammá”, a liberalizmus pedig politikai vallássá vált.

Gazdaságpolitikaként a New Deal kudarcot vallott, legfeljebb a válságot hosszabbította meg. Mégis állandóan azt halljuk, hogy a New Deal volt az Egyesült Államok legnagyobb teljesítménye a 20. században, olyan mintakép, amelyet a liberálisok állandóan utánozni, megőrizni és helyreállítani kívánnak. 2007-ben Nancy Pelosi* állítólag ezt mondta: három szó bizonyítja, hogy a demokraták nem fogtak ki a gondolatokból: „Franklin Delano Rooseveltt.”³⁹ Miért ez a rajongás? A leggyakoribb válasz szerint a New Deal megadta az amerikaiaknak a „reményt” és a hitet” egy „önmaguknál nagyobb ügyben”. *Minek a reményét? Miben való hitet? Milyen*

„ügy”? A válasz: a liberális istenállamban vagy ha úgy tetszik, a Nagy Társadalomban – ami csupán azt jelenti, hogy a társadalmat a közakaratnak megfelelően az istenállam kormányozza.

A New Deal az amerikai liberalizmus számára vallási áttöréssel ért fel. Nem csak hogy minden ízében vallásossá – irracionálissá, dogmatikussá, mitológiaivá – vált a liberális eszménybe vetett hit, de sok éles eszű liberális ezt fel is ismerte, és üdvözölte. 1934-ben Dewey önmagában is „vallási jellegűként” határozta meg a liberális eszményért folytatott harcot. Thurman Arnold, az egyik legbefolyásosabb New Deal-értelmiségi azt javasolta, hogy az amerikaiakat tanítsák meg egy új „kormányvallásra”, amely végre megszabadítja a közvéleményt az individualizmusra és a szabad piacra vonatkozó babonáitól.⁴⁰ Ahogy Robespierre hangoztatta: a „vallásos ösztönt” a forradalom megóvása érdekében kell művelni.

A liberális törekvések apoteózisa FDR elnöksége alatt nem a New Deal, hanem a II. világháború folyamán következett be. Az Unió helyzetéről mondott 1944-es beszédében Rooseveltt egy úgymond „második Bill of Rightsra” tett javaslatot. Ezzel azonban tulajdonképpen egy új Bill of Rightsra célzott, amely feje tetejére állítja az eredetit. „A szűkölködő emberek nem szabadok” – jelentette ki. Ezért az államnak a „biztonság és jólét új alapjává kell válnia”. A felkínálandó új jogok között szerepel a „hasznos és jövedelmező munka”, a „tisztességes lakhatás”, a „megfelelő orvosi ellátás, a jó egészségi állapot elérésére és élvezetére való lehetőség”, „kellő védelem az idős korral, betegséggel, balesetekkel és munkanélküliséggel járó, gazdasági eredetű félelemmel szemben” és a „jó színvonalú oktatás”. Ez a második Bill of Rights a mai napig a liberális törekvések szellemi vezércsillaga.⁴¹

KIÚZNI A BELSŐ DÉMONOKAT

A Hitler-ellenes háborúnál tipikusabb példát nehezen találunk jó és rossz harcára a hadviselés történetében. De ez nem azt jelenti, hogy a háborúnak (és a New Deales mozgósításnak) csak üdvös hatásai voltak. Az emberek hozzászóltak, hogy gondolkodás és kételkedés nélkül kövessék – a sajtóban, a fontosabb intézményekben és a kormányban – működő elit buzdításait. Ők pedig arról beszéltek az amerikai közvéleménynek, hogy a háború és az állami tervezés „mentette meg” a nyugati civilizációt, s immár Amerika dolga, hogy azt biztonságban őrizze meg.

* Nancy Pelosi (1940–): az Egyesült Államok képviselőházának demokrata párti frakcióvezetője, 2007 és 2011 között a Képviselőház elnöke volt.

* Bill of Rights (Jognyilatkozat): az Egyesült Államok alkotmánya első tíz kiegészítésének összefoglaló neve. 1791-ben fogadták el őket, és főként az egyéni szabadságjogokkal, valamint a szövetségi kormányzat határaitól foglalkoznak.

A háború utáni környezetben valamennyi progresszív áramlat egyetlen összefüggő napirenddé olvadt össze. A kormányt most valóban szakértők irányították, és a közmegegyezés is kedvezett a liberális törekvéseknek. A klasszikus liberalizmus hosszú időre hitelét veszítette. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének megteremtésével még az új világrend, és talán a Wilson, H. G. Wells és mások által elképzelt világkormány utópikus álma is életre kelt. A problémát az jelentette a liberalizmus számára, hogy a láthatáron felbukkanó új ellenség nem jobbról, hanem balról érkezett. Az 1920-as évek végén és az 1930-as évek elején a liberálisok számára a Szovjetunió ugyanaz volt, mint egy nemzedékkel korábban a bismarcki Poroszország: utánozandó minta. Az 1930-as években a szovjetek a fasizmus elleni harc frontvonalában álltak, az 1940-es években a szövetségeink voltak. Ám nem sokkal a háború után kiderült, hogy a szovjet szándékok korántsem olyan tiszteletreméltóak, mint véltük, módszereik pedig kínosan megkülönböztethetetlenek voltak a nácikétól.

Mai elképzelések szerint a liberálisok nem az antikommunizmust elle-nezték, csupán a McCarthy-féle túlzásokkal álltak szemben. Ezzel az a probléma, hogy a kommunisták és a liberálisok mindig elfogadták a McCarthy-féle taktikát, amikor valamelyik ellenségüket hallgatták ki. Végére is Az Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Képviselőházi Bizottságot egy progresszív demokrata, Samuel Dickstein alapította a németekkel rokon-szervezők vizsgálatára. Az 1940-es évek „barna veszedelem” időszakában (amelyre ma már alig emlékszünk) a nácik igazi támogatóitól – például a German American Bundtől* – a félrevezetett izolacionistákig mindenkit célba vettek és zaklattak. Wilson nyomán FDR-nek is meggyőződése volt, hogy minden eltérő vélemény hazaárulással ér fel, és ragaszkodott ahhoz, hogy igazságügyi minisztériuma üldözze ellenfeleit. Az örület tetőpontján Walter Winchell név szerint olvasta be a rádióba az izolacionistákat, olyan amerikaiaknak nevezve őket, „akik nélkül megvagyunk.”⁴² Ugyanebben az időszakban az amerikai kommunisták készséggel nevezték meg, és listázták a „német szimpatizánsokat”.

Mondhatnánk, hogy ez a taktika szükséges rossz volt a nácizmus elleni harcban, ám ennél is égbekiáltóbb képmutatás volt, hogy az amerikai kommunisták más amerikai kommunistákkal is ugyanezt tették. A Smith-törvény, amely törvénytelennek nyilvánította az olyan szervezetek tagságát, amelyek az Egyesült Államok megdöntésén fáradoznak, sok baloldali szerint az amerikai fasizmus ellen irányult. Ám amerikai kommunisták

* German American Bund: 1936 márciusában több korábbi szervezet összevonásával alapított náciszimpatizáns szervezet német származású amerikai állampolgárok részére.

maguk is a Smith-törvényt felhasználva börtönöztettek be amerikai troc-kistákat a háború alatt.

Ez azonban a nyilvánosságtól távol eső mellékszín volt. A háború után a liberálisok nem tűrhettek ilyen módszereket a sajátjaikkal szemben. Oly makacsul tagadták, hogy eszméiknek és történetüknek bármi köze lenne a totalitarizmushoz, hogy szét kellett zúzni mindenkit, aki ennek ellenke-zőjét állította. Ezt szemléltette Whittaker Chambers, amikor – jogosan – kommunistaként bélyegezte meg az amerikai liberalizmus ivadékát, Alger Hisst. Az establishment felsorakozott Hiss körül, miközben Chamberst hazugnak, pszichopátának és fasisztának bélyegezték.⁴³

Joseph McCarthyval ilyen könnyen nem lehetett elbánni, főleg, mert az Egyesült Államok szenátora volt. Hibái és megbocsáthatatlan túlzásai ellenére helyesen hívta fel a figyelmet arra, hogy a liberális establishment jó részét megfertőzték a kommunizmus eszméi és szimpatizánsai. E bűne miatt őt szintén fasisztának kiáltották ki.

Kérdezzünk meg egy mai liberálist arról, hogy *miért* volt fasiszta McCarthy, és a válasz rendszerint az, hogy „durva” és „hazug” volt. A durva és hazug emberek rosszak, de ettől még nem jobboldaliak. Azt is mondják, hogy a mccarthyizmus a hazafiasság, a sovinizmus és hasonló groteszk torzképe volt. Ez már bonyolultabb képlet, bár érdemes emlékeztetnünk arra, hogy a baloldalon sokan fasisztának tekintenek minden hazafias buzditást. Mind-ammellet igaz, hogy a mccarthyizmus csúf, nacionalista vonulatot képvisel az amerikai karakterben. Ám ez távolról sem jobboldali vonás, sőt voltaképpen a hagyományos populista baloldali politikára vezethető vissza. A kom-munistavadászat, boszorkányüldözés, cenzúra és hasonló a wisconsini progresszívek és populisták tiszteletre méltó hagyományai közé tartoztak.

Ma már kevesen tudják, hogy McCarthy politikai gyökerei szilárdan a progresszív korszakba nyúlnak vissza. McCarthy populista progresszív volt, aki az Unió kétségkívül legprogresszívebb államából, Richard Ely és Robert La Follette Wisconsinjából származott, a wisconsini hagyomá-nyok terméke volt. Elsősorban azért indult republikánus jelöltként a szená-tusi helyért, mert amikor először pályázott közhivatalra – mint demokrata jelölt –, megtanulta, hogy La Follette alatt Wisconsin lényegében egypárti republikánus állammá vált. Amikor 1936-ban bejelentkezett Shavano megye kerületi ügyészi hivatalának betöltésére, a republikánus elnökje-lölt elleni kirohanásai olyasmiket tartalmaztak, hogy az illető a William Randolph Hearsthez* hasonló jobboldali érdekkörök és nagymenők

* William Randolph Hearst (1863–1951): nagy vagyonnal rendelkező kiadványtulajdonos, 1903 és 1907 között a képviselőház demokrata párti tagja.

„bábja”. Amikor végül megpályázta La Follette szenátori székét, nem tősgyökeres jobboldaliként, hanem a wisconsini igényeknek jobban megfelelő populistaként indult el a posztért.

McCarthyban sok fasiszta vonás volt: az összeesküvés-elmélet, a paranoid retorika, az erőszakoskodás, az opportunizmus. Ám ezek a hajlamai nem a konzervatív vagy a klasszikus liberális hagyományból eredtek, a mccarthyizmus gyökereit inkább a progresszív és populista hagyományban találjuk. Követői többnyire középosztálybeliek voltak, az állam szerepére vonatkozó elképzeléseik szempontjából igen gyakran progresszívek vagy populisták, sok tekintetben pedig a korai New Deal coughlinizmusának örökösei. A legbefolyásosabb ilyen mccarthysta a háromszor is újraválasztott nevadai demokrata szenátor, Pat McCarran volt; ő nyújtotta be a belbiztonsági törvényjavaslatot, amely elrendelte a kommunista fedőszervezetek igazságügyminiszteri bejegyzését, betiltotta a kommunisták bevándorlását, és szükségállapot esetén rendelkezett a kommunisták internálásáról.

A lényeg nem az, hogy McCarthy egyszerűen La Follette-mintájú progresszív volt. Mindkét La Follette tiszteletreméltó és komoly ember volt, sok tekintetben a 20. század legbátrabb politikusai közé tartoztak. Azt sem állítom, hogy McCarthy csupán egy liberális volt a sok közül, jóllehet egészen 1951-ig pozitív értelemben használta a kifejezést. Mondandóm az, hogy a II. világháború után igen gyorsan megváltozott a liberális szó jelentése. A liberális polgárháború veszteseit – a *baloldal* jobboldalát – ismét démonizálták. A liberalizmus tulajdonképpen lerázta magáról kevésbé kifinomult elemeit, a Social Gospel burkát és az egész istenes fecsegést. Nem bizonyította-e be a holokauszt, hogy Isten halott? A régi vágású liberálisok mindinkább úgy festettek, mint William Jennings Bryan alakja az *Inherit the Wind*-ben (*Aki szelet vet*): babonások, dühödtek, ósdiak. Utólag látható, hogyan találhatták volna fel a liberálisok JFK hűvös pragmatizmusát, ha ő nem létezett volna. Így hát, mint láttuk, jórészt őt találták ki.

Az 1950-es évek hajnalán az amerikai liberálisoknak olyan egységes elméletre volt szükségük, ami nemcsak igazolja makulátlan olümposzi helyzetüket, hanem számot vet a holokauszttal és a populista bajkeverőkkel is, akik kétségbe merték vonni a liberális elit bölcsességét, tekintélyét és hazafiságát. Mindinkább levetkőzték a vallás ósdi és elégtelen nyelvezetét, saját eugenikai örökségük hitelét veszítette, a tömegek szemében az ortodox marxista narratíva jórészt elveszítette vonzerejét – a liberálisoknak szükségük volt valamire, ami egyesíthette és újjáéleszthette a fenti hármasságot. A szükséges kötőanyagot a lélektanban lelték fel.

Egy maroknyi rendkívül befolyásos marxista teoretikus, többnyire az úgynevezett frankfurti iskolához (amely az 1930-as években áttelepült

a Columbia Egyetemre) tartozó németek a pszichológia és a marxizmus összeházasításával készítették el a liberalizmus új szótárát. Ezek a teoretikusok – élükön Theodor W. Adornóval, Max Horkheimerrel, Erich Fromm-mal és Herbert Marcuséval – arra kerestek magyarázatot, miért volt Európa nagy részén népszerűbb a fasizmus a kommunizmusnál. A frankfurti iskola Freudtól és Jungtól merítve a tömegpszichózis formáiként írta le a nácizmust és fasizmust. Ez elég nyilvánvaló volt, de elemzéseiből az is következett, hogy mivel a marxizmus magasabb rendű az ellenfeleinél, a tömegeknek, a polgárságnak és bárkinek, aki nem értett egyet velük, szó szerint bolondnak kellett lennie.

Adorno volt a legfőbb szerzője az 1950-ben megjelent *The Authoritarian Personality* (*A tekintélyelvű személyiség*) című munkának. A könyv empirikus adatokon mutatta be, hogy a „konzervatív” nézeteket valló személyek magasabb pontszámot kaptak az úgynevezett F-skálán (F mint „fasizmus”), ezért terápiára van szükségük. Herbert McClosky politikatudós szintén prefasiszta „személyiségtípusként” diagnosztizálta a konzervatívokat, akik közé többnyire „tájékozatlanok, műveletlenek és ... kevésbé értelmesek” tartoznak. (Lionel Trilling hírhedt redukciója értelmében a konzervativizmus egy sor „ingerlékeny mentális gesztus, amely arra törekszik, hogy gondolatnak látszódjék”.⁴⁴) McClosky, Adorno és általában a vezető liberálisok szerint a konzervativizmus legjobb esetben is a náci típusú fasizmus öröklésének emberi arca.

Csábító azt mondani, hogy ezek a teoretikusok csupán áltudományos pszichoblablával vonták be Sztálin 3. Internacionáléjának propaganda-röpiratait. A taktika azonban ennél kifinomultabb volt. Az alap-gondolatmenet egyszerűségében briliáns volt. Eredeti marxista magyarázata szerint a fasizmus a tőkés uralkodó osztály reakciója a munkásosztály felemelkedésének fenyegetésére. A frankfurti iskola ügyesen pszichologizálta ezt a gondolatmenetet. Gazdasági érdekeiket védelmező gazdag fehér emberek és középosztálybeli balekok helyett a fasizmus általában a változással szembeni lélektani védekező mechanizmussá vált. Akik nem tudtak mit kezdeni a „haladással”, azért reagáltak erőszakosan, mert „tekintélyelvű személyiségek”. Ily módon igazából mindenki a mindközönségesen fasizmusként ismert mentális fogyatékosságban szenved, aki nem ért egyet a liberalizmus céljaival, horderejével és módszereivel.

A Columbia Egyetemen tanító történész, Richard Hofstadter volt a frankfurti iskola legsikeresebb publicistája. Hofstadter szerint az amerikai történelem minden fejezete arról szól, hogy liberálisok fasiszta hídrafeketéket vágnak le. Munkáját keresztül-kasul átjárta a *The Authoritarian Personality* nyelvezete. Az „álkonzervatív lázadás”-ban – amely később

beépült a *The Paranoid Style in American Politics*ba (Az amerikai politika paranoid stílusa) – Hofstadter ijesztő lélektani kifejezésekkel írja le a belülről fenyegető kriptofasiszta veszélyt: „klinikai”, „rendellenesség”, „komplexusok”, „tematikus felfogás”. Mint Christopher Lasch írja: „a *The Authoritarian Personality* azért gyakorolt óriási hatást Hofstadterre és más liberális értelmiségiekre, mert megmutatta, hogyan gyakoroljanak úgy politikai bírálatot pszichiátriai kategóriák felhasználásával, hogy ezek a kategóriák viseljék a bírálat súlyát. Ez az eljárás felmentette őket az ítéletalkotás és az érvelés nehéz munkája alól. Ahelyett, hogy vitatkoztak volna az ellenféllel, egyszerűen pszichiátriai alapon utasították el.”⁴⁵

Nem tartott soká, míg az ilyen pszichológiai elméletek kiléptek medrűkből, és – a progresszívek nyelvhasználatával – a „társadalmi kérdés” mindenre alkalmazható megoldásaivá váltak. A modern pszichológia tulajdonképpen tökéletesen pótolta a Social Gospelt, a militarizmust, Thurman Arnold „kormányvallását”, a „társadalmi ellenőrzést”, sőt, még a fajnevesítést is. Míg a progresszívek egykor eltökélten próbálták kigyomlálni a biológiailag alkalmatlanokat, most ugyanezzel az energiával fordultak a pszichológiailag alkalmatlanok felé. Egyes liberális pszichiáterek még új „pszichiátriai vallásról” is beszélni kezdtek, amely kigyógyítaná a társadalmat „szélsőséges”, hagyományos, ósdi és konzervatív elemeiből. Adorno és munkatársai azzal, hogy a „tekintélyelvű családban” lelték fel a gonosz helyét a modern világban, megvetették ennek az átmenetnek az alapjait.

A liberális teológusok félúton találkoztak a pszichiáterekkel: azt állították, hogy a különböző neurózisok a társadalmi elidegenedés termékei, és a hagyományos vallásnak a gyógyításuk felé kell fordulnia. A pszichiátria – és a „relevancia” – vált mindenütt a papság új mércéjévé. Paul Tillich szerint a megváltás forrása a világi és a szent újrameghatározása és kombinálása, aminek nyomán politika, pszichiátria és vallás egyazon, hézagmentes háló részeivé válnak.

Ez a vállalkozás a szakzsargontól megfosztva a liberális minta szinte tökéletes megismétlése volt. A liberálisok szeretik a populizmust, feltéve, hogy balról jön. Valahányszor azonban az emberek populistá vágyai szembe mennek a baloldali programmal, hirtelen „reakció”, „szélsőség” és természetesen „fasizmus” szabadul rá a vitára. Bill Clinton *Putting People First* (Először az emberek) címen vázolta fel Amerika „tervjazát”, ám amikor az emberek elutasították a programját, megtudtuk, hogy a „dühös fehér emberek” (értsd: „tekintélyelvű személyiségek”) fenyegetést jelentenek a köztársaságra. Hasonlóképpen, amikor az emberek támogatták a New Deal társadalmi tervezőit, a legcsekélyebb eltérést sem találhattunk progresszizmus és populizmus között. Amikor azonban ugyanezeknek

az embereknek elégük lett a fentről rájuk kényszerített szocializmusból, rögtön „paranoiddá” és veszélyessé váltak, fogékonyakká a lelki betegségekre és a fasiszta manipulációra. Emiatt a liberális társadalomtervezők még indokoltabban törekedhettek az emberek „ártalmatlanná tételére”, diszfunkcionális belső életük átalakítására azért, hogy „jelentést” kölcsönözzenek annak. Mindez eléggé emlékeztet Bertolt Brecht híres megjegyzésére: „Nem lenne-e könnyebb a kormány számára/hogy feloszlassa a népet/és újat válasszon?”⁴⁶

A NAGY TÁRSADALOM: LBJ FASISZTA UTÓPIÁJA

Ahogy a náci mozgalomnak, úgy a liberálfasizmusnak is két oldala volt: az utcai radikálisok és az intézményi radikálisok. Németországban a két csoport vállvetve küzdött a náci programmal szembeni középosztálybeli ellenállás gyengítéséért. Az előző fejezetben láttuk, hogyan keltek fel az SDS és a Fekete Párduc mozgalom liberálfasisztái, hogy megfélemlítsék az amerikai középosztályt. E fejezet hátralevő részében – és a következőben – azt magyarázzuk meg, hogyan használták fel az 1960-as évek „öltönyös és nyakkendőös radikálisai”, az olyanok, mint Hillary Clinton és barátai ezt a terrort az állam hatalmának és hatókörének bővítésére, mindenekelőtt pedig arra, hogy átállítsák a közvéleményt az állammal mint a társadalmi haladás és az egyetemes gondoskodás és együttérzés megtestesítőjével szemben.

Lyndon Johnson furcsa választás a liberális megváltó szerepére. Esetében ismét csak az történt, hogy őt senki sem választotta. Egy gyilkos golyó szentelte fel a feladatra, mégsem mondható, hogy ne lett volna felkészülve rá.

Meglepő módon magán FDR-en kívül Johnson volt az egyetlen New Deal-hívő, akit elnökké választottak. Sok tekintetben ő volt a modern jóléti állam utolsó menedzsere, benne testesült meg mindaz, amit a New Deal képviselt. Erős személyisége ellenére valójában ő személyesítette meg a rendszert, amelyet segített megteremteni.

FDR-nek a kezdetektől gondja volt LBJ-re. Harold Ickesnek azt mondta, hogy valószínűleg Johnson lesz a háború utáni nemzedék első déli elnöke. Johnson fanatikusan lojális volt FDR-hez. Kongresszusi szárnysegédként többször is lemondással fenyegetőzött, amikor főnöke fontolóra vette, hogy Roosevelttel ellen szavaz. 1935-ben ő volt a Nemzeti Ifjúsági Szövetség texasi csoportjának vezetője, felkeltve a Képviselőház későbbi házelnöke, Sam Rayburn figyelmét, és sztárként emelkedve fel a New Deal ifjú hívei közül. 1937-ben, huszonnyolc éves korában Texas tizedik körzetének

képviselőjévé választották. Amikor texasi tartózkodása idején találkoztak, és sok időt töltöttek együtt, az elnök felfigyelt Johnsonra. Washingtonba való visszatérése után felhívta szárnysegédjét, Thomas Corcorant, és tájékoztatta: „Nemrég találkoztam egy rendkívül figyelemre méltó fiatalemberrel. Nos, kedvelem a fiút, maga pedig segítse, amivel csak tudja!” FDR lett Johnson „politikai apukája” (maga Johnson nevezte így), és LBJ minden megválasztott tisztviselőnél jobban értett a New Deal működéséhez. Csak a megválasztását követő első év során megdöbbentő mennyiségű disznóhúst szerzett választóinak. „Több terve és több pénze van választóközre számára, mint bárki másnak” – idézte fel Corcoran. „A körzet valaha volt legjobb kongresszusi képviselője volt”.⁴⁷

Megválasztása után azonban Johnson már nem dicsekedett a New Dealnek nyújtott támogatásával. Maury Maverick texasi kongresszusi képviselő vereségéből megtanulta, hogy Texasban nem segít, ha az embert dicsérik a keleti parti liberálisok. Amikor meghallotta, hogy a *New Republic* a New Deal legbefolyásosabb kongresszusi támogatói közé sorolja, LBJ megrémült. Felhívta egyik barátját a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetnél, és könyörgött neki: „Kell hogy legyen egy barátod a munkásmozgásban. Nem tudnád felhívni, és megkérni, hogy leplezzon le? Ha kiderül, hogy itt liberális hősnek számítok, megölnék. Találj már valakit, aki leplez!”⁴⁸

Amikor saját jogon elnök lett, igazi érzéseit már nem kellett titokban tartania, végre zavartalanul megvallhatta liberális elkötelezettségét. Eközben JFK halála a liberalizmus új szakaszának tökéletes *lélektani* válsága volt. Woodrow Wilson a háborút használta fel társadalmi céljai elérésére, FDR a gazdasági válságot és a háborút, JFK a háború és a szovjet uralom fenyegetését, Johnson válságmechanizmusa pedig szellemi gyötrelem és elidegenedés formájában mutatkozott meg. Ezt pedig a végsőkig kihasználta.

Johnson ezzel a tömör, szinte bibliai mondattal emelte fel a liberalizmus lehullott zászlaját: „folytassuk”. De mit folytassunk? Bizonyára nem csupán a csodagyerekhez méltó politizálást vagy a csocsózást Hyannis Porton*. Johnson feladata az volt, hogy Kennedy emlékének sziklájára felépítse a liberalizmus egyházát, csak hogy ehhez a „jelentés” és „gyógyítás” kőszá lélektani fogalmaira volt szüksége. Úgy állította be magát – illetve hagyta, hogy másik így állítsák be őt –, mint valami világi Szent Pált az elesett liberális Megváltó mellett. LBJ Nagy Társadalma Camelót képzeletbeli „világára” épített egyház.

* Hyannis Port: felkapott lakóövezet Massachusetts államban, itt található a Kennedy-rezidencia és a család tulajdonába tartozó egyéb ingatlanok.

1964. május 22-éről ered a Nagy Társadalom első johnsoni leírása: „A Nagy Társadalom mindenki bőségére és szabadságára épül. Megkívánja, hogy vessünk véget a szegénységnek és a faji igazságtalanságnak. Manapság teljesen elköteleztettek vagyunk ez iránt. De ez csak a kezdet... A Nagy Társadalom olyan hely, ahol minden gyermek megszerezheti a lelket gazdagító és képességeit bővítő tudást. Olyan hely, ahol a szabadidő üdvös esély az építkezésre és tűnődésre, s nem az unalom és nyugtalanság rettegett oka. Olyan hely, ahol a város nemcsak a test szükségleteit és a kereskedelem igényeit szolgálja, hanem a szépség iránti vágyat és a közösség iránti éhét is.”⁴⁹

Enyhén szólva is ambiciózus program. A Nagy Társadalomban minden igény teljesül, minden szükséglet kielégítést nyer. Egyetlen jó dolog sem egy másik jó dolog kárára valósul meg. Az állam előmozdít, dédelget és garantál minden *jogos* boldogságot. Még a szabadidő is növekszik, hogy ezáltal minden polgár megtalálja élete „jelentését”.

Johnson elismerte, hogy az ilyen államilag támogatott nirvána nem valósulhat meg egyik napról a másikra, hanem minden amerikai polgár részéről céltudatos lojalitást és erőfeszítést igényel, továbbá szakértők új hullámának tehetségét. „Nem teszek úgy, mintha kész válaszaink lennének ezekre a problémákra – ismerte be. – Amit megígérhetek, az ennyi: az egész világ legjobb koponyáit és tudásanyagát összegyűjtjük, hogy megtaláljuk ezeket a válaszokat Amerika számára.”⁵⁰ Johnson mintegy tizenöt bizottságot hozott létre, hogy megválaszolják a kérdést: mi a Nagy Társadalom.

A liberális törekvések újjászületése annak ellenére is nyilvánvalóvá vált, hogy Amerika belső, az államot gyanakodva figyelő szervezetei is erősödtek. 1955-ben megszületett a *National Review*, amely a modern konzervatívizmust megteremtő gondolkodók szellemi otthonává vált. Tanulságos, hogy míg William F. Buckley mindig is a klasszikus liberális és a katolikus hagyomány követője volt, addig a *National Review* szinte mindegyik alapítója egykori szocialista és kommunista volt, akiknek kedvét szegte a kudarcot vallott Isten.

1964-ben Barry Goldwater szenátor inkább a *National Review* körének tudatos választása volt, s nem kompromisszumos jelölt. Coolidge óta ő volt az első republikánus elnökjelölt, aki szakított a progresszivizmus alapfeltevéseivel, beleértve azt is, amit Goldwater „én-is-republikánizmusnak”⁵¹ nevezett. Emiatt Goldwatert démonizálták, a „gyűlölet” és a születőfélben levő fasizmus jelöltjének nevezték. LBJ azzal vádolta, hogy „gyűlöletet

* Me-too Republicans („én-is-republikánusok”): a Republikánus Párt balra húzó tagjait nevezték így, akik elméletben elfogadták a nagy liberális programokat, a New Deal-t és utódait, mindössze azok hatékonyságával vagy korrupciós irányításával voltak elégedetlenek.

képviselőjévé választották. Amikor texasi tartózkodása idején találkoztak, és sok időt töltöttek együtt, az elnök felfigyelt Johnsonra. Washingtonba való visszatérése után felhívta szárnysegédjét, Thomas Corcorant, és tájékoztatta: „Nemrég találkoztam egy rendkívül figyelemre méltó fiatalemberrel. Nos, kedvelem a fiút, maga pedig segítse, amivel csak tudja!” FDR lett Johnson „politikai apukája” (maga Johnson nevezte így), és LBJ minden megválasztott tisztviselőnél jobban értett a New Deal működéséhez. Csak a megválasztását követő első év során megdöbbentő mennyiségű disznóhúst szerzett választóinak. „Több terve és több pénze van választóközrete számára, mint bárki másnak” – idézte fel Corcoran. „A körzet valaha volt legjobb kongresszusi képviselője volt”.⁴⁷

Megválasztása után azonban Johnson már nem dicsekedett a New Dealnek nyújtott támogatásával. Maury Maverick texasi kongresszusi képviselő vereségéből megtanulta, hogy Texasban nem segít, ha az embert dicsérik a keleti parti liberálisok. Amikor meghallotta, hogy a *New Republic* a New Deal legbefolyásosabb kongresszusi támogatói közé sorolja, LBJ megrémült. Felhívta egyik barátját a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetnél, és könyörgött neki: „Kell hogy legyen egy barátod a munkásmozgásban. Nem tudnád felhívni, és megkérni, hogy leplezzen le? Ha kiderül, hogy itt liberális hősnek számítok, megölnék. Találj már valakit, aki leplez!”⁴⁸

Amikor saját jogon elnök lett, igazi érzéseit már nem kellett titokban tartania, végre zavartalanul megvallhatta liberális elkötelezettségét. Eközben JFK halála a liberalizmus új szakaszának tökéletes *lélektani* válsága volt. Woodrow Wilson a háborút használta fel társadalmi céljai elérésére, FDR a gazdasági válságot és a háborút, JFK a háború és a szovjet uralom fenyegetését, Johnson válságmechanizmusa pedig szellemi gyötrelem és elidegenedés formájában mutatkozott meg. Ezt pedig a végsőkig kihasználta.

Johnson ezzel a tömör, szinte bibliai mondattal emelte fel a liberalizmus lehullott zászlaját: „folytassuk”. De mit folytassunk? Bizonyára nem csupán a csodagyerekhez méltó politizálgatást vagy a csocsózást Hyannis Porton*. Johnson feladata az volt, hogy Kennedy emlékének sziklájára felépítse a liberalizmus egyházát, csak hogy ehhez a „jelentés” és „gyógyítás” kőszá lélektani fogalmaira volt szüksége. Úgy állította be magát – illetve hagyta, hogy másik így állítsák be őt –, mint valami világi Szent Pált az elesett liberális Megváltó mellett. LBJ Nagy Társadalma Camelot képzeletbeli „világára” épített egyház.

* Hyannis Port: felkapott lakóövezet Massachusetts államban, itt található a Kennedy-rezidencia és a család tulajdonába tartozó egyéb ingatlanok.

1964. május 22-éről ered a Nagy Társadalom első johnsoni leírása: „A Nagy Társadalom mindenki bőségére és szabadságára épül. Megkívánja, hogy vessünk véget a szegénységnek és a faji igazságtalanságnak. Manapság teljesen elköteleztettek vagyunk ez iránt. De ez csak a kezdet... A Nagy Társadalom olyan hely, ahol minden gyermek megszerezheti a lelket gazdagító és képességeit bővítő tudást. Olyan hely, ahol a szabadidő üdvös esély az építkezésre és tünődésre, s nem az unalom és nyugtalan-ság rettegett oka. Olyan hely, ahol a város nemcsak a test szükségleteit és a kereskedelem igényeit szolgálja, hanem a szépség iránti vágyat és a közösség iránti éhét is.”⁴⁹

Enyhén szólva is ambiciózus program. A Nagy Társadalomban minden igény teljesül, minden szükséglet kielégítést nyer. Egyetlen jó dolog sem egy másik jó dolog kárára valósul meg. Az állam előmozdít, dédelget és garantál minden *jogos* boldogságot. Még a szabadidő is növekszik, hogy ezáltal minden polgár megtalálja élete „jelentését”.

Johnson elismerte, hogy az ilyen államilag támogatott nirvána nem valósulhat meg egyik napról a másikra, hanem minden amerikai polgár részéről céltudatos lojalitást és erőfeszítést igényel, továbbá szakértők új hullámanak lehetőségét. „Nem teszek úgy, mintha kész válaszaink lennének ezekre a problémákra – ismerte be. – Amit megígérhetek, az ennyi: az egész világ legjobb koponyáit és tudásanyagát összegyűjtjük, hogy megtaláljuk ezeket a válaszokat Amerika számára.”⁵⁰ Johnson mintegy tizenöt bizottságot hozott létre, hogy megválaszolják a kérdést: mi a Nagy Társadalom.

A liberális törekvések újjászületése annak ellenére is nyilvánvalóvá vált, hogy Amerika belső, az államot gyanakodva figyelő szervezetei is erősödtek. 1955-ben megszületett a *National Review*, amely a modern konzervatívizmust megteremtő gondolkodók szellemi otthonává vált. Tanulságos, hogy míg William F. Buckley mindig is a klasszikus liberális és a katolikus hagyomány követője volt, addig a *National Review* szinte mindegyik alapítója egykori szocialista és kommunista volt, akiknek kedvét szegte a kudarcot vallott Isten.

1964-ben Barry Goldwater szenátor inkább a *National Review* körének tudatos választása volt, s nem kompromisszumos jelölt. Coolidge óta ő volt az első republikánus elnökjelölt, aki szakított a progresszivizmus alapfeltevéseivel, beleértve azt is, amit Goldwater „én-is-republikanizmusnak”⁵¹ nevezett. Emiatt Goldwatert demonizálták, a „gyűlölet” és a születőfélben levő fasizmus jelöltjének nevezték. LBJ azzal vádolta, hogy „gyűlöletet

* Me-too Republicans („én-is-republikánusok”): a Republikánus Párt balra húzó tagjait nevezték így, akik elméletben elfogadták a nagy liberális programokat, a New Dealt és utódait, mindössze azok hatékonyságával vagy korrupt irányításával voltak elégedetlenek.

hirdet”, és következetesen megpróbálta olyan terrorista „gyűlöletcsoportokhoz” kötni, mint a Ku Klux Klan (amelynek támogatói köre természetesen demokrata volt). 1964 szeptemberében az acélmunkások előtt mondott beszédében Johnson elutasította az „egy tál leves” Goldwater-féle filozófiáját – mintha a szabadpiaci kapitalizmus ideálja az volna, hogy szegényházba küldi az embereket –, és szidalmazta a nyájas arizonai által képviselt „előítéleteket, bigottságot, gyűlöletet és megosztást”.⁵¹ Szükségtelen hangsúlyozni, hogy durva torzításról van szó. Goldwater a korlátozott kormányzat szószólója volt, aki inkább hitt az amerikai emberek tisztességében, mint egy csomó washingtoni bürokratában. Egyetlen nagy tévedése, amelyet később el is ismert, s amelyért elnézést kért, az volt, hogy a polgárjogi törvény ellen szavazott.

Kevés – akkori és mostani – liberális vitatná, hogy a Nagy Társadalom a szeretetre és az egységre épült. „Mindezt azért tesszük, mert szeretjük, és nem gyűlöljük az embereket ... hiszen tudjuk, az az ember szereti a hazáját, aki házat épít, és nem a dühöngő, fellengzős demagóg, aki le akar rombolni egyet. Óvakodjunk azoktól, akik félnek és kételkednek, és azoktól is, akik dühödten és fellengzősen szólnak a haladás veszélyeiről” – szitkozódott Johnson. Közben pedig az establishment éjt nappallá téve munkálkodott azon, hogy meggyanúsítsa Goldwatert, miszerint az a „gyűlölet légkörének” építőmestere, amely Kennedy életét követelte. Az új, pszichologizáló korszaknak megfelelően Goldwaterről azt állították, hogy szó szerint őrült. A *New York Times*ban megjelent fizetett hirdetés szerint 1189 pszichiáter állított fel róla diagnózist, amely szerint „pszichológiailag nem alkalmas” az elnöki posztra. A vád később sűrűn felbukkant a „szabad média” tudósításaiban. Dan Rather munkatársa, Daniel Schorr (ma a National Public Radio vezető tudósítója) a *CBS esti híradójában* minden ténybeli alap nélkül kijelentette, hogy Goldwater elnökjelölt Németországban töltött szabadságát arra használta fel, hogy „kapcsolatba lépjen újnáci elemekkel”.⁵²

Goldwater földcsuszamlásszerű vereséget szenvedett. LBJ hatalmas egóját és szellemi klikkjének önhittségét ismerte nem csoda, hogy a választási eredményeket a Nagy Társadalom program elsőpró támogatósaként üdvözltek.

Johnsonban sok tekintetben újból tökéletesen testet öltöttek a liberalizmus szenvedélyei és ellentmondásai. Első munkahelye (elégge jellemző módon) iskolai tanítói állás volt a Dewey-féle oktatási forradalom felfelé ívelő szakaszában. Néhányan meg is jegyezték a Nagy Társadalom körüli vitákban, hogy a kifejezés gyökerei tulajdonképpen magára Dewey-ra nyúlnak vissza: az elnevezés ismételten felbukkan Dewey 1927-es *The*

Public and Its Problems (A köz és problémái) című művében.⁵³ A fogalom születésének azonban a fabiánus szocializmus egyik megalapítóját, Graham Wallast kell tartanunk, akinek könyve, a *The Great Society* (A nagy társadalom) 1914-ben jelent meg; a könyvet Johnson két olyan munkatársa is ismerte, akik saját állításuk szerint kitalálták Johnson „Nagy Társadalom” fogalmát.

Egyikük Richard Goodwin, a Kennedy-kormányzat egyik aranyifja volt (aki osztályelsőként diplomázott a Harvard jogi fakultásán). JFK akkor figyelt fel rá, amikor az 1950-es évek kvízbotrányait feltáró kongresszusi vizsgálóbizottság tagja volt, majd beszédíróként örökölte meg Goodwint. 1965 nyarán a *New York Times* szerint Goodwin „mindmáig a legkifinomultabb és leginformatívabb kommentárt” fűzte a „Mi a Nagy Társadalom?” kérdéshez. A válasz szerint az államnak „jelentést” kell adnia az egyéneknek, „és a világot élvezhetőbb és mindenekelőtt gazdagítóbb lakóhellyé kell tennie.” „A Nagy Társadalom – magyarázta Goodwin – nem javaink mennyiségével, hanem életünk minőségével áll kapcsolatban.” Bár nyíltan nem mondta ki, de egyértelmű volt, hogy a Nagy Társadalom a Kennedyt meggyilkoló „gyűlölet” ellentétét, a szeretetet nyújtja.⁵⁴

Ámde ennek egyszersmind kemény szeretetnek is kell lennie. Goodwin egyértelművé tette, hogy ha a polgárok nem kívánnak állami segítséggel jelentésre lelni, vagy életük minőségét nem valamilyen bürokratikus mércén akarják lemérni, akkor ez az ellenkezés leküzdendő – és nem szükségképpen meggyőzéssel. A kormány feladata, hogy „cselekvésre vagy a cselekvés támogatására serkentse őket”. Itt ismét erősen hatott Dewey szelleme. Goodwin kijelentette, hogy a Nagy Társadalomnak biztosítania kell „népünk számára a környezetet, a képességeket és a társadalmi struktúrákat, amelyek segítségével jó esélyük lesz egyéni boldogulásuk elérésére.” Ez alig tért el az államilag irányított demokrácia Dewey-féle változatától. Dewey szerint „a természetjog és a természetes szabadság csak a mitológiai társadalmi zoológia birodalmában létezik”, és „szabad” egyének megteremtésének egyetlen módja a „társadalmiasított gazdaság” révén megvalósuló „szervezett társadalmi ellenőrzés”.⁵⁵

A modern liberalizmus vallási jellege soha sem volt különösebben rejtett. Az 1960-as évtized voltaképpen az amerikai történelem „nagy ébredéseinek” újabb példaként szemlélhető: mind többen áhítoztak új jelentésre, ami zűrzavaros társadalmi és politikai mozgást indított el. Az egyetlen különbség az volt, hogy ebből az ébredésből jórészt hiányzott Isten. Paul Goodman, akinek 1960-ban megjelent *Growing Up Absurd* (Abszurdan felnőni) című könyve az évtized első felében segített megteremteni a reménykedés politikáját, az évtized második felében rá kellett, hogy

ébredjen, milyen elégtelen volt eredeti diagnózisa: „Azt képzeltem, ... hogy a világszerte megmutatkozó diáktiltakozások a politikai és erkölcsi intézmények megváltoztatására irányulnak, s ezt rokonszenvesnek találtam. Ma már [1969-ben] látom, hogy voltaképpen a tizenötödik századbeli reformáció nagyságrendjéhez mérhető vallási válsággal volt dolgunk, amikor nemcsak az összes intézményt, hanem teljes tudásanyagunkat is megrontotta a Babiloni Szajha.”⁵⁶

Az utóbbi időben jelentősen elfogadott lett az az álláspont, hogy az 1960-as években lényegében vallási jelenségekről volt szó, és a kutatók immár áttértek a részletkérdések vizsgálatára. A rendkívül érzékeny újságíró, John Judis szerint például az 1960-as évek lázadásának két szakasza volt: a remény posztmillenáris politikáját a kétségbeesés premillenáris politikája előzte meg, az utóbbit pedig a belső háború és faji lázadások eszkalációja, Robert Kennedy és Martin Luther King meggyilkolása vezette be. A „posztmillenárizmus” és „premillenárizmus” teológiai-lag terhelt kifejezések két, egymással összefüggő vallási látásmódra. A posztmillenáristák úgy vélik, hogy az ember képes megteremteni Isten birodalmát a Földön. A Social Gospel hívei törekvéseiket tekintve többnyire posztmillenáristák voltak; szerintük a hegei istenállam a földi mennyei birodalom. A premillenáristák úgy vélik, hogy a világ a végéhez közeledik, és nem javul meg, mielőtt rosszabbá válna.⁵⁷

Judis kronológiájának vannak megszívlelendő vonásai, végső soron mégis indokoltabb nem a liberalizmus különböző szakaszainak tekinteni ezeket a látásmódokat, hanem a liberalizmuson belüli vitázó áramlatoknak. A baloldalon mindig volt valamilyen apokaliptikus vonás. Lenin szerint „minél rosszabb, annál jobb”. Georges Sorel írásainak csak akkor van értelme, ha rájövünk: a politikát lényegében vallási vállalkozásnak tekintette. A forradalmi élcsapat mindig azt követelte, hogy a rombolás előzze meg a teremtést. A futuristák, anarchisták, vorticisták*, maoisták és más modernista és baloldali avantgárd mozgalmak úgy vélekedtek, hogy a kalapács először szétzúzásra, és csak utána építésre való. Hitler természetesen meg volt győződve a rombolás társadalmi előnyeiről (bár, mint gyakran magyarázta, megértette, hogy az igazi hatalom nem intézmények rombolásából, hanem korrumpálásából fakad).

Ne feledjük a progresszivizmus apokaliptikus logikáját sem! Ha a történelem kereke, az állam a mennyei királyság felé hajt előre bennünket, akkor valahányszor az „ellenség” veszi át a hatalmat, metafizikailag

* A vorticismus rövid életű, radikális modernista mozgalom a brit képzőművészetben és irodalomban a 20. század elején.

helytelen irányba haladunk. Ez akkor a legnyilvánvalóbb, amikor a média a szocialista reformokról úgy beszél, mint „előre tett lépésről”, míg a szabadpiaciak „visszalépést”, az „óra visszaállítását” jelentik. S ha a nem progresszívek túl hosszú ideig vannak hatalmon, egyre hangosabbá válik a baloldal követelése: „döntsük le az egészet”.

Más szavakkal: az apokaliptikus hév, amelyet Judis az 1960-as évek végén fedez fel, nemcsak a Kennedy-gyilkosság és a Nagy Társadalom liberalizmusának kudarcra miatti csalódottságból, hanem általában a progresszivizmusban felgyülemlett belső vallási impulzusokból fakadt. A türelmes reformisták esélyt kaptak: eljött a „burn, baby, burn!” ideje.

Ám az 1960-as években sem minden a „lángoló utcáról” szólt, ahogy a francia forradalom sem csak a terrort jelentette. A gazdaság „ésszerűsítésére” felállított bonyolult bürokratikus apparátusok több jakobinust foglalkoztattak, mint a guillotine valaha is. Az újjászületett reformszellem dobszavára indult meg a „hosszú menetelés az intézményeken át”. Ralph Nader* fogyasztóvédelmi keresztes hadjárata éppúgy az 1960-as években indult, mint a modern környezetvédő mozgalom. Betty Friedan *Feminine Mystique* (Női misztikum) című könyve 1963-ban jelent meg.⁵⁸ A stonewalli lázadás,** amelyből a meleg büszkeség mozgalma született, 1969 nyarán tört ki. A formális vallás és a progresszív politika közötti választóvonal ismét a felismerhetetlenségig elmosódott. A „bevett” egyházak vallási vezetőit megint csak elcsábította a radikális politika.⁵⁹ A *motive* című metodista ifjúsági magazin – amely igen nagy hatással volt az ifjú Hillary Clintonra – egyik számában születésnapi üdvözlő képeslapot küldött Ho Si Minh-nek, máskor tanácsokat adott arra, hogyan lehet elkerülni a sorozást. Mindezen politikai keresztes hadjáratok a moralizáló hévre és a „nem csupán kenyérrel él az ember” szellemi áhítozására épültek. Az újbaloldalon radikálisainak többsége később azt magyarázta, hogy törekvéseik nem annyira politikaiak, mint inkább spirituálisak voltak, és ezért merültek alá oly sokan a kommunákban és az EST-szemináriumokban***, ahol a „jelentést”, a „hitelességet”, a „közösséget” és mindenekelőtt „önmagukat” keresték. Az 1960-as nemzedék számára az „önaktualizálás” vált az új evillági kegyelemmé.⁶⁰

* Ralph Nader (1934–): amerikai politikai aktivista, ügyvéd. Főbb területei közé tartozik a fogyasztóvédelem, a humanitárius ügyek és a környezetvédelem. Ötször indult az elnökválasztáson.

** Stonewall-lázadás (Stonewall riots): erőszakos tüntetések, melyek 1969. június 28-án törtek ki New York városában, a Stonewall Inn nevű melegbárt ért hajnali rendőrségi razzia nyomán. Ezt a napot ma a meleg mozgalom alapításaként ünneplik szerte a világon.

*** Erhard Seminars Training: Werner H. Erhard által 1971-ben alapított szervezet. 60 órás kurzusokat szervezett, melyek hasonlítottak sok mai önismereti kurzushoz, ám ezek ekkoriban még nem voltak ennyire elterjedtek.

1965-ben Harvey Cox, obskurus baptista lelkész, az Oberlin College volt káplánja megírta *The Secular City* (Az evilági város) című művét, amely egyik napról a másikra prófétává tette őt. A több mint egymillió példányban eladott munka a kereszténység deszakralizációja mellett szállt síkra, helyette a „technopoliszban” („ami az emberi ellenőrzés, ésszerű tervezés és bürokratikus szervezet helye”) fellelt új transzcendenciát kínálva. A modern vallás és szellemiség „minden természetfeletti mítosz és szent jelkép lerombolását” igényli, helyettük az anyagi kultúrát kell spirituálissá tenni, hogy a technológia és a társadalmi tervezés révén tökéletesítsük az embert és a társadalmat. Az *evilági városban* „a metafizika helyett a politika válik a teológia nyelvéné.” A hiteles imádkozás nem az, ha térdre borulunk a templomban, hanem ha „az előörsön állunk”. A *The Secular City* fontos szellemi sarokpontja volt az 1960-as években végbement átmenetnek (bár ne feledjük, hogy Cox húsz évvel később gondolatmenete jó részét visszavonta).⁶¹

A liberalizmus megosztottságát szemlélteti a tartós szeretem-gyűlölem viszony a „reményteljes” liberálisok és az „apokaliptikus” baloldaliak között. A centrista liberálisok az 1960-as években mindvégig mentségeket kerestek a tőlük balra álló radikálisok számára. S amikor „meglökték őket” – mint a Cornellen –, akkor kapituláltak a radikálisok előtt. A fősodorbéli liberálisok még ma is roppant módon hajlanak arra, hogy romantikus dicsfénnel övezzék az 1960-as évek „forradalmárait”, részben azért is, mert sokan ezt a szerepet játszották ifjú korukban. A mai egyetemi kampuszokon az igazgatók – gyakran élő kövületek az 1960-as évekből – a felsőoktatás fontos részeként tapsolják meg a baloldali tiltakozók kabuki táncát – csak akkor kezdenek aggódni, amikor a tiltakozás jobbról jön.

Az 1960-as évek legfontosabb liberális öröksége azonban a liberális bűntudat. Bűntudat amiatt, hogy képtelenek voltak megteremteni a Nagy Társadalmat, amiatt, hogy „elhagyták” a gyermekeket, a feketéket és az elnyomottak koalíciójának más tagjait. A bűntudat a legvallásosabb érzelmek közé tartozik, és gyorsan továbbfejlődhet narcisztikus Isten-komplexussá. A liberálisok *büszkéek* voltak arra, hogy mennyire bűnösnek érezték magukat. Hogy miért? Mert ez megerősítette bennük a liberális mindenhatóság érzését. Kennedy és Johnson képviselték azt a meggyőződést, hogy a felvilágosodott bőség társadalma minden problémát képes megoldani, minden hibát jóvátenni. Rendszerint nem érzünk bűntudatot, ha hatókörünkön kívüli erők tesznek valami rosszat, ám ha hatalmunkban áll mindennek az ellenőrzése, akkor minden miatt bűntudatot érzünk. Lyndon Johnson nemcsak siettetett Kennedy várakozásokra építő politikáját, amikor kijelentette: „Mindent meg tudunk tenni; a miénk a világ leggazdagabb országa”,

hanem bárhol, minden fogyatékoságban csökkenő elkötelezettséget, fajgyűlöletet, érzéketlenséget vagy egyszerűen „gyűlöletet” látott. A bűntudat a kegyelem jele, mert azt bizonyítja, hogy helyén van a szíved.

A konzervatívok csapdába estek. Ha elutasítod a mindenható állam fogalmát, az annak a bizonyítéka, hogy gyűlölöd azokat, akiken a kormány segíteni próbál. S az egyetlen mód annak bizonyítására, hogy nem gyűlölöd őket – bárkik legyenek ezek az „ők” –, ha támogatod a kormány érdekében történő beavatkozását (vagy Kennedy kifejezésével, „megerősítő cselekvését”, a pozitív diszkriminációt). A „jó konzervatív” eszméje önelmentmondásnak számított. A konzervativizmus, meghatározása szerint, „visszatart bennünket” – „elhagy” egyeseket –, holott mindenki tudja, hogy a megoldás minden problémához már csak egy lépésnyire van.

Mindez meghasadttságot okozott az amerikai politikai színtéren. Az egyik oldalon voltak a radikálisok és lázongók, akik jelképesen – néha szó szerint is – megúszták a gyilkosságot. A másikon a konzervatívok – gyűlölködők, betegesek, prefasiszták –, akik pedig egyáltalán nem szolgáltak rá, hogy kétségek merüljenek fel velük kapcsolatban. A liberálisok középre szorultak, többségük, ha kénytelen volt választani, a radikálisok mellé állt („túl türelmetlenek, de legalább törődnek a dolgokkal”). Az a tény, hogy a radikálisok megvetették a liberálisokat, mert azok nem mentek elég messzire és elég gyorsan, csupán még inkább megszilárdította erkölcsi státusukat a bűntudattól marcangolt liberálisok szemében.⁶²

Ebben a légkörben kikerülhetetlen volt a liberális költekezés. Mint a hajdani nemesek, akik bűnbocsánatot vásároltak az egyháztól, az establishmenthez tartozó liberálisok is azzal próbáltak vezekelni bűnükért, hogy a lehető legtöbb szájrét juttatták az „elnyomottaknak”. Ebben persze a félelem is fontos szerepet játszott. A pragmatikus liberálisok – miközben érthetően vonakodtak ezt nyíltan elismerni – kétségtelenül a bismarcki logikát követték, amikor reformtörvényekkel és kormányzati juttatásokkal engesztelték ki a radikálisokat. Mások számára éppen a radikalizmus igen-csak valóságos fenyegetése nyújtotta azt a fajta „válságmechanizmust”, amelyet a liberálisok mindig is keresnek. A liberalizmuson végigsöprő „faji krízist” gyakran idézik fel, hogy ezzel igazolják bármely, a progresszivizmus polcán megbúvó etatista program leporolását.

A szegényeknek juttatott készpénztől új hidak építéséig és kommunális fejlesztésekig a költekezés még a New Deal mércéjével mérve is látványos volt. A polgárjogi mozgalom, amely az egyenlőség és a bőrszín figyelmen kívül hagyásának martin luther king-i üzenetével nyerte el a közvélemény rokonszenvét, gyorsan faji töltetű jogcímek lázadásává züllött. George Wiley, a Nemzeti Szociális Jogok Szervezetének elnöke hangsúlyozta,

hogy a jólét „jog, nem kiváltság”. Egyesek még azt is mondták, hogy a jóléti ellátás valamifajta kárpótlás a rabszolgaságért. Ugyanakkor az ilyen programokkal szembeni bármifajta ellenvéleményt a bigottság bizonyítékként stigmatizáltak.

A szegénység elleni háború, a megerősítő cselekvés, a kommunális fejlesztés és a szociális ellátás fejezetéhez tartozó támogatások egész tárháza – segély az eltartott gyermeket nevelő családoknak, lakhatási juttatás, Medicare, nőknek, csecsemőknek és gyermekeknek adott segélyek, élelmi-szerbélyegek –: mindezt a hatalmasra növekedett igazgató állam termelte ki olyan méretekben, amelyekről FDR nem is álmodott volna. A baloldaliak zöme mégsem volt elégedett, részben azért, mert ezek a programok jórészt hatástalannak bizonyultak a Nagy Társadalom megteremtésében vagy a szegénység legyőzésében. Bár azt már FDR is felismerte, hogy az alamizsna „narkotikumként hathat az emberi szellemre”, az 1960-as években az ilyen aggályokat butaságnak tekintve söpörték le.⁶³ A *New Republic* szerint Johnson szegénységellenes programja „kezdetnek” jó, de hangsúlyozta, hogy „a valóban nagyszabású, javító célzatú szövetségi szociális lépéseknek és kifizetéseknek nincs alternatívája.” Michael Harrington, akinek *The Other America* (A másik Amerika) című műve erkölcsi megalapozást nyújtott a szegénység elleni háborúhoz, egy harminckét baloldali értelmiségiből álló csoportot vezetett. A Hármass Forradalom Ad Hoc Bizottsága nagyzoló címet viselő szervezet meghirdette, hogy az államnak „alanyi jogon minden egyénnek és családnak megfelelő jövedelmet” kell biztosítania, és panaszkodott, hogy az amerikaiakat „túlzottan megzavarja és megrémíti a 'jóléti államnak' nevezett mumus, jóllehet azt a világ legtöbb részén büszkeséggel említik.”⁶⁴

A „segély” narkotikuma nemcsak azokat kerítette hatalmába, akik kapták, hanem azokat is, akik adták. Mint aki eltökélten próbál egy szögletes cöveket beleütni egy kerek lyukba, az establishmenthez tartozó liberálisok is folyton azt hangoztatták, hogy csak még egy kis pénz, erőfeszítés kell ahhoz, hogy kitörjön a megfoghatatlan Nagy Társadalom társadalmi eufóriája. Mint Mickey Kaus írja *The End of Equality* (Az egyenlőség vége) című könyvében, a liberális válasz bármely kudarcra egy szóban összegezhető: „több kell”.⁶⁵ Amikor a szociális segély családjuk elhagyására késztetett apákat, a liberálisok válasza az volt, hogy a kifizetéseket ki kell terjeszteni azokra a családokra is, amelyekben az apa otthon marad. Ez viszont a segélyezetteket arra ösztönözte, hogy maradjanak otthon vagy munkanélkülivé váljanak. S mi volt erre a válasz? Adjunk pénzt a dolgozó szegény apáknak is. Ez viszont a családok számára arra teremtett ösztönzést, hogy szétváljanak, mielőtt az apa kikerült a szegénységből, nehogy

elveszítsék előnyös elbírálásukat. Eközben pedig, ha bármelyik intézkedést bíraltad, fasisztának minősítettek.

Egymást követték a liberális utópizmus nem szándékolt, ám kikerülhetetlen következményei. 1964-től évente mintegy 20%-kal növekedett a bűnözés Amerikában.⁶⁶ A liberális bírósági döntések, különösen a Legfelsőbb Bíróság Miranda-döntése nyomán a büntetőeljárás aránya meredeken zuhant, különösen a nagyvárosokban. A szociális ellátás ösztönözte a családok felbomlását, a törvénytelen születéseket és más patológiás tüneteket, amelyeknek gyógyítására bevezették. Az eredeti polgárjogi forradalomnak – amely jórészt a törvény előtti egyenlőség klasszikus liberális elképzelésén alapult – nem sikerült létrehoznia olyan mérvű integrációt, amilyenben a liberálisok reménykedtek. 1964-ben Hubert Humphrey – „Mr. Liberal” – égre-földre esküdözött a Szenátusban, hogy a polgárjogi törvény semmiképpen sem vezethet kvótákhoz, és ha bárki be tudná bizonyítani az ellenkezőjét, „laponként eszem meg a törvényt, mert ez nincs benne”. 1972-ben a Demokrata Párt – a „McGovern-szabályok”^{*} örve alatt – meghatározó szervezeti elvként kemény kvótákat állapított meg (feketéknél, nőknél és fiataloknál).⁶⁷ Nem lephet meg bennünket, hogy az a Demokrata Párt, amely el volt tökéltve, hogy „úgy nézzen ki, mint Amerika”, másfelől elszántan igyekezett olyanná formálni Amerikát, amilyen a Demokrata Párt. S aki ebből bármit bíráltni merészelt, az persze fasisztának számított.

Még amikor a letagadhatatlanul fasiszta utcai erőszak szabadult rá az amerikai nagyvárosokra, a fehér liberálisok válaszul akkor is büntületben sütkéreztek, és a jobboldalt hibáztatták. Az 1965-ös Watts-lázadás^{**} volt az igazi fordulópont. Nem csak, hogy a teljes liberális értelmiség eltökélt volt abban, hogy a fehér Amerikát – a „rendszert” – hibáztassa az erőszakoskodásokért, hanem maga az erőszakos fellépés is morálisan csodálatraméltó „lázadássá” vált. Johnson szerint ilyen viselkedés várható, ha „az emberek úgy érzik, hogy nem járnak el becsületesen velük szemben”. Hubert Humphrey azt mondta, ha szegénynek született volna, ő is lázadna. Teljes „lázadásideológia” bontakozott ki, mely Fred Siegel várostörténész szavai-val, a „kollektív szerződés” új formájává vált. Rombold le a környezetet, és a kormány vesz neked egy jobbat.⁶⁸

A liberális tagadás mértéke teljesen világossá vált, amikor Daniel Patrick Moynihan, aki akkor Richard Nixon tanácsadója volt, faji ügyekkel kap-

* McGovern-szabályok: a Demokrata Párt választási szabályzatának megváltozása 1968 után, ami kvótákat irányzott elő a párt helyi szervezetei számára a Nemzeti Konvenció delegáltjainak összeállítására.

** Watts-lázadás: öt napig tartó faji eredetű zavargás, mely Los Angeles Watts kerületében tört ki 1965-ben.

csolatban a „jóindulatú elhanyagolás” politikáját javasolta. A faji kérdésről, mondta bizalmasan Moynihan Nixonnak, „túl sokat beszélnek. ... Lehet, hogy olyan időszakra volna szükségünk, amelyben a négerék folytatják előrehaladásukat, viszont halványul a faji retorika.”⁶⁹ Ebből a célból Moynihan igyekezett rávenni az elnököt, hogy kerülje a konfrontációt a fekete szélsőségekkel, s helyett a szociálpolitika osztályalapú megközelítésére koncentráljon. Erre a felvetésre a liberális vezércikkírók, aktivisták és tudósok rémülten reagáltak, nyíltan „szégyenletesnek”, „felháborítóknak” és „kegyetlennek” nevezve a memorandumot, ami igen tanulságos reakció. A liberálisok annyira magukba szívták az istenállam alapfeltevéseit, hogy az a javaslat, miszerint az állam hátat fordíthat, mi több, fordítson is hátat a kiválasztott népnek – hiszen ki lehetne felkentebb, mint a rabszolgaság és szegregáció szegény fekete áldozata? –, egyenértékű volt azzal, hogy Isten megszűnt Istennek lenni. Ha az államról van szó, a gondatlanság nem lehet jó-, csak rosszindulatú. Az állam: szeretet.

Az amerikai liberalizmus átalakulásának inkább gyakorlati jelentőségű furcsasága, hogy az a bismarcki jóléti állam prefasiszta logikájának rabjává vált. Bismarck volt az úttörője a szabadság nélküli liberalizmus fogalmának, és ő volt az, aki a mindenható állam bőséges juttatásaival fizette le a demokratikus forradalmi erőket. A demokrácia nélküli reform megerősítette a bürokratikus államot, miközben a köz is ki volt elégtéve. Különösen a feketék párosították érdekeiket az állammal s annak becsületes képviselőivel, a Demokrata Párttal. A feketék és a demokraták kapcsolatát a kölcsönös jószolgálat fűzte szorosra, s ez a kapcsolat annyira beivódott a feketékbe, hogy a Demokrata Párttal való szembenállást sok fekete értelmiségi szó szerint a fajgyűlölet egyik formájának tekinti. Liberális bismarcki alkut kötöttek a bíróságokkal is: a növekvő csalódottsággal szembesülve a liberálisok békét kötöttek az aktivista bírák felülről lefelé irányuló liberalizmusával a demokratikus színtéren. Ma a liberalizmus szinte teljesen a „felvilágosult” bíráktól függ, akik a Wilson-féle élő alkotmányt használják fel arra, hogy a haladás nevében dacoljanak a népakarattal.*

Mindez a Kennedy-gyilkosságig vezethető vissza, amelyben egy zavart kommunista egy progresszív ikon vértanúhalálát okozta. 1983-ban,

* A bekezdés az amerikai alkotmány értelmezéseinek kérdéseire tér ki. A Legfelsőbb Bíróság liberális tagjait gyakran nevezik aktivista bírónak (*activist judges*), akiknek az a célja, hogy az alkotmány szövegének újraértelmezése és a kötelező precedensek felállítására révén az egész amerikai joggyakorlatot a szerintük a kornak megfelelő, liberális irányba „fejlesszék”. Ezzel szemben a konzervatív bírák az eredeti szöveghez ragaszkodnak (*originalism*), mivel szerintük az élő alkotmány (*living constitution*) liberális eszménye valójában az alapító atyák eredeti szándékainak megismétlése. A Legfelsőbb Bíróság nagy jelentőségű, precedens értékű döntései azonban általában végül a két csoport kompromisszumán nyugszanak.

a gyilkosság huszadik évfordulóján Gary Hart* ezt nyilatkozta az *Esquire*-nek: „Ha közülünk mindenkit [demokrata politikusokat] összegyűjtenék, s megkérdeznék: 'Miért lettél politikus?', tizből kilencen válaszolnának John Kennedy nevével.”⁷⁰ 1988-ban Michael Dukakis** (elég abszurd módon) meg volt győződve róla, hogy benne öltött újra testet Kennedy, és még Lloyd Bentsen is rábeszélte, hogy vele párban induljon, így akarván újrateremteni a Boston–Austin-tengely „csodáját”.*** 1992-ben Clinton kampányának csúcspontja a tizenéves Bill Clinton és Kennedy elnök kézfogását megörökítő, Leni Riefenstahl stílusában forgatott film volt. John Kerry az iskolában Kennedy kiejtését utánozta, a JFK kezdobetűket használta, és politikai pályáját Kennedy mintájára próbálta alakítani. 2004-ben Howard Dean és John Edwards**** szintén Kennedy köpönyege igazi örököseinek vallották magukat, ahogy korábbi jelöltek, köztük Bob Kerrey, Gary Hart és természetesen Ted és Robert Kennedy is. 2007-ben Hillary Clinton kijelentette, hogy a versengésben ő JFK.

Hogy a Kennedy-mítosz milyen mélyen ivódott bele az amerikai életbe, az igazából azon mérhető le, ahogy az amerikaiak 1999-ben a fia, John F. Kennedy Jr. halálát fogadták. „John-John”, ahogy kedvesen és némi-leg leereszkedően nevezték, minden tekintetben jó és tisztességes ember volt. És kétségtelül igen csinos, továbbá a szeretett elnök fia. Mindezen túl viszont pályája és teljesítménye legjobb esetben is haloványnak nevezhető. Háromszor futott neki a New York-i ügyvédvizsgának. Észrevehetetlen ügyész volt. George címmel komolytalan magazint alapított, amely tudatosan mosta el a határokat személyes és politikai, tartalom és híresség, triviális és fontos között. Mégis, amikor egy tragikus repülőszerencsétlenségben meghalt, halálát alávalóan vallásos színezettel fogadta a politikai osztály, amely teljes mértékben meg volt arról győződve, hogy a Fiú, miként az Apa, át van itatva a Kennedy-féle szentlélekkel. Douglas Brinkley történész írta a *New York Times*-ban, hogy JFK Jr. nemzedéke „fotógen megváltója” volt. Faltól falig képek ábrázolták az ifjabb Kennedyt mint elveszett „nemzetmentőt”. Bernard Kalb így foglalta össze a közvetítés hangnemet: JFK Jr.-t úgy festették le, mint valami „evilági Messiást, aki, ha megérte volna, megóvhatta volna a civilizációt szörnyű problémáitól.”⁷¹

* Gary Hart (1936–): 1975–1984 között Colorado állam demokrata szenátora, 1984-ben és 1988-ban sikertelenül indult a párt elnökjelöltségéért.

** Michael Dukakis (1933–): görög-amerikai politikus, Massachusetts kormányzója, 1988-ban Ronald Reagan demokrata kihívója az elnökválasztáson.

*** A Boston–Austin-tengely arra utal, hogy a bostoni John F. Kennedy elnök alelnöke Lyndon B. Johnson volt a texasi Austinból. Ez a Demokrata Párt akkori két legnagyobb szavazói blokkját, a keleti partit és a déliit egyesítette.

**** John Edwards (1953–): demokrata politikus.

Manapság tagadni, hogy JFK a nagy lehetőségek mártírja volt, azt jelentené, hogy magának a liberalizmusnak a reményét tagadjuk. Az amerikai liberális politika több mint egy emberöltőn át egy kísértet politikájának feltevésén nyugszik. Az a Jack Kennedy, akire a liberálisok emlékeznek, *soha sem létezett*. Ám a Kennedy-mítosz nem egy embert, hanem egy pillanatot képvisel – egy pillanatot, amikor a liberálisok a mennyei királyság létrehozásában reménykedtek itt, a Földön. A korszak nem volt olyan kedvező, mint ahogy a liberálisok emlékezetében él – végtére is Kennedynek a halála, és nem az élete sorakoztatta fel az amerikaiakat nagy számban a „kennedyzmus” mögé. De nem ez a lényeg. Az számít, hogy az emberek *hisznek* a mítoszban, és ezért követik. Egy „ragyogó rövid pillanatra” a liberálisok elhitték, hogy képesek megteremteni mennyei királyságukat, Camelotjukat. Azóta is ennek a pillanatnak az újratemetéséért sóvárognak. Kívülről nézve a mítosz pusztán a hatalom imádatának tűnik, belülről azonban evangélium. Ugyanakkor sokatmondó, hogy a demokraták Camelot mitológiájának megőrzése mellett szeretnék megtartani a Nagy Társadalom lényegét is. Minden demokrata azt mondja, JFK akar *lenni*, miközben többé vagy kevésbé azt *teszi*, amit LBJ tett. Egy demokratának még álmában sem jutna eszébe, hogy Lyndon Johnstont akarja utánozni, mert a legfontosabb a mítosz.

• 7 •

Liberális fajgyűlölet: az eugenetika kísértete a fasiszta gépezetben

NINCS MÉG EGY ügy, amelyben a modern liberálisok annyira felvilágosultnak éreznék magukat, mint a faji hovatarozásé. S nincs még egy olyan vitatott téma sem, amelynek kapcsán gyorsabban jutnának arra a következtetésre, hogy a liberális ortodoxiától való eltérés a lopakodó fasizmus jele. Az elmúlt negyven évben gyakorlatilag nem volt olyan faji színezetű vita, amelyben néhány önelégült liberális ne vette volna elő a holokauszt ügyét, borúsan arra figyelmeztetve, hogy amennyiben ilyen vagy olyan faji preferenciák előkerülnek, akkor rögvést a náci Németország gondolkodásmódjának uszályába kerülünk.

A fehér liberálisok a fekete liberálisoktól tanulták ezt a trükköt. A fekete polgárjogi harcosok szeretik kijátszani a náci kártyát. Amikor Newt Gingrich társadalmi funkciókat ajánlva próbált kezét nyújtani a liberális demokratáknak, Owens polgármester, New York-i képviselő fel volt háborodva: „Ezek az emberek mosolyogva gyakorolják a népirtást; Hitlernél is rosszabbak – mondta. – Gingrich mosolyog ..., és azt mondja, a barátaink lesznek. Koktélparkon folytatjuk a népirtást.” Julian Bond, a NAACP* elnöke etnikai ügyekben mérsékeltnak számít, de még ő is hajlik a náci hasonlatokra: „Az egyenlő jogokat úgy képzelik el, hogy egymás mellett lobog az amerikai zászló és a konföderációs horogkereszt” – jelentette ki nemrég. Harry Belafonte így rágalmazta dühösen a Bush-kormányban helyet kapott fekete bőrű konzervatív politikusokat, Condoleeza Rice-t, Colin Powellt és másokat: „Hitler is magas pozícióba helyezett néhány zsidót a Harmadik Birodalom hierarchiájában” (ami egyébként nem igaz).

* NAACP – National Association for the Advancement of Colored People (Országos Szövetség a Színesbőrűek Felemelkedéséért): az egyik legrégebbi és legbefolyásosabb polgárjogi szervezet az Egyesült Államokban.

Jesse Jackson* soha egyetlen olyan *reductio ad Hitlerum*ba nem botlott bele, amelyet ne kedvelt volna. Pályája során a vallási jobboldal hitleri gyökereinek becsmérlésétől George W. Bush „náci taktikájának” leleplezéséig számtalanszor hasonlította a republikánusokat a népirtó nácikhoz.¹

Az amerikai jobboldalt szüntelenül felszólítják arra, hogy vallja magáénak az ország történetének legsötétebb fejezeteit: a szegregáció híveinek befogadását, a McCarthy-féle túlzásokat, a II. világháború előtti izolacionizmust és így tovább. Ritkán hallunk a történet liberális oldaláról, noha a Jim Crow-féle** szellemiség egy évszázadon át a Demokrata Pártban uralkodott; az amerikai liberalizmus legalább annyira az izoláció pártján állt, mint az amerikai konzervativizmus; a progresszív Red Scare mellett a mccarthyizmus oxfordi vitának tűnik fel; az egymást követő demokrata elnökök olyan dolgokat rendeltek el, mint a japán származású amerikaiak internálása, a politikai ellenfelek otthoni lehallgatása és iszonyatos fegyverek (igazolható) használata Japánnal szemben; és a Moszkvához hű kommunisták eretnek trockistákat „nevesítettek”.²

Talán mindennél kárhóztatandóbb az eugenetika iránti liberális elragadtatás, amelyet utólag egyszerűen nem létezőnek nyilvánítottak. Miként a régi szovjet enciklopédiák szerkesztői, akik a javításokat kiküldve utasításokat is közöltek arra nézve, hogy mely oldalakat kell kitépni, az amerikai liberalizmus is ismételten cenzúrázta és újraírta a saját történetét, mégpedig úgy, hogy a „rosszfiúk” mindig konzervatívok, a jó fiúk pedig mindig liberálisok voltak. Ez a fajta revizionizmus a mai bioetikai vitákban is szerepet játszik: a liberálisok még mindig hajlanak az eugenetika bizonyos típusaira, de éppoly vakok mostani vonzerejükre, mint a történetire.

Valójában vakfoltjaik vannak a vakfoltjaikra. Nem ismervén a saját történetüket, és csak homályosan ismerve a náci eugenetika természetét, az a feltevés vezérli őket, hogy az eugenetika valami rossz, amelyet csak rossz emberek pártolhatnak. Mint az a „liberális”, aki be akarja tiltani a negatív politikai hirdetések és a kampuszbeli gyűlöletbeszédet, ugyanakkor meggyőződése, hogy adáz ellensége a cenzúrának, a modern liberális is vonzódik az eugenetika eszméihez, de soha fel nem dereng benne, hogy amit tenni akar, azt ilyen névvel lehetne illetni.

Eközben a mai vitákban rendszerint feltételezik, hogy a konzervatívok nem gondolják komolyan, amit mondanak. A faji preferenciák konzervatív ellenzése védhető ugyan a borszínre, a borszín iránti közömbösségre vonatkozó magasröptű retorikával, de – állítják a liberálisok – a felszín alá

nézve az emelkedett retorika nem egyéb, mint „kódolt” csatlakozás a déli fehérek fajgyűlöletéhez és a faji haladás „órájának visszaállítására” irányuló vágy.

A Charles Murray *The Bell Curve (A haranggörbe)* című műve* körüli vita e jelenség leghírhedtebb példája az elmúlt húsz esztendőben. Megjelenését követően az országban gyakorlatilag szinte minden progresszív hang olyan „szociáldarwinistának” bélyegezte Charles Murray-t, aki hajlik a faji fogyatékosok begyűjtésétől a kényszersterilizálásig minden reakciós intézkedés támogatására. A legnagyobb amerikai zsidó szervezet nyilatkozata szerint „aki komolyan veszi Charles Murray-t, az a szociáldarwinizmus és az eugenetika régóta lejáratos elméleteit átvéve a fajok közötti igazságos viszonyok felé való előrehaladás több mint hatvan éves gyakorlatát teszi kockára.” Adolph Reed fekete bőrű kutató „szellemi barnaingeseknek” nevezte Murray-t és szerzőtársát, Richard J. Herrnsteint, és kijelentette, hogy a munka burkoltan jóváhagyja a nácikra hajazó „fajirtást, tömeges sterilizációt és szelektív tenyésztést”.³ Bármik legyenek azonban a *The Bell Curve* erényei és hibái, az biztos, hogy Murray és Herrnstein az állami *be nem avatkozás* mélységesen szabadelvű álláspontján állnak. Igen, figyelmük középpontjában valóban a fajnemesítők klasszikus problémái – az intelligencia örökölhetősége és fajok közötti megoszlása – voltak, ám gondolatmenetük diametrális ellentétben állt a valódi fajnemesítéssel, azaz az államhatalomnak a közösség faji, genetikai vagy biológiai egészségének javítására való felhasználásával.

A liberálisok folyton azt várják a konzervatívoktól, hogy vezekeljenek különböző halott konzervatívok valódi vagy állítólagos fajgyűlöletéért. Eközben, jórészt amiatt, hogy a liberálisoknak igazuk volt a deszegregáció erkölcsi parancsát illetően, nem látják szükségét annak, hogy feltárják saját szellemi történetüket. Ők a jó fiúk, s ez minden, amit tudniuk kell. Fel sem teszik a kérdést, hogy vajon miért a progresszivizmus – és *nem a konzervativizmus* – hajlott annyira a fajnemesítésre. Vajon van valami a filantrópia „pragmatista” ideológiájának lényegében, ami a fajnemesítés eszméire hajlamosítja? Vagy inkább a liberalizmusnak a saját történetét illető tudatlansága a ludas? Nem állítom, hogy a *New Republic* szerkesztői ma pusztán azért rokonszenveznének a fajnemesítőkkel, mert a lap korábbi szerkesztői is így tettek. De a modern liberalizmus valóban éppen azért kínál otthonos és kedvező környezetet mindenfajta „kedves” fajnemesítő és rasszista elgondolásnak, mert a liberálisok nem készítették

* Jesse Jackson (1941–): fekete amerikai baptista lelkész, polgárjogi aktivista.

** Jim Crow: a szegregációs törvények összessége az Egyesült Államokban a 19. század második felétől a 20. század 60-as éveig.

* A pszichológus Richard J. Herrnstein és a politológus Charles Murray 1994-ben megjelent könyve többek között az intelligencia és a borszín közötti összefüggéseket taglalta, és jelentős vitát, felzúdulást váltott ki.

el azt a fajta szellemi és történeti leltárt, amelyet a konzervatívok igen. Éppen ideje, hogy valaki nekifogjon.

A fajnemesítés és a faj témájával foglalkozó szakirodalmat olvasva rendszeresen találkozunk olyan kutatókkal, akik a természettudományos, gazdaságtani vagy tágabb progresszív közösségen belüli „konzervatív” hajlamai miatt hibáztatják a fajnemesítést. Miért? Mert a liberálisok szerint a fajgyűlölet objektíve konzervatív. Az antiszemitizmus konzervatív. A szegényekkel szembeni ellenséges érzület (azaz a szociáldarwinizmus) konzervatív. Ezért valahányszor egy liberális fajgyűlölő kedveli a fajnemesítést, akkor ő valamilyen titokzatos módon átalakul konzervatívvá. Röviden, a liberalizmus erkölcsileg sohasem rossz, tehát ha liberálisok erkölcsileg hibáztathatók, akkor ez azért van, mert valójában konzervatívok!

A *New Republic*-ban megjelent, amúgy elgondolkodtató tanulmányában a Yale-en tanító történész- és sebészprofesszor Sherwin Nuland ezt írja:

„A fajnemesítés tana tétszett a konzervatívoknak, akik örömmel hibáztatták az öröklődést a szegénységért és bűnözésért. A liberálisok – vagy progresszívek, ahogy rendszerint nevezték őket – a leghevesebb ellenzők közé tartoztak, mert a társadalmi méltánytalanságokat környezeti tényezőknak tulajdonították, amelyek társadalmi és gazdasági reformokkal megváltoztathatók. Néhány progresszív gondolkodó abban mégis egyetértett a fajnemesítés híveivel, hogy az egész csoport javát szolgáló lépések az egyes polgár sorsán javítanak. Íme, itt húzódtak a szellemi választóvonalak.”⁴

Alan Wolfe, szintén a *New Republic*-ban ezt írja: „A faji konzervativizmus a biológiai és fajnemesítési gondolatvilágban gyökerezik. A faji kártevés liberális elméletei viszont abból a 20. századi kérdésfeltevésből nőttek ki, hogy miként hat a társadalmi környezet az egyénekre.”⁵

Mennyire egyszerű. Sajnos azonban egyszerűen nem igaz. Ahhoz, hogy láthassuk, mennyire hasznos liberális mítoszok sorára épül ez a hagyományos bölcsesség, s megértsük az amerikai liberalizmus valódi családfáját, le kell vetkőznünk egy csomó hozomra elhitt tévtörténetet és kategóriát. Különösen azt kell megértenünk, hogy az amerikai progresszivizmusnak fontos közös gyökerei vannak az európai fasizmussal. Nincs világosabb és baljósabb bizonyíték erre, mint az, hogy milyen szenvedélyesen üdvözölték az amerikai és európai progresszívek a fajnemesítést – amelyet sokan a „társadalmi kérdésre” adott *egyetlen* helyes válasznak tekintettek.

Tekintsük át, mostanáig meddig jutottunk! A fasiszta pillanat a 20. század elején transzatlanti jelenség volt. Nyugati értelmiségiek magukévá

tették a gondolatot, hogy a nemzetek szerves egységek, amelyek tudományos szakértők és társadalomtervezők élcsapatának iránymutatására szorulnak. A 19. századi dogmákat megvető, önjelölt progresszív elit úgy érezte, tudja, mit kell tenni ahhoz, hogy az emberiséget eljuttassa az utópia napsütötte fennsíkjára. Háború, nacionalizmus, az állam által irányított közösség keresése, a köz felmagasztalása, a magánszféra leértékelése – ezek határozták meg a Nyugat különböző, egymással is versengő izmusait.

A fajnemesítés jól illeszkedett ebbe a világszemléletbe, hiszen ha a nemzetek a testre hasonlítanak, akkor a problémáik bizonyos értelemben olyanok, mint a betegség, a politika pedig voltaképpen az orvoslás egyik ágazata: a társadalmi egészség megőrzésének tudománya. Tudományosan hitelesítve a nemzetek mint szerves létezők hegeli és romantikus felfogását, a darwinizmus feljogosította a tudósokat arra, hogy biológiai rejtvényekként kezeljék a társadalmi problémákat. A modern tömegtársadalom minden baja – a városok zsúfoltsága, a növekvő népszaporulat az alsóbb osztályok körében, a rossz közegészségügy, vagy akár a hagyományos polgári kultúra elbutulása – most biológiai elvek lelkiismeretes alkalmazása révén látszott gyógyíthatónak.

A népelességrobbanás, különösen a „rossz” népelesség körében bekövetkezett robbanás összhangban állt a darwini gondolattal. Maga Darwin is elismerte, hogy elképzelései tulajdonképpen csak a malthusianizmus kiterjesztését jelentik a természeti világra. (Thomas Malthus gazdaságfilozófus azt jósolta, hogy a túltenyésztés természetes emberi hajlama a véges természeti erőforrásokkal párosulva állandó nyomorhoz vezet.) Az értelmiségiek attól tartottak, hogy a modern technológia eltávolította a népelesség növekedésének természeti korlátait az „alkalmatlanok” körében, ami növeli annak lehetőségét, hogy a „magasabb elemeket” „előntik” az alul levő fekete és barna hordák.

Amerika nem csak hogy nem volt kivétel az értelmiségi és arisztokrata osztályokban elterjedt pánik alól, hanem gyakran az élen járt benne. Az amerikai progresszíveket kényszeresen foglalkoztatta a nemzet „faji egészsége”, amelyet az egymást követő bevándorlási hullámok állítólag éppúgy veszélyeztettek, mint a bennszülött amerikaiak túlnépesedése. A legfontosabb progresszív programok közül az alkoholtilalomtól a születésszabályozási mozgalomig sokat ez a törekvés éltetett: szelídítsük meg a demográfiai fenevadat. A „társadalmi ellenőrzés” szent Gráljának keresésében vezető progresszív értelmiségiek fontos, gyakran nélkülözhetetlen eszköznek tekintették az eugenikát.

A német és amerikai fajnemesítők, „fajkutatók”, fajhigiénikusok és születésszabályozók közötti tudományos eszmecserék megszokottak és

rendszeresek voltak. Hitler a börtönben „tanulmányozta” az amerikai fajne-
mesítést, és a *Mein Kampf* egyes részein kétségkívül látszik, hogy mélyen
elmerült a témában. Bizonyos érveit mintha egyenesen a „faji öngyilkos-
sággal” foglalkozó progresszív traktátusokból emelte volna át. Hitler levél-
ben kérte az Amerikai Eugenetikai Társaság elnökét, hogy bocsássa ren-
delkezésére a *Case for Sterilization (A sterilizáció mellett)* című brosrát
– amely mintegy tízmillió amerikai kényszersterilizációjára szólított fel –,
majd később újabb feljegyzésben köszönte meg a munkát. Madison Grant*
Passing of the Great Race. (A nagy faj elmúlása) című írása szintén nagy
hatást tett Hitlerre, aki a „Bibliámnak” nevezte a művet. 1934-ben, amikor
a nemzetiszocialisták több mint ötvenezer „alkalmatlan” németet sterili-
záltak, egy csalódott amerikai fajnemesítő kifakadt: „A németek a saját
pályánkon vernek meg bennünket.”⁶

Az amerikai progresszívek persze nem hibáztathatók a holokausztért.
Ugyanakkor jól alátámasztott tény, hogy a progresszív vállalkozás magva
a fajnemesítés volt. A fajnemesítő keresztes hadjárat, írja Edwin Black
történész, „a Carnegie Intézet kiadványaiban és tudományos műhelyeiben
szerveződött, a Rockefeller Alapítvány kutatói ösztöndíjaiból támogatták,
a legjobb Ivy League egyetemek vezető kutatói validálták, és a Harriman
vasúttársaság vagyonából pénzelték.”⁷ A német fajelmélet amerikai vál-
lakra támaszkodott.

Jó volna kijelenteni, hogy elfogadhatatlanok a liberálisok arra irányuló
erőfeszítései, hogy kitöröljék a fajnemesítést a saját történetükből, és áttol-
ják a konzervatívokéra. Ám ezeket az erőfeszítéseket *elfogadták*. A leg-
több értelmiségi, legyen bár liberális újságíró vagy kommentátor, nem
sokat tud sem a konzervatívizmusról, sem a fajnemesítés történetéről, de
becsületszóra elhiszi, hogy e kettő mélyen összefonódik. Csak remény-
kedhetünk abban, hogy ez a tévedés egy adag igazsággal helyrehozható.
A progresszív panteon – az egykori és mai baloldal intellektuális hősei –
rövid áttekintése felfedi, milyen mélyen itatta át a korai szocialistákat a faj-
nemesítés gondolata.

Ahogy a szocialista gazdaságtan külön ágazat a tágabb progresszív szak-
mában, a fajnemesítés is szorosan ide kapcsolódó specialitás volt. Az euge-
netikai és a gazdasági érvek átfedtek, kiegészítették egymást, néha egy-
másba is olvadtak. Sidney Webb, a fabiánus szocializmus atyja, aki a mai
napig az egyik legtöbbre tartott brit értelmiségi, egyértelműen fogalmazott:
„Egyetlen következetes fajnemesítő sem lehet – magyarázta – 'laissez-

faire’ individualista [azaz konzervatív], hacsak kétségbeesésében nem
adja fel a játékot. Be kell avatkoznia, be kell avatkoznia, be kell avatkoznia!”
Az a tény, hogy a „helytelen” emberek létszámukban túlszárnyalják
a „helyes” embereket, a „nemzeti romlás” útjára taszítaná Nagy-Britanniát,
vagy „másik lehetőségként” oda vezetne, hogy „az ország fokozatosan az
írek és a zsidók kezébe kerül.”⁸

A brit szocializmus, az amerikai progresszívizmus e vezércsillaga csor-
dultig volt fajnemesítéssel. A fabiánus Sidney és Beatrice Webb, George
Bernard Shaw, Harold Laski és H. G. Wells odaadó hívei voltak e gon-
dolatnak. John Maynard Keynes, Karl Pearson, Havelock Ellis, Julian
és Aldous Huxley, Eden Paul és az olyan progresszív kiadványok, mint
a (Webb által alapított) *New Statesman* és a *Manchester Guardian* bizo-
nyos fokig szintén a fajnemesítés támogatói voltak.

Mint korábban szó volt róla, a II. világháború előtti amerikai progresz-
zívek körében valószínűleg Wells volt a legbefolyásosabb irodalmár.
A „liberálfasizmusra” és „felvilágosult nácizmusra” történő felszólításai
ellenére Wells mindenkinél inkább színezte át romantikussá a jövő prog-
resszív vízióját. Buzgó fajnemesítő is volt, különösen az alkalmatlan és
sötétebb bőrszínű fajok kiirtását támogatta. Magyarázata szerint, ha meg
akarjuk teremteni az általa megálmodott „új köztársaságot”, „a fekete és
barna, piszkosfehér és sárga emberek hadának mennie kell.” „Az ember-
anyag megjavításának lehetőségét a hibás példányok sterilizálásában, és
nem a sikeresek továbbtenyésztésében kell keresni” – tette hozzá. *The New
Machiavelli (Az új Machiavelli)* című művében kijelenti, hogy minden
igazi és sikeres szocializmus központi tanítása a fajnemesítés: „Minden
javulás átmeneti, kivéve a faj megjavítását.” Bár Wells azt még finnyásan
kerülgethette, hogy meddig mehet el az állam a végkövetkeztetés politi-
kává történő átfordításában, azt erősen támogatta, hogy az állam a parazita
osztályok elbátortalanításával erőszakosan védje meg érdekeit.⁹

George Bernard Shaw-nak – kétségtelenül az I. világháború pacifista
elutasítása miatt – az a híre, hogy szókimondó individualista és szabad-
gondolkodó volt, aki gyanakodva szemlélte az államhatalmat és az azzal
kapcsolatos visszaéléseket. Mi sincs távolabb az igazságtól! Shaw nem-
csak buzgó szocialista volt, hanem a szocialista program szerves részeként
a fajnemesítés lelkes híve is. „Az egyetlen alapvető és lehetséges szocia-
lizmus az ember szelektív tenyésztésének társadalmasítása” – jelentette
ki. Shaw a hagyományos házasság eltörlésének híve volt, amelyet szerinte
az állami evolúciós hivatal és az új „eugenetikai vallás” jegyében a faj-
nemesítési szempontból elfogadhatóbb poligámiának kellene felváltania.
Különösképpen a házastárs megválasztásában panaszkolt fel a laissez-faire

* Madison Grant (1865–1937): amerikai jogász, történész, antropológus, az eugenetika szószólója,
aki emellett elkötelezett környezetvédő is volt.

megközelítését, kaotikus jellegét; mint mondta, az emberek „kevésbé gondosan választják meg feleségüket és férjüket, mint pénztárosukat és szakácsukat.” Ezen kívül, magyarázta, egy csinos nő elégedettebb lehetne, ha 10%-os része van egy jó genetikai állományú férfiban, mintha ha 100%-ig birtokolna egy nem kívánatos leszármazási vonalú férfit. Ezért „emberi tenyésztelepre” van szükség, hogy „ki lehessen küszöbölni a jehut, akinek szavazata tönkreteszi a Birodalmat.” Shaw szerint az államnak szilárdan fel kell lépnie a bűnöző és genetikailag nem kívánatos elemekkel szemben. „Bocsánatkérésekkel, rokonszenv-megnyilvánulásokkal és bizonyos nagylelkűséggel, hogy teljesítjük utolsó kívánságukat – írta háborzongató gúnnyal –, a halálkamrába kell zárunk őket, és meg kell szabadulnunk tőlük.”¹⁰

Más liberális hősök is osztoztak Shaw lelkesedésében. John Maynard Keynes, a liberális közgazdaságtan alapító atyja 1945-ben a Brit Eugenetikai Társaság igazgatótanácsának tagja volt – egy olyan időszakban, amikor a náci koncentrációs táborokban végzett kísérletek napvilágra kerülése miatt rohamosan csökkent a fajnemesítés népszerűsége. Keynes ennek ellenére „a szociológia legfontosabb, legjelentősebb, és tenném hozzá, *igazi* ágának” nyilvánította a fajnemesítést. Julian Huxley, a World Wildlife Fund* megalapítója, az UNESCO első igazgatója, a nagyra becsült tudománynépszerűsítő Wellsszel és Wells fiával együtt társszerzője volt a *The Science of Life*-nak (*Az élet tudománya*). Huxley szintén őszintén hitt a fajnemesítésben. Havelock Ellis, a szexualitás elméletének úttörője és a születésszabályozási mozgalom korai szervezője sokak nevében szólott, amikor valamennyi állampolgár eugenetikai regisztrációját javasolta, hogy ezáltal „igazi iránymutatónk legyen arra vonatkozóan, hogy kik a legalkalmasabbak és kik a legalkalmatlanabbak arra, hogy előre vigyék fajunkat.” Ellis nem ellenezte a náci sterilizációs programját, mert úgy vélte, a jó tudományba „nem szükséges belekeverni a náci törekvéseinek nordikus és antiszemita oldalait.” J. B. S. Halden brit genetikus ezt írta a *Daily Worker*-ben: „Az emberi egyenlőség dogmája nem része a kommunizmusnak ... a kommunizmus képlete: 'mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint' értelmetlen volna, ha a képességek egyenlők lennének.”¹¹

Harold Laski, sokak számára a 20. század leginkább megbecsült brit politológusa (Joseph Kennedy tutora és JFK professzora) szintén a „faji öngyilkosság” (amerikai kifejezés) miatti pánikot visszhangozza: „Az

* Világalap a Természetért (*World Wide Fund for Nature*): 1961-ben Föld Vadvilág Alapja (*World Wildlife Fund*) néven alakult magánszervezet, melynek fő célja a környezetvédelem.

egészséges és a beteges állományban eltérő termékenységi ráta arra utal, hogy a jövőben a rosszabb előnti a jobbat.” Tulajdonképpen a fajnemesítés volt Laski első nagy szellemi szenvedélye. Első nyomtatásban megjelent cikke, *The Scope of Eugenics* (*A fajnemesítés hordereje*), amit még tizenéves korában írt, hatott Francis Galtonra, a fajnemesítés megalapítójára. Oxfordban Laski a fajnemesítő Karl Pearsonnál tanult, aki ezt írta: „A szocialistáknak eszükbe kell vésniük azt a szellemet, amely az állam ellen vétkezőkkel rövid úton elbánik, és fellógatja őket az első lámpaoszlopra.”¹²

Laski természetesen óriási hatással volt az amerikai liberalizmusra. Rendszeresen írt a *New Republic*-ba, amely fennállása első éveiben tucatnyi brit értelmiségi, köztük Wells írásait jelentette meg.¹³ A Harvardon is oktatót, ahol összebarátkozott Felix Frankfurterrel, FDR tanácsadójával, aki később a Legfelsőbb Bíróság bírója lett. Frankfurter mutatta be Laskit FDR-nek; Laski, szoros kommunista kapcsolatai ellenére Roosevelttel egyik legbuzgóbb brit támogatójává vált. Még különösebb, hogy a több mint öt évtizedes korkülönbség ellenére Oliver Wendell Holmes egyik legközelebbi barátja lett. Híres levelezésük majdnem húsz évet ölelt fel.

EUGENETIKA AMERIKAI STÍLUSBAN

Az amerikai progresszívek, akik sok tekintetben brit rokonaik nyomdokain jártak, hasonló lelkesedéssel fordultak a fajhigiénia felé. Nézzük például Holmes bírót, a progresszív időszak legjobban csodált jogását, az amerikai jogtörténet egyik legtöbbre becsült liberális ikonját. Őt mintha egyszerűen nem lehetne túldicsérni. Felix Frankfurter „valósággal az alkotmány személytelen hangjának” nevezte: „Egyetlen bíró sem gondolkodott el olyan mélyen a szabad társadalom természetéről, vagy őrizte buzgóbban annak feltételeit, ugyanakkor a végsőkig tekintetbe véve a polgári szabadságjogokat, mint Holmes úr.” Egy másik megfigyelő szerint: „Miként a szamothrakéi Niké, ő is a sokszázéves civilizáció csúcsa, ihletet adva az eljövendő évszázadoknak.” Mások kijelentették, hogy „az amerikai jogász számára ő a szépség eszménye, úgy idézi aforizmáit, mint a művelt laikus Hamletet.”¹⁴

Mi magyarázza Holmes népszerűségét liberális körökben? Bonyolult kérdés. Sok szabadelvű civil azért ünnepelte, mert a háború alatt a szólásszabadságot támogatta. A progresszívek azért szerették, mert szerinte nemzetépítő jóléti programjaik alkotmányosak voltak. „Ha a polgártársaim a pokolra kívánnak jutni, segítsek nekik. Ez a dolgom.” – hangzott híres kijelentése. Ennek nyomán egyes konzervatívok csodálni kezdték „bírói

mérsékletét”. Igazság szerint azonban főleg azért gyakorolt „mérsékletet”, mert egyetértett a progresszívek irányvonalával.

1927-ben Holmes levelet írt Harold Laskinek, amelyben büszkén közölte barátjával: „A minap kifejtettem a véleményemet, amely szerint alkotmányos az államnak a gyengeelméjűek sterilizálásáról rendelkező törvénye – és úgy éreztem, közel jutottam az igazi reform első elvéhez.” A továbbiakban megírta, mennyire szórakoztatta, amikor kollégái kifogást emeltek „meglehetősen brutális szavai ellen ... , amelyek megőrizték őket.”¹⁵

Holmes a hírhedt *Buck kontra Bell* esetben hozott döntésére hivatkozik, amelynek során a progresszív jogászok mindkét oldalon abban reménykedtek, hogy ráveszik a Legfelsőbb Bíróságot arra, írja be a fajnemesítést az alkotmányba. Virginia állam egy fiatal nőt, Carrie Buckot reprodukcióra „alkalmatlannak” ítélte (noha, mint kiderült, az állam állításával szemben nem is volt szellemileg elmaradott). Beutalták az epileptikusok és gyengeelméjűek Virginia állambeli telepére, ahol rávették, egyezzen bele a salpingectomiába, a petevezeték-lekötés egyik formájába. A beavatkozást részben Amerika vezető eugenetikusaként, Harry Laughlinnak (Eugenics Record Office, Cold Spring Harbor, New York – RAND Coporation of Eugenics Research, amelyet vezető progresszív filantrópok alapítottak) szakvéleménye alapozta meg. Noha Laughlin soha nem találkozott Buckkal, megbízott egy gondozónő értékelésében, aki az alábbi megfigyelést tette a Buck-családról: „Ezek az emberek a déli antiszociális félék lusta, tudatlan és értéktelen osztályába tartoznak”. Ebből Laughlin arra következtetett, hogy az eugenetikai sterilizáció „a fajromlás enyhítését szolgáló erőszakos beavatkozás” lenne.

Többségi véleményében Holmes alig több mint egy oldal terjedelemben, tömören fogalmazott. A döntést ma az egyik legtöbbet bírált jogi érvelésként tartják számon az amerikai történelemben, mindazonáltal számos állásfoglalása közül talán ez a legtanulságosabb. Csak egy példát idézve, Massachusetts államnak az állami iskolába járó gyermekek oltását elrendelő törvényével kapcsolatban Holmes azt írta, hogy „a kötelező védőoltást előíró elv elég tág ahhoz, hogy a petevezeték elvágására is érvényes legyen ... mindenki számára előnyösebb, ha elfajzott utódok bűnözés miatti kivégzése vagy gyengeelméjűségük miatti éhhalála helyett a társadalom elejét tudja venni annak, hogy a nyilvánvalóan alkalmatlankok tovább szaporítsák fajtájukat.” Ebből vonta le a híres következtetést: „Három nemzedéknyi gyengeelméjű elegendő.” Mint látni fogjuk, ez az érvelés él tovább az abortusz gyakran ki nem mondott indoklásában.

Ez a nézet a kor progresszív gondolkodásának több fő áramlatát fogta össze. Holmes, a polgárháború rosszkedvű veteránja a háborút erkölcsi

értékek forrásának tekintette egy jelentés nélküli világban. Ha oly sok nemes jellem áldozta életét a csatamezőkön, akkor teljesen ésszerűnek és tisztességesnek látszott arra kérni az olyan elfajzott embereket, mint Carrie Buck, hogy a közjó érdekében áldozzák fel nemzőképességüket – vagy akár az életüket. Megfelelő precedensként egy közegészségügyi intézkedésre hivatkozva Holmes azt is hangsúlyozta, hogy a szerves politikai közösség egészsége felülírja a személyes szabadságot. Akár a mozgósítás, akár a közegészségügy fénytörésében nézzük, a program ugyanaz volt. Mint az *Illinois Law Review*-ben 1915-ben megjelent cikkében Holmes kifejtette, „jogi eszményképének kiindulópontja” „a fajépítésre irányuló egybehangzó emberi erőfeszítés” volna.¹⁶

E retorika fényében nem lehet nem fasiszta vállalkozásnak tekinteni a progresszizmust – legalábbis mai mércéink alapján.

A liberális történészek között közmegegyezés uralkodik abban, hogy a progresszizmusról nem könnyű pontos meghatározást adni. Ennek talán az lehet az oka, hogy a progresszizmus pontos leírása túl kényelmetlen lenne a liberalizmus számára, hiszen kimutatná a mélyén rejlő fajnemesítő programot. A leginkább nyilvánvaló válasz – hogy a progresszívek csupán a kort képviselték, amelyben éltek – több szinten is téves. Egyrészt, a fajnemesítés progresszív híveinek ellenfelei a fajnemesítést elutasító, a progresszívek által elmaradottnak és reakciónak tekintett nemprogresszívek – korai konzervatívok, radikális szabadelvűek és ortodox katolikusok – voltak. Másrészt, azt mondani, hogy a progresszívek koruk gyermekei voltak, csupán általánosabb érvenet erősíti meg: a progresszizmus a fasiszta pillanatból született, és soha sem nézett szembe örökségével. A mai liberálisok teljes mértékben megörökölték a progresszív előítéleteket, amikor úgy vélekednek, hogy a tradicionalisták és a vallási konzervatívok veszélyes fenyegetést jelentenek a haladásra nézve. Ez a feltételezés azonban azt jelenti, hogy a liberálisok vakon mennek el a saját soraikból származó fasiszta fenyegetés mellett.

Eközben a konzervatív vallási és politikai tanítás – miközben a baloldal szakadatlanul támadja – a fajnemesítő programokkal szembeni legerősebb bástya lehet. Ki utasítja el legerőteljesebben a klónozást? Kit zavar leginkább az eutanázia, az abortusz és az, ha valaki Istent játszik a laboratóriumban? A helyes tanítás a legnagyobb gátja a rossz eszméknek, az egyedüli garancia arra, hogy az emberek jó eszmék nevében cselekszenek. Egy konzervatív nemzet, amelyet komolyan foglalkoztatna, hogy gyilkosság-e egy blasztocita megsemmisítése, egyáltalán nem vonná kétségbe, hogy egy nyolc és félhónapos magzat, még kevésbé egy „fogytékos” csecsemő megölése: bizony gyilkosság.

A liberalizmus főárama összefonódik ilyen vagy olyan etnikai vagy szexuális identitáscsoportokkal. Mindezen csoportok közös alapfeltételezése, hogy tagjaikat egyszerűen etnikai, nemi vagy szexuális státusuk miatt kell jutalmazni. Röviden, az államnak a születés véletlenje alapján kell kiválasztania a győzteseket és veszteseket. A liberálisok az antirasszizmus jegyében élharcosai ennek a látószögnek. Ellentétben a konzervatívokkal, akik a bőrszínre vak államot pártolják, a liberálisok még mindig megvannak arról győződve, hogy az államnak etnikai szempontok szerint kell szerveznie a társadalmat. Hozzászoktunk, hogy ezt a fajta társadalomszervezést a polgárjogi harcok utáni korszak termékének tekintjük. Ám a progresszívek által az 1960-as években hirdetett bőrszínre vak tanítás csupán rövid zárójel volt egy igen hosszú progresszív hagyományban. Röviden, nagyobb folyamatosság áll fenn a korai progresszizmus és a mai multikulturalizmus között, mint gondoljuk.

Ebben ismét Woodrow Wilson játszotta az úttörő szerepét. Az „önrendelkezés” Wilson-féle vízióját visszamenőleg tisztán demokratikus vízióvá színezték át, holott nem az volt, hanem lényegét tekintve organikus, darwini-hegeli vízió arról, hogy a népeknek kollektív szellemi és biológiai egységekké kell szervezniük magukat – azaz identitáspolitikát volt. Wilson otthon és külföldön egyaránt progresszív volt. Hitt abban, hogy egységes entitásokká kell szervezni nemzeteket, népeket, fajokat. Faji víziója eltért Hitlerétől – és nyilvánvalóan kevésbé volt romboló –, de szintúgy elválaszthatatlan részét képezte világképének.

Wilsont rendszerint azért tartják a 20. század leginkább fajgyűlölő elnökének, mert déli volt, a polgárháború befejeződése óta az első déli származású elnök. Igaz, ami igaz, jó adag Dixiecrat attitűd volt benne.* A szövetségi kormány újraszegregálása, a fajkeveredést tiltó törvények támogatása, a fekete bőrű polgárjogi vezetőktől és a lincsellenes törvényektől való idegenkedése és közismert vonzódása D. W. Griffith *Egy nemzet születése* (*Birth of a Nation*) című filmjéhez mind erről tanúskodnak. Valójában azonban Wilson öröksége esetleges volt rasszizmusához képest. Végére is semmilyen módon nem tekinthető a dél hagyományos védelmezőjének. Nagy vezetőnek tartotta Lincolnt, ami aligha nevezhető jellegzetesen déli attitűdnek. Ráadásul a szövetségi hatalom megszilárdításának híveként Wilson az állam jogaira vonatkozó nézeteivel szemben állt azokkal, akik „északi agresszív háborúról” panaszkodtak. Nem, Wilson rasszizmusa „modern” volt, és összhangban volt mind kora

darwinizmusával, mind egyértelműen németes neveltetése hegelianizmusával. A *The State*-ben és másutt Wilson egyenesen Hitler módjára nyilatkozott meg. Arról tájékoztat például bennünket, hogy bizonyos fajok egyszerűen fejlettebbek másoknál. Ezek a „progresszív fajok” progresszív kormányzati rendszert érdemelnek, míg az elmaradott fajok vagy „stagnáló nemzetiségek”, amelyekből hiányzik a szükséges progresszív „szellemiség”, esetleg tekintélyelvű kormányzati formára szorulnak (ennek a felfogásnak az újjászületésével találkozhatunk az újsütetű „realisták” körében az iraki háború előestéjén). Ez bántotta őt oly nagyon a polgárháború utáni újjáépítésben. Soha sem bocsátotta meg a próbálkozást, hogy egy „alacsonyabb rendű fajt” helyezzenek a felsőbbrendű déli „árják” fölé.

Wilson bevallott híve volt a fajnemesítésnek is. New Jersey kormányzójaként – egy évvel az előtt, hogy felesküdtött volna elnöknek – aláírt egy törvényt, amely egyebek mellett a gyengeelméjűek, epilepsziások és más fogyatékosok vizsgálóbizottságának létrehozásáról rendelkezett. A törvény szerint az állam döntheti el, mikor „nem tanácsos a nemzés” bűnözők, rabok és szegényházban élő gyermekek számára. A „más fogyatékosok” meglehetősen nyitott kategóriát alkottak.¹⁷ Wilson azonban csupán ott folytatta, ahol Teddy Roosevelttel abbahagyta. A Bull Moose (Jávorszarvasbika) – akit liberális republikánusok és „centrista” liberálisok nemrég újból felfedeztek – rendszeresen „faji öngyilkosságot” kiáltott, és támogatta azokat a „bátor” lelkeket, akik az elkorcsosodás ellen harcoltak (jóllehet személyesen Roosevelttel sokkal kevésbé volt rasszista, mint Wilson).

Roosevelttel, ahogy Wilson is, csupán szemlélteti az attitűdöket, amelyek oly népszerűvé tették őt a „modern” progresszív értelmiségiek között. A *The Promise of American Life*-ben Herbert Croly azon elmélkedett, hogy a „valóban újjászületett állami kormányzás” lépéseket tenne ezért, hogy a házasságok és a szaporodás szabályozásával elejét vegye a „bűnözésnek és elmebajnak”. Az ilyen felhatalmazásokkal bíró állam, írta ravaszkan, „véltetően arra a következtetésre jutna, hogy az örökletes bűnözők és lapangó holdkórosok kikényszerített cölibátusa többet tenne az egyéni és társadalmi fejlődésért, mint az, ha mérföldenként két centben szabjuk meg a vasúti díjszabás felső határát.” Az államnak, hangsúlyozta, „be kell avatkoznia a valóban legalkalmasabbak érdekében.”¹⁸

Mindazonáltal e gondolatok alapján fajnemesítési kérdésekben Croly inkább „galambnak” minősíthető. Charles Van Hise, Roosevelttel közeli tanácsadója egyértelműbben fogalmazott. „Az új hazafi az, aki nem elsősorban magára, hanem a fajára és annak jövőjére gondol” – magyarázta Van Hise az amerikai konzervatív mozgalom megalapítója és

* Dixiecrat: The States' Rights Democratic Party, rövid életű politikai párt az Egyesült Államokban 1948-ban. Átvitt értelemben: a szegregációs politika híve.

a wisconsini egyetem elnöke azokban a dicsőséges időkben, amikor egyeteme az amerikai progresszívek legfontosabb képzőhelye volt.¹⁹ Van Hise jól foglalta össze a fajnemesítéssel kapcsolatos amerikai progresszív felfogást, amikor kifejtette: „Eleget tudunk a mezőgazdaságról ahhoz, hogy ha ezt a tudást a gyakorlatban alkalmazzuk, megkésztesszük az ország mezőgazdasági termelését; eleget tudunk a betegségekről ahhoz, hogy ha felhasználjuk ezt a tudásunkat, pár év alatt lényegében megszüntetnénk az Egyesült Államokban a fertőző és járványos betegségeket; eleget tudunk az eugenikáról ahhoz, hogy amennyiben ezt a tudást alkalmazzuk, egy nemzedéken belül eltűnnének a fogyatékos embercsoportok.”²⁰

A progresszívek közötti fő választóvonal nem fajnemesítők és a fajnemesítés ellenzői vagy rasszisták és a rasszizmus ellenzői között húzódott. Inkább a „pozitív eugenetika” és a „negatív eugenetika” szószólói, a magukat humanistának nevezők és a faji öngyilkosság elméletének hívei, a környezeti hatásokat hangsúlyozók és a genetikai deterministák között. A pozitív eugenetika hívei szerint csupán bátorítani, körülhízelegni és anyagilag támogatni kell az alkalmasakat arra, hogy jobban, az alkalmatlanokat, hogy kevésbé szaporodjanak. A negatív eugenetika hívei az erőszakos sterilizációtól a bebörtönzésig terjedő eszközrendszerben gondolkodtak (legalábbis a termékeny évek tekintetében). A környezeti hatásokat előtérbe állítók azt hangsúlyozták, hogy az elfajzott csoportok anyagi körülményeinek javítása nyomán a sorsuk is jobbra fordul (sok progresszív az emberi evolúció tekintetében valóban lamarckista volt). A faji öngyilkosság elméletének szószólói úgy vélekedtek, hogy emberek egész leszármazási vonalai és csoportjai esnek ki a megváltandók köréből.

Számos okból kifolyólag azok, akiket ma konzervatívnak neveznénk, gyakran elleneztek a fajnemesítő programokat. A *Buck kontra Bell* ügyben például nem Louis Brandeis vagy Harlan Fiske Stone liberális bírák képviselték a magányos különvéleményt, hanem az „őskonzervatív” Pierce Butler.²¹ A konzervatív katolikus G. K. Chesterton szakadatlanul gúnyolták és szidalmazták a fajnemesítés ellenzése miatt. Különböző írásaiban, főképpen az *Eugenics and Other Evils: An Argument Against the Scientifically Organized Society* (*Eugenetika és más gonoszságok: egy érv a tudományosan szervezett társadalommal szemben*) címűben Chesterton ellenezte azt a kifinomult álláspontot, amelyet Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban szinte minden „gondolkodó ember” vallott. A katolikus egyház volt a legfontosabb intézmény, amely világszerte harcba szállt a fajnemesítéssel. Az olasz fasizmus a katolikus egyház jelentős befolyása miatt – no meg azért, mert az olaszok genetikailag nagyon keverték – kevésbé volt megszállottja a fajnemesítésnek, mint akár az

amerikai progresszívek, akár a náci (noha Mussolini valóban hitt abban, hogy a fasiszta kormányzásnak idővel pozitív eugenetikai hatása lesz az olaszokra).

A progresszívek mindazonáltal kieszeltek egy kifejezést az eugenetika konzervatív ellenzőire: szociáldarwinistának nevezték őket, hogy ezzel írjanak le bárkit, aki ellenzi Sidney Webb azon elképzelését, hogy az államnak erőteljesen „be kell avatkoznia” a társadalmi reprodukció rendjébe. A baloldal üvegházi logikája szerint azok, akik *ellenzik* az „alkalmatlanok” és a szegények kényszersterilizálását, gazemberek, mert hagynák, hogy a „természeti állapot” uralkodjon az alsóbb osztályok körében.

Herbert Spencert, a szocializmus állítólagos megalapítóját szemelték ki mindannak szemléltetésére, ami rossz a klasszikus liberalizmusban. Spencer valóban darwinista volt – ő találta ki a „legalkalmasabbak fennmaradása” kifejezést –, de az evolúciós elmélet általa adott értelmezése megerősítette őt abban a véleményében, hogy az embereket békén kell hagyni. Spencer szinte minden értelemben jó – igaz, klasszikus – liberális volt: élharcosa a jótékonykodásnak, a női választójognak és a polgári szabadságjogoknak. Ám a progresszív világszemlélet szerint benne testesült meg minden maradiság, reakciósság és baj; nem azért, mert támogatta a hitleri stílusú kikényszerített faji higiénit, hanem mert hajthatatlanul *ellenezte* azt. Liberális értelmiségi és történész körökben a mai napig kötelező vak-tában lövöldözni Spencerre mint a rasszizmus, a jobboldali „kapzsiság” vagy akár a holokauszt filozófiai forrására.²²

A liberális történész Richard Hofstadter mélységesen hibás kutatásainak hála szintén szociáldarwinistának bélyegezték a 19. és a korai 20. század szinte valamennyi úgynevezett rablólovagját, noha későbbi történészek bebizonyították, hogy az aranykor nagyiparosait, ha egyáltalán, akkor is alig-alig befolyásolta a darwinizmus. A darwinizmus értelmiségiek és tudósok mániája volt, az úgynevezett rablólovagoknak nemigen volt iskolázottságuk. Ha egyáltalán bármire is alapozták világszemléletüket, az a keresztény etika és Adam Smith írásai voltak. Ráadásul hittek abban, hogy a kapitalizmus jó a szegényeknek. A szelektív idézés és a – rendszerint marxista klisékkel beoltott – merész általánosítások mégis „pótfasisztáknak” tüntetik fel a rablólovagokat.²³

Alig néhány történész foglalkozott úgy ezzel a rejtvénnel, hogy „reformdarwinistának” bélyegezte a progresszíveket. A kifejezés mai értelmében az egyetlen igazi darwinisták a reformdarwinisták. Szinte valamennyi vezető progresszív értelmiségi úgy értelmezte a darwini elméletet, hogy az felszólítás az emberi természetes kiválasztódásba való „beavatkozásra”. Még az eugenikához látszólag egyáltalán nem kötődő

progresszívek is szorosan együttműködtek az ügy bajnokaival. Progresszív körökben szinte egyáltalán nem stigmatizálták a rasszista fajnemesítést.²⁴

Mielőtt továbbmennénk, érdemes eloszlatni egy téves benyomást, amely kialakulhat egyes olvasók tudatában. Bár a progresszív fajnemesítők gyakran visszataszítóan rasszisták voltak, az eugenetika mint tudományterület nem volt *szükségképpen* az. Nyilvánvaló, hogy a feketékkel kötött házasság borzalommal töltene el olyan embereket, akiket már az is rémít, ha „árják” házasodnak szlávokkal vagy olaszokkal. Ám W. E. B. DuBois is osztozott a fehér progresszívek számos eugenetikai nézetében. A „tehetséges tized”^{*} szintén eugenetikailag terhelt kifejezés volt. Tagjait „kivételes emberekként” és a „faj legjobbjaiként” határozta meg. Panaszolta, hogy a „négert tárgynak tenyésztik”, s hogy el kell kezdeni „agyáért, hatékonyságáért, szépségéért képezni és tenyészteni”. Hosszú pályája során ismételtén kifejezte aggodalmát amiatt, hogy a legrosszabb feketék túltenyésznek, mert a legjobbakból kevés születik. Tulajdonképpen támogatta Margaret Sanger „négerprogramját”, amely jelentősen csökkenteni próbálta a termékenységet a fekete népesség „alacsonyabb rendű” állományában.²⁵

A Ku Klux Klan talán még jobban jelzi, hogy milyen kevéssé felel meg a történelmi valóságnak a népszerű modern felfogás. Évtizedekig a Klan számított az amerikai típusú fasizmus legnyilvánvalóbb példájának. Ebben sok igazság is van, kevésbé jogos viszont a jobboldaliság bélyege. A progresszív korszak Klanja nem ugyanaz a Klan volt, amelyik a polgárháború után jött létre, inkább egymástól elég független, Amerika-szerte elterjedt szervezetek gyűjteménye. Nevükön és abszurd kinézetükön kívül leginkább az egyesítette őket, hogy valamennyit az *Egy nemzet születése* (*The Birth of a Nation*) című film ihlette, voltaképpen a film „borzongató rajongói szubkultúráját” alkották. A film bemutatásának hetében, 1915-ben alapított második Klan kétségtelenül rasszista szervezet volt, de nem jobban, mint maga a társadalom, amely körülvette. Ez persze nem annyira a Klan mentegetése, mint inkább az őt létrehozó társadalom elmarasztalása.

Kutatók és laikusok között egyaránt hosszú éveken át az a felfogás uralkodott, hogy a Klan vidéki fundamentalista jelenség. Az igazság azonban az, hogy elég gyakran nagyvárosi és modern képlet volt, olyan városokban is burjánzott, mint New York és Chicago. Tevékenysége középpontjában számos közösségben a helyi kormányzat megjavítása és a társadalmi értékek ápolása állt. Gyakran a Klan volt a legprogresszívebb „reform”, az

* Tehetséges tized (*Talented Tenth*): a korai fekete polgárjogi mozgalom egyik meghatározó kifejezése. Különösen W. E. B. DuBois volt annak a szószólója, hogy a feketék körülbelül egytizedét hagyományos, klasszikus oktatással elitté kell képezni, hogy ők emeljék fel később a fekete lakosság többi részét.

alkoholtilalom betartása felett őrködő, legfőbb törvényen kívüli szervezet. „Ezek a Klan-tagok – írja Jesse Walker legújabb kutatásokon alapuló megvilágító tanulmányában – nagyobb valószínűséggel korbácsolnak meg csempészésért vagy a házassági eskü megszegéséért, mint amiatt, hogy fekete vagy zsidó vagy.”²⁶

Amikor modern liberálisok megpróbálják letagadni prominens demokráta Klan-tagságát – leggyakrabban Robert Byrd nyugat-virginiai szenátorét –, akkor mindig elhangzik néhány klisé arról, hogyan „nőtték ki” a jó liberálisok déli faji „konzervativizmusukat”. Ám az 1920-as évek Ku Klux Klanját gyakran modernnek és reformistának tekintették, ami szoros kapcsolatban állt a Demokrata Párt egyes progresszív elemeivel. Tagja volt többek között az ifjú Harry Truman és a Legfelsőbb Bíróság későbbi bírója, Hugo Black is. 1924-ben a híres „Klanbake” demokrata kongresszuson a KKK a későbbi szenátor, William McAdoo, Woodrow Wilson pénzügyminisztere (és veje), a wilsoni hadiszocializmus egyik fő létrehozója és a szesztilalom rendíthetetlen híve mellett sorakozott fel.

Ráadásul, míg a Klan kevésbé volt rasszista, mint amennyire próbálták elhíttetni velünk, addig a tudományos élet megdöbbentő mértékben volt az. A véglegesített egyetemi kinevezés modern intézményét tulajdonképpen jórészt a progresszív tudomány szolidaritása alkotta meg E. A. Rosszal, a „faji öngyilkosság” tételének szerzőjével.²⁷ Ross, aki egyszerre volt Amerika egyik vezető szociológusa, közgazdásza és „fajkutatója”, maga volt a megtestesült reformdarwinista. A progresszivitáshoz akkor kezdett vonzódni, amikor megtudta, hogy egyik konzervatív professzorát rémülettel tölti el Henry George *Progress and Poverty* (*Haladás és szegénység*) című munkája – egy olyan értekezés, amely amerikai progresszívekre, brit szocialistákra és német nemzetiszocialistákra egyaránt inspiráló hatással volt. Ross Németországban tanult, majd visszatért az Egyesült Államokba, ahol a Johns Hopkins Egyetem németbarátainak körében, Woodrow Wilson és Richard Ely gyámkodása alatt fejezte be tanulmányait.

A mackótermetű Ross mindenütt jelen levő közéleti értelmiségi volt, az összes menő magazinba írt, és előadásokat tartott az összes divatos iskolában. Bevándorlási ügyekben Teddy Rooseveltt tanácsadója volt, aki szíveségből bevezetőt írt Ross *Sin and Society* (*Bűn és társadalom*) című könyvéhez. Ely-jal, Wilsonnal és másokkal közös meggyőződése volt, hogy a társadalmi progresszióknak tekintetbe kell vennie a fajok közötti, velük született különbségeket. Ross osztotta Wilsonnak a *The State*-ben kifejtett felfogását is, hogy a különböző fajok az evolúció eltérő lépcsőfokain állnak. Az afrikaiak és a dél-amerikaiak még közel állnak a vadakhoz, más – főleg ázsiai – fajok talán „fejlettebbek”, viszont már az evolúciós

hanyatlás szakaszába léptek. Rossnak meggyőződése volt, hogy a bevándorlás, a vegyes házasságok és az állami eugenetikai reformok elutasítása miatt Amerikának hasonló hanyatlással kell szembenéznie. 1914-ben ezt írta: „Figyeljünk meg bevándorlókat, nem ahogy a teherautók platóján utaznak, vagy a munkától fásultan kijönnek a tárnából vagy az üzemkapun, hanem amikor megmósóva, megfésülködve, legjobb vasárnapi ruhájukban összegyűlnek ... torzonborz, alacsony homlokú, széles pofacsontú emberek, nyilvánvalóan alacsony szellemi képességekkel. ... Nyilvánvaló, hogy a nagy jégkorszak végének bőrrel bevont vesszőfonattal fedett kalyibáiba valók. Ezek a rókaképzű emberek a folyton lemaradók leszármazottai.”²⁸

Ez a felfogás nem akadályozta meg abban, hogy Ross remek kinevezést kapjon a Stanfordin. A Stanford konzervatív nagyasszonya és jótevője, Jane Lanthorpe Stanford azonban nemcsak politikai felfogását és aktivizmusát nem kedvelte, hanem a kínai „kulik” mind hangosabb és durvább szidalmazását sem. Kényszerítette az iskola elnökét, David Starr Jordant – aki maga is buzgó eugenikus volt –, hogy rúgja ki Rosst.

A kar fel volt háborodva. Professzorok nyújtották be lemondásukat. Richard Ely Amerikai Közgazdasági Egyesületének vezetésével progresszív tudósok és szervezetek álltak Ross mellé. A *New York Times* és más neves lapok Ross melletti vezércikkeket közöltek. Az erőfeszítések azonban nem vezettek eredményre, és Ross a Nebraskai Egyetemre távozott (ahol Roscoe Pound* az ő segítségével fogalmazta meg a „szociológiai jogszolgáltatás” – a modern liberalizmus „élő alkotmányának” alapköve – elméletét), végül a Wisconsini Egyetemen lelt otthonra, ahol Ely-jal együtt a „faji hazafi” Charles Van Hise alatt dolgozott.

Sokatmondó, hogy miközben folyton Amerika rasszista múltját halljuk emlegetni, s hogy faji kvótákkal, a rabszolgaság miatti jóvátétellel és a „történelmileg elnyomott csoportok” iránti egyéb gesztusokkal kell jóvátennünk hibáinkat, elég ritkán említi bárki is az amerikai liberalizmus alapítóit. Ismét az a helyzet, hogy amikor a liberálisok a történelmi csínytevők, akkor a bűn magát Amerikát illeti, azt Amerika konzervatív múltja bizonyítékának tekintik. Amikor a konzervatívok bűnöznek, a bűn maga a konzervativizmus. De maga a liberalizmus sohasem hibás.

Nézzük a hírhedt Tuskagee-kísérleteket! Szegény feketéket állítólag a tudtuk nélkül szifilisszel fertőzték meg, majd évekig követték a sorsukat. Közkeletű változatában az eset a déli rasszizmus és Amerika elmaradottságának példája. Egyes változatokban a feketéket valamifajta embrióirtási

* Roscoe Pound (1870–1964): nagyhatású amerikai jogász, a Harvard Egyetem jogi karának dékánja 1916–1936 között.

program keretében szándékosan fertőzték meg. A valóságban a Tuskagee-kísérleteket olyan jó szándékú egészségügyi szakemberek hagyták jóvá és támogatták, akik semmi rosszat vagy rasszistát nem láttak abban, hogy Istent játszanak. Mint a chicagói egyetem munkatársa, Richard Shweder írja, „a kutatás abból a progresszív liberális közegészségügyi mozgalomból nőtt ki, amelyet aggasztott az afrikai-amerikai lakosság egészségügyi és szociális helyzete.” Ha bármilyen szerepet játszott ebben a rasszizmus, ahogy kétségtelenül játszott, az a liberálisok, s nem a konzervatívok rasszizmusa volt. A történetet azonban másként szokták elmondani.

Nem azt állítom, hogy ha magukat egykor progresszívnek nevező emberek rasszisták voltak, akkor a magukat ma progresszívnek vallók szintén rasszisták. A lényeg inkább az, hogy a mai liberalizmus építménye olyan feltételezések és eszmék talapzatán nyugszik, amelyek szerves részei a tágabb fasiszta pillanatnak. A jelenlegi liberálisok, legyenek bár a világ legkedvesebb és faji tekintetben legtoleránsabb emberei, mégis úgy döntöttek, hogy egy kitüntetetten fasiszta architektúrájú házban fognak élni. Az, hogy a liberálisok erről a tényről nem vesznek tudomást, nem teszi ezt a fasiszta alapzatot sem felfoghatatlanná, sem lényegtelenné. Tulajdonképpen éppen ez a meg nem kérdőjelezett voltuk teszi még hangsúlyosabbá ezen eszmék sikerét.

A rasszizmusra, szexizmusra és általában a kormány szerepére vonatkozó gondolatmenetekben a liberalizmus legnagyobb előnye az a burkolt feltételezés, hogy a liberalizmus szándékai jobbak, magasztosabbak a konzervativizmusénál. A liberálisok a szívükkel, a konzervatívok a fejükkel gondolkodnak – hangzik a klisé. Ám ha tekintetbe vesszük a liberalizmus történetét, nyilvánvaló, hogy ez jogtalan előny, lopott szellemi alap. A liberálisoknak az adott politika tekintetében lehet igazuk vagy tévedhetnek, de azt feltételezni, hogy automatikusan erényesebb álláspontból érvelnek: ostobaság.

Amit ma liberalizmusnak neveznek, az nálunk három lábon áll: a jóléti állam támogatása, az abortusz és az identitáspolitikák. Ez nyilvánvalóan kissé nyers megfogalmazás. Az abortusz például begyömöszölhető az identitáspolitikába, hiszen az identitás vasketrecét magasztáló egyik hitvallás a feminizmus. Azt is lehetne mondani, hogy a „szexuális szabadság” jobb kifejezés az abortusznál. Nem hiszem azonban, hogy bármely elfogulatlan olvasó vitatná, hogy ez a három kategória ma szinte a teljes liberális napirendet lefedi – vagy legalábbis körülírja a liberális szenvedélyek magvát.

A fejezet fennmaradó részében javasolom, tekintsük át mindhárom területet. Induljunk ki a legkevésbé nyilvánvalóból – és talán legkevésbé

fontosból –, hogy lássuk, miként nyilvánul meg a társadalom lentől való átszervezésére irányuló progresszív szándék ma a liberalizmus e három alappilléreben.

A JÓLÉTI ÁLLAM

Mi a jóléti állam? A szó jelentése elég nyilvánvaló: szociális biztonsági háló, olyan rendszer, amelynek révén a kormány, a feltevés szerint az egész társadalom javára és külön hangsúllyal a kevésbé szerencsésekre, kezelheti a gazdasági egyenlőtlenségeket. A kifejezés és jelentős mértékben a koncepció is a bismarcki Poroszországban született. A bismarcki *Wohlfahrtsstaat* a garantált nyugdíjaktól és a „társadalombiztosítás” más formáitól a munkajogi reformok összességéig mindent magába foglalt. Ez az „államszocializmus”, mint láttuk, óriási ösztönzést jelentett progresszíveknek, szocialistáknak és szociáldemokratáknak Nagy-Britanniában, Amerikában és természetesen Németországban.

Amerika és Poroszország között azonban legalább két fontos különbség van. Először is, Amerika demokratikus köztársaság volt a kisebbségeknek a többség zsarnokságával szembeni (jóllehet tökéletlen) védelmét előírányzó szilárd alkotmánnyal. Másodszor, Németország már eleve „fajilag egységes nemzetet” alkotott. Az amerikai progresszíveknek azért okozott csalódást az első pont, mert irigyelték a másodikat. A progresszívek abban hittek, hogy – Holmes bíró szavaival – a törvény és a szociálpolitika célja a „fajépítés”. Demokráciánk a kényelmetlen fékekkel és ellensúlyokkal, beleértve a sokszínű népességet nehezen megvalósíthatóvá tett egy ilyen programot. A progresszív szociálpolitika – a mai jóléti társadalom gránitból készült alapzata – kezdettől e „probléma” megoldásán fáradozott.

Az amerikai jóléti állam – más szavakkal – számos fontos tekintetben eugenetikai faji program volt. A jóléti államszocializmus progresszív szerzői nem abban voltak érdekelték, hogy a gyengéket megvédjék a kapitalizmus dúlásától, mint a modern liberálisok tették volna, hanem abban, hogy kigyomlálják a gyengéket és alkalmatlanokat, s ezáltal megőrizték és erősítették az amerikai fajközösség angolszász jellegét.

Az olyan „fajkutatók”, mint E. A. Ross ennek az erőfeszítésnek szentelték pályájukat. Makroszinten Ross „társadalmi ellenőrzésnek” nevezte a programot. Eszerint fel kell tárnunk a társadalom legtisztább elemeit, amelyeket „felsőbbrendű fajjá” kell összekovácsolni. A fehér angolszász protestánsok esetében ez nemzeti „restaurációval” érne fel (minden fasiszta

mozgalom jelszava ez volt). A többiek számára ez a faji „gyomok”, „fogyatékos csírák és sejtanyagok” és egyéb, nem árja vonalakat jelentő eufémizmusok eltávolítását jelentené Amerika kertjéből. A legtagabb értelemben vett nevelés célja, hogy az egész társadalom belássa e politika bölcsességét. Egy tökéletes világban az államnak talán nem kellene szerepet játszania: „A család tenyésztő funkciója jobban érvényesülne, ha a közvélemény és a vallás közös erővel megtörné a nő törekvését az önálló életre.”²⁹ De ehhez már túl késő volt, ezért kellett az államnak beavatkoznia.

Ross igazi showman volt, ám eszméi egyértelműen összefértek a progresszív gazdaság világszemléletével az óceán mindkét oldalán. Nézzük a minimálbérrel kapcsolatos vitát. A vita középpontjában az állt, hogy mi a teendő a Sidney Webb által „alkalmazhatatlannak” nevezett osztállyal. Webb meggyőződése volt, s ebben osztozott vele az Amerikai Közgazdasági Egyesülethez csatlakozott számos progresszív közgazdász is, hogy az alkalmazhatatlanok értékét meghaladó minimálbér megállapítása kizárná őket a piacról, s ezzel felgyorsítaná osztályként való megszűnésüket. Lényegében ezzel érvelnek a modern konzervatívok a minimálbér ellen, s amikor ezt teszik, még ma is – kitalálták – szociáldarwinizmussal vádolják őket. A fasiszta pillanat hajnalán a progresszívek szemében azonban ez a minimálbér melletti érvnek számított. „Mindazon módszerek közül, amelyekkel e szerencsétlen parazitákkal bánunk – jegyezte meg Webb –, a közösséget leginkább az rombolja, ha mint bérből élőket korlátlanul engedjük versengeni őket.”³⁰

Ross tömören fogalmazott: „A kuli nem tudja felülmúlni az amerikai, viszont lehúzhatja.” Minthogy az alsóbbrendű fajok a nordikus embertől eltérően megelégedtek a mocskos, természethez közeli élettel, a vadaknak nem volt szükségük civilizált bérre. Ha tehát civilizált szintre emelnénk a minimálbért, a munkaadók az „alkalmasabb” fajtákkal szemben nem vennének fel ilyen gazfickókat, amiktől aztán azok kisebb valószínűséggel szaporodnának, s ha szükséges, könnyebben alávethetők a kényszersterilizálásnak. Royal Meeker, a Princetonon tanító közgazdász, egyben Woodrow Wilson tanácsadója így érvelt: „Jobb, ha az állam teljes mértékben ellátja a használhatatlanokat, és elejét veszi fajtájuk szaporodásának, mint anyagiilag a hozzá nem értők és lusták mellé állni, lehetővé tenni számukra, hogy tovább szaporítsák a fajtájukat.”³¹ Az ilyen érvek a fejük tetejére állítják a jóléti bértámogatás modern liberális indoklását.

A Wisconsin Egyetemen oktató közgazdász John R. Commonsnál kevesen foglalták össze jobban e progresszív-szocialista-nacionalista közmegegyezés nemzetközi jellegét. A magát „szocialistának, az egyetlen

adó hívének, az ezüststandard követőjének, a zöldhasú párt* hívének, az önkormányzati tulajdon pártolójának, a Congregational Church** tagjának” nevező Commons a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő személyisége volt, akit „amerikai Sidney Webbnak” is neveztek. Szemináriumi szobájában hatalmas térkép lógott a falon, amelyen a progresszív gazdaságtan világméretű sikereit követte nyomon.³² Commonsnak meggyőződése volt, hogy kormányzati beavatkozással sok szegény fehér menthető meg, akiknek a jóléti állam bőkezű adományaiból kell élniük. Elismerte ugyanakkor, hogy becslése szerint a lakosság csaknem 6%-a „fogyatékos”, 2%-a pedig helyrehozhatatlanul degenerált; őket „el kell különíteni”. Ezekbe a becsült számokba a feketék és más „alsóbbrendű” fajok még nem is tartoztak bele; őket gyógyíthatatlannak ítélte, kivéve talán, ha árjakkal házasodnak. A feketék alsóbbrendűsége volt a fő oka annak, hogy a munkásmozgalom e bajnoka jogosnak találta a rabszolgaságot.³³

Commons és wisconsin munkatársai vetették meg az alapját a legtöbb mai munkajogi reformnak, amelyek zöme teljesen elfogadható és értékes. Másokban viszont, például a Davis–Bacon-törvényben a progresszívek faji indíttatása tükröződik. A törvényjavaslatot 1931-ben fogadták el, célja annak megakadályozása volt, hogy a szegény fekete munkások állásokat „vegyenek el” a fehérektől. A javaslat szerzői őszintén beszéltek, s a törvényt éppen ezért fogadták el: az olcsó fekete munkaerő foglalkoztatásának szűkítését a fehér szupremáciára irányuló csökevényes progresszív erőfeszítések háttérére előtt szavazták meg. A törvény kikötötte, hogy a szövetségi programok alvállalkozói az „elterjedt béreket” fizessék meg és szervezett munkaerőt alkalmazzanak, s ezzel kizárta a fekete munkásokat a szövetségi állásteremtő programokból. A Davis–Bacon-törvény a munkásmozgalom liberálisainak szemében ma éppoly szentnek számít, mint a *Roe kontra Wade**** a feministáknak. Mint Mickey Kaus megjegyezte, a Davis–Bacon-törvény iránti lelkesedés ma nagyobb, mint harminc évvel ezelőtt volt, amikor önjelölt neoliberaisok az elavult érdekcsoport-liberalizmus védjegyének tekintették.

Tartozunk a tisztességnek annyival, hogy elismerjük: nem minden progresszív támogatta eugenetikai alapon a jóléti államot. Egyesek

* Greenback Party: amerikai politikai párt 1874 és 1884 között.

** Congregational Church (kongregacionalisták): protestáns, egyházszervezetében demokratikus kongregációkon nyugvó, fősdru egyház. Elutasítják az államegyházat és mindenféle hierarchiát, egyedül Krisztushoz tartozónak vallják magukat.

*** *Roe kontra Wade* döntés: 1973-as legfelsőbb bírósági döntés, ami lehetővé tette a mesterséges magzatelhajtást minden államban addig, amíg a magzat nem éri el az „életképességet”, ami alatt az első trimeszter lezárultát értik. A döntés azóta is a legvitatottabb ügyek egyike, valamint a liberális abortuszszabályozás egyik kiindulópontja.

mélységesen kételkedtek a jóléti államban – ám szintén eugenetikai alapon. A Yale-en oktató közgazdász, Henry Farnam Commonsszal együtt alapította meg az American Association for Labor Legislation (Munkajogi Szabályozás Amerikai Szervezete), azt a határkőnek számító progresszív szervezetet, amely lefektette a legtöbb mai társadalombiztosítási és munkajogi törvény alapjait. Azt hirdették, hogy az állami segítség diszgenikus – azaz növeli az „alkalmatlanok” létszámát –, mert alkalmat kínál az elfajzott csoportoknak önmaguk újratermelésére, míg természetes környezetben az ilyen csöcselék kipusztulna. Ám Farnam, a protekcionista közgazdász Simon Patten és mások emiatt nem *ellenézték* a jóléti államot. Hiszen ez szociáldarwinizmusnak felelne meg! Inkább azzal érveltek, hogy a jóléti állam nem szándékolta következményei drákói faj-nemesítő programot igényelnek, hogy ki lehessen „gyomlálni” az állami nagyvonalúság miatt elültetett fogyatékos csírákat. Miért kellene árjaktól megtagadni az államszocializmus áldásait, ha a faj-nemesítő söprűvel egyszerűen fel lehet takarítani az elkerülhetetlenül bekerülő szemetet?

Talán az egyetlen politikai nézet, amelyet a faj-nemesítés minden híve a magáénak vallott, az volt, hogy a kapitalizmus diszgenikus. A „faji higiénia” a tágabb „szociális kérdés” alosztálya, márpedig azt mindenki tudta, hogy a szabad verseny nem képes választ adni a szociális kérdésre.

A nácik hatalomra kerülése előtt Németország a faj-nemesítés tekintetében általában elmaradt az Egyesült Államoktól és Európa nagy részétől. Amikor Indiana államban 1907-ben elfogadták az első sterilizációs törvényt – „igazolt bűnözőkre, gyengeelméjűekre, idiótákra és nemi erőszakot elkövetőkre” –, a nyugati világ felfigyelt a dologra. A rá következő harminc évben huszonkilenc további amerikai államban, továbbá Kanadában és Európa legtöbb államában lépett érvénybe hasonló törvény. Igen, a németek csodálták az amerikai „egészségesebb családeért” versenyeket, amelyek során jó amerikai árjakat értékes marhák gyanánt bíráltak el megyei vásárokon, de egyes skandináv államok is évekkel Németország előtt jártak faj-nemesítő programok tekintetében, és sok európai ország – és kanadai tartomány – még évtizedekkel a Harmadik Birodalom bukása után is a faj-nemesítés elkötelezettje maradt.³⁴

A „fajépítésre” irányuló progresszív erőfeszítések és a náciknak a homogén etnikai nemzet kiegyengetésére vagy visszanyerésére irányuló erőfeszítései közötti összehasonlítások azért válhatnak könnyen bántóvá, mert Amerikában sokkal erősebb ellenőrzés mellett folytak ezek a programok. Az amerikai kivételességnek köszönhetően a progresszívek kénytelenek voltak sebészkéssel babrálni – emiatt gyakran panaszkodtak is –, míg a német kivételesség miatt a nemzetiszocialisták szabadon használhattak

szekercét, pörölyt és buldózert. Németország bizonyos értelemben már régóta várta, hogy megérkezzen a fajnemesítés, s ezzel tudományos igazolást nyerjen a kultúrájában fellelhető mélységesen romantikus vágyódás.

Az utat maga Nietzsche mutatta ki. 1880-ban írta, hogy „irányt kell venni a nyomorultak, deformáltak és elfajzottak kipusztítása felé.” A szaporodást, érvelt Nietzsche, ki kell venni a tömegek kezéből, hogy „ne az egész faj szenvedjen [immár].” „Számos emberfajta kihalása éppoly kívánatos, mint a szaporodás bármelyik formája.” Nietzsche szerint a házasságot is az államnak kell aggályosan szabályoznia. „Járjunk csak a városokban, s tegyük fel a kérdést, vajon termelődjenek-e újjá ezek az emberek. Hadd menjenek a szajháikhoz!”³⁵

Csaknem lehetetlen az eugenetikai gondolatnak a náci állami politikára gyakorolt „befolyásáról” beszélni, hiszen a náci fajnemesítést *mindenfajta* állami politika céljának tekintették. Hitler egyik utolsó írásos kérése az volt, hogy Németország maradjon hűséges faji törvényeihez. Mindent – házasságkötést, orvostudományt, foglalkoztatást, béreket – azok a fajhigiéniai és eugenetikai-gazdasági elképzelések hatottak át, amelyek úttörői brit és amerikai szocialisták és progresszívek voltak. Ahogy Amerikában, a házasságkötési engedélyek itt is az eugenetikai szűrés létfontosságú eszközei voltak. Betiltották az „egész nemzeti közösség szempontjából nem kívánatosnak” tekintett házasságokat. Az előnyben részesített faji csoportok viszont segélyben, utazási engedményben, bónuszokban és hasonlóknak részesültek. A kényszersterilizálás az államirányítás standard eszközévé vált.³⁶

Mint látni fogjuk, a náci az állam pártfogásába vették a független vallási és más jótékony célú szervezeteket. A hatalomra kerülésük felé vezető út során alternatív jótékony célú infrastruktúrát építettek ki, olyan szociális szolgáltatásokat nyújtva, amelyeket az állam nem tudott biztosítani. Amikor végre hatalomra kerültek, módszeresen a jótékonykodás náci monopóliumával váltották fel az állam és az egyházak hagyományos infrastruktúráját.

A náci jóléti állam legfontosabb vonása azonban az volt, hogy mindeztől a fajilag meghatározott nemzeti közösség kiépítésének szolgálatában állt. Közben a bűn és kötelezettség hagyományos baloldali retorikáját használta a rászorultak és szerencsétlenek kormányzati megsegítésének igazolására, kirekesztett mindenkit, aki nem volt „nemzettárs”. Ez volt a náciizmus egyedülálló gonoszsága. Az olasz fasizmustól eltérően, amely Amerikánál és Németországnál kevésbé élt a fajnemesítéssel, a náciizmus faji szocializmusként határozható meg. Mindent a fajért és semmit azoknak, akik rajta kívül vannak: ez volt a náciizmus küldetésének és vonzerejének központi ethosza.

Még egy utolsó megjegyzés a fajnemesítés és a jóléti állam kölcsönhatásáról. Németországban és Amerikában az eugenetika a „közegészségügy” előtérbe kerülése miatt jött divatba. Az I. világháború és a nagy spanyolnáthajárvány az orvosszakma képviselőit éppúgy a társadalomtervezők soraiba sodorta, mint másokat. Ahogy a doktorok a politikai szféra orvosainak rangjára emelkedtek, a hippokratészi eskü elvesztette jelentőségét. A *Military Surgeon* amerikai orvosi hetilap tényként állapította meg: „Az emberi élet szempontja gyakran teljesen másodrangúvá válik. ... Az orvost jobban foglalkoztatja a közösség, mint az egyed. Nagyon fontos ugyan, hogy él-e, hal-e az egyén, de a közjót érintő intézkedésekhez képest ez mégis másodlagos.”³⁷

A németek az ilyenfajta gondolkodást így jellemezték: „*Gemeinnutz geht vor Eigennutz*” (a köz haszna megelőzi a magánember hasznát). E jelszó mentén feszítette totalitárius szélsőségeig Németország a közegészségügyi logikát. Az alkoholtilalom volt az első példája annak, milyen szoros összefüggést láttak az amerikai progresszívek erkölcsi és fizikai egészség között, és sok náci is értékelte az amerikai erőfeszítéseket. A nagyrabecsülés kölcsönös volt. 1933-ban például az amerikai *Scientific Temperance Journal* megünnepelte Hitler mint híres bornemissza megválasztását. S miközben az alkoholtilalomnak mindig is volt némi rasszista felhangja – az alkohol táplálja a korcs fajok kicsapongó hajlamait –, Németországban inkább amiatt aggódtak, hogy az alkohol és a még inkább megvetett cigaretta a német árja tisztaság elfajzásához vezet. A dohányynak tulajdonítottak minden elképzelhető szörnyűséget, közte azt is, hogy előmozdítja a homoszexualitást.

A náciaknak különösen a rákbetegség volt a mániájuk: a németek sejtették meg először az összefüggést a dohányzás és a rák között, és a „rák” szó hamarosan mindenre alkalmazható jelképpé vált. A náci vezetők rutinszerűen a német társadalom „rákos burjánzásának”, „tumorjának” nevezték a zsidókat. Ez azonban egy általánosabb és mélyebben fekvő szokásból táplálkozott. Az óceán mindkét oldalán közhely volt, hogy a „fogyatékosokat” és más csoportokat, amelyek többet vettek el, mint amennyit adtak, „a politikai test rákos burjánzásának” nevezzék. Az Amerikai Eugenetikai Társaságot „A Társadalmi Rák Legyűrésének Társasága” névvel illették. Németországban, mielőtt még összegyűjtötték a zsidókat, többszáz ezer fogyatékos, idős és mentálisan beteg „tisztá” németet tettek el láb alól azon az alapon, hogy „haszontalan kenyérpusztítók” vagy „életre méltatlan életek” (*lebensunwertes Leben*) – a kifejezés 1920-ban bukkant fel először Németországban. E technikák és eszmék alkalmazása a „zsidó problémára” az általában vett eugenetikai elmélet ésszerű folytatásának mutatkozott.

A holokauszt miatt azonban nem téveszthetjük szem elől a progresszív korszaknak azokat a kevésbé jelentős, ám közvetlenebbül ide vonatkozó

viSSzahatásait, amelyeket eddig még nem igen vizsgáltak. A New Deal, a Fair Deal és a Nagy Társadalom építőmesterei mindannyian a progresszív jóléti állam örökségét vették át és építették tovább. Mégpedig nyíltan kimondva, ihletforrásul olyan kiemelkedő fajnemesítőket idézve fel, mint Theodore Rooseveltt és Woodrow Wilson. Nyilvánvaló, hogy későbbi liberális nemzedékek nem osztottak e politikai szemlélet tudatosan rasszista tartalmában, ettől azonban az még jelen volt. A Davis–Bacon-törvény például továbbra is hátrányosan érinti az alacsony munkabérű feketéket. FDR munkaerő- és agrárpolitikája feketék millióit szorította ki a munkapiacról vagy a földjükről. Az afrikai-amerikai munkásoknak az északi nagyvárosokba történő bevándorlása nem kis részben a progresszív politika *sikerének* következménye. A fekete vezetők nem ok nélkül nevezték „néger kipenderítő tanácsnak” (Negro Run Around) a Nemzeti Újjáépítési Igazgatóságot (National Recovery Administration: NRA).

Az előző fejezetben megjegyeztem, hogy a liberálisok a gondoskodó istenállam eszméjéhez való odaadó ragaszkodásból csüggnék a New Deal mítoszában. Valami hasonló működik a Nagy Társadalom iránti liberális odaadásban is. A Nagy Társadalom indoklását szinte mindig előnti a faji bűn és az állam megváltó erejébe vetett, csakis vallásiként leírható hit eszméje. *White Guilt* (A fehérek bűne) című könyvében Shelby Steele elbeszéli egy találkozóját a Nagy Társadalom egyik önjelölt „építőmesterével”. „Az ördögbe is, mi megmentettük ezt az országot! – horkant fel az illető. – Az ország már majdnem felrobbant. Mindenütt lázongások törtek ki. Utólag persze lehet minket bírálni, de nekünk az volt a dolgunk barátom, hogy egyben tartsuk az országot.”³⁸ Mi több, tette hozzá LBJ híve, látnia kellett volna, milyen hálások voltak a feketék, amikor megvalósulni látták ezeket a programokat.

Nos, az első állítás hazugság, a második pedig erkölcstelen. Noha a polgárjogi törvények nyilvánvalóan nagy sikernek könyvelhetők el, a liberálisok nem álltak meg a törvény előtti egyenlőségnél. A Nagy Társadalom faji beavatkozása – gyakran más ürügyekkel – az egyik csapást hozta a másik után. A bűnözés szárnyalt a Nagy Társadalom és az általa meghonosított attitűdök miatt. A gyilkosságok száma 1960-ban a népességrobbanás ellenére kisebb volt, mint 1930-ban, 1940-ben és 1950-ben. A Nagy Társadalom utáni évtizedben viszont a gyilkosságok száma a kétszeresére nőtt, különösen a feketék feketékkel szemben elkövetett bűncselekményei szaporodtak el. LBJ elnöki időszakában lázongások törtek ki, gyakran a Nagy Társadalom liberálisainak szelíd biztatására, akik jutalmazták az ilyen viselkedést. A feketék között gyorsan emelkedett a házasságon kívüli születések száma. Thomas Sowell kimutatása szerint a feketék közötti szegénység a Nagy

Társadalmat megelőző két évtizedben csökkent leginkább.³⁹ Az 1970-es években, amikor a Nagy Társadalom programjai teljesen megvalósultak, szinte teljesen leállt a feketék anyagi helyzetének javulása.

Mindezt oldalakon át lehetne folytatni. De tulajdonképpen nem is a tények a legfontosabbak. A liberálisok beleszerettek a faji jóléti állam mögöttes mítoszába. Átvették azt a marxista és fasiszta elképzelést, hogy „a rendszer” rasszista és romlott, ezért állandóan állami beavatkozásra szorul. Különösképpen arról győzték meg magukat, jegyzi meg Steele, hogy az ilyen programok támogatása saját erkölcsi értékük bizonyítéka. A feketék „hálások” voltak a fehér liberálisoknak; ezért a fehér liberálisok nem rasszisták. Ismét visszajutunk oda, hogy a politikát használják fel mindazok démonizálására, akik a közmegegyezésen kívül állnak – azaz konzervatívok –, s a benn levők szentté avatására. Azok a fehérek, akik ellenzik a faji zsákmányszerzést: rasszisták. A feketék, akik ellene vannak: öngyűlölő fajárulók.

A fehér liberálisok rendszerint azt a megoldást választják, hogy az ilyen vádakat megfogalmazó fekete liberálisokat támogatják, ahelyett, hogy e vádakat maguk hangoztatnák. Maureen Dowd* például azt írja, hogy „csak undorodni lehet” az olyan feketéktől, mint Clarence Thomas.** Dowd szerint a Legfelsőbb Bíróság bírása önmagát gyűlöli a fehér liberálisokkal szembeni „nagy történelmi hálátlansága” miatt, amibe „bele is tébo-lyodott”. Lehet választani. Steele így összegzi az ilyenfajta gondolkodás rasszizmusát: „Pozitív diszkrimináció gyanánt vetünk neked egy csontot, ha egyszerűen megmaradsz a fajodban, így miénk lesz az erkölcsi érdem, hogy ’segítettünk’ rajtad. Amikor a szegregáció idején niggernek neveztek, legalább nem kértek meg, hogy még hálás is legyél érte.”⁴⁰

ABORTUSZ

Margaret Sanger, akinek Amerikai Születésszabályozási Ligáját Tervezett Születéssé keresztelték át, a születésszabályozási mozgalom alapító anyja volt. Ma liberális szentnek, a modern feminizmus megalapítójának és a progresszív panteon egyik vezérlő szellemének tekintik. A Tervezett Szülés munkatársa, Gloria Feldt jelenti ki: „Margaret Sanger nyomdokain haladva vezetem a szervezetet, amely Sanger örökségét viszi tovább.”

* Maureen Dowd (1958–): Pulitzer-díjas amerikai újságíró.

** Clarence Thomas (1948–): a Legfelsőbb Bíróság tagja 1991 óta, George H. W. Bush kinevezése alapján. A második fekete amerikai, aki ebbe a pozícióba jutott, ma gyakran a Legfelsőbb Bíróság legkonzervatívabb, originalista tagjának tekintik.

A Tervezett Szülés első fekete elnöke, Faye Wattleton – az *Ms* magazin szerint az 1989-es Woman of the Year (Az Év Asszonya) – „büszke”, hogy „Margaret Sanger nyomdokain haladhat”.⁴¹ A Tervezett Szülés évente Maggie-érmet oszt ki olyan embereknek és szervezeteknek, akik, illetve amelyek Sanger ügyét viszik előre. A díjazottak, John Irving regényírótól az NBC *Az elnök emberei* című sorozatának létrehozóiig a liberális ikonok Who's Who-jába (Ki Kicsoda?) kerülnek. Sanger liberális csodálói azonban buzgón titkolják, hogy idoljuk lelke legmélyéig rasszista volt, aki teljes mértékben osztotta E. A. Ross és más „fajkutatók” nézeteit. Mi több, sokat közülük túl is szárnyalt buzgalmában.

Sanger 1879-ben tizenegy gyermekes szegény családban a New York állambeli Corningban született. 1902-ben ápolónővéri szakképesítést szerzett. 1911-ben New Yorkba költözött, ahol beleszeretett a bimbózó fasiszta pillanat óceánon túli bohém avantgárdjába. „A nappalink – írta önéletrajzában – liberálisok, anarchisták, szocialisták és IWW-s emberek találkozóhelyévé vált.”⁴² A New York-i Szocialista Párt nőbizottságának tagjaként részt vett az összes szokásos tiltakozáson és tüntetésen. 1912-ben kezdett írni: „Amit minden lánynak tudnia kell” címmel szexuális tanácsadó rovata volt a *New York Call*-ban. A rovat legfontosabb témája a fogamzásgátlás fontossága volt.

Hasonlóan az anarchista Emma Goldman – egy másik fajnemesítő – bajtársához, Sanger lett a nemzet első „születésszabályozási mártírja”, amikor óvszerosztogatás miatt 1917-ben letartóztatták. Mivel nem akarta, hogy később az obszcenitás elleni törvény megsértése miatt lecsukják, Angliába ment, ahol Havelock Ellis szexológus és a kényszersterilizáció buzgó híve hatása alá került. Viszonya volt H. G. Wellsszel, a „liberális fasizmus” önjelölt bajnokával is. Házassága korán tönkrement, egyik gyermeke – akit saját bevallása szerint is elhanyagolt – négy éves korában tüdőgyulladásban halt meg. Tulajdonképpen mindig is elismerte, hogy nem igazán alkalmas a családi életre: mint mondta, „nem alkalmas sem szerelemre, sem otthonteremtésre, sem gyermeknevelésre vagy bármire, ami odafigyelést vagy megfontolást igényel.”⁴³

A „szaporodás szabadsága” jegyében Sanger szinte minden, korábban tárgyalt eugenetikai nézetben osztozott. Be akarta tiltatni az alkalmatlanok szaporodását, és mindenki másét is szabályozni szerette volna. Gúnyolódott a „pozitív” fajnemesítők szelíd megközelítésén, amit az alkalmasok és alkalmatlanok közötti, csupán a „bölcsőben zajló versenynek” csúfolt. „Több gyermeket az alkalmasaktól és kevesebbet az alkalmatlanoktól – ez a születésszabályozás fő célja” – vallotta be őszintén 1922-ben megjelent *The Pivot of Civilization* (A civilizáció pillére) című könyvében. (A könyvhöz

Wells írt előszót, s ebben kijelentette: „Kevesebb és jobb gyermeket akarunk ... a ránk rótt alsóbb rendű állampolgárok rosszul nevelt, rosszul képzett hordáival nem valósítható meg az általunk eltökélt társadalmi élet és világbéke.” Két civilizáció áll háborúban egymással: a haladásé, és az, amelyik „szedett-vedett ivadékok áradatával előntött” világot keres.)⁴⁴

Józan ésszel ma nem olvashatók úgy Sanger könyvei, cikkei és kiáltványai, hogy ne lelnénk bennük hasonlóságokat nemcsak a náci eugenikával, hanem a feminista képzelőerő olyan sötét antiutópiáival is, mint Margaret Atwood *Handmaid's Tale* (A szolgálólány meséje) című allegóriája.⁴⁵ A *Birth Control Review* szerkesztőjeként Sanger olyan keményen rasszista szövegeket tett közzé, amilyeneket rendszerint Goebbels vagy Himmler nevével hozunk összefüggésbe. Miután lemondott szerkesztői posztjáról, a lap valóban közölt Goebbels és Himmler munkatársaitól származó cikkeket. Amikor például a náci fajnemesítő program először került a közfigyelem középpontjába, a *Birth Control Review* rögtön pozitív megvilágításba helyezte a nácikat: „Eugenetikai sterilizációra sürgős szükség mutatkozik” címmel cikket közölt Ernst Rüdintől, Hitler sterilizációs igazgatójáról, a náci Fajhiigiéniai Társaság megalapítójától. 1926-ban Sanger büszke volt arra, hogy beszédet mondhatott a KKK gyűlésén a New Jersey-beli Silver Lake-ben.

Sanger egyik legközelebbi barátja és befolyásos munkatársa Lothrop Stoddard, a fehér felsőbbrendűség híve, a *The Rising Tide of Color Against White World-Supremacy* (A színesbőrűek felkelése a fehér felsőbbrendűség ellen) című mű szerzője volt. A könyvben megoldást kínált a sötétebb bőrű fajok jelentette veszélyre: „Ahogy a támadó baktériumokat izoláljuk és táplálék-utánpótlásuk terét és mennyiségét korlátozva kiéheztetjük őket, úgy kényszeríthetjük az alsóbbrendű fajokat is arra, hogy maradjanak meg szülőhelyükön.”⁴⁶ A könyv Sangerre olyan nagy hatást tett, hogy meghívta a szerzőt az Amerikai Születésszabályozási Liga igazgatótanácsába.

Sanger nagy ötlete az volt, hogy Ross társadalmi ellenőrzésért folyó kampányát azzal mozdította elő, hogy a rasszista-eugenetikai kampányt a szexuális örömhöz és a nők felszabadításához kapcsolta. 1934-ben megjelent *Code to Stop Overproduction of Children* (Szabályok, amelyekkel megállíthatjuk a gyermekek túltermelését) című munkájában kijelentette, hogy „a nőknek törvényes joguk legyen arra, hogy engedély nélkül szüljenek ..., de egyetlen engedély sem lesz érvényes egy gyermeknél többre.”⁴⁷ Ezt a fasiszta programot azonban Sanger abba az érvbe csomagolta, hogy a „felszabadított” nők nem fogják bánni az ilyen intézkedéseket, mert valójában nem is elsőrendű céljuk, hogy nagy családjuk legyen. Egy szóképpen, amelyet későbbi feministák, például Betty Friedan is visszhangoznak majd, azzal érvelt, hogy maga az anyaság is a nők szabadságának

társadalmilag kiszabott korlátozása. A nagy család vágya olyasmi, amit a marxisták hamis tudatnak neveznek.

Profetikus módon Sanger szerint ha a nők felfogják, hogy a szex első-sorban örömlény, s nem a szaporodás aktusa, akkor elfogadják a születésszabályozást mint személyes kielégülésük szükséges eszközét. Remekül használta a felszabadítás nyelvezetét, hogy meggyőzze a nőket: nem valamilyen kollektivistá sémát követnek, hanem valójában mintegy „az igazságot vágják a hatalom szemébe”.⁴⁸ Ehhez a trükkhöz folyamodtak a nácik is. Átvették az egyéni akaratra vonatkozó, radikális nietzschei tanítást, és a középosztálybeli konformizmus divatos dogmájává emelték. Ez a trükk a magva a mai amerikai kulturális baloldal lázadó konformistái körében dívó megannyi hóbotos „individualizmusnak”. Sanger elemzése mindazonáltal kétségkívül helyes volt, és egyenesen vezetett el a szex és a politikai lázadás feminista körökben elterjedt összekapcsolásához. Sanger valójában azzal „vásárolta meg” a nőket (és a hálás férfiakat), hogy a promiszkuitás megtűrését kínálta cserébe fajnemesítő programjának elfogadásáért.

Sanger 1939-ben hozta létre a korábban már említett „négerprogramot”, amelynek célja az volt, hogy rávegyék a feketéket a születésszabályozásra. A Birth Control Federation közvetítésével fekete lelkészeket (köztük Adam Clayton Powell Sr. tiszteletest), orvosokat és más vezetőket fogadott fel, hogy segítsenek lefaragni az állítólag fölös számú fekete népességet. Nem kétséges a program rasszista indíttatása. „A négerek tömegei – olvasható a programbeszámolóban – továbbra is gondatlanul és végzetesen szaporodnak, ami azzal jár, hogy a négerek között növekszik a legkevésbé értelmes és alkalmas személyek aránya.” Mai szemmel megdöbbentő Sanger szándéka, de ő már akkoriban is felismerte törekvéseinek szélsőséges radikalizmusát. „Nem akarjuk, hogy azt híreszteljék – írta egy munkatársának –, hogy ki akarjuk irtani a néger lakosságot, s ha ez valaha is eszébe ötlene a közösség lázadóbb szellemű tagjainak, a lelkész tisztázhatja az ügyet.”⁴⁹

Lehetséges, hogy Sanger valóban nem akarta „kiirtani” a néger lakosságot, csupán szaporodását akarta korlátozni. A fekete közösségben sokan mégis ettől tartottak, s ezért joggal gyanakodtak a progresszívek indítékait illetően. Nem volt nehéz belátni, hogy a fehér középosztály tagjai, akik állandóan a sötét bőrű, emberalatti vadak által elkövetett „faji öngyilkosságról” beszéltek, talán nem a feketék igazi érdekeit tartják szem előtt. Ez a kétely évtizedekig élt a fekete közösségben. Valaki, aki kevésbé bízakodó szemszögből látta az abortusz és a faj közötti összefüggést, 1977-ben táviratot küldött a kongresszusnak, amelyben kifejtette, hogy az abortusz „a fekete faj elleni népiirtással ér fel”, és nyomtatott betűkkel hozzáfűzte: „LELKISMERETI OKOKBÓL ELLENEZNEM KELL SZÖVETSÉGI

PÉNZESZKÖZÖKNEK CSECSEMŐGYILKOSSÁGRA TÖRTÉNŐ FELHASZNÁLÁSÁT.”⁵⁰ Az illető Jesse Jackson volt, aki azonban változtatott álláspontján, amikor úgy döntött, hogy beszáll a demokrata jelöltségért folyó versenybe.

Alig néhány éve az abortuszhoz való jog fajnemesítő „töltetét” még csak az ügy iránt teljes mértékben elkötelezettek körében lehetett elismerni, és akkor is politikailag korrekt suttogás formájában. Semmi több. Ez az érv mind elfogadottabbá válik a baloldalon, ahogy a fajnemesítés melletti érvek általában is.

2005-ben Steven Levitt, a Chicagói Egyetemen oktató neves közgazdász (Stephen Dubnerral közösen írt) *Freakonomics* című kritikai és kereskedelmi slágerkönyvével törte meg a tabut. A könyv legszenzációsabb fejezete Levitt egyik 1999-ben írt tanulmányának átdolgozott változata volt, amelyben azt állította, hogy az abortusz csökkenti a bűnözést. „A legalizált abortusz miatt csökken a nem kívánt terhességek száma; a nem kívánt terhességek magas bűnözési rátához vezetnek; ennél fogva a legalizált abortusz nyomán csökken a bűnözés.”⁵¹ A *Freakonomics* kihagyott minden hivatkozást a faji hovatarozásra, és soha sem taglalta a következő összefüggést: minthogy az elhajtott magzatok között aránytalanul sok a fekete, a feketék között pedig aránytalanul magas a bűnözési ráta, ezért a fekete bőrű népesség létszámának visszaesése csökkenti a bűnözést is. A sajtótudósítás azonban elismerte e valóságos összefüggést, s nem is bánta.

2005-ben William Bennett, elkötelezett magzatiélet-védő Levitt érvét idézte fel az eugenetikai gondolkodásmód leleplezése érdekében. „Valóban úgy van, hogy ha csökkenteni akarnánk a bűnözést, megtehetnénk – ha ez volna az egyedüli célunk –, hogy megakadályozzuk minden fekete csecsemő születését, és a bűnözési ráta csökkenne. Ez lehetetlen, nevetséges és erkölcsileg elítélendő dolog volna, de a bűnözési ráta csökkenne.” A liberálisok leginkább azt sérelmezték, hogy Bennett mellékesen kölcsönvetté a hagyományos liberális logikát konzervatív állítása igazolására, és miként hajdan a szociáldarwinizmussal történt, ez is eléggé felpaprikázta a liberálisokat. A *New York Times* újságírója, Bob Herbert szerint Bennettnak meggyőződése volt, hogy a „bűnözés elleni leghatásosabb eszköz a feketék kiirtása volna”. Több liberális szószóló, köztük Terry McAuliffe, a Demokrata Nemzeti Bizottság* volt elnöke szerint Bennett ki akarja irtani a „fekete csecsemőket”. Juan Williams kijelentette, hogy Bennett megjegyzései „mélységesen rasszista gondolkodásmódról” tanúskodnak.⁵²

* Demokrata Nemzeti Bizottság (*Democratic National Committee*): a Demokrata Párt napi irányításával, kampánystratégiával és támogatók szerzésével foglalkozó csúcsszerve.

Bizonyos értelemben ez megdöbbentő pálfordulás. Végére is, amikor liberálisok az abortusz szószólói, rendszerint azt halljuk, hogy nem „csecsemőgyilkosságról” van szó. Pusztán sejt- és szövethalmazok vagy „méhtartalmak” eltávolításáról. Ha állítólag konzervatív célokkal végzett *hipotetikus* abortuszok csecsemőgyilkosságnak minősülnek, miért is nem lehetnek azok a liberális célok érdekében végzett *tényleges* abortuszok?

Egyes liberálisok őszintén vallanak erről. 1992-ben Nicholas von Hoffmann így érvelt a *Philadelphia Inquirer*-ben:

„A szabad és olcsó abortusz: társadalomvédelem. Annak érdekében, hogy ne gyilkoljanak le minket az ágyunkban és ne erőszakoljanak meg az utcán, minden lehetségest el kell követnünk annak érdekében, hogy azok a terhes nők, akik nem akarnak gyereket, és nem viselnék gondját, még az előtt megszabadulhassanak tőle, hogy szörnyeteggé váljak. ... Tüntetéseiken az abortuszellenesek halott és szétszabdalt magzatok képeit hordozzák körbe. Az abortusz pártján állóknak a saját képeikkel kellene válaszolniuk: a nem elhajtott magzatok áldozatainak – gyilkosságok, erőszaktevételek, csonkítások áldozatainak – képeivel, amelyek arra emlékeztetnek bennünket, hogy az abortuszért folyó harc csak része a biztonságosabb otthonokért és utcákért folytatott nagyobb harcnak.”⁵³

Ugyanennek az évnek egy későbbi időszakában a Fehér Ház levelet kapott a *Roe v. Wade* perben szereplő egyik jogtanácsostól. Ebben sürgeti a megválasztott elnököt, hogy a lehető leghamarabb segítsen piacra dobni az RU-486-ot – az esemény utáni tablettát. Weddington érvelése üdítően őszinte:

„Azonnal elkezdheti eltávolítani országunk iskolázatlan, egészségtelen és szegény részét. Nem, én nem e szerencsétlen emberek valamiféle tömeges kiirtásáért emelek szót. Ezt már folyamatosan megteszik a bűnözés, a drogok és a betegségek. A problémát az jelenti, hogy számuk nem csak újratermelődik, hanem növekszik is annak következtében, hogy milliószámra születnek csecsemők olyan emberektől, akik nem engedhetik meg maguknak, hogy gyermekük legyen. Nos, szóltam. Mindenki tudja, hogy ez így van, de csak suttogva merjük mondani, mert liberálisként hiszünk az egyén jogaiban, és alantassuk s ... nos ... republikánusnak tekintünk bármely programot, amely megkülönböztetett bánásmódban részesíthetné a hátrányos helyzetűeket.

A kormánynak szintén fel kellene kínálnia az ondó- vagy a petevezeték elkötésének, s az abortusznak a lehetőségét. ... A *Roe v. Wade* eset óta mintegy 30 millió abortuszt végeztek országunkban. Gondoljunk a szegénységre, a bűnözésre és a nyomorra ..., majd vegyünk még hozzá

30 millió nem kívánt csecsemőt. Jelentősen teret veszítettünk Reagan és Bush vallási tobzódása idején. Nincs már sok időnk hátra.”⁵⁴

Van-e lényeges különbség eközött és Margaret Sanger úgymond „születésszabályozási vallása” között, amely, mint írta, „csökkentené annak pénzügyi terhét, hogy közpénzből kellene gondját viselni olyan gyermekeknek, akiknek az a sorsa, hogy teherré váljanak önmaguk, családjuk és végső soron a nemzet számára”?⁵⁵

A problémát itt nem a liberálisok kimondott szándékai vagy az általuk felhozott indoklások jelentik, amelyekkel az abortusz természetét illetően magukat csapják be, inkább azt szeretnénk szemléltetni, hogy bár változnak az indítékok és az érvek, a politikai felfogás ugyanaz marad. Azt követően, hogy a holokausz nyomán az eugenetika mint olyan hiteltelenné vált, maguk az eugenetikusok éppúgy nem tűntek el, mint ahogy eszméik sem. Ehelyett olyan területeken merültek alá, mint a családtervezés és a demográfia, vagy olyan politikai mozgalmak szívták fel őket, mint a feminizmus. Bizonyos értelemben a Tervezett Születés ma eugenetikusabb, mint amilyenek Sanger szándékai szerint lennie kellene. Ő ugyanis megvetette az abortuszt. „Barbárságnak” nevezte, a terhességmegszakítást végzőket pedig „doktori címmel rendelkező vérszívóknak”. Az abortusz „vér-lázító mészárlás”, „csecsemők legyilkolása”, amire még az alkalmatlanok elfajzott ivadékaik sem szolgáltak rá.⁵⁶

Feledjük el tehát a szándékokat, és nézzük az eredményt. Az abortusz több fekete életnek vet véget, mint a szívbaj, a rák, a közúti balesetek, az AIDS és az erőszakos bűncselekmények *együttesen*. Az afrikai-amerikaiak a lakosság valamivel kevesebb, mint 12%-át alkotják, viszont az abortuszokból több mint egyharmaddal (37%-kal) részesednek. Ez az arány viszonylag állandó, noha egyes körzetekben a számok sokkal magasabbak: Mississippiben a Betegségfelügyeleti Központ becslése szerint fekete nőknél végzik el az abortuszok mintegy 72%-át. Országosan 1000 fekete terhességből 512 végződik abortusszal.⁵⁷ Meglehetősen sokatmondó, hogy a Tervezett Születés abortuszcentrumainak megközelítőleg 80%-a kisebbségi közösségekben vagy azokhoz közel található. A mai liberalizmus elítéli egy Bill Bennettet, aki a meg nem született fekete gyermekek meggyilkolásának hatásairól elmélkedik, ugyanakkor ünnepli meg nem született fekete gyermekek *tényleges* meggyilkolását, és elítéli őt azért, mert ellenzi ezt.

Az ortodox eugenetika természetesen a „gyengeelméjűeket” és a „haszontalan kenyérpusztítókat” is célba vette – a szellemileg hátramaradtaktól az iskolázatlan és rosszul táplált underclasson át a visszaeső bűnözőkig mindenki ide tartozott. Ami a mai „gyengeelméjűeket” illeti, befolyásos baloldali hangok ma is pártolják a „fogyatékosok” megölését

az élet kezdetén és végén. Kitűnik közülük Peter Singer, akit sokfelé a legfontosabb élő filozófusnak és a világ vezető etikakutatójának tartanak. A Princetonon oktató Singer professzor azt állítja, hogy a nem kívánt vagy fogyatékos csecsemőket a „részvét” nevében meg kellene ölni. Azt is hirdeti, hogy az időseket és a társadalom más üledékeit el kell tenni láb alól, ha az életük már semmit sem ér.

Singer nem búvik kódszavak és eufémizmusok mögé, amikor azt a meggyőződését fejtegeti, hogy a csecsemőgyilkosság nem mindig helytelen, legalábbis ez következtethető ki *Killing Babies Isn't Always Wrong* (Csecsemőket megölni nem mindig helytelen) című tanulmányából (nem is tekinthető magányos hangnak; nézetei egyes tudományos körökben népszerűnek és megbecsültnak számítanak).⁵⁸ Ettől azonban a baloldal a legcsekélyebb mértékben sem közösíti ki őt (kivéve Németországot, ahol az emberek még mindig zsigerileg érzik, hova vezet az ilyen logika). Nyilvánvaló, hogy nem minden liberális ért egyet Singer javaslataival, akár még a többségük sem, de nem is ítélik úgy el, ahogy például William Bennettet. Talán felismerik benne a rokon lelket.

IDENTITÁSPOLITIKA

A mai liberálisok nem gyűlölik különösebben a faji kisebbségeket (a többség más eset), akár még kedvező előítéleteket is táplálhatnak velük szemben. *Külön jó pontjaik* vannak a szemükben. A liberális faji szemlélet lényegéhez tartozik, hogy már önmagában az is teljesítmény, ha valaki fekete.

Az utóbbi mintegy negyven évben a tömegszórakoztatás piedesztálra emelte azt, amit Richard Brookhiser, a *National Review* szerkesztője „néger isteni jelenlétnek” nevezett. Figyelembe véve, hogyan ábrázolták a négereket a múltban, érthető, hogy a művészek most a másik irányban esnek túlzásokba. De ez a tágabb kulturális trend a politikára és a szakpolitikára egyaránt kiterjed. A kongresszus fekete választmánya, amely többnyire baloldali politikusok tarkabarka egyvelege, szinte kizárólag tagjainak etnikai identitása miatt nevezi magát a „Kongresszus lelkiismeretének”. A fehér liberálisok részben büntudatból, részben annak a cinikus számításnak az alapján, hogy így a fekete Amerika (önjelölt) nemes védelmezőinek tűnhetnek fel, boldogan teszik magukévá ezt a felfogást. A legtöbb fehér liberális, de feketék is vallják azt a filozófiai felfogást, amely hangsúlyozza, hogy a feketék *mint olyanok* lényegében „jobbak”.

Kétségtelenül áll ez a fekete felsőbbrendűség olyan, lényegében fasiszta híveire, mint Louis Farrakhan és a fekete „fajkutató” Leonard Jeffries.

Az Afrika-centrikus és fekete nacionalista baloldalon bizarr és történelmietlen képzelgések burjánzanak az ősi afrikai civilizáció felsőbbrendűségéről, a fekete történelem kitörlésére irányuló fehér összeesküvésről és hasonlókrol. Nem csak felületes a hasonlóság a mitikus árja múlttról szóló náci mitológiával. Az afrocentrikus könyvesboltok ama néhány hely közé tartoznak Amerikában, ahol biztosan rá lehet bukkanni a *Cion bölcseinek összeesküvésére*. Az *Islám Nemzete* és a *Vissza Afrikába* mozgalom egyaránt mutat némi ideológiai rokonságot a náciizmussal, illetve az olasz fasiszmussal.

Még a liberális baloldalon is, ahol az ilyen mérgező elképzelések sokkal kevésbé elterjedtek, axiómának számít, hogy a feketékben van valami lényegi és különleges jóság. Hogy miért? Nos, mert így *kell* lennie. Ha beleástuk magunkat a különböző multikulturalizmussal kapcsolatos és identitáspolitikai elméletekbe, akkor máris meggyőződésünkkel vált, hogy a fekete mivolt különleges, megváltoztathatatlan és változatlan. Mihelyt elfogadjuk ezt a logikát – márpedig a baloldal nyilvánvalóan elfogadja –, akkor a választás már meglehetősen egyszerű. Ha a faji hovatartozás *nem* semleges, ha a „faj számít”, mint Cornel West mondja, akkor *hogyan* számít vajon? Ha pozitív vagy negatív értékelés között kell választani, akkor a liberálisok a pozitívra szavaznak.

A pozitív diszkrimináció etnikai zsákmányrendszerünk gerince. Elmúltak az idők, amikor a pozitív diszkriminációt kizárólag azon az alapon igazolták, amit Lyndon Johnson fejtett ki, hogy segítsenek a feketéken, illetve helyrehozzanak történelmi igazságtalanságokat.⁵⁹ Ezek az érvek persze még mindig igen fontosak megannyi liberális számára, és ezt a javukra kell írni. Besorolódtak azonban a multikulturalizmus tágabb krédója alá, és a liberálisok csak akkor térnek vissza az etnikai kártevés retorikájához – vagyis hogy a pozitív diszkriminációra azért van szükség, hogy „helyre lehessen hozni”, amit a feketékkel tettek –, ha valami fenyegeti a pozitív diszkriminációt. Ez jelenti a választóvizet az elnyomottak hatalmas koalíciója számára, amelynek alapvető logikája szerint a feketék a sokféleség örve alatt jogosultak megszabni egy átfogó kulturális és politikai napirendet. Ameddig a feketék külön bánásmódra szorulnak, a koalíció a „nekünk is” politika emeltyűje. Az etnikai zsákmányszerzésre épülő államban kikerülhetetlen az átlagember ilyen tragédiája. A feketék nyomdokain a feministák is különleges bánásmódot kívántak a maguk számára. A spanyol ajkú baloldaliak ugyanezt a mintát másolták. Ma a homoszexuálisok érvelnek azzal, hogy csaknem minden tekintetben ők a feketék morális egyenértékűi. Végül az elnyomottak tömege akkorára duzzadt, hogy már új érvre volt szükség: a „multikulturalizmusra”.

Itt a legnyilvánvalóbbak a német fasiszta gondolkodással fennálló hasonlóságok. Isaiah Berlin kitűnően érvelt amellett, hogy a fasizmus a francia reakciók, Joseph de Maistre báró származéka. Berlin nyilvánvalóan eltúlozta de Maistre befolyását (a náci és az olasz fasiszták egyaránt nyíltan elutasították de Maistre-t), gondolatmenete mégis segít megérteni, hogyan fedt át egymást, és hat kölcsönösen egymásra a fasizmus és az identitáspolitiká.

A felvilágosodás lényegi gondolata, hogy az egész emberiség hajlik az ésszerűsége. A *filozófusok* szerint az emberek szerte a világon meg vannak áldva az ész képességével. Az európai jobboldal vélte úgy, hogy az emberiség csoportokra, osztályokra, szektákra, fajokra, nemzetiségekre és a létezés nagy láncolatának egyéb fokozataira tagolódik. A reakciók de Maistre kirohant az ellen az elképzelés ellen, hogy léteznek „egyetemes emberi jogok”. A témára vonatkozó leghíresebb írásában kijelentette: „Nos, e világon nincs olyasmi, hogy 'ember'. Az életemben találkoztam már franciákkal, itáliaiakkal, oroszokkal és így tovább. Montesquieu-nek hála még perzsákról is tudok. De ami az embert illeti, kijelenthetem, hogy soha sem találkoztam vele. Ha létezik is, én nem tudok róla.”⁶⁰

De Maistre arra gondolt, hogy valamennyien faji és etnikai identitásunk rabjai vagyunk. (A nemi hovatartozást nem említette, de azt valószínűleg magától értetődőnek tartotta.) Kisebb a különbség a mai identitáspolitiká és a fasiszta múlt identitáspolitikája között, mint azt bárki felismerné. Mint egy fasiszta szimpatizáns az 1930-as években megjegyezte, „értelmünk azzal harcol, hogy leküzdje az emberi lények egyenlőségébe vetett hit végzetes tévedését, és megpróbálja felismerni a népek és fajok sokféleségét.”⁶¹ Hány egyetemi kampuszban hallható ez a retorika naponta?

Ma a baloldal mondja, hogy nincs olyan teremtmény, hogy „ember”. Ehelyett afrikai-amerikaiak, hispanók és bennszülött amerikaiak vannak. Baloldali tudósok „a faj állandóságáról” beszélnek, a „fehérségkutatás” teljesen új területe szökkent virágba kiváló egyetemeken és főiskolákon; célja a fehérség fenyegetésének visszaverése Amerikában. Andrew Hacker szociológus becsmerli a „fehér logikát”, egy csomó más kutató állítása szerint a feketék és más kisebbségek tudományos teljesítménye azért rosszabb, mert iskoláinkban a tanterv a fehér felsőbbrendűség gondolatát képviseli. A fekete gyerekek azért utasítják el az iskolai munkát, mert a tudományos siker annyit jelent, mint „fehéreként cselekedni”. A képtelenségeknek ebben a zűrzavarában ereiként őriznek és nyilvánítanak jogossá egy csomó olyan kollektivisták elképzelést, amely az államot helyezi a csoportok előrejutását irányító tényezők középpontjába; akik ellenzik ezt a programot, azokat a rasszizmus vádjával verik fejbe. A seattle-i állami iskolahálózat például nemrég kinyilvánította, hogy „az individualizmust hangsúlyozni

a kollektívabb ideológiával szemben” a „kulturális rasszizmus” egyik formája. Az individualizmus és az ész felvilágosodás kori elveinek védelmét is kisebbségellenesnek bélyegzik. Richard Delgado, a kritikai fajelmélet megalapítója ezt írja: „Ha fekete vagy mexikói vagy, örült módon menekülj a felvilágosodáson alapuló demokráciáktól, feltéve, hogy van egyáltalán választásod.”⁶²

Az 1960-as években, amikor a polgárjogi mozgalom még arra a klaszikus liberális megfogalmazásra támaszkodott, hogy az emberek jellemük tartalma szerint ítélendők meg, felvilágosult liberálisok elvetették az „egy csepp” szabályt, amely szerint ha csak egyetlen csepp „fekete” vér van benned, fekete vagy. A mérce amúgy nyilvánvalóan hasonlított ahhoz a nemzeti-szocialista elképzeléshez, ami arról szól, hogy ki számít zsidónak. Manapság a baloldal szerint, ha egyetlen csepp fekete vér van benned, a *pozitív* diszkrimináció szempontjából feketének kell számitanod. Annyira értékesek a fekete bőrszínhez kapcsolódó kiváltságok, hogy egyes fekete értelmiségiek bűncselekménnyé szeretnék nyilvánítani a „faji csalást”.⁶³ Különös faji probléma, amikor emberek nagy zajt csapva próbálnak az elnyomottak soraihoz csatlakozni, és olyan törvényekért lobbiznak, amelyek biztosítják, hogy „elnyomók” ne adhassák ki magukat „áldozatoknak”.

A faji állandóság dicsőítése arra készítette a baloldalt, hogy a multikulturalizmus tana kedvéért hagyjon fel a pozitív diszkrimináció szűk látókörű indoklásával. A sokféleséggel kapcsolatos érv – amellyel, mellesleg csak olyan csoportokat védenek, amelyeknek kedvezni akarnak: ázsiaiak és zsidók szinte soha sem számitanak bele a sokféleségbe – a faj és identitás állandósága mellett szól. Más szavakkal, ha a baloldal érvényesítheti álláspontját, a faji preferenciáknak már semmi közük nem lesz múltbeli hibák jóvátételéhez (kivéve, amikor támadják az ilyen preferenciákat). A sokféleségre törekvés inkább állandó menlevelet ad a társadalomalakító buzgó-mócsingok számára, hogy diszkrimináljanak bármely csoportot, amelyet a megkívánt „egyensúly” eléréséhez alkalmasnak találnak. A fehér protestánsokat segítő például kvótákkal tartották távol – tisztességtelenül – a zsidókat az egyetemekről. A mai kvóták a feketék és a spanyol ajkúak segítése céljából tartják távol a zsidókat (és az ázsiaiakat). A különbség annyi, hogy ma a liberálisok meg vannak arról győződve, hogy ez a politika a faji előrehaladás jele.

A sokféleség a faji esszencializmustól függ, amit emiatt igazol is. Nem csak hogy a gazdag (és mindinkább külföldön született) feketék érnek annyit, mint a szegények, de ma az a fő érv, hogy már önmagában a feketékkel való érintkezés is felemelő. Ez a hozzáállás leereszkedő, és a kívántnak pont az ellenkezőjét éri el, mert feltételezi, hogy a feketék nem Tom

Smith-ként vagy Joe Jonesként jönnek iskolába, hanem felcserélhető, fekete látószögű diákként. A tanárok a „fekete nézőpont” miatt fordulnak a fekete diákokhoz, s azokat a diákokat, akik nem igazodnak a pártvonalhoz, a leereszkedő fehér liberálisok (azaz a legtöbb kari dolgozó és ügyintéző) vagy a faji játékot űző feketék nem tartják hitelesnek. Tucatnyi kampuszon voltam, és a történet mindenütt ugyanaz: a feketék más feketékkel esznek, jönnek össze és élnek. Ez az önszegregáció mindinkább megnyilvánul a diákpolitikában is. A feketék diáktestületet alkotnak a diáktestületen belül: nemzeti mikrokozmosz a nemzetben. A helyzet ironiája, hogy a legjobb módja annak, hogy egy fehér gyereknek haszna legyen abból, hogy egy feketével érintkezik és fordítva, az volna, ha kevesebb volna a fekete diák, vagy legalábbis nem volnának fekete hálótermek. Ily módon a feketék kénytelenek lennének integrálódni a többségi kultúrába. Ám manapság az integrációt természetesen rasszista elméletként nevetik ki.

Mondhatják, hogy felháborító a kisebbségeket segítő mostani liberális programot a fasizmus és a náciizmus mérgező ideológiájához hasonlítani. Egyet is értenék, ha olyan dolgokról beszélünk, mint a holokauszt vagy akár csak a Kristályéjszaka. Filozófiai szinten azonban kategóriákba zárt gondolkodásmódokról beszélünk. Azzal bocsátani meg valamit, hogy „fekete dolognak” nevezzük, filozófiailag nem különbözik attól, mint ha „árja dolognak” neveznénk. Sokat számít persze az erkölcsi kontextus, de a mentség ugyanaz. Hasonlóképpen, „jó” okból elutasítani a felvilágosodást mégis csak azt jelenti, hogy elutasítjuk a felvilágosodást. És bármiféle instrumentális vagy gyakorlati hasznod is van a felvilágosodás elutasításából, mégis csak az történik, hogy magad alatt vágod a fát. A felvilágosodás mércei nélkül egy nietzschei világban találjuk magunkat, ahol inkább a hatalom, mint az ész dönt el fontos dolgokat. S mintha pontosan ezt akarná a baloldal.

Egy utolsó kérdés a sokféleség kapcsán. Minthogy a liberálisoknak, Thomas Sowell szavaival, „korlátlan víziójuk” van, feltételezik, hogy mindenki ugyanazon a kategoriális prizmán át látja a dolgokat. Mint amikor annak idején kitalálták a szociáldarwinizmust, a liberálisok ismét feltételezik, hogy ideológiai ellenfeleik az ő jó felfogásukkal szemben „rossz oldalról” néznek mindent. Ha a liberálisok feltételezik, hogy a feketék – vagy a nők vagy a melegek – lényegileg jók, akkor a konzervatívoknak lényegileg rossznak kell tekinteniük ugyanezeket a csoportokat.

Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy nincsenek rasszista konzervatívok. Filozófiai szinten azonban a liberalizmus szalmabábbal hadakozik. Ezért kell a liberálisoknak folyton kijelenteniük, hogy a konzervatívok kódszavakat használnak, magában a konzervativizmusban ugyanis nyilvánvalóan semmi rasszista tartalom nincs. A nyelvnek ez a folytonos manipulálása, amely-

lyel a konzervatívokat – és más nem liberálisokat – védekezésre szorítják, olyan taktika, amelyre a liberális politikának szüksége van. Ide tartozó eset azé a washingtoni bürokrataé, akit azért rúgtak ki, mert egy mondatban helyesen használta a „nigger” szót.⁶⁴ A sérelem légkörének fenntartásához állandó bizonytalanságot kell teremteni. A fasiszták köztudottan a terror segítségével uralkodtak. A politikai korrektség szó szerint nem terrorizmus, mégis a félelem révén kormányoz. Komoly ember nem tagadhatja, hogy az amerikai baloldal sérelmi politikája állandó rémületben tart tisztességes embereket – félnek, nehogy rossz szót mondjanak ki, rossz gondolatnak adjanak hangot, megsértsék a rosszul megválasztott választói közeget.

Amennyiben a politikai konzervativizmust továbbra is a klasszikus liberális individualizmus örökösének tekintjük, épeszű ember számára szinte lehetetlen, hogy rasszistának nevezze azt. A liberálisok szerint mégis úgy áll a dolog, hogy a faji semlegesség önmagában is rasszizmus. A múltbeli „szociáldarwinizmusra” fülel – halljuk –, mert a kisebbségeket a legalkalmasabbak túléléséért folyó harcra utalja.

Csak három alapvető álláspont létezik. A baloldali rasszizmus, amelynek célja, hogy rávegye az államot: segítse az általa erkölcsileg magasabb rendűnek tekintett, kedvelt kisebbségeket. A faji semlegesség, azaz a konzervatív álláspont, illetve ami a konzervatív álláspont lett. Végül a „klasszikus rasszizmus” valamilyen formája, amely a feketéket bizonyos tekintetben alacsonyabb rendűnek tekint. A baloldal szerint ezeknek az álláspontoknak csak az egyike nem rasszista. A faji semlegesség rasszista, a rasszizmus szintén rasszista. Akkor mi marad? Semmi, kivéve a liberalizmust. Más szavakkal, érts egyet a liberálisokkal, és nem vagy rasszista. Természetesen, ha politikádként a bőrszín iránti „vaktságot” képviseled, sok elfogulatlan liberális azt fogja mondani neked, hogy bár személy szerint nem vagy rasszista, a nézeteid rasszizmust „keltenek”. Egyes liberálisok pedig a fasiszta kijelentéshez ragaszkodnak: ha nem vagy a megoldás része, akkor a probléma része vagy. Bármit válassz, nincs biztos menedék a liberális ideológiától. Ezért, amikor a faji ügyek kerülnek terítékre, a liberalizmusból valamifajta lágy totalitarizmus, a multikulturalizmusból a liberális *Gleichschaltung* mechanizmusa válik. Ha kívül kerülsz a liberális közmegegyezésen, akkor vagy gonosz vagy, vagy a gonoszság bűnsege. Ez politikailag korrekt nyelven a *Volksgemeinschaft* logikája.

Attól persze még nem jön el a Gestapo, hogy másként látod a világot; ha nem gondolod, hogy a jó sokféleség a bőrszínhez kötődik, vagy hogy az egyetlen megengedhető közösség az, ahol „mindannyian együtt vagyunk”, még nem visznek átnevelő táborba. De lehet, hogy pszichológiai tanácsadásra vagy érzékenységtreningre küldenek el.

• 8 •

Liberálfasiszta gazdaságtan

AZ UTÓBBI ÉVEKBEN a liberálisoknak jórészt sikerült tematizálniuk a gazdaságról szóló közbeszédet.

„A nagyvállalatoknak túl nagy a hatalmuk”; „Markukban tartják a rendszert”, amelynek egészét ma a kereskedelem mocskos érintése rontja meg. – A *Nation*től a *New Republic*on át a *New York Times*ig bizonyos fokig minden amerikai liberális kiadvány osztozik ebben a megközelítésben. Minél balrább haladunk, annál inkább válik karikatúrává ez a meggyőződés. Bill Maher például NASCAR*-stílusú, nagyvállalati logók füzérével díszített melegítőben lépett fel a 2000. évi országos republikánus gyűlésen, amivel azt akarta gúnyosan bemutatni, hogy a republikánusok a Wall Street fejbőlöntő Jánosai. Arianna Huffington** állítólag azért váltott a jobboldalról a baloldalra, mert megundorodott a nagyvállalati „sertésvalyútól”. William Greider, Kevin Phillips, Robert Reich, Jonathan Chait és az amerikai baloldal összes leendő Charles Beardje hasonló nézeteket vall. A nagytőke lényegénél fogva jobboldali, bizonygatják, és ha nem tartjuk rajta a szemünket, ezek a rosszindulatú és felelőtlen entitások veszélyesen közel visznek bennünket a fasizmusához. A gonosz „nagyvállalati számvivők” elleni nemes küzdelem része annak az örökké tartó harcnak, amelynek célja, hogy sakkban tartsuk az – igaz, rosszul meghatározott – fasizmust.

Az 1930-as évek óta szokássá vált a nagytőkét – a „nagyiparosokat”, a „gazdasági rojalistákat” vagy „pénzügyi uralkodó osztályokat” – a fasiszta Őz mögötti igazi varázslóknak tekinteni. A mai liberálisok e hagyomány legújabb örökösei. A mindenütt összeesküvést szimatoló

* National Association for Stock Car Auto Racing – NASCAR (Utcai Autók Versenyének Nemzeti Szövetsége): különösen az Egyesült Államokban népszerű autóversenyzési forma. Amerikában a NASCAR a konzervatív, vidéki szavazók jelképének is számít.

** Arianna Huffington (1950–): görög-amerikai újságíró és médiamágnás.

baloldalon például nagy divatja van annak, hogy nácinak nevezik George W. Bush-t és általában a republikánusokat. Az állítást feltehetően az a széles körben terjesztett rágalom támasztja alá, hogy Bush nagyapja egyike volt azoknak a nagyiparosoknak, akik „pénzelték” Hitlert.¹ De a lázas képzelgéstől eltekintve is hittételnek számít, hogy a liberálisoknak árgus szemekkel kell figyelniük a nagytőkét, hogy időben fel tudják fedezni a lopakodó fasizmus jeleit. Robert F. Kennedy Jr. is ezt a témát veti fel, amikor ezt írja: „A fasizmus felbukkanása Európában az 1930-as években számos tanulsággal szolgál arra nézve, hogyan képes aláásni a nagyvállalatok hatalma a demokráciát. Mussolini felpanaszolta, hogy 'a fasizmust valójában korporatizmusnak kellene nevezni'. Ma George Bush és udvara bánik úgy országunkkal, mintha rablóbárók zsákmánya volna.” Nagyon sokan adtak hangot ilyen érzelmeknek, azt állítva, hogy – Norman Mailer szavaival – Amerika már „prefasiszta” társadalom, amelyet a nagyvállalatok és a republikánus párton belüli talpnyalóik irányítanak. Theodore Lowi politikatudós szerint a republikánusok „barátságos fasiszták, akik leginkább azon fáradoznak, hogy összekapcsolják a kormányzatot és a nagyvállalatokat.” *The Unconscious Civilization* (A nem tudatos civilizáció) című könyvében John Ralston Saul kanadai regényíró azt mondja, hogy bár korporativista-fasiszta társadalomban élünk, mégsem vagyunk hajlandók ezt belátni. A vállalati felsővezetők, panasolja Saul, „Benito Mussolini igazi leszármazottai.”²

Jó adag nem szándékolt igazság van ebben a kollektív diagnózisban, de az önjelölt orvosok egyaránt félreértelmezik a tüneteket és a betegséget. A fasizmus elhárítását célzó örök baloldali éberséggel voltaképpen maguk teremtik meg a fasizmust, igaz, barátságos arculattal. Ahogy a középkori orvos, aki abban hitt, hogy a higany gyógyítja az őrülséget, ők éppen azt a betegséget mozdítják elő, amelyet meggyógyítani remélnek. A jó orvoslás, ahogy a jó gazdaságtan is a be nem bizonyított mitológia elvetésétől függ, a baloldal és a liberálisok mégis babonáktól hemzsegő tankönyveket használnak egy évszázada. Ezek a mítoszok a legzavarosabban gubancolódnak össze, és szálaik között találjuk az olyan nyilvánvalóan téves elgondolásokat, minthogy a nagytőke lényegénél fogva jobboldali vagy konzervatív (amerikai értelemben); hogy az európai fasizmus a nagytőke eszköze volt; és hogy az üzleti életet úgy lehet megakadályozni abban, hogy korrumpálja a kormányt, hogy a végtelenségig szabályozzuk.

Valójában, ha a „jobboldalit” vagy „konzervatívot” abban az amerikai értelemben határozzuk meg, hogy az a jogállamot és a szabad piacot támogatja, akkor minél jobboldalibb a tőke, annál kevésbé fasiszta. Ugyanakkor gazdaságpolitikailag minél jobban közeledünk a politikai

centrumhoz, ahogy azt a mai amerikai politikában meghatározzák, annál közelebb jutunk az igazi fasizmusához is. Ha a szélsőbaloldalt szocializmusként, a szélsőjobbaldalt a laissez-faire híveként határozzuk meg, akkor az igazi fasizták a Democratic Leadership Council* és a Brookings Intézet** mézesmázos centristái, hiszen ők a hívei annak a harmadikutas, s lényegét tekintve fasiszta elképzelésnek, amely azt állítja magáról, hogy sem bal-, sem jobboldali.³ Ráadásul ezeket a mítoszokat gyakran szándékosan azért terjesztik, hogy sietessék az amerikai társadalom éppen olyan fasiszta – vagy korporatív – nemzetté való átalakulását, amelyet a liberálisok állítólag elleneznek. Bizonyos fokig valóban fasiszta jellegű „tudatlan civilizációban” élünk, de pont az ezt célul kitűző liberálisok tudatos erőfeszítései nyomán jutottunk ide.⁴

CUI BONO?

Az elmúlt évszázad egyik legmakacsabb és leghosszabb életű mítosza, hogy a fasizmus a nagytőke eszköze volt. Ezt szajkózta Hollywood, számtalan újságíró és kutatók egész nemzedéke (nem szükségképpen a témára szakosodott történészek). De mint Chestertontól tudjuk, a tévedés attól még tévedés marad, hogy divatossá válik.

A doktriner marxizmus-leninizmus meghatározása szerint a fasizmus „a finánc-tőke legreakciósabb, legsovinisztább, legimperialistább elemeinek nyíltan terrorista diktatúrája, amelyet a nemzetközi burzsoázia a munkásosztály és a társadalom valamennyi haladó eleme ellenállásának megtörésére hozott létre.” Trockij, aki csodálta Mussolinit, elismerte, hogy a fasizmus „eredetileg plebejus mozgalom”, ám mindig „a nagytőke irányította és pénzelte”.⁵ Ez az értelmezés eleve elrendeltségről árulkodik, mert az 1920-as években a kommunisták meg voltak győződve arról, hogy a kapitalizmus régóta esedékes összeomlásának a tanúi. A marxista jóslat szerint a kapitalisták érdekeik védelmében inkább visszaiütnek, semmint osztályuk megszűnésével kelljen szembenézniük az új szocialista corszakban. Ezért amikor a fasizmus sikeresen hatalomra jutott Olaszországban, a kommunista látnokok egyszerűen kijelentették: „Na végre!” A Kommunista Internacionálé 1922-es negyedik kongresszusán, alig egy

hónappal a *marcia su Roma* után – és jóval azelőtt, hogy Mussolini megszilárdította volna hatalmát – az összegyűlt kommunisták, a tényekről alig nyitva vitát, e mellett az értelmezés mellett döntöttek.

Az érdekeiket szolgáló mítoszt csupán emészthetőbbé tette az a legyőzött olaszországi vörösök által terjesztett rémhír, miszerint korábbi elvtársaik a szokásos harminc ezüstpénzért árulták el a mozgalmat. Abbeli meggyőződésükben, hogy egyedül ők állnak a nép oldalán, a vörösök minden politikai vereségre azzal reagáltak, hogy feltették a kérdést: „Cui bono?”, azaz „Kinek jó?” A válasznak így kellett hangoznia: az uralkodó tőkésosztálynak. A „fasizmus” így vált a „mindenre elszánt kapitalisták” címkéjévé.

A baloldal azóta is egyfolytában „fasizmust” kiált, valahányszor politikai vereség éri, és hangsúlyozza, hogy titokban mindig a nagytőke keveri a kártyát. Max Horkheimer, a frankfurti iskolához tartozó freudomarxista kijelentette, hogy a fasizmus bármilyen antikapitalista elmélete értelmetlen és fenntarthatatlan. „Minden szocialista elmélet magva – írja Martin Kitchen történész –, hogy makacsul ragaszkodik a fasizmus és a nagyipar szoros kapcsolatához.” A Yale-en oktató Henry Ashby Turner ezt nevezi a gyakorlatilag minden marxista befolyás alatt álló kutatást megerősző „ideológiai kényszerzubbony”. „Ezek az írások, miként az ’ortodox’ marxistáké is, szinte kivétel nélkül túlzottan bíznak a megkérdőjelezhető, ha nem egyenesen csalárd kutatásban, és égbekiáltóan tévesen mutatják be a tényeket.”⁶

Ami azt illeti, semmilyen bizonyíték nincs arra, hogy Mussolini a monolitikus „nagytőke” eszköze volt. A nagytőke távolról sem támogatta egyöntetűen a fasizmust, ellenkezőleg, egészen Mussolini hatalomátvételéig kényszerűen megosztott volt ebben a kérdésben. Ráadásul a fasiszta értelmiségiek nyíltan megvetették a kapitalizmust és a szabadversenyes gazdaságot.

Még dürvábbá vált ez a szocialista mitológia a nácizmussal kapcsolatban. Hitler sikere rémülettel töltötte el a kommunistákat, de nem azért, mintha kényes kis virágok lettek volna. A náci taktika az 1920-as években semmivel sem volt barbárabb a kommunista taktikánál. A vörösöket az rémítette meg, hogy a barnák a saját pályájukon verték meg őket. Mint amikor a Macy’s leszólja a Gimbelst,* a bolsevikok és a velük rokonszenvezők is elszánt kampányt folytattak a nácizmus lejáratására. A marxista jóslat, mint kiderült, propagandára is alkalmas. Sztálin személyesen adta ki a parancsot, hogy a fasisztákra hivatkozva soha senki se használja a „szocialista”

* Kiterjedt amerikai áruházláncok, melyek már a 19. század második fele óta léteznek és versenyeznek egymással. (A Gimbel 1987-ben megszűnt.)

* Democratic Leadership Council (Demokrata Vezetőségi Tanács): 1985-ben, a balszárnyhoz tartozó Walter Mondale Reagan elnökkel szembeni választási veresége nyomán alakult demokrata párti háttérintézmény.

* Brookings Institution (Brookings Intézet): 1916-os alapításával az egyik legrégebbi magánvállalkozásként működő tudományos háttérintézmény Washingtonban.

szót – jóllehet a fasiszták rendszeresen szocialistáknak nevezték magukat –, később pedig a szociálfasizmus doktrínája jegyében arra utasította követőit, hogy „fasisztának” nevezzenek minden vetélytársként számba jöhető progresszív és szocialista ideológiát. Eközben a baloldali sajtó Németországban és az egész nyugati világban álhírek tucatját tette közzé arra vonatkozóan, hogy a német nagyiparosok pénzelik az örült káplárt és barnaingeseit. E propaganda sikere a fő oka annak, hogy a liberálisok állandóan összekapcsolják a kapitalizmust a nácizmussal, a nagytőkét a fasizmussal.

Mint láttuk, ennek az egésznek semmi értelme. A Német Nemzetiszocialista Munkáspárt minden tekintetben populista néppárt volt. A pártvezérek egyfolytában azt a szocialista szöveget nyomták, hogy elkobozzák a gazdagok vagyonát. A *Mein Kampf*-ban egymást érik az „osztalékra éhes üzletemberek” elleni támadások, akiknek „kapzsisága”, „könyörtelensége” és „rövidlátó szűkkeblűsége” tönkreteszi az országot. Hitler hajthatatlanul a szakszervezeti mozgalom pártjára állt a „becstelen munkaadókkal” szemben. 1941-ben még mindig „gazfickóknak” és „hidegvérű, pénzsóvár alakoknak” nevezte a nagytőkéseket, akik állandóan arról panaszkodnak, hogy nem képesek érvényesíteni érdekeiket. Amikor a baloldal azzal vádolta Hitlert, hogy a tőkések pénzelik, ő ezt „mocskos hazugságként” utasította vissza. Különösen a német baloldal képviselői állították azt, hogy a tőkés ikon, Hugo Stinnes Hitler titkos patrónusa – e vádat a mai napig sem bizonyítja semmi. A vádra Hitler majd szétrobbant a dühtől, hiszen már jó ideje beszédekben és cikkekben demonizálta Stinnest. Stinnesnek meggyőződése volt, hogy Németország bajait gazdasági fellendüléssel és nem politikai forradalommal lehet orvosolni, márpedig az ilyen felfogást Hitler szentségtörőnek tekintette.⁷

Fontos látnunk azt is, hogy bár az 1920-as években Hitler első volt az egyenlők között a náci párton belül, bajtársai a „mozgalom” nevében is szóltak. Márpedig a „régí harcosok” átlagos radikálisai eltökélten nagytőkeellenes populisták voltak. A hatalom megragadása után a náci Munkaunió radikálisai azzal fenyegetőztek, hogy koncentrációs táborokba zárják a vállalatvezetőket, ha azok nem emelik fel a munkabéreket. Ez aligha olyasmi, amit egy olyan párttól várnánk, amelyet titokban mindvégig a nagytőke támogatott.

Henry Ashby Turner megvilágító erejű kutatásai szerint az 1920-as évek folyamán a nácik gyakorlatilag nem kaptak jelentősebb támogatást német – vagy külföldi – nagyiparosoktól. Egyes sikeres diplomás szakemberek, kereskedők és kistőkések adtak némi támogatást, de ebben rendszerint nem gazdasági megfontolások vezérelték őket, hanem antiszemitizmus és populista düh. A nácik bevételeinek zöme tagdíjakból és kisebb adományokból

származott, a többi kitűzők és pólók 1920-as évekbeli megfelelőinek eladásából. A nácik barna ingekkel és nemzetiszocialista zászlókkal házalnak, sőt, különböző termékeket is forgalmaztak, még olyanokat is, mint a cigaretta (noha Hitler mélységesen gyűlölte) vagy akár a margarin. Belépődíjat szedtek a tömeggyűléseken, amelyek valójában ifjúsági „happeningek” voltak. A külföldi sajtó a Hitlerrel készült interjúkért is fizetett. „A tagdíjakból és a náci párttagság egyéb adományaiból beszédett állandó összegekhez képest – magyarázza Turner – a nagytőke részéről a párthoz befolyt pénznek legjobb esetben is marginális jelentősége volt.”⁸

Amikor Hitler valóban kapott kisebb összegeket gazdag adományozóktól, a támogatás indítéka inkább a radikális sikk, mint a tőkés rendszer megvédése volt. Edwin Bechsteint és Hugo Bruckmannt gyakran nevezik a nácizmus gazdag támogatóinak, ám ők csak feleségük, Helena, illetve Elsa közvetítésével kerültek kapcsolatba Hitlerrel. Mindkét nő középkorú, a müncheni úri társaság elfogadott tagja volt, akiket, bár féltékenyen rivalizáltak egymással, összekapcsolt a Wagner operái iránt érzett közös szeretet, s akiket egységbe forrasztott szenvedélyes rokonszenvük a tüzes radikális politikus iránt, aki mielőtt belépett a szalonjukba, ahol Wagnertől a bolsevizmuson át a zsidókig mindenről kifejtette véleményét, tokba zárt revolverét és karikás ostorát a az előszobai fögaszra akasztva kellemes izgalmat váltott ki szalonjuk uraiból. Mindkét nő felháborodott, amikor híresztelések terjedtek arról, hogy Hitler ostora a *másik* asszonytól kapott ajándék. A valóságban Hitler mindkettőtől kapott terelőostort, és mindegyikkel elhitette, hogy csak és kizárólag az övét hordja magánál. Az ilyen jelenetek inkább Tom Wolfe-nak azokra a beszámolóira emlékeztettek, amiket Leonard Bernsteinnak a Fekete Párducok javára rendezett adománygyűjtő partijáról írt, s nem egy olyan jelenetre, ahol a nemzetközi kapitalizmus ivadécai párnázott ajtók mögött épp olyan terveket eszelnek ki, hogy Hitlert használják fel kivont kardként a vörös fenyegetés visszaverésére. A férjek végül persze adtak némi pénzt feleségeik kedvenc időtöltésére, de azért nem túl sokat, úgyhogy Hitlernek továbbra is egy régi teherautó platóján kellett programjai helyszínére sietnie.

A FASISZTA ALKU

Sok liberálisnak igaza van, amikor a kormány és a nagyvállalatok összefonódását fájlatja. Még abban is van valami, hogy a Halliburtonnek* vagy az

* Halliburton: a világ egyik legnagyobb amerikai olajtársasága.

Archer Daniels Midlandnek* biztosított különleges bánásmódban a lopakodó fasizmus bizonyítékát becsméri. Amit teljesen *félreértene*, az az, hogy ez éppen az általuk teremtett rendszer. A rendszer, amelyet akarnak, a rendszer, amelyért mozgósítanak és felvonulnak.

A mai közgazdasági viták általában a kétpárti ostobaság légkörében folynak. A demokraták „meg akarják zabolázni” a nagyvállalatokat, míg a republikánusok „üzletpártinak” állítják be magukat. A probléma az, hogy „üzletpártinak” lenni aligha ugyanaz, mint szabadpiacpártinak lenni, míg a nagyvállalatok „megzabolázása” éppen azt a légkört gerjeszti, amelyet a liberálisok fasisztaként bélyegeznek meg.

A fasiszta alku nagyjából így néz ki: az állam ezt mondja a nagyiparosnak: „Folytathatod az üzletet és továbbra is a tulajdonodban maradhatnak a gyáraid. Az együttműködés és egység szellemében még a hasznot és a komoly verseny hiányát is garantáljuk neked, cserébe elvárjuk, hogy érts egyet politikai programunkkal, és segíts megvalósítani azt.” A program erkölcsi és gazdasági tartalma a rendszer természetétől függ. A baloldal azt emelte ki, hogy a német üzleti élet támogatta a náci háborús gépezetet, és ebből arra a következtetésre ugrott, hogy a tőke mindig a háború pártján áll. Ugyanezt tették a II. világháború után az amerikai nagytőkével: annak alapján, hogy a fegyvergyártóknak hasznuk volt a háborúból, a fegyverkezési ipart felelőssé is nyilvánították.

Lehet azt mondani, hogy a nagyvállalatok és a kormányok közötti vérfertőző viszonyok fasiszta jellegűek. A probléma abból fakad, ha azt mondjuk, hogy az ilyen összefonódás lényegénél fogva jobboldali.⁹ Ha a nagytőke és a kormány összefonódása jobboldali, akkor FDR jobboldali politikus volt. Ha a korporativizmus és a propagandaszintű militarizmus fasiszta, akkor Woodrow Wilson fasiszta volt, miként a New Deal kiagyalói is. Ha jobboldali vagy konzervatív álláspontnak azt tekintjük, amely a szabadpiac, a verseny, a tulajdonjogok és az amerikai alapító atyák eredeti szándékainak megfelelő egyéb politikai értékek mellett áll, akkor a nagytőke a fasiszta Olaszországban, a náci Németországban és a New Deal Amerikájában nem volt jobboldali; baloldali volt s *egyben* fasiszta. Mi több, még mindig az.

A progresszív korszak hajnala óta a reformerek strómanok hadseregét építették fel, mítoszok kavalkádját találták ki, hogy igazolják az üzleti világ és a kormányzat közötti választóvonal elmosását. Polgári tankönyvek szerint Upton Sinclair és a vele egyívású szenzációhajhász zurnaliszták a hús-

* Archer Daniels Midland: 1902-ben kisebb agrárvállalkozásként induló társaság. Mára vezető szerepre tett szert a mezőgazdasági-ipari termelés és kereskedelem terén.

feldolgozó ipar kilengései ellen irányították a népharagot, s ennek nyomán Teddy Rooseveltt és progresszív társai merészen beavatkoztak az ámokfutást rendező iparág ügyeibe. Ugyanez a történet ismétlődik más tényfeltáró újságírók, köztük olyan Mussolini-párti ikonok, mint Ida Tarbell és Lincoln Steffens esetében. Ez a narratíva él tovább, amikor újságírást hallgató diákok a nagyvállalatok gonoszságának feltárásáról álmodoznak, és a kormány által bevezetett „reformokat” sürgetnek.

A probléma ezzel az, hogy egy szó sem igaz belőle, amit Sinclair készséggel el is ismert. „A húsipar szövetségi felügyeletét történelmileg a feldolgozók kérésére hozták létre – írta Sinclair 1906-ben. – Az Egyesült Államok népe tartja fenn és fizeti a feldolgozók hasznára.” Gabriel Kolko történész egyetért ezzel: „A valóság természetesen úgy festett, hogy a nagy feldolgozók melegen üdvözölték a szabályozást, különösen, ha az számtalan kis versenytársukat érintette elsősorban.” A „hús nagyipar” (ma így neveznénk) egyik szószólója mondta a Kongresszus előtt: „Most, ahogy mindig is, a felügyelet kiterjesztése mellett vagyunk, s olyan közegészségügyi szabályok bevezetését javasoljuk, amelyek megteremtik a lehető legjobb körülményeket.” A húsfeldolgozó vállalatcsoportok tudták, hogy a szövetségi felügyelet termékeik piacra jutásának eszköze, és végső soron számukra minimális mérce lesz. Kis cégek és mészárosok, akik a fogyasztók bizalmát élvezték, kénytelenek lesznek nagy költségekbe verni magukat, míg a nagy cégek nemcsak könnyebben be tudják építeni a költségeket az áraikba, de még azzal is felléphetnek, hogy termékeik jobb minőségűek a nem ellenőrzött húsárunál.¹⁰

Ugyanez a történet ismétlődik újra és újra a progresszív korszakban. A rossz hírű acélipar – a 19. századi rablóbarók örököse – jelentős kormányzati beavatkozást viselt el. A közismert mese úgy hangzik, hogy a kormány a ragadozó monopóliumok ellenőrzése céljából avatkozott be, az igazság azonban ennek majdnem a fordítottja. A nagy acélgyártók megremültek, hogy a szabad verseny aláássa ragadozó monopóliumukat, ezért beavatkozásra kérték a kormányt, amire az boldogan el is kötelezte magát. A U.S. Steel, amely 138 acélipari cég összeolvadásából született, döbbenten látta, hogy profitja az erős verseny következtében csökken. Erre reagálva elnöke, Elbert Gary bíró 1907-ben a Waldorf Astoria szállóba hívta össze a vezető acélgyártók gyűlését abból a célból, hogy „gentlemen's agreementet” kössenek az árak rögzítéséről. Az ülésen Teddy Rooseveltt igazságügyi minisztériumának képviselői is jelen voltak. A megegyezés azonban nem működött, mert egyes cégekben nem lehetett megbízni, hogy nem kínálják-e áraikkal mások alá. „Miután a gazdaság területén kudarcot vallott – jegyzi meg Kolko –, a United States Steel csoport erőfeszítései

a politika területére tevődtek át.” 1909-ben az acélcápa Andrew Carnegie* a *New York Times*-ban az acélipar „kormányzati ellenőrzése” mellett tette le a voksot. 1911 júniusában Gary bíró ezt mondta a Kongresszus előtt: „Azt hiszem, még az árak tekintetében is a kikényszerített nyilvánosság [társadalmasítás] és kormányellenőrzés a cél.” A demokraták – akik még ragaszkodtak a klasszikus liberális elképzelésekhez – a javaslatot „félleg-meddig szocialistának” tartották, s ezért elvetették.¹¹

Elegendő rápillantani Herbert Croly *Promise of American Life* című művére, hogy lássuk, a progresszívek alapvetően mennyire fasiszták voltak. Croly megvetette a versenyt. A trösztök felbontását hiábavaló időtöltésnek tekintette. Ha egy vállalat akkorára növekszik, hogy monopóliummá válik, Croly szerint már nem lehet felbontani; ehelyett államosítani kellene. A nagytőke „óriási mértékben járult hozzá Amerika gazdasági hatékonyságához” – magyarázta. Jelszava az „együttműködés” volt: „Minden civilizált társadalomnak arra kell törekednie, hogy a versengés helyébe az együttműködést állítsa.”¹² Croly filozófiai és gyakorlati szempontból is ellene volt még a gondolatának is, hogy az üzleti életet semleges törvények szabályozzák. Minthogy minden törvényhozás végső célja, hogy különbséget tegyen érdekek között (ezt a felfogást élesztik fel több mint egy évszázaddal később a kritikai jogelmélet hívei), az állam ne játssza tovább a semlegességet, hanem olyan „nemzeti” program mellett kötelezze el magát, amelyben a közösség java megelőzi az egyénét.

Mint láttuk, az I. világháború remek lehetőséget kínált Croly programjának megvalósítására. A nagyvállalatok és a Wilson-kormány együtt hozták létre a Nemzetvédelmi Tanácsot (CND), amelynek célja Wilson szerint az volt, hogy „a leghatékonyabban alakítsa újjá a teljes ipari gépezetet”. „Abban reménykedünk – magyarázta Howard Coffin a Hudson Motor Car Companytól –, hogy lerakhatjuk egy szoros szövésű ipari, polgári és katonai struktúra alapjait, amelyről minden gondolkodó amerikai beláthatja, hogy országunk jövőbeli élete szempontjából létfontosságú, békeidőben és a kereskedelemben éppúgy, mint egy lehetséges háborúban.”¹³

Amikor kitört a háború, a CND-t nagyjából-egészében beolvasztották a Hadiipari Tanácsba (War Industries Board, WIB). A WIB-t évi egy dolláros jelképes fizetésért a pénzügyi és üzleti világ vezetői irányították; a Tanács megszabta az árakat, a termelési kvótákat, a béreket és természetesen a profitot. Iparági egyesülések alakultak lényegében szindikalista mintára. „Az üzleti élet óhajtotta a saját alávetettségét, találta ki

* Andrew Carnegie (1835–1919): amerikai iparbáró, az Egyesült Államok acéltermelésének nagy részét magába olvasztó Carnegie Steel Company tulajdonosa. Emellett emberbaráti tevékenységéről ismert.

kötelezettségeit és ellenőrizte saját leigázását” – írta Grosvenor Clarkson, a WIB tagja és a program történésze. A cél „a kereskedelem, az ipar és minden kormányzati hatalom koncentrációja” volt. „Történészek általában arra a következtetésre jutottak – írja Robert Higgs –, hogy ezek a bürokratává vált üzletemberek arra használták fel pozíciójukat, hogy valamiféle kartell-megállapodásokat kényszerítsenek ki a különböző iparágakban.”¹⁴

Sok nagyiparos a háború után is tovább akarta működtetni a Hadiipari Tanácsot, és a politikusok, köztük Herbert Hoover, meg is próbáltak eleget tenni a kívánságuknak. A háború, bármilyen borzalmas is volt, annyit bebizonyított, hogy a nemzeti tervezés működhet. A „New Deal” kifejezés megalkotója, Stuart Chase egyértelműen két mintát nevezett meg, amelyet Amerikának követnie kellene: a szovjet Goszplant és az I. világháborús hadiszocializmust. Rexford Tugwell arról ömlengett, hogy a laissez-faire „elolvadt a nacionalista látásmód forrón lobogó tüzeiben.”¹⁵

A New Deal propagandaszólamai – „vagyonos gonosztevők” és hasonlók – ellenére FDR egyszerűen az utolsó háború korporativizmusát akarta újratemetni. A New Deal irányítói egymás után szólították fel az iparágakat, hogy fogalmazzák meg a szabályokat, amelyeknek alá akarják vetni magukat (sok esetben ők maguk kérték, hogy ezt tehessék). A Nemzeti Újjáépítés Igazgatósága (National Recovery Administration, NRA) még agresszívebben kényszerítette az egyes iparágakat az árak rögzítésére és más, egymás közötti megegyezésekre. Az NRA 557 alapvető és 189 kiegészítő szabályt állapított meg, amelyeknek hatálya az összes ipari munkás nagyjából 95%-ára kiterjedt.

Nemcsak elkerülhetetlen, hanem *szándékolt* is volt, hogy a nagyvállalatok még nagyobbra nőjenek, a kisember pedig még kisebbre zsugorodjon. A nagy moziláncok tulajdonosai például olyan szabályokat írtak maguknak, amelyek csaknem kiszorították a független forgalmazókat, jóllehet a 18 321 Amerikában működő moziból 13 571 volt független tulajdonosok kezében. A „hatékonyság” és „haladás” nevében üzletágról üzletágra mindinkább megnyomorították, vagy legalábbis súlyosan hátrányos helyzetbe hozták a kisvállalkozókat. A pamut-, gyapjú-, szőnyeg- és cukoripar szabályrendszerei – „az utolsó vesszőig” – egyszerűen a Hoover-kormányzat iparági megegyezéseit vették át. S a győztes szinte minden esetben a nagyvállalat lett. „Gyakorlatilag az összes, általunk megvizsgált szabályrendszerben – számol be Clarence Darrow Hugh Johnson NRA-jával kapcsolatos vizsgálatának zárójelentésében – egy feltétel visszatérően jelen van ... iparágról iparágra a nagyobb egységek néha az [iparági egyesülés] révén, néha más eszközök igénybe vételével, de a saját előnyükre alakítják a szabályokat, majd szintén a saját előnyükre vállalják

az általuk kidolgozott szabályok felügyeletét.” Azt hihetnénk, hogy FDR az „elfeledett ember” iránti aggodalomból alkotta meg a New Deal-t. Ám mint a történész mondja: „Az alapelvnek ez látszott: annak adni, akinek már van.”¹⁶

FDR gyakorlatiassága és kísérletező kedve, amelyet annyira kedvelnek az akkori és mai liberálisok, tulajdonképpen mélységesen ideológiai jellegű volt: a társadalmi tervezők kapjanak szabad kezet, tegyenek, amit akarnak, amíg meg nem találják a helyes megoldást. Thurman Arnold, az „új kormányvallás” teoretikusa és FDR trösztellenes részlegének igazgatója szakított a kartellekkel, monopóliumokkal és trösztökkel szembeni szokványos liberális ellenszennel, s helyett a fogyasztást hangsúlyozta.

Mindez a liberális establishment beleegyezésével történt, amelyet később a menedzserek, szakértők és technokraták „új osztályának” neveztek el. Az elgondolás az volt, hogy a legokosabb emberek legyenek sérthetetlenek a kaotikus kapitalizmus és az alantas politika szabályaival szemben. Az üzleti és mérnöki világ „legjobb módszereit” kell a politikában is alkalmazni. Futhattak bármilyen címke alatt – szindikalizmus, fordizmus, taylorizmus, technokrácia –, a mögöttes törekvés ugyanaz volt. Az üzletemberek is ennek az új közmegegyezéssel bölcsességnek a részét alkották. Gerard Swope, a General Electric elnöke az üzleti elit gazdasági szemléletének tökéletes példája. Egy évvel FDR hivatalba lépése előtt jelentette meg szerénységről árulkodó *The Swope Plan (A Swope-terv)* című művét. Elképzelése szerint a kormánynak hozzá kellene járulnia a trösztellenes törvények érvényének felfüggesztéséhez, hogy ily módon az egyes iparágak lepaktálhassanak egymással, hozzáigazítva „a termelést a fogyasztáshoz”. Az ipar „már nem független egységekben működik, hanem egészként, az iparági egyesülés által lefektetett szabályok szerint ...”, és mindezek felett valamilyen szövetségi ügynökség, például a Szövetségi Szakmai Bizottság gyakorol felügyeletet.” A swopizmusban – ahogy kormányon belül és kívül sokan nevezték – az állam megszünteti a nagyvállalkozó bizonytalanságát, aki így „határozottan és nem csak félve képes előre haladni.”¹⁷

Ez ma is világosan fasiszta beszédnek hangzik, hát még akkor. A New Deal végrehajtói alaposan tanulmányozták Mussolini korporatív berendezkedését. A *Fortune* és a meglehetősen liberális *Business Week* egyaránt bőszes terjedelemben dicsérte az olasz „kísérletet”. „A korporatív állam Mussolininek az, ami Rooseveltnek a New Deal” – jelentette ki a *Fortune*. Hoover és a korai Roosevelt-kormány alatt egy csomó, a legkülönbözőbb ideológiának hódoló független közgazdász figyelt fel az olasz és a náci, illetve az amerikai gazdaságpolitika közötti hasonlóságokra. William Welk, az olasz fasiszta gazdaságtan egyik vezető kutatója a *Foreign Affairs*-ban

azt írta, hogy az NRA szabályai mintha olasz megfelelőiket utánoznák, azzal a különbséggel, hogy az olasz fasiszták sokkal több figyelmet fordítottak a társadalmi igazságosságra.¹⁸

Nem különböztek ettől a külföldi vélemények sem. „Még nincsenek arról értesüléseink, hogy vajon most, amikor a rooseveltizmus nyíltan és összetéveszthetetlenül fasisztává vált, a Brit Szakszervezeti Tanács valóban komolyan fontolgatja-e, hogy visszavonja áldását és támogatását a kapitalizmus megreformálásának amerikai kísérletétől” – írta a *New Leader*-ben a brit pacifista és szocialista újságíró, Fenner Brockway. Giuseppe Bottai, aki 1932-ig fasiszta korporációs miniszter volt, *Korporatív állam és N.R.A.* címmel tanulmányt írt a *Foreign Affairs*-be, amelyben azt állította, hogy bár a hasonlóságok valódiak, az olasz rendszer jobban bánik a munkásokkal.¹⁹

A náciak szintén észrevették a hasonlóságokat. „Legalább egy hivatalos hang van Európában, amely megértését fejezi ki Roosevelt elnök módszerei és indítékai iránt – kezdődik a *New York Times* egyik 1933. júliusi keltezésű beszámolója. – Ez a hang Németorszáé, amelyet Adolf Hitler kancellár képvisel.” A német vezető ezt nyilatkozta a *Times*-nak: „Rokonszenvezem Roosevelt elnökkel, mert a Kongresszussal, a lobbikkal és a makacs bürokráciákkal nem törődve szilárdan halad célja elérése felé.”²⁰ 1934-ben a náci párt lapja, a *Der Völkische Beobachter* úgy írt Roosevelttről, mint Amerika „abszolút uráról és vezéréről”, mint „makulátlan, rendkívül felelősségteljes jellemű és hajlíthatatlan akaratú” férfiúról, aki „népe meleg szívével vezetője, és mélyen érti a társadalmi igényeket.” Roosevelt (mint korábban említettük, Mussolini által is kedvezően ismertett) *Looking Forward* és *On Our Way (Utunkon)* című műveit lefordították németre, és azok kiemelt figyelemben részesültek. A recenzensek hamar felfedezték a náci és a New Deal-politika közötti hasonlóságokat.

Mi volt hát e „felülről jövő forradalom” lényege? A gazdasági szférában leggyakrabban „korporativizmusnak” nevezték; ezzel a nehezen megfogható kifejezéssel jelölték az iparnak olyan együttműködő egységekre, céhekre és társulásokra való bontását, amelyek a „nemzeti cél” jegyében működnek együtt. A korporativizmus egyszerűen őszintebben és nyíltabban törekszik arra, amivel a társadalomtervezők és az üzletemberek már évtizedek óta próbálkoztak. Más elnevezések is terjedtek: a „szindikalizmustól” a „nemzeti tervezésig” vagy egyszerűen a „harmadik útig”. Arra gondoltak, hogy a nemzeti cél újfajta átértékelése lehetővé teszi, hogy a tőke és a munka félretegyék osztálykülönbségeiket, és kieszeljék, mi a legjobb mindenkinek, nagyjából úgy, ahogy a háborús tervezők tették Németországban, Amerikában és az egész nyugati világban. A harmadik út

a politikától való széles körű elfordulást, és a tudományba és a szakértőkbe vetett újból fellelt bizalmat képviselte.

A fascies (vesszőnyaláb) képe az elgondolás szellemét idézi fel: egységben az erő. A gazdaság különböző szektorait képviselő korporációk vagy szindikátusok a „közérdek” javára, miként a vesszőnyalábok körüli borszójak, szorosan össze vannak kötve.²¹ A fasiszták egyetértettek a marxistákkal abban, hogy az osztályellentét a gazdasági élet legfőbb kihívása; csupán abban tért el – gyakran csak elméleti szinten – a felfogásuk, hogy miként kell az ellentétet feloldani. A korporativizmus hívei azzal, hogy ráveszik az állampolgárokat, hogy inkább németnek vagy olasznak, mint munkásnak vagy főnöknek tekintsék magukat, abban reménykedtek, hogy valóra váltják Hitler kijelentését: „olyasmi, mint osztály nem létezik”. Hitler valójában hitt az osztályok létezésében – amikor politikailag és kulturálisan a munkások pártjára állt a gazdagokkal szemben –, ám, miként a legtöbb fasisztának, az volt a meggyőződése, hogy az osztálykülönbségeket nacionalista buzgalom révén alá kell rendelni a közjónak. A társadalom a harmadik utat követve részesül a kapitalizmus összes előnyében, miközben megszünteti annak hátrányait. A piac továbbra is létezik, ám „egészséges” és „termékeny” korlátok közé zárják. Mint Silvio Longhi szenátor, olasz fasiszta főügyész mondta: „Az állam mindaddig elismeri és garantálja az egyéni tulajdonjogokat, amíg azokkal nem az uralkodó közérdekkel ellentétes módon élnek.”²²

„Hiszem – jelentette ki 1932-ben FDR –, hogy az egyénnek teljes cselekvési szabadságot kell biztosítani, hogy a legtöbbet hozhassa ki magából; de abban nem hiszek, hogy ennek a szent szónak a nevében néhány nagy érdekeltségnek megengedjük, hogy ágyútöltelékét csináljon az Egyesült Államok lakosságának feléből.” Ilyen harmadikutas retorika visszhangzik a náci propaganda jórészből is. 1929. május 29-én megjelent jellegzetes vezércikkében Goebbels azt magyarázta, hogy a párt „nem a tőke, hanem az azzal való visszaélés ellen lép fel. ... A tulajdon számunkra is szent. Ez azonban nem jelenti azt, hogy beállunk azok kórusába, akik torz szörny-születté változtatták a tulajdon fogalmát. ... Szabad és felelős tulajdonosokból álló nép: ez a német szocializmus célja.”²³

A NÁCI GLEICHSCHALTUNG

A fasizmus az egység kultusza minden szférán belül és az összes szféra között. A fasiszták mindenre elszántan próbálják felszámolni a „mesterséges”, jogi vagy kulturális határokat család és állam, köz és magán, üzlet és

„közjó” között. Ellentétben a kommunista jakobinizmussal (vagy, ha úgy tetszik, a jakobinus kommunizmussal), amely azért sajátította ki a magántulajdont, és forgatta fel gyökerestől az intézményeket, hogy az alapoktól építse újjá a társadalmat, a fasizmus gyakorlatiasan próbálta megőrizni mindazt, ami a társadalomban jó és valódi volt, miközben ezt a közjóhoz próbálta kötni. A haladás útjában álló érdekeket vagy intézményeket természetesen államosítani kell. Ám ha együttműködnek a rezsimmel, ha „megteszik a magukét”, akkor megőrizhetik kis üzemeiket, bankjaikat, klubjaikat és áruházait.

Feltűnő, hogy a korporativizmus megannyi gyökere a katolikus tanításban lelhető fel. Az 1891-ben kiadott *Rerum novarum* című pápai enciklika az ipari forradalom okozta felbomlásra válaszul korporativizmust vagy szindikalizmust javasolt. 1931-ben a modernizált enciklika, a *Quadragesimo anno* újból megerősítette a *Rerum novarum*-ban kifejtett elveket. E két dokumentum alkotta a progresszív katolikus gondolkodás gerincét. Az egyház érdeklődése a korporativizmus iránt abból a hitből fakadt, hogy ez a legjobb módja a középkori társadalmi berendezkedés újjáélesztésének, amelyben az ember jobban képes átérezni az élet értelmét.

Röviden, a korporativizmus jelentős mértékben spirituális program volt. A marxi történetfelfogás hideg és személytelen erőit és a láthatatlan kéz Adam Smith-féle nemszeretem tanítását egy olyan harmadik út nevében vetette el, amely azt éreztette az „elfeledett emberrel”, hogy helye van a dolgok nagy rendjében.

A nácioknak volt egy szavuk erre a folyamatra: a *Gleichschaltung*. Ezt a politikai kifejezést – megannyi mással együtt – a mérnöki tudományok területéről kölcsönözték, ahol „összehangolást” jelent. Az elgondolás egyszerű volt: valamennyi intézménynek úgy kell együttműködnie, mintha egyazon gépezet részei volnának. Akik erre önként hajlandók, azoknak az állam nagy mozgásteret biztosít. Az „elkülönülés szigeteit” – legyenek azok üzleti vállalkozások, egyházak vagy emberek – idővel kivéreztetik. A haladás folyamában nem maradhatnak akadályok. A fasiszta alkuba tulajdonképpen az egész társadalom belement: gazdasági, erkölcsi és politikai biztonságukat a Birodalom eszményeihez való abszolút hűségükkel vásárolták meg. Ez persze hamis biztonság volt; a fasiszta alku fausti alku. Ám az emberek mégis azt gondolták, biztonságot kapnak cserébe.

A *Gleichschaltung* egyik kulcsfontosságú mechanizmusa a vezérelv volt. A vezérelv hatálya alatt a teljes polgári társadalomtól elvárták, hogy katonai egységként működjön, amelyben minden sejt lojális a vezetőjéhez, a vezetők az ő vezetőikhez, fel egészen Hitlerig. A német üzleti körök számára ez könnyű átmenet volt, mert a szervezeteikben már ők is valamiféle

vezérelvet vezettek be. Ebben az értelemben a német üzleti kultúra, részben megvetve a német swopizmus alapjait, de közvetve is, a német tudatot felkészítve a nácik által bevezetni kívánt társadalmi ellenőrzésre, hozzájárult a nácizmus uralomra jutásához.

A Krupp-konzern – a Harmadik Birodalom sokat ócsárolt fegyvertára – Alfred Krupp Általános Szabályzatának életbe léptetésével már a 19. században egyengette az utat a fasiszta alku előtt. Az 1870-es években Krupp egészségügyi ellátást vezetett be, iskolákat alapított, életbiztosítást kötött, kártérítést fizetett, nyugdíjrendszert hozott létre, kórházakat, még idősotthonokat is létesített alkalmazottai számára. Általános Szabályzata mini társadalmi szerződésnek számított közte és munkásai között. Lojalitásukért cserébe – vagyis mert lemondtak a szervezkedésről és a szocialista agitációról – Krupp mindazt nyújtotta, amiért a szocialisták harcoltak. „A külföldiek különösnek találják azt – írja William Manchester –, hogy Alfred Általános Szabályzatát liberálisnak tekintették – és Essenben még mindig annak tekintik. Első ízben fordult elő, hogy egy német cég elismerte kötelezettségeit az embereivel szemben.”²⁴

Krupp Általános Szabályzata az egyik legfontosabb progresszív reformdokumentummá vált a bismarcki Poroszországban, majd a nyugati világ nagy részén. Ma a hasonló politikát folytató társaságokról hízelgően nyilatkoznak a 60 percben.*

A *Gleichschaltung* során a nácik csupán kiterjesztették és támogatták ezeket a rendelkezéseket. Az állam a védelem fejében lojalitást kért a Krupptól és a hozzá hasonlóktól. Ez lényegében azt jelentette, hogy az egész társadalmat nácivá kell tenni – vagyis politizálni kell –, hogy ily módon a társadalom minden egysége megtegye a magáét a nagyobb ügy érdekében. Ennek folytán a vállalkozások a náci propaganda és értékek transzmissziós szíjjaivá váltak. A náci „rákellenes háborút” felkapták a dohányzást betiltó cégek. A nácik alkoholelleses háborúja és a bioélelmiszerek hitlerista hangsúlyozása lassan arra készítette az italgyártó ipart, hogy a sör és szeszes italok gyártásától álljon át a természetes gyümölcslevek előállítására. Abszolút elsőbbséget élveztek a gyermekek. 1933-ban a nácik betiltották a gyermekeknek szánt alkoholreklámokat. 1936-ban új igazolási rendszer lépett életbe, amely bizonyos italokat és élelmiszereket gyermekek számára „alkalmasnak” vagy „alkalmatlannak” nyilvánított. (A Coca-Colát gyerekek számára alkalmatlannak nyilvánították.) Ugyanabban az évben a Németországban termelt ásványvizek egynegyede a sörözőkben készült. 1938-ban a Birodalmi Egészségügyi Hivatal feje, Hans

* 60 perc (*Sixty Minutes*): az Egyesült Államok talán leghíresebb esti háttérműsora.

Reiter kijelentette, hogy mostantól az édes almabor Németország hivatalos „népitala” (*Volksgetränk*).

A nácik – akiket a „segítő szakmák” bürokratái mindig is aránytalanul nagy mértékben támogattak – különösen buzgó cinkosokra leltek az egészségügyi iparban. Egy olyan országban, ahol a demokráciát és a polgári szabadságjogokat megszüntették, és a szakemberek – orvosok, szabályozók és „ipari higiénikusok” – példátlan hatalommal járó pozíciókba kerültek, a nácik a „politikamentesség” áhított lehetőségét kínálták. A Birodalmi Rákellenes Bizottság például első éves beszámolójában kijelentette: „Az 1933-as év döntő fontosságú volt a rákellenes háborúban: a nemzetiszocialista forradalom teljesen új lehetőségeket teremtett átfogó intézkedésekre egy eddig meglehetősen korlátok közé zárt területen ... az orvosi szakma erőteljes és egyöntetű fellépése megmutatta, hogy az új Németországban a rák elleni harc új útjai nyíltak meg.”²⁵

Hatalmas közegészségügyi és erkölcsi kampányok indultak a biztonságos munkakörnyezet megteremtéséért, s ezzel együtt fellendült az egészséges bioélelmiszerek termelése, intézkedéseket vezettek be az állatokkal való kegyetlen bánásmód ellen, és más progresszív vívmányok is terjedtek. Bár sok ilyen reformot a társadalmi tervezők felülről vezettek be az ilyen költséges módosítások miatti szokásos aggályoktól immár megszabadított üzletemberek önkéntes részvételével, a nácik fáradhatatlanul dolgoztak azon, hogy a reformok iránti alulról jövő igényeket is szorgalmazzák és bátorítsák. Az utolsó munkástól a leggazdagabb mágnásig mindenkit arra ösztönöztek, hogy fogadja el, és juttassa érvényre az alap gondolatot: ha nem vagy a megoldás része, akkor a probléma része vagy. A német fogyasztókra is folyton ráparancsoltak, hogy a „közjót” előmozdító termékeket vásároljanak.

Maga a nyelv is abba az irányba változott, amit csak náci politikai korrektségnek lehetne nevezni. Victor Klemperer, az újlatin nyelvek tanára a drezdai egyetemen, akit 1935-ben zsidó származása miatt bocsátottak el, életét annak szentelte, hogy feljegyezze a nyelv és a mindennapi élet alig észrevehetően azon átalakulásait, amelyeket a *Gleichschaltung* idézett elő. „Az egyén elgépiesedése – magyarázta – először a 'Gleichschaltungban' nyilvánult meg.” Megfigyelte, hogy fészkeltek be magukat a köznapi beszédbe az olyan kifejezések, mint a „hitleri idő” (a napos időjárás leírására). A nácik „megváltoztatták az értékeket, a szavak gyakoriságát, és közös tulajdonná tettek korábban csak bizonyos egyének és kisebb csoportok által használt szavakat. A párt számára koboztak el bizonyos szavakat, mérgükkel telítettek szavakat, kifejezéseket és mondatformákat. A nyelvet borzalmas rendszerük szolgálatába állították. Meghódították a szavakat,

és a legerősebb, egyszerre legnyilvánosabb és legtitkosabb reklámeszkö-zükké tették őket.”²⁶

E folyamat lényeges eszköze volt a populáris kultúra, televíziótól a film-től a marketingig és a reklámgig. Különösen a filmstúdiók működtek együtt buzgón a rezsimmel – és fordítva. Goebbels sokat áldozott a médiumra, mert meggyőződése volt, hogy „a film a tömegek befolyásolásának egyik legkorszerűbb és legmesszebbre ható eszköze.” A filmipart azonban arról biztosította, hogy a kormány nem veszi át az irányítását, inkább állami-magán partnerségről van szó. „Nem áll szándékunkban akadályozni a termelést – szölt a stúdióvezetőkhez az ipárnak tartott első beszédében –, és nem kívánjuk gátolni sem a magánvállalkozást: ellenkezőleg, jelentős ösztönzést fog kapni a nemzeti mozgalomtól.”²⁷ A filmipar, ami formá-lisan és informálisan együttműködött a kormánnyal, többnyire a valóság-tól eltávolító meséket készített a német közönségnek, valamint özönlöttek a Hitlerről szóló allegorikus dicshimnuszok. A mozik közönségét finoman arra ösztönözték, hogy ne csupán mondjuk a zsidókról és külpolitikáról gondolkodjon máshogy, hanem arról is, hogy mit jelent emberi lényné-k lenni a modern világban.

Noha a nácik teljes ellenőrzés alatt tartották a társadalmat, sokan mégis úgy érezték, hogy a nagytőke ezt megússza. Különösen Himmlert bosszan-totta, hogy milyen lassan gyümölcsöznek a németek étkezési szokásaival kapcsolatos erőfeszítései: „Mindenütt mesterséggel találkozunk; az élel-miszert mindenütt elrontják, olyan alkotóelemekkel töltik meg, amelyek állítólag megnövelik az élettartamát, vagy megszépítik a külső megjele-nését, vagy 'gazdagítják', bármivel, amit az iparág reklámszakemberei el akarnak hitetni velünk. ... Az élelmiszergyártó cégek kezében vagyunk, gazdasági ütőképességük és reklámozó erejük miatt előírhatják, hogy mit ehetünk, és mit nem. ... A háború után erőteljesen fel kell lépniük az ellen, hogy az élelmiszeripar tönkretégye a népünket.”²⁸ Láthatjuk a harmadik-utas totalitarizmus hajthatatlan előre haladását. Logikailag az élet min-den problémája intézmények vagy egyének elégtelen együttműködéséből fakad. Ha csak még egyet tudunk tekerni a fogaskeréken, akkor – klikk! – minden a helyére kerül, és megszűnik az összes ellentmondás.

Nyilvánvalóan a zsidók szenvedték el a *Gleichschaltung* oroszlánrészét. Ők voltak azok a „mások”, akikkel szemben a nácik meghatározták orga-nikus társadalmukat. A zsidók gazdasági sikeressége miatt az üzleti közös-ség szükségképpen középponti szerepet játszott a társadalom „árjásításá-ban” – ami kényelmes ürügy volt a vállalkozások számára a zsidó tulajdon megszerzésére, a német diplomások számára pedig a zsidó állások betöl-tésére a tudományos és a művészeti életben. Számtalan német egyszerűen

megtagadta, hogy kiegyenlítse zsidó hitelezőkkel szemben fennálló tarto-zását. Bankok koboztak el jelzáloggal terhelt ingatlanokat. Dögkeselyűk csaptak le zsidó vállalkozásokra, vagy ajánlottak filléreket nekik, tudván tudva, hogy a zsidóknak nincs hova fordulniuk. Vagy feljelentették ver-senytársaikat, azzal vádolva őket, hogy X cég nem eléggé elkötelezett az iránt, hogy kellően zsidótlanítsa vállalkozását.

Hasonló rémségek nem történtek az Egyesült Államokban, s nem is való-színű, hogy fognak, még Hugh Johnson legsötétebb fantáziáinak valóra válása esetén sem. Ám a nácik és Johnson NRA-jának gyakorlata között több a hasonlóság, mint a különbség. Johnson gengszterei ajtókat törtek be, és börtönbe zártak embereket, mert azok nem működtek együtt a Kék Sas-sal. Hitler zsványai ugyanezt tették. „Aki nincs velünk, az ellenünk van – dörgött Johnson –, és úgy tudjuk megmutatni, hogy ti is a New Deal e nagy hadseregének része vagytok, ha ragaszkodunk a szolidaritás e jelképéhez.” A New Deal irányítóinak „megtesszük a magunkét” jelszava a nácik foly-ton ismételtetett mondását – „a közjó előbbre való a magánjónál” – vissz-hangozta. Végül is Stuart Chase és nem Albert Speer* állította *Economy of Abundance* (A bőség gazdaságtana) című munkájában, hogy „diktátori hatalommal felruházott ipari vezérkarra” van szükség.²⁹

Ami a populáris kultúrát illeti, nincs elég terünk abban a terjedelemben tárgyalni a kérdést, amire az rászolgálna. A New Deal során dollármillió-kat fektettek művészekbe és írókba, akik ezt a kedvességet azzal hálálták meg, hogy a New Dealt magasztaló művészi és irodalmi alkotások tömegét állították elő. Egy epizód különösen jól mutat rá a korszak igazi történetére.

Sok más vezető amerikai személyiséghez hasonlóan William Randolph Hearstnek is meggyőződése volt, hogy Amerikának diktátorra van szük-sége. Miután előbb az „Amerika először” jelszavával kampányoló Jack Garnert támogatta, átigazolt FDR-hez (s azt állította, hogy a demokrata konvención rajta múltott, hogy ott Rooseveltt került ki győztesen). Mikor úgy döntött, hogy FDR – és az amerikai nép – befolyásolásának leghatáso-sabb útja Hollywoodon keresztül vezet, személyesen dolgozta ki a *Gabriel Over the White House* (Gábriel arkangyal a Fehér Ház felett) című könyv-ből készült forgatókönyvet, amiből az ugyanilyen című film készült Walter Hustonnal Judd Hammond elnök szerepében.

Nyilvánvaló a film propagandajellege. Hammond, ez a Hooverre emlé-keztető fanatikus pártmunkás elnök autóbalesetet szenved, és meglátogatja Gábriel arkangyal. Amikor felépül, szinte újjászületik: vallásos lázban ég,

* Albert Speer (1905–1981): a Harmadik Birodalom főépítész, fegyverkezéssügyi miniszter és a haditermelés megszervezője.

hogy jót tegyen Amerikával. Kirúgja a teljes kabinetjét – az összes nagytőkés lakájt! A Kongresszus vádat emel Hammond ellen, s válaszul megjelenik a közös ülésen, ahol kijelenti: „Cselekvésre – azonnali és hatékony cselekvésre van szükségünk!” Ezt követően felfüggeszti a Kongresszust, „ideiglenesen” magához vonja a teljes törvényhozói munkát. Elrendeli egy új „építő hadsereg” létrehozását, ami csak neki tartozik felelősséggel, milliárdokat költ egyik New Deal-szerű programra a másik után, államosítja az alkohol eladását és előállítását. Amikor a vélhetően politikai ellenfeleivel szövetkező gengszterek ellenállásába ütközik, hadbíróági tárgyalást rendel el, amelyen hadsegéde elnököl. A gengsztereket rögtön a tárgyalás után falhoz állítják, és kivégzik a bírósági épület udvarán. E győzelme után Hammond a továbbiakban a világbékét teremti meg azáltal, hogy minden engedetlen vagy az Amerikával szemben fennálló adósságát tagadó nemzetet megsemmisítéssel fenyeget meg. Végül szívrohamban hal meg, és „a valaha élt legnagyobb elnökök egyikeként” zengenek róla dicsőhimnuszokat.

Nem hiteles források szerint a forgatókönyv egyik szerzője a demokrata elnökjelölt, Franklin D. Roosevel volt. A kampány során időt szakított arra, hogy elolvassa a forgatókönyvet, és több, Hearst által a filmbe dolgozott fontos változtatást javasolt. „Azért küldöm Önnek e sorokat, hogy elmondjam, mennyire örülök a *Gábrriel a Fehér Ház felett*ben végrehajtott változtatásoknak” – írta Roosevelt alig egy hónappal hivatalba lépése után. – Szerintem rendkívül érdekes darab, és sokat segíthet nekünk.”³⁰

Hollywood azóta is ugyanilyen buzgón áll liberális ügyek és politikusok rendelkezésére. A *Dave* című film, amelyben Kevin Kline nemes szívű népbarátot játszik – akit megkérnek, hogy személyesítsen meg egy megsebesült (konzervatív) elnököt, majd társadalmilag tudatos államcsínyt hajt végre –, csupán ugyanannak az alapelvnek felmelegített változata.

A LIBERÁLFASISZTA ALKU

Még ma is a Wilson és FDR által teremtett, alapvetően fasiszta gazdasági rendszerben élünk. Valóban nem egy „tudatos fasiszta civilizációban”, hanem egy olyan, barátságosabb változatában, amely mérhetetlenül jobb indulatú a hitleri Németországnál, a Mussolini-féle Olaszországnál vagy akár FDR Amerikájánál. Ezt a rendszert nevezem liberálfasizmusnak.

Attól, hogy az üzleti élet virágzik a kapitalizmusban, még nem biztos, hogy az üzletemberek szükségképpen elvű kapitalisták. Az üzletemberek – legalábbis azok, akik igen nagy vállalatok élén állnak – nem kedvelik

a kockázatot, márpedig a kapitalizmus, meghatározása szerint, kockázatot igényel. A tőkét egy olyan piacon kell működtetni, ahol semmire sincs garancia. Az üzletemberek viszont természetüknél és képzettségüknél fogva arra hajlanak, hogy elkerüljék a bizonytalanságot és kockázatot. Mint csoport, ezért nem elvű kapitalisták, hanem a szó legszorosabb értelmében vett opportunisták.³¹

A legtöbb sikeres üzletember nem szeretne bajlódni a politikával. A Wal-Mart és a Microsoft évekig azzal büszkélkedett, hogy senki sem képviseli az érdekeiket Washingtonban. Bill Gates Microsoft-főnök kérkedve mondta, hogy ő a „másik Washingtonból” való, és alapjában véve csak egyetlen lobbistája köszált a nemzeti fővárosban. Csak akkor gondolta meg magát, amikor a kormány majdnem tönkretette a vállalatát. A Szenátus Igazságügyi Bizottsága meghívta Washingtonba, hogy vezekeljen a sikereiért, és a szenátorok, a *New York Times* szavaival, „kárörvendően figyelték, hogyan feszeng a székében Amerika leggazdagabb embere.”³² Válaszul Gates tanácsadók, lobbisták és jogászok seregét szerződtette, hogy a segítségükkel legyőzze a kormányt. A 2000. évi választások során a Wal-Mart a 771. volt a szövetségi politikusoknak nyújtott közvetlen támogatások rangsorában. A rákövetkező években szakszervezetek és mások mindenfélét fecsegték arról, hogy milyen nyugtalanítóvá vált az óriási kiskereskedelmi lánc. 2004-ben a Wal-Martból lett messze a legnagyobb vállalati politikai akcióbizottság, 2006-ban pedig példátlan „választónevelő” hadjáratot indított.

A Wal-Mart példája különösen furcsa. A nácik egyik legfontosabb politikai problémája az áruházak megjelenése volt. Az 1920-as pártprogramban még azt is megígérték, hogy átveszik koruk Wal-Martjait. A 16. programpont így hangzik: „Követeljük egy egészséges középosztály megteremtését és megőrzését; a nagy áruházak azonnali köztulajdonba vételét, és kis cégeknek történő bérbeadását alacsony bérleti díj fejében; az állammal, megyével vagy városi önkormányzattal szerződéses viszonyban álló valamennyi kisvállalat érdekeinek legteljesebb figyelembe vételét.” Hatalomra kerülésük után a nácik egyáltalán nem teljesítették ígéretüket, ám az áruházakat valóban eltiltották attól, hogy üzletláncot hozzanak létre – nagyjából ezt akarják tenni a mai bírálók is a Wal-Marttal. A fasiszta mozgalmak – például Coughlin atya Nemzeti Unió a Társadalmi Igazságosságért mozgalma – szintén az áruházakat okolták a közösségek összeomlásáért és a középosztály szorongásaiért.³³

* Az USA északnyugati részén, a csendes-óceáni parton lévő Washington államból. Bill Gates 1955-ben született Washington állam fővárosában, Seattle-ben.

A Wal-Mart mikroszintű példa arra, hogy a liberálisok hogyan neveznek mindent „fasisztának”, ami kívül esik az állami kontrollon. Neil Steinberg, a New York-i *Daily News* hírlapírója például „felszökellő és új, meghódítandó világokat kereső hatalmas fasiszta vadállatnak” nevezte a vállalatot.³⁴ S milyen megoldást javasolt a fasiszta vadállat legyőzésére? Bújjon ágyba a kormánnyal, természetesen a szabályozás takarója alá. Azt is érdemes megjegyezni, hogy a Wal-Mart és a Microsoft egyaránt szükségesnek látta, hogy megvédje magát Washingtontól, s nem csupán azért, mert a kormány nem képes megtartóztatni magát a beavatkozástól, hanem azért is, mert versenytársaik sem voltak képesek megtartóztatni magukat attól, hogy a kormányt beavatkozásra unszolják.

Ez az egyik, kellően még nem értékelte következménye a kormány méreteiben bekövetkezett robbanásnak. Ameddig egyes cégek hajlandók prostituálni magukat Sam bácsival, addig minden vállalkozás úgy érzi, kénytelen kurvává válni. Ha az Acme meggyőzheti a kormányt, hogy szúrjon ki az Ajax-szal, akkor az Ajaxnak nincs más választása, mint nyomást gyakorolni a kormánnyra, hogy ne tegye ezt. A politikusok voltaképpen brókerrekké válnak, s megbízásokat fogadnak el az ügyfelektől, akik nyerhetnek és veszíthetnek is. A Microsoft versenytársai azon buzgólkodtak, hogy rávegyék a kormányt: az ő hasznukra szedje szét a vállalatot. Ez a dinamika érvényesült a náci Németországban is. A náci játszóját mindinkább vonakodva követő acélgyártó cégek önállóságuk megőrzéséhez nagyobb védelmet igényeltek. Ennek nyomán a vegyi cégek léptek előtérbe lojális náciikként, és elvették a kormányszereződéseket az acélipartól.

A legtöbb vállalat méhkasra emlékeztet. Ha a kormány nem zaklatja őket, ők sem zaklatják a kormányt, de ha a kormány beavatkozik az üzletmenetbe, a méhek Washingtonba rajzanak. A liberális „gyógymód” a méhek problémájára mégis újra és újra az, hogy egy nagy bottal rá kell csapni a kaptárra. A gyógyszeriparnak több száz, egyes betegségekre, specialitásokra és kezelési formákra szakosodott lobbistája van, s mindegyik cég egész vagyont költ a közvetlen és közvetett lobbizásra és reklámra. Tudják, melyik orvosi szakma nem költ szinte semmit? Az állatgyógyászat. Hogy miért? Mert a Kongresszus szinte egyáltalán nem fordít időt a szabályozására.³⁵ Miért költenek olyan sok pénzt a gyógyszeripari ágazatok arra, hogy politikusoknál és szabályozóknál lobbizzanak? Mert olyan alaposan vannak szabályozva, hogy Washington jóváhagyása nélkül fontosabb döntést nem is tudnak hozni.

Ahogy megnőtt a kormány mérete és hatóköre, úgy nőtt a kormányhoz forduló vállalkozások száma is. 1956-ban az *Encyclopedia of Associations* 4900 csoportot sorolt fel, ma több mint 23 ezret. Ne feledjük, hogy a libe-

rális gazdaságtan titánjának, John Commonsnak meggyőződése volt, hogy az ipari egyesületek osztódással történő szaporodása fasiszta rendszert hoz létre nálunk – csaknem hetven évvel ezelőtt! Természetesen nem mindegyik ilyen csoport hivatalos lobbiszervezet, de valamilyen módon valamennyi a kormánnyal – vagy a kormánnyon – dolgozik. Az Egyesült Államokban bejegyzett lobbisták teljes száma 1996 óta megháromszorozódott, és csak az utóbbi öt évben a kétszeresére nőtt. Miközben ezeket a sorokat írom, mintegy 35 ezer bejegyzett lobbista működik Washingtonban. 1970 és 1980 között, miközben húsz új szövetségi ügynökség született, a Washingtonban működő jogászok száma durván a kétszeresére, 40 ezerre nőtt.³⁶ Ezek a számok távolról sem fedik le a teljes valóságot. PR-cégek, jogi cégek, pártfogó csoportok és agytrösztök nőttek ki robbanásszerűen a nemzet fővárosában, hogy „közvetve” lobbizzanak a sajtónál és a véleményformálóknál, a Kongresszusnál és másoknál, és kedvezőbb „problémakörnyezetet” teremtsenek. Ha egyik lobbista barátom meghív egy sörre, az eseményt „harmadikfél-kijárásnak” nevezi.

A nagyvállalatoknak már régóta vannak irodáik Washingtonban, ám ezek hagyományosan szakmai sülyesztőknek számítottak, ahová akkor küldték el Tedet, amikor az iszákossága már túl nagy problémát jelentett, vagy ahol Phil el tudott lébecolni, amíg elérte a nyugdíjkorhatárt. Mostanra azonban ezek hatalmas és igen professzionális központokká váltak. 1961 és 1982 között a vállalati irodák száma Washingtonban a tízszeresére nőtt, az elmúlt évtizedben a vállalati lobbisták fizetése exponenciálisan növekedett.

A náci Németországban a vállalatok azzal bizonyították az állam iránti lojalitását, hogy jó „vállalati polgárok” voltak – ahogy ma is teszik. A lojalitás bizonyításának eszközei jelentősen eltértek, és a különböző programoknak határozott erkölcsi tartalma volt. Egy gondolat kíséret erejéig fogadjuk el, hogy óriási különbség van aközött, amit a náci rezsim a „jó német vállalatoktól” elvárt, és aközött, amit Amerika vár el nagyvállalati vezetőitől, de ez nem változtat azon, hogy bizonyos alapvető hasonlóságok mégis fennállnak.

Nézzük például a jórészt kétpárti és teljesen jó szándékú fogyatékosügyi törvényt (Disabilities Act, ADA), amelyet mindenütt a „helyes” kormányzás diadalaként ünnepelnek. A törvény elrendeli, hogy a vállalatok számos kisebb-nagyobb intézkedést hozzanak, amelyek megkönnyítik különböző fogyatékoságoktól szenvedő ügyfeleik és alkalmazottaik életét. Az irodákat úgy kell átalakítani, hogy kerekesszékekkel is használhatók legyenek, különböző jelzéseket Braille-írással is fel kell tüntetni, hallókészülékeket kell rendelkezésre bocsátani, és így tovább.

Képzeljük most magunkat a Coca-Cola vezérigazgatójának helyzetébe! A fő kifogása a törvénnyel szemben az, hogy egy csomó pénzbe kerül, ugye? Nos, nem igazán. Ha tudja, hogy a Pepsi vezérigazgatójának is ugyanezt kell tennie, akkor ez nem jelenthet igazán problémát. Csak annyit kell tenni, hogy egy fillérrel – valójában egy fillér töredékével – meg kell emelni egy doboz Coke árát. A terhet a vevők viselik, ahogy a Pepsi vevői is. Az áremelés nem változtat a piaci részesedésen, mert a versenytárséhoz viszonyított ár nagyjából ugyanaz maradt, a vevők pedig valószínűleg észre sem veszik az árváltozást.

Viszont képzeljük magunkat egy kis helyi üdítőital-gyártó társaság tulajdonosának helyébe! Fáradhatatlanul munkálkods, hogy beteljesüljön az álmod, és egy nap egyenlő félként kerülhess szembe a Coke-kal vagy a Pepsivel. Az üzemeid és irodáid fogyatékosbaráttá történő átalakítása sokkal több pénzbe kerül, nemcsak az infrastrukturális, hanem a bürokratikus jogi költségeket is beszámítva (a Coke-nak és a Pepsinek nagy jogi osztálya van, neked nincs). Bővítési és megújítási terveket kell elhalasztani, mert a költségeidet nem tudod áthárítani a vevőidre. Vagy képzeljük magunkat egy még kisebb cég helyzetébe, amely abban reménykedik, hogy a helyi versenytársak mellett labdába rúghat. Viszont 499 alkalmazottad van, s most egy gondolatkísérlet erejéig képzeljük el, hogy az ADA 500 alkalmazottól lép teljes mértékben érvénybe. Ha akár még egyetlen embert felveszel, az ADA hatálya alá kerülsz. Más szavakkal, milliókba kerül neked, ha akár egyetlen, évente harmincezer dollárodba kerülő alkalmazottat felveszel.

Az ADA esetében a szándék kétségkívül remek, az érdekek jogosak. Csakhogy az ilyen álságosan filantróp törvényeknek már a természetéből adódik, hogy a nagy cégeket hozzák helyzetbe, összefonódást teremtenek a politikai elittel, és korlátozzák a kisebb cégek lehetőségeit. Tulajdonképpen már a kirúgási szándékkal járó büntetések és bürokratikus eljárások is élethossziglani foglalkoztatást garantálhatnak. Kisebb cégek nem vállalhatják annak kockázatát, hogy az örökkévalóságig fizessenek valakit, míg a nagyok megértik, hogy „túl nagygyá váltak ahhoz, hogy megbukjanak”, hiszen voltaképpen az állam meghosszabbított karjai.

A fasiszta alku működésére talán a legjobb modern példa a kormány és a dohánygyártó cégek összejátszása. Emlékezzünk arra, hogy az 1990-es években a dohányipart azzal démonizálták, hogy az egyetlen olyan árucikkkel kereskedik, „amely megfelelő használat esetén megöli vásárlóját”. Bill Clinton és Al Gore hatalmas politikai tőkét fektettek a „nagy dohánygyártók” elleni háborújukba. A lapok címdalain és az éjszakai hírekben szinte naponta tanúi voltunk a „jobboldali” nagyvállalatok kontra progresszív reformerek narratívájának. Texas állam főügyésze kijelentette,

hogy „a mostani dohányipart a történelem a civilizáció leggonoszabb birodalmi között tartja majd számon.” A *New York Times Book Review*-ban Christopher Lehmann-Haupt azt állította, hogy „az amerikai történelemben csak a rabszolgaság volt nagyobb átok a dohánynál”. A dohányipar vezetői, egy országszerte idézett dohányellenes aktivista szavaival „a földkerekség legbűnözőbb, legundorítóbb, legszadistább és leginkább elfajzott embercsoportját alkotják”.³⁷

Ebből a környezetből pattant ki az az – alkotmányellenes – dohányipari egyezség, amelyben a nagy dohánygyártók beleegyeztek, hogy 246 milliárd dollárt fizetnek az államok kormányainak. Vajon miért mentek bele a dohányipari cégek egy olyan egyezménybe, amely ilyen sokba kerül nekik, és arra kényszeríti őket, hogy saját terméküket ócsárolják fizetett hirdetésekben, és olyan felvilágosító kampányokat pénzeljenek, amelyek lebeszélnek a gyermekeket arról, hogy valaha is a vevőik legyenek? Az ok egyszerűen az, mert ez állt érdekükben. A dohányipari cégek ezzel nem csak a pereiket zárták le; kormányzati jóváhagyást is vásároltak egy új, törvénytelen kartellhez. A „nagy dohánygyártók” az egyezmény alapján kiszámíthatónál jobban emelték áraikat, s ezzel csinos haszonra tettek szert. A kis cégek, amelyek nem írták alá az egyezményt, kénytelenek nagy összegeket letétbe helyezni. Amikor ezek a cégek fellendülőben voltak, és csökkentették a nagy dohányipari cégek piaci részesedését, az államok kormányai közbeléptek, s még nagyobb befizetéseket követeltek tőlük. „Mindenn államnak érdeke, hogy az egyes államokban csökkenjenek az eladások [az egyezményen kívül maradt cégeknél]” – figyelmeztette Vermont állam főügyésze főügyésztársait. A kormány valójában olyan rendszert vezet be, amelyben a kisvállalatok tönkremennek, hogy biztosítva legyen a „nagy dohánygyártók” magas haszna. Lehet persze azt gondolni erről, hogy teljesen rendben van, de miért is nevezhető ez szabadpiaci megközelítésnek? Miben is különbözik ez az egész a fasiszta Olaszország, a náci Németország és Hugh Johnson NRA-jának korporativizmusától?³⁸

Íme a nagytőke titkos története a 19. századi vasútépítésektől Teddy Roosevelttől húsiipari paktumán át a „nagy dohánygyártók” mai felháborító kartelljéig: állítólagosan jobboldali nagyvállalatok kesztyűbe bújtatott kézzel működtek együtt mindkét párti progresszív politikusokkal a kisvállalkozások kiszorítása, a verseny korlátozása, a piaci részesedés és az árak biztosítása érdekében, és általában azért, hogy egyfajta kormányhelyettesként lépjenek fel. JFK sok „cselekvő értelmiségi” üzletember volt, aki úgy vélte, a kormányt pártokon felül álló szakértőknek kell irányítaniuk, akik az üzlet és a kormányzás közötti választóvonalat elmosva az üzleti hatékonyságot honosítják meg a kormányzatban. A nagyvállalatok LBJ és nem

az objektíve a szabad vállalkozást pártoló Barry Goldwater mögött sorakoztak fel. A szabadpiac hívei gyakran ócsárolják Nixon bér- és árszabályozását, viszont rendszerint feledésbe merül, hogy a nagyvállalatok éppen hogy üdvözölték ezeket. Egy nappal azt követően, hogy Nixon bejelentette korporativista programját, a Gyáriparosok Országos Szövetségének elnöke kijelentette: „Az elnöknek az amerikai gazdaság megerősítése érdekében tett merész lépése minden csoport részéről támogatásra és együttműködésre érdemes.”³⁹ Jimmy Carternek az energiaválság leküzdése érdekében tett, állítólag előrelátó erőfeszítései az Energiaügyi Igazgatóság megteremtéséhez vezettek, amely a korporatív érdekek malacperselye lett – és maradt. Az Archer Daniels Midlandnek milliárdokat sikerült lekasztania az etanolhoz hasonló alternatív „zöld” üzemanyagokkal kapcsolatos környezetvédelmi álom ürügyén.

Manapság tulajdonképpen valamennyien Croly örökösei vagyunk. Az ő felismerése volt, hogy ha nem sajátítjuk ki a magánvállalkozásokat, hanem helyette a saját társadalmi programunk végrehajtására használjuk fel őket, akkor arra kell törekednünk, hogy a lehető legnagyobbra nőjenek. Mi könnyebb, ötezer macskát vagy egy tucatnyi óriási ökröt szíjazni egy kocsiba? Találón fogalmaz Al Gore, amikor arról beszél, hogy meg kell „szelídíteni az olajipari óriásokat”. Nem kívánja államosítani őket, csak befogni saját programjának igájába. Ugyanígy, a Hillary Clinton által javasolt egészségügyi reform, miként a vezető demokraták (és egy csomó republikánus) által beterveztett legtöbb javaslat a nagy-kormányzat és a nagyvállalatok összeolvadását célozza. A Hillary Clinton *It Takes a Village* (Kell egy falu) című munkájában kifejtett közgazdasági gondolatok lélegzetelállítóan korporativisták. „Legnagyobb távközlési és számítógépipari vállalataink fogtak össze a kormánnyal egy olyan projekt érdekében, amelynek során Amerika minden iskolai osztálytermét bekapcsoljuk az internetbe – áradozik. – A társadalmilag érzékeny nagyvállalati filozófia vezet el a jövőbeli jóléthez és társadalmi stabilitáshoz.”⁴⁰ Nincs szükség Rosetta-kőre ahhoz, hogy kibogozzuk: mit értenek a liberálisok „társadalmilag érzékeny nagyvállalati filozófián”.

Az összes ilyen „filozófia” nagypapája természetesen az iparpolitika, a modern liberalizmusban testet öltött korporativizmus kísértete. 1960-ban Kennedy elnök „új partnerségre” szólított fel az amerikai nagyvállalatokkal. Az 1970-es években Jimmy Carter „újraiparosítást” sürgetett egy új „társadalmi szerződés” jegyében, amely meg tud küzdeni a „versenyképességi válsággal”. A Carter-kormányzat egyik ifjú segítője, Robert Reich frázisgyárosként kezdte pályáját, olyan hatásosnak látszó gyöngyszemeket eszelt ki, mint „célpontstimuláns” és „jelző tervezés”. Később az „Atari

demokraták”⁴¹ ismét azt állították, hogy a „jövő” a köz- és magánszektor „stratégiai partnerségében” rejlik.

Az 1980-as években a korporativista „Japán Zrt.” iránti irigység eszelős méreteket öltött. Azok szellemi leszármazottai, akik annak idején Bismarck Poroszországát, Mussolini Korporációs Minisztériumát csodálták, most a japán Nemzetközi Kereskedelmi és Ipari Minisztérium bűvkörébe kerültek, amely hamar a felvilágosult gazdaságpolitika vezércsillagává vált. James Fallows⁴² a liberális értelmiség csillagait – Clyde Prestowitzet, Pat Choate-t, Robert Kuttner, Ira Magazinert, Robert Reich-et és Lester Thurow-t – kérte fel, hogy kutassák fel a kormány-üzleti élet „együttműködés” Szent Grálját.

Reich egyike volt a harmadikutas mozgalom úttörőinek. Micky Kaus szerint a harmadikutas retorika Reich „legbosszantóbb szokása” és „jellegzetes érvelési módja”.⁴¹ 1983-ban jelent meg Reich *The Next American Frontier* (Az új amerikai határ) című könyve, amelyben a „korporativizmus egy olyan szélsőséges formája” (Kaus szavai) mellett szállt síkra, amelyben a kormányzat „szerkezetváltozási segítségnyújtásért” cserébe a vállalatok beleegyeznek, hogy „nem bántják régi munkásaikat”. A munkások valójában vállalati polgárokká válnak, ami hátborzongatóan hasonlít Krupp Általános Szabályzatára. Még hátborzongatóbban visszhangzik az olasz fasizmus korporatív felfogása abból a megállapításból, hogy a korporációk „jórészt felváltják a földrajzi alapú hatásköröket, s általuk jut el a gazdasági és humán fejlődésre szánt kormánytámogatás a rászorultakhoz.” A szociális ellátásokat – egészségügyi ellátás, óvoda, oktatás stb. – mind a munkáltatón keresztül kapod meg. Mindez nemcsak jó, hanem elkerülhetetlen is, mert az „üzleti vállalkozások” Reich szerint „gyorsan középponti közvetítő szervekké válnak az amerikai társadalomban, és a szociális ellátások és voltaképpen a teljes társadalmi élet színtereként a földrajzilag körülhatárolt közösségek helyébe lépnek.”⁴²

Akkor miért mégis a gazdasági *jobboldal* az, amelyik azt szeretné, hogy a korporációk erősebb ellenőrzést gyakoroljanak életünk felett?

1984-ben jelent meg a volt republikánus stratégia, Kevin Phillips *Staying on Top: The Business Case for a National Industrial Strategy* (Fent maradni: üzleti élet és nemzeti iparstratégia) című könyve. „Az üzletembereknek

* Atari demokraták (*Atari Democrats*): az 1980-as évek népszerű szóhasználata azokra a demokratákra, akik a klasszikus liberális gazdasági elvekre és a high-tech beruházásokra összpontosítva akarták felpörgetni a gazdaságot, s akik így középutasnak számítottak. A kifejezés a Demokrata Párt képviselői és az Atari szoftvercég munkatársai közötti nézetegyezésre utal.

** James Fallows (1949–): amerikai újságíró és rádiós műsorvezető, aki korábban Jimmy Carter elnök beszédírójaként dolgozott.

– figyelmeztetett Phillips – félre kell tenniük a régi szabadversenyessé felfogást ... ideje, hogy az USA elkezdje megtervezni gazdasági jövőjét”, még-hozzá harmadikutas módon.⁴³ Mulatságos, hogy Phillips szerint George W. Bush ükapja, S. P. Bush hasznát húzta a háborúból, mivel Woodrow Wilson Hadiipari Tanácsának tagja volt, tehát éppen egy olyan szervezeté, amelyet Phillips is pártolna.

1992-ben Bill Clinton és Ross Perot egyaránt a kormány és az üzleti élet közötti „új szövetség” iránti kiterjedt vágyra épített. (1991-ben az amerikaiak 61%-a támogatott volna egy ilyen kezdeményezést). „Nemzeti gazdasági stratégia nélkül országunk csak sodródna – jelentette ki egy rá jellemző beszédben Clinton elnökjelöltként –, miközben versenytársaink a megtakarításra, a magas bérek előmozdítására és a jelentős növekedést generáló munkahelyekre vonatkozó, világosan megfogalmazott nemzeti célok alapján szerveződnek.” A Kongresszus és a szövetségi költségvetési hiány végül megghiúsította Clinton reményét, hogy dollárszázmilliárdokat „fektessen be” stratégiai iparfejlesztési tervébe. Kormányzata azonban keményen küzdött azért, hogy bizonyos iparágakat segítségre „szemeljen ki” – igen kis hatásfokkal, hacsak nem számoljuk bele, hogy Al Gore „találta fel” az internetet. Hillary Clinton szerencsétlen egészségügyi törvénytervezete egy olyan hálóba próbálta belegyömöszölni az egészségügyi iparágat, amelyben nem lehetett volna tudni, hol kezdődik a kormány és hol végződik a magánszektor. A kisvállalkozásoknak, mint a New Deal alatt a szegény ruhatisztítóknak és újságkihordóknak, egyszerűen fel kellett áldozniuk magukat a többiekért. Amikor erre figyelmeztették, Clinton ezzel verte vissza a panaszokat: „Nem menthetek meg minden alultőkésített vállalkozót Amerikában.”⁴⁴

A demokrata és a legtöbb republikánus egészségügyi tervezet nem szólít fel az orvosok és gyógyszercégek magántulajdonának kisajátítására, sem a munkaadók által nyújtott egészségügyi ellátás megszüntetésére, inkább a nagyvállalatokat akarják helyettes kormányként használni. Van némi alapja a liberális közgazdászok körében terjedő tréfálkozásnak, miszerint a General Motors egészségügyi ellátó, amely ipari melléktermékként autót állít elő.

A GM mulatságosan erősíti a marxista logikát. Az ortodox marxizmus szerint a tőkés rendszer akkor válik fasisztává, amikor belső ellentmondásai kiéleződnek. Politikai gazdaságtani elméletként ez az elemzés

* A megjegyzés arra utal, hogy a demokrata elnökjelölt Al Gore egy 1999-es interjújában félreérthetően fogalmazta azt állította, hogy az ő kezdeményezésére indult el az internet. Szakértők szerint kongresszusi munkájával valóban hozzájárult ahhoz, hogy az internet szabadabbá vált az egyéni felhasználók számára is.

számos sebből vérzik, kiskereskedelmi szinten azonban tagadhatatlanul van benne igazság. Egykor szabadpiaci helyzetükre büszke iparágak hirtelen a protekcionizmus, az „iparpolitika” és a „stratégiai versenyképesség” melletti érveket kezdenek hangoztatni, mihelyt rájönnek, hogy nem állják meg helyüket a piacon. Az acél- és textilipar, egyes gépkocsigyártók – az 1980-as években a Chrysler, ma a GM – és az agráripár nagy része pont akkor kezdi hangoztatni, hogy az államnak és az üzleti életnek „partneri” viszonyt kell kialakítania, amikor egyértelművé válik, hogy már nem versenyképesek. Ekkor gyorsan fogékonnyá váltak a munkahelyek, az adományok vagy mindkettő megóvására törekvő politikusokra. Ezek a „végüket járó” kapitalisták nagyon rossz szolgálatot tettek az országnak azzal, hogy a politikai légkört a nemzetiszocializmus és a korporativizmus egy módosult formája felé térítették el. A tőkés verseny csetepatéjából az *It Takes a Village* gazdaságának meleg ölelésébe menekülnek; és Hillary Clinton még ezt nevezi „haladásnak”.

Nézzük meg például, hogy mely agrárszektorok lobbiznak leginkább a kormánynál, s rendszerint melyek hagyják békén. A nagy közép-nyugati és floridai cukorrépa-termesztők pontosan azért költöttek milliókat arra, hogy megóvják iparágukat a külföldi – és hazai – versenytől, mert nem versenyképesek, s ezek a befektetések hatalmas hozamot hoztak. 1992-ben egy maroknyi cukorfinomító az akkoriban New York-i szenátor Al D’Amato kampányához csak 8500 dollárral járult hozzá. Viszonzásul D’Amato sikerrel támogatta a cukortermelő iparág 365 millió dolláros árendeménnyre irányuló kérelmét – ami 4 ezer millió százalékos megtérülést jelent. A cukoripar a teljes amerikai agrárlobbizás költségeiből 17%-kal részesül. Ugyanakkor az almatermesztők – mint a legtöbb gyümölcs- és zöldségtermelő – aránylag keveset költ a támogatásért való lobbizásra, az ő iparáguk ugyanis versenyképes. Viszont lobbizniuk kellett a kormánynál, hogy ne támogasson olyan versenyképtelen gazdálkodókat, akik esetleg megpróbálnak betörni a gyümölcs- és zöldségpiacra.⁴⁵

Nincs még egy szektora az amerikai gazdaságnak, amely annyira át lenne itatva korporativizmussal, mint a mezőgazdaság. Demokraták és republikánusok tulajdonképpen egyaránt eltökélten fasiszták, amikor a „családi gazdálkodóra” terelődik a szó: úgy tesznek, mintha politikájukkal valamiféle hagyományosan népi életstílust őriznének meg, jóllehet valójában hatalmas korporációkat támogatnak.

A korporativizmus azonban nem minden. Ahogy a korporációk be voltak hálózva az átfogóbb náci *Gleichschaltung*-ba, úgy játszik központi szerepet az állítólag jobboldali nagytőke a mai társadalom progresszív koordinációjában. Ha annyira jobboldali a nagytőke, miért pénzelnek nagybankok

liberális és baloldali jótékony célú szervezeteket, aktivistákat és jogvédő csoportokat, majd hirdetésekben és PR-kampányokban miért dicsekednek ezzel? Mivel magyarázható, hogy gyakorlatilag nincs olyan nagyobb ügy a kulturális háborúban – az abortusztól a meleg házasságkötésén át a pozitív diszkriminációig –, amelyben a nagytőke komolyabb szerepet játszott volna az amerikai jobboldalon, miközben tucatnyi példa van arra, hogy korporációk a liberális oldalt támogatták?

A jobboldali korporációk mítosza lehetővé teszi a média számára, hogy szorosabbra tegye a liberalizmus ellenőrzését mind a korporációk, mind a kultúra felett. John McCain remekül jelképezi a modern liberalizmus e 22-es csapdáját. McCain megveti a „nagy pénz” korrumpáló hatását a politikában, ugyanakkor egyik fő szószólója az üzleti élet nagyobb kormányzati szabályozásának. Láthatóan nem veszi észre, hogy minél behatóbban szabályozza a kormány az üzleti életet, az annál inkább érdekeltté válik a kormány „szabályozásában”. E belátás helyett arra a következtetésre jutott, hogy meg kell próbálnia szabályok közé szorítani a politikai beszédet, ami olyan, mintha becsmérelnénk a szeméthalmot, s úgy döntenénk, az volna a legjobb, ha szabályoznánk a legyek ténykedését.

E beszéd szabályok viszont tisztességtelen előnyhöz juttatnak egyes nagyvállalatokat – médiakonglomerátumokat, filmstúdiókat és hasonlókat –, hogy a kormányzati cenzúrától mentesítve fejtsék ki politikai nézeteiket. Nem meglepő, hogy több ilyen csatorna McCain tehetségét és barátságát ünnepli, és hangosbeszélőiken azt terjesztik, hogy még tovább kellene mennie ezen az úton, más politikusoknak pedig követniük kellene őt. Természetesen ez a dinamika sokkal szélesebb a pusztai szabályozásnál. A *New York Times* az abortusz mellett áll, és támogatja az abortuszpártiak jelöltjeit – a szerkesztőségi oldalakon nyíltan, a híroldalakon kifinomultabban. Az életpárti csoportoknak *fizetniük* kell azért, hogy nézeteik át tudjanak törni, az ilyen fizetett hirdetéseket azonban erősen szabályozzák – McCainnek köszönhetően –, és éppen akkor, amikor befolyásolhatnák az embereket, azaz a választás napjához közel. Abortusz helyett vizsgálhatjuk a fegyvervásárlás ellenőrzését, a meleg házasságát, a környezetvédelmet, a pozitív diszkriminációt, a bevándorlást és más ügyeket – a dinamika ugyanaz marad.

Így működik a liberális *Gleichschaltung*; az egyet nem értő hangokat szabályozzák, korlátok közé kényszerítik, ahol lehet, és betiltják, kigúnyolják és marginalizálják, ahol betiltani nem lehet. A progresszív hangot bátorítják, ünneplik, felerősítik – a „sokféleség” vagy a „felszabadulás” vagy az „egység” vagy – leginkább – a „haladás” jegyében.

Menjünk be egyszer egy Starbucksba, s nézzünk bele valamelyik, a Vállalati Társadalmi Felelősség Jelentésüket ismertető reklámfüzetükbe. A beszámoló mindenre kiterjed, ami a progresszíveknek fontos: a környezetre, kereskedelemre, fenntartható fejlődésre stb. Egész fejezet szentel a „sokféleség befogadásának”, ahol a nagy multinacionális cég azzal büszkélkedik, hogy „törekszünk fokozni multidiverzitásunkat amerikai munkaerőnkben”. Aelnökeinek 32%-a nő, 9%-a színesbőrű. Évi 80 millió dollárt költenek kisebbségi és női tulajdonban levő beszállítókra, és „kiterjedt, multidiverzitásra képző tanfolyamokat” nyújtanak, „hogy megfeleljünk partnereink idevágó üzleti szükségleteinek. A diverzitásra utaló tartalmak szövik át általános képzési gyakorlatunkat is.” Mellesleg a „partnerek” orwelli kifejezését használják az „alkalmazottak” helyett.⁴⁶ Az új korporativizmusban végül is valamennyien „partnerek” vagyunk.

Különösen a környezetvédelem kínál egy sor háborzongató párhuzamot a fasiszta gyakorlattal, beleértve azt is, hogy átfogó indoklását nyújtja a korporativista politikának. Az általánosan értett fasizmus szerint a válság légkörét kell fenntartani ahhoz, hogy meg lehessen kerülni a hagyományos szabályokat. Ma, amikor Hollywood és a sajtó szakatlanul nyomja a globális felmelegedés fenyegetését, a nagytőke szívósan dolgozik azon, hogy szövetséget és partneri kapcsolatokat teremtsen a kormánnyal, mintha csak a globális felmelegedés elleni harc a háború morális egyenértéke volna. Al Gore – aki sokra értékeli az ilyen public-private partnerségeket – szerint a globális felmelegedés egyenértékű a holokauszttal, s aki ezt tagadná, az morálisan a holokauszttagadóval egyenértékű. Időközben egyik olajtársaság a másik után hirdeti magáról, hogy létfontosságú szövetséges a globális felmelegedés elleni harcban. A British Petroleum háborzongatóan propagandisztikus hirdetéseket tesz közzé, amelyekben a nézőt arról biztosítja, hogy beállt a környezetvédelmi keresztes háborúba, és „túllép a petróleumon”. Amikor az azóta elhunyt szabadelvű keresztes vitéz, Julian Simon ellátogatott egy alaskai olajfúró berendezéshez, annyira belefáradt a menedzserek büszkélkedésébe arról, hogy munkájuknak mekkora „környezetvédelmi haszna” van, hogy végül megkérdezte: „Mit is termelnek itt? Kőolajat vagy környezetvédelmi hasznot?”⁴⁷

A General Electric, ahol a swopizmus született, ma dollármilliókat fordít „ökoképezet” programjának előmozdítására, amelynek révén azt reméli bebizonyítani, hogy a GE progresszív társaság. A GE vezérigazgatója zöld kezdeményezésének elindítása alkalmából kijelentette: „Már nem zéró összegű játékról van szó – ami jó a környezetnek, az jó az üzletnek is.” Az organikus előtelt falatozó és egy napelemmel működő borpincéből

származó bort iszogató közönség lelkesen hallgatta, amint Amerika legnagyobb iparvállalatának feje ezt magyarázta: „Az ipar nem képes egyedül megoldani a világ problémáit. Összhangban kell működnünk a kormánnyal.”⁴⁸ Nem meglepő hát, hogy a GE programindító partyját a washingtoni irodában rendezték. Az „ökoképzelet” mögötti terv tulajdonképpen az, hogy „tisztá” és „zöld” technológiákba kell befektetni, majd lobbizni a kormánynál, hogy adócsökkentéssel vagy közvetlen pénzadományokkal támogassa ezeket.

A korporációk hatalma, hogy munkásaikat tágabb politikai programokra „kapcsolják rá”, a modern amerikai civilizáció jelentősen alulértékelt oldala. Tökéletes példa erre a diverzitás. A nagy korporációknak egy csomó okból érdekükben áll a diverzitás támogatása. Egyetlen cég sem akar potenciális vevőivel szemben ellenségesnek feltűnni. Nem szép dolog faji alapon elutasítani alkalmas jelentkezőket. Mi több, a jogrendszer meg is követeli, hogy a cégek, ha lehet, diverzifikáltak legyenek. S miként az olyan törvények, mint az ADA a nagyvállalatokat segítik a kisebbekkel szemben, a pozitív diszkriminációnak ugyanilyen hatása van. Peter Schuck, a Yale jogi karának professzora szerint a pozitív diszkriminációra épülő programok „szintén a nagyvállalatoknak kedveznek, mert fárasztó beszámolókkal, emberek szerződtetésével és más megfelelési költségekkel járnak, amelyeket a kisebb versenytársak nem képesek ennyire könnyen viselni.”⁴⁹ Felmérések bizonyítják, hogy a nagy cégek vezérigazgatói nagyobb valószínűséggel támogatnak kötelező pozitív diszkriminációs programokat, mint kisebb cégek vezetői.

Az ilyen progresszív vezetés nem képzelhető el jelentős átnevelési befektetés nélkül. Az amerikai vállalatok csaknem valamennyi közép- és felsővezetője részesült „diverzitásképzésben” és/vagy „szexuálisaklatás-képzésben”, és gyakran további átnevelésre küldik vissza őket – rendszerint azért, mert a „tolerancia” meghatározása mind kifinomultabbá válik. A vállalatok elfogadják a diverzitás guruinak logikáját, akik hangoztatják, hogy ha aktívan nem mozdítod elő a diverzitást – célokkal, menetrendekkel és hasonlókval –, akkor ellene teszel. E képzés totalitárius természete nem kap kellő figyelmet – részben, mert magukat az újságírókat is alaposan átprogramozták az óriásvállalatok, amelyeknek dolgoznak.

Tedd fel magadnak a kérdést: mi történne azzal az üzletemberrel, aki egyszerűen nem volna hajlandó az elfogadható számú fekete – vagy egy nap, nemsokára, akár meleg – jelentkezőt alkalmazni? Tegyük fel, hogy üzletemberünk gonosz, rasszista, alantas, zsugori. Egykor azonban még élt az elképzelés, hogy a szabadságba az is beletartozik, hogy jogom van

rossznak lenni. Tehát mondjuk üzletemberünk nem hajlandó feketéket, melegeket, zsidókat vagy más „elnyomott” csoportok tagjait felvenni. Mi történik ezután? Először is levelet kap a kormánytól, amiben az áll, hogy az általa foglalkoztatott munkaerő összetételének meg kell egyeznie Amerikáéval. Majd kap egy másik levelet, talán valamelyik csalódott álláskeresőtől, amiben az illető perrel fenyegetőzik. Végül bíróság elé citálják, és azt mondják neki, hogy fel kell vennie azokat az embereket, akiket nem akar felvenni. Ha erre továbbra sem hajlandó, polgári perben rengeteg pénzt veszíthet, esetleg elveszik tőle a vállalatát és csődgondnokot jelölnek ki. Nem kétséges, a Robert Reich-ek azt fogják mondani, hogy mindaddig jogod van azt alkalmaznod, akit akarsz, amíg a jogaid nem ütköznek a „közjóba”.

Akár egyet is érthetünk Reichhel, hiszen úgy gondoljuk, a diszkrimináció rossz dolog. De vajon ez kevésbé fasiszta eljárás-e, mint azt mondani egy üzletembernek, hogy ki kell rúgnia a zsidó alkalmazottait? Vagy ha ez túl sötét gondolat, nézzük ezt: a Hooters étteremlánc egy hajszálynira volt attól, hogy kénytelen legyen férfiakat felvenni „Hooter-girlöknek”.^{*} Furcsán hangzik, de attól, hogy valamit a diverzitás nevében tesznek, még nem lesz fasizmusellenes. Csupán a fasizmus egy kellemesebb formája.

* Hooters: 1983 óta létező amerikai étteremlánc, neve a női mellekre vonatkozó amerikai szlengkifejezés. Felsőszolgálati vonzó fiatal lányok, akik lenge öltözetükkel és kacér viselkedésükkel is hozzájárulnak az étterem hangulatához. A céget többször beperelték olyan férfiak, akiket nem vettek fel pincérnek.

• 9 •

Szép új falu: Hillary Clinton és a liberálfasizmus jelentése

A LIBERALIZMUS A konzervativizmushoz hasonlóan kultúra és dogma. Egyes liberálisok gondolhatják úgy, hogy alapos megfontolás nyomán jutottak a megállapításaikra – és ez sokaknál kétségteljesen így is van –, de a történelem és kultúra mélyáramaitól nincs menekvés. Eszmék és ideológiák átadása számtalan módon történhet, és ha nem is tudjuk, eszméink honnan származnak, ez nem jelenti azt, hogy sehonnan.

Persze a múlt nem szorítja vaskézrel a jelent. Én például erőteljes támogatója vagyok a szövetségi államok jogainak, a rasszisták pedig egykor az államok jogainak támogatását használták ürügyként Jim Crow fennmaradásáért. Ez nem azt jelenti, hogy én kedvelem Jim Crow-t. De, mint korábban már szó volt róla, a konzervatívoknak annak idején keményen kellett dolgozniuk azon, hogy megmagyarázzák, miért nem lehet már a szövetségi államok jogaival érvelni a szegregáció fenntartása mellett. Ha valaki azt kérdezi tőlem, hogy a föderalizmus támogatása nálam miért nem jelenti a szegregáció elfogadását, vannak válaszaim. Hasonló szellemi erőfeszítésre a baloldalon nincs példa, és nem is követelnek tőlük ilyet. A liberálisok meg vannak arról győződve, hogy a történelemben mindig a helyes oldalon állnak. George Clooney a liberálisok közös érzületének ad hangot, amikor ezt mondja: „Igen, liberális vagyok, és torkig vagyok azzal, hogy ez rossz jelentésű szó volna. Nem tudom, a történelemnek mely pontján álltak a társadalmi ügyek tekintetében rossz oldalon a liberálisok.”¹

Ez az egyik fő oka annak, hogy megírtam ezt a könyvet: hogy lelohaszszam azok önelégültségét, akik úgy vélik, hogy pusztán azzal, hogy valaki liberális, egyúttal érnyes is. Ugyanakkor meg kell ismételnem, hogy nem áll szándékomban visszafelé játszani a filmet. A mai liberálisok éppúgy

nem felelnek elmúlt nemzedékek tévedéseikért, ahogy én sem vagyok felelős azoknak a konzervatívoknak az érzéketlenségéért, akik jóval a születésem előtt ártó szándékkal voltak a szövetségi államok jogainak éltarcsái. Nem, a liberalizmus mai problémái a mai liberalizmusban lakoznak. A múlt annyiban érdekes, hogy ellentétben a konzervatívval, aki azért viaskodik történelmével, nehogy megismételje azt, a liberálisok nem érzik ezt szükségesnek. S így, saját szándékaik jóságáról meggyőződve, boldogan hágnak át olyan múltbeli határokat, amelyekkel tisztában kellene lennünk. Régi ideológiákat találnak fel újra anélkül, hogy tudatában lennének az azokkal járó csapdáknak; naivan meg vannak arról győződve, hogy a jófiúk semmiféle „fasiszta” dolgot nem mondhatnak vagy tehetnek, hiszen a fasizmus, meghatározása szerint elítélendő. Márpedig a liberalizmus nem más, mint a kíváncsok célok követése.

Hillary Clinton izgalmas figura; nem unalmas és jelentéktelen személyisége okán, hanem mert olyan tükör, amelyben megláthatjuk a liberalizmus folyamatosságát saját múltjával, és egy pillantást vethetünk jövője egy lehetséges irányára. Ő és férje a liberális baloldal Zeligjeiként* mindenütt felbukkantak, s mindenkivel kapcsolatban voltak, aki az évtizedek során befolyásolta a liberalizmust. Eszes és ambiciózus nőként az idealizmust kiegyensúlyozta a cinizmussal, az ideológiát a számítással. Ez persze sok politikusra érvényes, azonban Hillary Clinton azért méltó hírnevére és a figyelmünkre, mert rendelkezik a győzelemhez szükséges intuícióval, tanácsadókkal és intézményi hatalommal is.

Ha Waldo Franknek** és J. T. Flynnnek*** igaza van abban, hogy az amerikai fasizmus kellemessége és tiszteletreméltósága révén különbözik európai megfelelőitől, akkor jóslatuk beteljesedését Hillary Clintonban kell látnunk. Mi több, ő reprezentatív személyiség, a liberális elit azon nemzedékének egyik vezetője, amely (természetesen nem tudatosan) fasiszta témákat honosított meg a mainstream liberalizmusban. Közelebbről, benne és csapatában ölt testet a fasizmus anyai oldala – ez az egyik oka annak, hogy miért nem ismerhető fel egyértelműbben.

A következőkben igyekszünk egy csoportképet felvázolni Hillaryról és barátairól, korunk liberálfasizmusának meghatározó képviselőiről.

* Utalás Woody Allen filmrendező 1983-as Zelig című filmjének címszereplőjére, akinek az volt a különleges képessége, hogy bárkihez hasonlóvá tudott válni, ha elég közel került hozzá.

A szerző a Clinton-házaspár rugalmasságára céloz.

** Waldo Frank (1889–1967): amerikai író és társadalomtudós.

*** John T. Flynn (1882–1964): amerikai újságíró.

AZ EMBER REKONSTRUKCIÓJÁNAK POLITIKÁJA

Támogatói hagyományosan liberálisnak látják Hillary Clintont, konzervatív ellenfelei pedig liberális bárány bőrébe bújt radikális baloldalinak; helyesebb volna azonban régi vágású progresszívnek és az 1920-as, 1930-as évek Social Gospel mozgalma közvetlen leszármazottjának tekinteni.

Politikai küldetésének bevallottan vallásos gyökerei teszik ezt nyilvánvalóvá. Az Illinois állambeli Park Ridge-beli metodista családban született Clinton mindig is rendkívül vonzódott a Social Gospelhez. Tinédzser korában aktív tagja volt a templomi ifjúsági csoportnak, és a Rodham-gyerekek közül egyedül ő járt rendszeresen a vasárnapi istentiszteletekre. „A saját elhatározásából lett templomba járó nő” – mondta a *Newsweek*nek ifjúkori lelkésze és mentora, Donald Jones tiszteletes.²

Jones szerénykedik, hiszen valójában jelentős befolyása volt rá: számos életrajzíró szerint a szülők mellett ő volt a legfontosabb személy Clinton életében. Jones, az emigráns német egzisztencialista teológus, Paul Tillich tanítványa, radikális lelkipásztor volt, aki éppen túlzottan politikai beállítottsága miatt vesztette el lelkészi állását. Egyetemi éve alatt Clinton rendszeresen levelezett Jonesszal. Amikor Arkansasba költözött, tanított a vasárnapi iskolában, és laikus prédikátorként vasárnapi istentiszteleteken gyakran érintette a „Miért vagyok egyesült metodista?” témát. Mint Jones a *Newsweek*nek nyilatkozta, „amikor Hillary beszél, még ma is mintha metodista vasárnapi iskolában tartana órát.”³

Jones a *motive* című metodista magazin előfizetését ajándékozta végzése alkalmából Hillarynak, mielőtt az beiratkozott a Wellesley-re. Csak a lap szerkesztője a megmondhatója, miért írják kis *m*-el a lap nevét, mindazonáltal az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején (amikor megszűnt) a *motive*, mint korábban említettük, vitathatatlanul radikális baloldali orgánus volt.

Három évtizeddel később Clinton a *Newsweek*nek arról beszélt, hogy a vietnami háborúról azután kezdett másképpen gondolkodni, hogy a *motive*-ban elolvasta Carl Oglesby erről szóló tanulmányát. A *Newsweek* munkatársa, aki ezt egy spirituális liberális kedves visszaemlékezésének tartotta, Oglesbyt „metodista teológusnak” nevezte. Ez a leírás azonban rendkívül félrevezető.⁴ Oglesby, akit 1965-ben az SDS elnökévé választottak, jelentős háborúellenes aktivista volt. A vietnami háború elleni gondolatmenete csak annyiban volt teológiai jellegű, amennyiben a liberálfasizmus politikai vallás. A kommunista országok Oglesby szerint azért jók, mert az amerikai imperializmus és kapitalizmus „rosszindulatú baktériumának”

üldöztetése közepette megpróbálják gyakorlatiasan „élelmezni, ruházni, fedél alá helyezni és gyógyítani népüket”. Szerinte az erőszak a harmadik világ vagy az amerikai gettó elnyomott népei részéről teljesen ésszerű, sőt dicséretes dolog.⁵

Hillary Clinton felfogásában az ilyen radikális politika egyívású volt vallási küldetésével, végtére is ezt az anyagot a lelkésztől kapott hivatalos metodista kiadványban olvasta. „Még megvan az összes szám, amelyet elküldtek nekem” – nyilatkozta a *Newsweek*nek.⁶

1969-ben Hillary volt az első diák a Wellesley történetében, aki saját záróvizsgája alkalmából mondott avatási beszédet. Nem tudható, vajon innen kezdte-e magát feminista vezetőnek tekinteni, vagy ez az élmény egyszerűen csak megerősítette ezirányú törekvéseit. De ettől kezdve Hillary mind jobban beleélte magát a mozgalmi beszédbe – legyen szó ifjúsági, nő- vagy háborúellenes mozgalomról –, és vonzódott azokhoz, akik úgy vélték, nemzedékének és társadalmi nemének egyaránt a sorssal van találkája. A beszédnek akkora hatása volt, hogy fotója a *Life* magazinban is megjelent, amely őt mint az új nemzedék egyik vezető alakját jelenítette meg (Ira Magaziner, a Brown Egyetem diákja és Hillary jövőbeli egészségügyi guruja szintén a *Life* által került reflektorfénybe). A New Age halandzsával díszített avatási beszéd a Wellesley-n a „jelentés” szenvedélyes keresését tükrözte, és – mára már közismert – érzelmektől csöpögött. „Mi valamennyien egy olyan világot fedezünk fel, amelyet még csak nem is értünk, és ebben a bizonytalanságban próbálunk teremteni valamit. Bizonyos dolgokat azonban érzünk, érezzük, hogy a körülöttünk eluralkodó, szerzésen és versengésen alapuló vállalati lét, tragikus módon beleértve az egyetemeket is, nem nekünk való élet. Közvetlenebb, eksztatikusabb és áthatóbb életmódot keresünk.” Majd folytatta: „Bennünket nem érdekel a társadalmi újjáépítés”; az emberi újjáépítés” foglalkoztatja őket. Az egyetemi élet, magyarázta, „rövid időre megszüntette a „hamis valóság terhét”, és alkalmat kínált a diákoknak arra, hogy hitelességre törekedjenek. „Minden tiltakozás, minden véleménykülönbség, legyen az tudományos dolgozat vagy a Founder parkoló elleni tiltakozó tüntetés, őszinte kísérlet korunkban az identitásteremtésre korunkban.”⁷ Mélységes elvágyódás rejlik rövid megjegyzései mögött: vágyódás az egységre, a kapcsolódásra valamihez, a „nem hiteles” érzéseknek és intézményeknek egy olyan holisztikus házasságban való feloldódására, amely „a jövőt jelenné alakítja át”, azért, hogy „megszűnjének a korlátok” és az „üres emberek” egészsé váljanak.⁸ Találó a Wellesley jelszava mindehhez: „*Non ministrari sed ministrare*” (Nem kiszolgálva lenni, hanem szolgálni”).

A TOTALITÁRIUS KÍSÉRTÉS

Diplomája megszerzése után hőse, Saul Alinsky – a *Rules for Radicals* (Szabályok radikálisoknak) hírneves szerzője –, akiről *There is Only the Fight: An Analysis of the Alinsky Model* (Csak egy harc van: az Alinsky-modell elemzése) címmel a disszertációját írta, felajánlotta Hillarynek, hogy maradjon az egyetemen. A Wellesley egyébként 1992-ben példátlan módon titkosította a disszertációt, és még a címét sem volt hajlandó közzétenni, mielőtt a Clinton-házaspár kiköltözött a Fehér Házból.

Az Alinskyt és korát jól ismerő olvasók tudják, hogy a közösségi aktivizmus „keresztapja” milyen óriási hatású személyiség volt baloldali körökben. Alinsky orosz zsidó bevándorlók gyermeke volt, aki kriminológusként kezdte pályáját, de 1936-ban, miután megelégtelt a szociálpolitika kudarcait, a bűnözés feltételezett gyökerei kiirtásának szentelte életét. Végül munkaszervező lett szülővárosában, Chicagóban, s azon a környéken dolgozott, ahol Upton Sinclair *The Jungle* című műve játszódik. P. David Finks szavaival „itt találta fel híres közösségszervezési 'módszerét': taktikai eszköztárát a katolikus egyháztól, Al Capone gengsztereitől, a chicagói egyetem szociológusaitól és John Lewis szakszervezeti szervezőtitkáraitól kölcsönözve.”⁹ Erőszakos, konfrontációs retorikája gyakran emlékeztetett Horst Wesselére vagy annak Berlin utcáin kószáló vörös inges ellenfeleire.

Alinsky az egyházakkal és – az akkor sztálinistáktól és kommunistáktól hemzsegő – a CIO-val* összefogva tanulta meg az utcai szervezkedés fortélyait. 1940-ben megalapította az Iparvidéki Alapítványt, ami a közösségi aktivisták mozgalmának úttörője lett. Számtalan közösségi aktivista mentora volt – a leghíresebb közülük Cesar Chavez** –, a Nader-féle mozgalomnak és az SDS-nek egyaránt ő vetette meg az alapjait. Meggyőződése volt, hogy programja érdekében a középosztály szokásait kihasználni kell, nem kigúnyolni őket, ahogy a hosszú hajú hippik tették. Alinsky hitt abban, hogy a politikai szervezkedés lényege, hogy velünk rokonszenvező vagy sebezhető intézményeket átvéve romboljuk le az ellenség erődítményeit. Általános vélemény szerint „rendkívüli szervező” volt. Szorosan együttműködött reformista és balra hajló papokkal, akik mindvégig patronálták pályáján. Talán emiatt is mestere volt annak, hogyan lehet prédikátorokat küldeni az első vonalba, amikor küldetésének érezte, hogy „kidörzsölje az elégedetlenség fekélyeit”.¹⁰

* Congress of Industrial Organizations: amerikai szakszervezeti szövetség.

** Cesar Estrada Chavez (1927–1993) amerikai mezőgazdasági munkás, munkásvezér és polgárjogi aktivista, a United Farm Workers (Egyesült Földmunkások) szervezetének alapítója.

Alinsky módszerei sok szempontból ösztönzőleg hatottak az újbaldali agitátorok egész 1960-as évekbeli nemzedékére (Barack Obamát, aki évekig közösségszervezőként dolgozott Chicagóban, Alinsky tanítványainál képezték). Érdemes azonban megjegyezni, hogy Alinsky nem volt a Nagy Társadalom híve, sőt, azt „a politikai pornográfia nagydíjának” nevezte, mert egyszerre tartotta túl félénknek, ugyanakkor túl nagylelkűnek a „jóléti iparhoz”. Tulajdonképpen van valami mélységesen csodálni való abban, ahogy Alinsky egyszerre vetette meg az elithez tartozó liberálisok etatizmusát és a radikálisan sikkes újbaldaliakat, akik „köpik a Mao-, Castro- és Che Guevara-idézeteket, amelyek éppoly időszerűek high-tech, számítógépesített, kibernetizált, atomerőművekben bővelkedő és a tömegmédiára épülő társadalmunkban, mint a delizsánsz a Kennedy-repülőtér felszálló pályáján.”¹¹

Arról még sincs vita, hogy írásainak jó része megkülönböztethetetlen az 1920-as és 1930-as évek fasiszta retorikájától. Az Egyesült Államokról adott leírásai akár egy, a weimari rendszer korrupsztágát ostorozó, útszéli barnaingestől is származhattak volna. Világszemlélete egyértelműen fasisztoid. Az életet szerinte a háború, a hatalmi harcok, az akarat megnyilvánulásai határozzák meg. Alinsky ráadásul osztja a fasisztákkal és egykori pragmatistákkal a dogmákkal szembeni zsigeri ellenségeséget. Csakis a mozgalom céljaiban hisz, ezeket tekinti az élet jelentése forrásának. „A változás mozgást jelent, a mozgás súrlódást – írja. – Csak egy nem létező, elvont világ súrlódásmentes légüres terében fordulhat elő a konfliktus koptató súrlódása nélküli mozgás vagy változás.” Leginkább mégis féktelen hatalomszeretete nyilvánvaló. Alinsky számára a hatalom önmagában jó. A miénk „nem az angyalok, hanem a szempontok világa – jelenti ki a *Rules for Radicals* című könyvében –, ahol az emberek erkölcsi elvekről beszélnek, viszont hatalmi elvek szerint cselekszenek.”¹²

Hillary visszautasította Alinsky ajánlatát, mert a Yale jogi karára akart járni. Alinsky ezt óriási hibának minősítette, ám Hillary azzal válaszolt, hogy csak az amerikai elit intézményeket végigjárva juthat igazi hatalomhoz, és változtathatja meg belülről a rendszert. Az 1960-as években sok jómódú diák választotta ezt a jellemző indoklást: értékelték radikális-felhatalmazásukat, ugyanakkor irtóztak még a gondolatától is annak, hogy feláldozzák előnyös társadalmi helyzetüket. Fontos tény, hogy Hillary a disszertációjában főleg azért bírálja Alinskyt, mert eszméire nem sikerült nemzeti mozgalmat építenie. Hillary azonban, sokakkal ellentétben, soha sem adta fel a hitét, hű maradt radikális elveihez. Ezért aztán a Yale-en – ahol találkozott Bill Clintonnal – gyorsan csatlakozott a szélsőbaloldalhoz.

Narratívák és eszmék tobzódása jellemezte a Yale-t az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején. Bill Clinton alkotmányjog tanára Charles Reich, a „harmadik tudati szinten álló” guru volt. Reich pedig a neves New Deal ügyvéd és értelmiségi Thurman Arnold partnere volt, aki a *New Republic* Croly-követő liberálisainak tanítványa és az új „kormányvallás” szószólója volt. Az 1930-as években bírálói Arnoldot tekintették az amerikai stílusú fasizmus egyik kovásának. Ő később részt vett az Arnold, Fortas & Porter jogi cég megalapításában.¹³

Hillary segédkezett a *Yale Review of Law and Social Action* szerkesztésében, ami akkoriban a Fekete Párducokat támogató, ízig-vérig radikális lap volt, ami cikkeiben burkoltan a rendőrgyilkosságot is helyeselte. A lap egyik, „Jamestown Seventy” című cikke azt javasolja, hogy a radikális programba vegyék fel: „nagy tömegben vándoroljanak be egyetlen államba azért, hogy átvegyék annak politikai ellenőrzését, és élő kísérleti laboratóriumot hozzanak létre”.¹⁴ A *Review* egyik hírhedt borítója disznónak ábrázolja a rendőröket, az egyikük fejét éppen levágják. A Párducok úgy kerültek szóba a kampuszon, hogy az „elnököket”, Bobby Seale-t banditársaival együtt perbe fogták egyik saját emberük meggyilkolásáért New Havenben. Hillary önkéntesként segített a Párducok jogi csapatának, még a tárgyalásra is elment, hogy jegyzeteket készítsen a védelem számára. Olyan remek szervezőmunkát végzett a diákönkéntesek körében, hogy a kaliforniai Berkeley-ben Seale egyik ügyvédje, Robert Treuhaft irodájában nyári gyakorlatot ajánlottak neki. Treuhaft egész életében az Amerikai Kommunista Párt tagja volt, aki a kaliforniai munkásmozgalomban a sztálinista frakcióért folytatott harcban edződött.¹⁵

Hillary vonzódása az olyan radikális csoportokhoz és figurához, mint a Fekete Párducok, Alinsky és – egyes életrajzírói szerint – Jasszer Arafat, tökéletesen beleillik a képbe: a liberálisok történelmi gyengéjét ugyanis a cselekvés emberei jelentették. Ahogy Herbert Croly megértette Mussolinit, ahogy mások tapsoltak Sztálin „kemény döntéseinek”, úgy az 1960-as évek liberális nemzedékének is jellemző gyengéjét alkották az olyan emberek, akik a társadalmi igazságosság nevében „léptek túl” a polgári morálon és demokrácián. A kemény emberek – Castro, Che, Arafat – szeretete egyértelműen a baloldalnak a hitelesség és az akarát fasiszta értékeihez való rögeszmés ragaszkodásából ered.¹⁶

Hillary jogi tanulmányai befejezése után pragmatizmusból mégis feladta a radikális hitelességet. Ügyvédként dolgozott Little Rockban, tevékenykedett a liberális establishmentben, elnöke volt az állami pénzen működő radikális Jogsegély Szolgáltató Testületnek, valamint a non-profit Gyermekvédelmi Alapnak. Ezt megelőzően az Igazságszolgáltatási

Házbizottság demokrata stábjának tagja volt. Bill Clintonnal kötött házasságával, amely vitathatatlanul az amerikai történelem legkönyörtelenebbül boncolgatott szövetsége, itt nem kell sokat foglalkoznunk. Bármennyire romantikus érzelmeket táplálhattak vagy táplálnak még mindig egymás iránt, értelmes emberek számára nyilvánvaló, hogy mélyen politikai szövetségről is szó volt közöttük.

Clinton Washingtonba érkezése előtti pályájának leginkább árulkodó része a gyermekek javára végzett jogsegély-tevékenység volt. Fontos cikkeket írt, amelyeket bírálói gyakran azzal vádoltak, hogy a gyermekek jogát pártolja ahhoz, hogy „elváljanak” szüleiktől. Ilyesmit ugyan soha nem mondott, de tagadhatatlanul rámutatott erre a lehetőségre is. De a gyermeki válás körüli vitánál fontosabb, hogy Hillary Clinton a gyermekekkel foglalkozó írásaiban egyértelmű, nem mentegetőző, hanem elvi megalapozottságú igény látszik arra, hogy az állam nyúljon bele mélyen a családi életbe – amely cél tökéletesen egybevág a múltbeli totalitáriusok hasonló erőfeszítéseivel.

Ezt a felfogást nem csak én vagy az amerikai jobboldalhoz tartozók vallják. Az új First Lady hatásos bemutatásában a néhai Michael Kelly írta róla, hogy Hillary örököse „annak a jótékonykodó politikának, amely végigvonul az amerikai történelmen Harriet Beecher Stove-tól Jane Addamsen és Carry Nation-ön* keresztül Dorothy Dayig** ... (és ami) a biztonság, a közösség és a világos erkölcsi értékek világát szeretné visszaállítani.”¹⁷

Hasonló következtetésre jutott a néhai Christopher Lasch.*** Az amerikai szociálpolitika egyik legélesebb elméjű 20. századi tanulmányozója, aki nem is volt elkötelezett jobboldali, 1992-ben a baloldali *Harper* magazin számára írott cikkében Clinton összes idevágó írását áttekintette. Az eredmény Clinton világszemléletének józan (és kijózanító) elemzése. Lasch modern „gyermekmentőnek” nevezi Clintont; a kifejezést kritikai történeteszek alkalmazzák olyan progresszívekre, akik buzgón próbálják bekapcsolni az istenállamot a család szférájába. Bár Clinton arról győzködi olvasóit, hogy szerinte az államnak csak „igazolt esetekben” kellene beavatkoznia, igazi célja, amint azt elismeri, egy olyan teljes és általános elmélet kifejtése, „amely helyesen magyarázza meg, milyen szerepet játszhat az állam a gyermeknevelésben”. Ebből a célból a „kiskorú státus” eltörlése mellett kardoskodik – vagyis az ellen, hogy jogilag határozzák meg a gyermek és

* Carry Nation (1848–1911): az amerikai *Temperance Movement* (Józságsági Mozgalom) egyik kiemelkedő alakja, aki szenvedélyes ellenzője volt az alkoholizálás minden formájának.

** Dorothy Day (1897–1980): a katolikus munkásmozgalom vezéralakja Amerikában.

*** Christopher Lasch (1932–1994): amerikai történész és közíró.

a felnőtt különbözőségét. Ez jelentős progresszív előrelépés lenne, Clinton szavaival azonos súlyú „a rabszolgaság eltörlésével és a férjezett asszonyok emancipációjával”. Végül, a „gyermekről, ahogy más személyekről is”, fel kellene tételezni, hogy „amíg az ellenkezője be nem bizonyosodik, addig képesek jogaik gyakorlására és a felelősségviselésre.”¹⁸

Sokatmondó, hogy Clinton figyelmének középpontjában egy 1972-es Legfelsőbb Bírósági eset áll, a *Wisconsin v. Yoder*, amelynek ítélete engedélyezte, hogy három amis család, dacolva az iskolába járás törvényileg előírt kötelezettségével, kivegye gyermekeit a középiskolából. William O. Douglas bíró különvéleményt jelentett be, megjegyezve, hogy a gyermekeket soha senki sem kérdezte meg, hogy mit akarnak. A „gyermeknek legyen joguk arra, hogy meghallgassák őket” – jelentette ki. Clinton Douglas különvéleményéből indul ki, s erre építi azt a gondolatmenetét, amely szerint a gyermekek „legyenek urai a saját sorsuknak”. A bíróságok előtt az ő véleményük essen nagyobb súllyal latba, mint a szüleiké. Megjegyezve, hogy egy gyermeknek ahhoz, hogy „zongoraművész, úrhajós vagy oceanográfus legyen”, „szakítania kell az amis hagyománnyal”, arra következtet, hogy a gyermeknek „az amis életmódra való kényszerítése” nagy valószínűséggel „fejlődésben visszamaradt és eltorzult” élethez vezet. Lasch gyilkos következtetése Clintonról: „Megbocsátja az államnak a szülői felelősség átvállalását ..., mert minden formájában ellenzi a szülői tekintély elvét.” Clinton írásai „azt a félreérthetetlen benyomást keltik, hogy a család tartja vissza, míg az állam szabadítja fel a gyermekeket.” Clinton felfogása szerint, vonta le a következtetést Lasch, „a gyermeki jogok érvényre juttatásáért indult mozgalom ... újabb szakasz a patriarchális társadalom elleni hosszú harcban.”¹⁹

Platón *Állama* óta politikusokat, értelmiségieket és papokat nyűgöz le a gondolat, hogy társadalomalakítási célból „magukhoz ragadják” a gyermekeket. Ezért pártolta Robespierre, hogy a gyermekeket az állam nevelje fel. Hitler – aki éppoly jól tudta, mint bárki más, hogy milyen fontos megnyerni az ifjúság szívét és tudatát – egyszer megjegyezte: „Amikor ellenfelem azt mondja, 'nem állok át hozzád', nyugodtan válaszolok: 'A gyermeked már úgyis hozzánk tartozik.... Te meg fogsz halni, a leszármazottaid azonban már az új táborban élnek. Rövid időn belül csakis ezt az új közösséget fogják ismerni'”. Woodrow Wilson egy őszinte pillanatában kifejtette, hogy a nevelő elsődleges célja, hogy a gyermekek minél inkább elússzenek szüleiktől. Charlotte Perkins Gilman* ugyanezt erősebb megfo-

* Charlotte Perkins Gilman (1860–1935): amerikai szociológus, író, reformer és utópikus feminista. Leghíresebb műve a *The Yellow Wallpaper* (Sárga tapéta).

galmasban jelentette ki: „Nincs ragyogóbb remény ma a világon – így a feminista ikon –, mint a gyermeknek ez az új felfogása ... a 'gyermek' elismerése, a gyermekek mint osztály, a gyermekek mint állampolgárok, csakis az állam által biztosított jogokkal; a korábbi felfogás helyett, amely abszolút személyes [azaz szülői] tulajdont látott bennük – a magánotthon ... korlátlan zsarnoksága alatt.”²⁰

A progresszív nevelésnek két szülője van: Poroszország és John Dewey. Az óvodát a 19. században porosz mintára honosították meg az Egyesült Államokban, mert az amerikai reformerek beleszerettek abba a rendbe és hazafias nevelésbe, amelyet a kisgyermekek otthonukon kívül kaptak (így lehet legjobban kigyomláni a bevándorlók Amerikától idegen vonásait).²¹ A korai óvodák létjogosultságának egyik alapvető indoka az a dogma volt, hogy „a gyermekek igazi szülője a kormány, és az államnak elsőbbsége van a családdal szemben.” John Dewey progresszív követői tovább bővítették ezt a programot: az állami iskolákat egy nemzeti vallás szülőhelyévé tették. Elvetették a merev porosz modellt, megőrizték viszont a gyermekek indoktrinációjának célját. Módszereik lazák voltak, annak őszinte vágyából kiindulva, hogy a tanulás „szórakozás”, „releváns” és „lélekerősítő” legyen. Az önbecsülési téboly, amely a mai iskolákat áthatja, a II. világháború előtt Dewey szellemében bevezetett reformokban gyökeredzik. Ám az individualista retorika mögött a demokratikus társadalmi igazságosság küldetése rejlik, amely küldetést maga Dewey tekintette vallásnak. Más progresszívek számára a gyermekek foglyul ejtése az iskolában egy nagyobb szabású erőfeszítés része volt: a politikai indoktrinációnak leginkább ellenálló intézmény, a nukleáris család gerincét akarták megtörni.

A nemzetiszocialista nevelőknek hasonló küldetés lebegett a szemük előtt. S bármily furcsának tűnhet, ők is elvetették a múltban uralkodó porosz fegyelmet, és a szociális igazságosság nevében az önbecsülést és a fejlődést hirdették. A Harmadik Birodalom korai időszakában az általános iskolások az osztálykülönbségek elleni tiltakozásul elégették többszínű sapkájukat. A szülők panaszkodtak: „már nincsenek jogaink a gyermekeink felett.” Michael Burleigh történész szerint: „A gyermekeik idegenné váltak számukra, akik megvetették a királyságot vagy a vallást, és állandóan kis növési porosz törzsőrmester módjára ugattak és üvöltöztek. ... A gyermekeket tanáraik, akik *Miről beszélget a családod otthon?* címmel írtak dolgozatot, arra ösztönözték, hogy jelentsék fel szüleiket.”²²

Mármost a liberális program, amelyet Hillary Clinton képvisel, semmilyen tekintetben nem *náci* program. Mi sem áll tőle távolabb, mint hogy etnikai nacionalizmusra, antiszemitizmusra vagy agresszív hódító

háborúkra buzdítson. Ne feledjük azonban, hogy míg Hitler és ideológusai számára ezek roppant fontos dolgok voltak, a náciizmus alapvető küldetése és vonzereje szempontjából másodlagosak: olyan új politikát és nemzetet kell teremteni, amely elkötelezett a társadalmi igazságosság, a (jóllehet csak az „igazi németek” számára) radikális egyenlőség és a régi rend hagyományainak lerombolása iránt. Ily módon, noha a liberálisok és a náci vagy az olasz fasiszták vagy akár a hajdani nacionalista progresszívek *programjai* között fényévnyi a távolság, a mögöttes törekvés, a totalitárius kísértés valamennyiben jelen van.

A kínai kommunisták Mao alatt a kínai utat követték, az oroszok Sztálin alatt a saját, „kommunizmus egy országban” változatukat valósították meg. Ám ettől még nyugodtan kommunista nemzetnek nevezhetjük mindkettőt. Hitler ki akarta irtani a zsidóságot, Mussolini nem, ám ettől még nyugodtan fasisztának nevezhetjük mindkettőt. Ezernyi jel mutat arra, hogy a liberálfasiszták nem akarják utánozni a fasisztákat vagy a kommunistákat, ám mindegyikben él valamilyen közös átfogó vízió a társadalmi igazságosságról és a közösségről, s arról, hogy ezt az államnak kell valóra váltania. Röviden, a kollektívizmus minden rendű-rangú hívében ugyanaz a totalitárius kísértés él a jelentés politikájának megteremtésére: abban térnek el egymástól – és ez a legfontosabb különbség –, hogy miként reagálnak erre a kísértésre.

A LIBERÁLFASIZMUS FIRST LADYJE

Amikor Bill Clintont elnökké választották, felesége személyében vitathatatlanul a legnagyobb hatalmú nem választott – és nem kinevezett – szociálreformer érkezett Washingtonba Eleanor Roosevelt óta. A *Washington Post*nak adott interjúban elismerte, hogy mindig is „égett benne a vágy, hogy a világot mindenki számára jobbá tegye”. Azóta volt ez így vele, amióta Don Jones megmutatta neki, hogy a szegényeknek és elnyomottaknak nem megy olyan jól, mint neki. S Hillary megértette, hogy ennek a társadalmi visszasságnak a meggyógyításához hatalomra van szükség. „Azt érzem Hillaryben, hogy teljes valójában felfogja az emberi létállapot igazságát, azaz, hogy nem bízatsz az ember alapvetően jó természetében, ahogy nem támaszkodhatsz teljesen a jóra való morális rábeszélésre sem” – mondta Jones Michael Kellynek. „Használnod kell a hatalmat. Nincs semmi rossz abban, ha hatalomra törsz, mert olyan politikát akarsz folytatni, amely az ember javát szolgálja. Azt hiszem, Hillary tudja ezt. Az a fajta keresztény, aki megérti, hogy a társadalmi jó elérése érdekében

jogos használni a hatalmat.”²³ Ebben nyilvánvalóan Alinsky felfogása visszhangzik. Kevésbé nyilvánvaló, hogy ki szabja meg, mi legyen a társadalmilag jó, és milyen eszközökkel kell azt elérni.

Hillary azonban nem nyíltan keresztény nyelvezeten fogalmazta meg küldetését, kivéve talán akkor, amikor meggyőződéses keresztények előtt beszélt, ehelyett megteremtette az újkori liberálfasizmus alapkéifejezését: a „jelentés politikáját”.

Nos, ha azt állítom, hogy a jelentés politikája és általában Hillary Clinton elgondolásai fasiszták, ismét tisztáznom kell, hogy ezek az eszmék nem rosszak. Mai fülnek nem is hangzanak fasisztának – és voltaképpen ez a lényeg. Manapság a fasizmust a militarista nyelvezettel és a fajgyűlölettel azonosítjuk, de a késő 19. és a korai 20. században a politikai diskurzus és általában a köznapi beszélgetés megannyi metaforáját a háború szolgáltatta. E szavak és mondatok közül mára oly sok vált a köznapi beszéd részévé, hogy fel sem ismerjük, hogy a véres harcokban gyökereznek („beásott [megmerevedett] álláspontok”, „frontális támadás”, „nagyágyú” és így tovább). A liberálfasizmus nem militarista, de a mai liberális retorika mögött ugyanazok a szenvedélyek ólálkodnak, amelyek a progresszíveket arra készíteték, hogy „ipari hadseregről” beszéljenek, és „rohamra induljanak” a Kék Sasért. A háborút olyan közösségi, egyesítő élménynek tekintették, amely az emberek figyelmét a közjóra irányította, s a vele járó szenvedélyek és fegyelem társadalmilag „hasznos” célokra fordítható. A modern baloldal ma sok tekintetben nyíltan háborúellenes és eltökélten pacifista. Ám a liberálisok még mindig nosztalgiával vágyódnak vissza a munkás- és a polgárjogi mozgalom egyesítő élményére. A nyelvezet nyilvánvalóan csiszoltabb, és a szándék objektíve szintén „szebb”. Ám ami a dolog érdemi részét illeti, a jelentés politikája Mussolini vállaira támaszkodik.

A mai liberalizmusban nagy adag rasszizmus, helyesebben talán „fajkultusz” van. Az állam másként tartja számon a „színes bőrű embereket”, mint a fehérbőrűeket. A balszél felé haladva a faji esszencializmus rejlik számtalan program mélyén. Az antiszemitizmus a mai baloldalon szintén jobban jelen van, mint emlékeink szerint bármikor. Nyilvánvalóan nem ugyanaz a rasszizmus vagy antiszemitizmus, amelyet a náci vallottak magukénak, de ismét csak arról van szó, hogy a fasizmus lényege nem a náci rasszizmus. Mi több, a náci rasszizmus – ne feledjük, a progresszív rasszizmussal meglehetősen összhangban – az egyén közösséghez való viszonyát meghatározó, ennél mélyebb törekvés kifejeződése volt.

Hadd vegyem elejét egy utolsó bírálatnak! Egyesek azt mondhatják, hogy Hillary Clinton jelentéspolitikája ósdi dolog. Ő maga évekig nem használta a kifejezést, politikai célszerűségből éppúgy a szőnyeg alá

söpörte, mint katasztrofális egészségügyi tervezetének emlékét. Igazabb volna ez a bíráló, ha az volna a célo, hogy Clinton-ellenes fogódzókat nyújtsak a 2008-as elnökválasztási kampányhoz, csakhogy én nem ezzel foglalkozom. Clintonban éppen azt találom érdekesnek, hogy menyire nyilvánvalóvá teszi a liberális gondolat folytonosságát. Amennyiben ma fontos – és szerintem az –, hogy mit gondoltak és tettek a liberálisok az 1920-as években, akkor kétségtelenül az is fontos, hogy mit gondoltak és tettek az 1990-es években. Ráadásul semmi sem utal arra, mintha Clinton ideológiailag megszelídült volna. 1996-ban megjelent, *It Takes a Village** című könyvében Clinton alig finomított a gyermekekkel kapcsolatos radikális álláspontján (noha ezek a nézetei 1992-ben már politikai terhet jelentettek), de egy irodalmi alterego segítségével üzenetét fogyaszthatóbb formába csomagolta.

Végül, Clinton jelentéspolitikája vitathatatlanul a liberalizmus legérdekesebb és legkomolyabb megjelenési formája volt az 1990-es években, a liberális optimizmus csúcspontján. Bush elnökké választása és 9/11 óta a liberalizmus jórészt reaktívvá vált, a Bush-ellenes szenvedélyek mindenél inkább jellemzőek rá. Ezért érdemes megnézni, mit mondtak a liberálisok akkor, amikor a saját muzsikájukra táncolhattak.

1993 áprilisában Clinton évnyitó beszédet tartott az austini Texasi Egyetemen, ahol kijelentette: „Új jelentéspolitikára, és az egyéni felelősség és gondoskodás új ethoszára van szükségünk. A polgári társadalom új definíciójára van szükségünk, amely választ ad a piaci és a kormányzati erők által felvetett, megválaszolhatatlan kérdésekre: hogyan lehet olyan társadalmunk, amely ismét feltölt bennünket, amely megérett velünk, hogy részei vagyunk valami nálunk nagyobbak.”²⁴

Az „ismét feltölt bennünket” kifejezés különösen sokatmondó – 1969-ben arról beszélt, mennyire szükségünk van olyan politikára, amely egészsé tesz „üres embereket”. Mintha arra utalna, hogy társadalmi ügy vagy küldetés nélkül, amely „feltölti”, Hillary élete (és a miénk) üres és céltalan. Hillaryt látszólag egész életében a gyakorlati megfontolások vezették, ám valahányszor módja volt őszintén megnyilvánulni, mindig ugyanazok az indítékai bukkantak fel: jelentés, hitelesség, cselekvés, átalakulás.

A jelentéspolitikák sok szempontból a legalaposabban végiggondolt totalitárius politikafelfogás, amelyet az utóbbi fél évszázadban vezető amerikai politikai személyiségtől hallhattunk. Hillary nézeteinek több közös vonása van Pat Robertson és Jerry Falwell** totalitásra törekvő keresztény

* Magyarul *Kicsi a város* címmel jelentek meg részletek belőle.

** Jerry Falwell (1933–2007): keresztény fundamentalista déli baptista lelképásztor és konzervatív kommentátor.

ideológiájával, mint azzal a „világi ateizmussal”, amelyet az ilyen konzervatív keresztények tulajdonítanak neki. De még több közös vonása van John Dewey, Richard Ely, Herbert Croly, Woodrow Wilson és más baloldali hegelianusok istenállamban hívó progresszizmusával. Hillary víziója szerint Amerika mély „spirituális válságtól” szenved, emiatt az új embertípust megteremtő társadalmi rekonstrukció részeként minden egyénnek a jelentést és hitelességet nyújtó új nemzeti közösséghez tartozásra van szüksége. Megközelítése harmadikutas, azt ígéri, hogy sem bal-, sem jobboldali, hanem a kettő szintézise, amelynek keretei között az állam és a nagytőke kéz a kézben járva működik együtt. Alapjában véve ez a társadalmi igazságosság trójai falovába rejtett vallási vízió, ami spirituális parancsokkal próbálja átíratni a szociálpolitikát.

Ahhoz, hogy jobban megértsük a jelentéspolitikát, vessünk egy pillantást Clinton önjelölt guruja, Michael Lerner progresszív aktivista és rabbi pályájára. Lerner nem vallásos New Jersey-i zsidó családban született, anyja az állam Demokrata Pártjának elnökasszonya volt. 1964-ben diplomázott a Columbia Egyetemen, doktorátusát Berkeley-n szerezte, ahol Herbert Marcuse tanársegédeként dolgozott, és az ottani SDS vezetője volt. A „progresszív drog”, az LSD rajongójaként meg volt győződve arról, hogy a hallucinogén anyag bevétele az egyetlen módja annak, hogy igazán megértsük a szocializmust (nyilvánvalóan nem véve észre a dolog iróniáját). Amikor a nővére feleségül ment egy sikeres ügyészhez, esküvőjén, melyen számos vezető politikus részt vett, Lerner nem hagyhatta ki az alkalmat. Beszédében, amellyel félbeszakította az ünnepséget, a vendégeket „gyilkosoknak” nevezte, akiknek „vér tapad a kezéhez”, mert nem tettek többet a vietnami háború befejezéséért.²⁵

Amikor elérte Cupido nyila, ezt mondta kedvesének: „Ha a barátnóm akarsz lenni, először egy gerilla focót kell szervezned.” (A *foco* a marxista-leninisták körében nagyon kedvelt félkatonai szervezet, úttörője Che Guevara volt; villámgyors rajtaütésekre szervezték.) Amikor összeházasodtak a Berkeley-n, egy Vietnam felett lelőtt amerikai repülőgép roncsaiból készített gyűrűt húztak egymás ujjára. Az esküvői tortára a Weathermen mottóját írták fel: Zúzzuk szét a monogámiát! (A házasság nem tartott egy évig sem.) Lerner, saját állítása szerint, az újbaloldal erőszakmentes szárnyának vezetője volt. A Washingtoni Egyetem tanáraként megalapította a Seattle-i Felszabadítási Frontot, amelyről később azt mondta, hogy az a Weathermen erőszakmentes alternatívája volt. Mindazonáltal, lázadásra szítás miatt a „seattle-i hetek” tagjaként letartóztatták. A vádat végül ejtették, ám előtte még J. Edgar Hoover – kétségkívül némi túlzással – „Amerika egyik legveszélyesebb bűnözőjének nevezte.”²⁶

1973-ban Lerner megírta *The New Socialist Revolution* (Az új szocialista forradalom) című művét, az eljövendő diadalmas szocialista hatalomátvételhez szóló ódát. Retorikája lényegében Mussolinié: „A forradalmi mozgalom első feladata ... a burzsoá hegemonia szétzúzása és a radikális tudat kifejlesztése a forradalmi cselekvés összes lehetséges alanyában.”²⁷

Az évek során Lerner gondolkodása fejlődött. Először is rendkívül érdekelni kezdte a tömeglélektan (okleveles pszichoterapeuta), elsajátította a frankfurti iskola összes képtelenségét a fasiszta személyiségről (Lerner szerint a konzervativizmus kezelhető betegség). Másodszor: rabbi lett belőle. És bár a progresszív politika iránti elkötelezettsége sohasem csökkent, mindinkább mániájává vált a politika „spirituális” oldala. Végül elvetette a dialektikus materializmust, helyette a fogyasztói materializmust és az általa okozott pszichés fájdalmat kezdte ostorozni. 1986-ban *Tikkun* néven alkalmi lapot indított, amelynek fő célja új, erősen zsidó és ökumenikus árnyalatú Social Gospel megteremtése volt.

Hillary Clinton jelentéspolitikai beszéde után, amelyet részben Lerner ihletett (akit a volt kormányzó, Bill Clinton már korábban megkedvelt), a radikális pszichoterapeuta rabbi viharos sebességgel a Clinton-kormányzat házi prófétájává lépett elő, és az új progresszív korszak Herbert Croly-ja lett. Bár a sajtóból sokan felismerték benne a szélhámost, mégis megkapta azt a figyelmet, amit akart: a *New York Times* úgy ünnepelte, mint „az év prófétáját”. Amikor azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a jelentéspolitikai túlzottan New Age hókuszpókusznak hangzik, a sajtó és Clintonék hátat fordítottak neki. Válaszul Lerner megjelentette *The Politics of Meaning: Restoring Hope and Possibility in an Age of Cynicism* (A jelentépolitika: a remény és a lehetőségek visszaszerzése a cinizmus korában) című művét.

A könyv hangütése egyértelműen fasiszta. Lerner a progresszív eszmék és ügyek ismerős litániáját sorolja. Arról beszél, hogy a hatalom nélkülieknek több hatalmat kell adni, hogy le kell vetni a múlt terheit, ki kell hajítani a dogmákat és magunkhoz ölelni a nemzeti közösséget, el kell utasítani az orvosok és természettudósok túlságosan racionális szakértelmét. Ékesszólóan ecseteli a nyugati polgári demokráciákat sújtó különféle – spirituális, ökológiai, erkölcsi és társadalmi – válságokat, amelyekre a megváltás politikája kínál gyógymódot. Új férfiak és nők megteremtéséről is szól, elvetve munka és család, üzleti élet és kormány, magán és köz hamis kettősségeit. Mindenekelőtt pedig azt hangsúlyozza, hogy az új jelentépolitikának, szétzúzva az amerikai élet töredezettségét, életünk minden zegzugát át kell itatnia. Erkölcs, politika, gazdaság, etika – egyik sem választható el a többitől. Metafizikáknak minden emberi interakcióban és találkozásban meg kell jelennie.

Mindebben akaratlanul is Hitler meggyőződése visszhangzik: a „gazdaság másodlagos” a szellem forradalmához képest. Lerner ezt írja: „Ha más lenne az emberek közötti etikai és spirituális kapcsolat, akkor a gazdasági valóság is más lenne. ... Ezért a jelentés nem kevésbé fontos, mint a gazdaság.”²⁸ Nyilvánvaló, hogy ez némi eltérést jelent ifjúkora marxista materializmusától. A Lerner által javasolt program természetesen a náci párt 1920-as programjának számos elemét visszhangozza: jogegyenlőség, garantált egészségügyi ellátás, a meg nem szolgált vagyton túladóztatása, a nagyvállalatok ellenőrzésének megszigorítása. Íme, néhány idevágó pont a *Tikkun* egyik 1993-as cikkéből:

„A Munkaügyi Minisztérium rendelje el ..., hogy minden munkahely fizetett szabadságot nyújtson a munkásnak, hogy az 12 órás stressztanfolyamon vehessen részt.

A Munkaügyi Minisztérium támogassa a 'társadalmi munka' kampányokat, amelyek célja, hogy rávilágítsanak, milyen elismerés jár az embereknek a közjóhoz való hozzájárulásukért.

A Munkaügyi Minisztérium hozzon létre képzési programot szakszervezeti aktivistáknak, munkásképviseleknek és pszichoterapeutáknak, ahol elsajátíthatják azokat a készségeket, amelyek az együttműködés, a kölcsönös gondviselés és az odaadó munka új szellemének kifejlesztéséhez szükségesek.”²⁹

Ez szinte szó szerint ugyanaz, mint aminek Robert Ley Német Munkafrontja volt az úttörője. Az összehasonlítás nem pusztán felszíni. A nemzetiszocialista állam, ahogy a progresszív és fasiszta államok is, arra a hegeli eszmére épült, hogy a szabadság csak az állammal összhangban valósítható meg, és az összhang biztosítása az állam feladata. Nincsenek magánszemélyek. (Ley hírhedt mondanása szerint a náci államban csak az alvó személy magánszemély.) A *The Politics of Meaning*ben Lerner azt írja, hogy „a munkahely, új felfogása szerint az emberi fejlődés elsődleges terepe.” Egy másik, *Spirit Matters* (A szellem számú) című könyvében (egyetlen gargantuai méretű mondatban) azt írja, hogy az új „felszabadító spiritualitást célzó mozgalomban” „a kormányt új módon kell felfogni, olyan közmechanizmusként, amelynek révén valamennyien megmutatjuk, hogy törődünk mindenki mással, a kormány alkalmazottait pedig csakis annak alapján kell értékelni, jutalmazni és előléptetni, hogy mennyire képesek elérni, hogy a köz a remény megújult érzésével kerüljön ki ezekből a kapcsolatokból, s még mélyebb meggyőződésévé váljon mások törődése, és ezt azzal mutatják meg, hogy ilyen érzékeny és gondoskodó kormányt teremtenek.”

Lerner eszményképe az izraeli kibuc, ahol a dolgozó számára még a kapirgáló csirkéknek is transzcendens jelentésük van. Egy olyan módszer után vágyakozik, amellyel újratерemthető a közös cél érzése, amelyet az emberek válság, például árvíz vagy természeti katasztrófa idején éreznek. A szabadságot Lerner – Dewey módjára – a közös társadalmi „építkezés” értelmében fogalmazza át. Vagy, ahogy a náciak valószínűbben mondták: „A munka szabaddá tesz.”³⁰

A jelentéspolitikában az összes társadalmi intézmény úgy fonódik rá az államra, mint a gallyak a fasiszta vesszőnyaláiban. Az egyén nem csak saját ideológiai tisztaságáért, hanem az embertársáért is felelős. Lerner voltaképpen a liberális *Gleichschaltung*, az összes társadalmi intézmény összehangolása náci gondolatának az ideológusa. Ez akkor derül ki, amikor áttér annak tárgyalására, hogy miként valósíthatók meg ezek a reformok. Lerner szerint az összes kormányügynökségnek és magánvállalatnak „éves etikai jelentést” kell kiadnia, amely értékelné, „hogyan miként hatottak társadalmunk és az ezekben az intézményekben, illetve velük dolgozó emberek etikai, spirituális és lélektani jólétére.”³¹ A szándék vitathatatlanul nemesebb, ám valóban annyira különbözik ez attól a bürokratizálódástól és ideológiai lojalitástól, amely a német vállalkozásoktól és intézményektől azt követelte, hogy állandóan mutassák fel az új korszakhoz való öntudatos lojalitásuk bizonyítékait? A spirituális naplopók a 21. századi Amerikában kétségkívül fasiszta jellegűnek találnák az ilyen vizsgálódást – igaz, annak gondoskodó és tápláló változatában.

Lerner meggyőződése szerint minden szakma feladata, hogy – természetesen az állammal egyeztetve – „elgondolkodjon”, mivel járul hozzá a nemzeti *Volksgemeinschaft* (népközösség) spirituális és lelki egészségéhez. „Az ilyen elmélkedés például arra indította a jelentéspolitikai felfogáshoz kötődő ügyvédek, hogy elképzeljék a perek egy második lépcsőfokát, amelyben felfüggesztik a szembenálló felekre épülő rendszert, és a figyelem középpontjába az a fájdalom és problémahalmaz kerül, amelyet az előző perforduló a közösségben feltárt.”³² Ezt egyesek kissé ostobának találhatják, ami aligha fenyeget fasiszta államcsínnyel. Ám ha Amerikában valaha is fasiszta hatalomátvétel következik be, az nem az ajtókat berúgó rohamcsapatok formájában történik; ügyvédek és szociális munkások érkeznek majd ezekkel a szavakkal: „A kormánytól vagyok, s azért jöttem, hogy segítsek.”

Lerner furcsa módon nem fogja fel ideológiájának fasiszta jellegét. Mulatságos fordulattal elismeri, hogy egykor „nem tudtam megérteni, miért volt képtelen az európai baloldal megakadályozni a fasiszták népszerűségének növekedését.” A mások iránti fasiszta „gyűlölet annak a függvénye

volt, hogy mennyire vált (rendszerint téves) meggyőződésükké, hogy valóban a megvetett Mások okozták közös jelentéseik és céljaik megsemmisülését.” Lerner megjegyzi, hogy sok volt liberális „most a jobboldal felé fordul, hogy ráleljen a közösségnek és jelentésnek arra az érzésére, amelyet liberálisok, szociáldemokraták és a baloldal mindig lényegtelennek vagy szükségképpen reakciónak gondoltak.”³³ Szerinte az 1990-es években a „fasiszta” jobboldali mozgalmak felemelkedésének vagyunk tanúi, s ezekkel csak az ő jelentéspolitikája segítségével lehet szembeszállni.

Lerner elemzése, jórészt a fasizmus igazi természetének ügyetlen értelmezése miatt, több ponton is sántít.³⁴ Ám ennél sokkal fontosabb, hogy nagyjából-egészében elismeri, hogy a jelentéspolitikai valójában kísérlet arra, hogy alternatívát nyújtson az általa fasisztának tekintett, elképzelt *jobboldali* jelentéspolitikával szemben. Fasiszta szalmabábot lát a jobboldalon, s erre válaszul igazolva látja egy tényleges – *barátságos* – baloldali fasizmus létrehozását. Az egészet nagyszabású vallási ömlengésbe ágyazza, azt állítva, hogy „Isten képeire teremtett politikát” folytat; ezt nyomja kérlelhetetlenül újabb, *The Left Hand* (Balkéz) című könyvében is.³⁵

A jelentéspolitikai olyan védelmezői, mint Cornel West, Jonathan Kozol vagy akár a történeti mainstream képviselői, mint John Milton Cooper elutasítják, vagy figyelmen kívül hagyják Lerner programjának radikális etatizmusát. Politikai hitvallásukat mégis klasszikusan harmadikutas érvkészlettel védelmezik, és a szabadpiaci anarchiát, valamint az etatizmust egyaránt a közösség és az egyén között egyensúlyt teremtő új szintézis nevében vetik el. „Durván kifejezve – írja Lerner –, a 20. században kifejlesztett formájában sem a kapitalizmus, sem a szocializmus nem vonz különösbbe.” Inkább azokhoz a gyakorlatias megközelítésekhez vonzódik, „amelyek eltérnek a jellegzetes baloldal/jobboldal megosztásoktól, amelyek elkülönítéseket a 21. századi politika kialakítása meghaladásra ítelt.”³⁶ Mindez nem túl eredeti. A francia fasiszták jelszava frappánsabb volt: *ni droit, ni gauche!* (sem jobb, sem bal).

Mint láttuk, a fasiszta és a progresszív totalitarizmus sohasem csupán etatista elmélet volt, inkább abból indult ki, hogy az állam a szerves politikai test természetes agya. Az etatizmus út volt a kollektívizmushoz. A kormány csupán az a hely, ahol a nép spirituális akarata cselekvéssé változik. (A marxisták a „praxis” szót szerették használni elmélet és gyakorlat ezen egységének leírására.) E felfogás egyik következménye, hogy az államtól vagy a progresszív áramlattól elkülönült intézményeket és egyéneket velejéig gyanúsak tartják, és önzőnek, szociáldarwinistának, konzervatívnak, vagy, ami a legviccesebb, fasisztának bélyegzik. Az állam szerepe nem annyira az, hogy minden döntést ő hozzon meg, inkább a *Gleichschaltung*

metronómjáié, amely garantálja a döntéshozók tökéletes összhangját a társadalmi haladás szükséges irányával. A megfelelően rendezett progresszív társadalomban az állam nem veszi birtokba a Harvardot vagy a McDonald'set, de garantálja, hogy a Harvardok és McDonald'sek prioritásai rendjén valók legyenek. A jelentéspolitikai végső soron teokratikus tanítás, mert a létezés alapvető kérdéseire keres választ, azon alapul, hogy ezekre csak közös válasz adható, valamint ragaszkodik hozzá, hogy ezeket a válaszokat az állam ültesse át a gyakorlatba.

Ez a liberálfasiszta gondolkodásmód szépen megmutatkozott Norman Lear televíziós producer és Charles Krauthammer konzervatív hírlapíró szóváltásában 1993-ban. Krauthammer Hillary Clinton jelentéspolitikáról szóló beszédét „Jimmy Carter gyengécske szónoklata és egy Siddhartháról szóló félév végi dolgozat” egy „egyetemi diákkialtvány felsőbbrendű stílusában és intelligens magabiztosságával” előadott keresztezésének nevezte.³⁷ Norman Lear Hillary védelmében érvelt. Olyan tévéshow-k, mint az *All in the Family*, *Maude*, *Sanford and Son* (Az egész család, Maude, Sanford és fia) és a *Good Times* létrehozásán kívül Lear alapította a People for the American Way (Emberek az amerikai életmóddért) vagy PFAW mozgalmat is, ezt a humorosan konzervatív hangvételű szervezetet. A PFAW-t azért indította el, hogy visszaverje a vallásos jobboldalt, amely állítólag le akarta rombolni a „legendás választóvonalat” egyház és állam között. Az 1980-as évek vége felé azonban Lear érzülete kezdett kissé megváltozni. 1989-ben, az American Academy of Religion éves konferenciáján a kaliforniai Anaheimben tartott beszédében „kultúránk spirituális ürességét” panaszkolta. „Világiak között – jegyezte meg – abszurd szélsőségekig fajulhat az erkölcsi értékek, még inkább a vallás megbeszélésével szembeni ellenszenv.”³⁸

Érthető, hogy az olyan baloldali szabadelvű civilek, mint Lear a gondviselés ajándékaként üdvözölték a jelentéspolitikai érkezését. Lear elkecseregelt választ írt a *Washington Post*-nak, amelyben Amerika spirituális válságának Clinton által adott ragyogó összefoglalása fényében leplezi le Krauthammer cinizmusát. „Politikai életünk, kultúránk és médiánk szofistái – vélekedett Lear – zavarba jönnek, ha komolyan kell beszélni a szellem életéről.” „A számok, a mennyiségi meghatározottságok, a közvetlenül megfogható iránti vonzódásunkra ráment a kapcsolatunk azzal a mindannyiunk lelkében fellelhető képességgel, amely becsben tartja a mennyiségileg nem megfogható és örökkévalót; az áhítatra, csodálatra és misztikumra való képességünkkel; azzal a meggyőződéssel, hogy a hitbeli cselekedetek egy rajtunk túlmutató folyamatban végül az idő teljességében nyerik el jutalmukat.”³⁹

Lear szívből jövő panaszában szinte tökéletes formában fogalmazódnak újra a modern társadalommal szembeni romantikus kifogások, amelyek Európa-szerte megihlették a fasiszta mozgalmakat, s visszaköszön benne az amerikai progresszívek törekvése, hogy valamilyen „nálunk nagyobb ügyre” leljenek. Értő hallgatóságra találhatott volna a korai Paul de Manban, Ezra Poundban és számtalan fasiszta teoretikusban és ideológusban, akik elítélték a számok és a technikai absztrakciók iránti kényszeres nyugati – különösen zsidó – vonzódást. Még árulkodóbb, hogy Lear People for the American Way mozgalmánál talán csak az ACLU tett többet a liberális *Gleichschaltung* megvalósításáért. Bírósági keresetekben, kampányhozzájárulásokban, amicus curiae tájékoztatásokban*, hirdetésekben és helyreigazító sajtótájékoztatókban a People for the American Way fáradhatatlanul építi a falat egyház és állam között, szűkítve a hagyományos vallás mozgásterét, és lerakva a liberalizmus világi ellenegyházának alapjait.

Más szavakkal, Lear a politika spiritualizálásának hajthatatlan képviselője; ugyanakkor az általa eszményinek tartott politikai rendszerben nincs hely a hagyományos vallás számára, hiszen nem a templomoknak és zsinagógáknak, hanem a progresszív papságnak kell szentesítenie a jelentés és spiritualitás keresését. Az erkölcsi hitvallás független forrásai „megosztóak”, ezeket alá kell ásni, el kell szigetelni, ki kell rekeszteni „közös tervünkéből”. E szerint a liberális egyházak kitűnőek, mert úgy tekinthetők – helyesen vagy helytelenül, mindegy –, hogy a vallási tanítást a politikai tanítás alá rendelik. Mint John Dewey kifejtette az evilági államvallással kapcsolatban: „Ha a nevükben vallási intézményeink megtanulják, hogyan kell egy ilyen hit kifejezésére és erősítésére használni jelképeiket és rítusait, akkor hasznos szövetségesei lehetnek a tudással és a társadalmi igényekkel összhangban álló életfelfogásunknak.” Hitler velősebben fejezte ki magát: „Semmi kifogásom egy olyan egyház ellen, amely azonosult az állammal.”⁴⁰

A konzervatívok szívesen róják fel a liberálisoknak, hogy menzaként használják a kereszténységet: kiszemeztetik a vallási menüből mindazt, amit kedvelnek, s elkerülik, amit nem tudnak megemészteni. Itt azonban többről van szó pusztán képmutatásnál. Ami következtetlenségnek látszik, az valójában a Social Gospel mantra megismétlése, amiből egy Isten nélküli vallás bukkan elő. A menz liberálisok nem annyira következtelen keresztények, mint inkább következetes progresszívek.

* Amicus curiae brief („önzetlen segítő”): beszámoló, amelyet az ügyben közvetlenül nem érintett fél nyújt be önkéntesen.

MINDEN A FALUN BELÜL

Nincs részletesebb kifejtése a liberálfasizista programnak annál, ami Hillary Clinton *It Takes a Village* című bestsellerében található. A fasiszta vállalkozás valamennyi védjegye megtalálható a kötet lapjain. A nyelvzet most sem ellenséges, nacionalista, rasszista vagy agresszív, ellenkezőleg, bővelkedik a szeretet és a demokratikus felebaráti szellem kifejezéseiben. Ez azonban csak eltéríti a figyelmet fasiszta jellegétől, amennyiben a fasizmust csak ellenségességgnek, agresszióknak (vagy rasszizmusnak és nacionalizmusnak) tartjuk. Az *It Takes a Village* fasiszta jellege már a címmel kezdődik, ami valamilyen mitikus közösségi múltból merít. A „falura van szükség egy gyermek felneveléséhez” állítólag egy afrikai közmondás, amelynek szerzősége elveszett az idők ködében – P. J. O'Rourke szerint „Hallmarkcardia” ősi afrikai királyságból” ered.⁴¹ Clinton erre a premodern képre mint tekintélyre támaszkodva javasolja a modern társadalom újjászervezését. Talán nem olyan erőteljes, mint a nemzetiszocialisták által terjesztett teuton szimbólumrendszer, de vajon racionálisabb vagy kevésbé romantikusabb-e annál? S ami még fontosabb: a falu metaforát ugyanúgy használja, ahogy annak idején Mussolini a fascet, a vesszőnyaláb szimbólumát. A különbség annyi, hogy a fascet egy harci korszak jelképe volt, a falu viszont egy anyai koré.

Mrs. Clinton elbeszélésében a falvak csodálatos, támaszt nyújtó, tápláló helyek, ahol mindenki gondoskodik mindenkiről: a „mindent az államban, semmit az államon kívül”-től így jutunk el a „mindent a faluban, semmit a falun kívül”-ig. A falu, írja Clinton, „már nem határozható meg úgy, mint egy hely a térképen vagy emberek vagy szervezetek sora, de lényege ugyanaz maradt: értékek és viszonyok hálózata, amely támogatja és befolyásolja életünket.”⁴² Hillary falufogalma groteszk módon torzítja el a civil társadalom fogalmát. A civil társadalom hagyományosan az a szabad és nyitott tér, amelyet, Burke szavaival, „kis osztagok”, az érdekeiket és törekvéseiket állami beavatkozástól vagy kényszertől mentesen követő polgárok független egyesülései foglalnak el.

De nem Hillary civil társadalmában. Könyvében, amelyet Amerika minden elképzelhető közösségi munka csoportjában dicshimnuszokkal öveznek, Mrs. Clinton egyetlen egyszer említi a „civil társadalmat”: egyetlen bekezdésben intézi el a fogalmat mint lényegében a falu leírásának egy másik módját. „A civil társadalom – írja – egyszerűen „társadalomtudósok

* Hallmarkcardia: a Hallmark és az Arcadia szavak összetételéből. O'Rourke arra utal, hogy a nem létező közmondás valójában egy elvont és giccses közhely kifejeződése.

által használt kifejezés annak a módnak a leírására, ahogyan közös céljainkért együttműködünk.”⁴³ *Nem és nem.* A „civil társadalom” kifejezéssel a társadalomtudósok azt írják le, hogy különböző csoportok, egyének és családok miként dolgoznak saját céljaikért, aminek eredményeképpen a társadalom egészségesen demokratikussá válik. A civil társadalom önálló entitások – egyházak, vállalkozások, önkéntes és szomszédsági egyesületek, szakszervezetek és hasonlóak – gazdag ökoszisztémája, amely segít szabályozni az életet az állami ellenőrzésen kívül. A tekeszövetség – Robert Putnam harvardi társadalomkutatónak hála – a civil társadalom archetipikus intézménye. A tekeszövetségek nem „közös célokért” való együttműködésünk mechanizmusai. A néhai Seymour Martin Lipset még azt is bebizonyította, hogy jöllehet sok szakszervezet korrump és nem liberális volt, ameddig függetlenek maradtak az államtól – és az államtólük –, addig gazdagították a demokráciát.

Clinton falujában azonban nincs olyan köztér, ahol szabad nők és férfiak és önkéntes egyesületeik a maguk szabta feltételek között, az állam anyáskodásától mentesen intézhetnék ügyeiket. Nincsenek magánügyletek, csak egyetlen „spirituális közösség”, amely az állam által megszabott „magasabb célhoz köt bennünket”.⁴⁴ Íme, a Social Gospel napközijének képében újjászületett *Volksgemeinschaft*.

Gondoljunk ismét a fascet képére, ahol a sok gyenge vessző vagy ág összekötve számszerű erőt mutat. Mrs. Clinton könyvének első fejezete Verna Kelly költőnőtől vett idézettel kezdődik: „A hópelyhek a természet legtörékenyebb dolgai közé tartoznak, de láthatjuk, mire képesek, ha összetapadnak.”⁴⁵ A hasonlat szép, de ettől más-e az üzenet? Clinton ismételtelen „bársonykalapáccsal” veri az olvasó fejébe, hogy Amerika üdvözlésének egyetlen módja az együttlét, a partnerség és az egység.

A gazdaságpolitika területe az a pont, ahol elmélet és gyakorlat a legnyilvánvalóbban összeolvad. A korporációk a legfontosabb vesszők közé tartoztak a fasiszta kötegben, és így van ez Hillary Clinton falujában is. „A közösségi szellemű vállalatok máris sok olyan dolgot tesznek, melyeket a polgároknak üdvözölniük kellene, a kormánynak pedig ezeket törvényhozói eszközökkel kellene ösztönöznie, hogy vonzóbbá váljanak.” Az elbocsátások mellőzésétől a munkaadó által biztosított bölcsődéig a szokásos kívánságlista tartozik ide. Clinton sugárzik az örömtől, valahányszor azt érzi, hogy vékonyodik a választóvonal korporációk, egyetemek, egyházak és a kormány között, s abban reménykedik, hogy tekintetnek fényétől még a középük álló árnyékok is eltűnnek. A hadiipari vállalatok a kormánnyal együttműködve békés célú termékeket gyártanak.

Éljen! A gépkocsigyártók az EPA*-val együttműködve környezetkímélő autókat készítenek. Remek! Az ilyen „társadalmi szellemű vállalati filozófiák vezetnek el a jövőbeli prosperitáshoz és társadalmi stabilitáshoz.”⁴⁶ Mindenki biztonságban fog élni és boldog lesz a falu meghitt határai között.

Elvont formában mindez igen üdének hangzik, ám amikor Clinton egészségügyi tervével éppen ezt a vízióját próbálta valóra váltani, a keményebb arcát mutatta. Emlékezzünk csak, milyen választ adott arra a felvetésre, hogy a terve számtalan kisvállalkozást fog tönkretenni: „Nem menthetek meg minden alultőkésített vállalkozót Amerikában.”⁴⁷ Ha nem részei a megoldásnak, kit érdekel, hogy problémáik vannak?

ÖRÖK KORPORATIVIZMUS

Azt hiszem, egészségügyi tervének említése nélkül nem beszélhetünk Hillary Clintonról. Az ügyre már annyi tintát pazaroltak, hogy aligha érdemes beleveszni a részletekbe Clinton erőfeszítése kapcsán, hogy ellenőrzése alá vonja az Egyesült Államok gazdaságának egyhetedét. Talán érdekesebb azt vizsgálni, hogy egészségügyi terve mennyiben volt a liberális fejlődés kikerülhetetlen következménye. Clintonékban volt valami aiszóposzi jelleg. Például amikor Hillary rávette régi barátját – és Bill Rhodes-beli iskolatársát –, Ira Magazinert, hogy vállalja el Egészségügyi Reformkülönítménye vezetését, elkerülhetetlenül egy nagyszabású, korporatív terméknek kellett kikerülnie a kolbásztöltőből. Hogy miért? Mert Magazinert ilyen. A skorpionak meg kell csípnie a békát, Magazinernak pedig nagyszabású új public-private partnerségeket kell javasolnia, ahol az összes fontos döntést szakértők hoznak meg.

Magaziner, 1969-ben Hillary társa a *Life* magazinnál, valóságos jelenség volt a Brown Egyetemen (mint a *Newsweek*nek elmondta, disszertációjában nem kisebbre vállalkozott, „minthogy comte-iánus módon 'egy új metafizika keresésére induljon', hogy új választ keressen a 'Miért legyünk jók?' kérdésre”). Tanársegédként vállalta, hogy áttekinti az iskola tantervét és másik, „relevánsabb” és gyakorlatiasabb tantervet javasol, meghagyva a fiataloknak, hogy tervezzék meg a saját oktatásukat. Lét-rehozta saját „humántudományok” főszakját, és csaknem ötszáz oldalas jelentést írt. Az a megdöbbenő az egészben, hogy sikerült elfogadtatnia

* *Environment Protection Agency (EPA)*: amerikai hatóság, amely elsősorban a gépkocsik által okozott káros szennyeződések ellenőrzi.

Dewey nyomdokain járó tantervét (kevés fokozat, sok önfelfedezés). A hagyományhívók szemében e tanterv miatt azóta is az Ivy League vicce a Brown; a progresszívek számára viszont a koronaékszer.⁴⁸

Oxfordban Magazinert a vietnami háború elleni tüntetéseket vezetett és szövetséget kötött a lelkiismeretfurdalástól gyötört Vanessa Redgrave-vel. James Fallows, Rhodes-beli iskolatársa, később Carter elnök beszédírója és gazdaságtervezéssel foglalkozó újságíró szerint a fő különbség Clinton és Magazinert között az volt, hogy „egyikük terveiben szerepelt, hogy elindul magas pozíciókért, a másikéban viszont nem.” Amikor Magazinert Bostonba költöztött, a Massachusetts állambeli Brocktonban Alinsky–Hayden-stílusú közösség-szervező munkába kezdett. Később a Boston Consulting Groupnak (BCG) dolgozott, ahol megtanulta, milyen műfogásokkal lehet rábeszélni a vállalatokat arra, hogy befektessenek a jövő technológiáiba. Nemsokára külföldi kormányok bízták meg tanácsadással. 1977-ben nagy tanácsadói szerződést kapott Svédországban. Erőfeszítéseinek vég-eredményét „A svéd iparpolitika keretei” című dolgozatában tette közzé, amelyben felszólította Svédországot, hogy fentről lefelé alakítsa át egész gazdaságát, építse le a régi iparágakat, és sokat fektessen a holnapi győztes szektorokba. Még a svédek is (!) naiv és ügyetlen tervként vetették el Magazinert dolgozatát. A BCG annyira zavarba jött, hogy megpróbálta eltüntetni a jelentést.⁴⁹

Mivel a megszágyenült BCG közölte vele, hogy nem foglalkozhat többé kormányzati tervezéssel, Magazinert elindította a saját vállalkozását. 1979-ben megalapította a Telesist („intelligensen tervezett haladás”), ami szép összegzése volt annak a beállítottságnak, amely voltaképpen tárgya a jelen könyvnek. 1980-ban *Japanese Industrial Policy (Japán iparpolitika)* címmel írt könyvet. 1982-ben Robert Reich – Clintonék yale-i osztálytársa és Rhodes-beli iskolatárs – szerzőtársa volt egy iparpolitikai témájú munka kapcsán. Harminchat éves korában, 1984-ben gigantikus tervet készített Rhode Island állam számára, amely emberemlékezet óta a legnagyobbra törő állami szintű ipartervezési munka volt. A Greenhouse Compactnek elnevezett terv azt irányozta elő, hogy az állam a megfelelő technológiák „melegházaként” működjön – olyan technológiákról volt szó, amelyeket az állam volt oly kedves felkarolni, noha a piacnak nem kellett. A Rhode Island-i választók kapásból elutasították az intézkedést. Folytathatnám, de biztos értik.

Mármost elképzelhető, hogy Clintonék, akik húsz éve ismerték Magazinert, azt várták, hogy kiválasztottjuk bármilyen más javaslattal áll elő, mint valamiféle korporatív egészségügyi stratégiával? Minden kutatás, ülés, a hegyekben álló írásos eligazítások, a dossziék erdei csak egy

olyan kabuki tánc kellékei voltak, amelyet már jóval korábban felvázoltak és kiterveltek.

Vagy nézzük a yale-i évfolyamtárs Robert Reich-et, akinek már érintettük az iparpolitikával és a harmadik úttal kapcsolatos nézeteit. Reich azonban a kormányvállás igazi ministránsa volt. Korábban nyíltan viszolyogtam a pszichologizálástól, de mi egyébként vélhetjük Robert Reich-et, mint két lábon járó soreli mítosznak, az ügy érdekében kegyes hazugságokat termelő egyszemélyes zenekarnak?

A Clinton-kormányban eltöltött időszakról szóló visszaemlékezéseiben (*Locked in the Cabinet, Kormányba zárva*) Reich egyfajta Thomas Nast*-féle képregényvilágot ír le, ahol ő állandó harcban áll a kápszsi mágnásokkal, a szociáldarwinistákkal és Monopólium úrral. Elmesél egy jelenetet, amikor kemény igazságokat vágott a Gyáriparosok Országos Szövetsége képviselőinek fejéhez, miközben a szobában vágni lehetett a szivarfüstöt, a bent levő ellenséges férfiak pedig káromkodással vegyített sziszegéssel hallgatták őt. Jonathan Rauch, az egyik legjobb washingtoni újságíró és gondolkodó megnézte a videószalagot. A fogadtatás udvarias, mi több, meleg volt. Senki sem dohányzott. Ráadásul a résztvevők egyharmada nő volt. Egy másik epizódban Reich arról számol be, hogy egy ellenséges hangulatú meghallgatás során egy kongresszusi képviselő felugrálva kiabálta: „Bizonyítékot! Bizonyítékot!”. Rauch ezt a szalagot is megnézte. Inkvizíció helyett ez is jellegzetesen „unalmas, a részletekben elvesző meghallgatás” volt, a legtöbb kijelentést, amelyet a kínzójának tulajdonított, Reich egyszerűen „kitalálta”. A könyv nagy része tisztán a képzelet műve – de az egész igen ismerős. Az emberek lépten-nyomon olyasmiket mondanak, amik megerősítik a valóság reich-i képregényváltozatát. Robert Michel képviselő, volt republikánus házelnök állítólag elárulja Reichnek, hogy Newt Gingrich és társai „úgy beszélnek, mintha érdekelné őket, mi szolgálja Amerika javát. De ne hagyja magát átverni. A céljuk a rombolás. Megpróbálnak mindent lerombolni, ami az útjukba áll, s minden rendelkezésre álló taktikát felhasználnak.” Michel soha nem mondott ilyesmit.⁵⁰

Amikor a *Slate* a vitáról kérdezte, Reich így válaszolt: „Nézze, a könyv visszaemlékezés. Nem oknyomozó újságírás.” Amikor Rauch a hihetetlen történeteiről kérdezte – „Egyszerűen csak kitalálta őket?” –, Reich válasza: „Benne vannak a naplómban.” Végül Reich visszalépett a tiszta relativizmusba: „Számomra a legnagyobb igazság, ahogy én észlelem a dolgot.”⁵¹ Más szavakkal, azzal védekezik, hogy ő valóban így látja a világot.

* Thomas Nast (1840–1902): német származású amerikai karikaturista, az „amerikai képregény atyja”.

Megismétlem: ha Reich képes úgy alakítani a valóságot, hogy passzoljon politikai moráljához, ha arra van programozva, hogy a világot létfontosságú hazugságok és hasznos mítoszok sorozatának lássa, akkor mi egyebet várhattak tőle Clintonék, mint azt, hogy maradjon hű önmagához? Nem úgy fest a dolog, hogy Clintonék nem tudták, miben hitt két régi barátjuk. A *Putting People First (Az emberek az első helyen)*, Bill Clinton politikai kiáltványa lényegében egyfajta Magaziner–Reich-émlékkönyv volt.

A Reich-hez hasonló embereket az a meggyőződésük mozgatja, hogy a történelem helyes oldalán állnak. Céljuk, hogy segítsenek az embereknek, ezért nem kell betartaniuk a játékszabályokat. Ráadásul, ahogy szekulárisnak mondják magukat, úgy gyakorlatiasnak is, akiket, a maradi konzervatívokkal ellentétben nem kötnek dogmák. Változnak a körülmények, ezért eszméinknek is változniuk kell. Vagy mint a *New Republican* Jonathan Chait írja: „Az összefüggéstelenség egyszerűen a kísérletezésben és az ideológiai bizonyosság elvetésében gyökerező filozófia természetes mellékterméke.” Némileg emlékeztet ez Mussolininek arra a mondatára, amelyet ugyanebben a lapban Charles Beard idézett. „A fasiszták – jelentette ki a Duce – az olasz politika cigányai; nem kötik őket állandó alapelvek, szakadatlanul egyetlen cél, az olasz nép jövőbeli jóléte felé haladnak.”⁵²

GONDOLJ A GYERMEKEKRE

Ilyen önbizalom nem létezhet légüres térben, szüksége van arra, hogy meggyőzzön vagy kényszerítsen másokat, hogy érdekeiket a közjónak rendeljék alá. George Soule, a *New Republic* volt szerkesztője, az *A Planned Society* (Tervezett társadalom) szerzője (ami a „háborúban terveztünk” mondatot népszerűsítette) így magyarázta ezt: „A háborús tervezésünk-ből fakadó legnagyobb tanulság” az volt, hogy „léteznie kell valamilyen célkitűzésnek, amely képes tömeges lojalitást és lelkesedést” kiváltani. Az *It Takes a Village*-ben Clinton örül, hogy a válságok eltörlik a falat az üzleti élet és a kormány között, ugyanakkor felpanaszolja, hogy a természeti katasztrófák és háborúk társadalmi haszna csak időleges. „Miért van szükség válságra, hogy szemünk és szívünk ráébredjen közös emberi mivoltunkra?”⁵³ Válaszul erre a problémára a liberálisok a háború morális megfelelőjét keresve egyik „válságot” a másik után állítják elő a rák elleni háborútól, a globális felmelegedés és számtalan állítólagos gazdasági válság ellen vívott háborúig. Az utóbbi száz év baloldali gazdasági újságírásának rövid áttekintése azt hitetheti el velünk, hogy az emberi

történelem legprosperálóbb évszázada egyetlen hosszú és kiterjedt gazdasági válság volt.

De térjünk vissza Hillary Clinton választott válságához: a gyermekekhez. Már a „gyermekek” fogalmat is azért találja ki, hogy megkerülje a hagyományos politikai folyamatokat. Az áruló jel a bevezető cikk, ahol az emberi lények egy egész kategóriáját jelöli, amely esetében jogos lehet a korlátozott kormányzás elvének megsértése.

Az alkotmányosan rendezett liberális társadalmak rendszerint a cselekedeteikért felelősséget vállaló felnőtteknek tekintik polgáraikat. A gyermekek viszont minden társadalom Achilles-sarkát alkotják (ha a libertarianizmus számot tudna adni a gyermekekről és a külpolitikáról, az volna az ideális politikai filozófia). Engedményeket adunk a gyermekeknek, eltérő szabályaink vannak rájuk nézve – ennek így is kell lennie –, s rendszerint nem tartjuk őket felelősnek döntéseikért. A progresszív korszak „gyermekmentői” remekül aknázták ki ezt a gyengeséget. A modern korszakban Marian Wright Edelman, a Gyermekvédelmi Alap (Children's Defense Fund, CDF) megalapítója, Hillary Clinton régi barátnője és mentora folytatta ezt a hagyományt.

Edelman Amerika vezető liberális élharcosa. A *Harper's Bazaar* „Amerika univerzális anyukájának” nevezte. Önéletrajzában úgy hemzsegni a megtisztelő címek és díjak, hogy olyan karácsonyfának látszik, amely meghajlik a túl sok dísztól – elnöki Szabadság-érem, MacArthur Fellowship, Albert Schweitzer Humanitárius Díj, Robert F. Kennedy Életút-érem és így tovább. Szervezetére záporoznak az adományok olyan óriási korporációktól, amelyek buzgón vásárolnak olcsó jóindulatot. Edelman az NAACP-nél kezdte pályáját, majd a Yale Law School-on át Washingtonba került mint a CDF szakpolitikai-vállalkozó alapítója. Kétségkívül kedves és önzetlen nő, mélyen vallásos, átítatva a Social Gospel hagyományaival. A tőle származó felemelő idézetek annyira elterjedtek a jóléti, polgárjogi és feminista iparágban – az „iparág” a legjobb szó ezekre az önbecsülést építő, érdekszövetségbe tömörülő, estélyi ruhás pénzgyűjtő hálózatokra –, hogy valóságos liberális maoista Kis Vörös Könyvvé állhatnának össze buzgó szociális keresztes vitézek számára. „A szolgálat a bér, amelyet azért fizetünk, hogy élünk. Ez nem olyasmi, amit a szabad időnkben teszünk, hanem az élet valódi célja” – jelenti ki. – „Ki mondhatja azt, hogy bárkinak joga van feladni?” – kérdi. „Senkinek sincs joga elrontani az álmaidat” – bizonygatja.

Bár kevesen kérdőjeleznék meg a feketék egyenlőségéért és a szegregáció megszüntetéséért folytatott állhatatos kampányait, a legnagyobb hatást mégis a szociálpolitikára gyakorolta, márpedig itt látványosan tévesnek bizonyultak a társadalom és az amerikai politika megszervezésére

vonatkozó elgondolásai. Edelman sok tekintetben a jóléti államban hívó liberális volt, aki semmiféle jogcímet vagy pénzbeli juttatást sem tartott elég soknak. Nagy újítása az volt, hogy a szegény gyermekekre hivatkozva védte a szociális rendszert attól az empirikus bírálattól, amely annak működésképtelenségére mutatott rá. „Szegényekről vagy feketékről beszélve a közönségünk mind jobban zsugorodik – mondta. – Eszembe jutott, hogy a gyermekekre építve hatékonyabban növelhetjük a változást támogatók körét.” Edelman mindenkinél inkább felelős azért, hogy az amerikai politikai retorikában túlteng a „gyermekekre” való hivatkozás.⁵⁴

Ezzel a taktikával az a probléma, hogy miközben kiválnak bizonyult, valójában lehetetlenné tett minden felelős reformot. Ugyanis a „közönség” azért „zsugorodott” a jóléti állam kiterjesztését célzó buzdítások ellenére is, mert mind nyilvánvalóbbá vált, hogy a jóléti állam függőséget okoz a fekete nők és elidegenedést a fekete férfiak között. Emiatt a status quo védelmezői még élesebben támadták az ellenzőket. Ebből fakadt „a gyermekek” felhasználása, a velük való visszaélés.

A jóléti rendszerek elleni hagyományos kifogás, miszerint az sérti az alkotmányos alapelveket és rombolja a polgári erényt – ami csak az 1970-es évek végén vált tiszteletre méltóvá – hirtelen lényegtelennek váltak. Edelman, Clinton és mások úgy fordították át a vitát, hogy az a gyermekekről szóljon. Ki bánja, ha – mint FDR-nek szintén meggyőződése volt – a „segítség” végső soron káros a felnőttekre, és elsorvasztja kezdeményező-készségüket? A felnőttekre gyakorolt hatások lényegtelennek számítottak. A segélypénzek kedvezményezettjei a gyermekek, nem a szüleik voltak (jóllehet továbbra is a szülők vették fel ezeket). E stratégia egyik tragikus következménye az volt, hogy a kormány a gyermekszegénységet felhasználva megtörte a belvárosokban élő feketék individualizmusát és büszkeségét. James Bovard szerint, amikor a Kongresszus elrendelte az élelmiszerbélyegek kiadását, szociális „toborzók” – a szegénység elleni háború százezret teremtett belőlük – árasztották el a nagyvárosokat, hogy meggyőzzék a szegényeket: iratkozzanak fel. A mezőgazdasági minisztérium lapja jelentette, hogy az élelmiszerbélyeg-osztók gyakran azzal küzdöttek le az emberek büszkeségét, hogy azt mondták a szülőknek: „Ez a gyermekeié”. A cikk folytatásában: az „intenzív erőfeszítéseknek köszönhetően a 'túl büszkék' ellenállása csökkenőben van.”⁵⁵

Talán épp ennyire fontos, hogy mindennek igen nagy propagandaértéke volt a liberálisok számára. Ronald Reagannek görcsbe rándult a gyomra, ha meg kellett támadni a „segélykirálynőket”, ám senki sem merte támadni e nők szerencsétlen ivadékait. A jóléti politika bírálata hirtelen „gyermekellenesség” tette az embert, terjesztve a liberális szóbeszédet, miszerint

a költségvetést a „gyermek hárta” akarják kiegyensúlyozni. Ez remekül illett a pszichológiai propagandába, hogy a konzervatívok egyszerűen rossz emberek, és a jóléti állammal való mindennemű szakítást a „gyűlölet” mozgat. Még Bill Clinton sem volt sérthetetlen. Amikor aláírta a szociális reformra vonatkozó törvényt, Peter Edelman lemondott az Egészségügyi és Humán Szolgáltatások titkárhelyettesi posztjáról, Marian Edelman pedig a „szegény pillanatának” nevezte Clinton lépését. „Soha ne keverjük össze a törvényeset a helyessel – jelentette ki, majd csípősen hozzátette – minden, amit Hitler a náci Németországban tett, törvényes volt, de nem volt helyes.” A CDF „nemzeti gyermekelhagyásként” denúciálta a lépést, míg Ted Kennedy „törvényhozási gyermekbántalmazásnak” nevezte. Anna Quindlen, a *New York Times* újságírója az „aljasság politikájáról” beszélt.⁵⁶

Az aljasság igazi politikáját azonban a CDF és a Nagy Társadalom más vérszívói folytatták, mert jóléti államuk – alapulhatott bár a szereteten, az odafigyelésen és a kedvességen – végeredményben több kárt okozott a fekete családoknak és kiváltképpen a fekete gyermekeknek, mint sok minden, ami a rasszista mellőzésnek tulajdonítható. Manapság a fekete gyermekeket kisebb valószínűséggel neveli fel két szülő, mint a rabszolgaság idején.

Míg Hillary Clinton valószínűleg Edelmantól tanulta meg, hogyan használja fel propagandaeszközként a gyermekeket ideológiai programjához, ambíció terén messze túlhaladta tanárát. Clinton szemében a szociálpolitika egyszerűen egy nagyobb szabású háború egyik frontja volt. A gyermekekre leselkedő válság nem csupán a városi belterületek szegény lakóinak ügye volt. Hillary számára maga a gyermekkor is válság, amiben a kormánynak kell segítenie. E tekintetben figyelemre méltóan következetes maradt. A *Harvard Educational Review*-ben 1973-ban megjelent cikkében („A gyermekekre vonatkozó törvények”) bírálta az „igényt”, hogy a „gyermekekkel kapcsolatos ügyek valamiképpen politikán túliak” legyenek, és kárhoztatta az elgondolást, miszerint „a család magánjellegű, nem politikai egység, amelynek érdekei alá a gyermeki érdekek is besorolandók”. Huszonhárom évvel később, 1996. április 24-én az Egyesült Metodista Kongresszuson elhangzott köszöntőjében ez áll: „Felnőtként el kell kezdenünk gondolkodni azon és meggyőződni arról, hogy *valójában nincs is olyan, hogy valakinek a gyereke*. ... Emiatt nem engedhetjük, hogy a gyermekekről és családokról szóló vitát politikai vagy ideológiai viták harsogják túl.”⁵⁷

A két idézet mintha szemben állna egymással, ám a szándék pontosan ugyanaz. Egyszerűen arról van szó, hogy Hillary Clinton 1996-ban politikus, míg 1973-ban radikális ügyvéd. Amikor azt mondja, hogy nem

engedhetjük meg, hogy az ideológiák „túlharsogják” a gyermekekről folyó vitát, arra gondol, hogy nem lehet vita afelől, hogy mi a teendő a gyerekekkel. S ez: megtörni a magánotthon semmitől sem ellenőrzött zsarnokságát, ahogy ezt a progresszív ikon, Charlotte Perkins Gilman hirdette.

Ez a „nagyszerű remény” – ahogy Gilman nevezte – csak úgy váltható valóra, ha a gyermekeket állandó válságban levő osztályként mutatjuk be. Ahogy a marxisták a proletariátust állandó hadiállapotban látták, ahogy a nemzet halálos ostromtól szenved a klasszikus fasiszták szerint, Hillary gyermekeit is elképzelhetetlen veszély fenyegeti létükben. Helyeslően idézi is a Cornellén oktató pszichológust, Urie Bronfenbrennert: „A gyermekek és családok jelenlegi állapota az Egyesült Államokban a *legnagyobb belföldi problémát jelenti, amellyel a nemzetnek a köztársaság megalapítása óta szembe kell néznie*. Ez legmélyebb gyökereinket gyengíti meg.” És a következtetés: „Egy olyan időszakban, amikor példátlan fenyegetés éri a gyermekek jólétét, a hatalmi egyensúly egyáltalán nem kedvez nekik.” A kormánynak minden tőle telhetőt meg kell tennie, hogy „elhárítsa a gyermekeinket érintő válságot – jelenti ki. – Végére is, a gyermekek szintén állampolgárok.”⁵⁸

Itt van végre a „háború morális megfelelője”, ami mögé felsorakozhatnak a liberálisok, egy olyan „válságmechanizmus”, melynek fasisztoid jellegét senki sem ismeri fel, hiszen amikor „gyermekeket” mondunk, a rohamosztagosokra gondolnánk utoljára. Senki sem akar gyermekellenesnek látszani. A „gyermekek válsága” nem szorul meghatározásra, mert nincsenek határai. Még a gyermektelen emberek is gondoskodhatnak mások gyermekeiről. A gyorséttermekben kapható ételeket azért támadták, mert kövérré teszik a gyermekeket – márpedig a táplálkozásra vonatkozó döntések nem hagyhatók a szülőre. „A nagy dohányipari cégek sokat kárhoztatott termékeinél sokkal inkább a nagy ételadagok és a nagy élelmiszergyártók jelentik az amerikai gyermekeket fenyegető elsőszámú veszélyt” – figyelmeztetett a *Nation*. A Clinton-kormány és a hozzá társult aktivisták a gyermekeket fenyegető veszélyre alapozták a fegyvertartást ellenőrző politikájukat. „Nem hallgathatunk tovább, ha a fegyvergyártó lobby nem hajlandó gyermekeink egészségét és biztonságát helyezni az első helyre” – fakadt ki Hillary Clinton 2000-ben egy szenátusi vitában.⁵⁹

Mára már elfeledtük, de a korai Clinton-kormány át volt itatva ezzel a gondolkodásmóddal. Janet Reno, akit a nemi kvóta alapján neveztek ki az ország legfőbb jogalkalmazási tisztségviselőjévé, főügyésszé, elsődleges küldetésének a gyermekek megvédését tekintette. „Országunk törvényeit arra szeretném felhasználni, hogy minden tőlem telhetőt megtegyek

azért – nyilatkozta jelölésekor –, hogy mindegyikük számára megnyíljon annak a lehetősége, hogy az ország erős, egészséges és önálló polgáraivá váljanak.” Talán már feledésbe merült, hogy Reno ügyészként azzal került a közfigyelem előterébe, hogy keresztes hadjáratot folytató ügyészként számos pert nyert meg nagy feltűnést keltő szexuális gyermekzaklatási ügyekben. Mint később kiderült, ezek közül sok csalárd úton elért győzelem volt, és Reno ügybuzgósága utólag nem is látszik annyira csodálatra méltónak. Amikor Washingtonba jött első nőként, aki a négy nagy kabinetposzt valamelyikét tölti be, eltökélte, hogy elsősorban a gyermekek szószólójaként lép fel, s elindította „nemzeti gyermekprogramját”. „Az amerikai gyermekeknek, akiknek 20%-a szegénységben él, nincs szószólójuk” – mondta Reno.⁶⁰ Gyermekvédelmi buzgósága kétségtelenül szerepet játszott abban, hogy katasztrofálisan kezelte a texasi Waco melletti központban a dávidista szekta lerohanását.*

Janet Reno azonban éppen olyan főállamügyész volt, amelyet – legalábbis elméletben – az *It Takes a Village* szerzője kívánt volna. Clinton aktivisták, jogvédők vagy szervezetek, egyesületek, ügybuzgó emberek, bürokraták és intrikusok hatalmas hálózataról ír, ők, illetve ezek alkotják azon „képesített állampolgárok” hadseregét, akiknek feladata megvédeni a falu érdekeit gyermekeinkben. „Nem támogathatom eléggé az otthonlátogatásokat – ömleng Clinton. – A falunak kikiáltóra és buzdítóra van szüksége.”⁶¹ Ismét kaparjuk le az édeskés mázat az érzelmekről, s nézzük meg, mi rejtőzik alatta! Képzeli el mondjuk a korábbi főügyészt, John Ashcroftot, amint ezt mondja: „Nem támogathatom eléggé az otthonlátogatásokat”. Rögtön fülsiketítő „fasizmus!” kiáltás volna a válasz.

Hillary Clinton szerint a gyermekek védelméért folytatott „háború” legfontosabb frontját az első három életév jelenti. Ez annyira kritikus időszak, hogy nem engedhető meg, hogy a szülők egyedül birkózzanak meg vele. Programok egész sorára van szükség ahhoz, hogy a szülők egy olyan társadalmi hálózatba épülhessenek be, ami enyhíti felelősségüket. Mint Christopher Lasch még jóval az *It Takes a Village* megírása előtt megjegyezte, Clinton „programokban” hisz. Számára a gyermekeknek szóló programok elburjánzása – Head Start, bölcsőde, prenatális gondozás, anyagondozás, csecsemőgyógyászat, állami iskolai felmérések, oltási programok, gyermekfejlesztési programok – a haladás csillogó mutatója.⁶²

A 20. században az antiutópikus jövőről két látomás született, Aldous Huxley *Szép új világa* és George Orwell 1984-e. Sok éven át tartotta magát a feltevés, hogy az 1984 profetikusabb volt, de ma már ez nincs így. Az

1984 totalitarizmusa Sztálin, Lenin, Hitler és Mussolini korának terméke volt, az európai szárazföld azon diktátoraié, akik mögött a politikai és vallási abszolutizmus nagy hagyománya állt. A *Szép új világ* az amerikai jövőn alapuló antiutópia, amelyben Henry Fordra mint Messiásra emlékeznek (a történet „632 A.F.”-ben játszódik, ahol A.F. „Ford után” jelöl), és a társadalomra a Huxley által oly megvetett ifjúságkultusz jellemző. A világállamban minden könnyű. Mindenki boldog. A *Szép új világ* olvasója számára a nagy dilemma tulajdonképpen annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy mi a baj ezzel az egészszel.

A két antiutópia között van egy másik fontos különbség is: az 1984 a totalitarizmus férfias víziója, illetve inkább a férfias totalitarizmus víziója. Huxley totalitarizmusa nem arról szól, hogy „csizma tapos egy emberi arcra – örökre”, amint az 1984-ben olvasható. Mosolygó, boldog, biológiailag vezérelt emberek hormongumit rágnak, és vidáman teszik, amit mondanak nekik. A demokrácia feledésbe merült hóbort, hiszen minden annyival könnyebb, ha az összes döntésedet az állam hozza meg. Röviden, Huxley totalitarizmusa lényegében nőies, Orwellé apai antiutópia, ahol az állam bántalmaz és megfélemlít, állandó háborús légkör és megbízható ellenségek fabrikálása útján őrzi meg tekintélyét. Huxley viszont anyai nyomorúságot ír le, ahol az embert gondoskodással, nem kegyetlenséggel fojtják meg. De bármennyit beszélünk manapság férfiasságról, individualizmusról, akár „dadaállamról”, még mindig nincsenek szavaink arra, hogyan küzdhetjük le a kedves totalitarizmust, a liberálfasizmust.

Ezt a megkülönböztetést szem előtt tartva nézzük meg újra az *It Takes a Village*-et. Clinton magasztalja azt az elgondolást, hogy valójában szinte minden probléma egészségügyi. A válást „közegészségügyi problémaként” kell kezelni, mert stresszt okoz a gyermekekben. A szülői gondoskodás alapjai is egészségügyi problémák, mert az, „ahogy a csecsemőket tartják, megérintik, táplálják, ahogy szólnak hozzájuk és néznek rájuk” megszabja, vajon az agyunkat „elragadják-e” érzelmeink, potenciálisan gyilkosan erőszakossá téve bennünket. Mrs. Clintontól tudjuk, hogy Janet Reno jelentése szerint a bandaerőszak és a fegyverhasználat olyan emberek műve, akik téves agyi beidegzés nyomán csekély provokációval is „érzelmileg elragadottá” válnak. Orvosokat, baráti aktivistákat, szociális munkásokat, és néha valódi amerikaiakat is idézve fejezetről fejezetre érvel a gyermekek javára történő beavatkozás mellett, gyakorlatilag születésük pillanatától fogva. A gyermekeknek „szelíd, intim és állandó kontaktusra” van szükségük, hogy csökkenjen bennük a stressz, amely „a későbbi fejlődési problémákhoz vezető tehetetlenségérzés forrása lehet”. Még a jómódú

* Dávidisták (Branch Davidians): újprotestáns és judaista ihletésű szekta.

szülők is segítségre szorulnak, hiszen mindenki érzi a stresszt, és „tudjuk, hogy a csecsemők is érzik”.⁶³

Mondhatjuk, hogy a szülői stressz megszüntetésére feljogosított állam a Huxley-nál található felhatalmazással bír. S egy rendkívüli felhatalmazással bíró állam logikusan szélsőségesse válik. Clinton például a szülők képzését a közélet minden szegletében el szeretné terjeszteni. Íme, egy javaslata: „Orvosi rendelőkben, klinikákon, kórházakban, autó-nyilvántartó irodákban és bárhol, ahol emberek gyűlnek össze, és várakozniuk kell, videókivetítőkön játszhatnak le átlagos gyermekgondozási jeleket: hogyan kell büfögtetni a babát, mi a teendő, ha szappan megy a szemébe, hogyan nyugtassuk meg a fülfájós babát.”⁶⁴

Képzelmek el, mi lenne, ha ezek az elgondolások teljes mértékben alkalmazásra kerülnek a gépjármű-nyilvántartási irodákban, az útleveleirodákban és másutt, ahol „emberek gyűlnek össze, és várakozniuk kell”? Óriáskivetítők a repülőtéren, amiken szoptatási tanácsokat sugároznak? Jumbo Tron* a futballstadionokban? Mennyi időn belül érkezünk el a szép új világba?

Ott vannak azután a családfelügyelők, a tanácsadók, a tanárok, a szociális munkások. Clinton a szakértők hadára bízta, hogy a gyermeknevelés minden apró-cseprő dolgában tanácsokat adjanak; nincs jelentéktelen részlet, túl leereszkedő közelítés. „A gyermekgondozási akcióprogram ... tanácsa szerint 'a kirakós játékok és színes ceruzák óvodásoknak valók, de nem felelnek meg csecsemőknek'.” A Fogyasztási Cikkek Biztonságáért Bizottság, teszi hozzá Clinton, segítőkészen arra a következtetésre jutott, hogy „a biztonság tárgyában rendezett csecsemőbemutatók remek segítséget nyújtanak kis- és várandós mamáknak, hogy otthonuk minden szobáját gyermekbiztosá tegyék.”⁶⁵

Rousseau el akarta venni a gyermekeket szüleiktől, hogy állami tulajdonban levő bentlakásos iskolákban nevelkedjenek. Clinton idáig azért nem megy el, de meggyőződése, hogy mire a gyerekek elég nagyok ahhoz, hogy bentlakásos iskolába menjenek, már túl késő. Ezért vált szenvedélyévé a napközi, amiben természetesen egy második program is el van rejtve. A bölcsőde egyszersmind a baby boom idején született feministák Szent Grálja is, szerintük ugyanis nem a gyerekeket kell megszabadítani a családjuktól, hanem az anyákat gyermekeiktől.

A patriarchális társadalom megtörése érdekében a feministáknak soreli mítoszokra, nemes hazugságokra és válságmechanizmusokra kellett támaszkodniuk, hogy megnyerjék csatáikat. 1998-ban például Clinton

* Jumbo Tron: a Sony által kifejlesztett megaképernyő.

elnök 22 milliárd dolláros szövetségi napközi-programot javasolt, hogy orvosolják azt, amit Hillary a nappali ellátás „néma válságának” nevezett. Az *It Takes a Village*-ben Clinton szintén a „néma válság” kifejezéssel illeti a gyermekek sorsát általában. Ezek a válságok ugyanazért némák, amiért az egyszarvúak – mert nem léteznek, azaz csakis a progresszív reformerek szívében és lelkében. Noha tíz gyermekből nyolcra családtagjai gondoskodtak, a szülők 13%-a mondta, hogy a gyermekgondozás „komoly probléma”. Röviddel a Fehér Ház válságot megidéző gyermekgondozási konferenciáját megelőzően, amelynek Hillary tervéhez kellett volna megvetnie az alapokat, az amerikaiaknak mindössze 1%-a nevezte meg a gyermekgondozást a kormány által megoldandó két vagy három legsürgetőbb probléma között. Az 1974 óta nők körében végzett felmérések szerint a házasságban élő nőknek mind nagyobb része szeretne otthon maradni gyermekeivel, ha tudna.

Annak, hogy a nők jobban szeretnék maguk felnevelni gyermekeiket, az egyik oka talán az, hogy ösztönösen megértik: az egyforma bánásmód miatt a nappali ellátás valójában nem túl jó a gyermekeknek. Benjamin Spock ezt már az 1950-es években is tudta, amikor megírta, hogy a bölcsődék „nem jók a csecsemőknek”. Ám amikor az 1990-es években újból kiadta csecsemő- és gyermekgondozási útmutatóját, a feministák nyomásának és aggályainak engedve kihagyta ezt a tanácsot. „Gyávaságból tettem – ismeri el. – A későbbi kiadásokból egyszerűen kidobtam.” Ha, mint a liberálisok gyakran hangoztatják, a tudományos eredmények politikai célokból történő elhallgatása fasiszta módszer, akkor a gyermekgondozás sötét oldalának elfedéséért folytatott kampány kétségkívül fasiszta jellegű. 1991-ben például Dr. Louise Silverstein az *American Psychologist*-ban azt írta, hogy „a pszichológusoknak vissza kell utasítaniuk részvételüket minden olyan vizsgálatban, amely a családon kívüli gondozás negatív következményeit keresi.” Az anyaság hagyományos felfogása nem egyéb, mint „idealizált mítosz”, amelyet a patriarchális társadalom talált ki azért, hogy „az anyaságot dicsőítse, s ezzel próbálja meg több gyermek vállalására ösztönözni a középosztálybeli fehér nőket.”⁶⁶

Nem arról van szó, hogy Clinton és mások olyan politikai nézetek szószói, amelyekről úgy gondolják, rosszat tesznek a gyermekeknek, nem egyszerűen gázfickók. Jóhiszeműen meg vannak győződve arról, hogy a társadalom sokat javulna, ha mindenki a sajátjaként tekintene bárki más gyermekeire. Őszintén vallják, Linda Hirshman feminista filozófus szavaival, hogy a nők „teljes önmegvalósításához” hozzátartozik, hogy a munkát többre tartják az anyaságnál. Hirshman bizonyos értelemben a munkát a jelentés „hordozójának” tekintő Michael Lerner feminista változata.

Érezhetően megveti azokat a nőket, akik nem szentelik teljesen a munkának magukat.⁶⁷ S mint más feministák megjegyzik, ha a nők rákényszerülnek arra az érzésre, hogy „elítélik” vagy megszégyenítik őket amiatt, mert a napközit választják gyerekeiknek, ezért a negatív érzésért az agyat megrontó stresszel kell fizetniük.

Egyesek gyakorlatias nyelvezetbe csomagolják progresszív utópizmusukat. Sandra Scarr talán a legtöbbet idézett szakértő Amerikában a házon kívüli gondozás terén, egyszersmind az Amerikai Pszichológiai Társaság volt elnöke. „Bármennyire kívánatos vagy nem kívánatos az egész napos anyai gondozás ideálja – mondja – a 20. század végén ez teljesen irreális követelmény.” Ez védhető érvek hangzik. Tágabb programja azonban mélyebben rejlik. Meg kell teremtenünk „az új évszázad ideális gyermekeit”. Nana... Óvakodjunk a társadalmi mérnököktől, akik újfajta emberi lényt akarnak „teremteni”. Ezeknek az új gyermekeknek meg kell tanulniuk, hogyan szeressenek *mindenkit* mint családtagot: „A másokhoz való sokféle kapcsolódás lesz az ideál. A szégyenlősség és a kizárólag az anyához való vonzódás diszfunkcionálisnak fog látszani. Új módszereket fejlesztenek ki a kizárólag anyjukhoz ragaszkodó gyermekek számára.”⁶⁸ Látjuk már a látóhatáron a szép új világot?

E „módszerek” – más szóval a propaganda – közé tartoznak az olyan könyvek, amelyek megpróbálnak éket verni anyák és gyermekeik közé. Például: *Mommy Go Away! (Anyu, menj el!)* és *Why Are You So Mean to Me? (Miért vagy olyan komisz hozzám?)* Az *It Takes a Village*-ben Clinton a Massachusetts állambeli Roslindale Washington-Beech Községi Óvodát említi, amelynek „igazgatója, Ellen Wolpert a a szokásos „gyermekjátékokat, mint a Go Fish és a Concentration” a megszokottaktól eltérő képekkel – csecsemőt tartó férfiak, szöveget beverő nő, idős férfiak létrán, fehérhajú nők gördeszkán – díszített kártyákkal játszatja.”⁶⁹ Ez folytatódik a progresszív általános iskolákban, ahol gyakran kétségbe vonják a szokásos nemi szerepeket, mint erről Christina Hoff Sommer *War Against Boys (Háború a fiúk ellen)* című munkája tanúskodik.

Röviden, a napközi nem rossz a gyermekeknek, inkább a hagyományos polgári mércék rosszak, amelyeken lemérjük, mi jó nekik. Ez a trükk szelíd utánzása a náci erőfeszítésének, hogy kilopják a fiatalokat szüleik maradi hagyományainak szorításából. A náci a hagyományos történeteket és meséket kitűnő érzékkel helyettesítették az árja vitézségről, Hitler isteni voltáról és hasonlókról szóló történetekkel. Matematikai problémákból

* Mindkettő kártyajáték, a Go Fish-t hagyományos francia kártyával játsszák, a Concentration pedig tulajdonképpen memóriakártyás játék.

a tudat alatti indoktrináció mechanizmusai lettek; a gyerekek továbbra is matekot tanultak, de a feladatok most tűzérési röppályákról és a fogyatékosokra és más kisebbségekre pazarolt élelmiszer mennyiségéről szóltak. A keresztény erkölcsöt lassan kiirtották az iskolákból, a tanárokat utasították, hogy az erkölcsi oktatást „világi” hazafias eszményekre alapozzák. „A hűség eszméje nagyon fontos volt a germán nép számára, ahogy ma számunkra is” – mondták a tanárok a gyerekeknek. A Hitlerhez és az államhoz való hűséget beleverték a gyerekekbe, miközben a szülőkhöz való hűséget számtalan módon gyengítették. A cél az volt, hogy a gyermekekből egy új korszak új férfijai és női legyenek.

Nyilvánvaló, hogy ettől igen eltérő annak a cukormázas liberalizmusnak a tartalma, amelyet ma vésnek be a gyerekekbe. Vannak azonban nyugtalanító hasonlóságok is. Azok számítanak jó gyereknek, akik kevésbé kötődnek szüleikhez, és jobban kötődnek a „közösséghez”. Az új ember keresése, aki egy olyan új totalitárius társadalomban él, amelyben minden egyén érzi az állam meleg és szerető ölelését, itt is a bölcsőben kezdődik.

A Huxley-féle jövő irányába tett utolsó lépés Hillary Clinton számára filozófiai, talán akár még metafizikai is. Clinton gyermekszemlélete általánosabb, mint amilyennek ő maga tartja. „Soha nem láttam még buta gyereket – és állítja, hogy – a legjobb, általam ismert teológusok némelyike ötéves.”⁷⁰ Ne hagyjuk, hogy az édeskés szentimentalizmus vakká tegyen bennünket azzal szemben, ami itt elhangzik. Azzal, hogy a gyermekek szellemi státusát *felértékeli*, egyszersmind *leértékeli* a szülők tekintélyét és önállóságát. Egy olyan világban, ahol a gyermekeket nem lehet megkülönböztetni a felnőttektől, vajon miben különbözhetnek a felnőttek a gyermekektől?

A liberális gyermekkultusz tanulságosan hasonló a fasiszta gondolkodásmódhoz. A gyermekeket, ahogy a fiatalokat is, a szenvedély, az érzelem, az akarat hajtja. Ezek egyszersmind fasiszta erények is. Az ifjúság az „ésszerűtlenség” diadalát képviseli. Ezek az érzelmek viszont mélységesen kötődnek a tömegek ösztöneit ünneplő narcisztikus populizmushoz: „Most akarom, s nem érdekel, hogy nem szabályos” – ez a lényegében gyerekes populista szenvedély. A fasizmus azért a populizmus egyik formája, mert a vezér szülői köteléket teremt „gyermekeivel”. A vezér és a „nép”, Führer és Volk közötti érzelmi kötelék nélkül nincs fasizmus. „A ti oldalatokon állok”, „egy vagyok közületek”, „együtt vagyunk benne”, „tudom, mit jelent olyannak lenni, mint ti” – ez a kereskedelmi csúcspontja minden fasiszta és populista demagógiának. Vagy mint Willie Stark mondja a tápláló tömegnek az *All the King's Men*-ben: „A ti akaratotok az én erőm. A ti szükségletek az

én igazságom.” Érvek, tények, *értelem*: ezek másodlagosak. „A nebraskai emberek a szabad ezüstpénz mellett vannak, és én is a szabad ezüstpénz mellett vagyok” – hirdette Amerika leginkább kedvelt populistája, William Jennings Bryan. – „Az érveknek meg utánanézek később.”⁷¹

Bill Clinton rendületlenül hirdette, hogy képes „megérezni a fájdalmunkat”. Számtalan megfigyelő csodálkozott el azon a képességén, hogy a tömegből „táplálkozzon”, abból merítsen erőt. Újságírók gyakran „empatikusként” nevezték, mert képes volt ösztönösen megérezni, mit akar hallani a hallgatósága. Ez fontos politikusi készség, de soha se feledjük, hogy a demagógok elsősorban és leginkább remek politikusok.

Clinton demagógiája természetesen tudatosan feminin volt. Dédelgetést ígért, hogy érzi a fájdalmadat és megvéd azoktól a bizonyos közönséges fickóktól (republikánusoktól és „dühös fehér férfiaktól”). Jelszava a „biztonság” volt – gazdasági, szociális biztonság, biztonság a globalizációtól, a bűnözéstől, az állásvesztéstől, bármitől. Mary Gordon feminista regényíró szerint ő volt „az első női elnök”. Amikor hibái vagy tévedései miatt megvádolták, reflexszerűen úgy reagált, mint egy túlhajszolt egyedülálló anyja: „Olyan keményen dolgoztam” – mintha ezzel pótolni lehetne azt, hogy valakinek igaza van, vagy hatékony. Védőmezei lényegében azzal érveltek, hogy felül áll a törvényen, mert, mint a Stanfordon oktató Kathleen Sullivan mondta, ő az egyetlen ember, aki a nap huszonnégy órájában mindannyiunkért dolgozik. Más szavakkal: ő nem személy, hanem maga a testet öltött államanya. Sok amerikai persze kedvelte a politikáját – vagy úgy gondolta, hogy kedveli, mert a gazdaság jól teljesített –, de éppen a furcsán anyai *aggódása* miatt kedvelték. Ebben a politikai esztétikában nem volt semmi új. Ahogy Goebbels mondta Führere népszerűségéről: „Az egész nép szereti, mert éppoly biztonságban érzi magát a kezében, mint a gyermek az anyjában.”⁷²

Fasiszta elnök volt-e vajon Bill Clinton? Nos, kétségkívül hitt az érzelmek elsődlegességében és a saját intellektuális fölényében. Csodás hazugságokat fundált ki, s nem törődött a következményekkel. Huey Long csodálójaként osztozott a kukoricalepény-diktátor szabályok iránti megvetésében, s ő is ismerte a demagóg vonzerőhöz szükséges fortélyokat. Ha valaki, ő elkötelezett harmadikutas volt, és őszinte híve JFK új politikájának. Azt hiszem azonban, hogy fasisztának abban az értelemben nevezhetjük, hogy szivacsként szívta magába a liberalizmus eszméit és érzelmeit. Már önmagában az, ha fasisztának nevezzük, a jogosnál több ideológiát és elvszerűséget feltételez nála. Az a fajta elnök volt, akit a liberálfasizmus csak izgalommentes időkben teremhet. De ami a legfontosabb: ha fasiszta volt, azért történt, mert mi, amerikaiak ezt akartuk.

Áhítoztunk az empátiára, mert úgy éreztük, rászolgáltunk valakire, aki törődik velünk.

Hillary Clinton jól megtanulta ezt a leckét, amikor első ízben pályázott közhivatalra. Belőle mindig hiányozni fog a férje nyers politikai tehetsége. Túl hűvös, túl ünnepélyes a férje hátba veregetős, szájbáragós politikai stílusához, ehelyett ideológiai vonzerőre fordította le Bill Clinton ösztönös politizálását. Amikor 2000-ben outsiderként indult New York szenátusi helyéért, addigi pályája problémát jelentett. Lényegében ugyanis nem volt ilyen – legalábbis New York-i illetőségüként nem. Így hát remek kampányjelszót és indoklást talált ki: ő volt az a jelölt, aki „jobban törődik a New York-iakat foglalkoztató ügyekkel”. Fegyelmezett ragaszkodása az üzenetéhez veterán politikai megfigyelőket is lenyűgözött. Az ügyekkel nem volt probléma, mint az 1960-as években mondták. *Az ügy az a probléma volt, hogy ki törődik jobban az ügyekkel.* „Azt hiszem, annak kellene az igazi problémának lennie, hogy ki törődik New York City gyermekeivel” – így hangzott egyik jellegzetes kijelentése.⁷³

Kérdés, mióta számít a „törődés” az alkalmasság netovábbjának. Lehet, hogy egy vízvezeték-szerelő jobban törődik azzal, hogy a lépünkét sikeresen eltávolítsák, mint egy sebész, de vajon ettől ép elméjű ember előnyben részesíti-e az orvossal szemben a vízvezeték-szerelőt? A bankok vajon annak adnak kölcsönt, aki legjobban *törődik azzal*, hogy sikeres legyen a vállalkozása vagy annak, aki a legnagyobb valószínűséggel fizeti azt vissza? A diák, aki legjobban törődik azzal, hogy jó jegyeket kapjon, ettől rögtön „kiválót” kap?

Egyszerű a válasz: a törődés az, amit a gyerekek (és mi, többiek) a szülőkben keresnek. Liberálfasiszta felfogás szerint a gyermekek állampolgárok, az állampolgárok pedig gyermekek (Hillary könyvének egyik fejezete ezt a címet viseli: „A gyerekek is állampolgárok”), amiből következik, hogy a vezetőknek szülőkként kell viselkedniük. „Szerintem az én dolgom a vezetés – jegyezte meg Bill Clinton elnökként –, és hogy gondját viseljem az országnak. Feltételezem, hogy minél öregebb leszek, annál inkább az apa szerepét játszom az idősebb fivéré helyett.”⁷⁴

E felfogás értelmében még a saját pénzed sem a tied. *Juttatás.* Amikor megkérdezték, miért baj, hogy az egyes iskolakörzetek saját belátásuk szerint költik el az adófizetők pénzét, Bill Clinton felcsattant: „Mert az nem az ő pénzük.” 1997-ben kigúnyolta és „önzőnek” nevezte a virginiai választókat, akik adócsökkentést akartak, majd mint a gyermekeket korholta őket: „Gondoljanak arra, milyen volt, amikor kísértést éreztek arra, hogy megtegyenek valamilyen önző dolgot, aztán mégsem tették meg, és másnap pompásan érezték magukat.” 1999-ben, amikor a kormánynak többlete

támadt, sok adófizető úgy érezte, ésszerű volna, ha valamit visszakapnának a pénzükből. Amikor erről kérdezték, Clinton elnök így válaszolt: „Az egészet visszaadhatjuk nektek, és reméljük, jól költitek el.” Clinton szenátor-asszony szokimondóbb volt. George W. Bush adócsökkentéséről szólva, amelynek nyomán a többlet visszakért az azt létrehozó emberekhez, Mrs. Clinton – a Social Gospel klasszikus argóját használva – azt mondta, hogy ezt az adócsökkentést vissza kell vonni. „A közjó nevében veszünk el tőletek valamennyit.”⁷⁵

Hillary nem Führer, és a „közjóról” vallott felfogásából nem következik faji tisztaság vagy koncentrációs táborok. Ám látásmódját vitathatatlanul ugyanabból az örökké élő ösztönös törekvésből meríti, hogy rendet kell kényszeríteni a társadalomra, meg kell teremteni egy mindenkre kiterjedő közösséget, véget kell vetni a vég nélküli civakodásnak, és minden ember húzódjon az állam biztonságos takarója alá. Hitvallása politikai vallás, modernizált Social Gospel – hangsúly a szociálison és nem keresztyénin –, csillapító hangnemben, az együttműködés és a közösség megnyugtató vízióját elővarázsolva. Ámde akkor is vízió marad, s nincs benne hely azoknak, akik továbbra is – Dewey kifejezését kölcsönözve – a „szokásoktól megbéklyózott lelkek ostobaságától” szenvednek. A falu felválthatta „az államot”, az pedig az öklöt az öleléssel, de a nem kívánt ölelés, amelytől nem szabadulhatsz, mégis csak a zsarnokság egyik – igaz, kedvesebb – formája.

• 10 •

Az „új kor”: mindannyian fasiszták vagyunk

„A közvélekedés szerint a nemzetiszocializmus csak brutalitást és terrort jelent, de ez nem így van. A nemzetiszocializmus – tágabban, a fasiszmus – olyan eszmény vagy inkább eszmények összessége, amely ma más lobogók alatt él tovább: az élet mint művészet, a szépségkultusz, a bátorság fetisizálása, az elidegenedés eksztatikus közösségi érzésben való feloldódása, az értelem lebecsülése, az emberek családként történő felfogása (ahol a vezetők mint szülők irányítása alatt élnek az emberek). Ezek az eszmények sokak számára élők és megindítóak..., mert olyan romantikus elképzeléseket tartalmaznak, amelyekhez sokan továbbra is vonzódnak, s amelyek a kulturális máskéntgondolkodás és új közösségi formák propagandájának olyan formáiban fejeződnek ki, mint az ifjúságilrock kultúra, az österápia, az antipszichiátria, a harmadik világ iránti lelkesedés és az okkultizmusban való hit.”

Susan Sontag: *Fascinating Fascism* (Elbűvölő fasiszmus)

A LIBERÁLISOK FOLYTATJÁK arról panaszkodni, hogy a konzervatívok megpróbálják rákényszeríteni kulturális szemléletüket a többiekre, míg ők maguk csak az osztályok és a gazdasági élet „valóságos” problémáival törődnek. A *What's the Matter With Kansas?* (Mi a baj Kansas-szel?) című bestseller szerzője, Thomas Frank liberálisok egész iskoláját képviseli, akik azt állítják, hogy a középosztálybeli republikánus szavazókat becsapják a mesterséges „értékproblémákat” szorgalmazó republikánus stratégiák. Frank érvelése a hamis tudat régi marxista tanítására vezethető vissza, amely szerint a politikai és gazdasági önérdék terén a baloldallal való egyet nem értés az agymosás vagy elbutulás egyik formája.

De vajon a liberálisok és a baloldaliak valóban a gazdasági igazságosság elkötelezettjei-e, vagy inkább olyan megosztó ügyeké, mint a melegházzasság vagy az anya életének védelme érdekében végzett abortusz? Közéletéről megvizsgálva látható, hogy a liberálisok csak akkor tiltakoznak az

„értékproblémák” ellen a politikában, ha azok az ő gyengeségeikre mutatnak rá. Amikor defenzívába szorulnak, marxista, vagy ha úgy tetszik, szocialista érvekkel próbálják hitelteleníteni ellenfeleik kulturális programját. Amikor valamilyen kulturális témában a konzervatívok kerülnek fölénybe, a liberálisok csakis az átlagember, a csekkbefizetések és az egészségügyi ellátás „problémáinak megoldását” tartják szem előtt. Amikor viszont támadnak, akkor faji kvótákról, a melegkultúra elfogadásáról, a közterek keresztény jelképektől való megtisztításáról és egy sor, kifejezetten kulturális törekvésekről szónokolnak.

Ebben a szocialista hárítás/kulturális nyomulás taktikában érdekesen mutatkoznak meg a náci trükkök. Amikor a náci a hagyomány híveivel, a monarchistákkal és a Németországban még megmaradt néhány klasszikus liberálissal vitatkoztak, jórészt úgy tettek, mint a virtigli szocialisták, akik arról panaszkodnak, hogy a „nagytóke” sanyargatja a kisembereket. Hitler azzal vádolt más pártokat, hogy azok szektás és osztályszempontok szerint osztják meg a németeket, míg ő lézersugárként a gazdaságra akar koncentrálni. Mikor aztán a nemzetiszocialisták győztek, egy új kulturális rend kikényszerítése érdekében rögvést ejtették gazdasági érveiket.

Ez a „gazdaságról, ha védekezünk és kultúráról, ha támadunk” megközelítés fontos taktikai eszköze maradt Hitlernek azután is, hogy megszállította hatalmát. Például 1938-ban, miután rájött, hogy a náci kulturális programjától idegenkedik a lakosság jelentős része, egy beszédében kifejtette, hogy „a nemzetiszocializmus hívős, a valóságra épülő tanítás, amely a természettudományos tudásból és annak szellemi kifejeződéséből merít. Minthogy mi nyitottuk meg az emberek szívét e tanítás előtt, és ezt folytatjuk most is, nem kívánunk olyan miszticizmust oltani az emberekbe, amely tanításunk céljain kívül esik.” Ismerős lehet ez a nyelvezet azoknak a liberálisoknak, akik a „valóság alapú közösség” tagjainak nevezik magukat.¹

A liberalizmus mélyen elkötelezett a kultúrateremtés és -terjesztés iránt, nyilvánvaló, hogy a liberálisok elsősorban a kultúrával törődnek. Az 1990-es években a liberalizmus belevetette magát a kultúra alakításába, kezdve Hillary Clinton jelentéspolitikájától, az egyetemi sport társadalmi normativitásának követelésén és a meleg jelenléte a hadseregben témán át a dohányzás ellen indított háborúig. Egy közelmúltbeli szokatlan példát kiragadva: 2007-ben egy seattle-i progresszív gyermek-gondozási központ betiltotta a legózást, mert „a gyermekek ebből a játékból építik a tulajdonról és társadalmi hatalomról szóló feltételezéseiket, amelyekben az osztályalapú tőkés társadalom tükröződik, amit mi, tanárok igazságtalannak és elnyomónak vélünk.” Helyette olyan foglalkozá-

sokat szerveztek, amelyekben a „közösség” magasabb rendű erkölcsisége tükröződik.²

A dolog lényege egyszerű: a kultúrharokban a liberálisok az agresszorok. Érthetetlen, hogy ez egyáltalán miért is vitatható, hiszen a napnál is világosabb, hogy a hagyomány hívei védik életmódjukat az úgynevezett haladó erőkkel szemben. Amikor feminista csoportok végre meggyőzték a bíróságokat, és nők felvételére kényszerítették a Virginia Military Institute-ot, akkor ki volt az agresszor? Kinek az értékei jutottak érvényre? Melyik oldal aktivistái büszkélkedtek azzal, hogy ők a „változás ügynökei”? Nem állítom, hogy a változás erői mindig tévednek, távolról sem, csak azt, hogy a baloldal tisztességtelen, amikor úgy tesz, mintha eszé ágában sem lenne másokra kényszeríteni az értékeit.

Már esett szó arról, hogy az 1950-es években a baloldal hogyan modernizálta a kapitalizmus hagyományos marxista kritikáját, azt állítva, hogy a fasiszta reakció valójában a haladásra adott lélektani válasz. Míg egykor a baloldal azt állította, hogy a fasizmus a gazdaságilag uralkodó *osztályok politikai* reakciója a forradalmi munkásokkal szemben, most a fasizmus a sok „fóbia” egyikeként vagy egyszerűen bizonyos csoportokkal és ügyekkel szembeni „düh” formájában jelenik meg értelmezésükben. Ezt a dühöt és ezeket a fóbiákat szinte kizárólag fehér heteroszexuális férfiak, ama gonosz „holt fehér európai férfiak” leszármazottai érzik (az őket szerető nőkkel együtt). Az 1930-as években a baloldal azt állította, hogy a fasiszták gyáraikat és nemesi címeiket akarják megvédeni; ma azt halljuk, hogy a fasiszták – azaz a „dühös fehér férfiak” – tisztességtelen „kiváltságait” kívánják megőrizni. A homofóbia, a rasszizmus, a bevándorlásellenesség és mindennek morális egyenértékűségként, az iszlám szélsőséges és az iszlámfóbia egyaránt a fehér férfiak hatalmi struktúráinak ösztönös fasiszta válasza az újdonság sokkjára.

Az ilyenfajta érvek – Carl von Clausewitz mondását kölcsönvéve – a háború folytatását jelentik kulturális eszközökkel. És valóban, ez a logika feltűnőbb a populáris kultúrában.

Vegyük a *Pleasantville* című filmet. A – látszólag – elnyomó, fehér férfiak által uralt 1950-es évekbe belemerevedett közösséget szabadságszerető, szexuálisan felszabadult, 1990-es évekbeli fiatalok megjelenése rázza fel. Ismét lejátszódnak az 1960-as évek. A város idősebb lakói nem képesek kezelni a kihívást – felszabadult feleségeik a nap végén már nem martínival és papucsban várják őket. Válaszul a fehér férfiakból álló elit – természetesen a Kereskedelmi Kamara vezetésével – egyre fasisztábbá válik. A film egyik szellemes ötlete, hogy Pleasantville hagyományok béklyózta lakosait fekete-fehérben forgatták, míg a „teljesen megvalósult” emberi lények

színesben mutatkoznak. Ez arra készíti az egyszínű fasisztákat, hogy elkezdjék másodrangú állampolgárokként kezelni a „színeseket”.

Hasonló a témája az *Összeomlás* (*Falling Down*) című pajkosan fasiszta filmnek is, amelyben a Michael Douglas által játszott középosztálybeli fegyverügynök vadul meg, amikor megalázzák és kirúgják a munkahelyéről. Az *Amerikai szépségben* (*American Beauty*) Kevin Spacey szexuálisan zavaros egykori tengerész szomszédja kattan be, és válik gyilkossá, mert nem képes megbirkózni homoszexualitásával, illetve annak lelepleződésével. Nem meglepő, hogy Hollywood rákap ezekre a témákra, az viszont igen, hogy milyen sokan újszerűként és úttörőként ünneplik ezeket, holott nem egyebek egy sor újrahasznosított kliséjénél.

Van egy fontosabb célja is annak, hogy fasisztáknak bélyegzik a változás ellenfeleit: ez a változást teszi a dolgok természetes rendjévé azzal, hogy nevetségessé teszi magának a természetes rendnek a fogalmát. E filmek háttérében az az elgondolás áll, miszerint a társadalmi és nemi szerepek nem állandóak, a hagyománynak, vallásnak és a természeti törvénynek nincs kötelező ereje vagy tekintélye a hatalomra irányuló egyéni akarattal szemben, s tragikusan hibáztunk akkor, amikor erről elkezdtünk másképp gondolkodni.

A KULTURKAMPF AKKOR ÉS MOST

A „kulturharc” kifejezés két nagyon különböző gondolkodóra vezethető vissza. Az újabb közülük a marxista Antonio Gramsci,* aki szerint a régi rendszertől való megszabadulás egyetlen módja az elit kulturális intézményein át történő „hosszú menetelés”. Ezt a stratégiát követték az 1960-as évek újbaloldali lázadói, akik gyors egymásutánban hódították meg az egyetemi angol tanszékeket, szerkesztőbizottságokat, filmstúdiókat és hasonlókat. A korábbi és témánkhoz közelebb álló forrás azonban Otto von Bismarck Kulturkampfja volt.

Művelt liberálisok körében a „Kulturkampf” kifejezéssel a jobboldal olyan feltételezett szándékaira szokás hivatkozni, amelyek célja, hogy a liberálisok demonizálásával a saját értékeit kényszerítse rá másokra. A német formula nyilvánvalóan a Hitlerrel való párhuzam megidézésére szolgál, az eredeti Kulturkampf azonban, éppen ellenkezőleg, nem a jobboldal támadása volt másként gondolkodó liberálisok vagy veszélyeztetett kisebbségek ellen, hanem baloldaltól jövő támadás a hagyomány és

a konzervativizmus erőivel szemben. A Kulturkampf látszólag a német katolikusok ellen zajlott, akiket először olvasztottak be Nagy-Németországba. Bismarck attól tartott, hogy a katolikusok nem lesznek elég lojálisak a Poroszország vezetése alatt álló Németországhoz, de volt egy gyakorlatiasabb célja is: el akarta kerülni egy német katolikus politikai párt megalakítását.

Bismarck terve a reálpolitikán és a politikai háromszögelésen alapult. Az igazi hívők a Reichstagban ülő progresszív erők voltak. A katolicizmust a progresszív németek idegennek, elavultnak, elmaradottnak és nem németnek tekintették, ami útjában állt a nacionalizmusnak, a szcientizmusnak és a haladásnak. Magát a „Kulturkampf” szót a befolyásos természettudós, Rudolf Virchow találta ki; a megbecsült liberális abban reménykedett, hogy a Kulturkampf kiszabadítja az embereket a keresztény babona markából, és a progresszív elvek hívévé teszi őket. E törekvés mögött egy új vallás, a népállam progresszív vallása terjedésének vágya húzódott meg.

Az 1873-ban nagy üdvívalgással elfogadott első Kulturkampf-törvényeket úgy ünnepelték, mint óriási lépést az egyház és az állam szétválasztása útján. Emil Friedberg, a katolikusellenes „májusi törvények” egyik liberális alkotója így jellemezte az állam feladatait a katolikus egyházzal szemben: „elnyomni, megsemmisíteni, erőszakkal szétzúzni.” A liberálisok neojakobinus hevületükben zaklattak és bezárattak katolikus iskolákat. A kötelező polgári házasságkötés gyengítette az egyház hatalmát és befolyását. Az állam magának igényelte az egyházi tisztségviselők kinevezésének, előléptetésének, büntetésének, sőt, száműzésének jogát. A legtöbb német katolikus püspököt eltávolították hivatalából, börtönbe vetették, vagy száműzetésbe kényszerítették. Végül a Kulturkampf magától fulladt ki, viszont gyökeret vert az az elgondolás, hogy a hagyományos kereszténység fenyegetést jelent a nemzeti haladásra nézve.³

Az 1870-es években a sav, ahogy megjósolható volt, átrágtá magát a politikai testen, és antiszemitizmussá alakult át. Maga az antiszemitizmus szó is 1879-ben született: az ateista és radikális baloldali Wilhelm Marr használta *A germánság útja a judaizmus feletti győzelemhez* című értekezésében. Marr vívmánya volt, hogy a zsidógyűlöletet teológiai szenvedélyből „modern” faji és kulturális meggyőződésé alakította át (az asszimilált zsidókat például jobban gyűlölte, mint az ortodoxokat). Az „antiszemitizmus” – szemben az inkább teológiai *Judenhass*-szal – célja az volt, hogy a zsidógyűlöletet a tudományos eugenetika progresszív nyelvezetével alapozza meg.

Hatalomra kerülése során Hitler – aki sok tekintetben a bismarcki progresszívek örököse volt – nem indíthatott általános támadást a kereszténység

* Antonio Gramsci (1891–1937): az Olasz Kommunista Párt egyik alapítója és teoretikusa.

ellen, hiszen a nemzetiszocializmusról azt feltételezték, hogy minden németet egyesít. Nem volna szerencsés „most harcba keverednünk az egyházakkal. A legjobb volna, ha engednénk természetes úton kimúlni a kereszténységet – magyarázta Hitler segítőinek. – A lassú halálban van valami megnyugtató. A kereszténység dogmája a tudomány haladásával elhasználdik. A vallásnak mind több engedményt kell tennie. A mítoszok fokozatosan felmorzsolódnak. Már csak azt kell bizonyítani, hogy a természetben nincs éles határvonal szerves és szervetlen között.”⁴

1937-ben a prágai emigrációban működő Német Szociáldemokrata Párt felbérelt egy kémeket, hogy az jelentsen Németországból a nácikról. A titokban dolgozó ügynök alapos betekintést adott a nácik valódi céljaiba. A Nemzetiszocialista Német Munkáspárt új vallást, „ellenegyházat” épít, saját papokkal, dogmákkal, ünnepekkel, rítusokkal és rituáléval – jelentette. Az ügynök remek hasonlattal érzékeltette a nácik ténykedését. Az ellenegyház új vasúti híd módjára épül. Új híd építésekor nem lehet egyik napról a másikra lerombolni a régit, mert a forgalom és a kereskedelem összezavarodna, az emberek tiltakoznának. Ehelyett a hidat lassan, de biztosan kell idővel megszüntetni. Egy régi pillért kicserélnek, a régi gerendákat újakkal váltják fel, s egy nap teljesen új szerkezetünk lesz anélkül, hogy bárki bármit észrevett volna.

Mint e vasúti híd mérnökei, a nácik is szakadatlanul azon munkálkodtak, hogy a hagyományos kereszténység összekötő csavarjait egy új politikai vallással váltsák fel. Ennek legravaszabb módja az volt, hogy a *Gleichschaltung* bekebelezte átvették a kereszténységet, miközben a civil társadalomban szűkítették a hagyományos vallások mozgásterét. Ebben az értelemben Hitler Bismarck igazi követője volt. Götz Aly német történész fejti ki, hogyan vásárolt magának Hitler népszerűséget bőkezű jóléti programokkal és a középosztály lefizetésével, amiért gyakran az ellopott zsidó vagyonnal és a gazdagokra kirótt magas adókkal fizetett. A papság állami fizetést kapott, így alá volt vetve az államhatalomnak. „A plébánosokat rávesszük, hogy ássák meg saját sírjukat – vihogott Hitler. – Az Istenüket is elárulják a mi kedvünkért. Az égvilágon mindent elárulnak a nyomorúságos kis állásukért és jövedelmükért.”⁵

A jakobinusok példáját követve a nácik a hagyományos keresztény nap-
tárat is megszüntették. Az újév január 30-ával, a hatalom megragadásával kezdődött.⁶ München központjának utcáin minden novemberben a sör-
puccsot bemutató náci passiójátékot rendeztek. Horst Wessel és „rég
i har-
costársainak” mártíromsága váltotta fel Jézust és az apostolokat. Színdara-
bokat és hivatalos történelmi könyveket írtak át, hogy dicsőítsék a keresz-
ténységet hozó idegen hadseregek ellen bátran küzdő árja pogányokat.

Egyes feminista áltörténészeket megelőlegezve a boszorkányokat a véres keresztény elnyomás mártírjainak tartották.

A progresszívek alatt a keresztény Isten az alacsonyabb élelmiszerárak Istenévé alakult át. A nácik alatt a keresztény Isten árja SS-tiszté változott, akinek Hitler a jobbkeze. Az úgynevezett német keresztény lelkipásztorok arról prédikáltak, hogy „miként Jézus megszabadította az emberiséget a bűntől és pokoltól, úgy menti meg Hitler a német népet a romlástól.” 1933 áprilisában a náci Német Keresztény Kongresszus kijelentette, hogy minden templomban így kell szólnia a katekizmusnak: „Isten németnek teremtett; a németiség Isten ajándéka. Isten akarja, hogy harcoljak Németorszáért. A hadiszolgálat semmiben sem sérti a keresztény lelkiismeretet, hanem Istennek való engedelmség.”⁷

Amikor protestáns püspökök panaszt tettek a Führernél, Hitler tájékozott. „A kereszténység épp úgy el fog tűnni Németországból, ahogy Oroszországból is eltűnt... A német faj évezredekig létezett kereszténység nélkül..., és létezni fog a kereszténység eltűnése után is... Hozzá kell szoknunk a vér és faj tanához.” Amikor a püspökök felvetették, hogy ők támogatják a nácik világi céljait, de vallási újításait nem, Hitler kifakadt: „Önök a nép árulói, a haza ellenségei és Németország lerombolói.”⁸

1935-ben eltörölték a kötelező iskolai imát, 1938-ban pedig betiltották a karácsonyi énekeket és játékokat. 1941-ben eltörölték a 14 éves és azon felüli gyermekek vallásoktatását, és átvette az uralmat a jakobinizmus. A tábortűz mellett a Hitlerjugend dala szólt:

*Boldog hitleri ifjak vagyunk;
Nincs szükségünk keresztény erényekre; mert a mi közbenjárónk
És megváltónk Adolf Hitler.
Egyetlen pap, gonosz
Sem akadályozhatja meg,
Hogy Hitler gyermekeinek érezzük magunkat.
Nem Krisztust követjük, hanem Horst Wesselt!
El a tömjénnel és a szenteltvízes kelyhekkal.⁹*

Az árvák pedig új szöveget kaptak a *Csendes éj*hez:

*Csendes éj! Szentséges éj! Minden nyugodt, minden ragyog,
Csak a harcban fáradhatatlan kancellár
Ügyel Németországra éjjel s nappal,
Mindig gondoskodik rólunk.*

Az 1960-as évek amerikai Kulturkampffja sem a hippikkel, a vietnami háborúval vagy akár a polgárjogi harccal kezdődik, hanem egy új politikai vallás felé vezető út megtisztításához illően az iskolai ima megszüntetésére tett kísérlettel. Mint Jeremy Rabkin mondta; a Legfelsőbb Bíróság az 1960-as évek iskolai imával kapcsolatos döntéseivel kezdte az amerikai Kulturkampf elsődleges motorjának szerepét játszani.

Nézzük az abortuszt, amelynek legalizálásával kapcsolatos legfelsőbb bírósági döntések alapvető logikája nem a „választás jogával” kapcsolatos, hanem arra a gondolatra épül, hogy a vallásnak és a vallási erkölcsiségnek nincs helye a közügyekben. A *Roe v. Wade*- és társa; a *Doe v. Bolton*-ügy közvetlenül az 1965-ös *Griswold v. Connecticut*-esetből következik, amelynek során a bíróság azon az alapon tekintette érvénytelennek a születésszabályozás (szinte soha sem alkalmazott) tilalmát, hogy a magánélethez való jog közvetve levezethető az alkotmányból. A bíróság mögöttes indítéka azonban abból a meggyőződéséből fakadt, hogy a vallási ihletésű törvények (Connecticut lakosságának jelentős része katolikus) gyanúsak. Alig két évvel a *Roe*-ügy előtt, egy pennsylvaniai esetben a bíróság azon az alapon hatálytalanította a katolikus egyházi iskoláknak juttatott állami segítséget, hogy az felekezeti alapon osztaná meg a lakosságot. Ráadásul, mint a bíróság kifejtette, a vallási megfontolások „rendszerint összezavarnak és elhomályosítanak más sürgető ügyeket”. Amikor a *Roe v. Wade*-eset végül a bíróság elé került, az igazságszolgáltatás már arra a következtetésre jutott, hogy a hagyományos vallási megfontolásoknak kis súlyuk van a közügyekben. Laurence Tribe, vezető amerikai alkotmányjogász 1978-ban a *Harvard Law Review*-ban azzal érvelt, hogy a vallási nézetek lényegüket tekintve babonás jellegűek, ezért a „világiaknál” kevésbé legitimek.

1987-ben a Legfelsőbb Bíróság úgy határozott, hogy a napi iskolakezdés előtti pár perces csend azt jelenti, hogy a kormány helyesli az imát. 1992-ben úgy döntött, hogy egy, az iskolai bizonyítványosztás alkalmából elhangzott, nem felekezeti ima (amelyet egy reformrabbi mondott el) a vallás megengedhetetlen helyeslése. 1995-ben a kilencedik körzeti fellebbviteli bíróság határozata szerint a „halálhoz való jog” pusztán annak alapján nem korlátozható, hogy ezzel „eleget tegyünk a lakosság egy részében élő erkölcsi vagy vallási előírásoknak”. Nem számít, hogy a gyilkosságot, a lopást és a hamis tanúzást büntető törvények ugyanúgy közvetlenül ezekre a „vallási előírásokra” vezethetők vissza.

Újabban bíróságok úgy is döntenek, hogy az állampolgári hűségeskü, a tízparancsolat kifüggesztése és a karácsonyi jászol közintézmények közelében történő elhelyezése alkotmányellenes. Antonin Scalia bírónak

1996-ban a *Romer v. Evans*-ügyben (amely a homoszexualitás nyilvános jogi védelméről szólt Coloradóban) igaza volt: „A bíróság a rosszindulatot összetéveszti a Kulturkampffal” – jelentette ki. A továbbiakban kollégái szemére hányta, hogy „állást foglalnak a kulturális háborúban”.

Miért időzünk ennyit a vallási kérdésnél? Mert a liberalizmus kulturális programja nem érthető meg annak belátása nélkül, hogy a modern liberalizmus a saját vasúti hídját építgeti, a hagyományos amerikai kultúra tégláit és gerendáit valami mással cserélve fel. Nem azt állítom, hogy az új liberális építményben minden rossz vagy helytelen, elvetem viszont ama liberálisok ötletet, akik azt állítják, hogy erőfeszítéseik csupán „gyakorlatiasak” vagy lépésről-lépésre haladók. „Csak ezt az egy téglát. Mi a baj ezzel a téglával?” – érvelnek a liberálisok programjuk minden lépcsőfokán, holott nem csak egyetlen tégláról van szó. A konzervatívok se higgyék, hogy ez pusztán egy csúszós lejtő, melyen rajtunk kívül álló erők húznak bennünket egy nem általunk választott irányba. A társadalom gyakran azért nem az általa választott irányba halad, mert a haladás önjelelt erői arra taszigálják.

The Great Relearning (A nagy újratanulás) című tanulmányában Tom Wolfe részletezi, miként akart új kezdetet nyitni a német Bauhaus által megihletett ellenkultúra: új nulladik évet hirdetni (nagyjából a jakobinusokhoz és a nácikhoz hasonlóan), visszamenni ahhoz az elágazáshoz, ahonnan a nyugati civilizáció állítólag utat tévesztett. Az ellenkulturális szerző, Ken Kesey* még zárandoklatot is szervezett Stonehenge pogány Mekkájához, mert úgy vélte, feltehetően ez volt az a hely, ahol a nyugati ember utoljára helyes pályán haladt, mert a pogányságot elhagyva rossz útra tévedt. E fejezet hátralevő részében megvizsgáljuk, hogyan hatotta át ez a látásmód mind a klasszikus fasizmus, mind a mai kulturális baloldal mozgalmait és eszméit a kultúra néhány területén: az identitás, az erkölcs, a szex és a természet terén.

A LIBERÁLFASISZTA KULTURKAMPF

Isaiah Berlin így foglalta össze a nácizmust életre hívó, újromantikus szemléletet: „Ha német vagyok, német erényekre törek, német zenét írok, az ősi német törvényeket fedezem fel újra, mindent művelek magamban, ami a számomra elérhető leggazdagabbá, legexpresszívabbá, legsokoldalúbbá és legnémetebbé tesz... Ez romantikus eszmény a maga teljességében.” Az

* Ken Kesey (1935–2001): amerikai író, az 1960-as évek ellenkultúrájának egyik kiemelkedő alakja.

ilyen gondolkodás egyenesen vezetett a helyes és helytelen náci felfogásához: „Az igazságosság – magyarázta Alfred Rosenberg* – az, amit az árja ember igazságosnak ítél. Igazságtalan az, amit annak ítél.”¹⁰

Ez a világszemlélet legkonkrétabban abban az erőfeszítésben nyilvánult meg, hogy kiirtsák a zsidó szellem befolyását a náci Németországban. A zsidó jelképezett mindent, ami akadályozta a német embereket. Hitler szerint még a „lelkiismeret” is „zsidó találmány”, amelytől az önfelszabadítás révén meg kell szabadulni. Ennek következtében a nácik ugyanazt játszották a zsidók ellen, amit ma a baloldal játszik az „eurocentrizmus”, a „fehérség” és a „logocentrizmus” ellen. Amikor a radikális kampuszlakó a „fehér logikát” vagy a „férfi logikát” ostromozza, annak a nácinak a vállaira támaszkodik, aki egykor a „zsidó logikát” és a „héber betegséget” szidalmazta. Paul de Man – a posztmodern nagy tiszteletben tartott teoretikusa, aki végül a Yale-en és a Cornell Egyetemen oktatott – még náci kollaboráns korában ezt írta a zsidókról: „Agyberendezkedésük, az a képességük, hogy úgy tegyenek magukévá elméleteket, hogy hűvös távolságot tartsanak tőlük, a zsidó szellem egyik sajátos vonása.”¹¹

A fehér férfi a liberálfasizmus számára olyan, mint a zsidó volt a náciknak. „A kulcs korunk társadalmi problémáinak megoldásához a fehér faj megszüntetése” – írja a „fehérségkutató” és történész Noel Ignatiev. A „fehérségkutatás” az amerikai felsőoktatást elárasztó legújabb tudományos szakág. Mintegy harminc egyetemnek van „fehérségkutatás” tanszéke, de még több kutató oktatja a „fehérségkutatás” alapjait más kurzusokon. A Fehér Amerikai Kultúra Kutatási Központjának igazgatója szerint: „Nincs olyan bűn, amelyet a fehérek ne követtek volna el a színes bőrűek ellen. ... A fehér fajt kell hibáztatnunk azért, hogy ma is tovább élnek azok a minták ..., amelyek károsítják és meggátolják a bennünk élő emberiséget.”¹² A *Race Traitor* (Fajáruló – a kifejezés persze náci eredetű) című lap célja, hogy „szellemi központként szolgáljon mindazok számára, akik a fehér fajt szeretnék megszüntetni.” Persze nem népiértő mozgalomról van szó: senki sem javasolja, hogy a fehéreket gyűjtsék össze, és zárják táborokba. Ám az elvek, a szenvedélyek és az érvelés módja baljós emlékeket keltenek.

Először is ilyen a fekete lázadás ideológiájának és gengszterizmusának megdöbbentő védelme a baloldalon. Az erőszak piederstálra emelése, az utca romantikája, a „rendszer” rágalmozása, az összeesküvés-elmélet, a faji szolidaritás magasztalása, a hip-hop kultúra nőgyűlölete: mindezek

* Alfred Rosenberg (1893–1946): Hitler legfőbb ideológusa. A nürnbergi perben halálra ítélték, majd kivégezték.

zavarba ejtő déja vu érzést keltenek az emberben. A hip-hop kultúra meglepően sok fasiszta témát tett magáévá. A főiskolai kampuszokon az igazgatók rutinszerűen félrenéznek, amikor az újságégetéstől kezdve a más nézeteket valló szónokok fizikai megfélemlítéséig tartó, klasszikus fasiszta viselkedéssel találkoznak. Ezek a viselkedésformák végső soron abból a felfogásból erednek, hogy a fehér ember, mint egykor a zsidó, az emberiség minden rossz és elnyomó tulajdonságát képviseli. Ahogy 1967-ben Susan Sontag kijelentette: „A fehér faj a rák az emberi történelemben”. Ezzel egy időben a tudományos élet baloldalán rutinszerűen gúny tárgy az egyetemes emberiség felvilágosodás kori eszméje mint olyan összeesküvés, amelynek célja a fehér férfiak kiváltságainak leplezése.

Ahogy a kereszténység elleni náci támadás az egyetemes igazság elleni általános háború része volt, úgy teremtenek teljes posztmodern kozmológiákat annak bizonyítására, hogy a hagyományos valláserkölc átjéts, hogy nincsenek állandó igazságok vagy „természetes” kategóriák, s hogy minden tudás társadalmilag konstruált. Vagy mint A *Da Vinci-kódban* olvasható: „Oly sötét az emberi összeesküvés”.

A kérdéses „összeesküvés” valójában a katolikus egyházé, melynek célja, hogy becsapja a világot Jézus igazi mivoltát és Mária Magdolnával kötött házasságát illetően. A könyv mintegy 60 millió példányban kelt el világszerte. A regény és a belőle készült film vitákat keltett, dokumentációk, kézikönyvek és hasonlók születtek, ám kevesen hívták fel arra a figyelmet, hogy a könyv milyen baljós párhuzamokat mutat a náci gondolkodással.

Dan Brownnak, annak a „Madame” Helena Blavatskynak, a teozófus gurunak kellett volna ajánlania írását, akit széles körben a New Age szellemiség „szülőanyjának”, valamint a náci pogányság fejlődése és a horogkereszt mint misztikus jelkép fő népszerűsítőjének tartanak. Teozófiája kultikus fogalmak zagyvaléka, az asztrológiától addig a hiedelemig, hogy a kereszténység nagy összeesküvés volt, amelynek célja, hogy eltitkolja a természetfeletti igazi jelentését és történetét. 1888-ban megjelent könyve, *The Secret Doctrine* (A titkos tan) annak a groteszk nyugati összeesküvésnek az egészét próbálta bizonyítani, amire A *Da Vinci-kód* csak részben világít rá. Eszerint a kereszténység a hibás a kapitalizmus összes modern borzalmáért és a hiteltelen életért, nem is említve Atlantisz lerombolását.

Alfred Rosenberg A *huszadik század mítosza* című munkája, a náci kánon második legfontosabb műve nagyban merített Blavatskytól. Rosenberg az egyik keresztény összeesküvést a másik után fejti ki: „A germán misztika örömteli üzenetét, még mielőtt az teljesen kivirágozhatott volna az

Európa-ellenes egyház hatalma minden eszközzel megfojtotta” – hangsúlyozza. Blavatskyhoz és Brownhoz hasonlóan ő is titkos evangéliumok létezésére utal, amelyek, ha az egyház nem rejtette volna el őket, lerántanák a leplet a Máténál, Márknál, Lukácsnál és Jánosnál található „nagy Krisztus-kép hamisságáról”. „A kereszténység – írja Hitler a *Mein Kampf*-ban – nem elégedett meg azzal, hogy oltárt emeljen magának. Először le kellett rombolnia a pogány oltárokat.” A „kereszténység eljövetele” szabadította rá először a „lelki terrort a sokkal szabadabb ókori világra.”¹³

A kulturális baloldal jelentős része ma hasonló elképzeléseknek hódol. A wicca* és az újpogányság a leggyorsabban növekvő vallási mozgalom Amerikában, híveinek száma valahol 500 ezer és 5 millió között van, attól függően, kinek az adatait fogadjuk el. Ha hozzáadjuk ehhez az „új kor” (New Age) szellemiséget, az érintett amerikaiak száma eléri a 20 milliót és növekvőben van. Különösen a feministák fogadják el a wiccát mint politikai szemléletüknek teljesen megfelelő vallást. Gloria Steinem csapongóan fejt ki a „kereszténység előtti” és „matriarchális” pogányság felsőbbrendű politikai és spirituális tulajdonságait. A *Revolution From Within (Belső forradalom)* című könyvében teljesen őszintén panaszkodik fel „kilenc millió női gyógyító és más pogány vagy nonkonform nő meggyilkolását a kereszténységre való áttérés évszázadaiban.”¹⁴

Heinrich Himmler, az SS vezetője meg volt győződve arról, hogy a boszorkányellenes téboly nagyrészt a katolikus egyház által kifundált németellenes összeesküvés volt: „A boszorkányüldözés több százezer kegyetlenül megkínzott és kivégzett anyába és nőbe került a német népnek.”¹⁵ Himmler jelentős forrásokat biztosított az SS számára a boszorkányüldözés vizsgálatára s annak bebizonyítására, hogy ezzel az árja civilizációt és az igazi német hitet próbálták tönkretenni. Az SS ebből a célból létrehozta a saját X-akták egységét – amelyet H különleges egységnek neveztek el (a H a *Hexen*, „boszorkányok” szót jelöli) –, hogy feltárják az igazságot több mint 33 ezer, még a távoli Indiában és Mexikóban is megtörtént boszorkányégetési esetről.

A nemzetiszocializmus legtöbb alapítója sokkal otthonosabban érezte volna magát a boszorkányságról és asztrológiáról beszélgetve egy csomó kristálygömbbe bámuló vegánnal, mint hogy részt vegyen valamilyen egyházi társas összejövetelen. Nézzük például a Thule Társaságot, amelyet arról az állítólagos kihalt északi fajról neveztek el, amelyre ókori görög szövegekben történik utalás. A társaságot a Német Lovagrend müncheni

* A wicca újpogány vallás, mely a világ számos országában megtalálható. Elsőként a brit Gerald Gardner kezdte népszerűsíteni 1954-ben.

tagozataként alapították, s bár névleg az okkult és teozófiai tanítások szerepeltek alapító levele középpontjában, összetartó eleme a rasszista antiszemitizmus volt. Anton Drexler mentora Dr. Paul Tafel, a Thule Társaság egyik vezetője rábeszélte, hogy alapítsa meg a Német Munkáspártot, amelyből hamarosan Nemzetiszocialista Német Munkáspárt lett. Taglistája, Hitler életrajzírója, Ian Kershaw szerint a náci alapító atyák valóságos *Ki kicsodá?*-ja volt.

Dietrich Eckart, költő, festőművész, okkultista, morfinista, színdarabíró, mágiaszakértő és Houston Stewart Chamberlain faji miszticizmusának rajongója bohémkörök ismert alakja volt. Apafiguraként Hitler mentora, aki nyilvános megszólalásra oktatta. Hitler tőle kapta az első viharkabátját, s Eckart mutatta be őt a müncheni társasági élet jelentősebb személyiségeinek. Szerkesztőként Eckart hivatalos náci pártlappá alakította a Thule Társaság újságját, ő írta az „Ébredj Németország!” himnuszt. Hitler neki ajánlotta a *Mein Kampf*-ot, s azt írta róla a kötet zárszavában, hogy olyan „ember volt, aki népe és a mi népünk újraébresztésének szentelte életét.”

A liberálfasiszta ideológia lényegét alkotó „úttévesztés” mítosza nem csupán egzotikus összeesküvés-elméleteket és áltörténelmi fantáziákat szül, hanem, mint korábban utaltunk rá, a mély erkölcsi relativizmust is előmozdítja. A feminizmus megtérése a wiccháoz tökéletesen szemlélteti a korábban említett pogány narcizmust. Sok wiccaszertartás végződik az „istennő vagy” felszólítással. A wiccának nincsenek egyértelmű szabályai, csupán buzdításai a „belső istenség” művelésére, a már kialakult előítéletekhez, vágyakhoz és ösztönökhöz legjobban illő szellemiség megteremtésére.

Heidegger, a náci filozófus és Thomas Mann, az irodalmi óriás – aki szenvedélyes és éles szemű antifasisztává vált, korábban azonban megérdemelte a fasizmus témáiban – a polgári erkölcs és szokásrendszer láncainak lerázását célzó impulzus filozófiai és irodalmi oldalát képviselték. Heidegger (Nietzschét visszhangozva) azt mondta, hogy a valóban autentikus egyén a saját útját járja, mindegy, hogy az a hagyományos erkölcsnek vagy valamilyen maga szabta erkölcsiségnek felel-e meg. Még a helyes válasz is helytelen, ha mások befolyására történik. „Tartózkodni a normális választástól, és átvenni azt, amelyet a világ vagy más emberek kínálnak” – írja Heidegger –, „a hiteltelen létezés” lényege. Mann szerint a fasizmus azért gyakorol vonzerőt a művészre, mert arra szólítja fel, hogy „hagyatkozzon az ösztöneire”. Hitler kedvenc szobrása azt magyarázta, hogy aktjai „az ösztönkésztetések tiszta levegőjét” érzékeltetik, és megmutatják a „mai forradalmi ifjúságot, amely lerántja a leplet a szégyenlősen eltakart testről”.¹⁶

HOLLYWOODI FASISZTÁK

Ezekkel a hajdani radikális elképzelésekkel ma tele van a populáris kultúra főárama. Rövid áttekintésünk talán szemlélteti, hogy mennyire nagy a befolyásuk az emberi történelem leghatalmasabb propagandaügynöksége, a Hollywoodban készült filmek forgatókönyvírói és producerei körében.

Az *Amerikai szépség* (*American Beauty*) című, öt Oscar-díjjal kitüntetett filmben, mint már említettük, Kevin Spacey játssza Lester Burnham átlagpolgár szerepét, aki szintén átlagpolgár feleségével és hagyományosan elidegenedett lányával él együtt. Lester, miután szexuális megszállottja lesz tinédzser lánya barátnőjének, hirtelen rájön, hogy gyűlöli konvenciókra épülő életét. „Mintha kómában lettem volna az elmúlt húsz évben, most ébredtem fel” – jelenti ki. „Önfejlesztő” kampányba kezd, narcisztikus megszállottja lesz saját testének, ledob minden társadalmi konvenciót, és dacolva a racionalitással minden vágyát kielégíti.

„Janie, ma otthagytam az állásomat. Majd elküldtem a főnökömet a picsába, aztán majdnem hatvanezer dollárra megszaroltam. Kérem a spárgát” – mondja a lányának vacsora közben.

„Apád azt hiszi, hogy az ilyen viselkedésre büszke lehet” – magyarázza Lester szigorú, földhözragadt felesége.

„Az anyád pedig azt szeretné, hogy egy kibaszott fogolyként éljem az életem, miközben ő a mosdó alatt, befőttes üvegben tartja a faszomat” – vág vissza Lester.

Ez a felfogás, mely szerint az emberi „valóság” nem a fejben vagy a szívben, hanem a lábak között található, mintha a bölcsesség felsőfoka lenne Hollywoodban.

Nem csak a pszichoszexuális áttörés válthatja meg a fehér embert, hanem valamilyen testi rendellenesség vagy sérülés is, amely elnyomja a gondolkodási képességet. A *Forrest Gump*ban egy szellemileg visszamaradott fehér ember az egyetlen megbízható erkölcsi lény az 1960-as, 1970-es évek káoszában. A *Csak egy lövésben* (*Regarding Henry*) Harrison Ford karrierista, nőcsábász vállalati jogászt játszik, akinek nincs ideje a családjára. Megváltását egy homlokába fúródó pisztolygolyó és egy fekete fizioterapeuta bölcsessége hozza el, utóbbi segít a lobotómián átesett Fordnak, hogy rájöjjön: erkölcsileg jobb gyermeknek lenni. A *Lesz ez még így se* (*As Good as It Gets*) című filmben Jack Nicholson egy gonosz bigottat játszik, aki elkezd erős pszichotróp szereket szedni (Adorno „antifasizmus-tablettáknak” nevezné őket), amelyek lényegében kigyógyítják a fehérségből, és toleránssá teszik a melegekkel és feketékkel szemben, annyira,

hogy még kedvelni is képes őket. Sean Penn *Nevem Sam* (*I am Sam*) című mozijában megtudjuk, hogy az intelligencia, a tudás és az alapvető vitakészség mind másodlagosak a jó szülőséghez képest, ahhoz, ahogy egy szellemileg visszamaradott szülő szereti a gyermekét. Beszéljünk súlyosan retardált gyerekekkel vagy testvérekkel élő emberekkel, ők majd megmondják, mennyire káros lehet az ilyen üzenet.

Visszatérő téma, hogy az embereknek fel kell ébredniük az életnek nevezett kényelmes rémálomból, vagy ahogy ifjúkorában Hillary Clinton nevezte, „lelkünk alvó betegségéből”. „Mindenki az IKEA fészekrakó ösztöneinek rabja” – a *Harcosok klubja* (*Fight Club*) főszereplője szerint. A film fasiszta jellegéről már annyian szóltak, hogy nem kell őket megismételnünk. A gondolat, hogy a szunnyadozó tömegeket fel kell ébreszteni rossz hangulatukból, a fasizmus egyik központi tanítása. Marinetti első *Futurista Kiáltványa* így kezdődik: „Az irodalom mindmáig a megfontolt mozdulatlanyságot, a révületet és az álmodat magasztalta. Mi a kihívó mozgást, a lázas álmatlanságot, a futólépést, a halálugrást, a pofont és az ökölcsapást magasztaljuk.”¹⁷ A röpiratnak, amely az ifjú Adolf Hitlert először vonzotta a nemzetiszocializmushoz, *Politikai ébredésem* volt a címe. A nácibarát és prefasiszta filmek gyakori közös kiindulópontja, hogy szunnyadó ifjak ébrednek fel a nyugati polgári demokrácia gépezetének passzív elfogadásából.

Kétkedhetünk-e abban, hogy az ifjú Hitler felállva tapsolta volna meg a *Holt költők társaságát* (*Dead Poets Society*)? A film úgy kezdődik, hogy diákok képletszerűen tanulják a költészetet, a „tökélyét egy diagram vízszintes tengelyén”, a „fontosságát” a függőleges tengelyen szerkesztve meg, hogy így leljenek rá „nagyságának fokára”. Hogy ócsárolná Hitler a művészet megítélésének ezt a „zsidó” módját! Majd jön a Robin Williams által játszott Mr. Keating, aki közli a diákjaival, hogy egyszerűen tépjék ki ezeket a lapokat a könyvből. Rábeszéli őket, hogy tegyenek még több erőszakot a hagyományokon, s álljanak fel a *tanári* asztalra, amivel egyszerre mutatják ki felsőbbrendűségüket és a hagyományos szerepek iránti megvetésüket.

Különösen az egyik fiú, Todd tart Mr. Keating új megközelítésétől, ám a tanár ráveszi a fiút, hogy engedje szabadjára „barbár üvöltését”. Szemét behunyva arra kényszeríti, hogy lelke legmélyéből alkosson meg egy verset. Todd egy „nyáladzó örült” képét találja ki, és Mr. Keating bátorítására formát és funkciót ad neki: „Fojtogat... Az igazság... Az igazság takaró, ami alól kilóg a lábunk.”

Keating arra bátorítja üvöltő barbárjait, hogy a „carpe diem” maximája szerint, diadalmas cselekvéskultuszban éljenek. Az ő példáját követve

HOLLYWOODI FASISZTÁK

Ezekkel a hajdani radikális elképzelésekkel ma tele van a populáris kultúra főárama. Rövid áttekintésünk talán szemlélteti, hogy mennyire nagy a befolyásuk az emberi történelem leghatalmasabb propagandaügynöksége, a Hollywoodban készült filmek forgatókönyvírói és producerei körében.

Az *Amerikai szépség* (*American Beauty*) című, öt Oscar-díjjal kitüntetett filmben, mint már említettük, Kevin Spacey játssza Lester Burnham átlagpolgár szerepét, aki szintén átlagpolgár feleségével és hagyományosan elidegenedett lányával él együtt. Lester, miután szexuális megszállottja lesz tinédzser lánya barátnőjének, hirtelen rájön, hogy gyűlöli konvenciókra épülő életét. „Mintha kómában lettem volna az elmúlt húsz évben, most ébredtem fel” – jelenti ki. „Önfejlesztő” kampányba kezd, narcisztikus megszállottja lesz saját testének, ledob minden társadalmi konvenciót, és dacolva a racionalitással minden vágyát kielégíti.

„Janie, ma otthagytam az állásomat. Majd elküldtem a főnökömet a picsába, aztán majdnem hatvanezer dollárra megszaroltam. Kérem a spárgát” – mondja a lányának vacsora közben.

„Apád azt hiszi, hogy az ilyen viselkedésre büszke lehet” – magyarázza Lester szigorú, földhözragadt felesége.

„Az anyád pedig azt szeretné, hogy egy kibaszott fogolyként éljem az életem, miközben ő a mosdó alatt, befőttes üvegben tartja a faszomat” – vág vissza Lester.

Ez a felfogás, mely szerint az emberi „valóság” nem a fejben vagy a szívben, hanem a lábak között található, mintha a bölcsesség felsőfoka lenne Hollywoodban.

Nem csak a pszichoszexuális áttörés válthatja meg a fehér embert, hanem valamilyen testi rendellenesség vagy sérülés is, amely elnyomja a gondolkodási képességet. A *Forrest Gump*-ban egy szellemileg visszamaradott fehér ember az egyetlen megbízható erkölcsi lény az 1960-as, 1970-es évek káoszában. A *Csak egy lövésben* (*Regarding Henry*) Harrison Ford karrierista, nősábasz vállalati jogászt játszik, akinek nincs ideje a családjára. Megváltását egy homlokába fúródó pisztolygolyó és egy fekete fizioterapeuta bölcsessége hozza el, utóbbi segít a lobotómián átesett Fordnak, hogy rájöjjön: erkölcsileg jobb gyermeknek lenni. A *Lesz ez még így se* (*As Good as It Gets*) című filmben Jack Nicholson egy gonosz bigottat játszik, aki elkezd erős pszichotróp szereket szedni (Adorno „antifasizmus-tablettáknak” nevezné őket), amelyek lényegében kigyógyítják a fehérségből, és toleránssá teszik a melegekkel és feketékkel szemben, annyira,

hogy még kedvelni is képes őket. Sean Penn *Nevem Sam* (*I am Sam*) című mozijában megtudjuk, hogy az intelligencia, a tudás és az alapvető vitakészség mind másodlagosak a jó szülőséghez képest, ahhoz, ahogy egy szellemileg visszamaradott szülő szereti a gyermekét. Beszéljünk súlyosan retardált gyerekekkel vagy testvérekkel élő emberekkel, ők majd megmondják, mennyire káros lehet az ilyen üzenet.

Visszatérő téma, hogy az embereknek fel kell ébredniük az életnek nevezett kényelmes rémálomból, vagy ahogy ifjúkorában Hillary Clinton nevezte, „lelkünk alvó betegségéből”. „Mindenki az IKEA fészekrakó ösztöneinek rabja” – a *Harcosok klubja* (*Fight Club*) főszereplője szerint. A film fasiszta jellegéről már annyian szóltak, hogy nem kell őket megismételnünk. A gondolat, hogy a szunnyadozó tömegeket fel kell ébreszteni rossz hangulatukból, a fasizmus egyik központi tanítása. Marinetti első *Futurista Kiáltványa* így kezdődik: „Az irodalom mindmáig a megfoltolt mozdulatlanságot, a révületet és az álmatlanságot magasztalta. Mi a kihívó mozgást, a lázas álmatlanságot, a futólépést, a halálugrást, a pofont és az ökölcsapást magasztaljuk.”¹⁷ A röpiratnak, amely az ifjú Adolf Hitlert először vonzotta a nemzetiszocializmushoz, *Politikai ébredésem* volt a címe. A nácibarát és prefasiszta filmek gyakori közös kiindulópontja, hogy szunnyadó ifjak ébrednek fel a nyugati polgári demokrácia gépezetének passzív elfogadásából.

Kételkedhetünk-e abban, hogy az ifjú Hitler felállva tapsolta volna meg a *Holt költők társaságát* (*Dead Poets Society*)? A film úgy kezdődik, hogy diákok képletszerűen tanulják a költészetet, a „tökélyét egy diagram vízszintes tengelyén”, a „fontosságát” a függőleges tengelyen szerkesztve meg, hogy így leljenek rá „nagyságának fokára”. Hogy ócsárolná Hitler a művészet megítélésének ezt a „zsidó” módját! Majd jön a Robin Williams által játszott Mr. Keating, aki közli a diákjaival, hogy egyszerűen tépjék ki ezeket a lapokat a könyvből. Rábeszéli őket, hogy tegyenek még több erőszakot a hagyományokon, s álljanak fel a *tanári* asztalra, amivel egyszerre mutatják ki felsőbbrendűségüket és a hagyományos szerepek iránti megvetésüket.

Különösen az egyik fiú, Todd tart Mr. Keating új megközelítésétől, ám a tanár ráveszi a fiút, hogy engedje szabadjárá „barbár üvöltését”. Szemét behunyva arra kényszeríti, hogy lelke legmélyéből alkosson meg egy verset. Todd egy „nyáladzó örült” képét találja ki, és Mr. Keating bátorítására formát és funkciót ad neki: „Fojtogat... Az igazság... Az igazság takaró, ami alól kilóg a lábunk.”

Keating arra bátorítja üvöltő barbárjait, hogy a „carpe diem” maximája szerint, diadalmas cselekvéskultuszban éljenek. Az ő példáját követve

a már tényleg „szabad” diákok csatlakoznak egy titkos társasághoz, amelyben pogány nevet vesznek fel, egy régi indián barlangban jönnek össze, hogy „kiszívják az élet velejét”, új isteneket teremtenek maguknak, és romantikus költészetet olvasnak.

Neil, egy másik diák Mr. Keating unszolására felébred, és fellázad polgári apja ellen, aki arra ösztökéli őt, hogy orvossá váljon. Neil azonban színészként akar szenvedélyes életet élni. „Életemben először tudom, mit akarok tenni!” – kiáltja. – És most először meg is *teszem!* Akár akarja az apám, akár nem! *Carpe diem!*” A fiú abban találja meg igazi hivatását, hogy eljuttassa az erdő pogány tündére, Puck szerepét a *Szentivánéji álomban*. Amikor apja megtiltja, hogy szenvedélyének éljen, Neil a megalkuvás helyett az öngyilkosságot választja – hasonlóan Hitler kedvenc színdarabjához, *A királyhoz* (mint korábban említettük, Hitler három éven belül tizenhétszer nézte meg a darabot). Neil önzése ellenére Krisztushoz hasonlatosként van ábrázolva.

Neil öngyilkosságának tragédiája felkavarja az iskolát, és Mr. Keatinget kirúgják. A Holt Költők Társaságának életben maradt tagjai a kizárást kockáztatják, ha akár csak találkoznak Mr. Keatinggel; karizmájának azonban nem tudnak ellenállni. Egymás után állnak fel a padjukra, dacolva új tanárukkal. Ezek a szép, fiatal supermenek egyesített akarattal követik „kapitányukat” dacolva a hagyományos tekintéllyel. Már csak a náci üdvözlés hiányzik.

A *Mátrixban* (*The Matrix*), ebben az abszolút fasisztoid allegóriában (amelyben némi marxista beütés is van) Keanu Reeves csapdába esett polgári „barlanglakót” játszik. Éjszakai számítógépes hackerneve, Neo nemcsak „igazabb” társasági neve, hanem új emberi státusát is mutatja: olyan *Übermensch* ő, aki az akaratahoz hajlítja a világot, sőt, aki még repülni is tud. Dolgozó-drón életének hamissága akkor válik számára világossá, amikor mintegy álomból ébredve rájön: amit valóságos életének gondolt, az börtön, ketrec, ahol parazita és manipulatív erők szó szerint belőle táplálkoztak. Vérszívó zsidók helyett az ellenséget a 19. és 20. századi New Age hívők Gépezetnek vagy a *Rendszernek* nevezték. Rémálmából autentikus döntése ébreszti fel, amelyet kizárólag azért lép meg, hogy hű legyen önmagához. Ezt követően belép a Zion nevű pogány titkos társaságba, ahol az emberiség egyedüli autentikus maradványai dionüszoszi dicsőségben élnek az anyaföld meleg gyomrában, annak szentelve életüket, hogy felébrésszék szunnyadó testvéreik közül a kis számú erre méltót. A rendszer parazita „ügynökei”, akik bábként mozgatják a többieket, bár emberinek látszanak, nem azok. Színtelen, rideg fehérek sötét menedzseröltönyben, akik a hideg logika és a mechanikus prioritások jegyében vetik el az autentikus emberi

életet. Szó szerint gyökértelenek, nem csupán hajlanak az absztrakcióra, hanem *valójában* absztrakciók. Csekély számúnak tűnnek, de mindenütt jelen vannak, emberi formát ölthetnek, és mindent ők irányítanak. Röviden, mindannak képregényszerű változatai ők, amit a náci a zsidókról hirdetett.

Tudatában kell lennünk annak, hogy nem annyira baloldali vagy liberális kultúráról, hanem *amerikai* kultúráról beszélünk. Hollywood rajongása a fasiszta esztétikáért sok szempontból nem ideológiai jellegű. A *Gladiátor* azért használ fasiszta képi világot, mert így képes legjobban elmesélni a történetet. Máskor Hollywoodra még mélyebben hat a fasiszmus: az olyan filmekben, mint a *V for Vendetta* (*V mint vendetta*) nyilvánvaló a jól öltözött kegyetlenség divatos esztétikája iránti irigység. A gazfickók és a film hőse egyaránt fasiszták.

A konzervatívok sem immunisak a fasiszmus csábításával szemben. A baloldali kultúrkritikusok helyesen mutattak rá fasiszta témákra az 1970-es évek önbíráskodás tárgyú filmjeiben. A *Bosszúvágy* (*Death Wish*) és a *Pizskos Harry* (*Dirty Harry*) filmekben például a törvénytelen erőszakot azon az alapon dicsőítik, hogy a „rendszer” gyógyíthatatlanul korrupt, fuldoklik a rendszerint sötétbőrű bűnözők és az őket védő ravasz ügyvédek hadától. A *New Yorker* újságírója, Pauline Kael „fasiszta középkori maradványnak” nevezte a *Pizskos Harryt*.¹⁸ Ha végignézzük, milyen témákkal foglalkoznak Clint Eastwood filmjei, mindegyikben ott a nihilista vezérfonal, amely a *Nincs bocsánat* (*Unforgiven*) sivárságában tetőzik, valamint az eutanázia dicsőítésében a *Millió dolláros bébiben* (*Million Dollar Baby*) (mindkettő Oscar-díjas film).

Önmagában attól, hogy fasiszta témájúnak nevezem ezeket a filmeket, még nem szükségképpen következik, hogy ezek *rosszak*. Az *akarat diadala* (*Triumph des Willens*) mestermű volt a kritikusok szerint. A *Pizskos Harry*-filmekért (és sok más, e fejezetben tárgyalt filmért is) rajongók. Talán még azzal is érvelhetnék, hogy ezek az önbíráskodást tárgyaló filmek a művészi tiltakozás formái, és számos fontos tulajdonságuk van. Mégsem tagadható, hogy a konzervatívok szintén hajlandók befogadni fasiszta filmeket, ha azok jobbról jönnek. Nézzünk olyan népszerű alkotásokat, mint a *rettenthetetlen* (*Braveheart*), Az *utolsó samuráj* (*The Last Samurai*) és a *300*. Sok konzervatív azért kedvelte őket, mert a zsarnoksággal szembeni ellenállást ábrázolták, és a „szabadságot” ünnepelték, ám ezekben a filmekben a „szabadság” nem az egyéni szabadságot, inkább a törzs azon szabadságát jelentette, hogy a saját értékei szerint éljen. A skót Felföld klánjai aligha voltak alkotmányos köztársaságok. Tom Cruise úgy ábrázolja a Meidzsi-korszakbeli samurájok proto-fasiszta kultúráját, mint ami erkölcsileg magasabb rendű a dekadens Nyugaténál,

s ebben a Kelet iránti német lelkesedés visszhangzik. A 300 spártai szereplői pedig eugenetikus (és némileg homoerotikus) harcosok kasztját alkotják, akiket Hitler is megtapsolt volna a zsöllyében, noha alaposan igyekeztek amerikanizálni őket.

Persze ezek a filmek védhetők azzal, hogy példásan mutatják be, miként bomlik ki a szabadság nyugati hagyománya – ráadásul még szórakoztatóak is. Valójában a fasizmus jól eladható, és a konzervatívok néhány kivételtől eltekintve képtelenek küzdeni ellene, mert nem is tudják, mit látnak. A liberálisok viszont gyorsan fasisztának bélyegzik a háború vagy harc bármiféle „dicsőítését”, miközben az egyéni szabadság nevében állandóan ünneplik a nihilizmust és relativizmust. Ezen a ponton kell ellentámadást indítaniuk a konzervatívoknak: meg kell küzdeniük azzal az uralkodó elképzeléssel, hogy mindenki a saját papja, s ameddig hűek maradunk belső isteneinkhez, autentikusak és jók vagyunk. Mégis el kell ismerjünk, hogy annak alapján, amit a filmvásznon kedvelünk, manapság mindannyian fasiszták vagyunk.

A SZEKUALITÁS POLITIKÁJA

Szinte megmagyarázhatatlan, manapság miért az a közvélekedés, hogy a náciizmus a prudéria átokfutása volt. Kenn Starr*, John Ashcroft**, Laura Schlessinger*** és Rick Santorum**** csupán a legújabb jelképei az amerikai jobboldal állítólagos fasiszta rögtönítélő hajlamának és képmutató ájtatosságának. Az érvek megacélozása érdekében a vitát úgy torzítják el, hogy a hagyományos erkölcs bajnokait a szexről érett ember módjára gondolkodni képtelen kriptofasisztáknak bélyegezhessék.

Arthur Miller propaganda ízű darabja, a *Salemi boszorkányok* (*The Crucible*) a jobboldali „szexpánikkal” kapcsolatos baloldali kényszerképzet klasszikus megnyilvánulása. A történet eredetileg a mccarthyizmus alig leplezett elítélése volt, ma pedig a gyilkos politikai paranoia kitöré-

* Ken Starr (1946–), amerikai jogász, Ronald Reagan kinevezése alapján szövetségi ügyész és az Egyesült Államok *Solicitor General*-ja (az USA kormányának képviselője a Legfelsőbb Bíróságnál) George H. W. Bush kinevezése alapján. Leghíresebb ügye a Monica Lewinsky nevéhez köthető botrány.

** John Ashcroft (1942–): Missouri állam kormányzója, majd szenátora, később az Egyesült Államok legfőbb ügyésze (2001–2005) George W. Bush kinevezése alapján. Legfőbb ügyészként a Patriot Act egyik fő szószólója volt.

*** Laura Schlessinger (1947–) amerikai pszichológus, rádiós műsorvezető és konzervatív politikai kommentátor.

**** Richard John „Rick” Santorum (1958–): amerikai jogász, politikus, a Republikánus Párt egyik elnökjelöltje a 2012-es választáson.

séhez vezető puritán Comstockery* egyikének tekintjük. Hatalmi helyzetben levő emberek, akik nem tudnak mit kezdeni a szexuálisan autonóm nőkkel, állami eszközökkel kezdenek boszorkányüldözésbe. Ez a lejárt lemez termékenyítette meg a liberális képzelőerőt. J. Edgar Hoover** ma általában transzvesztitának festik le – a legcsekélyebb bizonyíték nélkül. Sidney Blumenthal szerint az antikommunizmus az Egyesült Államokban alig volt egyéb titkoltan meleg jobboldaliak által keltett homofób pániknál. A *Broadway 39. utca* (*The Cradle Will Rock*) című filmjében, amelyben az antikommunisták és a New Deal ellenzői szimplán elfojtott szexualitású fasiszták, Tim Robbins hasonló gondolatokat sugall. A nemzetközi baloldalon a családi értékek szószólóit ma a fasizmussal társítják. „Errefelé könnyen nácinak bélyegeznek valakit, ha a hagyományos családi értékek mellett száll síkra” – magyarázza a svéd parlament egyik tagja.

A probléma csupán az, hogy mindennek az égvilágon semmi köze sem náciizmushoz, sem fasizmushoz.

A gondolatnak, hogy a „családi értékek” filozófiailag a fasizmushoz kötődnek, hosszú előtörténete van: ismét csak a frankfurti iskoláig nyúlik vissza. Max Horkheimer szerint a náci totalitarizmus gyökerei a családban keresendők, az igazság azonban ennek épp az ellenkezője. Míg a náci retorika gyakran tisztelettel övezte a családot, a náciizmus tényleges gyakorlata összhangban volt a család bekebelezésére, falainak áttörésére és önállóságának megrendítésére irányuló progresszív erőfeszítéssel. A hagyományos család mindenfajta totalitarizmus ellensége, mert az államtól elkülönült és az állam iránti hűséget megelőző lojalitások védőbástyája, amiért a progresszívek állandóan megpróbálják feltörni külső burkát.

Induljunk ki a nyilvánvalóból. Ha nem lenne szörnyű, akár még szellemes is lehetne azt mondani, hogy a náci nem voltak „életpártiak”. Már jóval a végső megoldás előtt kitették az időseket, a nyomorékokat és a fogyatékosakat a közmondásos spártai hegytetőre. Igaz, a nők a náci világszemléletben másodrendű állampolgároknak számítottak, csupán az uralkodó faj felnevelőinek státusa jutott nekik, de mindezt aligha lehetett prudériával és zsidó-keresztény erkölccsel igazolni.

A szexualitással kapcsolatos náci attitűd a kereszténység és a zsidó válás iránti engesztelhetetlen ellenségeségen alapult, ugyanis mindkettő elutasította azt a pogány felfogást, amely a szexben pusztán kielégülést látott, ehelyett mély erkölcsi jelentőséggel ruházták fel azt. Hitler *Asztali*

* Comstockery: irodalmi alkotások cenzúrázása az obszcén vagy szexuális tartalmak túl tág felfogása alapján. A kifejezést George Bernard Shaw alkotta.

** J. Edgar Hoover (1895–1972): évtizedeken keresztül a Szövetségi Nyomozóiroda (Federal Bureau of Investigation – FBI) igazgatója (1935–1972).

beszélgetéseit olvasva szinte elfogulatlan szabadgondolkodónak kell látnunk őt. „A házasság polgári gyakorlata általában természetellenes. Viszont két, egymást kiegészítő, egymás számára teremtett lény találkozása az én felfogásom szerint már a csodával határos.” „A vallás – magyarázza Hitler – állandó konfliktusban áll a kutatás szabadságának szellemével.” „A katasztrófa számunkra az, hogy egy olyan valláshoz kötődünk, amelyik lázad minden érzelmi gyönyör ellen.” A Führer hosszasan beszél arról, mennyire megveti a házasságon kívüli születést megbélyegző társadalmi előítéleteket. „Szeretem látni ezt az egészséges környezetet magam körül.”¹⁹

Ne feledjük: Hitler arról álmodozott, hogy Németországot olyan harcosok nemzetévé alakítja át, akiket egyedül hozzá hű, feketeinges árja spártaiak vezetnek. Heinrich Himmler abban a reményben hozta létre az SS-t, hogy ezzel valóra válthatja Hitler álmát. Embereinek megparancsolta, hogy „nemzzenek annyi gyermeket, amennyit csak tudnak házasságon kívül.” Ebből a célból hozta létre Németországban és a megszállt Skandináviában a Lebensborn-otthonokat, ahol az SS tagjai és fajtiszta nők által nemzett gyermekeket nevel fel az állam, beteljesítve ezzel (a faji szemponttal nem számoló) Robespierre álmát. A faji háttér ellenőrzése után a csecsemőt szertartáson fogadták be, ahol SS-kardot tartottak fölé, miközben az anya hűséget esküdött a náci ügynek.

Szintén zavar forrása a homoszexualitással kapcsolatos náci attitűd. Bár egyes homoszexuálisokat valóban koncentrációs táborba küldtek, a korai náci párt és a hatókörében működő pángermán szervezetek tele voltak homoszexuálisokkal. Köztudott, hogy Ernst Röhm, az SA feje és köre nyílt homoszexuális volt. Amikor az SA féltékeny tagjai 1931-ben megpróbálták ezt felhasználni Röhm ellen, Hitlernek kellett leállítani őket, mondván, hogy Röhm homoszexualitása „tisztán magánügy”. Egyesek azt állítják, hogy a Hosszú Kések Éjszakáján Röhmöt meleg mivolta miatt gyilkolták meg. Valójában a Röhm-frakció fenyegette leginkább Hitlernek a hatalom konszolidálására irányuló törekvéseit, mert sok tekintetben ők voltak a legbuzgóbb és „legforradalmibb” náciak. Scott Lively és Kevin Abrams *The Pink Swastika (A rózsaszínű horogkereszt)* című könyvükben írják, hogy a „nemzetiszocialista forradalmat és a náci pártot militarista homoszexuálisok, pederaszták, pornográfiaimádók és szadomazochisták lelkesítették és uralták.” Ez minden bizonnyal túlzás, de annyi igazság van benne, hogy azokban a művészi és irodalmi mozgalmakban, amelyek 1933 előtt a nácizmust éltették, hemzsegték a homoszexuális szabadelvű értekezések, klubok és folyóiratok.²⁰

A *Der Eigene* (kb. „Saját”, „Saját tulajdona”) című folyóiratnak mintegy 150 ezer előfizetője volt – több mint kétszerese a *New Republic* mai olvasó-

táborának egy, az Egyesült Államoknál nagyjából ötször kisebb országban. A folyóirat azoknak a férfiaknak szólt, akik „a keresztény barbárság évszázadai után a görög kor és a hellén szépségeszmény újraélesztésére szomjaznak”. A hevesen antiszemita és nacionalista *Der Eigene* a homoszexuális jogokért indított mozgalommá nőtte ki magát, követelte a pederasztia elleni törvények és társadalmi tabuk visszavonását, illetve ledöntését. A bécsi *Ostara* – amely kétségtelenül hatott az ifjú Hitlerre – a spártai férfietikát magasztalta, a nőket és a kereszténységet egyaránt a teuton férfi harcosok hatalmi akaratát megbéklyózó akadálnak tekintette.

Mindezeket a „valahol utat tévesztettünk” gondolata köti össze. Az emberek, mielőtt ketrecbe zárta volna őket a polgári normarendszer, a hagyományos erkölcs és a logocentrizmus, szabadabbak voltak. Ne felejtjük el ezt legközelebb, amikor a *Túl a barátságon (Brokeback Mountain)*, az elmúlt évtized egyik legjobban fogadott és ünnevelt filmjét nézzük. Két tökéletes férfitársaság csak az idilli vadonban, a modern élet polgári konvencióitól távol érzi otthon magát, ahol aztán szabadon átadhatják magukat ösztönös vágyaiknak. Ám mégsem élhetnek a hegyekben, ösztöneikben tobzódva, ezért életük hátralevő részét lélekölő hagyományos házasságok csapdájában élik. Egyetlen örömeiket az évenkénti „horgászportya” jelenti, amikor megpróbálják újrateremteni autentikus találkozásuk eksztázisát, az egyetlen dolgot, ami felszabadíthatja őket a polgári otthonosság alól.

Liberális világi elemzés szerint, ha egyáltalán szükség volt valaha hagyományos erkölcsre (ami sokak számára kétséges), az mára mindenképpen hasznavehetetlenné vált. A premodern korban, amikor a nemi betegség halálos ítélettel volt egyenlő, a házasságon kívüli születés pedig katasztrófával ért fel, helye volt az egyéni viselkedést irányító szabályoknak és normáknak – vallják. Ma azonban a hagyományos erkölcs csak eszköz, amelynek segítségével az uralkodó osztályok elnyomják a nőket, a homoszexuálisokat és más, szexuálisan nonkonform lázadókat. Tom Wolfe *The Great Relearning* című tanulmánya annak elbeszélésével kezdődik, hogy 1968-ban a Haight-Ashbury Free Clinic orvosai olyan betegségeket fedeztek fel, „amelyekkel élő orvos még nem találkozott, amelyek oly régen eltűntek, hogy soha nem is volt latin nevük; ilyen betegség a rüh, a kosz, a viszketegség, a rángás, a szájpenész, rothadás.”²¹ Miért bukkantak fel ezek a betegségek? A hippiközösségek tagjai, a weimari Németország bohémjaihoz hasonlóan úgy vélték, hogy a hagyományos erkölcs ósdi burok, amelynek ugyanakkora jelentősége van ma, mint a királyok isteni jogának, hiszen máskülönben felfedezték volna, hogy nem véletlenül vannak szabályaink és szokásaink. A liberálisok majdnem olyan fesztelenül hagyják figyelmen kívül az általános erkölcsi elvekre vonatkozó érveket,

mint a hippik az 1960-as években. Azzal érvelhetünk, hogy az abortusznak lehet olyan következménye, hogy magasabb arányban okoz mellrákot, de – mint halljuk – értelmes vitában nincs helye olyan ellenvetéseknek, miszerint az abortusz elveszi egy ember életét vagy hogy Istennek nem tetsző dolog. Ez a konzervatívok dilemmája: egyesek emiatt csak arról akarnak vitatkozni, hogy mit mutatnak az adatok. Ezzel az a probléma, hogy a regresszioelemzéshez folyamodni annak elismerését jelenti, hogy a helyes és helytelen fogalmának nincs helye nyilvános vitában. Eközben pedig a vallásos konzervatívok vádaskodnak és vagdalkoznak, amivel a legkevesbé sem győzik meg ellenfeleiket.

Ráadásul a kultúra annyira át van itatva nárcizmussal és populizmussal, hogy még a progresszív érveket is megtagadják a konzervatívoktól. Azt halljuk például, hogy elitista szemléletre vall azt mondani, hogy a celebek és a gazdagok fetrenghetnek olyan laza erkölcsben, amilyenben a szegények nem. Ha milliomos vagy, a válás, a házasságon kívül születés vagy a kábítószer-használat kevésbé veszélyezteti életminőségedet és társadalmi állásodat, ha viszont munkás vagy, ugyanezek a viselkedésformák rombolóak lehetnek. Amikor azonban erre rámutatunk, az sérti a mai egalitárius-populista ethoszt: ami jó Paris Hiltonnak, annak jónak kell lennie mindenkinek.

A fasizmus válasz volt technológiai, teológiai és társadalmi forradalmak gyors ütemben kibontakozó sorozatára. Ezek a forradalmak még ma is zajlanak, s mivel a baloldal a változás konzervatív ellenzékeként definiálta a fasizmust, e meghatározás szerint nagyon valószínűtlen, hogy valaha is megszűnünk fasisztának lenni. Pedig a konzervatívok nem reakciók. Kevés olyan konzervatív van ma, aki megpróbálná az egész szexuális forradalmat visszagyömöszölni a palackba. A női választójog, a születésszabályozás, a polgárjogok ma már a klasszikus liberális rend részei, s ez jól van így. A homoszexualitás újabb, s ezért nehezebben megemészthető ügy a konzervatívok számára, de, legalábbis az elit szintjén, kevés konzervatív szeretné kriminalizálni. Én úgy vélem, hogy a melegházasság valamilyen formában elkerülhetetlen, s ez volna a legjobb megoldás. A melegházasság követelése bizonyos szempontból reményteli jel. Az 1980-as és 1990-es években a meleg radikálisok sokkal fasisztább hangvételűek voltak, mint a 21. század elejének „radikálisai”, akik láthatóan be akarnak költözni a polgári házasság vasketrecébe.

A konzervatívok számára az igazán fontos kérdés az, hogy mennyire őszinte a baloldal, amit viszont lehetetlen felbecsülni, mert a Kulturkampfjukhoz meglehetősen differenciáltan viszonyulnak. Vajon a melegházassággal a homoszexuálisokat egy konzervatív – és konzervatívvá

tevő – intézménybe próbálják betagolni? Vagy az csupán a trófea lenne az elfogadásért folytatott kampányukban? Az 1990-es években a „homoszexualitás teoretikusai” háborút hirdettek a házasság mint elnyomó erő ellen. Az ACLU már a polgárjogi ügyek közé sorolta be a poligámiát is. Al és Tipper Gore* könyvükben azt állítják, hogy a családoknak épp olyan megítélés alá kellene esniük, mint bármely egymást szerető embercsoportnak. Ebben a fasiszta múlt eszméi visszhangoznak, és a konzervatívok aligha hibáztathatók azért, mert nem bíznak a baloldal szószólóiban, amikor azok azt hangoztatják, hogy ők csak házasságot akarnak, semmi más.

ZÖLD FASIZMUS

Az úttévesztés gondolata mind a nemzetiszocializmusban, mind a mai liberális gondolkodásban legerősebben a a környezetvédelmi ügyekben jelenik meg. Sokan megállapították már, hogy a modern környezeti gondolkodás bővelkedik a nyugati civilizáció betegségére vonatkozó sötét rousseau-i víziókban: az ember elveszítette az összhangot a természettel, életmódja nem autentikus, romboló, természetellenes.

E szemlélet talán legkiemelkedőbb képviselője a mindenütt jelenlévő Al Gore, aki ma kétségtől a legnépszerűbb liberális Amerikában. Mint *Earth in the Balance (Földünk egyensúlya)* című, törölmetszett posztmodern kiáltványában írja, „visszatérünk az ipari civilizáció csábító eszközeihez és technológiáihoz, de ettől csak új problémáink támadnak, mert mind jobban elszigetelődünk egymástól, és elszakadunk gyökereinktől.” Gore kérlelhetetlenül szentté avatja a természetet, s azt állítja, hogy „el vagyunk vágva” autentikus énünktől. „Az ipari civilizáció tombolása elfedi mélységes magányosságunkat, s meggátolja a világgal való egyesülésünket, amely felemelhetné lelkünket, és az élet gazdagságával és közvetlenségével tölthetné be érzékeinket.”²² Hasonló kijelentések természetesen a romantikusoknál is találhatók, beleértve Henry David Thoreau-t.^{**} De ne feledjük: a német fasizmus az iparosodás elleni, filozófiailag transzcendentalizmust tükröző romantikus lázadásból született. A különbség az, hogy míg Thoreau megpróbált elhatárolódni a modernitástól, addig Gore kormányprogrammá próbálja lefordítani a modernitással szemben ellenséges romantikus érzületet.

* Tipper Gore (1948–): Al Gore feleségeként az USA ún. *Second Lady*-je 1993 és 2001 között. A *Parents Music Resource Center* 1995-ös alapításával a gyermekvédelem kérdéseinek szentelte magát.

** Henry David Thoreau (1817–1862): amerikai költő és filozófus.

Másutt sokat foglalkoztak már azzal, hogy a környezetvédelem eszméje maga is vallás. Sokatmondó azonban, hogy ezekből az „újkori” hiedelmekből milyen sok határozza meg magát természetkultuszként. Ahogyan a National Public Radio tudósítója (aki emellett elkötelezett boszorkány), Margot Adler kifejti, „ez olyan vallás, amely szerint a világ, a Föld ott van, ahol a szentség lakozik.” Joseph Sax, a környezetvédelmi törvénykezés óriása és úttörő aktivista „a világi megváltást hirdető világi prófétáknak” nevezi környezetvédő társait. Ed Markey képviselő 2007 elején a klímaváltozással kapcsolatos kongresszusi meghallgatás alkalmából „prófétaként” ünnepelte Gore-t.²³ Egy környezettudatosságra adó kaliforniai szálloda összes szobájában Gore *Kellemetlen igazság* című könyvét helyezték el a Biblia helyett. Akinek gyerekei vannak, tudja, hogy a „csökkenteni, újrafelhasználni, újrahasznosítani” kifejezéseket katekizmus gyanánt tanítják országszerte az iskolai osztályokban.

Végso soron azonban a környezettudatosság nem az ember egzisztenciális sorsával kapcsolatos komolytalan és homályos feltevések miatt fasiszta jellegű. Legnyilvánvalóbb fasiszta alkotórésze az, hogy nagyon értékes „válságmechanizmusként” működik. Al Gore állandóan hangsúlyozza, hogy a globális felmelegedés korunk meghatározó válsággóca. Az ebben kételkedőket árulóknak, holokauszttagadóknak, a „szénhidrogén-lobby” eszközének nevezik. Ennek megfelelően a progresszív környezetvédők a tápláló dadák szerepét veszik fel. Amikor 2007 elején Gore kiállt a Kongresszus elé, kijelentette, hogy a világ „lázás”, s hozzátette, hogy ha a csecsemőnek láza van, „cselekedni kell”. Azt kell tenni, amit az orvos mond, nincs idő vitára, nincs helye érveknek: „Túl kell lépni a politikán!”. Gyakorlatban ez azt jelenti, hogy be kell hódolnunk a globális államdadának, s létre kell hozni azt a „gazdasági diktatúrát”, amelyre a progresszívek áhítoznak.

A globális felmelegedésben az a szép, hogy mindent érint, amit teszünk: amit eszünk, amit viselünk, amerre megyünk, „karbonlábnyomunk” az ember mértéke. Bennünket most a környezetvédelem jelentésadó képessége érdekel. Csaknem minden elkötelezett környezetvédő vallja az úttévesztés tételének valamely változatát. Ebben a tekintetben Gore a legékeesszólóbb. Ódákat zeng a kollektív cselekvéssel megszerezhető autenti-kusság és jelentés szükségességéről; erős hasonlatok végtelen sorozatával érvel amelle, hogy az embereknek „ellenállási harcosokként” kell megküzdeniük a globális felmelegedés új holokausztjáért felelős, állítólag náci rezsimmel (a baloldalon az ellenség mindig náci). Gore felváltva hibáztatja Platón, Descartes-ot és Francis Bacont mint fehér kigyókat, akik megkísértették az emberiséget, hogy az édeni múltat elhagyva utat tévesszen.

Arra van szükség, hogy új, holisztikus egyensúlyban egyesítsük intellektu-sunkat, spirituális impulzusainkat és állati ösztöneinket. Ennél fasisztábbat már el sem lehet képzelni.

Természetesen minél zöldebb valaki, érvelése annál inkább áttevődik a fehér emberről általában az emberiségre mint a probléma forrására. Az ökobaloldal bizonyos részeit az öngyűlölet perverz és bizarr formája fertőzte meg. A zsidó betegség régi bírálata az úgymond emberi betegség elítélésévé burjánzott. Amikor a Környezetvédelmi Alap kutatásvezető-jének, Charles Wursternek megmondták, hogy a DDT betiltása valószínűleg több millió ember halálát eredményezi, ezt válaszolta: „Pont olyan jó módja annak, hogy megszabaduljunk tőlük, mint bármi más.” Pentti Linkola finn környezetvédő guru szerint a Föld süllyedő hajó, és a maradék kiválasztottak igyekezzenek a mentőcsónakokhoz. „Akik gyűlölik az életet, megpróbálnak több embert a fedélzetre húzni, és mindenki megfullad. Akik szeretik és tisztelik az életet, azok szekercével vágják le a hajóperembe kapaszkodó fölös kezeket.”²⁴

Ezek a névleg „marginális” gondolatok a fősdort is ellepik. „Mi, *Homo sapiensek* pont olyan romboló erőnek bizonyulunk, mint bármely aszteroida – jelentette ki a *Today Show* különadásában Matt Lauer.* – A nagy igazság az, hogy túl sokan vagyunk, és túl sokat fogyasztunk... A megoldás nem titok: népességszabályozás, újrahasznosítás, fogyasztáscsökkentés.” A népességszabályozás hangsúlyozása emlékeztessen bennünket arra, hogy a progresszívekben soha nem halt ki a népesség szabályozására irányuló eugenetikai mánia, és számos környezetvédelmi érv mögött továbbra is ez bújk meg.²⁵

A náci környezetvédelmi gondolkodás és a mai liberalizmus közötti számtalan átfedés egyik oka az, hogy a nácizmust megelőző környezetvédelmi mozgalmat a náci arra használták fel, hogy szélesítse támogatói bázisukat. Az elsők között állították programjuk középpontjába a levegőszennyeződés elleni harcot, a természetvédelmi területek megteremtését és a fenntartható erdőgazdálkodást. Ludwig Klages *Ember és Föld* című kiáltványa felveti a gondolatot, hogy az ember utat tévesztett. Klages, a vérben forgó szemű antiszemita a kulturális rothadás tünete-ként érzekelte állatfajok eltűnését, a bálnák legyilkolását, az erdők kiirtását, a bennszülött népek eltűnését, más, közismert aggodalmakkal együtt. 1980-ban, a német Zöld Párt megalapítását ünnepelve a zöldek újra kiadták a tanulmányt.

* Matthew Todd „Matt” Lauer (1957–): amerikai sztárriporter, az NBC csatornán a *The Today Show* című műsor vezetője.

Jóllehet a szabadpiacban hívő konzervatívoknak sok mondanivalójuk volna a környezet védelméről, mégis folyton defenzívában vannak. Az amerikaiak, ahogy a nyugati világ általában, egyszerűen úgy döntöttek, hogy a környezet az a terület, amelyben kevés szava lehet a piacnak vagy akár a demokráciának. Szentségtörésnek látszik úgy közelíteni a környezeti kérdésekhez, mintha gazdasági kérdések lennének – pedig végső soron azok. Nagyrészt ugyanúgy, ahogy a liberálisok „gyermekbarátnak” festették le magukat, ellenfeleiket pedig „gyermekellenesnek”, ha valaki a környezeti ügyek állami gyógmódja tekintetében nem ért egyet a liberálisokkal, azt rögtön „környezetellenesnek”, rablólovagok és hájas iparbárók nyúlászú talpnyalójának bélyegzik.

A „környezettel” éppúgy mindenki törődik, ahogy a „gyerekekkel”. Az ideológiai alapon álló környezetvédők számára ez a Föld és az ember (mint egy faj a sok közül) holisztikus szemléletének elfogadását jelenti. A konzervatívok szerint a Föld gondnokai vagyunk, ami azt jelenti, hogy tájékozottan választunk versengő javak között. Sok úgynevezett környezetvédő valójában konzervatív, aki tulajdonjogok és piaci mechanizmusok felhasználásával igyekszik megőrizni a természeti erőforrásokat az utókor számára. A baloldalon sokan úgy vélik, hogy romantikusan kell felfognunk a természetet, hogy létrehozhassuk a megőrzésére irányuló politikai akaratot. Ám ha az ilyen romantikus szemlélet valláspótlékká válik, a más véleményen levők pedig eretnekekké, akkor a konzervatívoknak egyértelművé kell tenniük, hogy a környezetvédelmi utópizmus épp annyira lehetetlen, mint bármely más, a földi mennyország megteremtésére irányuló próbálkozás.

AZ ORGANIKUS NÁCI KULTUSZA

A marxizmustól eltérően, amely a kultúra és a humán tudományok jó részét a forradalom szempontjából lényegtelennek nyilvánította, a nemzetiszocializmus holisztikus szemléletű volt. Tulajdonképpen az „organikus” és a „holisztikus” voltak a náci műszavak a totalitarizmusra. Mussolini vízióját – minden az államon belül, semmi azon kívül – a nácik organikusá tették. Ebben az értelemben Hans Schemm bajor kabinetminiszter halálosan komolyan mondta: „A nemzetiszocializmus alkalmazott biológia”.²⁶

A náci ideológusok meggyőződése szerint az árják voltak Európa indiánjai, akiket a rómaiak és a keresztények gyarmatosítottak, s ezzel megfosztattak a földdel való „természetes” szimbiózisuktól. Hitler imádta May Károly műveit, aki romantikus módon ábrázolta a vadnyugati indiánokat. Richard

Darré náci ideológus így összegezte a nácik *Volk*-ideológiáját: „A németet természetes környezetéből eltávolítani annyit tesz, mint megölni.” Ernst Lehmann vezető náci biológus szinte Mr. Gore-ra emlékeztetően szólt: „Felismerjük, hogy az embernek a természettől, az élet teljességétől való elválasztása az emberiség tönkremeneteléhez és nemzethalálhoz vezet.”²⁷

Az organikus náci kultusza nem egy mellékes elképzelés volt, hanem a „felvilágosult” gondolkodás lényegéhez tartozott. Az egymáshoz kapcsolódó társadalom és állam organikus felfogásának úttörője a német historizmus volt. Az állam, írta Johann Droysen, „minden erkölcsi társulás összessége, egyesített organizmusa, közös otthonuk és menedékük, és ennyiben a céljuk.” Ezek nem is kifejezetten német gondolatok. Droysen Herbert Baxter Adams* mentora volt, Adams viszont Woodrow Wilsoné. Írásaiban Wilson gyakran idézi Droysen művét. Az amerikai nemzeti párok rendszerét megalapozó 1916-os törvényt „Organikus törvénynek” nevezték.

Nézzünk két olyan területet, amelynek jelentős szerepe van mai kultúránkban: az élelmiszereket és az egészséget. A nácik nagyon komolyan vették az élelmiszerek ügyét. Hitler elkötelezett vegetáriánusnak tartotta magát. Órákon át képes volt beszélni a hústalan étrend előnyeiről, és hogy miért szükséges teljes kiőrlésű magvakat fogyasztani. Himmler, Rudolf Hess, Martin Bormann és – talán – Goebbels szintén vegetáriánusok voltak, illetve az egészséges táplálkozás valamelyik irányzatát fetisizálták. Ezzel nem csak a főnököt akarták majmolni (ami valószerű lehetett a náci Németországban). Robert Proctor szerint Hess a saját vegetáriánus konyvalékait vitte magával a kancellárián tartott konferenciákra, és ott melegítette fel azokat, mint a hivatásos vegán a makrobiotikus kuszkuszt. Ez mérhetetlenül bosszantotta Hitlert. Mint Hessnek mondta, „kiváló dietetikus szakácsnőm van. Ha az orvosa valami különlegeset írt elő, biztosan el tudja készíteni. De ide nem hozhatja be a saját ételét.” Hess azt válaszolta, hogy az ételében speciális biodinamikus alkotórészek vannak. Hitler ezután azt javasolta, hogy esetleg mostantól maradjon otthon ebédre.²⁸

Hitler gyakran említette, hogy vegetarianizmusát Richard Wagner ihlette, aki egy tanulmányában azt állította, hogy a húsevés és a fajkeveredés egyaránt oka az ember természettől való elidegenedésének. A Führer ezért „igazi szívből jövő társulásra” szólított fel „a vegetáriánusokkal, az állatvédőkkel és a mértékletesség barátaival”, és dagályosan ékesszóló szavakkal dicsérte a japán szumóbirkózók, a római légionáriusok, a vikingek és az afrikai elefántok vegetarianizmusát. Hitler meggyőződése szerint

* Herbert Baxter Adams (1850–1901): amerikai történész.

az ember a jégkorszak alatti kétségbeesés miatt tévesen szokott rá a húsevésre, és a vegetarianizmus autentikusabb emberi szokás. Gyakran úgy beszélt, mint a manapság divatos nyersélelmiszer-mozgalom korai szószólója. „A légy friss leveleket eszik, a béka bekapja a legyet úgy, ahogy van, a golya pedig megeszi az élő békát. A természet tehát arra tanít, hogy az ésszerű táplálkozásnak arra kell épülnie, hogy a dolgokat nyers állapotban esszük meg.”²⁹

Sok vezető náci ideológus osztotta a ma tapasztalható mély elkötelezettséget az állati jogok iránt, szemben az állatok jólétével. „Hogyan lehet valaki élvezetet abban, hogy lesből lő le az erdő szélén bolyongó szegény, ártatlan, védtelen és gyanútlan teremtetéseket?” – tette fel a kérdést Heinrich Himmler. – Ez nem egyéb egyszerű gyilkosságnál.” A hatalom megszerzése után a náci egyik első dolga volt, hogy rendkívül nagyratörő állatjogi törvényt léptessenek életbe. 1933 augusztusában Hermann Göring betiltotta „az állatkísérletekkel járó elviselhetetlen kínzásokat és szenvedéseket”, s koncentrációs táborba zárással fenyegette meg „azokat, akik továbbra is úgy vélik, élettelen tulajdon gyanánt bántanak az állatokkal.”

Ép morális érzéssel mindez csak barbár kognitív disszonanciának tekinthető, a náci számára azonban volt értelme. A német embernek újra kapcsolatba kellett kerülnie a természettel, helyre kellett állítania organikus tisztaságát, holisztikus egyensúlyra kellett lelnie. Az állatok pontosan ilyen egyensúlyban élnek, mert immunisak az ésszel szemben. Az ideológusok ezért úgy vélték, hogy az állatok erényesek és tiszteletet érdemelnek, a zsidók viszont idegenek és „gyökértelenítők”, és miattuk fordult ki egyensúlyából Németország „biotikus közössége”.

Az állati jogok szószólói helyesen mutatnak rá, hogy az állati jogok képviselője már a náciizmus előtti Németországban is fontos volt, és védelmezésükre indult mozgalom nem köthető össze a náciizmussal. Ám, hasonlóan a környezetvédelemmel kapcsolatos védekezéshez, ez is gyenge érv. Rendszben, a náciizmus aggályai közül sokat olyan emberek képviseltek, akik maguk nem voltak náci. Ám az, hogy ezeket a hagyományosan baloldali nézeteket náci is képviselték, arra utal, hogy a náciizmus nem áll annyira távol a progresszív mainstream gondolkodástól, mint azt egyesek el szeretnék hitetni velünk.

Ingrid Newkirk, az Állatokkal való Etikus Bánásmód (People for the Ethical Treatment of Animals, PETA) csoport elnökének híres nyilatkozata így hangzik: „Érzések tekintetében a patkány, a disznó, a kutya, és a fiú egy. Nincs ésszerű ok azt állítani, hogy az emberi lénynek különleges jogai vannak.”³⁰ Kevés érzés mondható ennél fasisztábbnak. Először is a hangsúly az „érzéseken” van – nem a gondolkodáson vagy az értelmén –

mint az élet meghatározó jellegzetességén. Másodszor, az a feltevés fogalmazódik meg, hogy a magasabb rendű, a lelkiismerettel kapcsolatos „érzéseknek” olyan kis jelentőségük van, hogy be sem kerülnek az egyenletbe. Amikor Newkirk azt mondja, hogy nincs „ésszerű” alapja a férgek és az emberek közötti különbségtevésnek, valójában arra gondol, hogy nincs jogosnak tekinthető különbség közöttük. Emiatt a PETA minden lelkiismeret-furdalás nélkül tesz egyenlőségjelet hírhedt „holokauszt a tányérodon” kampányában sertések, szarvasmarhák és csirkék, valamint zsidók leölése között.

Manapság sokat mulatunk az „egészségfasisztákon”. A kormány – részben a meredeken emelkedő nemzeti-szocialista egészségügyi költségektől hajtva – mind többet foglalkozik az egészségünkkel. Az állami televízió gyermekműsorainak készítőit utasították, hogy propagálják az egészségesebb életmódot, olyannyira, hogy a Cookie Monster „C mint Cookie”-ját a „Cookie-k néha ehetők” rím váltotta fel. Ebben persze semmi új nincs. Herbert Hoover, Woodrow Wilson élelmezési tanácsadója a gyermekektől megkövetelte, hogy tegyenek ígéretet az államnak: étkezések között nem esznek semmit. De akkor annak az állampolgárnak, akit az állam nyaggat és megfélemlít, hogy szokjon le a dohányzásról, miért ne lenne épp annyi joga fasizmusról panaszkodni, mint annak a szerzőnek, akinek betiltanak a könyvét? Mint a *The Nazi War on Cancer* (A náci rákellenes háborúja) című nagyszerű munkájában Robert Proctor részletesen kifejti, a személyes és a közegészségügyi megszállottság a náci világszemlélet egyik lényegi vonása volt. Proctor szerint a náci meggyőződése volt, hogy „a közegészségügy terén életbe léptetett agresszív intézkedések az egészséges és boldog, fajiságban és közös szemléletben egyesült, az idegen környezeti mérgektől megtisztult, a korábbi időszak szó szerint és átvitt értelemben felfogott rákos pestiséstől megszabadult német nép új korszakát vezeti be.” Hitler megvetette a cigarettát, s úgy vélte, az „a Vörös Ember haragja a Fehér Ember ellen, a bosszú az égetett szeszes italokért.”

A náci a „közjó előbbre való a magánjónál” jelszóval igazolták az egyéni egészségnek a politikai test érdekében történő megrendszabályozását. Ugyanezt az indoklást használják ma is. Mint a közegészségügy egyik szószólója a *New England Journal of Medicine*-ben írta, „az egészségügyi ellátóknak és a közjónak egyaránt érdekében állnak olyan viselkedésformák, amelyeket azelőtt az emberek magánügyének tekintettek, amennyiben az adott viselkedés károsítja az egyén 'egészségét'. Az öngondozás

* Cookie Monster: báb a Sesame Street című gyermekeknek szóló televíziós sorozatban. Óriási étvágyáról ismert.

terén elszenvedett kudarok bizonyos értelemben a társadalom elleni büntettké váltak, mert a társadalomnak kell megfizetnie következményeik árát... Voltaképpen azt mondjuk, hogy az emberek tartoznak annyival a társadalomnak, hogy abbahagyják a helytelen viselkedést.”³¹

Hillary Clinton 2004-ben felvetette, hogy „közegészségügyi szempontból” vizsgáljuk meg, hogy mivel szórakoztatják a gyermekeket. Erősen kitenni „gyermekeinket az ellenőrizetlen médiának, a fertőzés egyik formája”, „csendes járvány”, amely azzal fenyeget, hogy „hosszú távú közegészségügyi kárt okoz sok-sok gyermeknek, s ennél fogva a társadalomnak is.” Richard Carmona, Bush tisztifőorvosa 2003-ban közéleti személyiségek hosszú sorát idézi, akik úgy gondolják, hogy „az elhízás járványos méreteket öltött”. S mi az egyszerű javaslata az amerikaiak elhízási problémájának megszüntetésére? Minden amerikainak egészséges táplálékot kell ennie egészséges arányban, s naponta kell fizikai aktivitást kifejtenie. Ez megváltoztatja a járvány szó jelentését: közegészségügyi fenyegetésből, amely az embereket akarataik ellenére sodorja veszélybe – tifusz, mérgezett élelmiszer, medvetámadás – átalakul azzá, hogy milyen veszéllyel jár, ha az emberek azt teszik, amit tenni akarnak. Nézzük csak meg, hogyan intézményesítette a hisztériát a dohányzás elleni háború! Kulturálisan betiltották és törvénnyel szinte teljesen eltörölték a szólásszabadság olyan gyakorlását, amely akár csak távolról is „dohányzáspártinak” látszott. Magukat a dohánygyártó cégeket arra kényszerítették, hogy rituálisan – és drága pénzért – ócsárolják saját termékeiket. Amerika nagy részén törvényen kívül helyezték a dohányosok szabad egyesületeit. Ráadásul a gyermekkomplexus a társadalmi tervezők számára lehetővé teszi, hogy beavatkozásukkal akár szabad téren is megfékezzék a „gyermekbántalmazókat”, akik esetleg gyermekek közelében dohányoznak.

Vessük ezt össze a Hitlerjugend egészségügyi kézikönyvének egyik jellegzetes intésével: „Az élelem nem magánügy!” Vagy: „Kötelességed, hogy egészséges légy!” Vagy, ahogy egy másik egyenruhás egészségügyi tisztviselő mondta: „A kormánynak teljes mértékben joga legjobb képességei szerint befolyásolni a személyes viselkedést, ha az az egyén és az egész közösség jólétét szolgálja.” Ez utóbbi tisztviselő C. Everett Koop* volt.³²

Vegetarianizmus, közegészségügy és állati jogok – mindezek csupán különböző metszetei az organikus rend kényszerképzetének, amely hajdan a német fasiszta, ma pedig a liberálfasiszta tudatot hatja át. Hitler ismételen hangsúlyozta, hogy „nincs szakadék szerves és szervetlen világ között.” Furcsa módon ez táplálta a náci felfogását a zsidóról mint „másikról”.

* C. Everett Koop (1916–): az Egyesült Államok tisztifőorvosa 1982–1989 között.

Mint korábban említettük, egy széles körben olvasott táplálkozástudományi könyvben Hugo Kleine „tőkés különérdekeket” és „maszkulin zsidó fél-nőket” vádolt a német élelmiszerek minőségének hanyatlásáért, ami hozzájárult a rák elterjedéséhez. Himmler abban reménykedett, hogy az SS-t teljesen organikus élelmiszerekre állítja át, és elkötelezett híve volt annak, hogy a háború után ez az átmenet egész Németországban bekövetkezzék. Az organikus élelmiszer hézagmentesen kapcsolódott az átfogóbb náci felfogásba: az organikus nemzet harmóniában él a kereszténység előtti vagy keresztényellenes ökörendszerrel.

Ma sok amerikai megszállotta az organikusnak. A Whole Foods* boltjai e kultusz privilegizált katedrálisává váltak, s ebbe még a Wal-Martnak is bele kellett törődnie. A Whole Foods – ahol egyébként én is gyakran vásárolok – lényege, a *New York Times* szavaival, a „premodern hitelesség” vagy a „premodern hitelesség látszata”, hogy az emberek „jelentéshez” jussanak. Sétáljunk a Whole Foods polcai között, és csodálkozni fogunk, mi mindent találunk. „Minden döntésünk során mérlegelnünk kell, hogy az miként hat a következő hét nemzedékre.” Így hangzik az Irokéz Konföderáció** nagy törvénye – és a címke a Seventh Generation elnevezésű wc-papír minden rolniján. A cég „megfizethető, jó minőségű, biztonságos és környezettudatos” toalettpapírt kínál, amely „Önt, az otthonát és bolygónkat egészségesen tartja”. De ne féljen, a Seventh Generation azt is ígéri, hogy „megfelel a célnak”.

Ott van aztán az EnviroKidz müzli. A dobozról megtudhatjuk, hogy „EnviroKidz az organikus élelmiszert választja. Organikus mezőgazdaságunk megbecsüli a földet és a rajta élő vad teremtményeket.” S levonja a következtetést: „Ha tehát olyan bolygót szeretnél, amelyen megvédik a biodiverzitást, és az emberi lények lágyabban lépkednek a Földön, akkor válaszd az EnviroKidz garantáltan organikus müzlijét. *Nem volna-e jó, ha minden általunk elfogyasztott élelmiszer garantáltan organikus lenne?*” A Gaiam cég termékek széles választékát árulja a Whole Foodsnál és hasonló boltokban. Szakirodalmuk kifejti, hogy „Gaiát, a Földanyát 4000 évvel ezelőtt a minőszi civilizációban, Kréta szigetén tisztelték az ókori görögök... Gaia fogalma abból az ókori filozófiai elgondolásból ered, hogy a Föld élő entitás. Mi, a Gaiamnál úgy véljük, hogy a Föld összes élő

* Whole Foods Market: 1978 óta létező amerikai áruházlánc, ami kifejezetten a természetes és organikus élelmiszerek terjesztésére szakosodott.

** Irokéz Konföderáció: laza szövetség észak-amerikai indiánok között, ami 1570 körül kezdetett szerveződni. Később lejegyzett szóbeli alkotmányuk egyik szakaszában olvasható, hogy minden döntést a jövő generációk hasznának figyelembevételével kell meghozni. A szövegben egyébként nem szereplő „hetedik generáció” a modern környezetvédelmi mozgalmak egyik kulcsszavává vált.

anyaga, a levegő, az óceánok és a termőföld olyan egybekapcsolt rendszert alkotnak, amely egyetlen entitásnak tekinthető.”³³

Nincs ebben semmi gonosz, még a jó szándék sem kétséges. Ami a Whole Foodsban és az általa képviselt kultúrában érdekes, az az, hogy mennyire egy új összemberi etnikumkotyvalék eredménye az egész. Több mint harminc évvel ezelőtt Daniel Patrick Moynihan és Nathan Glazer *Beyond the Melting Pot* (Az olvasztótégelyen túl) című könyvükben írták: „Valamilyen foglalkozási csoportot vagy osztályt megnevezni nagyjából ugyanaz, mint valamely etnikai csoportot megnevezni”. Ez többé már nem így van, és erre válaszul a baloldal és a piac hamis etnicitásokat teremt, amelyek a Kolumbusz előtti Észak-Amerika rousseau-i nemes vadembereire vagy a kereszténység előtti Európa és az ókori Görögország képzelet szötte társadalmaira épülnek. Már várom, mikor jön ki a Thule Társaság Pattogatott Kukorica zenekarának lemeze.

• Utószó •

A konzervativizmus csábítása

A múlt egyértelműen azt mutatja, hogy a népek nem zajosan veszítik el szabadságukat, hanem csöndben, azzal a megnyugtató érzéssel, hogy gondoskodnak róluk. Ezért jelent hatalmas veszélyt ez a mostani, etatizmus felé mutató trend. Ha a szabadság már nem az ellenállásra való hajlandósággal és a nem egyenlő elbánás elutasításával jár együtt, hanem mindannak feladásával, ami nem anyagi és veszélyekkel teli, akkor az már nem lesz szabadság.

Richard Weaver, 1962

KÖNYVEMBEN AMELLETT ÉRVELTEM, hogy a liberalizmus forrása a 20. századi progresszizmus volt, melynek viszont közösek a gyökerei az európai fasizmussal. Azt állítottam, hogy a fasizmus egy olyan nemzetközi mozgalom vagy esemény volt, mely országonként különböző módokon, a nemzeti kultúrák sajátosságainak megfelelően jelent meg. Európában ezek a kommunisztikus törekvések nacionalista, rasszista, militarista és expanzionista politikai mozgalmakban fejeződtek ki. Az Egyesült Államokban a mozgalom, amelyet máshol fasizmusnak vagy nácizmusnak neveztek, a progresszizmus formájában jelentkezett. A progresszizmus a totalitarizmus enyhébb változata, mely ugyan szintén nacionalista és militarista, de elhivatottsága és szemléletmódja sokkal jobban illeszkedett az amerikai kultúrához. Tömören: a progresszizmus egyfajta liberális fasizmus.

A holokauszt utáni, illetve a Kennedy-gyilkosságot követő igyekezetben a nacionalista érzelmek a visszájukra fordultak. Egyfajta „büntető liberalizmus” született (a kifejezés James Pieresontól származik), melyben a Herbert Croly-féle amerikai élet „ígéretéből” az amerikai élet átka lett. Az

Amerika megtisztítására törekvő régi progresszív vágyból a megtisztulást követelő vallásos kereszties hadjárat lett, mely gyakran együtt járt a nemzet milliányi bűne miatti önostorozással. Vagyis az amerikai liberalizmus engedett a totalitárius csábításnak: elfogadták, hogy felszentelt papok, a szakértők képesek „progresszív módon” újjátérvezni a társadalmat. Ez az ellentmondást nem tűrő progresszív papság mind jobban megerősödött a különféle frontokon.

Ez eddig rendben is van. De mivel e hosszú könyvben kitartóan kongatom a vészharangot a liberális fasizmus veszélye miatt, mely akadálytalanul áthatja politikai, gazdasági és kulturális életünket, elébe kell, hogy menjek azoknak az ellenvetéseknek, amelyek még a legjóindulatúbb és legelfogulatlanabb olvasókban is felmerülhetnek. Tehát: nem túlzom-e el a problémát – vagyis nem húzok-e minden másként gondolkodóra barna inget, pont úgy, ahogy állításom szerint ezt velünk teszik? És ki törődik ezeknek az eszméknek az eredetével, ha alkalmazásuk hasznos és üdvös? Mi a baj egy kis progresszióval és pragmatizmussal, ha az nem esik túlzásba? És amennyiben igaz, ahogy ezt minduntalan állítom, hogy manapság minimális az esélye egy fasiszta puccsnak, akkor minek kongatom a vészharangot? Talán még ennél is fontosabb, hogy miért foglalkozom ilyen sokat Clintonékkal, Kennedyvel, Franklin D. Roosevelttel és Wilsonnal, és mért nem írtam Nixonról és George W. Bushról? Aki a fasizmus amerikai erősödése miatt aggódik, annak nem kellene a Bush-adminisztráció félelemkeltésével, sovinizmusával és jogosulatlan végrehajtói hatalmával foglalkoznia? Nem ez jelenti-e manapság az igazi fasiszta veszélyt, szemben a Whole Foods’ organikus vécépapírreklámjával vagy Hillary Clinton gyermekvédelmi kampányával?

Kezdjük az elején. Amióta konzervatív íróként részt veszek a nyilvános vitákban, fasisztának és nácinak neveznek ostoba, önelégült liberálisok, akik rendületlenül hisznek félinformációkon alapuló előítéleteik igazságában. E rágalomra válaszolni személyes kiváltság, de ennél sokkal fontosabb, hogy konzervatívként abban hiszek, hogy a konzervatív politika jobbat tesz Amerikának. Iskolás korom óta, a szabadpiac és a demokrácia híveként meg vagyok győződve arról, hogy a konzervatívok, legalábbis a többségük, korrektek. Amikor a konzervatív javaslatokat fasisztának bélyegezve elutasítják, ezzel nemcsak leegyszerűsítik a vitákat, de egyúttal elodázzák a rendkívül szükséges reformokat is, ráadásul nem vitákon keresztül, hanem megfélemlítés révén. Nem mellékes az sem, hogy így rongálják a nyilvános párbeszédet. Főleg azért írtam meg ezt a könyvet, hogy a dolgokat a helyükre tegyem, hogy megtanuljam – és e könyvből mások is megtanulhassák –, hogy milyen a fasizmus igazi természete, és mi ennek a jelentősége.

Hogy eltúlzom-e a problémát? Újra meg újra egyértelművé teszem, hogy a modern liberálisok nem a rajzfilmek náci ördögei. Ezek az emberek nem rohamosztagosok vagy komisszárok, hanem kollégiumi igazgatók, menedzserek, gyermekpszichológusok és dohányzásellenes kereszties lovagok. Nem jelentenek egzisztenciális vagy orwelli veszélyt, legfeljebb hozzászoktatják az amerikaiakat a felülről jövő társadalmi kontrollhoz. Az igazi veszélyt az jelenti, hogy az amerikai élet ígérete egy zacskónyi varázsbabbá forgácsolódik szét, melyre az van írva, hogy „biztonság”. Nem gondolom, hogy ez a vád jogos lenne a Bush-adminisztráció vagy a terror elleni háború esetében. Meg kell különböztetni a szó szerint vett biztonságot – vagyis a polgárok védelmét a külső vagy illegális erőszakkal szemben – a „harmadik út” által ígért, átvitt értelemben vett, szinte vallásos biztonságtól. Számos progresszív hisz abban, hogy Amerikát átalakíthatjuk egy olyan kollégiumi kampusszá, ahol ellátnak bennünket étellel, szállással és szórakozási lehetőségekkel, és csak az számít bűnnek, ha csúnyán viselkedünk mással, főleg kisebbséggel szemben.

Túlzónak tarthat, aki azt olvassa ki könyvemből, hogy a liberalizmus a náciizmus trójai falova. Tudom, némely barátságtalan kritikus ezt fogja mondani rólam, de le kell szögezmem, hogy ilyesmit nem állítok. De ők kénytelenek lesznek ezt mondani, különben el kellene ismerniük, hogy Hillary Clinton szép új faluja elég rossz. Persze lehet valaki boldog egy olyan medikalizált, pszichologizált társadalomban, ahol az állam a mami. De csak akkor, ha arra kondicionálták, hogy jól érezze magát egy ilyen társadalomban, és számos liberális intézménynek pontosan az a célja, hogy újraírják szívünk habitusát. Miközben tragikusnak látom, hogy Amerika elveszítheti individualizmusát és szabadságát, persze el tudok képzelni ennél sokkal rosszabbat is. Végül is abban is lehet valami jó, ha az ember egy hatalmas észak-amerikai Belgiumban él.

Nem arra készültem, hogy megírjam a *The Road to Serfdom* (A rab-szolgasághoz vezető út) modern változatát (megtenném, ha tudnám). Azt sem szeretném, ha én lennék a jobboldali Joe Conason, aki fáradhatatlanul igyekszik minden kósza kritikában a liberalizmus pusztulására utaló ijesztő előjelet látni. Azoknak, akik még mindig azt gondolják, hogy „na, és mi van akkor?”, elmondanám, hogy van egy nagyobb veszély, amelyről nem szabad megfeledkeznünk. Nagyon sok igazság van abban a közhelyben, mely szerint a pokolba vezető út is jó szándékkal van kikövezeve. Nem vitatom, hogy a liberálisok a legjobb szándékkal erőltetik ránk a „modern” európai jóléti államot. Azonban érdemes észben tartanunk, hogy az europaizált Amerika nemcsak hogy nem lesz többé Amerika, de nem hihetjük azt sem, hogy a folyamat itt véget is ér. Chesterton szavaival: egy önmagában nem

hívó Amerikát nem az fenyeget, hogy semmiben sem hisz, hanem hogy bármiben hihet. És azután elképzelhetővé válnak a sötét, utópikus látomások. Mint a hajdani hasznos hülyék, a liberálisok is a legjobbat akarva tárják szélesre a kaput, de ezzel sok mást is beereszthetnek.

Igen egyszerű a válasz arra, hogy miért nem foglalkoztam behatóbban Richard Nixonnal vagy mondjuk Trumannel és Eisenhowerrel: arról írtam, amit fontosnak tartok. A fent említett elnökök bizonyos értelemben olyanok voltak, mint Lyndon B. Johnson. Ők voltak a jóléti állam gondnokai, akik kiterjesztették a New Deal és a Nagy Társadalom nagyravágyását, ahelyett, hogy megkérdőjelezték volna azt. Ronald Reagannek jutott a modern amerikai történetírás legcsodásabb rehabilitációja – hasonlóan Barry Goldwaterhez, akiből hirtelen a liberálisok hőse lett. Úgy tűnik, az amerikai liberálisok hajlandók elismerni a halott konzervatívokat, különösen, ha bunkósbotként ütlegethetik velük a még élőket. Mindegy, hogy Ronald Reagan története mennyire tűnik frissnek, vagy a Goldwaterrel kapcsolatos vita – melyben a szabadság bajnokait fasisztának nevezték az etatizmus bajnokai – mennyire unalmas. Jobb tehát nem foglalkozni a Gipperrel.*

Az aktuális elnök azonban más, ugye? George W. Bush-t jogosabban lehet fasisztának nevezni, mint Amerika bármely más korábbi elnökét. A világ számos vezető politikusa Hitlerhez hasonlította. Egy ostobaságokat gyártó iparág próbálta a Bush-családot megvádolni azzal, hogy hozzájárultak Hitler hatalomra jutásához. Bush demokratikus programja – melyet én is támogatok – a neofasizmus egyfajta szinonimája lett a nagyvilágban és sok helyen idehaza is. Végtelenül ironikus, hogy generációnk legwilsoniánusabb elnökét fasisztának látják azok, akik felháborodnának attól az elképzeléstől, hogy maga Wilson fasiszta volt.

Amikor az előző fejezetben azt írtam, hogy „most mindnyájan fasiszták vagyunk”, arra gondoltam, hogy kultúránkból lehetetlen teljes mértékben eltávolítani a fasizmus mérgét. Az igazat megvallva, ez nem is olyan nagy baj. A mérge hatása a dózistól függ, egy kis fasizmussal éppúgy együtt lehet élni, mint egy kis nacionalizmussal vagy egy kevéske paternalizmussal, ezt akár normálisnak is tekinthetjük. De ha a mérgebe belekerül egy kis élesztő, hatása annyira megnövekedhet, hogy hamarosan akár halálos is lehet. Hogy válaszoljak a Bush és a konzervatívok fasizmusával kapcsolatos kérdésekre, most, befejezésképpen, vizsgáljuk meg közelebbről a mai amerikai jobboldal fasiszta tendenciáit.

* George „The Gipper” Gipp (1895–1920) híres amerikai focista, egy filmben Ronald Reagan személyesítette meg.

A KÖNYÖRÜLETES FASIZMUS

Könyvemben a baloldal totalitárius tendenciáit kísértem figyelemmel. Ez azért volt fontos, mert egyre inkább terjed az a dogma, hogy a fasizmus jobboldali jelenség. De a közösség utáni vágy ott él mindenki szívében, ezért a jobboldalra is hat a totalitárius csábítás.

A legkülönbélebb ideológiájú emberek hajlamosak a különböző nevekkel illetett törzsiség romanticizálására, és vágyakoznak újjáélesztésére. Ez egy alapvetően reakciós tendencia, mivel arra törekszik, hogy életre keltse a képzeletbeli múltat vagy kielégülést nyerjen valamiféle antikvitás utáni vágyakozásban. A kommunizmus reakciós volt, mert megpróbálta törzsszé formálni a munkásosztályt. Az olasz fasizmus a nemzet törzsét kívánta megeremteni, a náci a német fajét. A multikulturális identitáspolitikáért reakciós, mert az egész életet a különböző fajú és nemű törzsek közti küzdelemnek látja. Hillary Clinton faluja szintén reakciós, mert nemzeti, sőt univerzális szinten kívánja a kisvárosi élet törzsi kényelmét restaurálni (az amerikai falu végül beolvad a globális faluba). Azonban a konzervatívok is hajlamosak erre a sóvárgásra, s bár ez sokféle módon manifesztálódik, én csupán három változatára koncentrálok.

Az első megjelenési módja a nosztalgia, mely a politikában igen veszélyes. Az amerikai konzervatívok régóta a szív, az otthon, a hagyományos erények és persze a családi értékek bajnokaként tekintenek önmagukra. Semmi kifogásom az ellen, ha a konzervatívok ezen értékek és erények a bajnokai a kulturális életben, az ellen sincs kifogásom, ha ezek a törekvések politikai erőfeszítésekké változnak abból a célból, hogy visszaszorítsák a liberális állami irányítású Kulturkampfot. Azonban a konzervatívok bajba kerülnek, amikor ezeket az érzelmeket megpróbálják nemzeti szinten politikai programmá változtatni. Az amerikai konzervativizmus szépségének forrása, hogy két egészen különböző anyag ötvözetéből: a kulturális konzervativizmusból és a (klasszikus) politikai liberalizmusból áll össze. Ha a politikai liberalizmust fel akarjuk áldozni a kulturális konzervativizmus megeremtésének érdekében, akkor teljes mértékben a jobboldali szocializmussal flörtölünk.

A második terület, ahol a konzervativizmus könnyen félrecsúszhat, amikor kétségbeesett igyekezetünkben, hogy relevánsnak, modernnek vagy akár progresszívnek látszódjunk, annyira eltúlzottan konzervatívok leszünk, ami már nem is konzervativizmus. Az amerikai civilizáció klasszikus értelemben alapvetően liberális, és helyes az a törekvés, hogy az emberek mind nagyobb mértékben elérjék legfőbb alapelveiket, a szabadságot és az egyenlőséget. A legtöbb konzervatív egyetért ezekben az

alapvető liberális értékekben, viszont elutasítják azokat a totalitárius felvételeket, amelyeket a 20. századi progresszívek plántáltak az amerikai liberalizmusba. Manapság azonban olyan világban élünk, melyet a progresszív világnézet kondicionált. Az emberek progresszív fogalmakon keresztül értelmezik a világot. Hiába vannak ezekkel kapcsolatban kételyeid, ha nem beszéled a közvetítőnyelvet, a lingua francát, akkor nem tudsz meggyőzni másokat saját pozíciód igazáról. Ha úgy hiszed, hogy az abortusz rossz dolog, nem fogsz tudni meggyőzni erről olyasvalakit, aki elutasítja a jó és a rossz erkölcsi kategóriáit.

Végül pedig itt van az identitáspolitikai csábítása. A fehér ember sem áll a törzsiség felett. Helyénvaló dolog szemben állni a rasszista kvótákkal és a multikulturalizmus balkanizáló logikájával. Ugyancsak hasznos megvédeni a sokszínű amerikai kultúrát, melyet a multikultúra hívei „fehér kultúrának” csúfolnak annak érdekében, hogy törvényen kívül helyezték, és végül elpusztítsák. De veszélyes károkat okoz, ha tűzzel oltjuk a tüzet. Nem arról van szó, hogy „a fehér, keresztény Amerika” rossz vagy elnyomó lenne. Szó sincs erről. Inkább az az igyekezet veszélyes, hogy ráerőltessék a fehér, keresztény Amerika víziójának vágyát, mégpedig azon erőfeszítés miatt, ami ezt a víziót olyan kormányzati programmá fordítaná, mely a nyílt társadalmat zárt társadalommá változtatja. Rousseau-nak egy dologban tényleg igaza volt: a cenzúrával megőrizhetjük az erkölcsöket, de nem újíthatjuk meg vele azokat. Egy zsidó-keresztény kulturális minisztérium csupán az igazi kultúra paródiáját teremthetné meg. Európában az állam támogatja az egyházakat, ennek hála, üresek a templomi padsorok. Értékrelativizmusunkkal – azzal, hogy minden kultúra egyenlő – az a probléma, hogy fontos kérdések hatalmpolitikai, nem pedig eszmei vitaként dőlnek el, így a mi balkanizálódott társadalmunkban minden szubkultúra egy-egy kormányzati funkcionárius választókerülete lesz. Ennek eredménye az államilag szankcionált multikulturális ethosz, amelyben egyenlőnek számítanak az aztékok és az athéniek – legalábbis az állami iskolák tanítói és a multikulti guruk szemében. A mi nyílt társadalmunkban a legjobb megoldások győznek, és a legjobb megoldások a konzervatív csomagban vannak, nem azért, mert a konzervatívok fehérek vagy mert keresztények, hanem egyszerűen azért, mert jobbak.

Azért jelent veszélyt a multikulturális jóléti állam, mert azzal, hogy elfogadja az értékek relativizmusát, olyan klímát teremt, melyben a fehér keresztények bolondok lennének nem küzdeni a kontrollért. Például, ha az állami iskolákban egy morális alapállást nevelnek a gyermekekbe, akkor a szülők nem vádolhatók azzal, hogy a sajátjuknak akarják ezt a látomást. Sokkal inkább így van ez az üzleti életbe vagy az élet más területébe

történő állami beavatkozással. Csupán azoknak az embereknek, csoportoknak és vállalkozásoknak érdemes eldobni az állam döntőbírói vagy zsűriszerepéről vallott klasszikus liberális nézeteket a kedvenc játékaival játszó anyukaállam érdekében, akik a mami szeretetért versengenek.

Mindhárom kísértéssel bőven találkozhattunk a konzervatívok soraiban az elmúlt két évtized során. Ezt legjobban Patrick J. Buchanan pályája illusztrálja, aki élő példája annak, hogy mire gondolnak a liberálisok, amikor a születő amerikai fasizmusról beszélnek.

A washingtoni ír katolikus családból származó Buchanan a *St. Louis Globe-Democrat* szerkesztőjeként kezdte pályáját. Az 1960-as években Richard Nixon mellé szegődött, hogy segítse a volt alelnök politikai visszatérését. Névlegesen Barry Goldwater embereként Buchanan a konzervatív mozgalomban és a progresszíveknél is Nixon nagykövete volt. A konzervatívoknál megvédte a mindig túl progresszív Nixont, és fordítva, Nixonnál a konzervatívokat. Az 1968-as választások után Buchanan Nixon és alelnöke, Spiro Agnew tanácsadója és szövegírója volt. Még mielőtt kiérdemelte volna a „Pitchfork Pat (Vasvillás Pat)” gúnynevet, már jelentős populista hírnévre tett szert. Neki köszönhetette Nixon a „csöndes többség” kifejezést, ő javasolta főnökének, hogy támadja a keleti-parti elitet és – sokszor kódolva – a zsidókat. 1972-ben egy feljegyzéssorozatban azt tanácsolta az elnöknek, hogy „az amerikai politikába érdemes lenne visszahozni az antiestablishment témát.” Buchanan azt javasolta Nixonnak, hogy mutassa be George McGovern-t a „New York Times, a Ford-alapítvány, az elitista baloldali professzorok, a taknyos demonstrálók, a fekete radikálisok és az egész elitista bagázs képviselőjeként”, miközben Nixon magára öltheti a „hétköznapi, dolgozó emberek jelöltjének” palástját. A liberális elemzők gyakran hasonlítják Buchanant Coughlin atyához¹. Miközben Buchanannak szemmel láthatóan megoldhatatlan problémát jelentettek a zsidók, ez alig befolyásolta a konzervativizmussal való kapcsolatát, nem úgy, mint az 1930-as évekből itt maradt csökkent populizmusa. Izzó szavakkal írt az America First Committee-ről,* és Charles Lindbergh-hez hasonlóan ő is úgy vélte, hogy Amerikát olyan csoportok rángatták bele a II. világháborúba, akik Amerika érdekét nem viselték a szívükön.

Az 1990-es években tetőfokára hágott a Buchanan „jobboldali” fasizmus miatti liberális düh. 1992-ben Molly Ivins azt mondta Buchanannak a Republikánus Nemzeti Konvención elmondott beszédére, hogy „nyilván eredeti német nyelven jobban hangzott volna.”² A dolog ironiája, hogy Buchanan ekkor már átment a *baloldalra*. Ellenfelei éveken át

* A legnagyobb háborúellenes szervezet a II. világháború idején.

kriptonácinak nevezték, mert megvédte Ronald Reagant és a GOP-t. Valójában az egyetlen dolog, ami fasiszta ösztöneit megfékezte, az a GOP-hez és a konzervatív mozgalomhoz való hűsége volt. Reagan elnöksége és a hidegháború után Buchanan elhagyta mindkettőt, hogy a baloldalon keresse igazát.

Buchanan „paleokonzervatívnek” nevezte önmagát, de valójában neoprogresszív volt. A 2000-es választásokon szembefordult a szabadpiac és az alacsony adók híveivel, mondván, ezek túl sok időt töltenek „a fiúkkal lenni, a jacht-kikötőben”.³ Ekkor azt hirdette, hogy maximálni kell a vezetői fizetéseket a munkanélküli ellátások támogatása érdekében, tiltakozott minden szabadpiaci elven nyugvó egészségügyi reform ellen, és visszatért a kormányzati tevékenység „harmadikutas” megközelítéséhez. Neoprogresszizmus odáig fajult, hogy az egykori Reagan-segéd kirohant intézett a szabadpiac szociáldarwinizmusa ellen.

Kulturális értelemben Buchanan „tárazz-és-tölts” populizmusa visszafajzás volt William Jennings Bryan és Joe McCarthy nézeteihez. Buchanan ezen kívül a progresszív korszak „öngyilkos fajokról” szóló elméletét is feltámasztotta. A *The Death of the West* (A nyugat halála) című írásában arról értekezik, hogy a fehér faj „veszélyeztetetté” kezd válni, melyet a harmadik világ hordái be fognak kebelezni. Úgy véli, igaza lehet az orosz ultranacionalista demagóg Vlagyimir V. Zsirinovszkijnak, amikor egy orosz „Lebensborn-program” indítását javasolja, melyben az oroszok elfogadnák a többnejűséget. A rátarti ír Buchanan számára az etnikai büszkeség rendkívül fontos volt, így aztán ahelyett, hogy szembefordult volna a baloldali multikulturalizmussal, inkább keblére ölelte, azzal a magyarázattal, hogy az elit főiskoláknak lépéseket kellene tenniük, hogy „amerikaiabbak legyenek”, ennek érdekében pedig kvótákkal kéne támogatniuk a „nem zsidó fehéreket” és az „euro-amerikaiakat”.⁴

Az etatizmus és az eugenetikus rasszizmus motiválta a progresszív korszak olyan gondolkodóit, mint Woodrow Wilson, Teddy Roosevel, E. A. Ross és Richard Ely. A konzervatívok feltehetnék maguknak a kérdést, hogy az ezektől semmiben sem különböző motívumok miként bukkantak fel Buchanannál? A liberálisok azt hiszik, hogy ezen eszmék miatt Buchanan megérdemli, hogy fasisztának címkézzék, viszont talán meg kellene magyarázniuk, hogy a progresszíveket miért mentik fel e vád alól, ha ők is pontosan ugyanabban hisznek.

A külpolitikai megfontolásoknak köszönhetően úgy fest, mintha George W. Bush fényévnvi távolságra lenne Buchanantól, akinek izolációs politikája és durva Izrael-ellenessége egyfajta különös tiszteletet vívott ki magának mind a jobb- mind pedig a baloldalon. De ne feledkezzünk meg arról,

hogy Buchanan volt az első „együttérző konzervatív”. „Akár plágiummal is vádolhatnám” – panaszkodott Buchanan, amikor George W. Bush e jel-szaváról kérdezték.⁵

Bush együttérző konzervativizmusa azonban alapvető kérdésekben tér el az övétől. Buchanan korlátozni kívánta a bevándorlást, attól rettegetve, hogy a spanyolajkúak elárasztják az Egyesült Államokat. A híresen emigránsbarát Bush viszont azt hangoztatta, hogy „a családi értékek nem érnek véget a Rio Grande partjánál”. Bush a szabad kereskedelem, az alacsony adók híve volt, és visszafogottan támogatta a pozitív diszkriminációt. Szeretett volna minél több kisebbséget beterelni a GOP soraiba, és Buchanantól ugyancsak eltérően külpolitikai héja és mélységesen Izrael-barát volt.

Azonban közös vonásaik is bőven akadtak. Először is társadalmi bázisát tekintve Bush politikája is kapitulációt jelent. Ő egyfajta „piros amerikai államot” képvisel, pont úgy, ahogy Bill Clinton és még inkább John Kerry a „kék amerikai államot”. A Bush-kormányzat sok szempontból nem volt más, mint a valóságnak tett engedmény. Egy polarizált politikai kultúrában az elnökjelölteknek az egyik oldalra kell állniuk, hogy megválasszák őket. Ám ez a pragmatizmus sem cáfolja azt a tényt, hogy a konzervatív elveket súlyosan megsérti az a politika, melynek alapja a választók államkincstár-ból származó csecsebecsékkel való kielégítése.

Másodsorban Bush és Buchanan is az amerikai politikai élet új progresszív szellemének termékei. A berlini fal leomlását követően a liberálisok úgy vélték, hogy ha lemondanak a nemzetbiztonság körülhatárolt témájáról, az lehetőséget nyújt a számukra a progresszív kérdések felélesztésére. Remélték, hogy a „béke osztalékát” mindenféle harmadikutas tervekbe fektethetik, beleértve a neokorporatista köz- és magánpartnerséget, versenyre kelve Európa és Japán felvilágosultabb iparpolitikájával. Bill Clinton szabadon kölcsönzött Kennedytől és Franklin D. Roosevelttől, összeolvastva a populáris retorikát („tegyük első helyre az embereket”) a Kennedy-korszak új politikai témáival. Mindennek csúcspontja az volt, amikor Hillary Clinton megpróbálta átvenni az amerikai egészségügyet, aminek ellenhatása a meglehetősen libertáriánus Szerződés Amerikával program és a sajnos rövid életű Gingrich-forradalom volt. Ennek a feszültségnek néhány örömteli intézkedést és még több bátorító retorikát köszönhetünk, ilyen volt például a jóléti reform és Bill Clinton 1996. januári kijelentése, mely szerint „a nagy kormány korszaka véget ért.” De a libertáriánus lelkesedés hamarosan megtört, és a közvélemény Clinton elnök mellé állt, szemben a Newt Gingrich-féle balvégzetű kormánydöntési kísérlettel.

* A kék államok túlnyomóan a demokratákra, a pirosak a republikánusokra szavaznak.

Gingrich több területen is igyekezett megakadályozni a kormány működését, ugyanakkor kijelentette, hogy szónoklatai az új progresszív korszak hajnalát jelzik, és mindig büszkén emlegette a liberálisok régi nagy generációit. Az 1990-es években a republikánus és a konzervatív szerzőket lenyűgözte a progresszivizmus. Valóságos személyi kultusz alakult ki Teddy Roosevel körül, egyik politikus a másik után követelte köpönyegét – közülük is kiemelkedett John McCain, akinek a Roosevelt-stílusú szabályozás iránti lelkesedése legendás. Az 1990-es években a *Weekly Standard* keresztes hadjáratot indított a Rough Rider* stílusában a „nemzeti nagyság” érdekében. Brooks elismeréssel idézte Roosevel figyelmeztetését, mely szerint az amerikaiakat az a veszély fenyegeti, hogy „miközben elsüllyednek a kapkodó kommercializmusban, szem elől tévesztik a magasabb rendű életet, a vágyak fáradtságos és kockázatos világát.” Mi kell az ilyen pusztulás elleni harchoz? Természetesen Roosevel férfin progresszivizmusa. Ha az amerikaiak csupán „kommerciális tevékenységük szűkös önérdékével foglalkoznak – figyelmeztet Brooks – akkor elvesztik nagyra törő vágyaikat és nemes céljaikat.” Vagyis az amerikaiaknak jelentéssel bíró politikára van szükségük. Ezzel egy időben a *Standard* szerkesztője, William Kristol** leleplező cikkeket kezdett írni a reflexív kormányellenes konzervativizmusról, mely szerinte éretlen és kontraproduktív, miközben a folyóirat kardját rázta Kína és Irak felé.⁶

Ebben a légkörben született meg az „együttérző konzervativizmus.” Ez Bush tanácsadója, a Roosevelterti lelkesedő Karl Rove*** ötlete volt, nem a Clinton-féle harmadikutas politika alternatívájaként, hanem annak republikánus változataként. Bush büszkén viselte másfajta konzervativizmusát, melynek témái közé tartoztak az oktatás, az egyedülálló anyák és a nemzeti egység kérdései. A kifejezést a ravasz keresztény intellektueltől, Marvin Olaskytól**** kölcsönözve Bush csapata egyértelművé tette, hogy a kormányt a szeretet, elsősorban a keresztényi szeretet eszközének tekintik.

Az „együttérző” kifejezés azokat a liberális és konzervatív szidalmakat visszhangozta, mely szerint a korlátozott kormányzat durva, önző és szociáldarwinista. Más szavakkal, ez a marketingszlogen önmagában a klasszikus liberalizmus megtagadása a modern konzervativizmus kebelén, mivel azt feltételezi, hogy a korlátozott kormányzat, a szabadpiac és az egyéni kezdeményezés valamiképpen „kíméletlen.”

* *Rough Riders* (Kemény Lovasok): 1898-ban, a spanyol-amerikai háború idején létrehozott három lovas egység egyike. Parancsnokhelyettesük a későbbi Teddy Roosevelt elnök volt.

** William Kristol (1952–): befolyásos neokonzervatív politológus.

*** Karl Rove (1950–): a republikánusok kampánystratégája.

**** Marvin Olasky (1950–): nagyhatású amerikai keresztény értelmiségi.

Azonban a konzervatívok, akik Bush „erős állam konzervativizmusát” árulásnak tekintik, megfedkeznek arról, hogy ennek voltak előjelei. Amikor Bush 2000-ben az elnöki vita egyik kérdésére azt válaszolta, hogy kedvenc politikafilozófusa „Jézus Krisztus”, akkor a kis kormányzatban hívó konzervatívoknak meg kellett volna érezniük a Social Gospel szellemét. Michael Gerson, aki hosszú ideig volt Bush szövegírója és tanácsadója, sem szabadkozott azon meggyőződése miatt, mely szerint a szövetségi kormányzatot a keresztény jótékonyság szellemének kell átítatnia. A Fehér Házból való távozása után a *Newsweek*ben megjelent, „A New Social Gospel” című írásában az új evangelistákat az élet és szegények védelmezőiként írja le. Egy másik, a *Newsweek*ben megjelent cikkében kikelt a kis kormányt támogató konzervativizmus ellen, kezét tördelte a „szabadjára engedett individualizmus” miatt, és arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy „azon politikai mozgalmak, melyek az emberi szükségletek elé valamiféle absztrakt kormányellenes ideológiát helyeznek, aligha nevezhetők konzervatívnak és valószínűtlen, hogy győzzenek.”⁷

Kétségtelen, hogy a fenti gondolatok nagy részében Bush elnök is hitt. 2003-ban kijelentette, hogy ha „valakit bántanak,” akkor a kormány felelőssége, hogy „közbelépjen”. A Bush-korszakban így is történt. Új kormányhivatalt hoztak létre, az egészségügyi ellátás 52%-kal növekedett, 165%-kal többet költöttek oktatásra. 2001 és 2006 között 41%-kal nagyobb támogatást kaptak a szegények, és az egy háztartásra jutó teljes kiadás elérte a rekordnagyságú 23,289 dollárt. A szövetségi szegénységellenes kiadások a történelem során első ízben haladták meg a GDP 3%-át. Az inflációhoz igazítva háromszor annyit költöttek ilyen célokra, mint Clinton idején. Ráadásul a Nagy Társadalom óta (Medicare, D. rész*) Bush-nak köszönhető az egészségügyi jogosultság legnagyobb kiterjesztése.

Nem azt mondjuk, hogy Bush teljesen szakított a konzervatívok korlátozott kormányzati programjával. Bírói kinevezései, adócsökkentései és a társadalombiztosítás privatizálására tett erőfeszítései a korlátozott kormányzat iránti csökevényes hűségét vagy annak felismerését tükrözik, hogy a korlátozott kormányzathoz ragaszkodó konzervativizmust nem lehet teljesen figyelmen kívül hagyni. Bush azonban másfajta konzervatív, ő komolyan szimpatizál a civil társadalomba történő progresszív betolakodással. Ezen a meggyőződésén alapult az a jó szándékú kezdeményezése, hogy eltörölje a határvonalat az állami és magán filantrópia között. A *Weekly Standard*nak adott interjújában Fred Barnesnek azt

* Medicare Part D: a Medicare kiegészítő csomagja, ami 2006-ban, a Bush-kormány alatt lépett életbe: szövetségi pénzügyi forrásokból támogatja bizonyos felírt gyógyszerek megvásárlását.

magyarázta, hogy elveti a William F. Buckley-féle* reakciós, korlátozott kormányzáshoz ragaszkodó konzervativizmust, helyett szerinte a konzervatívoknak „vezetniük” és „aktivizálniuk” kell. Ez egy töről fakad azzal, ahogy Bush félreértette a konzervativizmust, mondván, hogy az a magát „konzervatív” nevező társadalmi bázis támogatása.⁸

Természetesen Bush nem volt mindenben ennek a társadalmi bázisnak a foglya. Progresszív elődeihez – Clintonhoz, Nixonhoz, Franklin D. Roosevelthez és Wilsonhoz – hasonlóan, amikor programja eltért a leghűségesebb választókétól, például a bevándorlás vagy az oktatás kérdéseiben, akkor a választók motívumait „résztvevőnek” nevezte.

Számos konzervatív – mások mellett Bush és Buchanan is – képtelen megérteni, hogy a konzervativizmus se nem keresztény és/vagy fehér identitáspolitikai, se nem jobboldali progresszivizmus. A konzervativizmus annak az eszmének az elutasítása, hogy a politika lehet megváltó. A konzervatívok meggyőződése, hogy a megfelelően berendezett köztársaság kormányának szerények az ambíciói. Egy portugál konzervatív talán a monarchiát kívánja konzerválni. A kínai konzervatívok a kommunista párt kiváltságait akarják megőrizni. De nálunk, ahogy ezt Friedrich Hayek és társai megfogalmazták, azokat nevezik konzervatívoknak, akik azt védelmezik és támogatják, amit Európában liberális intézményeknek, Amerikában viszont konzervatívoknak neveznek: például a magántulajdont, a szabadpiacot, az egyéni szabadságjogokat, a lelkiismereti szabadságot és a közösségek azon jogát, hogy ezen keretek között szabadon meghatározzák önmagukat.⁹ Ez az oka annak, hogy a konzervativizmus, a klasszikus liberalizmus, a libertáriánizmus és a whiggizmus** csupán különböző zászlói az elmúlt ezer év egyetlen valóban radikális forradalmának. Az amerikaiak megtalálták a helyüket e tradíción belül, és a modern konzervatívok igyekeznek ezt tovább fejleszteni és megvédeni. Az amerikai konzervatívok nem ellenzik elvből sem a változást, sem a progressziót; egyetlen mai konzervatív sem szeretné visszaállítani a rabszolgaságot vagy megszüntetni a papírpénz használatát. Viszont a konzervatívok megértették, hogy a haladás a hagyományokban rejlő következetlenségek feldolgozásából, s nem a hagyományok kidobásából fakad.

Napjainkban a konzervatívoknak állandóan azt kell bizonygatniuk, hogy törődnek bizonyos kérdésekkel és csoportokkal, és gyakran bedobják a törölközőt a környezetvédelem, a kampányfinanszírozási reformok vagy a rasszista kvóták kérdésében, csak hogy bizonyítsák, hogy ők jó emberek.

* William F. Buckley Jr. (1925–2008): az amerikai konzervatív politika egyik vezéregyénisége.

** Whiggizmus: néha mérsékelt liberalizmusnak is nevezik, Európában talán a „nemzeti liberális” megközelítőleg hasonló fogalom.

Még ennél is kínosabb, hogy sok *libertáriánus* hátat fordítva a negatív szabadságot védelmező történelmi küldetésüknek – vagyis, hogy megakadályozzák az államot abban, hogy betolakodjon a szabadságunkba –, egy újfajta pozitív szabadság szószólóivá válnak, melyben bármit tesz az állam, az segít nekünk, hogy lehetőségeinket a legjobban kihasználjuk.¹⁰

Talán az a legnagyobb veszély, ha szem elől tévesztjük, hogy hol kezdődik, és hol ér véget a politika. A társadalmat, amelyben elvárják, hogy a kormány mindig jót tegyen, annak „hasznos” értelmében; a társadalmat, amelyben szinte már gyűlölet-bűncselekménynek számít, ha elutasítják valakinek az önértékelését; a társadalmat, amelyben minden politika, ami személyes; nos, az ilyen társadalmat állandóan az a veszély fenyegeti, hogy valamelyik szekta politikai hatalomra tesz szert. Van, akit zavar, hogy Angliában jóval többen vallják magukat Jedinek, mint zsidónak. Nekem égnek áll a hajam a wicca-hívektől, a Klingon-ceremoniával* házasulóktól, a bizzarr elméletektől, a druidáktól és az Earth Firsters**-hívektől, de mindaddig, amíg ezek nem alakulnak át politikai mozgalommá, némi csodálkozással elviselhetők. A kultuszok azonban gyakran hatalomra törnek; ez az egyik oka annak, hogy Németországban a náci párt mellett a szcientológiai egyház működését is betiltották. Örültségeiket látva egyre kevésbé lehet megkérdőjelezni a környezetvédelem mögötti pogány feltevéseket, és az a gyanúm, hogy ez idővel még inkább így lesz. A liberálisok és a baloldaliak többnyire képtelenek bármit is kezdeni a dzsihádzizmussal – ezzel az alapvetően fasiszta politikai vallással –, mert attól félnek, hogy megsértik a multikulturális politikai korrektség szabályait.

És végül az utolsó idetartozó téma a dogma. Mindnyájunknak megvan a maga dogmája. Mindnyájan hiszünk abban, hogy vannak alapvető igazságok vagy alapelvek, melyek elválasztják egymástól az elfogadhatót az elfogadhatatlantól, a nemest az alávalótól. A dogma szó egyik gyökere a görögök „jónak látszik” elgondolásáig nyúlik vissza. Csupán érvekkel nem lehet meggyőzni az embereket. Ahogy Chesterton megjegyezte: a püsztán racionális ember nem fog megnősülni, a püsztán racionális katona nem fog harcolni. Másként fogalmazva, a jó dogma a létező leghatékonyabb befolyás a rossz eszmékkel szemben, és a leghatékonyabb motiváció a jó cselekedetek érdekében. Erről beszélt 1964-ben William F. Buckley, amikor megvitatták a világítótornyok privatizálásával kapcsolatos libertáriánus nézeteket. Azt mondta: „Amennyiben társadalmunk komolyan azon gondolkodott, hogy privatizálják-e vagy sem a világítótornyokat, akkor azon

* Klingon: fiktív harcos faj az 1960-as évek óta több sorozatot és filmfeldolgozást megért sci-fi-folyam, a *Star Trek* történeteiben.

** Earth First!: 1979-ben alapított radikális környezetvédő csoport.

egyáltalán nem kell gondolkodnunk, hogy vajon államosítsák-e az orvosi szakmát.” A liberálfasizma projekt jellemzője, hogy a jó dogmákat úgy próbálják törvényen kívül helyezni, hogy *minden* dogmát rossznak nyilvánítanak.

Ez hátrányos helyzetbe hoz mindenfajta jobboldalit és konzervatívot, mivel mi elkövettük azt a hibát, hogy leírtuk a dogmáinkat. Szerintem persze ez félremagyarázás, mert a jobboldali progresszívek legalább becsületesen közlik, hogy honnan származnak a dogmaik. El lehet fogadni, vagy el lehet utasítani a Bibliát (vagy Marvin Olasky írásait) mint egy program vagy egy politika alapelveit. Ugyanígy vitatkozni lehet Friedrich Hayek és Milton Friedman elképzeléseivel. A konzervatívok – szemben a purista libertáriusokkal – nem ellenzik a kormányzati aktivizmust, viszont osztozunk a libertáriánusok azon dogmájában, mely szerint – általános szabályként – ez rossz ötlet. Ez nem jelenti azt, hogy a szabály alól nincsenek kivételek. Mi dogmatikusan hiszünk abban, hogy lopni rossz, de el tudunk képzelni olyan helyzetet, amikor a lopás esetleg erkölcsileg védhető. Ugyanígy, a konzervatívok meggyőződése szerint az államnak korlátozottnak kell lennie, és az állami beavatkozást kivételnek kell tekinteni. Amennyiben a konzervativizmus lemond erről az alapelvről – ahogy ez George W. Bush alatt történt –, akkor ezzel letérnek a konzervativizmus helyes értelmezésének útjáról.

A mai baloldali politikai vallások egyetlen veszélye, hogy el akarják vetni a dogmákat. Dogmák helyett azt állítják magukról, hogy ők a szabadság és a pragmatizmus bajnokai, melyek nézeteik szerint magától értetődően jók. Ezzel lemondanak az ideológiai kérdésekről. Mindez lehetetlenné teszi az alapelveikkel való vitát, és rendkívül megnehezíti, hogy rámutassunk a szívükben lakozó totalitárius csábításra. Nekik is van dogmájuk, de azt kiemelik a kereteiből, minket pedig arra kényszerítenek, hogy szándékaikról, indítékaikról és érzéseikről vitázzunk velük. A liberálisoknak igazuk van, mert „törődnek az emberrel”, s ezzel az „együttérzést” teszik az amerikai politika jelszavává. Ennek köszönhetően a liberálisok irányítják a vitát anélkül, hogy elmagyaráznák, hogy hová is akarnak jutni, vagy számot adnának arról, hogy honnan indultak. Sikereket értek el ott, ahol a fasizma entellektüelek végül elbuktak, sikerült a politikai erények mértékévé tenniük a szenvedélyt és a tettet, és sikerült elérniük, hogy az indítékok sokkal fontosabbak legyenek, mint a tények. Ráadásul, briliáns retorikai manővereikkel mindezt nagyjából úgy érték el, hogy *ellenfeleiket* fasizmtánnak nyilvánították.

1968-ban a chicagói Nemzeti Konvenció alatt az *ABC News* által rendezett tévévitan Gore Vidal folyamatosan piszkálta, végül kriptonácinak

nevezte William F. Buckley-t. A nyíltan homoszexuális Vidal pogány, etatista és összeesküvés-elméletek gyártója. Buckley, a kifogástalan modorú gentleman, hazafi, a szabad kereskedelem támogatója és a totalitarizmus ellenzője végül nem bírta tovább. „Idefigyeljen, maga buzeráns – felelte –, ne nevezzen engem kriptonácinak, mert úgy beverem a pofáját, hogy attól majd elhallgat.”

Ez azon ritka pillanatok közé tartozott Buckley hosszú közszereplői pályafutása során, amikor elhagyta a jólneveltsége, amit aztán azonnal meg is bánt. Minthogy azonban nekem is számtalan hasonló sértegetésben és gyalázkodásban volt részem, mélységesen együtt érzek Buckley csalódottságával. Vannak pillanatok, amikor oda kell dobni a kesztyűt, meg kell húzni egy határvonalat, és végre azt kell kiáltani, hogy „eddig és ne tovább!” A „progresszió” útjába kell állni, és azt kiáltani, hogy elég! Remélem, hogy könyvem hasonló célokat szolgálhat, mint a hagyományosan civilizált Buckley zabolátlan kitörése.

• Köszönetnyilvánítás •

Apám, Sidney Goldberg könyvem befejezése előtt meghalt. Kis és nagy ügyekben, megfogható és megfoghatatlan módon nyújtott támogatása nélkül ez a könyv nem jöhetett volna létre.

Lányom, Lucy akkor született, amikor éppen e könyvön dolgoztam, és ő az, aki értelmet ad mindennek.

Feleségem, Jessica Gavora, remek író, szerkesztő és kritikus, életem szerelme és fénye tette-teszi lehetővé, hogy mindazt, amit itt leírtam, és még oly sok mást is világosan lássak.

Szerkesztőm és barátom, Adam Bellow nélkülözhetetlen kalauzom és másodpilótám volt az írás során, belátásáért, türelméért és bátorításáért végtelen hálával tartozom.

Joni Evans, szuperügynököm a William Morrisnál, nyugdíjba vonult, miközben a könyvön dolgoztam, mégis hálásan köszönöm minden erőfeszítését és bölcsességét, amellyel hozzásegített az induláshoz. Jay Mandel volt az, aki nagy ráteremtéssel vette át tőle elegáns stafétabotját, amiért szintén igen hálás vagyok.

Több fiatal segített a kutatásaimban. Első megbízott kutatómat, Alison Hornsteint túl korán ragadta el tőlem az ígéretes tudományos pálya. Lyle Rubin, ez az éleseszű fiatalember egy nyáron át úszkált a liberálfasizmusban, és értékes tanácsokkal szolgált még azt követően is, hogy megkezdte szolgálatát az amerikai haditengerészetnél. Windsor Mann szintén rendkívül értékes kutatónak bizonyult, elsőrangú, kíváncsi szelleme fényes jövőt jósol neki.

Egyszerre dolgozni e könyvön és rendszeresen megírni egy hírügynökségi cikket, valamint folyamatosan jelentkezni a *National Review*-ban fáradtságosabbnak bizonyult annál, amit vártam. Ám szellemi otthonom, a *National Review* előzékenyebbnek és bátorítóbbnak bizonyult, mint

valaha is vártam volna. Főnököm és barátom, Rich Lowry rendíthetetlenül támogatott. Nagyszerű kollégám, Ramesh Ponnuru felismerések és szerkesztői döntések pótolhatatlan forrása volt. Kate O'Beirne, megmentőm, Kathryn Lopez, John Miller, Michael Potemra, Ed Capano, Jack Fowler, John Derbyshire, Jay Nordlinger, Mark Steyn és Byron York mind örömtelivé tették a *National Review* számára végzett munkát. John Podhoretz egyes fejezetek elolvasásával és támogatásával segített sokat. Andrew Stuttaford elektronikus formában az egész könyvet elolvasta, és néhány roppant értékes módosítással és kérdéssel állt elő.

Barátaim, Scott McLucas, Tevi Troy, Vin Cannato, Ronald Bailey, Pam Friedman és Douglas Anderson, mint mindig, most is hasznos és értékes tanácsadói voltak. Köszönetet mondanék Peter Beinart barátomnak is, akinek ugyan ehhez a könyvhöz nincs köze, kivéve, hogy a példájával megnyugtatott: egyes liberálisok még mindig azt a szellemi integritást és hazafiságot példázzák, amitől még a modern liberalizmus is csupán lojális ellenfél, de nem ellenség. Kutyapajtásomat, Cosmót mindez persze egy cseppet sem érdekelte, nem is kívántam tőle mást.

Néhányan egyes fejezetek korai változatát nézték át, vagy más módon segítettek érveim végiggondolásában. Charles Murray már a legkorábbi stádiumban értékes iránymutatást nyújtott. Szellemi tettestársam, Nick Schulz állandóan bátorított, és értékes felismerések forrása volt. Yuval Levin, Steven Horwitz és Bradford Short hasznos javaslatokat tettek, Bill Walsh pedig rendkívül fontos szerkesztői útmutatásokkal és nagyon értékes német fordításokkal szolgált. John Williamson rendkívül sokat segített egyes homályos eredetű dokumentumok és kiadványok fellelése terén. Kevin Holtsberry szintén szerkesztői kritikát gyakorolt, amire nagyon is rászolgáltam. Steven Hayward, Ross Douthat, Christine Rosen és Brian M. Riedl értékes javaslatokat tettek. A könyvben fellelhető összes hibáért természetesen én vagyok a felelős.

S bármennyire rendhagyónak látszik, mégis köszönetet kell mondanom a *National Review Online* olvasóinak. Éveken át személyesen soha nem látott barátok és bírálók serege segített abban, hogy a tényektől és számoktól a mellékes dolgokig mindent kinyomozzak és megértsek. Érdekes gondolatmenetekre mutattak rá, korrigálták tudásom hiányait, és számtalan esetben a műzsáim voltak. A legkedvesebb és legjobb olvasók, akiket szerző kívánhat magának.

S végül itt van anyu. Hálás vagyok neki, hogy ezt elértem. Mindig.

• Függelék •

A náci párt programja

A program a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt politikai alapvetése, ennek megfelelően az állam legfontosabb politikai törvénye. Szándékosan röviden és világosan van megfogalmazva.

Minden jogi előírást a pártprogram szellemében kell alkalmazni.

A hatalomátvétel óta a Führenek sikerült valóra váltania a pártprogram lényeges elemeit, az alapoktól a részletekig.

A Nemzetiszocialista Német Munkáspárt programját a Münchenben tartott első nagy pártgyűlésen, 1920. február 24-én hirdette ki Adolf Hitler, és azóta is változatlan maradt. Alább 25 pontban összegezzük a nemzetiszocialista filozófiát:

1. A népek önrendelkezési joga alapján követeljük valamennyi német egyesítését Nagy-Németországban.
2. Követeljük, hogy a német népet más nemzetekhez hasonló jogok illessék meg; el kell törölni a Versailles-ban és St. Germainben kötött békeszerződéseket.
3. Földet és területet (gyarmatokat) követelünk népünk létfenntartása érdekében, gyarmatosítást a fölös lakosság elhelyezéséhez.
4. Csak fajunk tagjai lehetnek az állam polgárai. A faj tagja csak az lehet, aki hitvallásra való tekintet nélkül, vér szerint német. Következésképpen zsidó nem lehet a faj tagja.
5. Akinek nincs állampolgársága, csak vendégként élhet Németországban, és a külföldiekre vonatkozó törvények érvényesek rá.
6. Az államigazgatással és törvényekkel kapcsolatos döntések joga csak állampolgárokat illethet meg. Ezért követeljük, hogy minden közhivatalt, bármilyen, birodalmi, megyei vagy városi önkormányzati legyen is, csak állampolgárok tölthessenek be. Harco-



- lunk a romboló parlamenti gazdaság ellen, amelyben az egyes tisztségeket, jellemre és képességekre való tekintet nélkül, csakis pártvonzalmak szerint töltik be.
7. Követeljük, hogy az állam elsődleges feladata az legyen, hogy megteremti minden polgára számára a megélhetés lehetőségét. Amennyiben nem biztosítható az állam teljes lakossága számára a megélhetés, a külföldi nemzetek tagjait (a nem állampolgárokat) ki kell utasítani a Birodalomból.
 8. Elejét kell venni a nem állampolgárok további bevándorlásának. Követeljük, hogy minden, Németországba 1914. augusztus 2-a után bevándorolt nem németet azonnali hatállyal kötelezzenek a Birodalom elhagyására.
 9. Minden állampolgárt egyenlő jogok és kötelességek illessenek meg.
 10. Minden állampolgár első számú kötelessége, hogy szellemi és fizikai munkát végezzen. Az egyéni cselekedetek nem lehetnek ellentétesek a közérdekkel, eredményeik az egész rendszerben mindenki javát kell, hogy szolgálják. Következésképpen követeljük:
 11. A (munkával) nem megszolgált jövedelmek eltörlését. A bérabszolgaság megszüntetését.
 12. Annak fényében, hogy milyen hatalmas tulajdoni és véráldozatot követel bármely háború a néptől, népellenes bűncselekménnyé kell nyilvánítani a háború révén történő személyes meggazdagodást. Ezért minden háborúból eredő haszon teljes elkobzását követeljük.
 13. Követeljük valamennyi (az előzőkhez) kapcsolódó iparág (tröszt) államosítását.
 14. Követeljük a nehézipar profitjának megosztását.
 15. Követeljük az időskori szociális ellátás jelentős kiterjesztését.
 16. Követeljük egy egészséges középosztály megteremtését és megőrzését; a nagy áruházak azonnali köztulajdonba vételét és kis cégeknek történő bérbeadását alacsony bérleti díj fejében; az állammal, megyével vagy városi önkormányzattal szerződéses viszonyban álló valamennyi kisvállalat érdekeinek legteljesebb figyelembe vételét.
 17. Szükségleteinknek megfelelő földreformot követelünk; törvényrendelje el a föld szabad kisajátítását közcélokra, követeljük a földadó eltörlését és mindenfajta, a földdel történő spekuláció megakadályozását.
 18. Kérlelhetetlen harcot követelünk mindazok ellen, akiknek tevékenysége sérti a közérdeket. A köztörvényes bűnözőket, uzsorá-

- sokat, vesztegetőket stb. felekezetre és fajra való tekintet nélkül halállal kell büntetni.
19. Követeljük a materialista világrendet szolgáló római jognak a germán közjoggal való felváltását.
 20. Az állam vállaljon felelősséget teljes nemzeti nevelési programunk átalakításáért, hogy minden arra képes és szorgalmas németnek lehetősége nyíljon a magasabb műveltség elsajátítására, majd vezető pozícióban való elhelyezkedésre. Az oktatási intézményekben alkalmazott tantervek feleljenek meg a gyakorlati élet tapasztalatainak. Az oktatás kezdetén az állam fogalmával kell megismertetni minden tanulót [Staatsbürgerkunde]. Követeljük, hogy az állam vállalja magára a szegény sorsú szülők kiemelkedő szellemi képességű gyermekeinek oktatását, társadalmi helyzetre és foglalkozásra való tekintet nélkül.
 21. Az anya- és gyermekvédelem, a gyermekmunka törvényen kívül helyezése, a fizikai erőnlét fokozása, a torna- és sportkötelezettségek jogi lehetőségének megteremtése, az ifjak testedzését szorgalmazó összes szervezetnek nyújtott lehető legnagyobb támogatás révén az államnak kell gondoskodnia a nemzet egészségügyi állapotának javításáról.
 22. Követeljük a zsoldoshadsereg eltörlését és nemzeti hadsereg létrehozását.
 23. Követeljük, hogy a jog erejével lépünk fel az ismertté vált hazugságokkal és azok sajtó útján való terjesztésével szemben. A német sajtó fennmaradása érdekében követeljük, hogy a) minden író és német nyelven megjelenő lap alkalmazottja a faj tagja legyen; b) a nem német nyelvű lapok csak az állam kifejezett engedélyével jelenhessenek meg. Német nyelven nem nyomtathatók ki; c) a németiséghez nem tartozó személyeknek a törvény erejénél fogva ne lehessen pénzügyi érdekeltségük, illetve befolyásuk német kiadványokban; e törvény megsértőinek büntetése az ilyen kiadványok betiltása és az érintett nem német személyek azonnali kiutasítása a Birodalom területéről. Betiltandók a közjót nem szolgáló kiadványok. Követeljük mindazon irodalmi és művészi formák törvényi üldözését, amelyek destruktív hatást gyakorolnak nemzeti életünkre, valamint a fenti követeléseknek ellentmondó szervezetek betiltását.
 24. Követeljük valamennyi vallásfelekezet szabad vallásgyakorlását az államban, mindaddig, amíg nem veszélyeztetik annak létezését, vagy nem ellentétesek a germán faj erkölcsi érzékével. Maga a

Párt a pozitív kereszténység álláspontján áll, felekezetiileg azonban nem kötelezi el magát egyetlen vallásfelekezet mellett sem. Harcol a bennünk és körülöttünk levő materialista-zsidó szellemiség ellen, és meggyőződése, hogy nemzetünk tartós gyógyulása csak az alábbi keretben lehet sikeres: a közjó előbbre való a magánjónál.

25. Mindennek végrehajtása érdekében erős központi hatalom megteremtését követeljük a Birodalomban. A központi parlamentnek korlátlan fennhatósága legyen az egész Birodalom és általában annak szervezetei felett. Követeljük állami és szakmai kamarák létrehozását a birodalmi törvények végrehajtása érdekében a szövetség különböző tagállamaiban. A Párt vezetői ígéretet tesznek arra, hogy ha szükséges, saját életük feláldozása árán is fenntartás nélkül támogatják a fentiek végrehajtását.

Forrás: a nürnbergi perben lefordított dokumentum: *Nazi Conspiracy and Agression. Volume IV*, Office of the United States Chief Counsel for Prosecution of Axis Criminality (Washington D.C.: Government Printing Office 1946), in Yale University Avalon Project: www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/document/nca_vol4/1708-ps.htm (letöltve 2007. március 13.)

• JEGYZETEK •

BEVEZETÉS

TÉVES MINDEN, AMIT A FASISZMUSRÓL TUDSZ

1. *Real Time with Bill Maher*, HBO, 2005. szeptember 9.
2. Roger Griffin: *The Nature of Fascism*. New York: St. Martin's 1991, 26. o.; Roger Eatwell: „On Defining the 'Fascist Minimum': The Centrality of Ideology”. *Journal of Political Ideologies* I, no. 3 (1996), 313. o.; Gentilét idézi Stanley G. Payne in *A History of Fascism, 1914–1945*. Madison: University of Wisconsin Press 1995. 5., 6. jegyzet.
3. Griffin, id. mű, 1. idézi R.A.H. Robinson: *Fascism in Europe*. London: Historical Association, 1981, 1.-t; a szótári meghatározást idézi Richard Griffiths: *An Intelligent Person's Guide to Fascism*. London: Duckworth 2000. 4. o.; Payne id. mű, 3 o.; Gilbert Allardyce: „What Fascism Is Not: Thoughts on the Deflation of a Concept”, *American Historical Review* 84, no. 2 (1979. április) 367. o.
4. George Orwell: „Politics and the English Language”. *Horizon*, 1946. április. In *Essays*. New York: Random House 2002. 959. o.
5. Michele Parente: „Rangel Ties GOP Agenda to Hitler”, *Newsday*, 1995. február 19. A38. o.; Bill Clinton: Remarks to the Association of State Democratic Chairs in Los Angeles, 2000. június 24. *Public Papers of the Presidents*, 36 Weekly Comp. Pres. Doc. 1491; jellegzetes *Times*-cikkre lásd Alexander Stille: „The Latest Obscenity Has Seven Letters”, *New York Times*, 2003. szeptember 13.
6. Rick Perlstein: „Christian Empire”, *New York Times*, 2007. január 7., 7. has., 15.; Jesse Jacksonnal készült interjú: „Expediency Was Winner Over Right”, *Chicago Sun-Times*, 1994. december 3. 18. o.
7. Amerikában a „szociáldarwinizmus” a „legalkalmasabbak fennmaradását” jelenti az anarchikus, mindent szabad kapitalista zsákmányolásban. Ezt a hagyományt hagyta ránk a radikális szabadgondolkodó és individualista Herbert Spencer. E meghatározás alapján a nácizmus a szociáldarwinizmus ellentéte. Mint látni fogjuk, a nácik darwinisták voltak ugyan, de reformdarwinisták: úgy vélték, hogy az államnak ki kell választania a győzteseket és veszteseket, és a győzteseket el kell halmoznia társadalmi juttatásokkal, szociális javakkal és a kor-

- mányzati nagylelkűség más formáival – ami pont az ellentéte mindannak, amit szociáldarwinizmusnak nevezünk.
8. John Patrick Diggins: *Mussolini and Fascism: The View from America*. Princeton, N.J.: Princeton University Press 1972. 215. o.
 9. A *New York Times* egyik tudósítója éveken át az olasz fasizmus odaadó híve volt, s azt írta, hogy a fasizmus jó Olaszországnak, de jó az abesszíneknek is, akiket Mussolini megpróbált leigázni. Ez a tudósító, Herbert Matthews később letagadta, hogy a fasizmust támogatta, mert ez ellentmondásban lett volna azzal, hogy a spanyol polgárháborúban a kommunisták mellett állt ki. Évekkel később viszont ismét talált egy forradalmi „akcióhőst”, akit szívesen támogatott: Fidel Castrót.
 10. DuBois végül elítélte az antiszemitizmust, de gyakran csak összeszorított fogakkal, mert meglehetősen neheztelt amiatt, hogy milyen különlegesen kezelik Amerikában a zsidók sorsát. 1933 szeptemberében a *Crisis* vezércikkében írta: „Semmi sem tölt el bennünket olyan istentelen örömmel, mint Hitler és az északi faj. Ha az egyetlen 'alacsonyabb rendű' nép a 'niggereké' volna, alig valami keltené fel a *New York Times* figyelmét az olyan apróságok iránt, mint a faji ügyek, a lincselés és a pogromok. De most, hogy az elátkozottak közé a *Times* tulajdonosa is bekerült, az erkölcsi felháborodás tetőfokára hág.” Harold David Brackman: „The Calamity Almost Beyond Comprehension”, *American Jewish History* 88, no. 1 (2000. március), idézi W.E.B. DuBois „As the Crow Flies” című cikkét in *Crisis* 40 (1933. szeptember) 97. o.
 11. Lásd John Garraty, James Q. Wilson, David Schoenbaum, Alonzo Hamby, Niall Ferguson és a legerőteljesebben Wolfgang Schivelbusch német történész.
 12. Wolfgang Schivelbusch: *Three New Deals: Reflections on Roosevelt's America, Mussolini's Italy, and Hitler's Germany, 1933–1939*. New York: Metropolitan Books 2006. 32., 29. o.
 13. Furcsa, hogy Richard Hofstadter liberális történész hasonló, bár sokkal visszafogottabb állítást tett a progresszívekről és populistákról *The Age of Reform* című művében és másutt is. Am azt sejtette, hogy a progresszívek és a populisták lényegében jobboldali erők, s ez az érv szerintem nem tartható.
 14. Robespierre szerint a nemzet vezetői „tisztá és érzékeny lelkek”, akiket áthat az a felismerés, hogy mit követel a végzet „a nép nevében”, és akik meg vannak áldva a „felvilágosodással”, hogy el tudják dönteni, mely „belső ellenségeket” szükséges kivégezni. Lásd J. M. Thompson: *Robespierre*. New York: Appleton-Century 1936. 247. o. Mint Robespierre mondta: „A nép fenséges, az egyének azonban gyengék” vagy feláldozhatók. Gertrude Himmelfarb: „The Idea of Compassion: The British vs. The French Enlightenment”, *Public Interest*, no. 145 (2001. ősz) 20. o. Lásd még Simon Schama: *Citizens: A Chronicle of the French Revolution*. New York: Vintage 1990. 836. o.; John Kekes: „Why Robespierre Chose Terror”, *City Journal* (2006. tavasz). Robespierre így magyarázta a terror szükségességét: „Amennyiben egy népi kormány alapja békeidőben az erény, akkor forradalom idején az erény és a terror kell hogy legyen: a terror erény nélkül végzetes; viszont az erény terror nélkül erőtlén. A terror nem más, mint az azonnali, szigorú és hajlíthatatlan igazság, vagyis a terror az erény kisugárzása. Ez nem annyira egy speciális elv, inkább a demokrácia általános alapelvéből következik, amely hazánk legsürgetőbb szükségleteire válaszol.”
 15. Thomas R. DeGregori: „Muck and Magic or Change and Progress: Vitalism Versus Hamiltonian Matter-of-Fact Knowledge”, *Journal of Economic Issues*, 37 no. 1 (2003. március) 17–33. o.
 16. Seymour Martin Lipset és Earl Raab: *The Politics of Unreason: Right Wing Extremism in America, 1790–1970*. New York: Harper and Row 1970. 95. o., ebben idézi a *New York Sun* 1896. július 23-i számának 2. oldalát, lásd Edward Flower: „Anti-Semitism in the Free Silver and Populist Movements and the Election of 1896” (doktori disszertáció, Columbia Egyetem 1952.) 27–28. o.
 17. Mint Robert Proctor írja: „A közegészségügyi kezdeményezéseket nem csak a fasizmus ellenére, hanem a fasizmus következtében is tették.” A „nemzetiszocialista” kampány a dohány ellen és a „teljes kiőrlésű kenyér művelet” bizonyos értelemben éppoly fasiszták, mint a sárga csillag és a haláltáborok.” Robert N. Proctor: *The Nazi War on Cancer*. Princeton, N.J.: Princeton University Press 2000. 124., 249., 278. o.
 18. Íme egy felsorolás azokról a dolgokról, amelyeket New York város önkormányzata megpróbált – nem mindig sikeresen – csak 2006-ban betiltani: pitbullok, transzszírok, alumínium baseballütők, dohánytermékek eladása 18–20 éveseknek, libamáj, gyaloghintók parkokban, új gyorséttermek (de csak szegény környékeken), a lobbisták a tanács termeinek parkettjéről, hogy valaki azt követően lobbizhasson városi szerveknél, hogy ugyanezeknél a szerveknél dolgozott, járművek a Central és a Prospect parkban, mobiltelefonok az elegáns éttermekben, az észak-karolinai Tar Heel feldolgozó üzemében készült sertéshústermékek a szakszervezeti vita miatt, levélben rendelhető gyógyászati eszközök, cukorízű cigaretták, naponta egynél többször árat változtató benzinkutak, Ringling Bros. És Barnum and Bailey cirkusz, Wal-Mart. „Whatever It Is, They're Against It”, *New York Post*, 2006. december 29., 36. o.
 19. Greenpeace International: „Getting It On for the Good of the Planet: The Greenpeace Guide to Environmentally-Friendly Sex”, 2002. szeptember 10. www.greenpeace.org/international/news/eco-sex-guide (letöltve 2007. március 15.)
 20. Alexis de Tocqueville: *Democracy in America*. New York: Knopf 1994. 2. kötet, 320. o.
 21. Philip Coupland: „H.G. Wells's 'Liberal Fascism'”, *Journal of Contemporary History* 35, no. 4 (2000. október) 549. o.
 22. Wells teológiája, enyhén szólva is eretnek volt. Szerinte Isten nem mindenható, inkább az ember szövetségese a „gonosz elleni harcában”. H.G. Wells: *God, the Invisible King*. New York: Macmillan 1917. XIV. Az ő Istene egyszersmind imperialista és hódító is volt.

1. MUSSOLINI, A FASIZMUS ATYJA

1. Sok szerző hivatkozik erre a dalszövegre, ezzel illusztrálva Mussolini széleskörű népszerűségét, azonban tévedés, hogy Cole Porter, az *Anything Goes* című musical szerzője írta volna. Szinte egészen biztosan nem ő a szerző, hanem nagy valószínűséggel a darab angliai színpadra állításában közreműködő P.G. Wodehouse.
2. Roberto Benigni filmje, *Az élet szép* (1998) Oscar-díjat nyert a legjobb külföldi film és a legjobb főszereplő kategóriákban, és a rendezői díjra is jelölték. A film címe

- Augusto Turati párttitkár és „a haza vallásának” új, önjelölt apostola volt, aki az olasz ifjúság hatalmas gyűlésein azt magyarázta, hogy a „fasiszta vallás” megköveteli „az abszolút hitet a fasizmusban, a Ducében és a forradalomban. Ahogyan egyesek Istenben hisznek ..., mi büszkén hiszünk a forradalomban és ezekben az alapelvekben – még akkor is vita nélkül elfogadjuk ezeket, ha tévedést tapasztalunk.”
31. „Pope in encyclical Denounces Fascisti and Defends Clubs,” *New York Times*, 1931. július 4; Everything Is Promised,” *Time*, 1931. július 13. Lásd még Emilio Gentile: *Politics as Religion*, ford. George Staunton. Princeton, N.J.: Princeton University Press 2006. 95. o.
 32. David Nicholls: *God and Government in an „Age of Reason”*. London: Routledge 1995. 80. o.
 33. A Konvent fogadta el a törvényt, de sohasem alkalmazták. Himmelfarb, „Idea of Compassion.” A Tocqueville idézet forrása: *The Old Régime and the French Revolution* (New York: Anchor 1955.) 156. o., lásd uo.
 34. Robespierre 1794. február 5-i beszédét lásd Modern History Sourcebook, www.fordham.edu/hasall/mod/robespierre-terror.html.
 35. Marisa Linton: „Robespierre and the Terror,” *History Today*, 2006. augusztus 1.
 36. R. J. B. Bosworth: *The Italian Dictatorship: Problems and Perspectives in the Interpretation of Mussolini and Fascism*. London: Arnold 1998. 104. o.
 37. David Ramsay Steele: „The Mystery of Fascism,” *Liberty*, www.liberty-articles.org.uk/fascism.htm (Letöltve: 2007. március 13.)
 38. Muravchik: *Heaven on Earth*, 148. o., idézi: Margherita G. Sarfatti: *The Life of Benito Mussolini*, trans. Frederic Whyte. New York: Stokes, 1925. 263. o.
 39. Mussolini: *My Rise and Fall*, 36. o.
 40. Muravchik: *Heaven on Earth*, 149. o., idézi Jasper Ridley: *Mussolini: A Biography*. New York: St. Martin's 1997. 71. o.
 41. Jeffrey T. Schnapp, 3–6. o.; Charles F. Delzell: *Mediterranean Fascism, 1919–1945*. New York: Harper and Row 1970. 12–13. o.
 42. Robert O. Paxton: „The Five Stages of Fascism,” *Journal of Modern History* 70, no. 1 (1998. március) 15. o.
 43. Robert O. Paxton: *The Anatomy of Fascism*. New York: Vintage 2004. 17. o.; *The Italian Dictatorship*, 39. o. Hannah Arendt szerint Mussolini volt „talán az első pártvezér, aki tudatosan elutasította a formális programot, melyet ihletett vezetéssel és kizárólagos tettekkel helyettesített.” Hannah Arendt: *The Origins of Totalitarianism*, rev. ed. New York: Harcourt, 1966. 325. o., n. 39
 44. Falasca-Zamponi: *Fascist Spectacle*, 72. o.
 45. Arnaldo Cortesi: „Mussolini, on Radio. Gives Peace Pledge,” *New York Times*, 1931. január 2.; W. Y. Elliott: „Mussolini, Prophet of the Pragmatic Era in Politics,” *Political Science Quarterly* 41, no. 2 (1926. június), 161–192. o.
 46. Muravchik: *Heaven on Earth*, 170., 171. o.

2. ADOLF HITLER, A BALOLDALI

1. Adolf Hitler: *Mein Kampf*, trans. Ralph Manheim (repr., Boston: Houghton Mifflin 1999.) 533. o.

2. Robert O. Paxton szerint a nemzetiszocializmus első példája és a fasizmus politikai előfutára az 1911-ben alakult Cercle Proudhon volt. Ennek az értelmiségi körnek az volt a célja, hogy „egyesítse a nacionalistákat és a baloldali antidemokratákat”, hogy legyőzzék a „zsidó kapitalizmust”. A kört alapító Georges Valois fáradhatatlanul azon dolgozott, hogy a munkásosztályt a marxista internacionalizmustól a nemzeti alapú szocializmus felé terelje. Robert O. Paxton: *The Anatomy of Fascism* (New York: Vintage 2004.) 48. o.
3. Denis Mack Smith: *Mussolini: A Biography* (New York: Vintage 1983.) 185. o.; Stanley G. Payne: *A History of Fascism, 1914–1945* (Madison: University of Wisconsin Press 1995.) 232. o.; Paul Johnson: *Modern Times: The World from the Twenties to the Nineties* (New York: Perennial 1991.), 319. o.; Susan Zuccotti: *The Italians and the Holocaust: Persecution, Rescue, and Survival* (repr., Lincoln: University of Nebraska Press 2006.) 30. o.
4. Joachim Fest: *Hitler* (New York: Harcourt Brace Jovanovich 1974.) 205. o.
5. Claudia Koonz: *The Nazi Conscience* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press 2003.) 18. o.
6. Ez Chamberlainnel szemben talán némileg igazságtalan, az ő megbékélésének alapja inkább a reálpolitika volt, a nyugati pacifisták viszont legtöbbször Hitler hasznos hülyéi voltak.
7. William L. Shirer: *The Rise and Fall of the Third Reich* (New York: Touchstone, 1990.) 205. o.
8. John Lukacs: *The Hitler of History* (New York: Vintage, 1997.) 84. o.
9. David Schoenbaum: *Hitler's Social Revolution: Class and Status in Nazi Germany, 1933–1939* (New York: Norton, 1980.) 19. o.; Michael Burleigh: *The Third Reich: A New History* (New York: Hill and Wang 2000.) 245. o.
10. *Mein Kampf*, 406. o.
11. Ron Rosenbaum: *Explaining Hitler: The Search for the Origins of His Evil* (New York: Random House, 1998.) xii. o.; Robert G. L. Waite: *The Psychopathic God: Adolf Hitler* (New York: Da Capo 1993.) 20. o.; Eugene H. Methvin: „20th Century Superkillers,” *National Review*, 1985. május 31., 22–29. o.
12. *Mein Kampf*, 195. o.
13. Schoenbaum: *Hitler's Social Revolution*, 62. o.
14. Roger Griffin, ed., *Fascism* (New York: Oxford University Press 1995.) 123. o.
15. *Mein Kampf*, 484., 496–497. o.
16. Uo. 484. o.
17. Burleigh: *Third Reich*, 132–33. o.
18. Schoenbaum, *Hitler's Social Revolution*, 59. o.; Burleigh, *Third Reich*, 105. o.
19. Theodore Abel: *Why Hitler Came Into Power* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1938.) 135–39. o. Abel könyvének 203–301. oldalát idézi Eugen Weber, *Varieties of Fascism: Doctrines of Revolution in the Twentieth Century* (Malabar, Fla.: Kriegler 1982.) 55. o.
20. Richard Pipes: *Russia Under the Bolshevik Regime, 1919–1924* (New York: Vintage 1995.) 253. o.
21. Erik von Kuehnelt-Leddihn: *Leftism: From de Sade and Marx to Hitler and Marcuse* (New Rochelle, N.Y.: Arlington House 1974.) 136. o.; Burleigh: *Third Reich*, 55. o.

22. John Patrick Diggins, *Mussolini and Fascism. The View from America* (Princeton, N.J.: Princeton University Press 1972) 217, n. 19.
23. Uo. 215. o.
24. Sidney Hook: „The Fallacy of the Theory of Social Fascism,” in *American Anxieties: A Collective Portrait of the 1930s*, ed. Louis Filler (Somerset, N.J.: Transaction 1993.) 320. o.

3. WOODROW WILSON ÉS A LIBERÁLFASIZMUS SZÜLETÉSE

1. Fred Siegel: „It Can't Happen Here”, *Weekly Standard*, 2006. augusztus 14. 40. o. Érdekes, hogy a könyvről az egyik legsúlyosabb kritika éppen Lewistől származik. A könyv tiszteletére rendezett baloldali összejövetelen a szerző azt mondta: „Fiúk, nagyon szeretlek benneteket. Az írók nagyon szeretik, ha az éppen megjelent könyvüket dicsérik. De meg kell mondanom nektek, hogy az a könyv nem igazán jó.”
2. Sinclair Lewis: *Ez nálunk lehetetlen*. Ford. Bálint György. Budapest, Athenaeum 1936. 21. o. (Sinclair Lewis: *It Can't Happen Here*. New York, New American Library, 2005. 46. o.)
3. Uo.: 21-22. o.
4. Woodrow Wilson: „The Ideals of America,” *The Atlantic Monthly*, 1902. December. Lásd még Tony Smith: *America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century*. Princeton, N.J.: Princeton University Press 1904. 63. o.; Jan Willem: *Woodrow Wilson: A Life for World Peace*. Los Angeles, Calif.: University of California Press 1991. 37. o.
5. Walter McDougall: *Promised Land, Crusader State: The American Encounter with the World Since 1776*. Boston: Houghton Mifflin 1997. 128. o.
6. George Orwell: *Review of Power: A New Social Analysis*. Adelphi, 1939. január, in *Essays*. New York: Random House 2002. 107. o.
7. Woodrow Wilson: *Constitutional Government in the United State*. New York: Columbia University Press 1908., 1961.
8. Ronald J. Pestritto: „Why progressivism Is Not, and Never Was, a Source of Conservative Values? *Claremont Review of Books*, 2005. augusztus 25. www.claremont.org/publications/pubid.439/pub_detail.asp (letöltve: 2007. március 14.); Woodrow Wilson: *The New Freedom*. New York: Doubleday, Page, 1913.
9. Michael McGerr: *A Fierce Discontent: The Rise and Fall of the Progressive Movement in America, 1870–1920*. New York: Free Press 2003. 66., 59. o.
10. Uo., 111. o.
11. McDougall: *Promised Land. Crusader State*, 127. o.
12. John G. West: *Darwin's Conservatives: The Misguided Quest*, Seattle: Discovery Institute 2006. 61. o.
13. Woodrow Wilson: *Leaders of Men*, ed. T. H. Vail Motter. Princeton, N.J.: Princeton University Press 1952. 20., 25-26. o.
14. Eric F. Goldman: *Rendezvous with Destiny: A History of Modern American Reform*. Chicago: Ivan R. Dee 2001. 165. o.
15. John Milton Cooper Jr.: *The Warrior and the Priest: Woodrow Wilson and Theodore Roosevelt*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1983. 150-51. o.

16. Beveridge azzal dicsekedett, hogy a Meat Inspection Act alkotta „A szövetségi hatalom minden irányban történő valaha is elfogadott leghatározottabb kiterjesztését.” McGerr: *Fierce Discontent*, 163. o. Az idézetet lásd: William E. Leuchtenburg: „Progressivism and Imperialism: The Progressive Movement and American Foreign Policy, 1898–1916.” *Mississippi Valley Historical Review* 39, no. 3. 1952. december, 484. o.
17. Walter McDougall könyve, a *Promised Land, Crusader State* ezzel kapcsolatban felbecsülhetetlenül értékes magyarázatot nyújt. Azt írja:

A történészek a századforduló amerikai társadalmának dinamikus, egymást keresztező áramlatait hangsúlyozzák. Foster Rhea Dulles szerint a korszakot „számos ellentmondás jellemzi.” Richard Hofstadter „két különböző irányt” határozott meg, az egyik a tiltakozás és a reformok felé mozdul, a másik viszont a nemzeti terjeszkedés felé. Frederick Merk a Manifest Destinyről (Az elrendelt sors) írva vitatja a küldetést, Ernst May ezzel kapcsolatban „imperialista kereszteshadjáratról és moralista ékesszólásról” beszél. Az ellentmondások azonban abból a vágyunkból fakadnak, hogy szeretnénk megtisztítani a progresszív mozgalmat az idegen imperializmus romlottságától. Alapjában véve abból az elképzelésből, hogy a világi és vallásos szellemben vett szolgálat által irányított amerikai hatalom újratelemtheti a külföldi társadalmakat, könnyen következhetett a liberálisok számára a trösztfelosztás, a gyermekmunka tiltása, a belkereskedelem, a hús- és gyógyszer-csomagolás szabályozása. A vezető imperialisták, mint például Roosevelt, Beveridge vagy Willard Straight mind progresszívek voltak. A vezető progresszívek, például Jacob Riis, Gifford Pinchot vagy Robert La Follette mind támogatták a spanyol háborút és a sziget megszerzését. (120. o.)

1952-es híres esszéjében a történész William Leuchtenburg azt írja, hogy „az imperializmus és a progresszivizmus együtt virágzott, mivel mindkettő ugyanazt a kormányzati filozófiát, ugyanazt a tendenciát fejezte ki, melynek lényege, hogy bármely cselekedetet nem az alkalmazott eszközök, hanem az elért eredmények alapján kell megítélni; e filozófia lényege, ahogy John Dewey rámutatott, a határozott tett kedvéért végrehajtott tett imádata, és Amerika demokratikus küldetésében való szinte vallásos hit.” Leuchtenburg: *Progressivism and Imperialism*, 500. o.

18. Goldman: *Rendezvous with Destiny*, 209. o.; Arthur A. Ekrich Jr.: *The Decline of American Liberalism*. New York: Atheneum 1967. 193. o.
19. Long azt is mondja, hogy ez Amerikában „antifaszizmusként” fog megjelenni. Ez egy igazán profetikus jóslat, mivel a baloldal régóta az antifaszizmus harci egységként tekint önmagára. A Mencken idézeteket lásd: H. L. Mencken: „Roosevelt: An Autopsy,” in *Prejudices: Second Series*. New York: Knopf 1920. 112., 114. o.
20. Ronald J. Pestritto: *Woodrow Wilson and the Roots of Modern Liberalism*. Lanham, Md.: Rowman and Littlefield 2005. 255. o. Kiemelés tőlem.
21. A progresszívek 1909-ig ritkán használták a progresszív kifejezést saját magukkal kapcsolatban. Angliában a progresszíveket tory demokratáknak, imperialista munkáspártiaknak, új liberálisoknak, fabiánusoknak vagy kollektivistáknak nevezik. Az amerikai progresszíveket reformerekként vagy radikálisokként és persze republikánus vagy demokrataként említik (a liberális jelző a progresszívekkel kapcsolatban csupán az 1920-as években kezd terjedni.) Franciaországban és Németországban mindezek előfordultak, és néha az *intervencionistáknak*

- is nevezték őket. Voltak, akik Nietzsche, mások Marxot vagy William Jamest idézték. Sokan állították – mint például Mussolini és Georges Sorel –, hogy rájuk mindhárman hatottak. Vitathatatlan, hogy némely fasisztának nevezett olasz szocialista csoport azokban az időkben a „progresszívek táborába” tartozott. Azt is pontosan tudjuk, hogy azokra a nacionalista értelmiségiekre, akik lefektették az olaszországi fasizmus alapjait, milyen nagy hatást gyakorolt William James pragmatizmusa, ahogy azt is, hogy ez a hatás fordítva is érvényesült.
22. Daniel T. Rodgers: *Atlantic Crossing: Social Politics in a Progressive Age*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1998. 57., 74. o.
 23. Joseph Jacobs: „Works of Friedrich Nietzsche.” *New York Times*, 1910. május 7.; Mencken: „Roosevelt: An Autopsy,” 111. o. Az ikonikus liberális történész, Richard Hofstadter alig leplezett fasisztának tekintette Teddy Rooseveltet. David Brown, Hofstadter életrajzírója szerint Rooseveltt meghatározó jellemvonása a „Mussolinihez való hasonlatossága” volt, politikáját „a nacionalizmus, a hadi erények, a rasszista identitás és elhivatottság közös szelleme melletti szigorú elkötelezettség” jellemezte, mely „alig különbözött a Rooseveltt halála után Európát megmérgező fasiszta politikától.” David S. Brown: *Richard Hofstadter: An Intellectual Biography*. Chicago: University of Chicago Press 2006. xvi., 60. o.
 24. Rodgers: *Atlantic Crossings*, 86-87. o.
 25. Goldman: *Rendezvous with Destiny*, 102. o.; Charles A. Beard and James Harvey Robinson: *The Development of Modern Europe: An Introduction to the Study of Current History*, vol. 2. Boston: Ginn & Company 1907. 141. o.; Frederic C. Howe: *Socialized Germany*. New York: C. Scribner's Son 1915. 166. o.; Fareed Zakaria: *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad*. New York: W. W. Norton 2004. 66. o.
 26. Murray N. Rothbard: „World War I as Fulfillment: Power and the Intellectuals,” *Journal of Libertarian Studies* 9, no. 1. 1989. tél, 103. o.
 27. Woodrow Wilson: *The Papers of Woodrow Wilson*, vol. 1. New York: Harper 1927. 6-10. o.
 28. James Bovard: *Freedom in Chains: The Rise of the State and the Demise of the Citizen*. New York: St. Martin's 2000. 8. o.
 29. Charles Forcey: *The Crossroads of Liberalism: Croly, Weyl, Lippmann, and the Progressive Era, 1900–1925*. New York: Oxford University Press 1961. 124-125. o.
 30. Wilfred M. McClay: „Croly's Progressive America,” *Public Interest*, no. 137. (1999. ősz)
 31. Goldman: *Rendezvous with Destiny*, 192. o.
 32. Charles Forcey: *The Crossroads of Liberalism*, 15. o.; Goldman: *Rendezvous with Destiny*, 191. o.
 33. Bovard: *Freedom in Chains*, 8. o.
 34. Leuchtenburg: „Progressivism and Imperialism,” 490. o.
 35. Herbert Croly: *The Promise of American Life*. New York: Macmillan 1911. 14. o.
 36. Herbert Croly: „Regeneration,” *New Republic*. 1920. június. 9. 40-44. o.; forrása: Sydney Kaplan: „Social Engineers as Saviors: Effects of World War I on Some American Liberals,” *Journal of the History of Ideas*. 1956. június, 347-69. o.
 37. John Patrick Diggins: „Flirtation with Fascism: American Pragmatic Liberals and Mussolini's Italy,” *American Historical Review* 71, no. 2. 1966. január. 494. o.
 38. „Kétségkívül voltak olyan órák az első világháború során – írta Ross a *The Russian Soviet Republicban* –, melyek több orosz életet követeltek, mint a vörös terror valaha is ..., mely azonban elérte célját: a burzsoáziát képtelenné tette arra, hogy összeesküvést szőjön.” Dimitri von Mohrenschildt: „The Early American Observers of the Russian Revolution, 1917–1921.” *Russian Review* 3, no. 1. 1943. ősz, 67. o. *Razstrellyat* eredetileg hibásan írva.
 39. Uo., 69. o.
 40. Lewis S. Feuer: „American Travellers to the Soviet Union, 1917–32: The Formation of a Component of New Deal Ideology,” *American Quarterly* 14, no. 2, pt. 1. 1961. nyár, 125. o.; Stuart Chase, Robert Dunn és Rexford Guy Tugwell eds.: *Soviet Russia in the Second Decade*. New York: John Day 1928. 49-50., 54. o.
 41. Feuer: „American Travellers to the Soviet Union,” 102., 128., 126., 119-149. o.
 42. Uo., 132. o.
 43. 1927. március 2-án a *New Republic* arról informálta olvasóit, hogy „a legliberálisabb hozzáállás az, ha ugyanúgy viszonyulunk az olasz fasizmushoz, mint az orosz kommunizmushoz, vagyis mint egy politikai és társadalmi kísérlethez. Ez Olaszországban a politikai fejlődést szolgálja, és nem lehet megérteni és értékelni sem a barátok, sem az ellenségek szabályai alapján.”
 44. Diggins: „Flirtation with Fascism,” 494. o. idézi Charles A. Beard: „Making the Fascist state,” *New Republic*, 1929. január 23. 277-78. o.
 45. West: *Darwin's Conservatives*, 60. o.
 46. Ezekben az időkben kezdett a *New Republic* olyanná válni, mint a Wilson-adminisztráció intellektuális PR-cége. Teddy Rooseveltt, akit rendkívül bosszantott, hogy egykori éljenző kórusa elfordult tőle, kijelentette, hogy a *New Republic* egy „figyelmén kívül hagyható lap, melyet két anémiás nem zsidó és két körülmételetlen zsidó vezet.” Goldman: *Rendezvous with Destiny*, 194. o.
 47. Woodrow Wilson: Address to a Joint Session of Congress on Trusts and Monopolies, 1914. január 20. www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=65374 (letöltve: 2007. március 14.)
 48. Wilson teljes mértékben meg volt győződve arról, hogy ő a világtörténelmi erő messianisztikus megtestesülése. Időről időre azzal érvelt, hogy ő Isten vagy a történelem vagy mindkettő eszköze. Így fogalmazott a League to Enforce Peace tagjainak mondott híres beszédében:
„De meg kell ismételnem, nem azért jöttem, hogy megvitassunk egy programot. Csak azért vagyok itt, hogy hitvallást tegyek, és kifejezésre juttassam meggyőződésemet, mely szerint a világ még most is a nagy beteljesülés küszöbén áll, most, amikor valamiféle közakarat megszületik, mely megfelelő védelmet nyújt, mint a legfőbb és legalapvetőbb érdeke minden népnek és kormánynak, amikor korlátozásokra lesz szükség nem a politikai ambíciók vagy az önző rosszindulat miatt, hanem a közrend, a közös igazság és a közös béke érdekében. Adja Isten, hogy az őszinte beszéd, a megállapodott béke, az egyetértés és az együttműködés hajnala itt legyen karnyújtásnyira.”
A teljes szöveg megtalálható: www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=65391. Woodrow Wilson: *The Messages and Papers of Woodrow Wilson*, vol. 1. szerk. Albert Shaw. New York: Review of Review Corporation 1924. 275. o. Lásd még „Text of the President's Speech Discussing Peace and Our Part in a Future League to Prevent War,” *New York Times*, 1916. május 28. 1. o.

49. William E. Leuchtenburg: *The FDR Years: On Roosevelt and His Legacy* (New York: Columbia University Press 1995.) 39. o.
50. A Dewey-idézetet lásd: www.fff.org/freedom/fd0203c.asp; Blatch idézet forrása: McGerr: *Fierce Discontent*, 282. o. és John M. Barry: *The Great Influenza: The Epic Story of the Deadliest Plague in History*. New York: Penguin 2004. 127. o.; az Ely idézetet lásd Murray N. Rothbard, „Richard T. Ely: Paladin of the Welfare-Warfare State,” *Independent Review*. 6, no. 4. 2002. tavasz, 587. o.; A Wilson idézet forrása: „Gov. Wilson Stirs Spanish Veterans,” *New York Times*, 1912. szeptember 11. 3. o.; a Hitler idézet: *The Goebbels Diaries, 1942–1943*. Ed.: Louis P. Lochner. New York: Doubleday 1948. 314. o.
51. McGerr: *Fierce Discontent*, 282. o.
52. A Croly-idézeteket lásd „The End of American Isolation,” a *New Republic* vezércikke, 1914. november 7., idézi John B. Judis: „Homeward Bound,” *New Republic*, 2003. március 3. 16. o.; valamint Ekirch: *Decline of American Liberalism*, 202. o. A Lippmann-idézetet lásd Ronald Steel: „The Missionary,” *New York Review of Books*, 2003. november 20.; továbbá Heinz Eulau: „From Public Opinion to Public Philosophy: Walter Lippmann’s Classic Reexamined,” *American Journal of Economics and Sociology*, vol. 15, no 4. 1956. július, 441. o.
53. Leuchtenburg: *FDR Years*, 39. o.; David M. Kennedy: *Over Here: The First World War and American Society*. New York: Oxford University Press 1982. 52. o.
54. Grosvenor Clarkson: *Industrial America in the World War: The Strategy Behind the Line, 1917–1918*. Boston: Houghton Mifflin 1923. 292. o.
55. McGerr: *Fierce Discontent*, 289. o.; Woodrow Wilson: A Proclamation by the President of the United States, megjelent: *New York Times*, 1917. május 19. 1. o.
56. Walter Lippmann: *Public Opinion*. New York: Harcourt, Brace 1922.
57. McGerr: *Fierce Discontent*, 288. o.; Barry: *Great Influenza*, 127. o.
58. A Bernays-idézetet lásd: Michael Kazin: *The Populist Persuasion: An American History*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press 1998. 70. o. A CPI plakátról lásd Barry: *Great Influenza*, 127. o.
59. Barry: *Great Influenza*, 126. o.
60. „Charges Traitors in America Are Disrupting Russia,” *New York Times*, 1917. szeptember 16. 3. o.; Stephen Vaughn: „First Amendment Liberties and the Committee on Public Information,” *American Journal of Legal History* 23, no. 2. 1979. április, 116. o.
61. McGerr: *Fierce Discontent*, 293. o.
62. Uo., 293., 294. o.
63. H. W. Brands: *The Strange Death of American Liberalism*. New Haven, Conn.: Yale University Press 2001. 40. o. Burleson összes sajtóellenes lépése közt csupán két olyan akadt, amellyel Wilson nem értett egyet, és megváltoztatta a döntést. A többi esetben Wilson állhatatosan támogatta a kormány szinte korlátlan sajtócenzori jogát – még akkor is, amikor Burleson, visszaélve hatalmával, azt a texasi újságot zaklatta, amely a postaügyi minisztert azért kritizálta, mert birtokáról kilakoltatta a részes aratókat. Az egyik kongresszusi képviselőhöz írt levélben Wilson kijelentette, hogy a cenzúrára „abszolút szükség van a közbiztonság érdekében.” John Sayer: „Art and Politics, Dissent and Repression: *The Masses Magazine* Versus the Government, 1917–1918.” *American Journal of Legal History* 32. no. 1. 1988. január, 46. o.
64. Sayer: „Art and Politics, Dissent and Repression,” 64. o. 99. o. *Decline of American Liberalism*, 216–17. o.
65. Carl Brent Swisher: „Civil Liberties in War Time,” *Political Science Quarterly* 55, no. 3. 1940. szeptember, 335. o.
66. Lásd Howard Zinn: *The Twentieth Century: People’s History of the World*. HarperCollins 2003. 89–92. o.
67. Norman Hapgood: *Professional Patriotism*. New York: Boni & Livermore 1924. még John Patrick Diggins: *Mussolini and Fascism: The View from America*. Princeton, N.J.: Princeton University Press 1972. 206. o. A később a légio egyik texasi képviselője a légio jelvényét tűzte a mellére, hogy ezzel a Ducét a légio tiszteletbeli tagjává tegye. Viszonyát a légio egy texasi cowboykalapban pózolt a fényképész előtt a légio emblema előtt.
68. „Congress Cheers as Wilson Urges Curb on Plotters,” *New York Times*, december 8. 1. o.; Charles Seymour: *Woodrow Wilson and the Problem of Mexico: A Chronicle of Our Own Times*. New Haven, Conn.: Yale University Press 1979. o.; „Suggests Canada Might Vote with US,” *New York Times*, december 26. 3. o.
69. „President Greets Fliers,” *Washington Post*, 1924. szeptember 1. o. *Decline of American Liberalism*, 217. o.; Barry: *Great Influenza*, 127. o.
70. Butlerről lásd Ellen Nore: *Charles A. Beard: An Intellectual Biography*. Carbondale: Southern Illinois University Press 1983. 80. o.; *Here*, 74. o. Erkölcsei hiteléhez hozzátartozik, hogy Charles E. Beard lemondott tanári állásáról. Kollégái közül szinte senki nem támogatta. Lásd Rothbard: „Richard T. Ely,” 588. o., idézi Carol S. Stebbins: *Minerva: World War I and the Uses of the Higher Learning*. Baton Rouge: Louisiana State University Press 1975. 207. o.
71. McGerr: *Fierce Discontent*, 299. o.; „Stamping Out Treason,” vezércikke, 1918. április 12.
72. Kazin: *Populist Persuasion*, 69. o.; John Patrick Diggins: *The American Left*. New York: Norton 1992. 102. o.
73. McGerr: *Fierce Discontent*, 290. o.
74. David Schoenbaum: *Hitler’s Social Revolution: Class and Society in Germany, 1933–1939*. New York: Norton 2004. 146. o.
75. McGerr: *Fierce Discontent*, 59. o.

4. FRANKLIN ROOSEVELT FASISZTA NEW DEAL

1. Michael A. Bernstein: *The Great Depression: Delayed Recovery and Change in America, 1929–1939*. New York: Cambridge University Press 2000. 273. o.; William E. Leuchtenburg: *The FDR Years: On Roosevelt and His Legacy*. New York: Columbia University Press 1995. 50. o.
2. Leuchtenburg, id. m. 10–13. o.
3. Lewis S. Feuer: „American Travelers to the Soviet Union: The Formation of a Component of New Deal Ideology,” *American Quarterly* 2, 1. rész (1962. nyár), idézi Harold L. Ickes: *The Secret Diary of Franklin D. Roosevelt: The First Thousand Days*. New York: Simon and Schuster 1964. 100. o.

49. William E. Leuchtenburg: *The FDR Years: On Roosevelt and His Legacy* (New York: Columbia University Press 1995.) 39. o.
50. A Dewey-idézetet lásd: www.fff.org/freedom/fd0203c.asp; Blatch idézet forrása: McGerr: *Fierce Discontent*, 282. o. és John M. Barry: *The Great Influenza: The Epic Story of the Deadliest Plague in History*. New York: Penguin 2004. 127. o.; az Ely idézetet lásd Murray N. Rothbard, „Richard T. Ely: Paladin of the Welfare-Warfare State,” *Independent Review*. 6, no. 4. 2002. tavasz, 587. o.; A Wilson idézet forrása: „Gov. Wilson Stirs Spanish Veterans,” *New York Times*, 1912. szeptember 11. 3. o.; a Hitler idézet: *The Goebbels Diaries, 1942–1943*. Ed.: Louis P. Lochner. New York: Doubleday 1948. 314. o.
51. McGerr: *Fierce Discontent*, 282. o.
52. A Croly-idézeteket lásd „The End of American Isolation,” a *New Republic* vezércikke, 1914. november 7., idézi John B. Judis: „Homeward Bound,” *New Republic*, 2003. március 3. 16. o.; valamint Ekirch: *Decline of American Liberalism*, 202. o. A Lippmann-idézetet lásd Ronald Steel: „The Missionary,” *New York Review of Books*, 2003. november 20.; továbbá Heinz Eulau: „From Public Opinion to Public Philosophy: Walther Lippmann’s Classic Reexamined,” *American Journal of Economics and Sociology*, vol. 15, no 4. 1956. július, 441. o.
53. Leuchtenburg: *FDR Years*, 39. o.; David M. Kennedy: *Over Here: The First World War and American Society*. New York: Oxford University Press 1982. 52. o.
54. Grosvenor Clarkson: *Industrial America in the World War: The Strategy Behind the Line, 1917–1918*. Boston: Houghton Mifflin 1923. 292. o.
55. McGerr: *Fierce Discontent*, 289. o.; Woodrow Wilson: A Proclamation by the President of the United States, megjelent: *New York Times*, 1917. május 19. 1. o.
56. Walter Lippmann: *Public Opinion*. New York: Harcourt, Brace 1922.
57. McGerr: *Fierce Discontent*, 288. o.; Barry: *Great Influenza*, 127. o.
58. A Bernays-idézetet lásd: Michael Kazin: *The Populist Persuasion: An American History*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press 1998. 70. o. A CPI plakátról lásd Barry: *Great Influenza*, 127. o.
59. Barry: *Great Influenza*, 126. o.
60. „Charges Traitors in America Are Disrupting Russia,” *New York Times*, 1917. szeptember 16. 3. o.; Stephen Vaughn: „First Amendment Liberties and the Committee on Public Information,” *American Journal of Legal History* 23, no. 2. 1979. április, 116. o.
61. McGerr: *Fierce Discontent*, 293. o.
62. Uo., 293., 294. o.
63. H. W. Brands: *The Strange Death of American Liberalism*. New Haven, Conn.: Yale University Press 2001. 40. o. Burleson összes sajtóellenes lépése közt csupán két olyan akadt, amellyel Wilson nem értett egyet, és megváltoztatta a döntést. A többi esetben Wilson állhatatosan támogatta a kormány szinte korlátlan sajtócenzori jogát – még akkor is, amikor Burleson, visszaélve hatalmával, azt a texasi újságot zaklatta, amely a postaügyi minisztert azért kritizálta, mert birtokáról kilakoltatta a részes aratókat. Az egyik kongresszusi képviselőhöz írt levélben Wilson kijelentette, hogy a cenzúrára „abszolút szükség van a közbiztonság érdekében.” John Sayer: „Art and Politics, Dissent and Repression: *The Masses Magazine* Versus the Government, 1917–1918.” *American Journal of Legal History* 32. no. 1. 1988. január, 46. o.

64. Sayer: „Art and Politics, Dissent and Repression,” 64. o. 99. jegyzet; Ekirch, *Decline of American Liberalism*, 216–17. o.
65. Carl Brent Swisher: „Civil Liberties in War Time,” *Political Science Quarterly* 55, no. 3. 1940. szeptember, 335. o.
66. Lásd Howard Zinn: *The Twentieth Century: People’s History*. New York: HarperCollins 2003. 89–92. o.
67. Norman Hapgood: *Professional Patriotism*. New York: Boni 1927. 62. o. Lásd még John Patrick Diggins: *Mussolini and Fascism: The View from America*. Princeton, N.J.: Princeton University Press 1972. 206. o. Alig egy évtizeddel később a légio egyik texasi képviselője a légio jelvényét tűzte Mussolini zakójára, hogy ezzel a Ducét a légio tiszteletbeli tagjává tegye. Viszonzásképpen Mussolini egy texasi cowboykalapban pózolt a fényképész előtt a légio ezredesével.
68. „Congress Cheers as Wilson Urges Curb on Plotters,” *New York Times*, 1915. december 8. 1. o.; Charles Seymour: *Woodrow Wilson and the World War: A Chronicle of Our Own Times*. New Haven, Conn.: Yale University Press 1921. 79. o.; „Suggests Canada Might Vote with US,” *New York Times*, 1919. szeptember 26. 3. o.
69. „President Greets Fliers,” *Washington Post*, 1924. szeptember 10.; Ekirch: *Decline of American Liberalism*, 217. o.; Barry: *Great Influenza*, 125. o.
70. Butlerről lásd Ellen Nore: *Charles A. Beard: An Intellectual Biography*. Carbondale: Southern Illinois University Press 1983. 80. o.; és Kennedy: *Over Here*, 74. o. Erkölcsi hiteléhez hozzátartozik, hogy Charles Beard tiltakozásképpen lemondott tanári állásáról. Kollégái közül szinte senki sem követte. Elyről lásd Rothbard: „Richard T. Ely,” 588. o., idézi Carol S. Gruber: *Mars and Minerva: World War I and the Uses of the Higher Learning in America*. Baton Rouge: Louisiana State University Press 1975. 207. o.
71. McGerr: *Fierce Discontent*, 299. o.; „Stamping Out Treason,” a *Washington Post* vezércikke, 1918. április 12.
72. Kazin: *Populist Persuasion*, 69. o.; John Patrick Diggins: *The Rise and Fall of the American Left*. New York: Norton 1992. 102. o.
73. McGerr: *Fierce Discontent*, 290. o.
74. David Schoenbaum: *Hitler’s Social Revolution: Class and Status in Nazi Germany, 1933–1939*. New York: Norton 2004. 146. o.
75. McGerr: *Fierce Discontent*, 59. o.

4. FRANKLIN ROOSEVELT FASISZTA NEW DEALJE

1. Michael A. Bernstein: *The Great Depression: Delayed Recovery and Economic Change in America, 1929–1939*. New York: Cambridge University Press 1987. 273. o.; William E. Leuchtenburg: *The FDR Years: On Roosevelt and His Legacy*. New York: Columbia University Press 1995. 50. o.
2. Leuchtenburg, id. m. 10–13. o.
3. Lewis S. Feuer: „American Travelers to the Soviet Union, 1917–32: The Formation of a Component of New Deal Ideology”, *American Quarterly* 14, no. 2, 1. rész (1962. nyár), idézi Harold L. Ickes: *The Secret Diary of Harold L. Ickes: The First Thousand Days*. New York: Simon and Schuster 1953. 104. o.; Alan

- Brinkley: *The End of Reform: New Deal Liberalism in Recession and War*. New York: Vintage 1996. 22. o.; Ickes: *Secret Diary*, vol. 2, 325-326. o.
4. FDR politikájának diktatórikus és fasisztoid vonásait legjobban William E. Leuchtenburg tanulmánya elemzi: „The New Deal as the Moral Analogue of War”, in *FDR Years*, 35-75. o. Lippmannról lásd Jonathan Alter: *The Defining Moment: FDR's Hundred Days and the Triumph of Hope*. New York: Simon and Schuster 2006. 5. o.; Ronald Steel: *Walter Lippmann and the American Century*. Boston: Little, Brown 1980. 300. o.
 5. Alan Brinkley: *Liberalism and Its Discontents*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1998. 17. o.
 6. Leuchtenburg: *FDR Years*, 27. o., itt idézi Hugh Gregory Gallagher: *FDR's Splendid Deception: The Moving Story of Roosevelt's Massive Disability – and the Intense Efforts to Conceal It from the Public*. New York: Dodd, Mead 1985. 160. o.
 7. Kenneth S. Davis: *FDR: The New Deal Years, 1933–1937*. New York: Random House 1986. 223. o.
 8. James MacGregor Burns: *Roosevelt: The Lion and the Fox, 1882–1940*. New York: Harcourt, Brace 1984. 50. o.
 9. Uo. 52., 61. o.
 10. Ez az attitűd azonban nem terjedt ki a saját érdekeire. Azt mondta anyjának, hogy ne dőljön be a kormányzati mantrának, miszerint vásároljon szabadságkötvényeket „rogyásig”. A férfi, aki később becsmérelte a „gazdasági rojalistákat”, a buksza felett ellenőrzést gyakorló asszonynak megtiltotta, hogy áruba bocsássa a család értékeiből hazafiasabb – ám kevésbé lukratív – kötvényekért cserébe. Davis: *FDR*, 512-513. o.
 11. Richard Hofstadter: *The American Political Tradition and the Men Who Made It*. New York: Vintage 1989. 412. o.; Leuchtenburg: *FDR Years*, 2. o.
 12. Burns: *Roosevelt*, 144. o.
 13. Brinkley: *Liberalism and Its Discontents*, 18., 37. o.; Alvin H. Hansen: „Toward Full Employment”, a Cincinnati Egyetemen 1949. március 15-én mondott beszéd, idézve Brinkley: *End of Reform*, 5. o.
 14. „Liberalism vs. Fascism”, vezércikk, *New Republic*, 1927. március 2., 35. o. Lehetetlen nem észrevenni az egységre és cselekvésre vonatkozó fasiszta megállapítást abban, ahogy Croly megvédi Mussolinit. Egy másik vezércikkben kijelentette: „Bármelyek a fasizmussal járó veszélyek, legalább mozgással váltotta fel a stagnálást, célirányos viselkedéssel a sodródást és nagyszabású jövővízióval a kollektív kicsinyességet és tehetetlenkedést.” Brinkley: *End of Reform*, 155. o.; John Patrick Diggins: *Mussolini and Fascism. The View from America*. Princeton, N.J.: Princeton University Press 1972. 204. o.
 15. John Patrick Diggins: „Flirtation with Fascism: American Pragmatic Liberals and Mussolini's Italy”, *American Historical Review* 71, no. 2 (1966. január) 495. o.
 16. Stuart Chase: *A New Deal*. New York: Macmillan 1932. 252. o.
 17. De Sade márki nagy forradalmárnak és filozófusnak tekintette magát, valójában azonban unatkozó perverz volt, aki kacifántos indokokkal egyszerűen szórakozásból bökdöste és szurkálta az embereket. Lenint az állandó forradalmi agitáción kívül minden az émelységig untatott. Martin Heidegger egész kurzust tartott az unalomról, „az [ittlétnkben] rejtőző szörnynek” nevezve. Egyesek feltételezik, hogy Heidegger legalább részben az unalomból való kigyógyulás érdekében csatlakozott a nácihoz.
 18. James R. Mellow: *Charmed Circle: Gertrude Stein and Company*. New York: Henry Holt 2003. 416. o.
 19. „Mi, akik elmúltunk hatvanévesek – jegyezte meg Sinclair Lewis 1946-ban, Wells halála alkalmából –, mindannyian emlékszünk, mit jelentett ő számunkra. ... Mert itt volt valaki, aki ebben a században mindenkinél jobban bevészte ifjonti lelkünkbe azt a riktó látomást (ami érthetően ténnyé is válhat), hogy az emberiség, ha rászánja magát, úgy is dönthet, hogy nem hajlandó életét nyomorúságossá és bűnössé tenni, csak hogy elnyerje valamilyen már évszázadok óta tetszhalott intézmény tetszését.” Eric F. Goldman: *Rendezvous with Destiny: A History of Modern American Reform*. Chicago: Ivan R. Dee 2001. 178. o. E könyv címét nem Wells beszédéből vettem, de örültem, hogy a kifejezésnek ilyen gazdag szellemi történeti háttere van. Lásd Philip Coupland: „H.G. Wells's 'Liberal Fascism'”, *Journal of Contemporary History* 35, no. 4 (2000. október) 541-558. o.
 20. Coupland, id. mű, 543. o.
 21. H. G. Wells: *The War in the Air*. New York: Penguin Classics 2005. 128. o. Amikor a filmváltozatot bemutatták a mozikban, levél jelent meg a Brit Fasiszta Unió pártlapjában, feltéve a kérdést: „Vajon Wells úr titokban fasiszta?” A tudósító megjegyezte: „Az összes szuperman a fasizmus fekete ingét és csillogó széles övét hordta! Az egyenruhák egyformák voltak, és viselőik a fasiszták félkatonai modorában mozogtak és viselkedtek.” Coupland, id. mű, 541. o. H.G. Wells: „What Is Fascism – And Why?”, *New York Times Magazine*, 1927. február 6. 2. o.; George Orwell: „Wells, Hitler and the World State”, *Horizon*, 1941. augusztus, in *Essays*. New York: Knopf 2002. 371. o.
 22. H.G. Wells: *Experiment in Autobiography: Discoveries and Conclusions of a Very Ordinary Brain Since 1866*. New York: Macmillan 1934. 682. o.; William E. Leuchtenburg: *The FDR Years: On Roosevelt and His Legacy*. New York: Columbia University Press 1995. 93. o.
 23. Az 1920-as és 1930-as években különböző fasisztoid szellemi kultuszok bukkantak fel annak az elképzelésnek az alapján, hogy a mérnököknek kellene uralkodniuk. A leghíresebb Thorstein Veblen „technokrácia” hőbortja volt.
 24. Mint a *Village Voice* egyik szerzője írja, Coughlin egy „jobboldali keresztény lúzerekből álló csoport” vezetője volt. James Ridgeway: „Mondo Washington”, *Village Voice*, 2000. március 14. 41. o. A *New York Times* egyik szerzője Pat Buchanan egyszerűen „1996 Coughlin atyájának” nyilvánította. Samuel G. Freedman: „The Father Coughlin of 1996”, *New York Times*, 1996. február 25. Michael Kazin történész azt nyilatkozta a *Business Week*-nek, hogy „Buchanan Coughlin atya 1930-as évekből izolacionista konzervatívizmusához nyúl vissza”. Lee Walczak: „The New Populism”, *Business Week*, 1995. március 13. 72. o. A *Foreign Policy*-ben megjelent cikkében egy egyetemi professzor megdöbbenését fejezi ki, hogy „a mai keresztény jobboldal Izrael kitartó támogatója”, amiről szerinte „meglepetéssel kellene értesülnie az olyan második világháború előtti keresztény rádiókommentátorok heves antiszemitizmusát ismerő megfigyelőknek, mint amilyen Coughlin atya volt”. William Martin: „The Christian Right and American Foreign Policy”, *Foreign Policy*, no. 114 (1999. tavasz), 72. o. A *Newsweek* Coughlin atyát és Ronald Reagan tartja annak a két „konzervatív”nak”,

- aki valóban használni tudta a rádiót. Howard Fineman: „The Power of Talk”, *Newsweek*, 1993. február 8. És így tovább.
25. Marshall William Fishwick: *Great Awakenings: Popular Religion and Popular Culture*. Binghamton, N.Y.: Haworth 1995. 128. o.
26. „Lays Banks' Crash to Hoover Policies”, *New York Times*, 1933. augusztus 24. 7. o.; „State Capitalism Urged by Coughlin”, *New York Times*, 1934. február 19. 17. o.
27. Sokan megértették azt, hogy a kommunizmus új vallás. John Maynard Keynes „A Short View of Russia” című remek tanulmányát azzal a kijelentéssel kezdte, hogy „a leninizmus két olyan dolog kombinációja, amelyet az európaiak néhány évszázada a lélek különböző dobozaiban tárolnak – a vallásé és az üzleté. Meg vagyunk döbbenve, mert a vallás új, és lenézöek, mert az üzlet, amely a vallásnak van alárendelve a fordítottja helyett, igen kevésbé hatékony.”
28. Alan Brinkley: *Voices of Protest: Huey Long, Father Coughlin, and the Great Depression*. New York: Vintage 1983. 122. o.
29. „Roosevelt or Ruin”, *Asserts Radio Priest at Hearing*, *Washington Post*, 1934. január 17. 1-2. o.; Brinkley, id. mű, 126. o. Lásd még Father Coughlin, Address, National Union for Social Justice, 1934. november 11. www.ssa.gov/history/fcspeech.html (letöltve 2007. február 20.)
30. A Társadalmi Igazságosság Nemzeti Szövetségének Alapelvei, idézi Brinkley, id. mű, 287-288. o.
31. Coughlin folytatta: „Azt az elvet valljuk, hogy egyetlen iparágban sem lehet tartós jólét, ha szabad verseny uralkodik. Ezért a kormánynak nem csak az a dolga, hogy törvényekkel biztosítsa, hogy az iparban betartsák az éves minimálbérre és a maximális munkaidőre vonatkozó törvényt, hanem hogy csökkentse az individualizmust, azaz, ha szükséges, bírságozzon gyárakat és korlátozza termelésüket.” Charles A. Beard–George H.E. Smith (eds.): *Current Problems of Public Policy: A Collection of Materials*. New York: The Macmillan Company 1936. 54. o.
32. Brinkley, id. mű, 239. o.
33. *Wordsworth Dictionary of Quotations*. Ware: Wordsworth Editions 1998. 240. o.; Arthur M. Schlesinger: *The Politics of Upheaval: 1935–1936, a The Age of Roosevelt* 3. kötetet. Boston: Houghton Mifflin 2003. 66. o.
34. Sinclairnek, a szenzációhajász újságírónak a leghíresebb műve a *The Jungle* (A mocsár), egy chicagói húsüzem kizsákmányolt bevándorló munkásának története, aki végül a szocializmusban lel megváltásra. Maga Sinclair az első világháborúig a Szocialista Párt rendes tagja volt, majd szakított vele, mert a háborúba való beavatkozás pártján állt (Olaszországban ettől fasisztává vált volna). Sinclair ideológiailag egész életében szocialista (és élelmiszer-hóbortos) maradt. Dr. Townsend még különösebb szerzet. 1933 szeptemberében levelet írt a helyi kaliforniai lapba, azt fejtegetve, hogy Amerika gazdasági problémáit könnyedén meg lehetne oldani, ha a szövetségi kormány minden hatvan év feletti embernek adna kétszáz dollárt, feltéve, hogy az megígéri, harminc napon belül elkölti a pénzt. Már önmagában ez beindítaná a gazdaságot, és kihúzná az időseket a szegénységből. Az olvasói levelet követően három hónapon belül háromezer Townsend-klub alakult országszerte, és hetilapjuk is indult. 1935 nyarán az egész országban mintegy 2,25 millió tagja volt a kluboknak. A Townsend-mozgalom, amelyről a *Today* azt írta, hogy „könnyen 1935 kiemelkedő politikai szenzációja”

- lehet, végül több helyet megszerzett egyes államok törvényhozásában, továbbá két állam kormányzói posztját is elnyerte. William E. Leuchtenburg: *Franklin D. Roosevelt and the New Deal*. New York: Harper & Row 1963. 180. o.
35. Wolfgang Schivelbusch: *Three New Deals: Reflections on Roosevelt's America, Mussolini's Italy, and Hitler's Germany, 1933–1939*. New York: Metropolitan Books 2006. 73. o.
36. Götz Aly: *Hitler's Beneficiaries: Plunder, Racial War, and the Nazi Welfare State*, ford. Jefferson Chase. New York: Holt 2007. Az éles szemű olvasó felteheti a kérdést: „Miért volt a hitleri Németország annyival sikeresebb, mint Amerika, ha a Harmadik Birodalom szocialistább volt?” Kiváló kérdés, amelyet én is feltettem több közgazdásznak. A rövid válasz így szól: a reálbérek miatt. Lásd Jody K. Biehl: „How Germans Fell for the 'Feel-Good' Fuehrer”, *Spiegel Online*, 2005. március 22. <http://www.spiegel.de/international/0,1518,347726,00.html> (letöltve 2007. június 26.)
37. Anne O'Hare McCormick: „Hitler Seeks Jobs for All Germans”, *New York Times*, 1933. július 10. 6. o.
38. John A. Garraty: „The New Deal, National Socialism and the Great Depression”, *American Historical Review* 78, no. 4 (1973. október), 933-934; Schivelbusch, id. mű, 19-20. o.
39. Schivelbusch, id. mű, 23., 24., 19. o.
40. Benito Mussolini: „The Birth of a New Civilization”. In Roger Griffin (ed.): *Fascism*. New York: Oxford University Press 1995. 73. o.; Schivelbusch, id. mű, 31. o.
41. Alonzo L. Hamby: *For the Survival of Democracy: Franklin Roosevelt and the World Crisis of the 1930s*. New York: Free Press 2004. 146. o.
42. Érdekes módon James S. R. Steinmetz német filozófust idézi ebben a tanulmányban. Bár több lényeges kérdésben nem ért egyet Steinmetzcel, érdemes megjegyezni, hogy szerinte Steinmetz „lelkiismeretes gondolkodó” és „erkölcsi militarista”. A ma már szinte teljesen elfeledett Steinmetz igen kiváló német szociáldarwinista és eugenikus volt. William James: *Memories and Studies*. New York: Longmans, Green and Co. 1934. 281. o.
43. Alter: *Defining Moment*, 4. o.
44. Uo, 5. o.
45. Leuchtenburg: *FDR Years*, 63. o.
46. Uo, 55., 56. o.
47. Schoenbaum: *Hitler's Social Revolution*, 63. o. Konstantin Hierl, a Munkaszolgálatos Mozgalom feje magyarázta, hogy az osztálykülönbségek meghaladásának nincs jobb módja, mint „ugyanabba az egyenruhába bújtatni és a Volk und Vaterland jegyében közös asztalhoz ültetni az igazgató fiát és a fiatal munkást, az egyetemi diákot és a mezőgazdasági dolgozót.” Németországot és Spanyolországot összehasonlítva Hitler 1936-ban kijelentette: „Mekkora a különbség egy bizonyos másik országgal! Ott osztály áll osztállyal szemben, testvér a testvérral szemben. Mi más utat választottunk: nem szétéptük a népet, hanem egybe forrasztottuk.”
48. Hugh S. Johnson: *The Blue Eagle, from Egg to Earth*. Garden City, N.Y.: Doubleday, Doran 1935. 264. o.
49. Köznyelvileg ez a „mindenki egyért és egy mindenkiért”, közelebből vizsgálva azonban ez volna: „a közösség megelőzi az önérdeket”.

50. Otto Friedrich: „FDR's Disputed Legacy”, *Time*, 1982. február 1.
51. Hamby, id. mű, 164. o.
52. „Not Since the Armistice”, *Time*, 1933. szeptember 25. <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,882190,00.html> (letöltve 2007. február 7); T.H. Watkins: „The Bird Did Its Part”, *Smithsonian*, vol. 30, no. 2, 1999. május
53. „Red Rally Dimmed by Harlem Fervor”, *New York Times*, 1934. augusztus 5. N3. o.
54. Lee Lescaze: „Reagan Still Sure Some in New Deal Espoused Fascism”, *Washington Post*, 1981. december 24. A7. o. Még nyíltabban beszélt Reagan előző augusztusban: „Aki bele akar nézni a New Deal agytrösztjének írásaiba, azt találja majd, hogy Roosevelt elnök tanácsadói csodálták a fasiszta rendszert. ... Azt gondolták, hogy az országnak olasz módra a kormányirányítás és ellenőrzés alatt álló magántulajdon felé kell haladnia, és ez mindegyik írásukból kiviláglik.” Lásd Steven F. Hayward: *The Age of Reagan. The Fall of the Old Liberal Order, 1964–1980*. Roseville, Calif.: Prima 2001. 681. o.; Robert G. Kaiser: „These Old Reaganisms”, *Washington Post*, 1980. szeptember 2. A2. o.
55. Franklin D. Roosevelt éves kongresszusi üzenete, 1936. január 3. idézi James Bovard: *Freedom in Chains. The Rise of the State and the Demise of the Citizen*. New York: St. Martin's 2000. 17. o.
56. William E. Leuchtenburg: *Franklin D. Roosevelt and the New Deal*. New York: Harper and Row 1963. 340. o.
57. William A. Schambra: „The Quest for Community, and the Quest for a New Public Philosophy” az American Enterprise Institute Public Policy hetén elhangzott előadás, Washington, D.C., 1983. december 5-8. idézi Robert Nisbet: *The Present Age: Progress and Anarchy in Modern America*. New York: HarperCollins 1988. 51 o.; Roosevelt elnök beszéde szomszédaihoz, *New York Times*, 1933. augusztus 27. 28. o.
58. Schivelbusch, id. mű, 186. o.
59. Uo, 37. o. Kiemelés – J.G.

5. AZ 1960-AS ÉVEK: A FASIZMUS AZ UTCÁRA MEGY

1. Allan Bloom: *The Closing of the American Mind*. New York: Simon and Schuster 1987. 315. o.
2. Donald Alexander Downs: *Cornell '69: Liberalism and the Crisis of the American University*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press 1999. 172. o. Tudom, a történe-szek között még ma is vita tárgya, hogy ki tehető felelőssé a Reichstag felgyújtá-sáért. A náciak azonban nem törődtek azzal, hogy valójában ki volt felelős a tűzért, ehelyett azt a saját céljaikra használták fel. A cornelli fekete nacionalisták közül némelyek bizonyára elhitték, hogy a keresztet fehér rasszisták gyújtották meg, de a vezetők tudták, hogy nem erről van szó, viszont megragadták a kínálókö-ző alkalmat.
3. Gordon A. Craig: *Germany, 1866–1945*. Oxford: Clarendon 1978. 478. o.
4. John Toland: *Adolf Hitler: The Definitive Biography*. New York: Anchor Books 1992. 75. o.
5. Uo.

6. Miriam Beard: „The Tune Hitlerism Beats for Germany”, *New York Times*, 1931. június 7.
7. Richard Grunberger: *The 12-Year Reich: A Social History of Nazi Germany, 1933–1945*. New York: Da Capo 1995. 306. o.
8. Terry H. Anderson: *The Movement and the Sixties*. New York: Oxford University Press 1996. 200. o.
9. Walter Schultze: „The Nature of Academic Freedom”, in *Nazi Culture: Intellectual, Cultural and Social Life in the Third Reich*, ed. George L. Mosse. Madison: University of Wisconsin Press 1966. 316. o.
10. Downs, id. mű, 9. o.; Rowland Evans–Robert Novak: „'New Order' at Cornell and the Academic Future”, *Los Angeles Times*, 1969. május 5. C11. o.
11. Walter Berns: „The Assault on the Universities: Then and Now”, in *Reassessing the Sixties: Debating the Political and Cultural Legacy*, ed. Stephen Macedo. New York: Norton 1997. 158–159. o.
12. Dinesh D'Souza: *The End of Racism: Principles for a Multiracial Society*. New York: Free Press 1995. 339. o.
13. Paul Farhi: „Dean Tries to Summon Spirit of 1960s”, *Washington Post*, 2003. december 28. A05. o.
14. Kerry tagadja, hogy részt vett volna azon az ülésen, amikor az ügyet megvitatták. Egyesek szerint ott volt, de a javaslat ellen szavazott. Hitelesen senki sem állítja, hogy támogatott volna egy ilyen politikát.
15. Farhi, id. mű, A05. o.
16. Richard J. Ellis: „Romancing the Oppressed: The New Left and the Left Out”, *Review of Politics* 58, no. 1 (1996. tél) 109–110. o.; James Miller: *Democracy is in the Streets: From Port Huron to the Siege of Chicago*. New York: Simon and Schuster 1987. 30–31. o.; Tom Hayden: „Letter to the New (Young) Left”, in *The New Student Left: An Anthology*, ed. Mitchell Cohen–Dennis Hale, javított és bővített kiadás. Boston: Beacon 1967. 5–6. o. A cikk eredetileg az *Activist* 1961. téli számában jelent meg.
17. Eric F. Goldman: *Rendezvous with Destiny: A History of Modern American Reform*. Chicago: Ivan R. Dee 2001. 159. o.
18. Peggy Kamuf, számos Derrida-mű amerikai fordítója felidézi, hogy amikor yale-i egyetemi hallgatóként 1970-ben olvasta a munkáját, ez segített abban, hogy szolidáris legyen az utcai radikálisokkal. Szerinte a dekonstrukció módot adott arra, hogy kutatómunkát végezzen, s egyúttal „gyorsan tudjon reagálni a hatalmi visszaélésekre”, ami a politikai elköteleződést táplálja. Röviden, lehetővé tette a radikális beállítottságú kutatók számára, hogy megtartsák állásukat, ugyanak-kor az egyetemeket a radikalizmus szülőszobájává tegyék. Idézi Scott McLemee: „Derrida, a Pioneer of Literary Theory, Dies”, *Chronicle of Higher Education*, 2004. október 22. A1. o. chronicle.com/free/v51/i09a00101.htm (letöltve 2007. január 4.)
19. Downs, id. mű, 232. o. Lásd még „The Agony of Cornell”, *Time*, 1969. május 2.; Homer Bigart: „Cornell Faculty Reverses Itself on Negroes”, *New York Times*, 1969. április 24. A Rossiter által egyszerre elviselt és előidézett – tudományos, szakmai és személyes – áruulás és keserűség feletti trauma kétségtelenül hozzájá-rult a tragikus döntéshez, hogy a következő évben véget vessen életének. Caleb Rossiter, Clinton fia, önéletrajza két kitűnő fejezetében számol le ezzel a véle-

- ménnyel. Mindazonáltal nehéz úgy olvasni ezt a beszámolót, hogy ne jutnánk arra a következtetésre, hogy az események nyomása – különösen saját fiainak szélsőséges radikalizmusa – mégiscsak játszott bizonyos szerepet a döntésben.
20. Gunther Neske–Emil Kettering, eds.: *Martin Heidegger and National Socialism: Questions and Answers*. New York: Paragon House 1990. 6. o.
 21. Richard Wolin: *The Seduction of Unreason: The Intellectual Romance with Fascism*. Princeton, N.J.: Princeton University Press 2004. 6-7. o.
 22. Némileg bonyolultabb a pragmatizmus és konzervativizmus viszonya. William James nagy amerikai filozófus volt, és életművében sok mindent csodálnak a konzervatívok. S ha pragmatizmuson csak realizmust vagy gyakorlatiasságot értünk, akkor elég sok konzervatív pragmatistáról beszélhetünk. De ha pragmatizmuson a progresszívek vagy John Dewey életművét követő teoretikusokat értünk, akkor a konzervatívokat a pragmatizmus egy évszázada tartó bírálatainak élvonalában találjuk. Rá kell azonban mutatni, hogy James és Dewey egyaránt amerikai filozófusok voltak szőröstül-bőröstül, akiknek befolyása több témában nem helyezhető el a baloldali-jobboldali tengelyen.
 23. Wolin, id. mű, 60. o.
 24. Miller, id. mű, 311. o.
 25. Robert A. Paxton: *The Anatomy of Fascism*. New York: Vintage 2004. 16., 17. o.; R.J.B. Bosworth: *The Italian Dictatorship: Problems and Perspectives in the Interpretation of Mussolini and Fascism*. London: Arnold 1998. 39. o.
 26. Wolin, id. mű, 61. o.; Beard: „The Tune Hitlerism Beats for Germany”.
 27. Lásd Miller, id. mű, 169. o.; Maga az SDS a League for Industrial Democracy-ből vált ki, amely antikommunista szocialista szervezet volt, élén rövid ideig John Dewey állt. Alan Brinkley: *Liberalism and Its Discontents*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1998. 232. o.
 28. Todd Gitlin: *The Sixties: Years of Hope, Days of Rage*. New York: Bantam 1993. 337. o.
 29. Zeev Sternhell: *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*, ford. David Maisel. Princeton, N.J.: Princeton University Press 1994. 56. o.
 30. Gitlin, id. mű, 283. o.
 31. *The Port Huron Statement*, in *Takin' It to the Streets: A Sixties Reader*, ed. Alexander Bloom–Wini Breines New York: Oxford University Press 1995. 61. o.; Tom Hayden: *The Port Huron Statement: The Visionary Call of the 1960s Revolution*. New York: Avalon 2005. 97., 52. o.; Brinkley, id. mű, 229., 233. o.
 32. Gitlin, id. mű, 101. o.; Maurice Isserman–Michael Kazin: *America Divided: The Civil War of the 1960s*, 2nd ed. New York: Oxford University Press 2004. 173., 174. o. Lásd még W. J. Rorabaugh: *Berkeley at War: The 1960s*. New York: Oxford University Press 1989. 8. o.; Tom Wells: *The War Within: America's Battle Over Vietnam*. New York: Holt 1994. 117-118., 427. o.; Maurice Isserman: *If I Had a Hammer: The Death of the Old Left and the Birth of the New Left*. New York: Basic Books 1987. 196-197. o.
 33. Gitlin, id. mű, 107. o.; Miller, id. mű, 291. o.
 34. Brinkley, id. mű, 235. o. Lásd még Godfrey Hodgson: *America in Our Time*. Garden City, N.Y.: Doubleday 1976. 300-305. o.
 35. Walter Laqueur: „Reflections on Youth Movements”, *Commentary*, 1969. június
 36. Jay W. Baird: „Goebbels, Horst Wessel, and the Myth of Resurrection and Return”, *Journal of Contemporary History* 17, no. 4 (1982. október) 636. o.
 37. Id. mű, 642-643. o.
 38. Miller, id. mű, 102. o.
 39. Gitlin, id. mű, 359-360. o.; Tom Hayden: *Reunion: A Memoir*. New York: Collier 1989. 247. o.; Henry Rymont: „Violence as a Weapon of Dissent Is Debated at Forum in 'Village'; Moderation Criticized”, *New York Times*, 1967. december 17. 16. o.; Tom Hayden: „Two, Three, Many Columbias”, *Ramparts*, 1968. június 15. 40. o. in *America in the Sixties – Rights, Left, and Center: A Documentary History*, ed. Peter B. Levy. Westport, Conn.: Praeger 1998. 231-233. o. Lásd még Miller, id. mű, 292. o.
 40. Miller, id. mű, 310. o.; Jeff Lyon: „The World is Still Watching after the 1968 Democratic Convention. Nothing in Chicago Was Quite the Same Again”, *Chicago Tribune Magazine*, 1988. július 24. Lásd még James W. Ely Jr.: „The Chicago Conspiracy Case”, in *American Political trials*, ed. Michael R. Belknap. Westport, Conn.: Praeger 1994. 248. o.; Tom Hayden: *Rebellion and Repression*. New York: World 1969. 15. o. A vádlottak és a védőügyvédek visszaemlékezéseire lásd „Lessons of the '60s”, *American Bar Association Journal*, 73 (1987. május) 32-38. o.
 41. Vincent J. Cannato: *The Ungovernable City: John Lindsay and His Struggle to Save New York*. New York: Basic Books 2001. 243. o.
 42. Gitlin, id. mű, 399., 401. o.
 43. Uo. 399., 400. o. Ezt a beszámolót, ahogy az e fejezetben idézett számos másikat is vagy az idézett műből vagy Miller idézett művéből merítettük.
 44. Gitlin, id. mű, 399. o. Dohrn tíz évig bujkált, miután részt vett a „harag napja” támadásban Chicagóban, ahol ma a Northwestern Egyetem Gyermekek és Család-védelmi Központjának igazgatójaként dolgozik. 1993-ban azt nyilatkozta a *New York Times*-nak, hogy „megdöbbenett a velem szembeni düh.” A reakciót részben a szexizmusnak tulajdonította – mert nem volt hajlandó „jó kislánként” viselkedni. Susan Chira: „At Home With: Bernardine Dohrn; Same Passion, Same Tactics”, *New York Times*, 1993. november 18. C rovat, 1. o.
 45. A náci is nagy kópék voltak. Amikor *A nyugaton a helyzet változatlan* bemutatták Németországban, Goebbels rengeteg jegyet vásárolt fel, és megparancsolta rohamosztagosainak, hogy árásszák el a mozi, majd engedjenek szabadon többszáz fehér egeret.
 46. Abbie Hoffman: *The Best of Abbie Hoffman*. New York: Four Walls Eight Windows 1990. 62. o.; Miller, id. mű, 285-286. o.; Gitlin, id. mű, 324. o.
 47. Richard Jensen: „Futurism and Fascism”, *History Today*, 45, no. 11 (1995. november), 35-41. o.
 48. Wolin, id. mű, 62. o.
 49. Gold meggyőződése volt, hogy az imperializmus szétzúzása után „népi ügy-nökségnek” kell átvennie a hatalmat az Egyesült Államokban. Amikor valaki figyelmeztette, hogy ez John Bircher legrosszabb álmaira emlékeztet, Gold ezt válaszolta: „Nos, ha ez fasizmus, akkor fasizmus kell nekünk.”, Gitlin, id. mű, 399. o.
 50. *A Demokrata Pártra szavazok/Mert azt akarják, erős legyen az ENSZ./Elmegyek minden Pete Seeger-koncertre./És biztosan utána éneklek a dalait./Mindig kül-*

- dők pénzt, ha kértek./de azt ne kérjétek, hogy el is menjek./Hát szeressetek, szeressetek, szeressetek –/Mert liberális vagyok. (Gitlin, id. mű, 183. o.)
51. Saul D. Alinsky: *Rules for Radicals: A Pragmatic Primer for realistic Radicals*. New York: Vintage 1972. 120-121. o.
 52. Uo, 21. o.
 53. Paxton, id. mű, 17. o.
 54. Jay Nordlinger: „Chic Chic”, *National Review*, 2004. december 31, 28. o.
 55. Paul Berman: „The Cult of Che”, *Slate*, 2004. szeptember 24. www.slate.com/id/2107100 (letöltve 2007. március 15.); Nordlinger, id. mű, 28. o.
 56. Lumumbát, ellentétben azzal, amit az iskolában tanultam, nem a CIA, hanem a vele szembenálló kongói erők ölték meg a kegyetlen polgárháborúban (noha a CIA-ban készítették terveket arra, hogyan lehetne megszabadulni tőle). Volt vezérkari főnöke, Mobutu Sese Seko adta át ellenségeinek. Mobutu végül hatalmába kerítette az országot, és fasiszta diktátorrá vált, akinek könyörtelensége nem akadályozta meg az amerikai baloldalt, különösen a fekete baloldalt abban, hogy pánafrikai hőssé emeljék.
 57. Jean-Paul Sartre előszava Frantz Fanon *Les damnés de la terre* című művéhez, angol ford. Constance Farrington. New York: Grove 1963. 22. o.; Gitlin, id. mű, 344. o.
 58. Amikor a fekete fasiszták elfoglalták a nagytermet, az egyik kétségbeesett szülő az egyetemi biztonsági szolgálatot hívta. A szolgálat diszpécserének első kérdése az volt, hogy az elkövetők fehérek vagy feketék. Amikor az apa azt válaszolta, hogy feketék, „azt mondták, semmit sem tudnak tenni.” A fekete diákokkal és a SAT pontszámokkal kapcsolatban írja Thomas Sowell: „A Cornellra felvett fekete diákok zömének pontszáma az országos átlag fölött volt – viszont messze elmaradt a Cornellra járó többi diákétól. Azért voltak bajban, mert a Cornellra jártak – később pedig maga a Cornell került bajba amiatt, hogy ők ott voltak. ... Ismert volt, hogy néhány, tudományos szempontból tehetséges jelentkezőt vissza kellett utasítani, mert rosszabb minősítéssel is felvettek olyanokat, akik megfeleltek a kívánt sztereotípiának.” Lásd Thomas Sowell: „The Day Cornell Died”, *Weekly Standard*, 1999. május 3. 31. o. Lásd még Berns, id. mű.
 59. Michael T. Kaufman: „Stokely Carmichael, Rights Leader Who Coined 'Black Power', Dies at 57”, *New York Times*, 1998. november 16.
 60. D'Souza, id. mű, 398-399. o. Lásd még W. E. B. DuBois: „Back to Africa”, *Century*, 1923. február, idézi John Henrik Clarke, ed. *Marcus Garvey and the Vision of Africa*. New York: Vintage 1974. 101., 117., 134. o.; John Hope Franklin–August Meier, eds. *Black Leaders of the Twentieth Century*. Urbana: University of Illinois Press 1982. 132-134. o. Manapság, az 1960-as évekhez igen hasonlóan a fekete nacionalista csoportok, lapok és „értelmiségiek” gyakran egy oldalra kerülnek a fehér felsőbbrendűség híveivel. A fekete nacionalista Haki Madhubuti vezetése alatt álló Third World Press rendszerint kirekeszti a fehér szerzőket, viszont engedményeket tesz olyan antiszemita tollnokoknak, mint Michael Bradley, akinek a zsidókkal kapcsolatos elméletei tökéletes összhangban állnak a *Cion bölcseinek jegyzőkönyve* felfogásával.
 61. A Forman-idézetre lásd Nina J. Easton: „America the Enemy”, *Los Angeles Times Magazine*, 1995. június 18. Miután a nemzetközi közvélemény – beleértve a Szovjetuniót is – nyomást gyakorolt az észak-karolinai kormányzóra, mert állítólag veszályban forgott a tisztességes bírósági eljárás, Chavist szabadon engedték.
 62. Paxton, id. mű, 7. o.
 63. Morris L. Fried: „The Struggle Is the Message: The Organization and Ideology of the Anti-war Movement, by Irving Louis Horowitz”, *Contemporary Sociology* 1, no. 2 (1972. március) 122-123. o., idézi Irving Louis Horowitz: *The Struggle Is the Message: The Organization and Ideology of the Anti-war Movement*. Berkeley, Calif.: Glendessary 1970. 122-123. o.
 64. Seymour Martin Lipset: *Rebellion in the University*. Boston: Little, Brown 1972. 115. o.; Robert Soucy: „French Fascist Intellectuals in the 1930s: An Old New Left?”, *French Historical Studies* (1974. tavasz).

6. A KENNEDY-MÍTOSZTÓL A JOHNSONI ÁLOMIG: LIBERÁLFASIZMUS ÉS ÁLLAMKULTUSZ

1. Max Holland: „After Thirty Years: Making Sense of the Assassination”, *Reviews in American History* 22, no. 2 (1994. június) 192-193. o.; „Chapter II—or Finis?”, *Time*, 1966. december 30.; Philip Chalk: „Wrong from the Beginning”, *Weekly Standard*, 2005. március 14.; Mimi Swartz: „Them's Fightin' Words”, *Texas Monthly*, 2004. július.
2. „Pope Paul Warns That Hate and Evil Imperil Civil Order”, *New York Times*, 1963. november 25. 1. o.; Wayne King: „Dallas Still Wondering: Did It Help Pull the Trigger?”, *New York Times*, 1983. november 22. A24. o. A „gyűlölet városa” megjelölés az amerikai tömegpszichológia bizarr epizódjainak egyike marad. Mintha jórészt ahhoz kötődne, hogy LBJ-nek az 1960-as választások alatt néhány tiltakozó republikánus nő részéről durva bánásmódban volt része, meg ahhoz, hogy az 1963-as ENSZ-ellenes tiltakozás során Adlai Stevensont – aki akkor az USA ENSZ-nagykövete volt – fejbe csapták egy ENSZ-ellenes transzparenszel.
3. Warren Commission: *The Warren Commission Report: Report of the President's Commission on the Assassination of President John F. Kennedy*. New York: St. Martin's 1992. 416. o.
4. MacBirdről lásd Arthur Herman: *Joseph McCarthy: Reexamining the Life and Legacy of America's Most Hated Senator*. New York: Free Press, 2000. 13. o. A 106,8 milliárdos teljes költségvetésből Kennedy 52,3 milliárdot kért katonai célokra, további 1,2 milliárdot az űrprogramra – amelyet vitathatatlanul a védelemmel kapcsolatos befektetésnek tekintett. Derek Leebaert: *The Fifty Year Wound: How America's Cold War Victory Shapes Our World*. Boston: Little, Brown 2003. 267. o.; Aaron L. Friedberg: *In the Shadow of the Garrison State: America's Anti-statism and Its Cold War Grand Strategy*. Princeton, N.J.: Princeton University Press 2000. 140. o.
5. Steven F. Hayward: *The Age of Reagan: The Fall of the Old Liberal Order, 1964–1980*. Roseville, Calif, Prima 2001. 23 o.; Todd Gitlin: *The Sixties: Years of Hope, Days of Rage*. New York: Bantam 1993. 136-137. o. Kennedy reakciója a szabadságmenetekre 1961 tavaszán aligha nevezhető egyértelműnek. Helyesen cselekedett, amikor szövetségi forrásokat ajánlott fel az erőszak megfékezésére,

- magánszemélyként azonban dühös volt a Faji Egyenlőség Kongresszusára, mert az vizsályt keltett, miközben ő a Hruscsovvval tervezett bécsi csúcstalálkozóra próbált összpontosítani. „Nem képes leparancsolni az embereit azokról az istenverte buszokról?” – könyörgött Harris Woffordnak, polgárjogi tanácsadójának. „Állítsa meg őket!” – követelte. Ő és Bobby is keményen küzdött azért, hogy megakadályozza, hogy Martin Luther King Washingtonba vonuljon. Amikor ezt nem sikerült elérni, szorosan együttműködtek a polgárjogi vezetőkkel, hogy a híres menet üzenete a kormányzat számára előnyös legyen. Ami az 1964-es polgárjogi törvényjavaslat lett, az Kennedy meggyilkolása után reménytelenül megfeneklett a Kongresszusban, s nem valószínű, hogy újraválasztási kampányában sürgette volna elfogadását.
6. A Camelotra való hivatkozás meglehetősen törekény alapokon nyugszik. Jackie Kennedy úgy emlékszik, hogy a férje kedvelte a Kennedy megválasztása után egy hónappal bemutatott, *Camelot* című népszerű Broadway-musical zenéjét. Theodore White, Kennedy életrajzírója meggyőzte a *Life* magazint, hogy járja körül a gondolatot. A musical mottója, „arra a rövid ragyogó pillanatra”, elterjedt klisévé vált Kennedy „ezer napjának” leírására, ami maga is okos szójáték volt, azzal a céllal, hogy Kennedy pillanata még értékesebbnek és múlandóbbnak tűnjék fel. Lásd még James Reston: „What Was Killed Was Not Only the President but the Promise”, *New York Times Magazine*, 1964. november 15. SM24. o.
 7. Sokan azt hiszik, hogy Superman alakját Nietzsche Übermensch-elmélete ihlette, amely „szuperembernek” és „emberfeletti embernek” egyaránt fordítható. Érdekes azonban megjegyezni, hogy a tényleges alak a Nietzsche-féle eszmének – és a náci fogalomnak – éppen a fordítottja volt. Nietzsche emberfeletti embere nem lojális a hagyományos morálhoz és törvényességhez, mert fölötte áll az ilyen kicsinyes elképzeléseknek. A képregény Supermanje az átlagembereknél jobban kötődik az ilyen szokásokhoz. Az alakban van bizonyos nacionalista beképzelt-
 - amelyet a mítosz intenzitásának adott.” Norman Mailer: „Superman Comes to the Supermarket”, *Esquire*, 1960. november. In Jack Beatty (ed.): *Pols: Great Writers on American Politicians from Bryan to Reagan*. New York: Public Affairs 2004. 292. o.
 9. Herbert S. Parmet: „The Kennedy Myth and American Politics”, *History Teacher* 24, no. 1 (1990. november) 32. o. idézi „What JFK Meant to Us”, *Newsweek*, 1983. november 28. 72. o.; Jonah Goldberg: „'Isolationism!' They Cried”, *National Review*, 2006. április 10.; Alan McCaughy: „America First: Attitude Emerged Before World War II”, *Washington Times*, 1991. december 12. A3. o.
 10. Louis Menand: „Ask Not, Tell Not: Anatomy of an Inaugural”, *New Yorker*, 2004. november 8. 110. o.
 11. John W. Jeffries: „The 'Quest for National Purpose' of 1960”, *American Quarterly* 30, no. 4 (1978. ősz) 451. o. idézi John K. Jessup et al.: *The National Purpose*. New York: Holt, Rinehart and Winston 1960. v. ö. Az előző évben a *Newsweek* megjegyezte, hogy a „gondolkodó emberek” aggódnak amiatt, hogy Amerika elveszítette „merészségét és képzelőerejét, a küldetés és odaadás érzését”. E gondolkodó emberek élén Walter Lippmann, a liberalizmus nagy öregje állt, aki 1917-ben abban a reményben állt a háborúpártiak élére, hogy az „az értékek átértékelését” hozza magával. Lippmann ismét abban reménykedett, hogy Amerika, ezúttal a szovjet kihívással szemben, újból közös küldetést él át. Jeffries, id. mű, 454. o. idézi „An Unwitting Paul Revere?”, *Newsweek*, 1959. szeptember 28. 33-34. o.
 12. Adlai E. Stevenson: „National Purpose: Stevenson's View”, *New York Times*, 1960. május 26. 30. o.; Charles F. Darlington: „Not the Goal, Only the Means”, *New York Times*, 1960. július 3. 25. o.; Charles F. Darlington, levél, *New York Times*, 1960. május 27. 30. o.
 13. Jeffries: „'Quest for National Purpose' of 1960”, 462. o. idézi William Attwood: „How America Feels as We Enter the Soaring Sixties”, *Look*, 1960. január 5.

21. Robert N. Bellah: „Civil Religion in America”, *Daedalus* 96, no. 1 (1967. tél), 1-21. o.; C. L. Sulzberger: „A New Frontier and an Old Dream”, *New York Times*, 1961. január 23. 22. o.
22. Bill Kaufman: „The Bellamy Boys Pledge Allegiance”, *American Enterprise* 13, no. 7 (2002. október/november) 50. o.
23. Edward Bellamy: *Looking Backward, 2000–1887*. New York: New American Library 1960. 111. o.
24. Nicholas P. Gilman: „Nationalism’ in the United States”, *Quarterly Journal of Economics* 4, no. 1 (1899. október), 50-76. o.; Bellamy, id. mű, 143. o.
25. Remek történet a hűségeskü és nemzetiszocialista gyökereinek története. Rex Currynak, a szenvedélyes szabadgondolkodónak ez az ügy lett a „fehér bálnája”. Lásd rexcurry.net/pledgesalute.html
26. „Hail New Party in Fervent Song”, *New York Times*, 1912. augusztus 6. 1. o.
27. Albert Beveridge szenátor: *Congressional Record*, Szenátus, 1900. január 9. 704-711. o., idézve in *The Philippines Reader: A History of Colonialism, Neocolonialism, Dictatorship, and Resistance*, ed. Daniel B. Schirmer–Stephen Rosskamm Shalom. Boston: South End Press 1987. 23. o.
28. Walter Rauschenbusch: *Christianizing the Social Order*. New York: Macmillan 1912. 330. o. Az 1890-ben alapított *Dawn* című Social Gospel-lap célja annak megmutatása volt, hogy „a szocializmus céljai benne foglaltatnak a kereszténység céljaiban, emiatt a keresztény egyházak tagjait rá kell arra ébreszteni, hogy Jézus Krisztus tanításai egyenesen vezetnek a szocializmus bizonyos formájához vagy formáihoz.” William G. McLoughlin: *Revivals, Awakenings, and Reform: An Essay on Religion and Social Change in America, 1607–1977*. Chicago: University of Chicago Press 1980. 175. o.
29. Charles Howard Hopkins: *The Rise of the Social Gospel in American Protestantism, 1865–1915*. New Haven, Conn.: Yale University Press 1940. 253. o.
30. James Bovard: *Freedom in Chains: The Rise of the State and the Demise of the Citizen*. New York: St. Martin’s 2000. 4. o. idézi G. W. Fr. Hegel: *Előadások a világtörténelem filozófiájáról* című műve angol kiadásának (New York: Collier and Son 1902.) 87. oldalát.
31. Murray N. Rothbard: „Richard T. Ely: Paladin of the Welfare-Warfare State”, *Independent Review* 6, no. 4 (2002. tavasz), 586. o. idézi Sidney Fine: *Laissez Faire and the General-Welfare State: A Study of Conflict in American Thought, 1865–1901*. Ann Arbor: University of Michigan Press 1956. 180-181. o.; John R. Commons: „The Christian Minister and Sociology” (1892), in *John R. Commons: Selected Essays*, ed. Malcolm Rutherford–Warren J. Samuels. New York: Routledge 1996. 20. o.; Eldon J. Eisenach: *The Lost Promise of Progressivism*. Lawrence: University Press of Kansas 1994. 60. o. 21. jegyzet.
32. John Lukacs: *Remembered Past: John Lukacs on History, Historians, and Historical Knowledge*. Wilmington, Del.: ISI Books 2005. 305. o.
33. Woodrow Wilson: „Force to the Utmost”, a Harmadik Liberty Loan Kampany megnyitása alkalmából mondott beszéd a baltimore-i Fifth Regiment Armoryban, 1918. április 6-án. In *The Messages and Papers of Woodrow Wilson*, ed. Albert Shaw. New York: Review of Reviews Corporation 1924. vol. 1, 484. o.; Woodrow Wilson beszéd a veteránok szövetségében, Washington D.C., 1917. június 5. in *uo*, 410. o.; Ronald Schaffer: *America in the Great War: The Rise of the War Welfare State*. New York: Oxford University Press 1991. 10. o.
34. R. J. B. Bosworth: *Mussolini’s Italy: Life Under the Fascist Dictatorship, 1915–1945*. New York: Penguin 2006. 97. o.
35. Egy korabeli újsághirdetés mutatja, mekkora volt a kormányzati beavatkozás. Íme, a szigorúan betartandó négyhetes étrend F. C. Findley megyei élelmézsügyi biztos szerint:
Hétfő: minden étkezés gabonamentes
Kedd: minden étkezés húsmentes
Szerda: minden étkezés gabonamentes
Csütörtök: reggeli gabonamentes; vacsora gabonamentes
Péntek: reggeli húsmentes; vacsora gabonamentes
Szombat: minden étkezés sertéshúsmentes, reggeli húsmentes
Vasárnap: reggeli húsmentes; vacsora húsmentes
Cukor mindenkor igen takarékosan használandó fel. Csak akkor tegyen cukrot a kávéjába, ha ez régi szokása, és ebben az esetben is csak egy kávéskanálnyit. (Robert Higgs: *Crisis and Leviathan: Critical Episodes in the Growth of American Government*. New York: Oxford University Press 1987. 137. o.)
36. John Dewey: *Liberalism and Social Action*. Amherst, N.Y.: Prometheus Books 2000. 30. o. Lásd még Alex Viskovatoff: „A Deweyan Economic Methodology” in *Dewey, Pragmatism, and Economic Methodology*, ed. Elias L. Khalil. New York: Routledge 2004. 293. o.; Virgil Michel: „Liberalism Yesterday and Tomorrow”, *Ethics* 49, no. 4 (1939. július), 417-434. o.; Jonah Goldberg: „The New-Time Religion: Liberalism and Its Problems”, *National Review*, 2005. május 23.
37. Lewis S. Feuer: „American Travelers to the Soviet Union, 1917–1932: The Formation of a Component of New Deal Ideology”, *American Quarterly* 14, no. 2, 1. rész (1962. nyár), 122., 126. o.
38. William E. Leuchtenburg, id. mű, 284. o. A. J. P. Taylor hasonlóan vélekedett az emberek és a szövetségi kormányzat együttműködéséről:
„1914 augusztusáig a törvényisztelő angol ember úgy élhette le az életét, hogy a postahivatalon és a rendőron kívül észre sem vette az állam létezését. ... Útlevelel vagy bármifajta hivatalos engedély nélkül utazhatott külföldre, vagy hagyhatta el örökre az országot. Korlátozás nélkül válthatta át a pénzét. Ugyanolyan feltételek mellett vásárolhatott árucikkeket a világ bármely részéről, mint otthon. Ugyanígy a külföldi is engedély vagy a rendőrség értesítése nélkül élhetett az országban. ... A Nagy Háború hatására mindez megváltozott. ... Az állam rátelepedett polgáira, s bár ez békeidőben lazult, teljesen soha sem szűnt meg, majd a második világháború idején ismét növekedett. Az angol nép története első ízben fonódott össze az angol állammal.” (A. J. P. Taylor: *English History, 1914–1945*. New York: Oxford University Press 1965. 1. o.)
39. Idézi Scott Yenor: „A New Deal for Roosevelt”, *Claremont Review of Books* (2006. tél).
40. Thurman Arnold: *The Folklore of Capitalism*. New Haven, Conn.: Yale University Press 1937. 389. o.
41. Leuchtenburg, id. mű, 20. o.
42. Walter Winchell: „Americans We Can Do Without”, *Liberty*, 1942. augusztus 1. 10. o.

43. Lásd Sam Tanenhaus: *Whittaker Chambers: A Biography*. New York: Random House 1997. 179., 561. o.
44. Herbert McClosky: „Conservatism and Personality”, *American Political Science Review* 52, no. 1 (1958. március) 35. o.; Lionel Trilling: *The Liberal Imagination: Essays on Literature and Society*. New York: Viking 1950. IX. o.
45. David S. Brown: *Richard Hofstadter: An Intellectual Biography*. Chicago: University of Chicago Press 2006. 90. o.; Casey Blake–Christopher Phelps: „History as Social Criticism: Conversations with Christopher Lasch”, *Journal of American History* 80, no. 4 (1994. március), 1310–1332. o.
46. Bertolt Brecht: „The Solution”, in *Poems, 1913–1956*, ed. John Willett–Ralph Manheim. New York: Routledge 1987. 440. o.
47. Robert Dallek: *Lyndon B. Johnson: Portrait of a President*. New York: Oxford University Press 2004. 29. o.; Jordan A. Schwarz: *The New Dealers: Power Politics in the Age of Roosevelt*. New York: Vintage 1994. 276. o.
48. Schwarz, id. mű, 267. o.
49. Lyndon B. Johnson: „Commencement Address—the Great Society”, University of Michigan, Ann Arbor, 1964. május 22. in *Public Papers of the President of the United States, Lyndon B. Johnson, 1963–1964*. Washington, D.C.: Government Printing Office 1965. 704–707. o.; *America in the Sixties – Right, Left, and Center: A Documentary History*, ed. Peter B. Levy. Westport, Conn.: Praeger 1998. 106–107. o. Lásd még Hayward, id. mű, 21. o.
50. Johnson, id. mű, 108. o.
51. Charles Mohr: „Johnson, in South, Decries 'Radical' Goldwater Ideas”, *New York Times*, 1964. október 27.; Cabell Phillips: „Johnson Decries Terrorist Foes of Negro Rights”, *New York Times*, 1964. július 19.; „Transcript of President's News Conference on Foreign and Domestic Affairs”, *New York Times*, 1964. július 19.
52. Charles Mohr: „Johnson Exhorts Voters to Reject Demagogic Pleas”, *New York Times*, 1964. szeptember 23.; hirdetés, *New York Times*, 1964. szeptember 12. 26. o.; Ralph D. Barney–John C. Merrill, eds.: *Ethics and the Press: Readings in Mass Media Morality*. New York: Hastings House 1975. 229. o. Lásd még Jack Shafer: „The Varieties of Mass Bias, Part 1”, *Slate*, 2003. február 5. www.slate.com/id/2078200/ (letöltve 2007. március 19.); Jonah Goldberg: „Hold the Self-Congratulation”, *National Review*, 2005. október 24.; Jeffrey Lord: „From God to Godless: The Real Liberal Terror”, *American Spectator*, 2006. június 12. www.spectator.org/dsp_article.asp?art_id=9943 (letöltve 2007. január 16.).
53. Ebben a művében azonban Dewey a fennálló társadalmat nevezi Nagy Társadalomnak. Abban reménykedett, hogy az állam képes lesz átalakítani a Nagy Társadalmat azzá, amit „Nagy Közösségnek” nevezett. Dewey Nagy Közössége azonban sokkal jobban hasonlít arra, amire Nagy Társadalma kapcsán Johnson gondolt.
54. Robert R. Semple Jr.: „Nation Seeks Way to Better Society”, *New York Times*, 1965. július 25.
55. Dewey: *Liberalism and Social Action*, 15., 76. o. Hasonlóan átlátszó volt a szegénység elleni háború vonalvezetése. Ahogy a New Deal a háború nyelvén adták el, úgy a szegénység elleni háború is a „háború morális egyenértéke” felidézésére irányuló progresszív törekvés egy újabb fejezete volt. A Nagy Társadalom programjainak többsége voltaképpen csupán New Deal programok bővített változata volt: például a gyermekeket eltartó családoknak nyújtott segély, amely eredetileg szénbányászok özvegyei számára kidolgozott biztosítási terv volt. Ezek a programok viszont abból a vágyból születtek, hogy újratерemtsék a Wilson-féle hadiszoocializmus „sikereit”. Lásd a John Dewey-ről szóló fejezetet Robert Horwitz tollából in Leo Strauss–Joseph Cropsey (eds.): *The History of Political Philosophy*. Chicago, Ill.: University of Chicago Press 1987.
56. McLoughlin, id. mű, 207. o.
57. John B. Judis: „The Spirit of '68: What Really Caused the Sixties”, *New Republic*, 1998. augusztus 31.
58. A *Feminine Mystique* remek példa arra, milyen erőteljesen torzította el a holokauszt a liberális gondolkodást. A régi kommunista újságíró és aktivista Friedan a politikáról az égvilágon semmit sem tudó hagyományos háziasszonynak tüntette fel magát. Egy zavaróan hosszú metaforában azt állította, hogy a háziasszonyok a náciakra emlékeztető elnyomás áldozatai. „Azok a „nők, akik 'megelégednek' a háziasszonyi szereppel, s úgy nőnek fel, hogy 'csupán háziasszonyok' akarnak lenni, legalább akkora veszélyben vannak, mint azok a milliók, akik a saját haláluk felé meneteltek a koncentrációs táborokban” – írta. Az otthon, írta Friedan, közvetlenül Horkheimer nézeteit visszhangozva, „kényelmes koncentrációs tábor”. Az analógia intellektuálisan és morálisan elég groteszk ahhoz, hogy ne szoruljon további boncolgatásra.
59. Ez a nagy ébredés viszont egy másik hadszíntérhez vezetett át: a vallási ortodoxiáért folytatott harchoz a konzervatív keresztények és azok között, akik elutasították, hogy hitüket politikai színben tüntessék fel.
60. Sokak számára a drogok váltak új szentséggé. Az újból felbomlása után Tom Hayden „az ellenkultúra pszichedelikus fenegyerekei között” rejtőzködött el, mert meggyőződése volt, hogy a drogok segítségével „elmélyíthető az öntudatosság”, és azok segítenek abban, hogy spirituális jelentést és hitelességet találjon. A drokkultúrának még a legbuzgóbb képviselői is nyíltan vallási képzelekre építették a drogok védelmét. Önjelölt guruk, mint a harvardi tanár Timothy Leary, aki áldozási ostyaként állította be acidtablettáit, s vált „spirituális vezetővé”, szakadatlanul arról beszéltek, hogyan vezetnek a drogok „vallási élményhez”. William Braden, a *Chicago Sun-Times* riporterének *The Private Sea: LSD and the Search for God* című könyve ama számtalan könyv és tanulmány egyike, amelyek az úgymond „új teológia” jegyében próbálták továbbfejleszteni az új ellenkultúrát.
61. William Braden: „The Seduction of the Spirit”, *Washington Post*, 1973. szeptember 9. BW1, BW13. o.
62. Martin Marty tiszteletes, teológiatanár és a *Christian Century* egyik szerkesztője 1965-ben beszédek sorában bizonygatta, hogy a radikálisok „morális cselekvők”, és „karizmatikus prófétáknak” nevezett olyan írókat, mint James Baldwin. Marty a Columbia Egyetemen tartott beszédében tette ezeket a megjegyzéseket. Válaszul egy radikális diák a fejéhez vágta: „Amit Ön mond, annak semmi értelme, mert a Nagy Társadalom alapjában véve erkölcstelen és romlott.” Marty azt válaszolta, hogy az ilyen megjegyzések azokra jellemzőek, akik inkább szeretnének „erkölcsileg tiszták”, mint politikailag fontosak lenni. Más szavakkal, az erkölcsi tisztaság a politikai színtér radikális oldalán található. „Radicals Called 'Moral Agents'”, *New York Times*, 1965. július 26. 19. o.

63. A híres részlet FDR 1935-ös, az Unió helyzetéről szóló beszédéből való: „A történelem tanulságai, amelyeket közvetlenül rendelkezésemre álló bizonyítékok is megerősítenek, egyértelműen azt mutatják, hogy a folyamatos segélyre rászorulás olyan szellemi bomlást indít el, amely alapján rombolja a nemzet köztársaságát. Ily módon segélyt osztani egyenlő azzal, mintha narkotikumot, az emberi szellemet finoman romboló anyagot adnánk be. Ellentétben áll a józan politika követelményeivel. Sérti Amerika hagyományait. Munkát kell találni a testileg ép, de szűkölködő munkások számára.”
64. Hayward, id. mű, 20. o. idézi „T.R.B. from Washington”, *New Republic*, 1964. március 14. 3. o. és Gareth Davies: *From Opportunity to Entitlement: The Transformation and Decline of Great Society Liberalism*. Lawrence: University Press of Kansas 1996. 48. o.
65. Mickey Kaus: *The End of Equality*. New York: Basic Books 1995.
66. Hayward, id. mű, 124. o. A bűnözés arányának növekedéséről részben az tehet, hogy a baby boom nemzedékben nagyobb számban születtek fiúk, de a fő vétke kétségkívül a kulturális, jogi és politikai légkör volt. Az 1960-as években a politikacsinaló értelmiségiek úgy vélték, hogy maga „a rendszer” okozza a bűnözést, és gyakorlatilag a korszak minden jogi reformtörekvése abba az irányba mutatott, hogy több jogot adjanak a bűnözőknek, és megnehezítsék a rendőrség munkáját. Kulturális tekintetben rengeteg aktivista és értelmiségi hirdette, hogy a bűnözés – különösen a feketék bűnözése – erkölcsileg jogos politikai „lázadás”.
67. Uo, 26. o. idézi Richard Epstein: *Forbidden Grounds: The Case Against Employment Discrimination Laws*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1992. 186-188. o.; Penn Kemble–Josh Muravchik: „The New Politics & the Democrats”, *Commentary*, 1972. december, 78-84. o. McGovern később azzal tréfálkozott, hogy jogszabályai kinyitották az ajtót a Demokrata Párt felé, és „húszmillió ember sétált ki”.
68. Hayward, id. mű, 90-92. o.
69. „Text of the Moynihan Memorandum on the Status of the Negroes”, *New York Times*, 1970. március 1. Lásd még Peter Kihss: „Benign Neglect’ on Race Is Proposed by Moynihan”, *New York Times*, 1970. március 1. 1. o.
70. Parmet: „Kennedy Myth and American Politics”, 35. o. idézi Randall Rothenberg: „The Neoliberal Club”, *Esquire*, 1982. február, 42. o.
71. Douglas Brinkley: „Farewell to a Friend”, *New York Times*, 1999. július 19. A17. o.; *Reliable Sources*, CNN, 1999. július 24. Lásd még Tim Cuprisin: „Few Shows, Cost Blurring Appeal of Digital TV”, *Milwaukee Journal Sentinel*, 1999. július 27. 8. o.

7. LIBERÁLIS FAJGYŰLÖLET:

AZ EUGENETIKA KÍSÉRTETE A FASISZTA GÉPEZETBEN

1. Michele Parente: „Rangel Ties GOP Agenda to Hitler”, *Newsday*, 1995. február 19. A38. o.; Bond idézve „Washington Whispers”, *US News & World Report*, 2003. július 28. 12. o.; Marc Morano: „Harry Belafonte Calls Black Republicans ‘Tyrants’”, *Cybercast News Service*, 2005. augusztus 8.; Steve Dunleavy: „There’s Nothing Fascist About a Final Verdict”, *New York Post*, 2000. december 13. 6. o.

2. Ha a liberalizmus e sötét fejezeteit egyáltalán említik, azt Amerika kemény baloldali bírálói teszik. Ez azzal a következménnyel jár, hogy valahányszor a konzervatívok állítólagos gonoszságot követnek el, az magának a konzervativizmusnak a folyománya. Amikor viszont a liberálisok követnek el állítólagos gonoszságot, az vagy azért van, mert nem eléggé szigorúan liberálisok, vagy magából Amerikából következik. Röviden, a liberalizmus soha sem hibás, míg a konzervatívok mindig azok.
3. Adolph Reed Jr.: „Intellectual Brownshirts”, *Progressive*, 1994. december.
4. Sherwin B. Nuland: „The Death of Hippocrates”, *New Republic*, 2004. szeptember 13. 31. o.
5. Alan Wolfe: „Hidden Injuries”, *New Republic*, 1997. július 7.
6. Grant, Teddy Rooseveltt volt tanácsadója, aki sok eugenetikussal mérve is szélsőségesnek számított, írta: „az állítólag isteni törvények téves figyelembe vétele és az emberi élet szentségébe vetett szentimentális hit a fogyatékos csecsemők eltüntetését éppúgy megakadályozza, mint az olyan felnőttek sterilizálását, akik a közösség számára semmiféle értéket nem képviselnek. A természeti törvények megkövetelik az alkalmatlanok kiirtását, és az emberi élet csak akkor értékes, ha a közösség vagy a faj hasznára van.” Idézi Richard Weikart: *From Darwin to Hitler: Evolutionary Ethics, Eugenics, and Racism in Germany*. New York: Palgrave Macmillan 2004. 10. o. Lásd még Robert Jay Lifton: *The Nazi Doctors. Medical Killing and the Psychology of Genocide*. New York: Basic Books 2000. 24. o.; Edwin Black: *War Against the Weak: Eugenics and America’s Campaign to Create a Master Race*. New York: Four Walls Eight Windows 2003. 291. o.
7. Black, id. mű, XVIII. o.
8. Charles Murray: „Deeper into the Brain”, *National Review*, 2000. január 24. 49. o.; Thomas C. Leonard: „‘More Merciful and Not Less Effective’: Eugenics and American Economics in the Progressive Era”, *History of Political Economy* 35, no. 4 (2003. tél) 707. o.
9. Diane Paul: „Eugenics and the Left”, *Journal of the History of Ideas* 45, no. 4 (1984. október-december), 586. o. 56. jegyzet idézi H.G. Wells *Sociological Papers* (London 1905.) című műve 60. oldalát; William J. Hyde: „The Socialism of H.G. Wells in the Early Twentieth Century”, *Journal of the History of Ideas* 17, no. 2 (1956. április) 220. o.; H.G. Wells: *The New Machiavelli*. New York: Duffield 1910. 379. o. *Modern utópia* című művében Wells ezt írta: „Az állam jogosan mondja, hogy mielőtt gyermekeket adnál a közösségnek, akiket a közösségnek kell felnevelnie és részben támogatnia, fölötte kell állnod a személyes hatékonyság bizonyos minimális szintjének ... a fizikai fejlődés minimuma fölött is, és mentesnek kell lenned fertőző betegségektől. ... Ha hiányoznak belőled ezek az egyszerű tulajdonságok, s ha másokkal együtt összeesküszöl [figyeljük meg az „összeesküdni” bűnözésre utaló kifejezést!], és szaporítod az állam lakosságát, akkor az emberiség kedvéért magunkhoz vesszük szenvedélyed ártatlan áldozatát, de ragaszkodunk hozzá, hogy tartozásod van az állammal szemben, amelyet ráadásul igen sürgősen meg kell adnod, s amelyet vissza is fogsz fizetni, még ha kényszerre is van szükség ahhoz, hogy a fizetséget kicsikarjunk belőled” (H.G. Wells: *A Modern Utopia*. London 1905. 183-184. o., idézi Michael Freeden: „Eugenics and Progressive Thought: A Study in Ideological Affinity”, *Historical Journal* 22, no. 3 (1979. szeptember) 656. o.

10. George Bernard Shaw: *Man and Superman: A Comedy and a Philosophy*. Cambridge, Mass.: University Press 1903. 43. o.; Paul, id. mű, 568. o. idézi George Bernard Shaw *Sociological Papers* című, idézett munkáját, 74-75. o.; Shaw, id. mű, 45., 43. o.; George Bernard Shaw, előszó a *Major Barbarához* (New York: Penguin 1917. 47. o.
 11. Freeden, id. mű, 671. o.; Chris Nottingham: *The Pursuit of Serenity: Havelock Ellis and the New Politics*. Amsterdam: Amsterdam University Press 1999. 185., 213. o.; Paul, id. mű, 567. o. idézi J. B. S. Haldane: „Darwin and Slavery” című írását, *Daily Worker*, London, 1949. november 14.
 12. Paul, id. mű, 568., 573. o.
 13. Első évfolyamában a magazin cikkeinek negyede a brit szigetekről származott. Daniel T. Rogers: *Atlantic Crossings: Social Politics in a Progressive Age*. Cambridge, Mass: Harvard University Press 1998. 276. o.
 14. További ilyen dicshimnuszokat lásd Yosel Rogat: „Mr. Justice Holmes: A Dissenting Opinion”, *Stanford Law Review* 15, no. 1 (1962. december) 3-44. o.
 15. William E. Leuchtenburg: *The Supreme Court Reborn: The Constitutional Revolution in the Age of Roosevelt*. New York: Oxford University Press 1995. 19. o. Kiemelés – J.G.
 16. Robert J. Cynkar: „Buck v. Bell: 'Felt Necessities' v. Fundamental Values?”, *Columbia Law Review* 81, no. 7 (1981. november) 1451. o.
 17. 1911-ben Wilson a törvény megszövegezésére kérte fel Edwin Katzen-Ellenbogen vezető eugenetikust és epilepszia-szakértőt. A zsidó származású és amerikai állampolgár lengyel katolikus története túl hosszú ahhoz, hogy itt el lehetne mondani. Érdemes azonban megjegyezni, hogy ez a mélységesen gonosz ember később SS-orvos lett Franciaországban, végül „rab”, aki a buchenwaldi mészárosokkal működött együtt. Személyesen gyilkolt meg több ezer embert – gyakran amerikai pszichiátriai kórházakban kifejlesztett eugenetikai elméletek nevében –, és kínzott meg sokakat. A „tudomány”, amelyet Amerikában tanult, meleg fogadtatásban részesült az SS részéről. Groteszk igazságszolgáltatási kudarc nyomán úszta meg, hogy a nürnbergi perben halálra ítéljék. Lásd Edwin Black: „Buchenwalds's American-Trained Nazi”, *Jerusalem Report*, 2003. szeptember 22.
 18. Herbert Croly: *The Promise of American Life*. New York: Macmillan 1911. 345., 191. o.
 19. Charles Richard Van Hise: *The Conservation of National Resources in the United States*. New York: Macmillan 1910. 378. o.
 20. Scott Gordon: *The History and Philosophy of Social Science*. New York: Routledge 1993. 521. o.; Daniel Kevles: *In the Name of Eugenics: Genetics and the Uses of Human Heredity*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1986. 68. o.
 21. Butler bíró nem szolgáltat írásos véleménnyel, de különvéleményének két (összeegyeztethető) lehetséges magyarázata van. Az egyik: Butler abban az értelemben valóban szociáldarwinista volt, hogy nem gondolta – mint annak előtte Sidney Webb mondta –, hogy az államnak „be kell avatkoznia”. Másodszor: akkoriban ő volt a bíróság egyetlen katolikus tagja, és az egyház tanításaiban eltökélten harcolt minden ellen, ami eugenetikától szaglott.
- Edward Pearce a brit *Guardian*-ben Spencert „teljesen gonosz embernek” nevezi, „aki az eugenetika és az alkalmatlanok kiküszöbölése iránti szenvedélyében eljöv-

- vendő dolgokat sejtett meg.” Edward Pearce: „Nietzsche Is Radically Unsound”, *Guardian* 1992. július 8. 20. o. A *War Against the Weak* szerzője, Edwin Black szerint az eugenetika Spencer eszméiből született, és *Social Statics* című művében Spencer „teljes mértékben visszautasítja a jótékonykodást”. Black nyilvánvalóan nem olvasta a könyvet, ugyanis egyik állítása sem igaz. Lásd Roderick T. Long: „Herbert Spencer: The Defamation Continues”, 2003. augusztus 28., www.lewrockwell.com/orig3.html (letöltve 2007. március 13.).
23. A probléma részben abból fakad, hogy Hofstadter jórészt rosszul értelmezi a történetet (ezt még Eric Foner baloldali történész is kénytelen elismerni a *Social Darwinism in American Thought* (Szociáldarwinizmus az amerikai gondolkodásban) című műhöz 1992-ben írt bevezetésében). Hofstadter könyvének megjelenése után tizenöt évvel a Wisconsin Egyetemen oktató Irvin Wyllie bebizonyította, hogy az aranykor nagyiparosai közül szinte senki sem használt darwini terminusokat, és nem figyelt fel túlzottan az értelmiség körében dívó Darwin-divatra. Az úgynevezett rablóbarók korában még a „szociáldarwinizmus” kifejezés is szinte teljesen ismeretlen volt. Egy égbekiáltó példát véve, Hofstadter tévesen tulajdonítja John D. Rockefellernek a „legalkalmasabbak fennmaradása” kifejezés használatát. Inkább Rockefeller főiskolát végzett fia, John D. Rockefeller Jr. volt az, aki 1902-ben a Brown Egyetemen tartott beszédében rögtönözve élt vele. Irvin G. Wyllie: „Social Darwinism and the Businessman”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, 1959. október 15. 632. o., idézi Raymond B. Fosdick: *John D. Rockefeller, Jr.: A Portrait* című munkája (New York: Harper 1956.) 130-131. oldalát.
 24. A progresszív Jane Addams szoros munkakapcsolatban állt Harry Olson chicagói bíróval, az Amerikai Eugenetikai Társaság megalapítójával és az Eugenetikai Kutatási Egyesült egykori elnökével. A fiatalokú bűnözők bíróságainak úttörőjeként az Egyesült Államokban Olson odaadó híve volt az „olcsó fajok” kigyomlálásának. Szükség esetén a sterilizálást pártolta, dédelgetett gyógymódja azonban pszichiátriai Gulag felállítása volt, ahol az alkalmatlanok a jobb emberanyagtól elkülönítve élhették volna életüket. 1916-ban a *New Republic* (majdnem biztosan Croly tollából származó) vezércikkben mutatta be a progresszívek között elért kompromisszumot:
- „A laissez-faire mint népességgazdaságpolitika egyenesen a vesztünket okozza. ... A gyengeelméjűségből éppoly biztosan tenyészik gyengeelméjűség, ahogy fehér tyúkoknak fehér csirkéik születnek; a laissez-faire uralma alatt a gyengeelméjűségnek minden esélye megvan a szaporodásra, és ezt sokkal nagyobb mértékben teszi is, mint a tehetséges anyag. ... Úgy gondoljuk, hogy a társadalmasított népesedéspolitikát nem építhető laissez-faire gazdaságpolitikára. Ameddig az állam elhanyagolja jó vérért, addig csak a rossz vért engedi szóhoz jutni. ... Amikor az állam kötelességének tartja, hogy minden gyermek számára biztosítsa a fejlődés tisztességes lehetőségét, akkor egyöntetű támogatásban részesül a kiváltságaikból hasznát húzni képtelen emberanyag kiirtásának politikája. (*New Republic*, 1916. március 18.; kiemelés – J.G.)
- Fordítása: a lehető legmesszebbmenőig növeljük meg a szociális biztonsági hálót, és minden jó progresszív egyetért majd abban, hogy aki kihullik a hálón, az megérdemli, hogy „eltűnjön”.

10. George Bernard Shaw: *Man and Superman: A Comedy and a Philosophy*. Cambridge, Mass.: University Press 1903. 43. o.; Paul, id. mű, 568. o. idézi George Bernard Shaw *Sociological Papers* című, idézett munkáját, 74-75. o.; Shaw, id. mű, 45., 43. o.; George Bernard Shaw, előszó a *Major Barbarához* (New York: Penguin 1917. 47. o.
11. Freeden, id. mű, 671. o.; Chris Nottingham: *The Pursuit of Serenity: Havelock Ellis and the New Politics*. Amsterdam: Amsterdam University Press 1999. 185., 213. o.; Paul, id. mű, 567. o. idézi J. B. S. Haldane: „Darwin and Slavery” című írását, *Daily Worker*, London, 1949. november 14.
12. Paul, id. mű, 568., 573. o.
13. Első évfolyamában a magazin cikkeinek negyede a brit szigetekről származott. Daniel T. Rogers: *Atlantic Crossings: Social Politics in a Progressive Age*. Cambridge, Mass: Harvard University Press 1998. 276. o.
14. További ilyen dicshimnuszokat lásd Yosai Rogat: „Mr. Justice Holmes: A Dissenting Opinion”, *Stanford Law Review* 15, no. 1 (1962. december) 3-44. o.
15. William E. Leuchtenburg: *The Supreme Court Reborn: The Constitutional Revolution in the Age of Roosevelt*. New York: Oxford University Press 1995. 19. o. Kiemelés – J.G.
16. Robert J. Cynkar: „Buck v. Bell: 'Felt Necessities' v. Fundamental Values?”, *Columbia Law Review* 81, no. 7 (1981. november) 1451. o.
17. 1911-ben Wilson a törvény megszövegezésére kérte fel Edwin Katzen-Ellenbogen vezető eugenetikust és epilepszia-szakértőt. A zsidó származású és amerikai állampolgár lengyel katolikus története túl hosszú ahhoz, hogy itt el lehetne mondani. Érdemes azonban megjegyezni, hogy ez a mélységesen gonosz ember később SS-orvos lett Franciaországban, végül „rab”, aki a buchenwaldi mézárosokkal működött együtt. Személyesen gyilkolt meg több ezer embert – gyakran amerikai pszichiátriai kórházakban kifejlesztett eugenetikai elméletek nevében –, és kínzott meg sokakat. A „tudomány”, amelyet Amerikában tanult, meleg fogadtatásban részesült az SS részéről. Groteszk igazságszolgáltatási kudarc nyomán úszta meg, hogy a nürnbergi perben halálra ítéljék. Lásd Edwin Black: „Buchenwalds's American-Trained Nazi”, *Jerusalem Report*, 2003. szeptember 22.
18. Herbert Croly: *The Promise of American Life*. New York: Macmillan 1911. 345., 191. o.
19. Charles Richard Van Hise: *The Conservation of National Resources in the United States*. New York: Macmillan 1910. 378. o.
20. Scott Gordon: *The History and Philosophy of Social Science*. New York: Routledge 1993. 521. o.; Daniel Kevles: *In the Name of Eugenics: Genetics and the Uses of Human Heredity*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1986. 68. o.
21. Butler bíró nem szolgált írásos véleménnyel, de különvéleményének két (összeegyeztethető) lehetséges magyarázata van. Az egyik: Butler abban az értelemben valóban szociáldarwinista volt, hogy nem gondolta – mint annak előtte Sidney Webb mondta –, hogy az államnak „be kell avatkoznia”. Másodsor: akkoriban ő volt a bíróság egyetlen katolikus tagja, és az egyház tanításaiban eltökélten harcolt minden ellen, ami eugenetikától szaglott.
22. Edward Pearce a brit *Guardian*-ben Spencert „teljesen gonosz embernek” nevezi, „aki az eugenetika és az alkalmatlanok kiküszöbölése iránti szenvedélyében eljő-

- vendő dolgokat sejtett meg.” Edward Pearce: „Nietzsche Is Radically Unsound”, *Guardian* 1992. július 8. 20. o. A *War Against the Weak* szerzője, Edwin Black szerint az eugenetika Spencer eszméiből született, és *Social Statics* című művében Spencer „teljes mértékben visszautasítja a jótékonykodást”. Black nyilvánvalóan nem olvasta a könyvet, ugyanis egyik állítása sem igaz. Lásd Roderick T. Long: „Herbert Spencer: The Defamation Continues”, 2003. augusztus 28., www.lewrockwell.com/orig3.html (letöltve 2007. március 13.).
23. A probléma részben abból fakad, hogy Hofstadter jórészt rosszul értelmezi a történetet (ezt még Eric Foner baloldali történész is kénytelen elismerni a *Social Darwinism in American Thought* (Szociáldarwinizmus az amerikai gondolkodásban) című műhöz 1992-ben írt bevezetésében). Hofstadter könyvének megjelenése után tizenöt évvel a Wisconsin Egyetemen oktató Irvin Wyllie bebizonyította, hogy az aranykor nagyiparosai közül szinte senki sem használt darwini terminusokat, és nem figyelt fel túlzottan az értelmiség körében dívó Darwin-divatra. Az úgynevezett rablóbárók korában még a „szociáldarwinizmus” kifejezés is szinte teljesen ismeretlen volt. Egy égbekiáltó példát véve, Hofstadter tévesen tulajdonítja John D. Rockefellernek a „legalkalmasabbak fennmaradása” kifejezés használatát. Inkább Rockefeller főiskolát végzett fia, John D. Rockefeller Jr. volt az, aki 1902-ben a Brown Egyetemen tartott beszédében rögtönözve élt vele. Irvin G. Wyllie: „Social Darwinism and the Businessman”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, 1959. október 15. 632. o., idézi Raymond B. Fosdick: *John D. Rockefeller, Jr.: A Portrait* című munkája (New York: Harper 1956.) 130-131. oldalát.
24. A progresszív Jane Addams szoros munkakapcsolatban állt Harry Olson chicagói bíróval, az Amerikai Eugenetikai Társaság megalapítójával és az Eugenetikai Kutatási Egyesült egykori elnökével. A fiatalokú bűnözők bíróságainak úttörőjeként az Egyesült Államokban Olson odaadó híve volt az „olcsó fajok” kigyomlálásának. Szükség esetén a sterilizálást pártolta, dédelgetett gyógymódja azonban pszichiátriai Gulag felállítása volt, ahol az alkalmatlanok a jobb emberanyagtól elkülönítve élhették volna életüket. 1916-ban a *New Republic* (majdnem biztosan Croly tollából származó) vezércikkben mutatta be a progresszívek között elért kompromisszumot:
 „A laissez-faire mint népességgazdálkodás egyenesen a vesztünket okozza. ... A gyengeelméjűségből éppoly biztosan tenyészik gyengeelméjűség, ahogy fehér tyúkoknak fehér csirkéik születnek; a laissez-faire uralma alatt a gyengeelméjűségnek minden esélye megvan a szaporodásra, és ezt sokkal nagyobb mértékben teszi is, mint a tehetséges anyag. ... Úgy gondoljuk, hogy a társadalmisított népesedéspolitikát nem építhető laissez-faire gazdaságpolitikára. Ameddig az állam elhanyagolja a jó vért, addig csak a rossz vért engedi szőhöz jutni. ... Amikor az állam kötelességének tartja, hogy minden gyermek számára biztosítsa a fejlődés tisztességes lehetőségét, akkor egyöntetű támogatásban részesül a kiváltságaikból hasznot húzni képtelen emberanyag kiirtásának politikája. (*New Republic*, 1916. március 18.; kiemelés – J.G.)
 Fordítása: a lehető legmesszebbmenőkig növeljük meg a szociális biztonsági hálót, és minden jó progresszív egyetért majd abban, hogy aki kihullik a hálón, az megérdemli, hogy „eltűnjön”.

25. Daylanne English: „W. E. B. DuBois's Family Crisis”, *American Literature* 72, no. 2 (2000. június) 297., 293. o.; Charles Valenza: „Was Margaret Sanger a Racist?”, *Family Planning Perspectives* 17, no. 1 (1985. január-február) 44-46. o.
26. Jesse Walker: „Hooded Progressivism”, *Reason*, 2005. december 2.
27. Rexford Tugwell, FDR agytröszjtjének tagja szerint viszont az ő mentora, Simon Patten becsületére válik a kifejezés megalkotása. Leonard: „'More Merciful and Not Less Effective'”, 693-694., 696. o. 13. jegyzet.
28. David M. Kennedy: „Can We Still Afford to Be a Nation of Immigrants?”, *Atlantic Monthly*, 1996. november, 52-68. o.
29. Edward Alsworth Ross: *Social Control: A Survey of the Foundations of Order*. New York: Macmillan 1901. 418. o.
30. Sidney Webb: „The Economic Theory of a Legal Minimum Wage”, *Journal of Political Economy* 20, no. 10 (1912. december) 992. o., idézve Leonard, id. mű, 703. o.
31. Edward Alsworth Ross: *Seventy Years of It*. New York: Appleton-Century 1936. 70. o. idézve Leonard, id. mű, 699. o.; Royal Meeker: „Review of *Cours d'économie politique*”, *Political Science Quarterly* 25, no. 3 (1910) 544. o. idézve Leonard, id. mű, 703.
32. Commons joggal a munkásosztály Hírességek Csarnokának tagja. Teljesítményének remek összegzésére lásd Jack Barbash: „John R. Commons: Pioneer of Labor Economics”, *Monthly Labor Review* 112, no. 5 (1989. május) 44-49. o., elérhető: www.bls.gov/opub/mr/1989/05/art4full.pdf (letöltve 2007. március 16.). Joseph Dorfman történész írja: „Commonsnak minden más közgazdásznál nagyobbak az érdemei abban, hogy az ipari rendszer fogyatékoságainak enyhítését célzó reformjavaslatok a közpolitika részévé váltak.” Joseph Dorfman: *The Economic Mind in America, 1918-1933*. New York: Viking 1959. 4-5. kötet, 377. o., idézve Barbash, id. mű, 44. o.
Az Amerikai Közgazdász Egyesület egykori elnökeként Commons befolyásos *Races and Immigrants in America (Fajok és bevándorlók Amerikában)* című munkájában arról panaszkodik, hogy „a verseny nem tiszteli a magasabb rendű fajokat”, s emiatt „a kisebb igényű faj kiszorítja a többit.” Ezért „a zsidó munkásnyűzás a tragikus bírság, amelyet az ambíciózusabb fajnak meg kell fizetnie.” John R. Commons: *Races and Immigrants in America*. New York: Macmillan 1907. 151., 148. o.
33. „A néger, ha korábban szabad emberként jön, vélhetően nem talált volna helyet az amerikai iparban. ... Az ilyen fajok csak valamiféle kényszer révén fogadják el azt az iparkodásra épülő életet, amely a mérsékelt időjárási zónákban élő fajok számára második természeté vált.” Leonard, id. mű, 701. o.
34. Christine Rosen: *Preaching Eugenics: Religious Leaders and the American Eugenics Movement*. New York: Oxford University Press 2004. 47. o. A svédnek nagyjából a nációkkal egy időben vezették be az eugenetikai törvényeket. Ami még zavaróbb, hogy a svédnél egészen az 1970-es évek közepéig érvényben maradt ez a gyakorlat. Több mint hatvanezer svédet vetettek alá kényszersterilizációnak. Illetve, a tisztesség kedvéért tegyük hozzá: egyesek választhattak, hogy ahelyett, hogy azonnal kés alá feküdnenek, mindaddig elzárva tartják őket, amíg képesek szülni. A „kezelésben” részesültek között vegyes fajú szülőkől származó gyermekek, „cigánynak látszó” svéd, egyedülálló és „túl sok” gyermeket nevelő

- anyák, megrögzött bűnözők voltak, sőt egy fiú is, akit „szexuálisan koraérettnek” nyilvánítottak. A dánok még a nációk előtt, 1929-ben fogadtak el hasonló eugenetikai törvényt. Tizenegyezer embert sterilizáltak, és a törvény egészen az 1960-as évek végéig érvényben maradt. Finnországban 1945 és 1970 között tizenegyezer embert sterilizáltak, és négyezer, nem beleegyezésen alapuló abortuszt végeztek. Hasonló esetekre derült fény Norvégiában, Franciaországban, Belgiumban és a felvilágosult Európa más részeiben. Egy évvel korábban a kanadai Alberta tartományban zajlott hasonló vita, amikor kiderült, hogy a szokásos okok miatt csaknem háromezer embert sterilizáltak. Egyeseknek azt mondták, a vakbelüket veszik ki, és meddőként mentek haza a kórházból. Adrian Wooldridge: *Cleveland Plain Dealer*, 1997. szeptember 15.
35. Michael Burleigh-Wolfgang Wippermann: *The Racial State: Germany, 1933-1945*. New York: Cambridge University Press 1991. 34., 35. o.
36. Mint Michael Burleigh és Wolfgang Wippermann megjegyzik, 1935 után a náci „szociálpolitika elválaszthatatlan volt az 'idegen' és 'kisebb faji értékű' fajok 'szelekciójától’”, id. mű, 48. o.
37. John M. Barry: *The Great Influenza: The Epic Story of the Deadliest Plague in History*. New York: Penguin 2004. 144. o.
38. Shelby Steele: *White Guilt: How Blacks and Whites Together Destroyed the Promise of the Civil Rights Era*. New York: HarperCollins 2006. 124. o.
39. Thomas Sowell: *Civil Rights: Rhetoric or Reality?* New York: William Morrow 1984. 84. o.
40. Maureen Dowd: „Could Thomas Be Right?”, *New York Times*, 2003. június 25. A25. o.; Steele, id. mű, 174. o.
41. David Tell: „Planned Un-parenthood: Roe v. Wade at Thirty”, *Weekly Standard*, 2003. január 27. 35-41. o.; Gloria Feldt: *Behind Every Choice Is a Story*. Denton: University of North Texas Press 2002. XIX., XVI. o.; Faye Wattleton: „Humanist of the Year Acceptance Speech”, *Humanist*, 1986. július-augusztus.
42. Margaret Sanger: *An Autobiography*. New York: Norton 1938. 70. o.
43. Daniel J. Kevles: „Sex Without Fear”, *New York Times*, 1992. június 28.
44. Valenza: „Was Margaret Sanger a Racist?”, 45. o., idézve David M. Kennedy: *Birth Control in America: The Career of Margaret Sanger*. New Haven, Conn.: Yale University Press 1970. 115. o.; H. G. Wells bevezetése Margaret Sanger *The Pivot of Civilization* című művéhez. Amherst, N.Y.: Humanity Books 2003. 42. o.
45. Miközben Sanger a nők felszabadítása bajnokának állította be magát, gondolatmenete mégis a közfigyelem előterébe állította a nemzés magánszféráját. Sanger fel-fogása szerint a nőket fel kell „szabadítani” a család szaporodási zsarnoksága alól, de ahhoz, hogy ez bekövetkezhessen, a nőket – különösen bizonyos nőket – egy új zsarnokság, az eugenetikai tervező zsarnoksága alá kell hajtani. Marie Stopes, a brit Margaret Sanger (vagyis a brit születésszabályozási mozgalom szülőanyja) hasonló vérmérsékletű volt. „Az utópia – magyarázta – megvalósítható volna még az én életemben, ha hatalmamban állna sérthetetlen rendeleteket hoznom.” Idézi Mukti Jain Campion: *Who's Fit to Be a Parent?* New York: Routledge 1995. 131. o.
46. Idézi Black, id. mű, 133. o. Szintén idézi Rosen, id. mű, 216. o.
47. Steven W. Mosher: „The Repackaging of Margaret Sanger”, *Wall Street Journal*, 1997. május 5. A18. o.

48. „A születésszabályozás nem negatív filozófia, amelyet kizárólag a világra hozott gyermekek száma érdekel – írja. – Nem csak a népesség kérdéséről van szó. Elsősorban a felszabadulás és az emberi fejlődés eszköze.” Sanger: *Pivot of Civilization*, 224. o.
49. Valenza, id. mű, 45. o. idézi Linda Gordon: *Woman's Body, Woman's Right* című művét (New York: Grossman 1976.), 332. o.; Margaret Sanger levele C. J. Gamble-hez, 1939. december 10., idézi Valenza, id. mű, 46. o.
50. Colman McCarthy: „Jackson's Reversal on Abortion”, *Washington Post*, 1988. május 21. A27. o.
51. Steven D. Levitt–Stephen J. Dubner: *Freakonomics: A Rogue Economist Explores the Hidden Side of Everything*. New York: HarperCollins 2005. 139. o.
52. Bill Bennett: *Morning in America*, 2005. szeptember 28. Lásd mediamatters.org/items/2005092800006 (letöltve 2007. március 16.; lásd még Brian Faler: „Bennett Under Fire for Remark on Crime and Black Abortions”, *Washington Post*, 2005. szeptember 30. A05. o. Bob Herbert: „Impossible, Ridiculous, Repugnant”, *New York Times*, 2005. október 6. A37. o.; *The Big Story with John Gibson*, Fox News Channel, 2005. szeptember 30.; lásd még Jonah Goldberg: „Ridiculous”, *National Review Online*, 2005. október 7.; *Fox News Sunday*, Fox News Channel, 2005. október 2.; „Talk-Back Live”, vezércikk, *Washington Times*, 2005. október 5. A16. o.
53. Ramesh Ponnuru: *The Party of Death: The Democrats, the Media, the Courts, and the Disregard for Human Life*. Washington, D.C: Regnery 2006. 65. o.
54. „The Clinton RU-486 Files. The Clinton Administration's Radical Drive to Force Abortion Drug on America”, Judicial Watch Special Report, 2006. lásd www.judicialwatch.org/archive/2006/jw-ru486-report.pdf (letöltve 2007. március 16.
55. Steven W. Mosher, id. mű.
56. Tell, id. mű, 40. o.
57. Sheryl Blunt: „Saving Black Babies”, *Christianity Today*, 2003. február 1.
58. Peter Singer: „Killing Babies Isn't Always Wrong”, *Spectator*, 1995. szeptember 16. 20-22. o.
59. 1965-ös, a pozitív diszkriminációt bevezető beszédében fogalmazta meg az indoklást, amikor kijelentette: „Nem lehet valakit, akit évekig leláncolva tartottak, felszabadítani, majd a verseny startvonalára állítani, s azt mondani neki, 'szabadon versenghetsz mindenkivel', s közben teljesen tisztességesnek tartani magunkat.” Retorikai szempontból ez egészen wilsoni megnyilvánulás volt, amennyiben egy népet egyetlen kollektív „személlyé” alakított át. Lyndon B. Johnson: „To Fulfill These Rights”, megjegyzések a Howard Egyetem évnnyitóján, 1965. június 4-én. A teljes szöveget lásd www.lbjlib.utexas.edu/johnson/archives.hom/speeches.hom/650604.asp (letöltve 2007. május 8.).
60. Joseph de Maistre: *Considerations on France*, ford. Richard A. Lebrun. New York: Cambridge University Press 1994. XXIII. o.
61. Gene Edward Veith Jr.: *Modern Fascism: The Threat to the Judeo-Christian Worldview*. St. Louis: Concordia 1993. 134. o.
62. Andrew J. Coulson: „Planning Ahead Is Considered Racist?”, *Seattle Post-Intelligencer*, 2006. június 1.; Debra Carlton Harrell: „School District Pulls Web Site After Examples of Racism Spark Controversy”, *Seattle Post-Intelligencer*, 2006. június 2. Tiltakozások nyomán az irányelveket visszavonták. Abban azon-

- ban biztosak lehetünk, hogy a beállítottságok, amelyekből fakadtak, érintetlenek maradtak. Richard Delgado: „Rodrigo's Seventh Chronicle: Race, Democracy, and the State”, 41 *UCLA Law Review* 720, 734 (1994), idézve Daniel A. Farber–Suzanna Sherry: *Beyond All Reason: The Radical Assault on Truth in American Law*. New York: Oxford University Press 1997. 29. o.
63. Luther Wright Jr. jogászprofesszor azt javasolja, hogy Amerikában az összes állampolgárra vonatkozóan merevebb osztályba sorolást vezessenek be, és a faji hovatarozással visszaélőket „bírságolják meg, s azonnal vegyék el állásukat vagy segélyüket”. Luther Wright Jr.: „Who's Black, Who's White, and Who Cares: Reconceptualizing the United States's Definition of Race and Racial Classifications”, *Wanderbilt Law Review*, 1995. március, 513. o. Hasonló a helyzet az amerikai indiánokkal. Az elmúlt két évtizedben jelentősen megnőtt a bennszülött amerikai lakosság száma az Egyesült Államokban, s a növekedés messze meghaladja a termékenységi ráta és a halálzási arány által behatárolt matematikai lehetőségeket. Minthogy pedig a bennszülött amerikaiak eleve nem vándorolhatnak be Amerikába, az egyetlen lehetséges magyarázat az, hogy többen zsákmányrendszerünknek köszönhetően előnyösnek tartják, ha indiánnak nevezik ki magukat.
64. Yolanda Woodlee: „Williams Aide Resigns in Language Dispute”, *Washington Post*, 1999. január 27. B1. o.

8. LIBERÁLFAISZTA GAZDASÁGTAN

1. Kevin Phillips, Richard Nixon volt szárnysegédje a „valódi” konzervativizmus és a „valódi” Republikánus Párt hangjává kepezte át magát. Valójában azonban annak a régi beavatkozáspárti progresszizmusnak a szószólója volt, amelyik a demokraták és republikánusok közötti közmegegyezést jellemezte. Ami a Phillips *American Dynasty* című könyvében emlegetett vádat illeti, miszerint George W. Bush nagyapja valamiféle náci kollaboráns volt, arról Peter Schweizer bizonyítja, miért rosszhiszemű rágalom:
„Phillips egyik leginkább figyelemfelhívó fejezetében azt az elméletet fejti ki, hogy a Bush-családnak része volt Adolf Hitler felemelkedésében. Bár helyesen megjegyzi, hogy a Brown Brothers Harriman nevű befektetési bank, amelynek Prescott Bush és George H. Walker (George W. Bush ükapja) alkalmazottja volt, a náci korszakban befektetett német vállalatokba, arra már nem hívja fel a figyelmet, hogy Averell Harriman, FDR későbbi moszkvai követe és Truman kereskedelemügyi minisztere még az előtt kezdeményezte ezeket a befektetéseket (és néhányat Szovjet-Oroszországban is), hogy bármelyik Bush belépett volna a céghez. Prescott Bushnak nem volt rálátása ezekre a befektetésekre; az igazság az, hogy szinte kizárólag a cég belföldi portfóliójának kezelésével volt megbízva. A külföldi befektetéseket jórészt Harriman kezelte, s ennek megfelelően ő találkozott német és szovjet vezetőkkal. (Peter Schweizer: „Kevin Phillips's Politics of Deceit”, *National Review Online*, 2004. március 30. www.nationalreview.com/comment/schweizer200403300907.asp (letöltve 2007. január 23.).
2. Robert F. Kennedy Jr.: „Crimes Against Nature”, *Rolling Stone*, 2003. december 11.; Rebecca Shoval: „Al Franken Airs Show at Ithaca College”, *Cornell Daily*

- Sun, 2006. április 26. www.cornellsun.com/node/17563 (letöltve 2007. január 23.); John Ralston Saul: *The Unconscious Civilization*. New York: Simon and Schuster 1999. 120. o.
3. Jeffrey T. Schnapp írja: „Az elgondolás, hogy a fasizmus a tőkés és kommunista fejlődés között valamiféle 'harmadik utat' képvisel, fontos jellegzetessége a mozgalom önmeghatározásának. Szemben az élet demokratikus kiegyenlítésével és szabványosításával, amit a kapitalizmusnak tulajdonítanak, és szemben a bolsevizmusnak tulajdonított kollektívizmussal és anyagiassággal, a fasizmus azt állította magáról, hogy képes a felgyorsult modernizáció összes előnyét nyújtani az olyan hátrányok nélkül, mint az individualitás és a nemzetiség vagy az olyan magasabbrendű értékek veszendőbe menetele, mint a hősiesség, a művészet, a hagyomány és a spirituális transzcendencia keresése.” Jeffrey T. Schnapp: „Fascinating Fascism”, in „The Aesthetics of Fascism”, *Journal of Contemporary History*, különszám, 31, no. 2 (1996. április) 240. o.
 4. A fasizmusról szóló népszerű cikkekben komoly szerzők időről időre rutinszerűen hangoztatják, hogy a fasizmus „a liberalizmust és a szocializmust egyaránt elutasítja”, mint Alexander Stille írta a *New York Times*-ban. Annyi igaz, hogy a fasizmus a szocializmust is, a liberalizmust is ellenezte. Ezeknek a szavaknak azonban a klasszikus fasizmus korszakában speciális jelentése volt. A szocializmus ebben az összefüggésben bolsevizmust jelent, azt az internacionalista ideológiát, amely a magántulajdon teljes eltörlésére szólított fel, és más szocialista ideológiákat „fasisztaként” vetett el. A liberalizmust az 1920-as és 1930-as években szabadpiaci laissez-faire-ként határozták meg. Mai kategóriákra lefordítva a fasizmus a szabadpiaci kapitalizmust és a totalitárius kommunizmust egyaránt elutasította. Ez kissé mást jelent, mint azt, hogy „a liberalizmust és a szocializmust egyaránt elutasítja”. Alexander Stille: „The Latest Obscenity Has Seven Letters”, *New York Times*, 2003. szeptember 13. B rovat, 9. o.
 5. A. James Gregor: *The Ideology of Fascism: The Rationale of Totalitarianism*. New York: Free Press 1969. 12. o.; Robert S. Wistrich: „Leon Trotsky's Theory of Fascism”, in „Theories of Fascism”, *Journal of Contemporary History*, különszám, no. 4 (1976. október), 161. o. idézi Leon Trotsky: *Fascism: What It Is and How to Fight It*, New York: Pathfinder 1972. című műve 5. oldalát.
 6. Peter Davies–Derek Lynch eds.: *The Routledge Companion to Fascism and the Far Right*. New York: Routledge 2002. 52. o.; Palmiro Togliatti: *Lectures on Fascism*. London: Lawrence and Wishart 1976. 1–10. o.; Martin Kitchen: *Fascism*. London: Macmillan 1982. 46. o.; Henry Ashby Turner Jr., ed.: *Reappraisals of Fascism*. New York: New Viewpoints 1975. XI. o.
 7. Henry Ashby Turner Jr.: *German Big Business and the Rise of Hitler*. New York: Oxford University Press 1987. 75. o.
 8. Id. mű, 347. o.
 9. Az európai hagyományban elég könnyen bizonyítható, hogy ezek a berendezések történelmileg jobboldaliak, jóllehet ez nem kézenfekvő, hiszen a szabadpiaci gazdaságot még a mai Európában is jobboldali ideológiaként írják le. A század közepi Németországban a dolgok még zavarba ejtőbbek, mert Bismarcknak köszönhetően az 1870-es években megszűnt a klasszikus liberalizmus, s amit liberalizmusnak neveztek, az valójában etatizmus volt. Más szavakkal, bal- és jobboldal egyaránt jobboldali volt, legalábbis a mai amerikai szóhasználat szerint.
 10. „Packers Face Report Music”, *Washington Post*, 1906. június 7. 4. o.; Timothy P. Carney: *The Big Ripoff: How Big Business and Big Government Steal Your Money*. Hoboken, N.J.: Wiley & Sons 2006. 37–38. o.; Lásd még Gabriel Kolko: *The Triumph of Conservatism: A Reinterpretation of American History, 1900–1916*. New York: Free Press 1963. 103., 107. o.
 11. Carney, id. mű, 40. o.; Kolko, id. mű, 39., 174. o.
 12. Herbert Croly, id. mű, 202., 359. o.
 13. Carney, id. mű, 42. o. idézi Murray Rothbard: „War Collectivism in World War I” in *A New History of Leviathan*, ed. Ronald Radosh és Murray Rothbard. New York: Dutton 1972. 70. o.; Paul A. C. Kostinen: „The 'Industrial-Military Complex' in Historical Perspective: World War I”, *Business History Review* (1967. tél), 381. o.
 14. Grosvenor Clarkson: *Industrial America in the World War: The Strategy Behind the Line, 1917–1918*. Boston: Houghton Mifflin 1923. 63. o.; Robert Higgs: „Crisis and Quasi-Corporatist Policy-Making: The U.S. Case in Historical Perspective”, *The World & I*, 1988. november, újra kiadta Independent Institute, www.independent.org/publication/article.asp?id=312 (letöltve 2007. január 24.)
 15. Bár az 1920-as években, különösen Calvin Coolidge elnöksége alatt az állam lenyesegette Wilson hadiszocializmusának néhány – bár korántsem az összes – túlzását, a kormányban sokan tovább folytatták ezt a gyakorlatot. Egyikük Herbert Hoover, aki 1921 és 1928 között kereskedelmi miniszter volt. Szemben az abszurd propagandával, hogy Hoover a szabad piac nagyratörő híve volt, az Élelmészeti Tanács igazgatója Woodrow Wilson kabinetjében elkötelezett híve volt az amerikai üzleti élet oly módon történő „átszervezésének”, hogy az kéz a kézben működjön együtt a kormánnyal. A legtöbb gazdaságtörténész inkább folyamatosságot, mint „forradalmat” lát FDR 1932-es gazdaságpolitikájában. Az igazi szakítást a múlttal FDR politikája jelentette. Militarizálta a korporatívizmust – ahogy tengeren túli társai is tették –, és a New Deal a háború morális egyenértékévé tette. Az igazi háborúra való átmenet az amerikaiak számára majdnem olyan sima volt, mint a németek számára, bár a gazdaságot folyamatosan a liberálisok és az üzleti élet szája íze szerint alakították át, még a háború kezdete előtt. William E. Leuchtenburg, id. mű, 41. o.
 16. Eric F. Goldman: *Rendezvous with Destiny: A History of Modern American Reform*. Chicago: Ivan R. Dee 2001. 347., 348., 349. o.; William E. Leuchtenburg: *Franklin D. Roosevelt and the New Deal*. New York: Harper and Row 1963. 87. o.
 17. Carney, id. mű, 46. o.; Alan Brinkley: *The End of Reform: New Deal Liberalism in Recession and War*. New York: Vintage 1996. 37. o.
 18. John Patrick Diggins: *Mussolini and Fascism: The View from America*. Princeton, N.J.: Princeton University Press 1972. 164. o.; William G. Welk: „Fascist Economic Policy and the N.R.A.”, *Foreign Affairs*, 1933. október, 98–109. o. A kommunisták és keményvonalas szocialisták tollából származó számtalan hasonló megjegyzést az Egyesült Államokban csak azért nem ismertetem, mert annyira elterjedt volt a nézet, hogy a New Deal fasiszta jellegű. Ezen kívül, a szociálfasizmus sztálini elméletének köszönhetően, Amerikában a vörösök és más szocialisták hivatalos politikája volt, hogy akkor is annak nevezik, ha nem is így gondolják. Legyen elegendő annyit mondani, hogy Norman Thomastól kezdve mindenki ismételt és lovagiasan úgy hivatkozott Hooverre és FDR-re, mint akik egyben-másban fasiszták voltak.

19. Amikor Brockway az Egyesült Államokba utazott, még inkább meggyőződésévé vált, hogy a Roosevelt-féle rendszer fasizmus. Különösen a Polgári Megőrzési Testület munkatáboraitól rémült meg, amelyek „az embert azonnal a fasiszta Németország munkaszolgálatos táboraira emlékeztetik. Az a kellemetlen érzése támad az embernek, hogy az amerikai táborokat, nem kevésbé, mint a németeket, háborús fenyegetés vagy belső felkelés esetén azonnal át lehet állítani polgáriról katonai célokra, s hogy a vezetésükkel megbízott katonai hatóságok szemében potenciális katonai értékük a legfontosabb.” Barbara C. Malament: „British Labour and Roosevelt's New Deal: The Response of the Left and the Unions”, *Journal of British Studies* 17, no. 2 (1978. tavasz) 137., 144. o. Lásd még Giuseppe Bottai: „Corporate State and the N.R.A.”, *Foreign Affairs*, 1935. július, 612-624. o.
20. Anne O'Hare McCormick: „Hitler Seeks Jobs for All Germans”, *New York Times*, 1933. július 10. 1., 6. o.
21. 1929-es, a „nemzet helyzetéről” szóló beszédében Mussolini a korporatív állam megvalósításában elért sikereivel büszkélkedett:
„Az alkalmazottak a rendszer intézményeibe integrálódnak: a szindikalizmus és a korporativizmus lehetővé teszi az egész nemzet megszervezését. A rendszer a szakmai szövetségek jogi elismerésén, kollektív szerződéseken, a sztrájkok és elbocsátások tilalmán alapul. ... Ez a megközelítés már meghozta gyümölcseit. A munka és tőke már nem tekinti kérlelhetetlennek szembenállását: az elkerülhetetlenül létrejövő konfliktusokat a mind tudatosabb osztály-együttműködésnek köszönhetően békésen oldják fel. Az olasz szociális törvények a legfejlettebbek a világon: a napi nyolcórás munkaidőtől a tüdőbaj elleni kötelező biztosításig terjednek. (Benito Mussolini: „The Achievements of the Fascist Revolution”, in *Fascism*, ed. Roger Griffin. Oxford: Oxford University Press 1995. 63-64. o.)
22. R.J.B. Bosworth: *Mussolini's Italy: Life Under the Fascist Dictatorship, 1915–1945*. New York: Penguin 2006. 311. o.
23. Frank Kingdon: *That Man in the White House: You and Your President*. New York: Arco 1944. 120. o.; Helen M. Burns: *The American Banking Community and New Deal Banking Reforms, 1933–1935*. Westport, Conn.: Greenwood 1974. 100. o.; David Schoenbaum: *Hitler's Social Revolution: Class and Status in Nazi Germany, 1933–1939*. New York: Norton 1980. 25-26. o.
24. William Manchester: *The Arms of Krupp: The Rise and Fall of the Industrial Dynasty That Armed Germany at War*. New York: Back Bay Books 2003. 152. o.
25. Robert N. Proctor: *The Nazi War on Cancer*. Princeton, N.J.: Princeton University Press 2000. 38. o.
26. Claudia Koonz: *The Nazi Conscience*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press 2003. 73. o.
27. Jay W. Baird: „From Berlin to Neubabelsberg: Nazi Film Propaganda and Hitler Youth Quex”, in „Historians and Movies: The State of Art: Part I”, különszám, *Journal of Contemporary History* 18, no. 3 (1983. július) 495. o.; Peter Goddard: „The Subtle Side of Nazi Propaganda Machine”, *Toronto Star*, 1996. január 19. D4. o.
28. Proctor, id. mű, 138. o.
29. Stuart Chase: *The Economy of Abundance*. New York: Macmillan 1934. 313. o. John Commons progresszív közgazdász szerint a nyomásgyakorló csoportok és szakmai szövetségek New Deal által létrehozott új rendszere szinte „az amerikai nép foglalkozási parlamentjének felelt meg, ami sokkal reprezentatívabb, mint a földrajzi alapon választott Kongresszus. Ez Mussolini 'korporatív államának' nem hivatalos amerikai megfelelője.” Abram L. Harris: „John Commons and the Welfare State”, *Southern Economic Journal* 19, no. 2 (1952. október) 222-233. o.; Higgs: „Crisis and Quasi-Corporatist Policy-Making”.
30. Jonathan Alter: *The Defining Moment: FDR's Hundred Days and the Triumph of Hope*. New York: Simon and Schuster 2006. 185. o.
31. Amikor még nem volt világos, vajon a nácik veszik-e át a hatalmat Németországban, Gustav Krupp, az óriási és hírhedt fegyvergyár kegyura, különleges utasításokat adott a sofőrjének. Amikor különböző politikai vezetőkkel folytatott megbeszéléseiről távozik, magyarázta, a sofőr jól figyeljen oda, melyik kezén viseli a kesztyűjét. Ha Krupp a jobb kezén kesztyűt viselve bukkant fel, a sofőrnek a hagyományos porosz köszöntéssel kellett üdvözölnie (összecsapja a bokáját és megbillenti a sapkáját). Ha viszont Krupp a bal kezén viselt kesztyűt, a sofőrnek „Heil Hitler”-köszöntéssel kellett üdvözölnie, amit Gustav hasonló módon viszonzna. Krupp, a legtöbb vezető német üzletemberhez és nagyiparoshoz hasonlóan, nem kedvelte Hitlert, illetve a nácikat. Krupp – akit méltán fogtak perbe háborús bűnökért Nürnbergben – más nagyiparosokkal együtt tulajdonképpen még azt is megpróbálta megakadályozni, hogy Hitlert kancellárrá nevezzék ki. Amikor azonban kiderült, hogy a történelem a nácik oldalán áll, a német üzleti világ kezdett beállni a sorba.
32. Lizette Alvarez: „An 'Icon of Technology' Encounters Some Rude Political Realities”, *New York Times*, 1998. március 4. D4. o.
33. A náci párt programját lásd www.hitler.org/writings/programme. Alan Brinkley *Voices of Protest (A tiltakozás hangjai)* című művében remekül elemzi az áruházaellenes őrgöngés forrásait. A fő probléma az volt, hogy a nagy láncok kiszorították a helyi vegyesboltokat. Ezek a boltok a vidéki Amerika fontos kulturális és pénzügyi intézményei voltak, amelyek, egyebek között rossz termés esetén hitelt is nyújtottak a farmereknek. Lásd Alan Brinkley: *Voices of Protest: Huey Long, Father Coughlin, and the Great Depression*. New York: Vintage 1983. 198. o.
34. Neil Steinberg, *New York Daily News*, 2005. február 13.
35. Az amerikai háztartások durván 40%-ában (azaz valamivel több mint negyvenmillióban) van legalább egy kutya és durván 35%-ában macska (ezek közül több mint a felében egynél több macska). A házikedvenc-tulajdonosok túlnyomó többsége készpénzben fizet az állatorvosi szolgáltatásokért, alig van papírmunka, nincsenek hosszú várakozási idők és a szolgáltatás magas színvonalú. Az állatorvosi egyetemre való bejutásért keményebb verseny folyik, mint az orvosi egyetemi felvételekért. Hogy miért? Mert a Kongresszus ebből kimarad (s mivel nem engedték meg, hogy a polgári jogi ügyvédek beavatkozzanak). Ahogy a kormány békén hagyja az állatorvosokat, úgy azok is békén hagyják a kormányt.
36. Azzal párhuzamosan, ahogy az egyes államok kormányai nagyobb szerepet kezdtek játszani a szabályozás terén, a lobbisták száma az egyes államok szintjén szintén robbanásszerűen növekedett. New York államban például csaknem négyezer bejegyzett lobbista működik.
37. Christopher Lehmann-Haupt: „A Tale of Tobacco, Pleasure, Profits and Death”, *New York Times*, 1996. április 15.
38. Christine Hall: „Unholy Alliance”, *National Review Online*, 2006. április 12.

39. A *New York Times* jelentette: „Az üzleti élet vezetői tegnap kisebb-nagyobb lelkesedéssel tapsolták meg Nixon elnök vasárnap este bejelentett átfogó javaslatait”. Robert D. Hershey Jr.: „Psychological Lift Seen”, *New York Times*, 1971. augusztus 17. 1. o.
40. Hillary Rodham Clinton: *It Takes a Village*. New York: Simon and Schuster 1996. 301. o.
41. Kaus – (aki egykor Reich mellett dolgozott a Szövetségi Kereskedelmi Bizottságban) azzal volt megbízva, hogy találja ki, hogyan lehet törvénybe iktatni, hogy a gyárbezárás „tisztességtelen szakmai gyakorlat” – néhány példát mutat be Reich írásából. „De zéró összegű nacionalizmus és közömbös kozmopolitizmus között kell-e vajon választanunk?” – teszi fel a kérdést Reich. Nem! Létezik „egy harmadik, magasabb rendű álláspont is: a pozitív gazdasági nacionalizmus”. „Az amerikai politikai retorika a döntést gyakran drámai mítoszba csomagolja: vagy békén hagyjuk a piacot, vagy a kormány veszi ellenőrzése alá.” – panaszkodik Reich. „Van azonban egy harmadik lehetőség is.” „Két fikció zavarja össze Amerikában a gazdasági változás tárgyalását. Az első az automatikus alkalmazkodás fikciója”, ahol a tevékenység időleges felfüggesztésének csekély negatív hatása van. A „másik, ezzel ellentétes fikció” Reich szerint az, hogy az emberek „sohasem alkalmazkodnak a változáshoz, csupán elszenvedik azt.” Reich „közbülső, tisztázatlanabb alapra” támaszkodik, amelyen „sok lehetőség adódik” a gazdaság gyakorlatias, szakértő ellenőrzésére, a kapitalizmust és a szocializmust együttesen felhasználva. Mickey Kaus: „The Policy Hustler”, *New Republic*, 1992. december 7. 16-23. o.
42. Uo, 20. o.
43. Reagan elnöki periódusa után George H.W. Bush elnök nem volt felkészülve arra, hogy a tervezettebb gazdaság mind fokozottabb követelését kezelje, különösen recessziós időszakban (amit a média a nagyobb politikai hatás kedvéért jelentősen eltúlozott). Az iparpolitika szószólói ismét leporolták a háború morális egyenértékére épülő tervezett jólét melletti érveket. „Fő riválisaink ma nem katonaiak” – ismételte meg George Fisher, a Versenyképességi Tanács elnöke Bush alatt. – Azok, akik gazdaság-, technológia- és iparpolitikájukkal a részesedésüket akarják növelni a globális piacokon. Így megy ez. Az Egyesült Államok politikájában ennek a valóságnak kell tükröződnie, amennyiben a világ vezetői akarunk maradni, és továbbra is mintául akarunk szolgálni.” Harold Brown volt hadügyminiszter „a kormány és az ipar új szövetségére” szólított fel új technológiák kifejlesztése érdekében. Lásd Kevin Phillips: „U.S. Industrial Policy: Inevitable and Ineffective”, *Harvard Business Review*, 1992. július-augusztus.
44. Hobart Rowan: „Clinton’s Approach to Industrial Policy”, *Washington Post*, 1992. október 11. H1. o.; Paul A. Gigot: „How the Clintons Hope to Snare the Middle Class”, *Wall Street Journal*, 1993. szeptember 24. A10. o.
45. Az ilyen beavatkozás hatása végigzúdul a gazdaságon, és még perverzebb ösztönzőket teremt kormány és üzleti világ számára, hogy ágyba bújjanak egymással. Minthogy az amerikai vállalatoknak a világpiaci ár kétszeresét kell fizetniük a cukorért, a legtöbb nagy cukorfogyasztó vállalat – például a Coca-Cola – cukor helyett kukoricából készült édesítőszert használ üdítőitalaiban. Az Archer Daniels Midland nagy mennyiségű kukoricaalapú édesítőszert gyárt, ezért sok pénzt fizet azoknak a politikusoknak, akik támogatják a cukorgyártók szubvencióját.

46. Ennek nagy része nyilvánvalóan marketing. A Zogby International felmérése szerint a Starbucks fogyasztói majdnem kétszer akkora valószínűséggel liberálisok (és nők), a republikánusok és a férfiak inkább a Dunkin’ Donutsot preferálják. Ne feledjük, hogy ha a „liberálisok” a Starbucksot preferálják, akkor a Starbucksnak érdeke, hogy több ember legyen liberális, s éppen ezért költ olyan sok pénzt a közoktatásra. Zogby Consumer Profile Finding, „Starbucks Brews Up Trouble for Dunkin’ Donuts: Seattle Chain’s Coffee Preferred by 34% to 30%; ‘Starbucks Divide’ Evident in Age, Politics of Coffee’s Drinkers”, 2005. augusztus 8. <http://www.zogby.com/news/ReadNews.dbm?ID=1016> (letöltve 2007. június 26.)
47. Beszélgetés Ronald Bailey-val, a *Reason* magazin természettudományos tudósítójával.
48. Ned Sullivan–Rich Schiafo: „Talking Green, Acting Dirty”, *New York Times*, 2005. június 12. 23. o.; „The Profiteer: Jeff Immelt”, *Rolling Stone*, www.rollingstone.com/politics/story/8742315/the_profiteer/ (letöltve 2007. március 18.)
49. Lásd www.ceousa.org/pdfs/eeoctestimony5=06.pdf (letöltve 2007. május 8.)

9. SZÉP ÚJ FALU: HILLARY CLINTON ÉS A LIBERÁLFASIZMUS JELENTÉSE

1. Interjú a *Fresh Air*-en, National Public Radio, 2005. október 18.
2. Kenneth L. Woodward: „Soulful Matters”, *Newsweek*, 1994. október 31. 22. o.
3. Uo. Jones Hillary életének része maradt. A Lewinsky-botrány során ismét felhívta Clinton figyelmét Tillich egyik szentbeszédére – „Cselekvő hit” –, és Hillary 2000-es szenátusi kampánya idején spirituális tanácsadója volt.
4. Nem találtam adatot arra, hogy Oglesby bármiféle teológus lett volna. Cikkének címe a *Newsweek* szerint ez volt: „Változás vagy visszaszorítás”. Valójában azonban „Világforradalom és amerikai visszaszorítás” volt a cím, s az ugyanilyen című SDS-röpiratból eredt. Oglesby a *Containment and Change (Visszaszorítás és változás)* című kötet esetében a liberális teológia szakértője, Richard Shaull szerzőtársa volt, s ez lehet a keveredés forrása. Clinton így nyilatkozott a *Newsweek*-nek: „Ez volt az első általam olvasott írás, amely a vietnami háború ellen szólt.” Ez nem valószínű: még ha a *motive*-on kívül nem is olvasott mást, Oglesby cikke aligha volt az első vietnamiháború-ellenes írás, amely ebben a lapban megjelent (a lap arról vált ismertté, hogy tanácsokat adott fiataloknak, hogyan meneküljenek Svédországba a behívás elől). Oglesby idővel egyfajta újbaldali szabadelvű lett, úgy vélte, a régi baloldal és a régi jobboldal rokon szellemek – vagy legalábbis azoknak kellene lenniük.
5. „Nem ítélem el jobban az andokbeli törzsek tagjait, akik adószedőket gyilkolnak, mint a lázadókat a Wattban vagy Harlemben vagy a Deacons for Defense and Justice tagjait. Az ő erőszakos fellépéseik szintén reaktívak és kiprovokáltak, és kulturálisan nem számítanak bűnös cselekménynek, noha áldozataik személyes ártatlansága megdöbbentően jelen van képzeletünkben.” Oglesby azt javasolta, hogy a rezsimmel való szolidaritás jegyében az SDS küldjön „brigádokat” Kubába. David Brock: *The Seduction of Hillary Rodham*. New York: Free Press 1996. 18. o.

- dalmi berendezkedést az oktatási rendszernek tulajdonították, és hazatérve hajthatatlanul harcoltak a porosz szemlélet meghonosításáért országunkban. ... Így hát Horace Mann és más vezető polgárok parancsára, országos vita vagy tárgyalás nélkül vettük át a porosz oktatási rendszert, vagy inkább a legtöbb emberre rákényszerítették azt. ... Azok az egy- vagy kéttérme, ismeretek átadásában rendkívül hatékony iskolaépületek, az önbizalom és önállóság szülőhelyei, amelyek szorosan kötődtek közösségeikhez, és amelyek szinte kizárólag női vezetés alatt álltak, és jórészt alig adminisztrálták őket, kihalásra ítéltettek. Charlotte A. Twilight: *Dependent on D.C.: The Rise Of Federal Control over the Lives of Ordinary Americans*. New York: Palgrave Macmillan 2002. 138. o.
22. Burleigh, id. mű, 236. o.
23. Martha Sherrill: „Hillary Clinton's Inner Politics”, *Washington Post*, 1993. május 6. D1. o.; Kelly, id. mű, 172. o.
24. First Lady Hillary Rodham Clinton, Remarks at University of Texas, Austin, 1993. április 7. clinton4.nara.gov/WH/EOP/First_Lady/html/generalspeeches/1993/19930407.html (letöltve 2007. március 18.)
25. David Horowitz: *Radical Son: A Generational Odyssey*. New York: Free Press 1997. 175. o.
26. Tom Gottlieb: „Book Tour Includes a Political Lesson”, *Roll Call*, 2006. május 16.
27. Lee Siegel: „All Politics Is Cosmic”, *Atlantic Monthly*, 1996. június, 120-125. o.
28. Michael Lerner: *The Politics of Meaning: Restoring Hope and Possibility in an Age of Cynicism*. Cambridge, Mass.: Perseus Books 1997. 13-14. o.
29. *Tikkun*, 1993. május-június.
30. Lerner, id. mű, 226. o.; Michael Lerner: *Spirit Matters*. Charlottesville, Va.: Hampton Roads 2000. 325. o.
31. Lerner, id. mű, 58. o.
32. Uo, 59. o.
33. Uo, 88., 91. o.
34. Többek között azt sem érti, hogy a baloldal mindig közösségteremtésről szól; ám az általa felsorolt jobboldali mozgalmak nem szükségképpen fasisztoidak; illetve hogy azt a klasszikus liberális taktikát alkalmazza, hogy a „másikat” fasisztának nevezi. Lerner ezt írja: „A közös erkölcsi célokért cselekedni és erkölcsileg értékes eredményekre jutni képes 'mi' fogalmának a jogaitól való megfosztása a vagyonos és hatalommal bíró amerikai elit konzervatív erőinek elsőszámú célja.”, uo, 318. o.
35. Az előbbiben érdekes értelmezését adja a liberális történelemnek abból a célból, hogy meggyőzze a liberálisokat: ismét kapcsolódjanak a régi progresszív Social Gospel küldetéshez. „A fasizmus létrejöttével – írja – az amerikai vallásos baloldal szakított második világháború előtti Social Gospels múltjával, az Isten birodalmához való állandó előrehaladás felvidító reményével.” Reinhold Niebuhr teológust tartja felelősnek ezért a lépésért, mert az meggyőzte a liberálisokat, hogy vegyék komolyan a náciizmus fenyegetését. „Niebuhr és az írásait követő keresztény realisták szemében a bűnösség megkövetelte minden olyan politika korlátainak elismerését, amely alapvető társadalmi változásokra tör, beletörődött saját tőkés társadalmak méltánytalanságaiba, és síkra szállt a hidegháború mellett. A keresztény 'realisták' hozzájárultak az individualizmus megerősödéséhez, mert a vallási energiákat elfordították a társadalmi mozgalmaktól.” Michael Lerner: *The Left Hand of God: Taking Back Our Country from the Religious Right*. New York: HarperCollins 2006. 164. o.
36. Lerner, *Politics of Meaning*, 219., 283. o.
37. Charles Krauthammer: „Home Alone 3: The White House”, *Washington Post*, 1993. május 14. A31. o.
38. „By the Dawn's Early Light”, *National Review*, 1990. január 22. 17. o.
39. Norman Lear: „A Call for Spiritual Renewal”, *Washington Post*, 1993. május 30. C7. o.
40. John Dewey: „What I Believe”, *Forum* 83, no. 3 (1930. március), 176-182. o., in *Pragmatism and American Culture*, ed. Gail Kennedy. Boston: Heath 1950. 28. o.; Adolf Hitler: *Hitler's Table Talk*, trans. Norman Cameron–R.H. Stevens, bevezetés és előszó: Hugh Trevor Roper. New York: Enigma Books 2000. 143. o.
41. O'Rourke 1996-ban voltaképpen azt állította, hogy az *It Takes a Village* fasiszta értekezés. Ezt írta:
Ha nevet kell adnunk ennek az ostoba politikának, forduljunk a *Columbia Encyclopedia*-hoz, mégpedig a legnagyobb ostobaság, a fasizmus címszóhoz: „totalitárius kormányzati filozófia, amely az államot és a nemzetet dicsőíti, és az államnak ellenőrzést követel a nemzet életének minden oldala felett.” Az *It Takes a Village* fasizmusa persze gügyögő, együk-meg-amit-főztünk jellegű, amely nem annyira az államot és a nemzetet dicsőíti, mint inkább halálra szekírozza az embereket. Etnikai kisebbségek nem szenvednek üldözést, kivéve amennyiben mindenkor pozitív önképet követelünk meg a nőktől és a kisebbségektől. Egyenruhák sincsenek, csupán kényelmes, tartós ruhák a lányokon. Koncentrációs táborok sincsenek, csupán rengeteg nappali gondozás. P. J. O'Rourke: „Mrs. Clinton's Very, Very Bad Book”, *Weekly Standard*, 1996. február 19. 24. o.
42. Hillary Rodham Clinton: *It Takes a Village*. New York: Simon and Schuster 1996. 13. o.
43. Uo, 14. o.
44. Lear: „Call for Spiritual Renewal”, C7. o.
45. Clinton, id. mű, 20. o.
46. Uo, 299., 301. o.
47. Paul A. Gigot: „How the Clintons Hope to Snare the Middle Class”, *Wall Street Journal*, 1993. szeptember 24. A10. o.
48. Howard Fineman: „Clinton's Brain Trusters”, *Newsweek*, 1993. április 19. 26. o.
49. Jacob Weisberg: „Dies Ira: A Short History of Ira Magaziner”, *New Republic*, 1994. január 24. 18. o. Még a svéd követség sem tudott egy példányt szerezni, amikor a *Fortune* magazin nevében kért egyet.
50. Jonathan Rauch: „Robert Reich, Quote Doctor”, *Slate*, 1997. május 30. www.slate.com/?id=2447 (letöltve 2007. január 19.). Lásd még Robert Scheer: „What's Rotten in Politics: An Insider's View”, *Los Angeles Times*, 1997. április 29.
51. Rauch, id. mű. Lásd még Robert Reich: „Robert Reich Replies”, *Washington Post*, 1997. június 5. A21. o.; Thomas W. Hazlett: „Planet Reich: Thanks for the Memoirs”, *Reason*, 1997. október, 74. o.
52. Jonathan Chait: „Fact Finders: The Anti-dogma Dogma”, *New Republic*, 2005. február 28.; Herbert W. Schneider: *Making the Fascist State*. New York: Oxford University Press 1928. 67. o.

53. Walter Lippmann: *The Good Society*. New Brunswick, N.J.: Transaction 2004. 92. o.; Clinton, id. mű, 200. o.
54. Mickey Kaus: „The Godmother”, *New Republic*, 1993. február 15. 21. o.; Kay S. Hymowitz: „The Children’s Defense Fund: Not Part of the Solution”, *City Journal* 10, no. 3 (2000. nyár), 32-41. o.
55. James Bovard: *Freedom in Chains: The Rise of the State and the Demise of the Citizen*. New York: St. Martin’s 2000. 68. o. idézi U.S. Department of Agriculture: *Food and Nutrition*, 1972. február.
56. Hymowitz, id. mű, 32-41. o.
57. Lasch: „Hillary Clinton, Child Saver”; Hillary Rodham Clinton, Address to the General Conference, 1996. április 24. www.gcah.org/GC96/hilltext.html (letöltve 2007. február 6.)
58. Clinton, id. mű, 314., 315. o. Kiemelés–J.G.
59. Ian Williams: „Big Food’s Real Appetites”, *Nation*, 2002. május 6.; Tim Russert, CNBC, 2000. június 10.
60. Janet Reno kinevezése, Fehér Ház 1993. február 11. www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=47044&st=&st1 (letöltve 2007. február 6.)
Janet Reno Remarks to Justice Department Employees, Washington, D.C. 1993. április 6.
61. Clinton, id. mű, 82., 113. o.
62. Lasch, id. mű.
63. Clinton, id. mű, 45., 63., 88-89. o.
64. Uo, 83. o.
65. Uo, 233., 132. o.
66. Kate O’Beirne: „The Kids Aren’t Alright”, *National Review*, 2003. szeptember 1.; Kate O’Beirne: *Women Who Make the World Worse: And How Their Radical Feminist Assault Is Ruining Our Schools, Families, Military, and Sports*. New York: Penguin 2006. 36-38. o.
67. Gretchen Ritter, a Women’s Studies Program igazgatója a Texasi Egyetemen szintén azt írja, hogy a gyermekeik gondozása miatt otthon maradó anyák olyanok, mint a lógósok, akik „szakemberekként és közösségi aktivistákként nem hajlandók tevékenykedni”. Gretchen Ritter: *The Messages We Send When Moms Stay Home*. *Austin American-Statesman*, 2004. július 6. A9. o.
68. O’Beirne, id. mű, 40. o.
69. Clinton, id. mű, 189. o.
70. Uo, 239., 169. o.
71. William Jennings Bryan, *Omaha World-Herald*, 1892. szeptember 23. idézve in Paolo E. Coletta: *William Jennings Bryan: Volume I*. Lincoln: University of Nebraska Press 1964. 75. o.; H. Wayne Morgan: *From Hayes to McKinley: National Party Politics, 1877–1896*. Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press 1969. 496. o.
72. Ian Kershaw: *The „Hitler Myth”: Image and Reality in the Third Reich*. New York: Oxford University Press 1987. 73. o. Magyar kiadás: Budapest: Kortina 2003.
73. Elizabeth Kolbert: „Running on Empathy”, *New Yorker*, 2000. február 7. 36. o.
74. Bovard, id. mű, 19. o.

75. „The Real Hillary Just Stood Up”, *New York Post*, 2004. június 30. 30. o.; Amy Fagan: „Inside Politics”, *Washington Times*, 2004. június 30. A07. o.

10. AZ „ÚJ KOR”: MINDANNYIAN FASISZTÁK VAGYUNK

1. A „valóságalapú közösség” 2004-től lett a baloldali és liberális bloggerek jelszava. Általában George W. Bush elnököt és politikáját gúnyolják vele. A kifejezés Ron Suskindnek a *New York Times* 2004. október 17-i számában megjelent cikkéből ered, amelyben George W. Bush egyik meg nem nevezett munkatársát idézi: „A munkatárs azt mondta, hogy az olyan fickók, mint én, ’úgy mondjuk, hogy valóságalapú közösséghez’ tartozunk, amit olyan emberekként határozott meg, akik ’úgy vélik, hogy a megoldások az észlelhető valóság aprólékos tanulmányozásából fakadnak’ ... ‘De a világ már nem így működik’ – folytatta. – ‘Birodalom vagyunk, s amikor cselekszünk, megteremtjük a saját valóságunkat. S miközben maga azt a valóságot tanulmányozza – ha tetszik, aprólékosan –, mi ismét cselekszünk, új valóságokat teremtünk, amiket szintén tanulmányozhat, s a dolgok így alakulnak. Történelmi cselekvők vagyunk... és maguknak, valamennyiüknek nem marad más, mint tanulmányozni, amit mi teszünk.” Hitler beszédét idézi Richard J. Evans: *The Third Reich in Power, 1933–1939*. New York: Penguin 2005. 257. o.
2. John J. Miller: „Banning Legos”, *National Review Online*, 2007. március 27.
3. Érdekes adalék, hogy éppen a Kulturkampf tetőpontján Ulysses S. Grant amerikai elnök egy olyan alkotmánymódosítást próbált áterőszakolni, amely megtiltaná „felekezeti tanok” oktatását bármely, közpénztámogatást kapó iskolában – és elrendelné, hogy „minden egyházi tulajdon” után adót kell fizetni. Lásd Jeremy Rabkin: „The Supreme Court in the Culture Wars”, *Public Interest* (1996. ősz), 3–26. o.
Fontos megértenünk, hogy Németországban a protestantizmust nagyrészt ugyanúgy megrontotta a nacionalista és szocialista program, mint Amerikában a progresszív törekvések. 1898-ban és 1912-ben végzett felmérésekből kiderült, hogy a német munkások többsége nem hitt Istenben, viszont csaknem valamennyien hittek abban, hogy Jézus a „munkások igaz barátja” volt. Ha Jézus ma élne, vélekedett az egyik munkás, „kétségtelenül szociáldemokrata volna, talán még vezető is és a Reichstag képviselője”. (Michael Burleigh: *Earthly Powers: The Clash of Religion and Politics in Europe from the French Revolution to the Great War*. New York: HarperCollins 2005. 268. o.) A nem marxistáknál a vallási áhitat tárgyát nem annyira az osztályok, mint inkább a nemzetek jelentették. Adolf Stoecker, II. Vilmos német császár udvari prédikátora besegített a roamba, és közvetlen befolyást gyakorolt Hitlerre és a nemzetiszocializmusra. Stoecker ócsárolta a kapitalizmust – részben az állítólag lényegéhez tartozó „zsidósága” miatt. A munkáskommunák és a nagyvonalú jóléti állam szószólója volt. Faji kvóták bevezetését követelte az egyetemeken és más szakmákban, majd megalapította Németország egyik első antiszemita pártját, a Keresztényszocialista Munkáspártot. A germánság vallássá alakításának folyamatát jelképesen az tetőzte be, amikor létrejött egy másik párt, amely a „keresztény” szót „nemzetivé” alakította át – a náciké.

4. Hitler's Table Talk, 59. o.
5. Herman Rauschning: *The Voice of Destruction*. New York: Putnam 1940. 50. o.
6. Egyéb hivatalos ünnepnapok közé tartozott a Hősök Emlékezetének Napja, a Birodalmi Pártnap, (természetesen) a Führer születésnapja és a Német Nép Nemzeti Fesztiválja. A germán felsőbbrendűség előtti hódolatot kifejező Téli Napforduló váltotta fel a karácsonyt. A mozgalom elesett tagjairól való, pogány rítusokkal átítatott megemlékezés váltotta fel a régi Emlékezet Napját.
7. William E. Drake: „God-State Idea in Modern Education”, *History of Education Quarterly* 3, no. 2 (1963. június) 90. o.
8. J. S. Conway: *The Nazi Persecution of the Churches, 1933–1945*. New York: Basic Books 1968. 76-77 o.; Claudia Koonz: *Mothers in the Fatherland: Women, the Family, and Nazi Politics*. New York: St. Martin's 1987. 230. o.
9. A dal így folytatódik:
*Dalolva vonulunk Hitler zászlaja alatt;
 Csak így vagyunk méltók őseinkhez.
 Nem vagyok keresztény, sem katolikus.
 Tüzen-vízen át követem az SA-t.
 Az egyház tőlem akár meg is szűnhet.
 A horogkereszt tesz boldoggá itt, a Földön.
 Őt követem díszlépésben;
 Baldur von Schirach visz magával.*
 (Gene Edward Veith Jr.: *Modern Fascism: The Threat to the Judeo-Christian Worldview*. [St. Louis: Concordia 1993.] 67. o.)
10. Uo. 94, 102. o.
11. Uo. 138. o.
12. Joyce Howard Price: „Harvard Professor Argues for 'Abolishing' White Race”, *Washington Times*, 2002. szeptember 4. A05 o.
13. Alfred Rosenberg: *The Myth of the Twentieth Century*. Lásd <http://web.archive.org/web/20020603084225/www.ety.com/HRP/booksonline/mythos/mythosb1chap03.htm> (letöltve 2007. július 10). Timothy W. Ryback: „Hitler's Forgotten Library”, *Atlantic Monthly*, 2003. május; Adolf Hitler: *Mein Kampf*, ford.: Ralph Manheim. Boston: Houghton Mifflin 1999. 454. o.
14. Gloria Steinem: *Revolution from Within: A Book of Self-Esteem*. Boston: Little, Brown 1993. 133 o.; lásd még David Rieff: „Designer Gods”, *Transition*, no. 59 (1993) 20–31. o.
15. Adam LeBor–Roger Boyes: *Seduced by Hitler*. Naperville, Ill.: Sourcebooks 2001. 119. o.
16. E. F. Kaelin: *Heidegger's „Being and Time”: A Reading for Readers*. Tallahassee: University Press of Florida 1988. 58 o.; Veith, id. mű, 119, 124. o.
17. Lásd *A futurizmus* (szerk. Szabó György). Budapest, Gondolat 1967. 133. o.
18. Idézi Richard Harrington: „The Good, the Bad, and the Bee-Bop”, *Washington Post*, 1988. október 17. B1.
19. *Hitler's Table Talk*, 353. o.
20. Ian Kershaw: *Hitler, 1889–1936: Hubris*. New York: Norton 2000. 348 o.; Scott Lively–Kevin Abrams: *The Pink Swastika: Homosexuality in the Nazi Party*. Keizer, Ore.: Founders 1995. VII.

21. Tom Wolfe: *Hooking Up*. New York: Picador 2000. 140. o.
22. Albert Gore: *Earth in the Balance: Ecology and the Human Spirit*. Boston: Houghton Mifflin 2000. 336, 220-221. o.
23. Lásd Michael Crichton beszédét a Commonwealth-klubban 2003-ban: www.crichton-official.com/speeches/speeches_quote05.html. Lásd még Steven Landsburg: *Armchair Economist: Economics and Everyday Life*. New York: Free Press 1993.; Eric Goldscheider: „Witches, Druids, and Other Pagans Make Merry Again”, *New York Times*, 2005. május 28., B7. o.; Robert H. Nelson: „Tom Hayden, Meet Adam Smith and Thomas Aquinas”, *Forbes*, 1990. október 29.; Dana Milbank: „Some Heated Words for Mr. Global Warming”, *Washington Post*, 2007. március 22., A02. o.
24. William Rees-Mogg: „And Yet the Band Plays On”, *Times* (London), 1994. május 26.
25. Matt Lauer: *Countdown to Doomsday*, Sci-fi Channel, 2006. június 14.
26. Lásd Peter Staudenmaier: „Fascist Ecology: the 'Green Wing' of the Nazi Party and Its Historical Antecedents”, www.spunk.org/texts/places/germany/sp001630/peter.html (letöltve 2007. május 8.)
27. Uo.
28. Robert N. Proctor: *The Nazi War on Cancer*. Princeton, N. J.: Princeton University Press 2000. 139. o.
29. A fontosabb nyerskoszt-szószólók (vagy az élő élelmiszer mozgalom tagjai) közé tartozik Demi Moore, Woody Harrelson, Edward Norton és Angela Bassett; *Hitler's Table Talk*, 443. o.
30. Lásd például www.peta.org/about/whyanimalrights.asp és Charles Oliver: „Don't Put Animal Rights Above Humans”, *USA Today*, 1990. június 11., 10A o.
31. Lásd Jacob Sullum: „What the Doctor Orders”, *Reason*, 1996. január; Jacob Sullum: „An Epidemic of Meddling”, *Reason*, 2007. május.
32. Proctor, id. mű, 120. o.; Jacob Sullum: „To Your Health!”, *National Review*, 1999. szeptember 13.
33. Jon Gertner: „The Virtue in \$6 Heirloom Tomatoes”, *New York Times Magazine*, 2004. június 6.; Jonah Goldberg: „Gaiam Somebody!”, *National Review*, 2001. március 19.

UTÓSZÓ

A KONZERVATIVIZMUS CSÁBÍTÁSA

1. Sean Wilentz, Princeton történész íjra:
 Szíve mélyén Buchanan a katolikus jobboldal embere, aki a „rádiós tiszteletes”, Charles Coughlin atya által népszerűsített New Deal-ellenes katekizmust visszahangozza, valamint azt az erős, pietista, korporatista fasizmust, melynek hőse a spanyol polgárháborús generalissimo, Francisco Franco volt... Buchanan megveti a jóléti államot, melyről azt állítja, hogy az egy betolakodó szekuláris erő. A határainkon túli világban a törzsiség vad viharát látja, ezért szeretné, ha az Egyesült Államok leállítaná a bevándorlást, és kilépne az ENSZ-ből. Buchanant igencsak vonzzák a konspirációs elméletek, ezt illusztrálja például azon megjegyzése, mely szerint az „ördögi külföldi elit” és a pro-Izrael „ámen-sarok” irányítja

- a külpolitikánkat, és rontja meg a belpolitikánkat. („Third Out,” *New Republic*, 1999. november 22.)
- Sok ebben az igazság, de amiben Wilentz határozottan téved az az, hogy Buchanan nem veti meg, és soha nem is vetette meg a jóléti államot. Ez nem jelentéktelen torzítás.
2. Molly Ivins: „Notes from Another Country,” *Nation*, 1992. szeptember 14.
 3. Ez és még több más idézet forrása: Ramesh Ponnuru: „A Conservative No More,” *National Review*, 1999. október 11. Adósa vagyok Ponnurunak általában és külön ezért a cikkéért, mely számos Buchanannal kapcsolatos kérdésre világít rá.
 4. Zsirinovszkijról lásd Buchanan: *The Death of the West*. New York: St. Martin's 2002. 18. o. Az euro-amerikaiakról lásd „The Disposition of Christian Americans,” 1998. november 27. www.buchanan.org/pa-98-10127.html; valamint „Un-American Ivy League,” *New York Post*, 1999. január 2.
 5. Ponnuru: „A Conservative No More.”
 6. David Brooks: „Politics and Patriotism: From Teddy Roosevelt to John McCain,” *Weekly Standard*, 1999. április 26.; Richard Lowry: „TR and His Fan,” *National Review*, 2000. február 7.; David Brooks: „A Return to National Greatness: A Manifesto for a Lost Creed,” *Weekly Standard*, 1997. március 3.; John B. Judis: „Are We All Progressives Now?” *American Prospect*, 2000. május 8.
 7. Ramesh Ponnuru: „Swallowed by Leviathan: Conservatism Versus an Oxymoron: „Big-Government Conservatism,”” *National Review*, 2003. szeptember 29.
 8. Fred Barnes: *Rebel-in-Chief: Inside the Bold and Controversial Presidency of George W. Bush*. New York: Three Rivers Press 2006. Tim Russert interjút lásd még Tim Russert: CNBC, 2006. január 28.
 9. Lásd Samuel Huntington: „Conservatism as an Ideology,” *American Political Science Review* 51. 1957. június és Friedrich Hayek: „Why I Am Not a Conservative,” in *The Constitution of Liberty*. Chicago: University of Chicago Press 1960.
 10. Lásd Jonah Goldberg: „A Lib-Lib Romance,” *National Review*, 2006. december 31.

• NÉVMUTATÓ •

Abel, Theodore 77, 411
 Abrams, Kevin 370, 454
 Addams, Jane, 90, 94, 97, 103, 106, 215, 220, 319, 437
 Adorno, Theodor Wiesengrund 225, 226, 364
 Alinsky, Saul 191, 316-317, 318, 323, 335, 426, 448
 Alter, Jonathan 151, 418, 445,
 Aly, Götz 148, 356, 421
 Arafat, Jasszer 54, 75, 318
 Arendt, Hannah 21, 186, 410
 Arnold, Thurman 221, 226, 290, 318, 431
 Ashcroft, John 342, 368

 Balabanov, Angelica 40
 Baldwin, James 189, 433
 Beard, Charles 98, 104, 107, 337, 414, 415, 417, 420, 424
 Belafonte, Harry 241
 Bellamy, Edward 213, 214, 430
 Bennett, William 271, 273, 274, 440
 Berlin, Isaiah 276, 359
 Beveridge, Albert J. 94, 108, 215, 413, 430
 Bismarck, Otto von 88, 98, 99, 100, 133, 146, 216, 219, 222, 235, 238, 260, 305, 354, 355, 356, 442
 Black, Hugo 257
 Blatch, Harriot Stanton 110, 416
 Bloom, Allan 176, 177, 422, 424, 449

Bormann, Martin 377
 Bottai, Giuseppe 291, 409, 444
 Brinkley, Alan 182, 418, 420, 424, 434, 443, 445
 Brockway, Fenner 291, 444
 Bronfenbrenner, Urie 341
 Brooks, David 392, 456
 Bryan, William Jennings 29, 53, 129, 224, 348, 390, 429, 452
 Buchanan, Patrick J. 389-391, 394, 419, 455, 456
 Buck, Carrie 250-251
 Buckley, William F. Jr. 394, 395, 397, 429
 Burke, Edmund 44, 99, 176, 332
 Burleson, Albert Sidney 115, 416
 Bush, George W. 15, 21, 25, 82, 84, 114, 160, 241, 242, 267, 273, 281, 324, 350, 368, 380, 385, 396, 390, 391, 392, 393, 394, 446, 453
 Butler, Nicholas Murray 36, 98, 120, 162
 Butler, Pierce 254, 436

 Caesar, Julius 36, 55, 59
 Carlin, George 10, 16
 Carmichael, Stokely 195, 426
 Carnegie, Andrew 288
 Carter, Jimmy 304, 305, 330, 335
 Castro, Fidel 15, 36, 75, 192, 193, 194, 203, 210, 317, 318, 406
 Chait, Jonathan 280, 337, 451

- Chamberlain, Houston Stewart 70, 363
 Chamberlain, Neville 61, 198, 411
 Chambers, Whittaker 102, 223, 432
 Chase, Stuart 105, 135, 289, 297, 415, 418, 444
 Chavez, Cesar 316
 Chávez, Hugo 53, 75
 Chesterton, G. K. 254, 282, 385, 395,
 Chomsky, Noam 206
 Churchill, Winston S. 34, 138, 206
 Clarkson, Grosvenor 111, 120, 289, 416, 443
 Clausewitz, Carl von 353
 Clinton, Bill 12, 26, 127, 144, 171, 226, 239, 306, 317, 319, 326, 337, 340, 348-349, 391, 405, 440, 446
 Clinton, Hillary 23, 25, 26, 30, 171, 191, 227, 233, 239, 302, 304, 306, 308, 312-350, 446, 447, 449, 450, 451, 452
 Coffin, Howard 288
 Commons, John R. 261-263, 301, 430, 438, 444
 Conason, Joe 82, 385
 Coolidge, Calvin 173, 229, 443
 Coughlin, Charles 25, 138-146, 185, 224, 299, 389, 419, 420, 455
 Creel, George 112-113, 122, 129
 Croce, Benedetto 35, 190
 Croly, Herbert 100-103, 107, 108, 110, 120, 123, 134, 160, 253, 288, 304, 318, 325, 326, 383, 414, 416, 418, 436, 437, 443
 Daniels, Josephus 128-130
 Darwin, Charles 20, 90, 91, 92, 107, 123, 217, 245, 252, 255, 257, 405, 412, 435, 436, 437
 Dean, Howard 170, 171, 172, 239, 423
 Debbs, Eugene V. 130
 De Man, Paul 174, 175, 331, 360
 Derrida, Jacques 173, 174, 176, 423
 Dewey, John 17, 50, 90, 92, 94, 106, 109, 110, 120, 121, 142, 144, 150, 158, 169, 174, 176, 179, 216, 219, 220-221, 230-231, 321, 325, 328, 331, 335, 350, 413, 416, 424, 431, 432, 433, 451
 Diggins, John Patrick 17, 35, 134, 406, 408, 412, 414, 415, 417, 418, 443
 Dohrn, Bernardine 188, 425
 Drexler, Anton 72, 73, 363
 DuBois, W. E. B. 18, 98, 106, 216, 256, 406, 426, 438
 Edelman, Marian Wright 338-339, 340
 Ellis, Havelock 247, 248, 268, 436
 Ely, Richard 98, 99, 110, 120, 122, 217, 223, 257, 258, 325, 390
 Engels, Friedrich 38, 41
 Fallows, James 305, 335
 Fanon, Frantz 175, 194, 426
 Farnam, Henry 263
 Feder, Gottfried 71, 71, 79
 Fermor, Patrick Leigh 76
 Flynn, J. T. 144, 158, 161, 182, 313
 Ford, Henry 34, 148, 343
 Foucault, Michel 175, 176
 Franco, Francisco 24-25, 455
 Frank, Thomas 351
 Frankfurter, Felix 100, 249
 Freud, Sigmund 34, 225, 283
 Friedan, Betty 233, 269, 433
 Friedman, Milton 99, 396
 Gallagher, Hugh 127, 408, 418
 Garvey, Marcus 14, 195, 426
 Gates, Bill 299
 Gatto, John Taylor 449
 Gentile, Emilio 10, 405, 410
 George, Henry 97, 257
 Gilman, Charlotte Perkins 320, 341, 449
 Gingrich, Newt 241, 336, 391, 392
 Gladden, Washington 91, 215
 Glassman, James 9
 Goebbels, Joseph 348, 377, 416, 425
 Gold, Michael 80, 425
 Goldwater, Barry 196, 203, 204, 229, 230, 304, 386, 389, 432
 Goodwin, Richard 231, 429
 Gore, Al 11, 26, 302, 304, 306, 309, 373, 374, 377, 455
 Göring, Hermann 24, 378
 Gramsci, Antonio 42, 354

- Grant, Madison 246
 Gregor, A. James 58, 197, 409, 442
 Guevara, Ernesto „Che” 49, 75, 186, 192-194, 317, 325
 Hacker, Andrew 170, 276
 Halden, J.B.S. 248, 436
 Hamilton, Alexander 107, 131
 Harrington, Michael 198, 236,
 Hayden, Tom 171-173, 180, 181, 185-186, 188, 190, 335, 423, 424, 425, 433, 455
 Hayek, Friedrich 99, 141, 394, 396, 456
 Hearst, William Randolph 223, 297, 298
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 107, 120, 217, 430
 Heidegger, Martin 168, 175, 176, 363, 418, 424, 430, 454
 Herder, Johann Gottfried von 45, 75
 Hess, Rudolf 26, 377
 Himmler, Heinrich 14, 26, 193, 269, 296, 362, 370, 377, 378, 381
 Hiss, Alger 102, 142, 223
 Hitler, Adolf 58-81, 98, 110, 122, 123, 125, 132, 133, 136, 145, 146, 147, 148, 151, 154, 161, 167, 175, 176, 177, 178, 190, 193, 195, 197, 204, 221, 232, 241, 246, 252, 253, 264, 265, 269, 281, 283, 284, 285, 291, 292, 293, 296, 297, 320, 322, 327, 331, 340, 343, 346, 347, 352, 354, 355, 356, 357, 360, 362, 363, 365, 366, 368, 369, 370, 376, 377, 379, 386, 401, 410-412
 Ho Si Minh 185, 192, 233
 Hofstadter, Richard 131, 147, 225-226, 255, 406, 413, 414, 418, 432, 437
 Holmes, Oliver Wendell 13, 117, 249-251, 436
 Hoover, Herbert 18, 114, 130, 131, 138, 140, 289, 297, 325, 369, 379, 420, 443
 Hopkins, Harry 159
 Horkheimer, Max 225, 283, 369, 433
 Hruscsov, Nyikita 209, 428
 Humphrey, Hubert 194, 237
 Huxley, Aldous 28, 247, 343, 344, 347
 Huxley, Julian 247, 248
 Ickes, Harold 125, 227, 417
 Jackson, Jesse 12-13, 242, 271, 405, 440
 James, William 13, 35, 43, 56, 97, 98, 101, 107, 109, 110, 120, 150, 169, 176, 179, 414, 421, 424
 Jefferson, Thomas Jeffries, Leonard 16, 96, 116, 131, 408
 Johnson, Hugh 154-155, 157, 289, 297, 303, 421
 Johnson, Lyndon B. 203, 211, 227, 234, 240, 275 (LBJ rövidítéssel: 201, 212, 213, 227, 228, 229, 230, 240, 266, 303, 427, 428)
 Johst, Hanns 64
 Jones, Donald 314, 322, 447
 Jones, Mary Harris „Mother” 49, 121
 Judis, John 232, 233, 416, 433, 454
 Kaus, Mickey 236, 262, 305, 434, 446, 452
 Kelly, Michael 319, 322, 449, 450
 Kennedy, Jacqueline 202, 204
 Kennedy, John F. 14, 75, 127, 170, 180, 181, 199, 200-213, 228, 230, 231, 232, 233, 234, 238, 239, 240, 304, 383, 384, 391, 427-434 (JFK rövidítéssel: 198, 200-213, 224, 228, 231, 239, 240, 303, 348)
 Kennedy, John F. Jr. 239
 Kennedy, Joseph P. Sr. 158, 206, 248
 Kennedy, Robert F. 202, 203, 206, 232, 239, 281
 Kerry, John 26, 83, 127, 171, 172, 239, 391, 423
 Keynes, John Maynard 247, 248, 420
 Kína 21, 108, 193, 194, 322, 392, 394
 King, Martin Luther Jr. 232, 235, 428
 Klages, Ludwig 23, 375
 Kleine, Hugo 27, 381
 Kolko, Gabriel 287, 443
 Krauthammer, Charles 330, 451
 Kristol, William 392
 Krupp, Alfred 294, 305, 444, 445
 La Follette, Robert 37, 109, 119, 223, 224, 408, 413

- Lasch, Christopher 226, 319, 320, 342, 429, 432, 449, 452
 Laski, Harold 247–250
 Lear, Norman 330–331, 451
 Lenin, V. I. 20, 34, 38, 40, 42, 44, 53, 54, 57, 64, 70, 76, 104, 106, 107, 113, 119, 185, 194, 232, 343, 418
 Lerner, Michael 325–329, 345, 450, 451
 Leuchtenburg, William 220, 408, 413, 414, 416, 417, 418, 419, 421, 422, 431, 436, 443
 Levitt, Steven 271, 440
 Lewis, John L. 106, 316
 Lewis, Sinclair 82–84, 119, 412, 419
 Ley, Robert 122, 327
 Lincoln, Abraham 86, 88, 108, 216, 252
 Lindbergh, Charles 83, 155, 389
 Lippmann, Walter 19, 50, 102, 110, 112, 120, 125, 130, 162, 414, 416, 418, 429, 452
 Lively, Scott 370, 454
 Locke, John 176, 219
 Long, Huey 69, 82, 96, 127, 136, 138, 139, 144–146, 348, 413, 420, 445
 Lumumba, Patrice 194, 210, 426
 Lyons, Eugene 105
 McCain, John 308, 392, 456
 McCarthy, Joseph 85, 99, 116, 121, 154, 202, 205, 206, 222, 223, 224, 242, 369, 390, 427
 McDougall, Walter 88, 412, 413
 McGovern, George 237, 389, 434
 Magaziner, Ira 305, 315, 334–335, 337, 451
 Maher, Bill 9, 280
 Mailer, Norman 192, 194, 195, 205, 281, 428, 429
 Maistre, Joseph de 276, 440
 Mann, Thomas 197, 363
 Mao Ce-Tung 192
 Marcuse, Herbert 91, 175, 188, 225, 325, 411
 Marinetti, F.T. 35, 190, 365
 Marx, Karl 38, 40, 41, 43, 49, 50, 70, 79, 97, 120, 194, 411, 414
 Matthews, Herbert 33, 406
 Mencken, H. L. 96, 97, 413, 414
 Miller, Arthur 368
 Miller, Jim 177, 189
 Moley, Raymond 132
 Montesquieu, Baron de 176, 276
 Morgan, J. P. 102, 120
 Mosley, Oswald 31, 139, 449
 Moynihan, Daniel Patrick 237–238, 282, 434
 Murray, Charles 243, 400, 435
 Mussolini, Alessandro 38
 Mussolini, Benito 32–57, 13, 14, 16, 17, 18, 20, 21, 24, 25, 58, 59, 66, 70, 72, 79, 84, 85, 98, 101, 104, 106–107, 111, 120, 125, 126, 132, 133, 134, 136, 139, 143, 146, 147, 148–149, 150, 154, 155, 157, 161, 164, 172, 173, 177, 178, 179, 190, 193, 194, 198, 204–205, 218, 255, 281, 283, 287, 290, 298, 305, 318, 322, 323, 326, 332, 337, 343, 376, 407–410
 Nader, Ralph 233, 316
 Napóleon I., francia császár 20, 47, 94
 Nietzsche, Friedrich 39, 41, 43, 96, 97, 107, 110, 120, 136, 167, 174–176, 178, 179, 264, 270, 278, 363, 414, 428
 Nixon, Richard M. 194, 203, 211, 237, 238, 304, 384, 386, 389, 394, 441, 446
 Obama, Barack 24, 317
 Oglesby, Carl 314, 447
 Olasky, Marvin 392, 396
 O'Rourke, P. J. 332, 451
 Orwell, George 12, 15, 28, 89, 112, 137, 342, 343, 405, 412, 419
 Oswald, Lee Harvey 202
 Patten, Simon 263, 438
 Paxton, Robert O. 52, 178, 410, 411, 424, 426n 427
 Pearson, Karl 247, 249
 Pelosi, Nancy 220
 Perkins, Frances 157, 159
 Perkins, James 165, 169
 Phillips, Kevin 280, 305–306, 441, 446
 Piereson, James 383
 Pipes, Richard 78, 140, 411

- Platón 320, 374,
 Porter, Cole 32–33, 407
 Pound, Ezra 80, 331
 Powell, Colin 241
 Prezzolini, Giuseppe 35, 39
 Proctor, Robert 377, 379, 407, 444, 455
 Rather, Dan 201, 230
 Rauch, Jonathan 336, 451
 Rauschenbusch, Walter 90, 215, 430
 Reagan, Ronald 15, 158, 189, 196, 273, 339, 368, 386, 390, 419, 422, 427, 429, 446
 Reich, Charles 198, 318
 Reich, Robert 26, 280, 304, 305, 311, 335–337, 446, 448, 451
 Reno, Janet 341–343, 452
 Rice, Condoleeza 241
 Riefenstahl, Leni 60, 147, 239
 Robertson, Pat 13, 324
 Robespierre, Maximilien 20, 44–48, 200, 221, 320, 370, 406, 410
 Rogers, Will 34, 155, 408
 Roosevelt, Eleanor 126, 155, 322
 Roosevelt, Franklin D. 18, 19, 20, 37, 53, 90, 124–163, 174, 204, 207, 209, 212, 217, 218, 220, 221, 291, 298, 339, 392, 417–422
 Roosevelt, Sara Delano 126
 Roosevelt, Theodore 10, 13, 34, 54, 89, 93–97, 99–100, 102, 128, 204, 207, 215, 217, 222, 228, 253, 257, 266, 287, 303, 390, 392, 412, 414, 415, 435, 456
 Rosenberg, Alfred 132, 360, 361, 454
 Ross, E. A. 105, 257–258, 260–261, 268, 269, 390, 415, 438
 Rossiter, Clinton 174, 423
 Rousseau, Jean-Jacques 20, 44–46, 141, 200, 219, 344, 373, 382, 388, 409
 Röhm, Ernst 62, 370
 Rudd, Mark 168, 179, 181, 186–188, 190–192
 Russel, Charles E. 105, 121
 Sanger, Margaret 23, 256, 267–270, 273, 438, 439, 440
 Sartre, Jean-Paul 179, 194, 426

- Scalia, Antonin 358
 Scarr, Sandra 346
 Schlageter, Leo 79
 Schlesinger, Arthur Jr. 156, 203, 208, 420
 Schmitt, Carl 24, 175,
 Schoenbaum, David 64, 148, 208, 406, 411, 417, 421, 429, 444
 Schorr, Daniel 230
 Shaw, George Bernard 34, 136, 247–248, 369, 436
 Shirer, William 62, 74, 411
 Siegel, Fred 237, 412
 Sinclair, Upton 94, 145, 286–287, 316, 420
 Smith, Adam 176, 219, 255, 293
 Smith, Al 18, 131, 142, 159
 Sontag, Susan 351, 361
 Sorel, Georges 208, 232, 336, 344, 408–409, 414
 Sorensen, Theodore 203, 205, 206, 208
 Soule, George 19
 Sowell, Thomas 266, 278, 426, 439
 Spencer, Herbert 255, 405, 436, 437
 Steffens, Lincoln 35, 104, 106, 135, 287, 408
 Stevens, Wallace 33, 408
 Stevenson, Adlai 207, 427, 429
 Straight, Willard 102, 413
 Strasser, Gregor 75, 79
 Strauss, Leo 175, 433
 Swope, Gerard 290
 Sztálin, József V. 18, 19, 24, 36, 61, 65, 75, 79, 80, 81, 106, 116, 225, 283, 318, 322, 343
 Taft, William Howard 93, 95, 100
 Tarbell, Ida 34–35, 287
 Thomas, Clarence 267
 Thomas, Norman 18–19, 37, 80, 144, 145, 150, 443
 Tillich, Paul 226, 314, 447
 Toscanini, Arturo 34, 408
 Townsend, Francis 145, 146, 420
 Treuhaft, Robert 318, 449
 Trockij, Lev 18, 38, 80, 81, 282, 408
 Truman, Harry S. 209, 211, 257, 386, 441

- Tugwell, Rexford Guy 19, 106, 124, 151,
157, 289, 415, 438
Turner, Henry Ashby 283–285, 442
Van Hise, Charles 253–254, 258
Wallace, Henry 142, 149, 194
Warren, Earl 200, 202, 211
Warren, Robert Penn 144
Washington, George 86
Wattleton, Faye 268, 439
Webb, Sidney 246, 247, 255, 261, 262,
436, 438
Weber, Eugen 58, 201, 411
Weddington, Ron 272
Wells, H.G. 28–29, 136–138, 222, 247,
248, 249, 268, 269, 407, 419, 435, 439
Wessel, Horst 65, 183–185, 190, 198,
316, 356, 357, 425
West, Cornel 275, 329
Weyl, Walter 98, 102, 414
White, William Allen 93, 97
Wilson, Woodrow 14, 19, 20, 29, 82–123,
126, 128, 129, 130, 135, 153, 169, 174,
179, 199, 207, 209, 211, 212, 217, 218,
219, 222, 228, 238, 252, 253, 257, 286,
288, 298, 320, 325, 377, 412–417
Wolfe, Thomas 285, 359, 371, 455



X156067



„Roppant szórakoztató...szellemesen intelligens,
eszmékkal és sértésekkel egyaránt foglalkozik”

THE NEW YORK TIMES

A „fasiszta” szót ma rendszerint sértésként használják a jobboldallal szemben – a neokonoktól a nagyvállalkozókig tartó kört illetve ezzel. De mit is jelent valójában? Nem lehet, hogy a fasizmus igazi örökösei valójában azok, akik roppant kedvesnek és progresszívnek gondolják magukat: a liberálisok?

Jonah Goldberg érdes, figyelemfelkeltő amerikai bestsellere régi mítoszokat lerombolva fedi fel, hogy miért a baloldaltól erednek az életünk feletti ellenőrzést célzó legalattomosabb próbálkozások, a dohányzás betiltásától a biztonsági kamerákig. A történelmen és kultúrán végigtekintve meglepő példákon – Woodrow Wilson rendőrállamától Clintonék személyi kultuszáig, a hatvanas évek radikális-diákjainak militarista divatjától Hollywood totalitárius esztétikájáig – mutatja be, hogy éppenséggel a progresszizmus és nem a konzervativizmus szellemi gyökerei azonosak a fasizmuséival.

Ez a dühös, szokatlan és perlekedő mű a jó szándékú liberális barátságos ábrázata mögé tekint, és közben prekonceptióinkat is leleplezi.

„Remek, éles elméjű és fontos munka”

NEW YORK SUN



9 786155 118074

4490.-